

<36635860980010

<36635860980010

Bayer. Staatsbibliothek

App. Tem. XI 771.

Philos. Opera. 142.

40 Ph. 11. 152 (18)

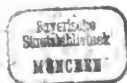
PHILOSOPHIA
MORALIS
SIVE
ETHICA,
METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA.
PARS TERTIA,
IN QUA AGITUR
DE
VIRTUTIBUS, QUIBUS PRAXIS
OFFICIORVM ERGA DEVM
ET
OMNIS RELIGIO NATURALIS
CONTINETUR.

AUTORE

CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,
POTENTISSIMI BORUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO,
FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM AT-
QUE MATHESIOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HO-
NORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISIÆ, LONDINENSIS AC
BORUSSICÆ MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,
PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGIERIANA
MDCCL

REVERENDISSIMO AC CELSISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO
ANDREÆ
ZALUSKI,

EPISCOPO CRACOVIENSI,
DUCI SEVERIÆ,
&c. &c. &c.

MECÆNATI ET SCIENTIARUM OMNI-
UMQUE LITTERARUM PROTEC-
TORI SUMMO.

REVERENDISSIME AC CELSISSIME
PRINCEPS EPISCOPE.

Appetitus hominis naturaliter fertur in felicitatem, sed ut eam consequamur, intellectus eundem regere debet. Intellectus perficiendus est, ut verum a falso, certum ab incerto, probabile a minus probabili discernere possit, si appetitum rationi sub-
jicere debet, ne exorbitet ab itinere felicitatis: perficiendus vero est appetitus, ut rationi obsequa-

D E D I C A T I O.

quatur. Philosophia moralis scientia est, quæ viam ad felicitatem monstrat. Quamobrem ea in duas abit partes, quarum una est de intellectu, altera de appetitu perficiendo. Ut intellectus perficiatur, acquirendi sunt habitus, qui virtutum intellectualium nomine insigniuntur: ut appetitus perficiatur, comparandi sunt habitus, qui Virtutes morales appellantur. Pars prior paucis absolvi potuit, cum suppetias ipsi ferat Philosophia rationalis Logica vulgo dicta, quæ docet rectum intellectus usum, sine quo virtutes intellectuales consequi non datur, atque Jus naturæ, quod suggerit normam actiones bonas a malis dividendi, ne intellectus appetitui, qui obedire debet, imperaturus aberret. At pars posterior ampliorem multo postulat tractationem. Cum enim pro varietate actionum humanarum, quarum ingens numerus est, varient quoque virtutes morales, atque de his singulis agendum sit in Philosophiæ moralis parte altera, fieri haud quaquam potuit, ut, quæ de appetitu perficiendo tradenda erant, uno volumine comprehenderentur, quemadmodum

D E D I C A T I O.

dum ea, quæ de intellectu perficiendo inculcanda fuerant. Quamvis itaque, cum de intellectu perficiendo agerem, de virtutibus intellectualibus una differuerim, obstitit tamen prolixitas, quo minus de appetitu perficiendo agens virtutes quoque morales omnes una explicarem; sed reservanda fuit hæc tractatio peculiaribus voluminibus, quorum nunc primum in lucem prodit. Alteram hanc partem Philosophiæ moralis, quæ modum perficiendi appetitum docet, venerabili Nomini Tuo, REVERENDISSIME ET CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, sacram esse volui, ut eodem decus & auctoritatem ei conciliarem. Quamobrem cum volumen primum, quod modum perficiendi appetitum in genere declarat, gratioso vultu exceperis; nullus quoque dubito fore, ut volumina cetera, ad eandem Philosophiæ moralis partem spectantia, & quæ jam Jure Tuo REVERENDISSIMÆ CELSITUDINI TUÆ debentur, eodem vultu excipias. Quod in præsentī devotissima mente offero, volumen eas virtutes explanat, quibus Deo officia debita

E 4

præ-

præstantur, & quæ sunt fons felicitatis veræ ac virtutis omnis reliquæ complementum. Quæ sequentur volumina, virtutibus ceteris destinantur, quibus officiis erga nos & alios satisfit. Equidem cum Philosophus audiam ultra sphæram rationis non progredior; nulla tamen pugna est inter rationem ac fidem, sed hæc superaddit illi impervia & virtutem ad sublimiorem gradum evehit: id quod Theologis relinquendum erat, qui non modo prospiciunt felicitati hujus, verum etiam venturi sæculi. Nemo Te, REVERENDISSIME AC CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, rectius judicare valet, quænam sint naturæ, quænam gratiæ partes, & quomodo illius defectum hæc suppleat. Quamobrem nec REVERENDISSIMÆ CELSITUDINI TUÆ displicebit, si ea, quæ ratio nos docet, figillatim exponantur, tum quia religio naturalis est instar pædagogi ad revelatam, quam Christiani profiteamur, tum quia pudorem imponit hominibus profanis hujus sæculi veræ felicitatis fundamentum impio molimine subvertere con-

nan-

DEDICATIO.

nantibus. Ceterum vota repeto, quæ, cum volumen primum offerrem, devota mente concepi. Servet Te Deus omnium rerum moderator, REVERENDISSIME AC CELSISSIME PRINCEPS EPISCOPE, ut Te Mecænate ac Protectore in augustissima præsertim Rep. Poloniæ scientiæ ac literæ omnes majora indices capiant incrementa. Ita constanter vovet

REVERENDISSIMÆ CELSITUDINIS
TUÆ

humilissimus cultor

CHRISTIANUS L. B. DE WOLFF.

PRÆFATIO.

Postquam in parte prima & secunda docuimus, quomodo rectus facultatum animæ usus acquiratur, qui ad virtutum culturam requiritur, nunc progrediendum est ad virtutes ipsas explicandas, ut appareat, quomodo habitus isti morales acquirantur & exerceantur, contrarii autem vitentur, aut dediscantur. Constat ex Jure naturæ, triplicia esse hominis officia, quæ immutabili lege ista præscribuntur, officia nimirum erga Deum, erga nos ipsos & erga alios. Nasitur hinc triplex virtutum genus, quarum aliæ respiciunt Deum, aliæ nos ipsos, aliæ denique homines alios. In præsentī eas pertractamus virtutes, quæ ad cultum divinum pertinent, sunt-

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*) b que

P R Æ F A T I O.

que diligentia Deum consideratione potissimum rerum in hoc universo agnoscendi, pietas, obedientia Deo debita, amor Dei atque charitas, timor Dei, reverentia adversus Deum & magnificatio ejus, fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina, celebratio nominis divini, gratitudo & preces, ac religio naturalis: neque enim, ut jam alias monuimus, ultra ea progredimur, quæ lumine naturæ agnoscuntur. Poteramus hæc virtutes vocare theologicas, non sine omni exemplo: ast ne forsitan nonnullos offendat appellatio, ab ea abstinere maluimus. In hisce autem virtutibus explanandis ita versati fuimus, ut ostenderemus, quomodo recto facultatum usu comparentur & exerceantur. Equidem non ubivis apposuimus titulos motivi, medii, signi, impedimenti atque remedii; demonstravimus tamen omnia, quæ singulorum rationem habent, ut ab eo facile agnoscantur, qui terminorum istorum notiones distinctas alibi explicatas habet: id quod etiam observabimus in ceteris, quæ suo tempore sequentur. Quamvis enim ostenderimus, in Ethica tradenda esse actionum committendarum & omittendarum motiva specialia, itemque media atque signa rectitudinis actionum in qualibet earum specie, expo-

P R Æ F A T I O.

exponenda quoque esse impedimenta & demonstrandum modum, quo tolluntur; non tamen ea mens est, quasi ubique ostendendum sit, hoc esse motivum, istud esse medium, vel signum, hoc referendum esse ad impedimenta, istud ad sublationem impedimenti, sed sufficit, ut ea tradantur, quæ hoc, vel istud nomen merentur, quemadmodum in methodo demonstrativa non opus est, ut singula definitionum, axiomatum, postulatorum, theorematum, problematum & corollariorum titulis discernantur, sed sufficit ea observari, quæ de singulis methodus præcipit. Quoniam vero inter virtutes, quæ in præsentī consideramus, datur quidam nexus, vi cujus una ab altera dependet; eo quoque ordine easdem pertractavimus, ut quomodo una in alteram influat appareat. Quamobrem cum omnes istæ virtutes supponant agnitionem Dei veri, hujus mundi Factoris, Conservatoris & Gubernatoris, mundus vero hic a Deo conditus fuit, ut perfectio ejus summa inde agnoscat; ideo primo loco prolixè ostendimus, quomodo singula attributa divina consideratione hujus universi nobis innotescant juxta ea, quæ in Theologia naturali demonstravimus, quomodo mundus integer & omnia, quæ in eo sunt, vi dependentiæ suæ ab attri-

butis divinis sint specula perfectionum divinarum. Ut vero clarius constaret, quomodo hoc universum sit Liber naturæ, in quo Deus sese nobis revelat; usi sumus notione creationis, quam *Sarasa*, e Societate Jesu, in præclaro opere de Arte semper gaudendi exposuit, nimirum quod singulæ creaturæ sint verbum Dei voce viva prolatum: unde sequitur, ut legere librum naturæ idem sit ac Deum viva voce ad nos loquentem auscultare. Consistit autem auscultatio in consideratione rerum hujus universi & meditatio in collectione attributorum divinorum ex iis, quæ de rebus in hoc universo nobis innotescunt. Multa hinc deduci poterant, quæ non unius sunt usus; sed nostrum jam non est ad talia digredi. Sufficit hinc constare, quodnam pretium statuere debeamus Libro naturæ, qui a plerisque si non prorsus contemnitur, parvi tamen penditur, quamvis ipso verbo scripto, quod divinum esse agnoscimus, vox viva Dei nobis commendetur. Ceterum confido me singulas virtutes, quas brevitatis causa theologicæ nunc appellare liceat, ita explicasse, ut earum ratio intîme perspiciatur. In his autem consistit cultus divinus, cujus habitus religio est, quam naturalem dicimus, non modo

do quia lumine naturali nobis innotescit, sed etiam quia ex ipsa Dei hominisque natura fluit, idcirco perinde immutabilis ac ipsa natura Dei atque hominis, ita ut in religione revelata, quam christiani profiteamur, integra subsistat sororio vinculo cum ea copulanda. Quamvis autem religio potissimum in cultu Dei interno, seu prompta officiorum erga Deum & ceterorum erga nos & alios propter Deum præstatione consistat, externum tamen etiam cultum requirit, tum ut in cultum divinum omnium facultatum usus impendatur & homo totus Deum colat, tum ut externo internus promoveatur. Quamobrem quoque ostendimus, qualis esse debeat cultus externus, cujus in interno ratio sufficiens continetur. Atque hic ostendimus religionem ceremoniis carere non posse (a), quarum institutio quamvis arbitrio nostro relicta, iis tamen continetur regulis, quas in parte altera Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus. Monuimus vero etiam quod de ceremoniis ex ipsa earundem notione iudicium fieri debeat, ut temerarium vitetur, & quomodo Deus ex ceremonia facere potuerit sacramentum. Plurimum

b 3

autem

(a) *Augustinus* l. 9. contra *Fanulum*: sine externis ceremoniis impossibile est servare religionem.

P R Æ F A T I O.

autem refert, ut religio naturalis penitus perspecta planeque cognita sit nostro præsertim seculo, quo non solum profanorum hominum turba vehementissima contentione animi, ingenii, virium eam tollere conatur, verum etiam aliorum de eadem admodum discrepantia sunt judicia. Aperte satis ostendimus, quod veræ felicitatis, qua frui in his terris potest homo, fons sit religio naturalis: docebit autem Theologus, quod religio revelata ad eam accedere debeat, siquidem sicim explere velimus & felicitati quoque futuri ævi consulere. Nolumus jam commemorare omnem utilitatem, quam religionis naturalis cognitio præstat; sufficit hoc unicum annotasse, quod magnum adjumentum afferat ad religionem revelatam contra hostes defendendam & ad superstitionem eliminandam. Quod si quis ea, quæ de religione naturali in hoc opere demonstravimus, æqua lance pensitaverit, clarissime perspiciet, quam misere hallucinentur, qui religionem omnem pro invento Politicorum habent, & religionem cum superstitione in unum confundunt, mentis suæ acumine mirifice sibi blandientes, cum manifesto prodant ablepsiam. Patet vero etiam, quam periculosa sint ipsorum molimina, cum nihil aliud agant, quam ut fortissimo felicitatis præsidio

P R Æ F A T I O.

dio genus humanum priverent. Nos, qui genus humanum amamus, nihil magis in votis habemus, quam ut vigeat veri Numinis cultus, & homines vera felicitate fruantur intentioni Numinis benignissimi convenienter. Huc sane tendit omnis noster conatus in Philosophia morali accuratius pertractanda, quam hactenus a Philosophis factum, ut omnis virtutis ratio, sine qua nemo mortalium felix esse potest, intime perspiciatur. Patet vero demonstrationes nostras attente consideranti, nemini adeo novercam esse naturam, ut in statu suo non felix esse possit, modo homines conjunctis viribus, quemadmodum jubet lex naturæ, mutuam beatitudinem promoverent, ac imprimis illi, quos divina providentia Rectores Gentium constituit, officio suo satisfacerent, quemadmodum partim in Jure publico universali, partim in Jure Gentium ostendimus. Clarius adhuc hæc perspicientur, ubi officia cetera hominum in sequentibus Philosophiæ moralis partibus, & officia summorum imperantium in Philosophia civili demonstraverimus. Equidem non dubito fore permultos, qui sibi persuadebunt, me nimis rigidum esse morum censorem, & omnem voluptatem, quæ homines hilarat, ex mundo conatu profus irritum exterminare velle. Ast hi erunt qui
re

P R Æ F A T I O.

re non tota perspecta judicium deproperant. Quemadmodum enim in Jure naturæ demonstravimus, voluptatem quoque transitoriam, modo sit innocua, felicitatem nostram ingredi posse; ita quoque in praxi ostendemus, quomodo voluptate transitoria sit fruendum, ne officiat felicitati. Si qui vero sunt, qui objiciant, istiusmodi virtutis culturam, qualem nos tradimus, magis optandam, quam sperandam esse; facile me consentientem habent. Sed Philosophi est veram ad felicitatem viam monstrare; non vero divinare quot eandem ingredi libuerit, quamvis in votis habet, ut, siquidem fieri posset, eandem ingrediantur omnes. Halæ, d. 18. Septembris

Anno 1751.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ MORALIS
SIVE

ETHICÆ

PARS TERTIA.

DE VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS
PRAXIS OFFICIORUM ERGA DEUM
CONTINETUR.

CAPUT I.

De Agnitione Dei.

In agnitione Dei nullum officium Deo debitum prestari De necessitate potest. Officia enim erga Deum, consequenter te agnitionis quæ Deo debentur (§. 226. part. 1. Phil. pract. univ.), sunt Dei ad actiones juxta legem naturæ præceptivam & prohibitivam cia ipsi prædeterminatæ (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.). Naturaliter autem obligamur actiones liberas determinare per motiva
(Wolffii Ethicæ Pars III.) A tiva

tiva ab attributis divinis desumpta (§. 251. part. 1. *Phil. pract.*), nec in earum determinatione hæc motiva omittere (§. 352. part. 1. *Phil. pract. univ.*), immo verbis & factis testari, quod attributa ipsius cognoscamus & pro certo habeamus, eadem ipsi convenire (§. 1147. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque fieri nequit, ut hæc faciamus, nisi attributa divina nobis fuerint cognita atque perspecta, quod per se patet; sine agnitione Dei nullum officium Deo debitum præstari potest.

Determinatio actionum humanarum per motiva ab attributis divinis desumpta principium generale est, unde omnia officia erga Deum deducuntur, quemadmodum ex eorum demonstrationibus in parte prima juris naturæ datis abunde elucescit, & ex sequenti tractatione ulterius patebit. Ratio, per quam intelligitur, qualia sint officia erga Deum, & cur eidem debeantur, desumenda est ab attributis divinis. Antequam igitur homo officia erga Deum cognoscere & antequam fieri potest, ut eidem eadem præstare velit, necesse est ut attributa ejus agnoscat. Agnitio Dei basis est officiorum omnium erga ipsum & quia ad ea præstanda obligati sumus, ad agnitionem quoque Dei obligamur, sicque ipsa agnitio Dei inter officia erga Deum referenda atque primum locum in iis occupat. Itaque ab hac exordium totius tractationis ducendum est, & cui curæ cordique fuerit officia Deo debita præstare, nec in iis præstandis a vero tramite aberrare, is quoque ante omnia omnem operam dare debet, ut Deum recte agnoscat, sibi que cavere, ne falsas de eodem foveat opiniones. Quamobrem in Ethica demonstrandum, quomodo unusquisque ad certam Dei cognitionem pervenire possit, quantum ad præstandum officia erga Deum sufficit.

§. 2.

Quoniam sine agnitione Dei nullum officium Deo debito præstari potest (§. 1.); *neglectus agnitionis Dei obstat, feriorum erga quo minus officia eidem debita recte agnoscantur, eidemque præstentur.* *Neglectus of-*
ficiorum erga Deum, quam eorundem præstationem. In-
standi officia
ipsi debita.

Neglectus agnitionis Dei impedit non minus cognitionem officiorum erga Deum, quam eorundem præstationem. *In-*
standi officia
ipsi debita. dies hoc experimur. Quam multi sunt, qui didicerunt, Deum super omnia esse amandum; quam pauci vero sunt, quibus satis superque perspectus est amor iste, & qui norunt, quid facere debeant, ut Deum super omnia ament. Quando amor Dei ipsis inculcatur, ejus ratio non redditur, ut per eam intelligerent, qualis sit iste amor & cur ad eundem obligentur. Quodsi cui dicas, Deum velle, aut præcipere, ut supra omnia ametur; hoc saltem facit ad agnoscendam utcumque obligationem ad amorem istum, ipsam vero obligationem non intime perspicit, ideoque nec semper de eadem recte sentit. Quodsi porro dicas, eum esse magis amandum, quam homines quoscunque, aut res quascunque alias sive animatas, sive inanimatas; quacunque demum verborum pompa hoc ipsi inculcaveris, qualis revera sit hic amor nondum agnoscitur. Parum igitur abest, ne amor Dei sit sine mente sonus, nisi quatenus trahitur ad similitudinem cum amore hominum, aut rerum animatarum & inanimatarum, cujus confusam quandam in nobis perceptionem habemus, dum appetitus sensitivus hoc affectu commovetur. Quamobrem non est, quod miremur, quando videmus, amorem Dei vel esse nullum, vel admodum languescere, vel cedere amoris hominum, ac rerum sive animatarum, sive inanimatarum, vel pudenda labe infici, quemadmodum ex inferius demonstrandis clarius elucet, & quotidiana experientia confirmat. Quæ vero de amore Dei dicuntur,

eadem quoque valent de officiis ceteris erga Deum. Fidem oculatam dabimus in sequentibus, quando praxin singulorum erga Deum officiorum demonstraturi sumus. Ceterum notanter dico, sine agnitione Dei officia eidem debita non recte agnoscere. Nisi enim Deum recte agnoveris, fieri nequit, ut de singulis actibus ad eadem pertinentibus, vel inde fluentibus recte sentias, neque quidam inficiantur actiones, ad quas v. gr. re impellit amor Dei, aut ne prorsus committas actiones studio placendi Deo vel officio cuidam erga ipsum satisfaciendi animo, quæ ipse maxime abominatur.

§. 3.

Necessitas diligentia in agnitione Dei. Quia sine agnitione Dei nullum officium Deo debitum præstari potest (§. 1.); cui praxis officiorum erga Deum cura cordique est, is omnem diligentiam ad agnitionem Dei conferre debet (§. 751. part. 1. Phil. pract. univ.). Et quoniam ad agnitionem Dei obligamur (§. 1129. part. 1. Jur. nat.); ad diligentiam quoque in agnitione Dei obligamur.

Quanta diligentia ad agnitionem Dei afferenda sit, ex sequentibus mox elucescet. Consideramus hic eandem tantquam medium præstationis officiorum erga Deum; quoniam vero homo obligatur Deum agnoscere (§. 1129. part. 1. Jur. nat.), & officium est omnis actio juxta legem naturæ determinata (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.); diligentia in agnitione Dei ipsa quoque officium est. Quamobrem non arbitrii nostri est, utrum diligentiam ad agnitionem Dei conferre velimus, nec ne, sed necesse est ut conferamus (§. 118. part. 1. Phil. pract. univ.): qui non confert, peccat (§. 440. part. 1. Phil. pract. univ.). Absonum vero non est, ut officium aliquod sit medium præstationis aliorum officiorum. Etenim officia omnia constituunt seriem veritatum ita inter se connexarum, ut aliæ ad alias se habeant

beant per modum medii ad finem & finis continuo fiat medium finis ulterioris, quemadmodum in serie contingentium effectus causæ sit iterum causa alterius effectus (§. 83. *Cosmol.*).

§. 4.

Diligentia in agnitione Dei virtus moralis est. Etenim ad *An diligentiam in agnitione Dei ipsa lege naturæ obligamur* (§. 3.). Quamobrem cum diligentia consistat in actionibus certo fine committendis (§. 751. part. 1. *Phil. pract. univ.*); *virtus moralis* omnes illæ actiones, quarum complexu diligentia in agnitione Dei habenda absolvitur, sunt actiones juxta legem naturæ determinatæ, consequenter qui diligentiam ad agnitionem Dei confert, actiones suas juxta legem naturæ determinat. Enimvero habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi virtus est (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*) cumque sic agere velit, qui ita libere agit (§. 941. *Pfych. empir.*), virtus moralis (§. 547. part. 1. *Jur. nat.*). Diligentia igitur in agnitione Dei virtus moralis est.

Agnitio Dei non confundenda est cum diligentia, quæ in ea comparanda habenda. Agnitio Dei ad scientiam pertinet (§. 594. *Log.*), aut ad communem sensum reducta defectum scientiæ supplet (§. 422. part. 1. *Esth.*); ast diligentia in agnitione Dei habenda, cum actus ad eam requisiti (§. 751. part. 1. *Phil. pract. univ.*), a voluntate determinentur, virtus moralis est (§. 547. part. 1. *Jur. nat.*). Sunt nimirum motiva, per quæ determinatur volitio eliciendi actus facultatum cognoscendi ad agnitionem Dei necessarij. Et quatenus voluntas tendit ad eos eliciendos, diligentia virtus moralis est. Non obstat, quod actus, quibus cognitio Dei comparatur, sint facultatum cognoscendi, & quod supponantur habitus istarum facultatum, ut nullus in agnitione

tionem Dei notetur defectus: etenim virtutes morales intellectuales præsupponunt, & harum exercitium a moralibus dependet. Mutua datur facultatum cognoscendi & appetendi ac averfandi a fe invicem dependentia, & inde venit mutua virtutum intellectualium atque moralium a fe invicem dependentia. Ad hanc qui animum advertit, facile difcernet, quid ad morales fit referendum.

§. 5:

Idem in genere evincendum, aut ad actiones suas legi naturæ convenienter dirigendas affertur. Immo diligentia omnis, quæ ad fe statumque fuum perficiendum obligemur lege naturæ (§. 167. part. 1. Phil. præct. univ.), aut ad actiones omnes legi naturæ convenienter dirigendas (§. 142. part. 1. Phil. præct. univ.); omnis diligentia, quæ ad fe statumque fuum perficiendum, aut ad actiones suas legi naturæ convenienter dirigendas affertur, confiftit in actionibus legi naturæ convenienter determinatis (§. 751. part. 1. Phil. præct. univ.). Patet igitur, ut ante (§. 4.), diligentiam omnem, quæ ad fe statumque fuum perficiendum, aut ad actiones suas legi naturæ convenienter dirigendas affertur, virtutem moralem effe.

Diligentia fpectatur vel in habitu acquirendo, vel in eodem exercendo. Si quis artem quandam addifcere debet, in eam addifcendam diligentiam conferre poteft. Ubi arte pollet, in eadem exercenda fe quoque diligentem præftare poteft. Moralitas, quæ habitui inhæret, inde in diligentiam derivatur, ut virtutis moralis naturam induat. In utroque cafu, ficuti habitus & per confequens ejus exercitium legi naturæ convenit, ita eadem quoque diligentia præcipitur. Negligentia, quæ in omiffione diligentiz confiftit (§. 757. part. 1. Phil. præct. univ.), lege naturæ prohibita eft

est (§. 301. part. 1. Jur. nat.). Diligentia igitur eadem lege præcepta. Qui enim diligentiam non omittit, eandem in id, quod agere debet, confert. Facile autem patet, diligentiam latissime extendi ad omnia, quæ nobis agenda sunt, & ad rectitudinem actionum apprime necessariam esse (§. 79. part. 1. Phil. præf. univ.).

§. 6.

Negligentia agnoscendi Deum, aut in genere faciendi, quod An negligentia agnoscendi Deum, aut in genere faciendi, quod facere obligamur, virtus moralis facienda est (§. 5.), consequenter habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi (§. 321. part. 1. Phil. præf. univ.); vitium.

Negligentia agnoscendi Deum, aut in genere faciendi, quod facere obligamur, est habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribitur. Quamobrem cum habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribitur, vitium sit (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.); negligentia agnoscendi Deum, aut in genere faciendi, quod facere obligamur, vitium est.

Negligentia diligentiae opponitur tanquam vitium virtuti: dantur enim non minus vitia negativa, quam positiva, quemadmodum facta vel positiva, vel negativa sunt. Inhæret autem hoc vitium voluntati, ita ut Deum agnoscere, vel ea facere nolis, quæ facere debes. Quemadmodum itaque nolitio non est, nisi nuda volitionis omissio (§. 884. Psych. empir.); ita quoque negligentia non denotat privationem diligentiae, sed respectu animæ aliquid positivi est, quamvis respectu actionis committendæ, cum ea cesset, vitium privativum dicatur. Quodsi ergo actio cesset, quæ committenda erat, deficiente motivo,

motivo, quo voluntas ad agendum determinanda; hoc vitio minime tribui potest. Enimvero si adsit motivum, quo voluntas determinatur, ut facere nolis, quod faciendum erat, id demum vitio imputandum. Ita vitio caret voluntas, si quis ignorat dari Deum, ideoque nec de eo agnoscendo ulla cogitatio animum subit. Ast si quis novit dari Deum, nec ignorat eum esse colendum, ideoque agnoscendum, agnitioni tamen Dei tempus nullum impendere vult, ne id aliis negotiis quibuscunque subtrahatur, ei utique negligentia imputanda, quæ vitium est. Quando negligentia vitium est, quod faciendum esse novimus, facere nolumus, ideoque in non existentiam facti, seu non usum facultatum influit voluntas & subinde quoque ea mediante voluntas: ast si culpa fuerit, non usus facultatum vel ab ignorantia, vel errore vincibili, vel a causis aliis attentionem in se trahentibus dependet. Quamobrem patet, negligentiam qua vitium non eodem modo imputari qua culpam, cum tunc proprius ad dolum accedat & naturam eius participet. Atque hinc ulterius liquet, non sine ratione demonstrari diligentiam esse virtutem moralem, negligentiam vero vitium: id quod vulgo non advertitur, quia diligentia in omni habitu acquirendo & exercendo locum habet, consequenter omni virtuti accedit, præsertim cum diligentia quoque abusu in vitium vertatur, quando quis ad actiones malas eandem confert, quatenus in actibus mere physicis consistit.

§. 7.

*De scientia
Dei ad agnitionem ejus
necessaria.*

Qui Deum agnoscere vult, scientiam Dei acquirere studeat necesse est. Operam enim dare debet homo, ut certa sit Dei, quam habet, cognitio (§. 1140. part. 1. Jur. nat.). Enimvero certam rei cognitionem habet, qui scientia instructus est (§. 595. Log.). Quamobrem qui Deum agnoscere vult, scientiam Dei acquirere studeat necesse est.

Qui

Qui in Logica peregrinus & hospes non est, abunde novit, quicquid cognoscimus, id vel certo cognosci, vel saltem probabiliter, ideoque vel ad scientiam, vel ad opinionem esse referendum. Scientia non admittit nisi vera; opinio autem tam erronea, quam vera esse potest. Qui Deum agnoscere vult, is omnino certus esse debet ea Deo convenire, seu vera esse, quæ ipsi tribuit, ita ut agnitio Dei arceat omnes erroneas opiniones, nec subsistere debeat in persuasionem saltem opinionem, non vero usque ad veritatem. Quodsi quis cognoverit ea, quæ de scientia demonstravimus, cum in parte prima Ethicæ de virtutibus intellectualibus ageremus; is inde intelliget, quanta diligentia in agnitione Dei sit habenda.

§. 8.

Quoniam qui Deum agnoscere vult, scientiam Dei De virtutibus acquirere tenetur (§. 7.), scientia autem virtus intellectualibus intellectualis materialis est (§. 402. part. 1. Eth.), & ad eam omnes virtutes intellectualibus ad virtutes intellectuales formales concurrunt (§. 415. part. 1. agnitionem Eth.); qui Deum agnoscere vult, virtutibus omnibus intellectualibus Dei requiritur. *§. ex materialibus scientiæ, cumque ante intelligentiæ operam dare debeamus, quam ad scientiam adspiramus (§. 403. part. 1. Eth.), intelligentiæ operam navare debet.*

De virtutibus intellectualibus tam formalibus, quam materialibus non alio fine egimus in parte prima Ethicæ, quam ob usum, quem præstant in virtutibus moralibus acquirendis & exercendis. Demonstrandum itaque erat, quænam virtutes intellectuales serviant agnitioni Dei. Ad rectitudinem actionis humanæ concurrere debet usus omnium facultatum, quemadmodum alias ostendimus. Idem igitur etiam requiritur ad agnitionem Dei, ne quid in ea desideretur. Multas dari erroneas & confusaneas de Deo opinioni

(Wolffii Ethicæ Pars III.)

B

ones

ones, nemo est qui nesciat. Omnes autem istæ opiniones non usui & abusui facultatum debentur, non tollendæ, aut emendandæ nisi ope virtutum intellectualium. Quodsi ergo curæ cordique fuerit agnitio Dei, ne sit infructuosa, vel cultum Dei pariat vacillantem, virtutibus intellectualibus operam navare debet, quantum præsentī scopo sufficit.

§. 9.

Unde scientia Dei haurienda.

Quia scientiam Dei acquirat necesse est, qui eum cognoscere vult (§. 7.), scientia autem hauriri nequit nisi ex libris methodo demonstrativa conscriptis, & si in quibusdam supponuntur, quæ in aliis pertractantur, nisi ante diligenter perlectis iis, quæ in hisce traduntur (§. 409. part. 1. Eth.), atque in Theologia naturali doctrina de Deo traditur (§. 1. part. 1. Theol. nat.); *ex Theologia naturali methodo demonstrativa pertractata haurienda est scientia Dei, & quoniam Theologia naturalis principia petit ex Ontologia, Cosmologia & Psychologia (§. 11. part. 1. Theol. nat.), antequam ad eandem accedas, Ontologiae, Cosmologiae ac Psychologiae studio incumbendum, quantum ad principia ista cognoscenda sufficit.*

Non alio sane fine Theologiam naturalem methodo demonstrativa pertractavimus, quam ut inde scientia Dei hauriri possit, eidemque præmisimus Ontologiam, Cosmologiam ac Psychologiam, ne quid in Theologia naturali occurrat, quod non satis intelligatur, nec in demonstrationibus supersit aliquod dubium, quod assensum remoretur. Non est, quod existimes, nimis operosum esse, si hoc modo Deum agnoscere debeas: obligamur enim ad omnem diligentiam in agnitionem Dei conferendam (§. 3.). Nemo igitur jure conqueritur de nimia diligentia in agnitione Dei, cum alia ad scientiam Dei via non detur. Neque porro est,

est, quod objicias, Deum ab omnibus hominibus esse agnoscendum, viam autem istam ab omni homine calcari minime posse. Etenim mox ostensuri sumus, quomodo consulendum sit iis, quibus aditus ad scientiam non datur. Si qua præterea dubia moveri possunt, ea in sequentibus evanescent. Nemo obligatur ad ea consequenda, quæ in potestate sua non sunt (§. 176. part. 1. Jur. nat.): cui tamen amplior est facultatum usus & auxilium aliorum majus, is ad plura præstanda obligatur, quam alter (§. 177. part. 1. Jur. nat.). Qui igitur ad scientiam Dei pervenire potest, modo suam in se diligentiam desiderati non patitur; is negligentiam suam in agnitione Dei nullo modo excusare potest, præsertim si argumenta persuasoria, quæ nullam vim demonstrationis unquam expectis satisfaciunt; ipsius mentem in dubitationum fluctus conjiciunt.

§. 10.

Quoniam scientia Dei ex Theologia naturali methodo demonstrativa pertractata hauriendata est, & antequam diis eo fine ad eandem accedatur, principia Ontologiæ, Cosmologiæ condendis. ac Psychologiæ addiscenda sunt, quæ in demonstrationibus Theologiæ naturalis tanquam cognita præsupponuntur (§. 9), ad scientiam vero promovendam conducit, si in quolibet scientiarum genere condantur systemata brevia inter se connexa (§. 412. part. 1. Eth.) atque in iis a nimio rigore in demonstrando abstinendum (§. 413. part. 1. Eth.); ad scientiam Dei promovendam conducit, si systemata brevia Ontologiæ, Cosmologiæ, Psychologiæ & Theologiæ naturalis inter se connexa condantur, atque in iisdem a nimio rigore in demonstrando abstinenceatur, vel etiam institutiones Theologiæ naturalis, in quibus ea inseruntur suis locis, quæ ex Ontologia, Cosmologia & Psychologia tanquam principia sumenda sunt, ad eam.

formam compositæ, qua Institutiones Juris naturæ & Gentium concinnavimus.

Utilitatem istiusmodi compendiorum jam alias demonstravimus (§. 411. *part. 1. Eth.*) & qua cautione hic sit utendum, ne magis noceant, quam prosint, monuimus (*not. §. 412. part. 1. Eth.*). Profunt istiusmodi compendia non modo iis, qui ad systemata majora progressuri ampliorem & magis exasciatam Dei scientiam acquirere student, verum etiam ceteris, quibus ultra ista progredi non datur. Agnitio Dei cum omnibus necessaria sit, & cum unusquisque tantum operæ dare debeat, quantum potest (§. 209. *part. 1. Phil. præf. intuitu.*), ut certam habeat Dei cognitionem (§. 1140. *part. 1. Jur. nat.*), nec in dubitationem se adduci patiatur (§. 417. *part. 2. Theol. nat.*); omnibus quoque, quocunque fieri potest, modo consulendum est. In re autem maxime ardua vires suas probe explorare debet, qui istiusmodi laborem in se suscipere vult, ne plus sperans de facultatibus suis, quam in iis est, aliis, quibus prodesse vult, aut saltem velle debet, magis noceat, quam prosit. Neque enim se tusebitur pervulgato isto: si desint vires, tamen est laudanda voluntas; præsertim si jam alii eodem labore rectius perfuncti fuerint, quo in commodum suum ipse uti poterat ac debebat.

§. 11.

De reductione eorum Similiter quia scientia Dei ex Theologia naturali methode demonstrativa pertractata haurienda est (§. 9.), *quæ in Theologia demonstrantur* reductio autem veritatum universalium ad sensum communem defectum scientiæ supplet, si hominibus demonstrantur, ad actionem capere nescientibus scitu necessariæ sunt (§. 422. *part. 1. Eth.*); *quæ de Deo in Theologia naturali demonstrantur* immo ipsæ demonstrationes in gratiam eorum, qui demonstrationes capere nequeunt, ad sensum communem reducenda sunt.

Cum —

Cum agnitio Dei unicuique maxime necessaria sit, immo unusquisque Deum agnoscere obligetur, scientiam tamen Dei vi demonstrationum non omnes sibi comparare possint, nostrum esse arbitramur ostendere, quomodo dogmata de Deo, & imprimis argumenta, quibus eadem probantur, ad sensum communem reducenda sint.

§. 12.

Qui ex contemplatione hujus universi existentiam Dei certo Qua via ad agnoscere vult; ex contingente existentia hujus universi rerumque certam existentialium eam colligere tenetur. Mundus enim integer & scientie Dei quicquid in eodem existit, quatenus contingens est, ab agnitionem existentia Dei dependet (§. 800. part. 1. Theol. nat.), & perveniatur. quoad contingentiam speculum existentiae Dei necessariae est (§. 799. part. 1. Theol. nat.). Quoniam itaque ens unum ab altero dependet, quatenus ratio ejus, quod ipsi inexistit, in altero continetur (§. 851. Ontol.), & ens unum speculum est entis alterius, si per ea, quae ipsi insunt, colligitur quid insit alteri (§. 784. part. 1. Theol. nat.); existentiae contingentis hujus mundi & rerum in eodem existentium ratio quaerenda est in Deo, seu ipsius existentia necessaria, atque haec existentia necessaria colligenda est ex contingente existentia hujus universi rerumque naturalium. Quamobrem qui ex contemplatione hujus universi existentiam Dei certo agnoscere vult, ex contingente existentia hujus universi rerumque in eodem existentium seu naturalium eandem colligere tenetur.

Probe notandum est, Deum existere non concludi ex eo, quod mundus existit, sed quod contingenter existit. Si enim sumamus tanquam a posteriori cognitum, mundum existere, inde saltem inferri potest, eum existere vel necessario, ita ut impossibile sit, ipsum non existere, ideo-

que vi propria, vel contingenter, ita ut etiam non repugnet, eum non existere, consequenter ut ratio existentiae ejus quaerenda sit in ente alio ab ipso diverso (§. 70. *Ontol.*). Inde autem non deciditur, utrum horum verum sit. Qui alterutrum sine ulteriori probatione sumit tanquam verum, id precario sumit & quascunque tandem quaesiverit rationes probabiles ad in crustandam opinionem suam, ut ad certam cognitionem perveniat, fieri nequit. Quilibet autem pro modulo intellectus sui sibi persuadet opinionem suam: ast qui acutior est, dubitationum fluctibus immersus haeret, nec ex iis emergere valet, ignorans cuinam sententiae assensum praebere debeat. Necessse igitur est, ut in contingentiam existentiae convertatur attentio, qua cognita demum decidi potest quaestio, utrum Deus detur, nec ne. Atque haec ratio est, cur nos in parte prima Theologiae naturalis, quam methodo demonstrativa adornare voluimus, quemadmodum exigit systematis ratio, contingentiam mundi & animarum nostrarum demonstraverimus, ac inde tandem collegerimus existentiam Dei. Qui aliam viam ingredi voluerit, is semper deprehendet, tacite supponi, quod erat demonstrandum, nimirum existere ens a mundo diversum, a quo mundus integer & quicquid in eo existit existentiam suam habet. Disertius de hoc ipso jam dudum dixi in libello, quod sub titulo Rationis Praelectionum Wolfianarum in Mathematicam & Philosophiam universam A. 1718. edidi, sect. 2. c. 3. §. 40. & *seqq.* quae hic repetere nolo, sed quae ibidem legi possunt. Equidem non defuerunt, qui hunc ausum aegre tulerunt, & ut aliorum quoque odium in me magnum concitarent, quod ipsi in me habebant, propterea labem atheismi nomini meo adspargere non verebantur, quod rejicerem argumenta, quae ad evincendam existentiam Dei omni tempore a praestantissimis Theologis atque Philosophis pro fortissimis fuerint habita, sicque ipsis eripere tela adversus atheos; pudendam tamen ignorantiam in omni historia literaria arguit haec criminatio, nisi malitiam potius,

tius, quam ignorantiam confiteri maluissent, cum omni tempore, quo philosophia aristotelico-scholastica in scholis fuit recepta, unanimiter inculcatum fuerit, varias illas vias, per quas ex demonstrationibus a posteriori exactior divinæ existentiae notitia nobis ingeneratur, non esse æque efficaces, cum quædam ex illis moralem saltem ingenerent certitudinem, & quædam magis, quædam minus urgeant, quædam pluribus, quædam paucioribus atheorum objectionibus exposita sint, nec omnes Theologos & Philosophos in eo consensisse, quænam via alteri sit præferenda, seu quodnam argumentum ad convincendum maxime idoneum sit. Immo non minus pervulgatum est, omni isto tempore notitiam existentiae divinæ vulgarem, quæ minus accurata contemplatione universi comparatur, ab exactiori, quæ vi demonstrationis prævia accuratiori consideratione universi acquiritur, distinctam & ex Theologia naturali proscriptam fuisse.

§. 13.

Argumentum a posteriori præferendum est argumento a priori in existentia Dei demonstranda. Etenim argumentum a posteriori consideratione mundi eruit contingentem ejus & posteriori, eorum, quæ in ipso sunt, existentiam & inde existentiam an alterum Dei concludit, quemadmodum ex parte prima Theologiæ a priori sit naturalis perspicitur: argumentum vero a priori supponit præferendum, tanquam sumtam notionem entis perfectissimi, cujus ante possibilitas evincenda, quam existentia inde concludi possit, quemadmodum ex parte altera Theologiæ naturalis apparet. Possibilitatem entis perfectissimi evincere utique difficilius est, cum ex notionibus maxime abstractis procedat demonstratio, quam contingentiam rerum in hoc universo. Quamobrem cum demonstrationes faciliores difficilioribus sint præferendæ, præsertim in rebus maxime ardu-

arduis, qualis est existentia Dei; argumentum a posteriori præferendum est argumento a priori in existentia Dei demonstranda.

Cum utramque demonstrationem de existentia Dei dedimus, demonstrationem nimirum a posteriori in parte prima, demonstrationem vero a priori in parte altera Theologiæ naturalis, quilibet ipse utramque legendo in se experiri poterit, quænam earum captu facilior ipsi sit, & ideo quoque fortius ad assensum compellat. Nullus autem dubito fore, ut demonstrationem a posteriori alteri a priori præferat, & si vel maxime hanc negligi nolit, illam tamen huic præmittendam esse statuatur. Si quis enim integram Theologiam naturalem, quam in parte prima fusius pertractavimus, quam ab aliis huc usque factum est, animo comprehenderit; is multo facilius demonstrationem a priori capiet, quæ in parte altera continetur. Ipsa Dei definitio, quod sit ens perfectissimum, in numero illarum notionum est, quas se satis intelligere quilibet putat, quam primum eas auditu percipit, ubi tamen magis distincte eas explicare debet, tot tantisque nebulis obfuscatur animus, ut se nescire quid sit, quod optime a se intelligi putabat, ultro confiteatur, nisi scire videri velit, quod nescit. Quot, quæso, sunt qui demonstrationem *Cartesii* amplexi eamque acriter defenderunt, de eo autem ne quidem cogitarunt, quale ens per perfectissimum intelligatur & quid perfectionis nomine hic veniat? Neque ideo mirari debemus, quod de possibilitate ejus demonstranda nulla cogitatio animum ipsorum subire potuerit. Unde porro contigit, ut admodum jejune locuti fuerint, quando ea, quæ aliunde ipsis de Deo innotuerant, ex ista notione deducere voluerunt. Quodsi vero consideraveris, quomodo nos confusam notionem, quæ verbis ens perfectissimum vulgo jungitur, ad distinctam & determinatam revocavimus, illico videbis, eam
resol.

resolvi in notiones simplices admodum abstractas ac inprimis requiri, ut realitates a phænomenis discernere valeas, quod quam difficile, si non prorsus impossibile accadat plerisque noto notius est. Quamvis itaque *Cartesiani* facillima videatur demonstratio existentiae divinae ex notione entis perfectissimi; si tamen penitius eam consideres, quemadmodum fieri debet, quod ad paucissimorum sit palatum nullo negotio deprehendes. Equidem non desuerunt, qui Dei existentiam a priori demonstrari posse negarunt: cum tamen vocabulum demonstrationis in sensu aristotelico restrictiori sumant, non vero in eo, quem cum *Euclide Mathematici* eidem tribuunt, & nos tribuimus, atque in Logica exposuimus, & ad quam *Suarezius* contrariam sententiam amplexus respexisse videtur, nobis revera non contradicunt, nec quicquam contra nos probant. *Euclides* sumit triangulum æquilaterum esse, quod tria latera æqualia habet, & per constructionem ejus possibilitate evicta ex eo, quod sumserat, demonstrat ea, quæ triangulo æquilatelo conveniunt. Eodem prorsus modo sumitur, Deum esse ens perfectissimum, formata scilicet notione Dei, quemadmodum trianguli æquilateri per arbitrariam determinationem, & evicta notionis realitate, seu entis perfectissimi possibilitate, inde colligitur existentia Dei necessaria. Demonstrationes autem a priori recte dicuntur, quando ex primo entis conceptu, quem possibilem esse constat, deducuntur ratiocinando cetera, quæ eidem conveniunt.

§. 4.

Argumentum pro existentia Dei a priori ad sensum communem reduci nequit. Etenim si argumentum pro existentia Dei a priori ad sensum communem reduci deberet, non prior ad sentiones eorum, quæ idem ingrediuntur, per ideas rerum sensum communem sensibilem, in vulgus notarum ob similitudinem animo in-nem reducî generari deberent (§. 242. part. 1. Eth.). Quamobrem possit.

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*)

C

non

non modo insinuanda esset differentia inter realitates & phænomena (§. 5. 6. part. 2. *Theol. nat.*), perfectionisque summae possibilitas (§. 12. 13. part. 2. *Theol. nat.*); verum etiam inseparabilitas existentiae necessariae a perfectione summa (§. 20. 21. part. 2. *Theol. nat.*). Enimvero nihil datur in rerum natura, quod similitudinem quandam cum ente perfectissimo habeat, & quod in vulgus notum ideas eorum, quae diximus, animae ingenerare possit, quod nemo in dubium vocare poterit, modo animum ad ea, quae diximus, satis attendat eademque intelligat. Quamobrem argumentum pro existentia Dei a priori ad sensum communem reduci nequit.

Probe perpendenda sunt; quae de reductione veritatum universalium ad sensum communem in parte prima Ethicae tradidimus, ne inanes difficultates facessat, qui quid sibi velit reductio argumenti pro existentia Dei a priori ad sensum communem non satis intelligunt. Qui enim nodosnectere solent, quos solvere nequeunt, de rebus nondum intellectis iudicium sibi sumunt. Quodsi argumentum quaestionis ad sensum communem reducere velis, necesse est ut provoces ad rem in rerum natura existentem atque in vulgus notam, in qua continetur notio huic propositioni, ens perfectissimum necessario existit, respondens (§. 520. *Log.*), ut ab eo, qui vi mentis pollet, inde abstrahi, a ceteris vero infirmioribus intuendo ideam rei sensibilis attentio in eandem dirigi possit. Istiusmodi rem in natura dari, nemo asseverare potest, multoque minus talem reperiet, quae in vulgus nota sit.

§. 15.

De circulo Qui aliunde, quam a contingentia mundi & rerum, quae in eo sunt, consideratione huius universi existentiam Dei demonstrare stratione Dei vult; tacite supponit Deum existere. Etenim mundus integer &

& quicquid in eodem existit est speculum existentiae Dei a posteriori necessariae quoad contingentiam (§. 799. part. 1. Theol. commissio. nat.) & quoad eandem ab existentia Dei necessaria dependet (§. 800. part. 1. Theol. nat.), quoad cetera vero, quae rebus vel in se spectatis, vel ad se invicem relatis insunt, speculum est eorum, quae Deo insunt, & ab his dependet (§. 801. part. 1. Theol. nat.). Quomodo itaque ex contingente existentia agnoscitur existentia Dei necessaria (§. 12.); ita ex ceteris colliguntur ea, quae Deo conveniunt (§. 784. part. 1. Theol. nat.). Quodsi vero ostenditur, Deo hoc vel istud convenire attributum, quia tales sunt res in mundo existentes, aut talis est ipse mundus integer; utique supponitur, mundum esse a Deo factum cum omnibus, quae in eo sunt, consequenter Deum existere: neque enim aliter argumentamur, quam Deo hoc convenire, quia quod fecit tale est. Quamobrem qui aliunde, quam a contingentia mundi & rerum, quae in eo existunt, consideratione hujus universi existentiam Dei demonstrare vult; tacite supponit Deum existere.

Non ex quovis quidvis colligi potest. Sicuti ex eo, quod mundus contingenter existit, non sequitur, Deum esse sapientem, vel bonum; ita quoque ex eo, quod in mundo unum sit propter alterum, seu unum inserviat alteri, colligi nequit, Deum existere. Ast si supponas Deum existere & mundum hunc ab ipso esse factum; tum demum agnoscitur inde sapientia & bonitas Dei, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet. Atque hinc intelligitur, quod argumentorum istorum, quaecunque tandem verborum pompa proferantur, nullam in se vim sentiunt athei, quae ad assensum compellantur, quam ipsis tribuunt qui nesciunt, unde vim persuadendi in ipsis habeant haec argumenta, Nimirum cum a primis unguiculis

ipforum menti insinuata fuerit, notio Dei & attributorum ejusdem, quæ consideratione rerum in mundo existentium illustrantur, tum hæ spectantur tanquam effectus Dei, si- que ea, quæ de Deo edocti sunt, confirmari videntur, as- sensus eorundem in affirmationem existentiae divinæ trahitur, sicque argumento tribuunt vim extorquendi assensum, quam per se non habet. Athei vero accusant præjudicium a pri- ma infantia ingenitum, a quo se liberare non potuerunt; & qui ipsis acutiores fuerunt, argumentis istis tribuerunt non alium effectum quam moralem certitudinem, quem admodum ante monuimus (*not.* §. 12.), quatenus scilicet advertunt, non certo inde interri existentiam Dei, se tamen in iis, quæ de Deo agnoverunt, ita confirmari sibi viden- tur, ut ab ea sententia, quæ Deum existere affirmat, sibi discedendum esse necesse non videatur. Quò vero quis fuerit imperitior, eo major ipsi videtur vis argumenti, præsertim si appetitus sensitivus, quod plerumque fieri solet, immo etiam haud raro aversatio sensitiva in assensum simul in- fluit, eundemque stimulat. Nostro seculo inprimis opus est, ut omnia accurate discutiantur, ne veritati præjudicium fiat. Ad convincendum sufficit argumentum unum, quod rei dubiæ facit fidem: coacervatio argumentorum infirmo- rum ad probandum, quod dubium est, id certum non red- dit.

§. 16.

Quomodo ex opere artifi- Ex opere artificioso non colligitur existentia artificis, sed
cioso colliga- ejus ars: existentia artificis colligitur ex operis existentia. Ete-
tur existentia nim si quis contemplatur opus artificiosum, is observat,
artificis. quale sit, ac inde colligit, qua arte fuerit factum. Quam-
 obrem cum ipsi aliunde jam certum sit, istiusmodi opus
 nonnisi arte humana parari posse; artem, qua factum es-
 se agnoscit, artifici tribuit. Atque ita ex opere artificio-
 so ars artificis colligitur. *Quod erat primum.*

Pona-

Ponamus vero aliquem videre opus arte humana paratum, sed ignorare, quod istiusmodi opus arte humana parari possit. Ecquis sibi persuadebit, ipsum inde illatum, quod extiterit homo, qui arte sua idem paravit. Ex opere igitur artificioso non colligitur existentia artificis. *Quod erat secundum.*

Enimvero si aliunde novit, opera istiusmodi, quale videt, non aliter, quam arte humana parari posse, veluti si videat ædificium aut horologium; cum agnoscat effectum existere non posse, nisi causa effectus existat, ex operis existentia colligit existentiam artificis. *Quod erat tertium.*

Opus existentiam artificis probat, quatenus existit; artem autem artificis, quatenus tale est. Ex eo autem, quod opus tale est, existentia artificis nullo ratiocinio concluditur. Ut vero ex operis existentia artificis existentia inferri possit, constare utique debet, istiusmodi opus non necessario existere, sed cœpisse, cum antea non existeret, aut, quod perinde est, non esse ens a se, sed ab alio. Ita ex ædificio, quod conspiciamus non colligitur existentia architecti, quia ædificium tale, sed inde potius infertur, quod sumitur, ædificium sine arte architecti excitari non posse. Immo in genere antequam ex effectus existentia concludi possit existentia causæ, constare debet rem, quam videmus, esse effectum alicujus causæ, unde deinceps porro ex qualitate effectus concluditur, qualis fuerit causa. Hæc satis manifesta sunt, modo attentionem sufficientem afferre velis, ne cogitationem tuam effugiant, quæ per præcipitantiam non observantur. Inde sane est, ut ex rei artificialis cujuscunque existentia, sive artificiosa fuerit, sive minus, agnoscatur existentia hominis, qui eam fecit, nulla prorsus habita ratione artis, qua ea facta fuit. Quamvis vero hæc vulgaria videantur, quæ attentionem nullam mereantur;

mox tamen patebit, quam parum ejus memores sint viri etiam alias eruditi, quando maxime memores esse debebant. Sæpius jam me monuisse memini vulgarium meditationem contemptum sui vindicare.

§. 17.

De argumen-
to pro exi-
stentia Dei
a compara-
tione mun-
di cum ope-
ribus artifi-
ciosis petito.

Quoniam ex opere artificioso non colligitur existentia artificis, quatenus artificiosum, seu tale est, sed quatenus existit (§. 16.); qui *comparatione mundi cum operibus artificis existentiam Dei probare conantur, magno verborum apparatus nihil dicunt quod ad rem facit.*

Quamvis hoc argumentum nonnullis maxime urgens videatur ad arguendum atheorum absurditatem; si tamen id penitus inspicias, merito ad vulgaria refertur, quæ ex Theologia naturali eliminanda sunt (*not. §. 12.*), cum multa tacite supponantur, quibus sumitur, quod probandum est, sique circulus committatur maxime vitiosus. Opera artis esse entia ab alio, cuius exploratum est, neo probatione indiget, sed in *comparatione eorum cum mundo* sumitur (*not. §. 16.*). Ast mundum non esse ens a se, sed ab alio, demonstrandum: id quod aliunde quam ex eo, quod contingenter existat, demonstrari nequit (*not. §. 15.*). Qui igitur sic argumentantur: opus artificiosum arguit existentiam artificis. Ergo mundus, aut opus quoddam naturale isto multo excellentius arguit existentiam creatoris, consequenter Dei, aut, si mavis, ita: Opus artificiosum existere nequit, nisi existat artifex, qui facit. Ergo mundus magis artificiosum opus existere non potuisset, nisi extitisset ens quoddam, quod eundem fecit, hoc est, Deus; non a pari argumentantur, sed a dispari, consequenter argumentatio nulla est. Quodsi tibi & aliis persuadere velis te ita argumentari: Si opus minus artificiosum sine artifice existere nequit, multo minus opus magis artificiosum sine artifice

sice existerere non potest; angvis latet in herba, nec hæc argumentatio a priori diversa, immo eadem magis vitiosa. Artificiosum enim dicis, quod arte factum est, consequenter tacite supponis opus artificiosum esse ab alio factum. Quando igitur opus artis humanæ cum opere naturæ, aut mundo comparas; de opere artis humanæ recte sumis id non posse esse ens a se, sed præsupponere artificem, qui facit, de mundo autem vocabulum artificiosum non eodem sensu accipitur, nisi tacite quoque supponere velis, istiusmodi ens, quale mundus est, sine factore existerere non posse, consequenter nisi sumas, quod probandum est. Et quamvis certum sit, opera naturæ, quorum admiranda est structura, produci a suis causis, quarum sunt effectus; non tamen ideo recte sumitur, dari causam primam, a mundo diversam, seriei causarum secundarum autorem, sine quo hæc existerere non potuisset, sed hoc ipsum est, quod probari debet. Sunt autem notiones aliæ deceptrices; quæ tacite ingeruntur vi imaginationis, ut acumen obtundatur. Nimirum quando sumis, rem admirandæ structuræ supponere autorem, qui eandem excogitavit, & juxta ideam mente conceptam opus formavit, non modo sicuti ante ad similitudinem cum operibus artis humanæ opera naturæ effingis; verum etiam falsa inventionis (§. 292. 293. *part. 1. Theol. nat.*) & essentiarum arbitrariarum notio supponitur (§. 191. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi jam porro artificia oratoria adhibeantur, quibus imaginatio multis peregrinis perceptionibus onerata attentionem in alia trahit, quam ad quod asserenda erat, ac præterea appetitus sensitivus stimularur, ut non uno modo influat in assensum; mens tantis nebulis velatur, ut quid valeat argumentatio cernere nequeat. Habet hoc argumentum usum suum in reductione agnitionis attributorum divinatorum ad sensum communem, ast nullum habet in evincenda existentia Dei. Talia ostendi, nemo ægre ferre potest, nisi velit Philosophum obligati-

gitioni naturali, quæ certam urget agnitionem Dei (§. 1140. *part. 1. Jur. nat.*), satisfacere non debere. Ipsius nimirum est ostendere, quomodo ad certam Dei cognitionem perducamur. Quodsi vero quidam imbecilliores sint, quam ut veritatem capere possint; illi cernant suis oculis & veritatem sibi persuadeant siculneis quibusvis argumentis, modo ipsis videantur urgentia, quæ in se vim urgendi nullam habent. Præstat tamen argumenta vera, quantum datur, ad caprum illorum accommodari, quam istiusmodi argumentis uti, quæ nihil probant, & in se vitiosa sunt, ut tanto minus verendum sit, ne opinio sua ab aliis suspecta ipsis reddatur. Legenda hic sunt, quæ de genuino usu literarum elegantiorum & artis inprimis oratoriæ usu demonstravimus & in annotationibus uberius explicavimus (§. 135. 136. *part. 1. Eth.*). Ars oratoria non convertenda est in Sophisticam, quæ fallacibus conclusivunculis adversarium irretire docet, ut quæ falsissima aut fallacissima sunt, verissima esse videantur. Equis, quæso, dixerit Sophisticæ locum esse in doctrina tam ardua, qualis est agnitione Dei. Veritas tanti momenti ut persuadeatur, si quis ad convincendum fuerit minime idoneus, fallacii istius artis deceptricis non indiget. Sed ars oratoria adminicula suppeditat, quæ abunde sufficiunt. Facilis tamen lapsus est ab arte oratoria in sophisticam, nisi quis veritatem vel scit, vel ab aliis eandem fuerit edoctus.

§. 18.

De necessitate principii demonstrari nequit. Sine principio rationis sufficientis existentia Dei a posteriori demonstrari nequit. Cum in parte prima Theologiæ naturalis demonstrationem existentia Dei a posteriori dederimus; propositionis præsentis veritas in oculos incurrit, si demonstrationem attenta mente perlegimus (§. 24. & *seqq. part. 1. Theol. nat.*). Patebit nimirum, totam demonstrationem Dei.

onem principio rationis sufficientis niti, cum ea deducatur ex entis necessarii existentia, quam principium urget.

Ostendi tamen præsens propositio potest hoc modo. Ostendimus nimirum in anterioribus, si quis ex contemplatione hujus universi existentiam Dei certo agnoscere velit, ex contingente existentia hujus universi rerumque naturalium eam colligendam esse (§. 12.), & qui aliunde quam a contingencia universi eandem demonstrare vult, eum tacite supponere, quod demonstrandum erat, Deum scilicet existere (§. 15.), consequenter existentiam Dei consideratione hujus universi aliunde quam ex contingencia mundi & rerum in eodem ex istentium certo agnosci non posse. Enimvero quod ex contingente rerum existentia certo agnoscatur existentia Dei, non alia ratio est, quam quod contingencia in mundo non habeat rationem sufficientem actualitatis suæ in serie successivorum, sed in ente alio extra seriem istam constituto, eoque necessario (§. 90. *Cosmol.*), consequenter entis necessarii a mundo diversi existentia sine principio rationis sufficientis non agnoscitur (§. 70. *Ontol.*). Cumque non sufficiat ad demonstrandam existentiam Dei, ut demonstretur, dari ens necessarium a mundo diversum, a quo mundus dependeat in existendo, sed ostendendum quoque sit, quale sit hoc ens, cum determinata quædam notio vocabulo respondere debeat, ne fingatur Deus, qui non est, talia vero prædicata Deo tribuenda sint, ut per ea intelligatur, cur mundus hic adspectabilis cum animabus nostris potius existat, quam alius (§. 115. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter ens istud necessarium, universi autor tale concipiendum sit, ut in eo ratio sufficiens deprehendatur, cur tale sit hoc universum

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*) D sum

sum (§. 36. *Ontol.*); sine principio rationis sufficientis existentia Dei sufficienter non agnoscitur. Quamobrem patet sine principio rationis sufficientis existentiam Dei a posteriori demonstrari minime posse.

Leibnitius necessitatem admittendi principium rationis sufficientis in Philosophiam, ejusque inprimis utilitatem ostensurus monuit absque restrictione sine principio rationis sufficientis existentiam Dei demonstrari non posse. A mente vero ejus aberrarunt, qui sibi persuaserunt, quod hoc argumento principium rationis sufficientis probare voverit. Veritas enim hujus principii inde non agnoscitur, quod ad demonstrandum existentiam Dei eodem opus habeamus. Tantus defectus acuminis tanto viro minime tribuendus. Sumit is principium rationis sufficientis tanquam notionem communem, exemplo *Euclidis*, ut probatione nulla ipsum indigere videatur. Ne vero objiciatur, existentiam Dei a priori demonstrari posse absque principio rationis sufficientis; placuit propositionem restringere ad demonstrationem existentiae Dei a posteriori, non modo quod ostendi possit, eam menti *Leibnitii* obversatam fuisse, cum assereret necessitatem principii rationis sufficientis ad demonstrandum existentiam Dei, verum etiam quia nos in praesenti propositione hac non indigemus, nisi quatenus demonstratio existentiae divinae a posteriori principium rationis sufficientis exigit, quemadmodum mox videbimus, cum argumentum a priori ad sensum communem reduci nequeat (§. 14.), nobis vero in praesenti negotium sit cum reductione argumenti pro existentia Dei ad sensum communem. Quamobrem necesse non est, ut inquiremus, num & quatenus principium rationis sufficientis ingrediatur demonstrationem existentiae divinae, aut quinam sit ejus indispensabilis usus, si systema Theologiae naturalis vi demonstrationis a priori condere velimus. Hisce igitur in praesenti immorari nolumus.

§. 19.

Quoniam sine rationis sufficientis principio existen- *De reductio-*
tia Dei a posteriori demonstrari nequit (§. 18.), demon- *ne principii*
stratio autem existentiae divinae a posteriori in gratiam rationis suf-
ficorum, qui demonstrationem capere nequeunt, ad sensum *sufficientis ad*
communem reducenda (§. 11.); principium quoque rationis *sensum com-*
sufficientis ad sensum communem reducendum, si demonstratio *muniem.*
sistentiae divinae ad eundem reducenda.

Paradoxum forsan videbitur nonnullis, principium ratio-
nis sufficientis ad sensum communem reduci debere, cum
modo monuerimus, quod sit notio communis, quam
propterea *Leibnitius* absque probatione sumere potuit (*not.*
§. 18). Notionem enim, quae sit omnium hominum com-
munis, quasi natura menti ipsorum insitam esse, nec de-
mum opus esse, ut eadem vi rerum aliarum cuilibet nota-
rum ingignatur (§. 242. part. 1. *Et hinc*). Enimvero qui
ita sentiunt, quid sibi velit principium rationis sufficientis
nondum satis intelligunt. Multi sunt, qui hoc principium
defendunt, quid vero sit ratio sufficiens non capiunt, a
Leibnitio definitione non explicata, cum systematice non scrip-
serit, nec systema quoddam condere sibi proposuerit, quam-
vis subinde eandem insinuare videatur. Hinc etiam videas,
multos rationem sufficientem cum causa confundere. Multo
minus igitur existimandum est, vulgarem notionem, quae
confusa est, & quam communem duximus, sufficere ad prin-
cipium istud intelligendum, nec indigere reductione ad sen-
sum communem, quando demonstratio existentiae divinae
ad sensum communem reducenda. Ratio sufficiens saltem
efficit, ut, cur aliquid sit, intelligibili modo explicari possit
(§. 321. *Ontol.*). Atque ad hoc potissimum attendendus
animus, quando principium rationis sufficientis ad sensum
communem reducendum.

§. 20.

Quomodo
principium
rationis suf-
ficientis ad-
sensum com-
munem redu-
catur.

Si principium rationis sufficientis ad sensum communem revocare vuleris, non modo doceri debet per exempla rerum maxime vulgariam, quod nihil fieri posse admittatur, nisi aliquid ponatur, per quod intelligere quis sibi videtur, quod id fieri possit; verum etiam danda est opera, ut proferantur exempla, ubi etiam vulgus revera intelligit, quomodo id, de quo questio est, fieri possit. *§* hec cum istis comparanda, ut differentia appareat, quæ est inter ea, per quæ quis sibi intelligere videtur, cur quid fiat, *§* per quæ revera intelligit. Usui quoque hic est mundus fabulosus, in quo per nudam voluntatem hominis determinantur ea, quæ fiunt. Etenim si quis animum attendit ad exempla rerum maxime vulgarium, quæ proferuntur, & observat, se non admittere, quod quid fieri possit, nisi aliquid admittatur, per quod sibi intelligere videtur, quod id fieri possit; notio principio rationis sufficientis respondens, quod scilicet nihil esse possit sine ratione sufficiente (*§*. 70. *Ontol.*), hoc est, nisi aliquid ponatur, per quod intelligitur, cur potius sit, quam non sit (*§*. 56. *Ontol.*), per ideas rerum præsentium, seu animo obversantium ingeneratur. Quamobrem cum ita veritas quædam universalis ad sensum communem reducatur (*§*. 242. *part. 1. Eth.*); si quis per exempla rerum maxime vulgarium docetur, quod nihil fieri posse admittat, nisi aliquid ponatur, per quod intelligere sibi videtur, quod id fieri possit, principium rationis sufficientis ad sensum communem reducit. Quod erat primum.

Enimvero cum intersit, ut quis etiam norit differentiam, quæ intercedit, quando sibi per aliquid, quod ponitur, tantummodo intelligere videtur, quod fieri possit, & quando revera intelligit, si principium rationis sufficientis,

entis, quod efficit, ut, cur aliquid sit, intelligibili modo explicari possit (§. 321. *Ontol.*), recte intelligere velit; opera porro danda est, ut etiam proferantur exempla, ubi ipsum vulgus intelligit revera, quomodo id, de quo quæstio est, fieri possit, & hæc exempla cum anterioribus de quibus *n. 1.* diximus, comparanda. *Quod erat secundum.*

Sublato principio rationis sufficientis mundus verus abit in mundum fabulosum, in quo voluntas hominis stat pro ratione eorum, quæ sunt (§. 77. *Ontol.*). Cum igitur in illo figmento omnia fiant, quæ ut fiant fieri vult homo & quia fieri vult; quam absurdum sit, si ponatur sine ratione sufficiente fieri ea posse, quæ fiunt, inde statim quilibet capit, & per consequens necessitas rationis sufficientis simul inde elucet. Quamobrem cum mundo huic fabuloso adhæreat notio principii rationis sufficientis, quatenus in ea observatur deficere ratio sufficiens, & propter hunc defectum in oculos incurrit absurditas eorum, quæ finguntur; mundus fabulosus, in quo per nudam voluntatem hominis determinantur ea, quæ fiunt, in reducendo principio rationis sufficientis ad sensum communem usui esse potest. *Quod erat tertium.*

Nemo non novit, si libra ponderibus æqualibus utrinque onusta fuerit, neutrum pondus descendere, aut si pondus alterutrum augeatur, gravius descendere, levius vero ascendere. Haud difficulter animadvertet, etiamsi principiorum staticorum fuerit imperitus, in casu priori nullam adesse rationem cur dextrum potius, quam sinistrum descendere debeat, cum utrobique omnia, quæ super libra reflectendo cognoscuntur, eodem prorsus modo sese habeant, aut, si mavis, paria sint, aut in posteriori adesse rationem, cur alterutrum descendat, quia pondus gravius fortius trahit li-

bram deorsum, quam levis. Videt itaque, sine ratione sufficiente fieri non posse, ut pondus unum descendat, alterum ascendat, atque ita exhibetur notio principio rationis sufficientis respondens in re, quæ in vulgus nota est. Similiter si quis sibi repræsentat vas cupreum aqua repletum super igne collocatum & aliud simile super ligno non accenso; aquam in priori ebullire debere affirmabit, in posteriori negabit. Haud difficulter ipsum docebis, ideo prius affirmari, posterius negari, quia in casu priori adest id, per quod intelligere sibi videtur, aqua quod ebullire debeat, in posteriore autem id minime adest, consequenter hic quid fieri posse affirmat, quia ratio sufficiens adest, & fieri posse negat, quia deest ratio sufficiens. Equis non videt, omnes effectus naturales, seu quicquid in rerum natura contingit, eodem prorsus modo reductioni principii rationis sufficientis ad sensum communem adhiberi posse. Nimirum quando quis experientia edoctus fuerit, hoc posito poni etiam aliud, tunc intelligere sibi videtur, cur aliud ponatur, atque hoc sufficit, ut necessitas rationis ad determinandum existentiam rei agnoscatur, utut penitus nondum perspiciatur principium rationis sufficientis, quatenus nondum perspicitur, per id, quod ponitur, alterum quod propter ipsum ponitur, intelligibili modo explicari posse. Provocare etiam licet ad facta nostra perpendendo, cur potius fecerimus, quam non fecerimus, & contra. Dedimus jam exemplum cum de principio rationis sufficientis in philosophia prima ageremus (§. 56. *Ontol.*), ad cujus similitudinem alia quæcunque facta urgeri possunt. Et ut constet, nihil admitteri, nisi adsit per quod intelligatur, cur quid potius sit, quam non sit, & notio sufficientiæ rationis menti ingeneretur; provocandum est ad exempla parentum, qui ex libris quærun, cur hoc fecerint, quod facere non debebant, nec acquiescunt in qualibet responsione, nec dictis fidem habent, nisi per id, quod proferunt, intelligant, ipsorum voluntatem ad

ad agendum hac ratione determinari potuisse. Inprimis etiam hic attendendum est, quod quærant rationes rationum, manifesto indicio, quod rationem sufficientem se nondum nosse putent, nisi rationes rationum fuerint perspectæ. De mundo fabuloso, insulso omnino figmento, ad quem in præsentī propositione provocamus, & qui tabulis æneis incisus plebi imperitæ, quæ absurdis & risum moventibus delectatur, venditur, diximus alias & ejus usum in principio rationis sufficientis ad sensum communem reducendo uberius declaravimus (*not* §. 77. *Ontol.*), ut in præsentī plura addi necesse minime videatur. Restat tamen adhuc aliquid, quod silentio non prætereundum. Definivimus reductionem veritatum universalium ad sensum communem peractum intellectus, quo notiones eorum, quæ a sensu remota sunt, per ideas rerum sensibilium in vulgus notarum ob similitudinem animo ingenerantur (§. 442. *part. 1. Eth.*): in præsentī autem propositione, quæ præcipiuntur, videntur potius facere ad evincendum, quod principium rationis sufficientis ad notiones communes sit referendum, & ad ostendendum modum notionem eidem respondentem ab exemplis abstrahendi, cum notio menti ingignenda per se insit rebus sensibilibus, quæ considerantur, non vero ob similitudinem cum rebus aliis, quarum notio ingignenda; quemadmodum notio effusæ verbi divini prædicati in animis hominum inest fructificationi seminis in agro in parabola Christi de seminante & notio animi ab omni vindictæ cupidine alieni in eo, qui dextra maxilla percussa præbet percutienti etiam alteram (*not.* §. 242. *part. 1. Eth.*). Tenendum itaque in reductione veritatum universalium ad sensum communem necesse non esse, ut duo singularia prorsus diversa inter se compareantur, & quod uni inest captu difficile intelligibile reddatur per id, quod alteri inest atque in vulgus notum, sicuti prædicatio verbi divini & seminatio in parabola seminantis res a se invicem prorsus diverse

versæ sunt; sed sufficere, ut id quod a sensu remotum est captuque in abstracto difficile reflectendo super re in vulgus nota intelligibile reddi possit, quemadmodum animus ab omni cupidine vindictæ alienus revera inest ei, qui percussa dextra maxilla præbere fingitur percussori etiam sinistram: neque enim reductione ad sensum communem aliud intenditur, quam ut ea, quæ supra vulgi captum sunt, ad eundem reducantur, ut ab eo intelligantur, sicque ad convictionem parum aptis, nec certum ab in certo distinguere valentibus veritas persuadeatur (not §. cit.

§. 21.

Quomodo Argumentum pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem redu-
 catur. Argumentum pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem redu-
 citur, si ostendatur, quod unusquisque per continuam generationem descendens ab aliis rationem sufficientem existentie sue in hac serie non habeat, sed tandem supponendum sit aliquod ens extra seriem ab homine prorsus diversum, quod primis hominibus utriusque sexus existentiam alio modo, quam per generationem largitum est; quod idem obtineat in quocunque animali & quocunque vegetabili, quocunque tandem modo propagetur, immo simile quid obtinere in quocunque effectu nature, facta comparatione causarum a se invicem quoad existentiam dependentiam cum parentibus & maioribus nostris in linea recta. Inprimis autem urgendum est, nisi quis hebetior fuerit, quam ut hoc capere possit, ens istud primum tale esse debere, ut per ea, quæ ipsi insunt, intelligatur, quomodo ens primum in aliqua contingentium serie vi ipsius ad actum perducere potuerit. Etenim argumento pro existentia Dei a posteriori existentia Dei concluditur ex contingente existentia universi, seu mundi hujus adspectabilis, rerumque in ea existentium (§. 12.). Nititur autem hoc principio, quod contingentia in mundo non habeat rationem sufficientem actualitatis suæ in serie successivorum, per quam actus

actus in mundo contingentium determinatur (§. 89. *Cosmol.*), sed in ente alio extra seriem istam constituto, eoque necessario (§. 90. *Cosmol.*). Quamobrem cum seriem istiusmodi contingentium repræsentet linea recta, in qua per continuas generationes quilibet homo descendit; si supponamus, principium rationis sufficientis ad sensum communem fuisse redactum (§. 20.), & consideratione hujus seriei doceamus, admittendum esse aliquod ens extra hanc seriem constitutum, a quo homo primus alio modo quam per generationem existentiam accepit, & vi principii rationis sufficientis illud ens tale esse debere, ut per ea, quæ ipsi conveniunt, intelligatur, quomodo homo primus in serie ad existentiam perducipotuerit; argumentum pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem utique reducitur (§. 242. *part. 1. Eth.*). Quodsi vero ulterius ostendatur, idem obtinere quoad existentiam cujuscunque animalis atque vegetabilis, cujus actualitas per similem prorsus seriem determinatur, per qualem existentia hominis determinatur; argumentum istud magis adhuc ad sensum communem reducitur, tandemque omnem suam amplitudinem nanciscitur hæc reductio, quam habere potest, si ad existentiam effectus naturalis cujuscunque extenditur, quæ determinatur per causarum seriem, quæ continuo a se invicem dependent ut effectus a sua causa (§. 83. *Cosmol.*). Nimirum ubivis apparet, non posse admitti existentia entis cujuscunque, aut effectus naturalis rationem sufficientem, nisi tandem subsistamus in aliquo ente extra seriem constituto ab iis, quæ in serie constituta sunt, diverso ac istiusmodi qualitatibus vestito, per quas intelligitur, cur ens in qualibet serie primum existere potuerit, seu ejus vi ad existentiam perducipotuerit,

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

E

Ne

Ne modus demonstrandi, quo hic utimur, forsitan confundat aliquos, pauca quædam mœnenda sunt, antequam ad ipsam propositionem uberius explicandam & illustrandam progrediamur. Constat, si problema demonstrandum est, id esse convertendum in theorema, sumtis iis, quæ in resolutione præcipiuntur, loco hypotheseos, quod vero fieri debet pro thesi, ideoque ex illis hoc concludi, demonstrando nimirum factis iis, quæ in resolutione præcipiuntur, fieri quod faciendum erat. Ita nimirum proceditur in methodo synthetica. Enimvero potest quoque analytice ex eo, quod faciendum, concludi quid faciendum sit, tuncque problema ita convertitur in theorema, ut hypotheseos loca ponatur quod faciendum est, & loco thesios ponantur, quæ facienda sunt, ut illud fiat. Via hac analytica incepimus in demonstratione propositionis præsentis, quemadmodum quoque alias subinde jam fecimus, hic vero mœnendum esse duximus, ne quis existimet nos minus recte, seu contra ordinem genuinæ demonstrationi convenientem procedere. Quodsi cui libuerit, demonstratione synthetica uti; is analyticam, quam dedimus, nullo negotio in eandem converteret, modo in demonstrando fuerit versatus. Præstat autem haud raro demonstrationem analyticam præferre syntheticæ, quia clariorem lucem affundit menti & ad caput ejus, qui convincendus, magis accommodata est. Sed redeamus ad propositionem nostram. Nemo non admittit se non exiturum fuisse, nisi exitisset pater suus. Idem vero de patre dicendum, respectu avi & ita porro de quolibet majorum suorum in linea recta constitutorum, quousque cogitando progredi libuerit. Enimvero hinc saltem nascitur notio seriei causarum, per quam actus rei contingentis in natura rerum determinatur. Quodsi ergo porro quæziveris, an exiturus fuisset, si pater tuus exitisset, non vero te generasset; utique ukro respondebis, te ideo existere, quia pater te generavit. Atque inde nascitur notio rationis, sine qua quid esse

esse nequit, scilicet quod semper aliquid adesse debeat, per quod intelligitur, cur quid potius sit, quam non sit, simulque notio causæ, quod rationem ejus, quod sit, continere debeat. Enimvero cum jam porro eodem modo intelligatur, patrem tuum ab avo tuo per generationem descendisse, atque idem valere in tota majorum serie, quòunque tandem cogitando progrediaris; si in aliquo eorum subsistere & seriem terminare volueris, dubium supererit, quomodo primus in serie existere potuerit. Atque ita patebit, generationem per seriem continuatam non esse rationem sufficientem, sed admittendum esse alium modum, quo primus homo existere cæpit, consequenter requiri ens a genere humano diversum, cujus vi primus in serie homo aliter quam per generationem existentiam suam accepit. Defectum sufficientiæ rationis in serie contingentium omnium clarissime arguit quæstio veterum: an gallina existerit ante ovum, an ovum ante gallinam. Cum enim ovum existere nequeat, nisi præexistat gallina, quæ ovum ponat, gallina autem nequeat existere, nisi præexistente ovo, ex quo excludatur; clarissime conspicitur, in hac contingentium serie non dari rationem sufficientem existentiæ gallinæ, consequenter eam quærendam esse in ente alio extra seriem constituto. Quod si jam reliquas etiam series contingentium ad quas provocavimus in demonstratione, considerare volueris; non est quod dubites fore, ut demonstratio existentia Dei per contingentem existentiam rerum in universo ad sensum communem reducat, cum ea, quæ in isto argumento maxime abstracta deprehenduntur, quasi manibus palpentur. Ex hæcenus vero dictis apparet, quod in una contingentium serie non satis clare percipitur, idem clarius percipi in alia. Quamobrem in propositione præsentē suavisimus, ut non in uno genere contingentium acquiescamus. Ut vero etiam menti insinuetur notio generalis, qua concipiendum sit ens extra seriem constitutum, a quo dependet existentia ejus, quod in serie primum est, nimirum ut id, quod in illo

continetur, rationem in serie contentam reddat sufficientem; ne in infinitum repetenda sit eadem quaestio, ratione ex serie desumpta menti non satisfaciente; probe perpendendum est, nos tanquam rationem non admittere, nisi nobis certum sit, ea posita poni id, quod propter eam esse dicitur, veluti filium quoad existentiam a patre dependere per generationem, consequenter nisi intelligere nobis videamur, posito hoc alterum poni debere.

§. 22.

*De cautione
in usu redu-
ctionis istius
adhibenda.*

Quoniam alius argumento minus evoluto sibi persuadere potest, & opinione saltem persuasi sibi ad veritatem persuasi videntur, quemadmodum a posteriori satis exploratum est; si nobis cum certo quodam subiecto negotium fuerit, cujus gratia argumentum pro existentia Dei ad sensum communem reducendum, ex qualitate subiecti dijudicandum, quenam ex iis, quae de reducendo argumento isto ad sensum communem praecipiantur (§. 21.), potissimum urgenda sint, & quomodo urgeri debeant, & si qua praepudicia se producant, quae mentem obnubilant, quo minus notionem abstractam in rebus sensibilibus perspicere possit, ea simili reductione ad sensum communem eradicanda.

Quemadmodum lux nimia oculos confundit, & nocturnae vespertilioes ferre nequeunt lucem diurnam, praesertim meridianam; ita quoque accuratior argumentorum discussio plurimorum aciem animi obtundit, ut, quae citra ipsam certa iisdem videbantur, in dubitationem adducantur, aut prorsus non capiantur. Non jam inquirimus, undenam sit ea ingenii humani diversitas, quae praeter rationes naturales alias ex accidente supervenientes habet, cum harum discussio nimis procul ab instituto nostro nos abduceret. Quomodo autem praepudicia, quae mentem obnubilant, reductione

ne

ne ad sensum communem sint eradicanda, ex sequentibus elucescet. Istiusmodi præjudicium est, quod foveat athei nonnulli de statu mundi a præsentī diverso, in quo alio modo quam per generationem homines nasci potuerint, de quo deinceps dicemus.

§. 23.

Qui consideratione mundi intellectum divinum agnoscere vult, Quomodo inquirere tenetur in structuram ejus & corporum organicorum, tum intellectus etiam modum compositionis corporum aliorum quorumcunque & quomodo rationes actionum & passionum in eadem contineantur atque templatōne ceterorum quorumcunque, quæ ipsis conveniunt, vel convenire possunt mundi agnoscunt. Etenim mundus hic adspectabilis & quicquid in eo existit quoad essentiam suam dependet ab intellectu divino (§. 801. part. 1. Theol. nat.) & speculum est intellectus divini per essentiam suam (§. 802. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem ex essentia mundi & rerum in eo existentium intellectus divinus cognoscitur (§. 784. part. 1. Theol. nat.). Enimvero corporis organici structura essentia ejusdem est (§. 276. Cosmol.), corpusculorum mixti mixtio & corporis mixti modus, quo corpuscula mixti inter se junguntur (§. 257. Cosmol.), & in genere modus compositionis, quo partes tales sic, non aliter junguntur, essentia corporum quorumcunque (§. 140. Cosmol.), in essentia autem entis cujuslibet continetur ratio eorum, quæ præter eam eidem vel constanter insunt, vel inesse possunt (§. 167. Ontol.). Quamobrem si quis consideratione mundi intellectum divinum agnoscere vult, inquirere tenetur in structuram ejus & corporum organicorum, tum etiam modum compositionis corporum aliorum quorumcunque & quomodo rationes ceterorum quorumcunque, quæ ipsis

conveniunt, vel convenire possunt, ideoque etiam actionum & passionum, in eodem contineantur.

Sicuti ex artificiosa structura operis artificialis cognoscitur intellectus artificis; ita etiam ex admiranda structura systematis mundi & corporum organicorum modoque compositionis inorganicorum agnoscitur intellectus divinus. Quemadmodum enim ibi supponitur, operis artificialis auctorem esse artificem (§. 16.), ita hic quoque supponitur systematis mundi & rerum omnium in eo existentium auctorem esse Deum (*not.* §. 15.). Artifex fecit opus juxta ideam, quam animo concepit: non minus autem idea rerum omnium in intellectu divino existunt (§. 181. *part. 1. Theol. nat.*). Immo intellectus divinus est distincta & simultanea omnium possibilitium representatio (§. 164. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem qualis sit intellectus ex rerum essentiis & ceterorum, quæ rationem in eadem agnoscunt, colligitur. Qui negant essentias rerum naturalium a nobis cognosci posse, negare quoque debent nos ex illis intellectum divinum agnoscere posse. Enimvero hi sunt, qui quid essentiae nomine significare debeant, ipsimet ignorant, in philosophia prima prorsus hospites & alieni aliisque præjudiciis mentem occæcatam habentes.* Quodsi vocabulum essentiae in eodem significatu accipiant, quem nos eidem tribuimus recepto in philosophia usui loquendi convenienter, circa propositionem præsentem litem nullam movere nobis possunt, nisi togomachias ament. Si vocabulum ipsos offendat, ab illo abstineant, rem eodem indigitam, quam negare non possunt, teneant: veritas enim propositionis a vocabulo minime dependet.

§. 24.

Quoniam intellectus divinus agnoscitur ex structura mundi & corporum organicorum & modo compositionis rerum
Quod historia naturali, Astronomie

rerum naturalium quarumcunque, inquirendo præterea, quo- *et Physica*
modo rationes actionum & passionum, ac in genere cetero- ideo opera
rum quorumcunque, quæ rebus vel actu conveniunt, vel navanda.
convenire possunt, in eo contineantur (§. 23.), res vero na-
turales & quæ iisdem conveniunt ex historia naturali, syste-
ma mundi ex Astronomia & rationes eorum, quæ rebus
conveniunt, atque inprimis actiones ac passionem eorundem
ex scientia rerum naturalium, seu Physica cognoscuntur,
quod per se patet, *Historia naturali, Astronomia atque Physica*
sedulam operam navare debet intellectum divinum consideratione hu-
jus universi agnitus.

Si historia naturalis recte tractetur, non modo inde co-
gnoscitur multitudo rerum naturalium & admiranda earun-
dem varietas; verum etiam ea addiscuntur, quæ rebus na-
turalibus conveniunt, quæ ab ipsis proficisci, quæ iisdem
accidere possint. Ad eandem quoque referendæ sunt ob-
servationes microscopicae, quibus historia naturalis mirifice
locupletatur, & maximum adjumentum offertur ad intelle-
ctum divinum agnoscendum. Pertinet huc etiam Anatomia,
quæ structuram admirandam & prorsus imperscrutabilem
corporum organicorum manifestat, præsertim si in iis, quæ
sensui nudo obvia non sunt, observationes microscopicae non
negligantur. Etsi enim verum sit, quemadmodum *Stahlus*,
Medicus nuper in Academia nostra non incelebris, con-
tendit, anatomiam subtilem nulli usui esse in Medicina, in
quo tamen per omnia ipsi minime assentimur; maximo ta-
men usui est in intellectu divino agnoscendo, ut, qui cum
Aristophane ridet Philosophos & ignominioso anatomico-
rum pulicum nomine traducunt, ipsi deridendi sint, dum
philosophos aliis deridendos propinare student. Quantum
Astronomia contulerit ad veram systematis mundi cogniti-
onem, nemo est qui nesciat, nisi in omni *Astronomia* re-
centiori fuerit plane hospes ac peregrinus, ut ne quidem histo-

historicam quandam eorum, quæ Astronomorum diligentia & sagacitate detecta sunt, cognitionem habeat. Fertur equidem *Alphonsus X*, Castellæ & Legionis Rex, ob Philosophiæ & Astronomiæ peritiam sapiens cognominatus, qui quadraginta millia aureorum tabulis astronomicis instaurandis impendit, dixisse, se longe melius ordinaturum cœlestia, quam Deus fecisset, si ad se illa cura pertinuisset, quod systema mundi intellectui divino parum convenire putaret: ast supposuit ille systema Ptolemaicum, in quo anomalias motuum cœlestium consequi non valebat, nec fieri potest, ut quis consequatur (§. 593. *Elem. Astr.*). Quodsi ipsi perspecta fuissent, quæ nostro ævo de corporibus cœlestibus & systemate mundi detecta sunt, systema mundi intellectui divino, qualem demonstramus in Theologia naturali & ex scriptura sacra describunt Theologi, optime convenire agnovisset. Legerat *Alphonsus* tota sacra Biblia decies, & quater cum ipsius glossis, dictisque scripturæ fidem habens inde hauserat notionem intellectus divini, cui omnino systema Ptolemaicum, præsertim cum tunc temporis totus mundus ex octo orbibus crystallinis compositus crederetur, parum respondebat. Cum Chymia mixtiones materiæ in corporibus detegat, saltem investigare debeat, mixtionis autem noticia faciat ad cognitionem essentia mixtorum ac inde petenda sit ratio eorum, quæ mixto qua mixto conveniunt; quin hæc quoque symbolam suam conferat ad intellectum divinum consideratione rerum naturalium agnoscendum dubitandum non est. Ast nostrum in præsentia non est inquirere, quantum huc usque profecerit Chymicorum industria & num ipsorum inventa eum præstent in essentia rerum naturalium intimius scrutandis usum, qui vulgo prædicatur, cum intellectus divinus satis superque agnoscatur ex natura rerum, si vel maxime ad materiæ mixtionem non descendatur. Immo hic nobis sufficit pauca cognovisse, quæ certa sunt: quomodo vero ea, quæ incerta adhuc videntur,

dentur, ipsa quoque influant in agnitionem intellectus divini, mox videbimus. Quod denique Physicam attinet, ea quidem ex rerum naturalium essentia atque natura rationem reddere debet eorum, quæ in rerum natura contingunt, & si systema Physicæ omnibus suis numeris absolutum prostraret, intellectus divini agnitionem mirifice amplificaret; ultro tamen fatendum est, istiusmodi systema adhuc in desideratorum numero esse, nec spem ejus propinquam videri, si vel maxime hanc non protus abjicere velimus, ac denegare posteris, quæ nobis speranda non sunt. Ast negari tamen non potest, postquam rerum naturalium scrutatores observationibus & experimentis Physicam promoveré studuerant, & adhuc student, immo etiam Medicorum solertia Physiologia multum fuit exulta & hodiernum ulterius excolitur, Physicam quoque ab historia naturali sejunctam instituto nostro servire, quamvis hypothesibus, quarum in Physica usum alias inculcavimus (§. 127. *Disc. prelim.*), in præsentî non alium concedamus locum, quam incertis reliquendum esse ostendimus.

§. 25.

Intellectus divini magnitudo agnoscitur, si perpendatur immensitas spatii mundani, in quo existunt corpora mundi totalia, digne intellectus & varietas corporum partialium, & spatii ac temporis usus divini. in partes incomprehensibiliter exiguas divisibilitas, quam producit observationes microscopica. Ex Astronomia constat, circa Solem revolvi Mercurium, Venerem, Tellurem cum suo satellite Luna, quæ circa ipsam movetur, inde porro Martem, Jovem cum quatuor satellitibus, sive Lunis in diversis ab eo distantis circa eundem motis, atque Saturnum cum quinque satellitibus sive Lunis, quæ circa ipsum revolvuntur (§. 630. *Astron.*). Est autem Solis substantia (Wolffii *Eschica* Pars III.) F ignea

igneæ (§. 431. *Astron.*), Luna vero nostra (§. 407. *Astron.*), Saturnus, Jupiter, Mars, Venus & Mercurius, nec non Saturni ac Jovis Satellites sunt corpora Telluri simillima (§. 524. 525. *Astron.*). Juxta recentissimas Astronomorum Gallorum observationes distantia media Mercurii a Sole est 8514, Veneris 15906, Terræ nostræ 22000, Martis 33582, Jovis 114400, & Saturni 209836. semidiametrorum terrestrium, qualis una est 860. milliarum Geographicorum, seu juxta Gallorum dimensionem 1432½ milliarum (§. 906. *Astron.* & §. 43. *Geogr.*). Quamobrem spatium, quod occupat systema nostrum planetarium a centro Solis usque ad centrum Saturni Planetarum primariorum maximi spectari potest tanquam sphaera, cujus diameter est 209836. diametrorum terrestrium, quarum una juxta Astronomos Gallos est 2865. milliarum. Considerandum vero porro est, stellas fixas ultra Saturni sphaeram a Terra distare (§. 1110. *Astron.*), nec eodem intervallo ab ea remotas esse (§. 1114. *Astron.*), distantiam vero proximarum minimum 608608000. semidiametrorum terrestrium esse (§. 1116. *Astron.*). Cumque sint totidem Soles (§. 1120. *Astron.*), Sole nostro non minores (§. 1121. *Astron.*), circa quos moventur perinde ac circa Solem nostrum planetae, seu corpora mundi totalia opaca, quæ ipsarum lumine illustrantur, calefiunt & foecundantur (§. 1122. *Astron.*); vastitatem spatii mundani immensam, quæ omnem imaginandi vim excedit, inde perspicimus. Ea autem magis adhuc patescit, si cogitemus ingentem fixarum numerum, quas in Catalogo suo recenset *Flamsteedius*, primum in Historia coelesti Britannica locum occupante (§. 244. *Astron.*), & quod numerus stellarum nonnisi per telecopia observandarum eundem multum excedat perpendamus

damus (§. 1113. *Astron.*). Quodsi jam porro oculos convertamus in corpora partialia, quæ in globo nostro terraqueo deprehenduntur, Historia naturalis docet, quantus sit hominum Terram inhabitantium numerus, quanta sit rerum varietas & quanta in quolibet genere multitudo; tum in regno animali, tum vegetabili, tum minerali. Cumque omnes planetæ sint Terræ similes, non minor varietas corporum partialium in iisdem obvia esse debet, quam in Terra a nobis inhabitata, nec minor, sed potius in nonnullis major earundem numerus, cum magnitudine superent nostram, aut eidem æquales sint, si Mercurium & Martem excipias. Et quoniam circa unamquamque ex fixis, tanquam totidem Soles, ut circa Solem nostrum etiam sint planetæ, qui recte Telluri assimulantur, varietas & multitudo corporum partialium tantum non in infinitum multiplicatur. Absit vero ut existimes hoc modo omnem corporum partialium varietatem atque multitudinem, quantum nobis assequi datur, animo comprehendi: restat enim ut oculum quoque armatum convertamus in particulas spatii, in quas natura idem actu dividit, & non minus animalculorum viventium habitaculum fecit, quam rebus alijs exornavit. Solus *Antonius van Leeuwenhæk* in operibus suis sufficere nobis potest, si ex ejus observationibus microscopicis hanc divisionem eruerе velis. Nos in præsentī saltem provocamus ad observationem *Francisci Tertii de Lanis* & ad aliam, quam idem commemorat, *Eustachii Divini*. Narrat scilicet *F. T. de Lanis* in Magisterio naturæ & artis Tract. 1. lib. 1. c. 1. observ. 1. f. 1. se non semel observasse supra folia hypericonis vermiculi cujusdam albisimi genus, quod per microscopium corpus 27000000. vices augente, granum hordeaceum.

excedere non apparebat, duplici serie pedum instructum & velocissime incedens. Unde patet, si granum hordeaceum in 27000000. partes dividatur, unam eorum capere posse animal, quod corpore organico instar majorum gaudet. *Eustachius* vero *Divinus*, prout ille refert observ. 2. t. 2. per microscopium, quod corpora 294207. vicibus augebat, minutissima arenæ granula observans vidit vermiculum multipedem, candido & spumoso dorso, sed adeo exiguum, ut cum arenæ granula nuci magnitudine æqualia viderentur, ipse non appareret major, quam nudo oculo unum ex istis arenæ minutissimæ granulum. Inde vero colligitur, si minutissimæ arenæ granulum in partes 294207. dividatur, magnitudinem unius posse esse receptaculum animalis viventis, cujus corpus non minus artificiosum deprehenditur, quam animantium maximorum. Atque hinc satis intelligitur, in quam exiguas partes spatium actu divisum sit in rerum natura. Quoniam vero in mundo continuæ mutationes contingunt, & per has singulis momentis status universi mutatur, ita ut alius a priori videatur mundus, saltem idem continuo sub alio schemate appareat; porro quoque considerandum est, in quam exiguas particulas natura tempus actu dividat. Faciunt huc denuo observationes microscopice, præsertim de incessu animalculorum microscopiorum. Hoc modo *Delisle* in *Historia Academiæ Regiæ Scientiarum Parisinæ* A. 1711. collegit, vermiculum microscopicum intervallo unius minuti secundi pedem millies movisse, consequenter natura tempusculum unius minuti secundi, quæ est pars 360000a unius horæ, in mille partes actu dividi, ideoque horam in 3600000. partes actuales. Cum hoc universum, sive Mundus, sit series entium finitorum tam simultaneorum, quam

quam successivorum (§. 48. *Cosmol.*), si perpendantur ea, quæ diximus, idea quædam hujus mundi formari potest, & pro modulo intellectus nostri intelligi ejusdem amplitudo, ut, si inprimis ad ea quoque animum attendamus, quæ Physica insinuat, pateat, quanta non modo rerum noticia, verum etiam scientia in eadem contineatur. Quoniam itaque in Deo continuo existit idea hujus mundi (§. 181. *part. 1. Theol. nat.*), quoad statum omnem præsentem (§. 939. *part. 1. Theol.*), & quæ præteritum & futurum (§. 940. *part. 1. Theol.*), atque in eadem continentur, omnia distincte (§. 156. *part. 1. Theol. nat.*), ac simul (§. 160. *part. 1. Theol. nat.*), una cum omnibus veritatibus universalibus cognoscit (§. 162. *part. 1. Theol. nat.*); magnitudo intellectus divini, quantum nobis datur, inde agnoscitur. Quamobrem patet, eundem consideratione hujus universi agnoscere, si perpendamus immensitatem spatii mundani, in quo existunt corpora mundi totalia, numerum & varietatem corporum partialium, & spatii ac temporis in particulis incomprehensibiliter exiguas divisibilitatem, quam observationes microscopicae produunt.

Equidem jam alias demonstravimus, si multitudinem rerum in universo, quibus spatium & tempus omne repletur, ad animum quantum datur revoces, spatii mundani non modo vastitatem, verum etiam ejus perinde ac temporis in partes admodum exiles divisibilitatem cogites, intellectus divini magnitudinem quodammodo intelligibilem effici (§. 177. *part. 1. Theol. nat.*): quoniam tamen hic docendum erat, quomodo consideratione hujus universi magnitudo intellectus divini cognoscenda, idem paulo enucleatius erat proponendum. Patet autem hisce contemplationibus potissimum inservire Astronomiam, Historiam natura-

turalem & Micrographiam, itemque Physicam tam experimentalem, quam dogmaticam. Quo magis itaque in his disciplinis quis fuerit versatus; eo lucidior quoque evadet idea mundi ad magnitudinem intellectus divini repræsentandam. Equidem Astronomia geometrica ad captum paucissimorum est, neque omnibus vacat tantum temporis huic studio impendere, quantum requiritur, si quis eam scientiam sibi comparare voluerit; ad præsens tamen institutum sufficit historica saltem cognitio eorum, quæ de corporibus mundi totalibus, eorundum magnitudine atque distantiiis & motu tam vertiginis, quam circa Solem Astronomi prodiderunt. Et legi inprimis meretur *Christiani Hugenii* Cosmotheoros, sive Tractatus de Terris cælestibus earumque ornatu. Quamvis vero immensitas intervallorum inter Solem & Planetas ex dimensione illorum per semidiametros Terræ, præsertim si Terræ semidiameter in mensura pedum nobis nota detur, intelligi possit; ad sensum tamen communem magis reducitur, si cogitemus, quanto annorum intervallo globus ex majore tormento emissus ex Terra ad Solem veniret. Deducit *Hugenius* in Cosmotheoro lib. 2. globum hunc, qui singulis horæ secundis scrupulis, sive arteriæ pulsibus centum circiter hexapedas gallicas vi experimentorum a *Mersenio* in Balisticis commemoratorum conficit, si ex Terra ad Solem tanta illa celeritate continue feratur, fere annos viginti quinque esse insumendum antequam iter hoc peragat, a Jove autem ad Solem 125, a Saturno 250. annis opus habere. Tellurem esse planetam cum Marte medio loco inter ceteros planetas collocatum, & in Mercurio, Venere ac Marte instar planetæ videri, seu eodem modo fulgere, quo nobis illi fulgent, demonstratum est, utur propter exilitatem suam in Jove & Saturno conspici minime possit, nec minus demonstratum est, planetas omnes tam primarios, quam secundarios esse Telluri simillima corpora, per se opaca, sed a Sole illumi-

Data

nata, ejus reflexo lumine perinde ac in distantia remotio-
 nari Tellus fulgent. Quod vero de corporibus partialibus in
 Planetis existentibus dictum probabiliter saltem ostenditur ostendi-
 que potest, argumento inprimis ab analogia desumpto,
 quod quanti sit ponderis in rerum naturalium cognitione
 ipsa Astronomia docet, in qua habemus exempla eorum,
 quæ cum essent per analogiam probata, successu temporis
 demonstrata veritati consentanea deprehendimus. Nimirum
 quamvis Astronomi, qui norunt quid intersit inter demon-
 strationem & probationem, quæ veri similitudinem saltem
 evincit, ultro fateantur, ea pro certis venditari non posse;
 probationes tamen ipsorum multo majus pondus habent, quam
 probationes aliorum eruditorum, quas pro demonstratio-
 nem habent, aut quibus eam vim tribuunt, quæ certam
 rei scientiam parit. Non vero diffitemur, corpora partialia
 in diversis planetis a nostris differre posse, quemadmodum
 videmus animalia in aliis regionibus differre ab iis, quæ in
 nostra sunt, ac idem valere de plantis. Immo nullus du-
 bito fieri posse, ut hujus differentia varia detegamus, si in
 eam inquirere sollicitius vellemus. Absotum omnino vi-
 detur statuere, quod Planetarum maximi, Saturnus quin-
 que & Jupiter quatuor Lunas habens, vasta omnino corpo-
 ra, sint omni ornatu orbata, eumque in solam Tellurem
 adeo exilem, ut in systemate nostro planetario nonnisi pun-
 cti rationem habeat, collatum fuisse omnem, totque Soles,
 quos fixas singulas esse constat, frustra lucere ac minimam
 eorum partem a terricolis, oculo præsertim nudo, noctur-
 no tempore videri. Nullus dubito fore, ut, si quis in uno
 planetarum fuisset & quænam sint in eodem corpora par-
 tialia, qualis sit ejus superficies vidisset, ultro fateatur, ta-
 lia quoque corpora in ceteris planetis esse debere, eorum-
 que superficiem similem esse superfici ei illius. Ast sumus
 nos in uno planetarum ejusque superficiem & quæ in eo
 sunt corpora partialia propius conspiciamus. Quidni igitur
 a Tellure hac in parte ad Planetas ceteros valeat argumen-
 tatio?

tatio? Ad Historiam naturalem referuntur etiam, quæ Itinerariorum scriptores ad Geographiam physicam, quæ vulgo dicitur, populorum diversos terrarum tractus incolentium mores narrant, modo fuerint in observando satis circumspecti, nec narrent nisi experta: ingens enim cognoscibilium multitudo in genere humano continetur, & abyssus quidam scientiæ in eodem latet. Deo cum aperta sint omnia, tectum nihil (§. 180. *part. 1. Theol. nat.*); consideratione hominum per totum terrarum orbem dispersorum idea, quam de magnitudine intellectus divini formamus, multum ampliatur, præsertim si cognitio humani generis in Tellure nostra acquisita producit ad planetas ceteros, tam eos, quos certo extare novimus, quam innumeros reliquos, quorum existentiam conjectando assequimur. Observationes microscopice, per quas nobis innotescit rerum sine oculo armato minime conspicuarum existentia, novum quasi mundum invisibilem nobis revelant, quem in infinitum abire non minus ex defectu intellectus conjectando assequimur, quam idem de mundo visibili ex sensuum defectu colligitur. Quæ hic dicuntur, minime obscura sunt ei, cui differentia inter mundum sensibilem & intelligibilem perspecta est, alibi a nobis satis distincte explicata (§. 203. *part. 1. Theol. nat.*). Physica experimentalis revera pars est historiæ naturalis, quatenus in ea experimenta describuntur, consequenter experimentator narrat, quæ ipse fecit & concursu suo natura, sine quo id minime contigisset. Quod enim mere historicum est, ideoque ad facta nostra atque facta naturæ unice spectat, accurate discernendum ab eo, quod beneficio intellectus inde colligitur ad Physicam dogmaticam referendum, ne vitium subreptionis in experiundo committatur (§. 668. *Log.*). Physica dogmatica non modo tradit propositiones universales, quas ex observatione singularium eruimus (§. 708. *Log.*); verum etiam, in quo potissimum occupari debet, rationes reddere tenetur eorum, quæ per corpora fieri possunt (§. 59. 31. *Disf. prælim.*).
Acqui-

Acquiescendum hic nobis est in causis proximis, ut contenti esse debeamus, si phænomena ex phænomenis explicare valeamus, veluti rationis loco allegantes gravitatem, etsi ignoremus, quidnam corpora efficiat gravia, cum nulla nobis spes relicta sit, ut ad rationes ultimas in elementis rerum materialium contentas (§. 191. *Cosmol.*) perveniamus. Quid hic dandum sit conjecturis, cum somniis tamen minus recte philosophantium, imaginationis abortu, non confundendis, alio loco rectius explicabitur. Ducit nos Physica dogmatica ad mundum rationalem (§. 258. *part. 1. Theol. nat.*), qui cum intellectus divini objectum sit (§. 262. *part. 1. Theol. nat.*), quicquid nobis ad eundem referendum innotescit, ad intellectus divini ideam ampliandam utique conducit. Quoniam denique homo quoad animam non minus, quam quoad corpus ad hoc universum spectat; Psychologia quoque & pendentes inde disciplinæ ceteræ eodem facere possunt. Immo addi poterant multa adhuc alia, sed quæ ad paucorum forsitan sunt palatum, ceteris vero facile innotescunt, si quæ de intellectu divino in utraque parte Theologiæ naturalis demonstrata sunt animo comprehenderint. Plura igitur addere nolumus.

§. 26.

Incomprehensibilitas intellectus divini consideratione hujus uni-De incom-
versi agnoscitur, si perpendamus multitudinem cognoscibilium in idea prehensibili-
mundi contentam. Etenim si multitudinem cognoscibilium *tate intelle-*
in idea mundi contentam perpendamus, cum Deus omnia &us divini
cognoscat distincte, nihil prorsus confuse (§. 156. part. 1. agnoscenda.
Theol. nat.), atque simul (§. 160. *part. 1. Theol. nat.*), ex
 adverso autem experiamur, nostras rerum ideas ex confu-
 sis coagmentatas esse, & eas non nisi successive in anima
 nasci, una alteri succedente, quomodo fieri possit, ut De-
 us omnia sibi prorsus distincte & simul repræsentare valeat,
 (Wolffii *Ethicæ Part. III.*) G nobis

nobis minime repræsentare possumus. Quoniam itaque nobis incomprehensibile est cognoscibile, si modum, quo est vel fieri potest, nobis minime repræsentare valeamus (§. 170. part. 1. Theol. nat.); si perpendamus multitudinem cognoscibilium in idea mundi contentam, consideratione hujus universi incomprehensibilitas intellectus divini agnoscitur.

Quomodo multitudo cognoscibilium in idea mundi contenta nobis innotescat ipsius consideratione, abunde patet tum ex demonstratione propositionis præcedentis, tum ex iis, quæ ad eandem annotavimus. Plura igitur addere nonolumus.

§. 27.

*De in-
scrutabi-
litate in-
tellectus di-
vini.* Consideratione mundi agnoscitur, intellectum divinum nobis in-
scrutabilem esse, si perpendamus stupendam multitudinem eorum,
quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, quod ea, quæ co-
gnoscimus, plura involvant nobis investigabilia, quam quæ a no-
bis investigari possunt, quod denique nimis arctis limitibus scientia
rerum naturalium contineatur. Quam multa in mundo sint,
quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, clarissime
perspicitur, si consideremus, quod innumera sint corpo-
ra totalia, quorum ne quidem existentia nobis innotescere
potest, & quod longe major adhuc sit multitudo cor-
porum partialium tam in planetis nobis notis, quam ig-
noris, ad quorum notitiam omnis nobis præclusus est adi-
tus: id quod adhuc luculentius apparet, si exilitatem Tel-
luris respectu systematis nostri planetarii, nedum totius
mundi perpendamus, atque cogitemus, quam multa sint
in exili hoc globo terraqueo, quæ ignoramus, & quod
ad intus latentia nulla pateat via, ut a superficie usque
ad

ad centrum iter peragere nobis concedatur. Hæc satis manifesta sunt ex iis, quæ de vero mundi systemate & natura corporum mundi totalium in anterioribus allegavimus (§. 25.). Porro dum sentimus anima sibi repræsentat substantiarum simplicium mutationes intrinsecas, sed in unum confusas (§. 98. *Psych. rat.*), & nihil, quod rebus materialibus inest, prorsus distincte sensu percipitur, nec natura rerum sensui pervestigabilis (§. 102. *Psych. rat.*). Qui ergo novit, quomodo ideæ rerum materialium confusæ nascentur ex confusione confusarum in unam & animum ad divisionem spatii actuale, quam produnt microscopia optimæ notæ, attendens perpendit, tam multiplici idearum confusione opus esse, antequam resulter idea rei sensibilis, quam habemus, ut numerum confusionum inire minime valeamus, & reipsa experitur, quod in resolutione idearum non longe progredi nobis detur, sed statim subsistendum sit in confuse perceptis aliunde jam notis; is abunde intelligit, ea, quæ de corporibus partialibus in Tellure nostra cognoscimus, si vel maxime ea ad sensum saltem referantur, nec extra mundum sensibilem in intelligibilem penetrare velimus, plura involvere nobis investigabilia, quam quæ de iis investigari possunt. Quod denique scientia rerum naturalium nimis arctis limitibus contineatur, Physica abunde docet, quæ rationes eorum reddere debet, quæ observamus: sit ita, quod saltem phænomena ex phænomenis explicemus. Nihil itaque hic sumitur, ut inde agnoscat, intellectum divinum nobis inscrutabilem esse, quod non tanquam verum admitti possit. Enimvero si quis perpendat stupendam multitudinem eorum, quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, quod ea, quæ co-

G 2

gnosci-

gnosimus, plura involvant nobis investigabilia, quam quæ a nobis investigari possunt, quod denique nimis arctis limitibus scientia rerum naturalium contineatur; quod idea mundi, qualis in intellectu divino existit (§. 181. *part. 1. Theol. nat.*), innumera contineat, quæ a nobis investigari minime possunt, satis superque intelligit. Quamobrem cum intellectus divinus inscrutabilis dicatur, quatenus comprehendit nobis investigabilia; consideratione mundi eundem nobis inscrutabilem esse agnoscimus, si perpendamus stupendam multitudinem eorum, quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, quod ea, quæ cognoscimus, plura involvant nobis investigabilia, quam quæ a nobis investigari possunt, quod denique nimis arctis limitibus scientia rerum naturalium contineatur.

Differt inscrutabilitas intellectus divini ab ejus incomprehensibilitate, de qua dictum est in propositione præcedente. Incomprehensibilis nimirum dicitur intellectus divinus, quatenus nobis minime repræsentare valemus modum, quo idea universi tantam rerum multitudinem continens & singula discernibilia uno quasi obtutu comprehendenda exhibens, ab intellectu divino formari possit, ita ut nihil insit in mundo intelligibili atque rationali, cujus Deus sibi non semper sit conscius. Ast inscrutabilis dicitur intellectus divinus, quatenus ideæ mundi, quæ in intellectu ipsius existit, innumera insunt, quæ a nobis investigari minime possunt. Stupendam prorsus horum multitudinem ut agnoscamus, cogitanda quoque est continua rerum in universo mutatio. Cum enim idea mundi, qualis in intellectu divino existit, quemadmodum jam ante monuimus (§. 25.), mundum repræsentet quoad omnem statum quovis momento variantem; repræsentationes istæ, quibus status mundi continuo variatur (§. 725. *Ontol.*), non minus in numerum investigabilium referenda sunt, quam ea, quæ in mundo &

& rebus in eodem existentibus tanquam fixa spectantur. Poterat hic quoque urgeri, quod in omni mundo materiali nec eodem tempore, nec diverso existant duo corpora similia (§. 246. *Cosmol.*), immo omnia elementa rerum materialium, substantiæ simplices (§. 182. *Cosmol.*), quarum aggregata sunt corpora (§. 176. *Cosmol.*), sint dissimilia (§. 195. *Cosmol.*) & unumquodque eorum contineat seriem mutationum, quæ diversa est a serie alterius cujuscunque (§. 198. *Cosmol.*), ideoque quovis momento status unius elementi differat a statu elementi alterius cujuscunque (§. 201. *Cosmol.*), immo idem elementum quoad modificationes etiam a se ipso (§. 197. *Cosmol.*). At ad ea descendere in præsentem nolumus, quæ ad paucissimorum sunt palatum, ab eo autem facile supplentur, qui in operibus nostris anterioribus versatus industriam suam in se desiderari passus non fuit. Plurimum vero conducit, ut differentiam inter mundum sensibilem & intelligibilem (§. 203. *part. i. Theol. nat.*), & utriusque a rationali probe cognitam perspectamque habeamus (§. 258. & *seqq. part. i. Theol. nat.*). Ex præsentem autem propositione patet, quomodo etiam ea, quæ a nobis vel prorsus non, vel non certo cognosci possunt, influant in agnitionem intellectus divini, quatenus nobis investigabilia sunt, immo quod investigabilia esse debeant, si consideratione mundi intellectus divinus a nobis agnosci debet, qualis sit. Et hoc modo etiam experimur, vera esse omnia, quæ de intellectu divino in Theologia naturali demonstrantur, dum consensus rationis & experientiæ reditur manifestus.

§. 28.

Potentia Dei consideratione mundi agnoscitur, si perpendamus totum hunc mundum a Deo esse factum. Etenim si perpendimus, totum hunc mundum a Deo esse factum; Deum eundem ad existentiam perduxisse intelligimus, cum

De potentia Dei agnoscenda.

antea ejus nihil extaret, sed ejus saltem idea in intellectu divino existeret (§. 181. *part. 1. Theol. nat.*), vi cujus tantummodo possibilis erat (§. 192. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque inde patet, Deo possibile esse ut ad actualitatem perducatur ea, quæ in se spectata tantummodo intrinseceabilia sunt, possibilitas vero ad actualitatem perducendi ea, quæ intrinsece saltemabilia sunt, potentia Dei est (§. 222. *part. 1. Theol. nat.*); potentia Dei utique agnoscitur consideratione mundi, si perpendamus totum hunc mundum a Deo esse factum.

Ostenditur etiam hoc modo. Mundus & quicquid in eo est quoad actualitatem suam dependet a potentia Dei (§. 803. *part. 1. Theol. nat.*) & quoad actualitatem suam est speculum potentiæ divinæ (§. 804. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem ex eo, quod mundus a Deo ad existentiam perductus est, colligitur potentia ipsius (§. 784. 222. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo perpendamus totum hunc mundum a Deo esse factum, potentia ipsius agnoscitur.

Qui potentiam Dei agnoscere vult, utique supponere debet, quod Deus existat & mundum hunc fecerit. Hæc igitur ante cognoscenda sunt, quam ad potentiam Dei agnoscendam accedas. Faciunt vero huc, quæ de existentia Dei ex contingente existentia hujus universi rerumque naturalium colligenda (§. 12.) & de argumento pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem reducenda supra demonstravimus (§. 14.). Sed cum nemo non ultro admittat, potentiam Dei ex eo agnosci, quod mundum hunc fecerit, alias non exiturum; non opus est, ut hisce diutius immoremur. Quoniam vero mundus a Dei potentia non dependet nisi quoad actualitatem suam; ideo quoque eadem aliunde nisi

nisi ex hac dependentia a posteriori agnosci potest potentia divina, nimirum ex eo, quod Deus eandem ad actualitatem perduxit. Sicuti enim potentia artificis agnosci nequit nisi ex opere, quod fecit; ita quoque potentia Dei non aliter agnosci potest, nisi ex opere ab ipso facto, qui est mundus. Ex eo, quod quis facit, colligitur, quod facere potest.

§. 29.

Magnitudo potentie divinæ agnoscitur, si consideremus multitudinem & magnitudinem corporum mundi totalium, multitudinem & varietatem corporum partialium & magnitudinem immensam totius divinæ mundi. Cum enim potentia consistat in possibilitate ad actualitatem perducendi ea, quæ intrinsece possibilia sunt (§. 222. part. 1. Theol. nat.); quicquid ad actum perducitur, id potentiam producentis arguit, consequenter quo majus id est, & quo plura & a se invicem diversa ad actum perducuntur, eo major quoque intelligitur potentia producentis. Enimvero Deus fecit mundum & ipsa elementa rerum materialium (§. 758. Part. 1. Theol. nat.), & quanta sit tam corporum mundi totalium, quam partialium multitudo & varietas, in superioribus jam inculcavimus, cum de intellectus divini magnitudine agnoscenda ageremus (§. 25.). Magnitudo autem corporum totalium ex dimensionibus Astronomorum patet. Nimirum Terra nostra ex recentissimis Gallorum observationibus est 12310523801. milliarius cubicorum, cui Venus æqualis est. Et quamvis Luna saltem sit pars quinquagesima, Mercurius vigesima septima, Mars quinta Telluris; satis tamen adhuc vastæ moles sunt, si comparentur cum magnitudine corporum partialium in Tellure, veluti elephantis & ceti, aut magnitudine ædificiorum maximorum. Dan-
tur

Dantur tamen etiam planetæ Terra nostra majores: etenim Saturnus 980. Jupiter 1170. vicibus superat Tellurem, ut ideo in eo spatio, quod occupat Saturnus, 980. in eo autem, quod Jupiter replet, 1170. Terræ nostræ æquales collocari possent, si in unum volumen compingerentur. Sol autem, qui Terram nostram illuminat & calore suo fovet atque foecundat, millionesimes, seu millies millies superat eandem. Constat ex superioribus (§ 25.), omnes fixas esse totidem Soles & circum eas perinde ac circa nostrum revolvi planetas. Unde facile conjectando assequimur corporum quoque istorum magnitudinem. Quodsi itaque multitudinem & magnitudinem corporum mundi totalium, multitudinem & varietatem partialium & immensam magnitudinem totius mundi perpendamus; ecquis dubitare poterit, inde magnitudinem potentiae divinæ agnoscere?

Quoniam Deum consideratione hujus mundi agnoscere volumus, fieri aliter haud quaquam potest, quam ut nobis ad animum revocemus ea, quæ de mundo ab Astronomis detecta fuerunt, nec in iis acquiescamus, quæ solis oculis eum adspicientibus patent. Equidem non ignoro, cum pauci admodum sint, qui scientiæ astronomicæ sibi comparandæ student, fore longe plures, qui, quæ ex Astronomia sumimus, in dubitationem adducunt, atque pro incertis & fallacibus opinionibus, immo pro suavis somniis habent; horum tamen præcipitatum judicium, quod de re non satis intellecta ferunt, nos minime morari debet. Ut vero agnoscant, non temerarie esse rejicienda, quæ quomodo inveniri potuerint ignorant; in memoriam ipsis revocandæ sunt prædictiones eclipsium Solis atque Lunæ, quas minime fallaces esse ipsimet experiuntur, utut ignorent, quomodo Astronomi talia præscire possint. Quodsi ergo hoc modo convincantur, Astronomis datum esse, ut sciant

sciant a cognitione nostra procul remota & aliis impervia; cur in aliis, quæ experientia non subjacent, fidem ipsis denegare velint, ratio nulla suadet. Neque enim est quod provoces ad prædictiones calendariographorum astrologicas, quæ rectius ex calendariis exulare deberent, quemadmodum Astronomi in suis Ephemeridibus nullum ipsis locum relinquunt. Astrologia non confundenda est cum Astronomia: hæc enim scientia de motibus siderum est, quæ simul ducit ad naturam & magnitudinem siderum atque mundi totius systema cognoscendum; illa vero ars divinatoria de effectibus siderum in natura sublunari ad superstitionem ortum suum referens & scientiam astronomicam in abusum verrens, ut ideo *Keplerus* in præfatione ad Tabulas Rudolphinas l. 4. Astronomiam appellet matrem sapientissimam pauperulam, Astrologiam vero filiam stultam, quæ quæstu non ab omnibus probato matrem alit & sustentat, propterea quod tunc temporis adhuc ex constructione thematicum genethliacorum quæstum faciebant Astronomi, qui simul Astrologiam profitebantur, cum Astronomo pro omni suo labore immenso ne obulum quidem solvat ullus, nisi Regum munificentia sustentetur. Ad Astrologorum insulsa commenta nos nunquam provocabimus, ubi de Deo consideratione hujus universi agnoscendo agitur. Non est, quod objicias, Astronomos summos in determinandis siderum magnitudinibus atque distantijs mirum quantum inter se dissentire, consequenter ex tanto ipsorum dissensu patere, incerta esse omnia; quæ ab ipsis ea de re dicuntur. Qui enim Astronomiæ & progressus ejusdem peritus est, ei ratio tanti dissensus non ignota est, neque etiam is ignorat, quænam tanquam certiora ceteris minus certis sint præferenda. Omnis rerum astronomicarum cognitio ab observationibus Astronomorum dependet, ut vero observationes sint accuratæ, non sola sufficit Astronomorum diligentia, sed magnam in iis partem sibi vindicant instrumenta,

H

ta,

at, quibus utitur observator, & ipsius acumen excitant scientiæ astronomicæ incrementa. Obtenet hoc inprimis in observationibus minutissimorum, quales requiruntur ad distantias siderum eorumque magnitudines definiendas, quemadmodum videre potest, qui instrumenta veterum cum recentioribus & hæc cum recentissimis atque modos observandi diversos inter se conferre voluerit. Quodsi in observationibus unius, vel alterius scrupuli secundi differentia deprehendatur, inde in magnitudinibus & distantis planetarum determinandis magna differentia resultat. Quod vero observationibus recentissimis magis sit fidendum, quam anterioribus, etiam Astronomiæ imperitus facile concedet, modo norit, Astronomos uti instrumentis & modis observandi, quibus minutissima, quæ antea observari non poterant, observare possunt. Atque hæc ratio est, cur distantia planetarum a Sole & magnitudo Solis atque planetarum multo major prodeat ex observationibus recentissimis, quam recentioribus atque antiquis. Tenendum præterea est, quæ de natura planetarum & ineffabili numero fixarum novimus, ea telescopicis observationibus deberi. Constat autem telescopium demum initio seculi superioris fuisse inventum & ad observationes astronomicas adhibitum, deinceps vero ulterius successive magis magisque perfectum, ac hodiernum perfici. Non igitur mirum, quod majores nostri ignoraverint, quæ nobis jam notissima sunt. Accedit, quod nostro ævo publico sumtu alantur Astronomi, cum longe rarissimi sint *Hævelii*, qui propriis sumtibus Astronomiam per observationes promovere possunt. Hæc non alio fine commemoramus, quam ut fidem conciliemus assertis Astronomorum, quibus utimur ad agnitionem Dei amplificandam. Cum enim omnes credant artifici in arte sua; ut credant Astronomo, saltem ipsis persuadendum est, eos esse artifices, ne cum nugantium Astrologorum turba eodem loco habeantur, quorum supersticiosa commenta Calenda-

ledariographi nostri propagant, ut Calendaria placeant vulgo imperito, quod decipi vult.

§. 30.

Si materia tanquam massa uniformis spectatur, rationem existentie sufficientem in se non continet. Etenim si materia tanquam in se spectata massa uniformis spectatur, in ea non concipitur nisi extensa continetur, divisibilitas & mobilitas. Enimvero ex eo, quod rationem quid sit extensum, divisibile ac mobile, seu quod deo-existentia, co uno in alium moveri possit, minime intelligitur, quod existere debeat. Quamobrem cum per rationem sufficientem intelligatur, cur aliquid potius sit, quam non sit (§. 56. *Ontol.*); si materia tanquam massa uniformis spectatur, rationem existentie sufficientem in se non continet.

Plerique, immo tantum non omnes, materiam spectant tanquam massam uniformem, cujus partes, quantecunque sumantur, sunt sibi invicem similes, itidemque toti massae similes, cum in imaginariis subsistere soleant, nec phaenomena a realibus distinguant phaenomeni inprimis substantiati nullam habentes notionem, quae materia est (§. 380. *Cosmol.*). Quoniam consideratione hujus mundi adspectabilis Deum agnitori ultra phaenomena non progredimur, etsi idea Dei & attributorum ipsius multum amplificetur, si ad fontem usque phaenomenorum descendamus, & qui existentiam Dei aut cetera, quae ipsi attribuuntur, impugnant in phaenomenis subsistunt, ac inde arma sua petunt; in praesenti sufficit, ut sciamus, si materia uniformis tanquam existens sumatur, in ea tamen rationem sufficientem existentiae non contineri, consequenter ipsam non esse ens necessarium (§. 309. *Ontol.*). Qui novit differentiam inter mundum intelligibilem & sensibilem

(§. 203. part. 1. *Theol. nat.*); ei quoque perspectum est, materiam instar massæ uniformis in unum volumen compactam, cum sit ens imaginarium, existere non posse, nec unquam existere potuisse. Istiusmodi massa est *Cibus*, quam dixerunt veteres & *Ovidius* per rudem ac indigestam molem explicat.

§. 31.

Deum non formasse mundum ex materia sibi ab æterno coexistente. Quoniam materia tanquam massa uniformis spectata rationem sufficientem existentiae in se non continet (§. 30.), absque ratione sufficiente autem nihil existere potest (§. 70. *Ontol.*); si quis sumit, materiam tanquam massam uniformem extitisse, is quoque admittere tenetur, præexistisse ens aliud, quod eidem existentiam largitum est, consequenter falsum est, quod Deus ex materia sibi ab æterno cœexistente formaverit hunc mundum adspectabilem.

Quicquid faciunt homines arte sua, id faciunt ex materia præexistente, nec natura quicquam producit nisi ex materia præexistente. Sive igitur potentiam hominum, sive potentiam naturæ consideres, qua ad actum perducuntur, quæ antea non erant; non aliam inde notionem potentiae exsculpes, quam quod potentia sit possibilitas producendi rem corporalem ex materia præexistente, ut ideo corporis productio semper supponat materiam præexistentiam, quæ in certam formam digerenda, ut existat corpus, quod antea non existerat. Atque hæc ratio est, cur quidam in eam prolapsi sunt sententiam, quasi Deus ex materia ab æterno ipsi cœexistente produxerit mundum, alii vero sibi persuaserint, Deum ab initio produxisse materiam & ex hac deinceps formasse mundum. Priores sumunt, materiam necessario existere, quod tamen nec probant, nec probare possunt (§. 30.); posteriores autem tacite supponunt, impossibile esse,

esse, ut corpus aliquod ad actum perducatur, antequam præexistat materia, ex qua formari possit, in quo etiam priores sibi consentientes habent, qui propterea necessariam materiam existentiam sumunt. Errant autem, qui sic sentiunt, Verum equidem est, quod experientia docet, homines & naturam nullum facere posse corpus nisi ex materia præexistente; sed cum inde non sequatur, impossibile esse ut corpus aliter producatum quam ex materia præexistente, precario utrique hoc sumitur. Condonandi sunt istiusmodi iudicii lapsus hominibus plebejis, qui ultra sensus non sapient; ast in hominibus eruditis, qui vulgo alius sapere debent, præsertim iis, qui supra omnes sapere sibi videntur, ferendi non sunt, propterea quod in Logicam & Philosophiam peccant sua culpa.

§. 32.

Consideratione mundi hujus adspèctabilis non acquiritur notio in quantum potentia divinæ; ad ejus tamen diversitatem a potentia naturæ at-potentia Dei que hominum agnoscendam manuducimur. Etenim in hoc mundo non producuntur corpora, quæ antea nondum existebant, nisi ex præexistente materia, sive fuerint artificialia, si gnoscatur. ve naturalia, ut non minus natura, quam homines divisione materiæ forment partes aliter figuratas easque alio modo conjungunt, quam antea connectebantur, ut ita omnis operatio naturæ ac omne factum humanum, quo corpora producuntur, tandem redeat ad variationes figurarum materiæ & situs partium, vel particularum materiæ divisæ: constat enim naturam dividere materiam in particulas incomprehensibiliter exiguas ad faciendum novam compositionem, arte vero humana partes sunt inagnæ, pro diversitate corporis faciendi mole variata. Quamobrem patet consideratione mundi hujus adspèctabilis possibi-

biliteratem corpori nondum existenti existentiam largiendi, seu idem ad actum perducendi non aliter concipi nisi variatione figurarum ac situs materiæ præexistentis. Enimvero Deus non fecit mundum ex materia præexistente (§. 31.). Quamobrem notio potentiæ faciendi corpus consideratione mundi hujus adspectabilis acquisita Deo minime convenit, consequenter consideratione mundi non acquiritur notio potentiæ divinæ. *Quod erat unum.*

Quoniam tamen constat Deum non formasse hunc mundum ex materia præexistente, sed ipsam quoque materiam ab eo fuisse productam (§. 31.), inde intelligitur, quod Deus ad actum perducere possit per ideas suas possibile (§. 192. part. 1. *Theol. nat.*), etiamsi nihil extra ipsum existat, quod quomodocunque in productionem ejus influat. Quamvis itaque notionem possibilitatis ad actum perducendi id, cujus nonnisi ideam habemus, nullam habeamus; intelligimus tamen potentiam Dei prorsus diversam esse a potentia naturæ atque humana, *per demonstrata n. 1.* Quamobrem patet, consideratione mundi hujus adspectabilis nos manuduci ad agnoscendam diversitatem potentiæ divinæ a potentia naturæ atque hominum. *Quod erat alterum.*

Habemus notionem potentiæ in genere consideratione mundi acquisitam, scilicet quod sit possibilitas ad actualitatem perducendi intrinsece possibile. Et hæc notio tam potentiæ divinæ, quam humanæ ac potentiæ naturæ convenit. Enimvero notio hæc generalis saltem facit ut intelligamus, quid nomine potentiæ denotetur, nondum vero intelligitur, qualis sit iste actus, quo ad actualitatem perducitur, quod possibile est. In hunc igitur si inquiremus, videmus naturam atque homines materiæ præexistenti novas
saltem

saltem inducere figuras & situm partium ad se invicem variare. Et sic positivam quandam notionem potentiae naturae atque humanae habemus. Dum vero porro edocti sumus, Deum non fecisse mundum ex materia praexistente, nec hunc actum producendi corpora Deo convenire agnoscimus. Unde patet diversitas potentiae naturae atque hominum & potentiae divinae. Ast quia ignoramus, quomodo fieri possit, ut corpus quoddam producatur, nulla materia praexistente; potentiae quoque divinae nullam notionem positivam habemus, quae differentiam ipsius a potentia naturae atque hominum determinat, sed negative saltem novimus, eam non consistere in possibilitate materiae praexistenti inducendi novas figuras & variandi partium situm. Arque hinc patet, cosmoogeniam *Cartesii* esse confictam ad similitudinem potentiae hominum atque naturae: id quod etiam faciunt alii, qui ortum mundi imaginabili modo explicare volunt. Quodsi dicas, potentiam Dei esse possibilitatem producendi aliquid ex nihilo, potentiam vero hominum atque naturae possibilitatem aliquid producendi ex materia praexistente; obscurius saltem nec sufficienter determinatum dicitur, quod jam clarius diximus & magis determinavimus: productio enim ex nihilo non explicatur, quantum sufficit ut intelligatur, nec actus, quo ex materia praexistente corpus fit, determinatur, qualis sit. Diversitatem potentiae divinae a potentia naturae atque hominum alias jam demonstravimus (§. 776. part. 1. *Theol. nat.*), atque ostendimus, eam esse ipsi propriam (§. 767. part. 1. *Theol. nat.*), nec enti ulli a Deo communicari posse (§. 775. part. 1. *Theol. nat.*). Quae vero hic de diversitate potentiae Dei atque hominum & naturae ex contemplatione eorum, quae in mundo fiunt, derivantur, alias demonstrata confirmant. Quamvis vero potentiae divinae notionem completam non habeamus, cum saltem nobis notum sit genus, differentia autem specifica ignoretur; non tamen propterea negari

negari potest potentia divina creatrix, quam diximus in Theologia naturali. Sufficit nimirum nos agnoscere, quod Deo competat potentia, quæ specificè differt a potentia naturæ atque hominum, ut de realitate ejus constet,

§. 33.

*De sapientia
divina agno-
senda.*

Sapientia divina agnoscitur, si perpendamus nexum universalem omnium cum omnibus, quatenus nimirum unum intelligitur esse propter alterum, tum si considerentur coexistentia, tum si animum advertamus ad successiva. Etenim mundus hic adpectabilis a sapientia divina dependet quoad nexum universalem omnium cum omnibus (§. 805. part. 1. Theol. nat.) & quoad eundem speculum est sapientiæ divinæ (§. 806. part. 1. Theol. nat.). Nexus hic nobis innotescit, si consideremus, quomodo unum sit propter alterum, veluti Sol, ut terram faciat habitabilem ab animalibus & hominibus, gramina & herbæ, ut sint pabulum animalium, res innumeræ aliæ, ne desint homini ad vitam conservandam eamque commode ac jucunde transigendam necessaria. Pertinet huc porro, quod eorum, quæ sequuntur, ratio contineatur in iis, quæ præcedunt, ita ut sequentia existere non possent, nisi præextitissent præcedentia, ideoque hæc præexistere, ut illa ad actum perducere possint vi naturæ aut arte humana. Quoniam itaque hinc colligitur sapientia Dei (§. 784. part. 1. Theol. nat.); sapientia divina agnoscitur, si perpendamus nexum universalem omnium cum omnibus, quatenus nimirum unum intelligitur esse propter alterum, sive coexistentia, sive successiva spectemus.

Sapientia divina elucet non modo ex mundo universo, verum etiam ex quovis corpore partiali, quantumvis minimo,

nimo. Quicquid enim in hoc universo deprehenditur, si ad alia existentia, vel successiva referatur, aut partes unius referantur ad se invicem, sapientiam Dei manifestant. Hoc universum itaque magnificum theatrum sapientiae divinae prorsus ipse exhausta est, quae non minor deprehenditur in minimis, qualia sunt insecta minima, veluti microscopica, quam in maximis. Multum autem ad hanc contemplationem confert anatomia tam cadaverum humanorum, quam animalium quorumcunque, vilissimorum quoque insectorum, quantum datur, atque observatio usus, quem vivencia faciunt, organorum suorum. Item dicendum est de anatomia plantarum, quae nostro aevi excoli coepit, etsi adhuc admodum imperfecta sit.

§. 34.

Quoniam sapientia divina agnoscitur, si perpendamus, quomodo unum est propter alterum tam in serie divina exsistentium, quam successivorum (§. 33.), in quibusnibus rerum seriebus conjunctim constat mundus (§. 55. *Cosmol.*), con-agnoscenda. sequenter quomodo unum usui est alteri (§. 646. *part. 1. Theol. nat.*), usus autem rerum cum naturalium (§. 648. *part. 1. Theol. nat.*), tum artificialium (§. 649. *part. 1. Theol. nat.*), atque omnes fortunae tam adversae, quam secundae effectus sunt fines a Deo intenti (§. 651. *part. 1. Theol. nat.*); sapientia Dei ex finibus rerum naturalium potissimum agnoscenda, cumque essentiae & natura rerum sint media, quibus Deus fines a se intentos consequitur (§. 645. *part. 1. Theol. nat.*), ad sapientiam divinam agnoscendam conducit, si essentias & naturam rerum naturalium scrutemur & inde ratio eruat, cur una alteri usum quandam prestare possit (§. 678. *Psych. nat.*).

Sapientia in genere agnoscitur ex finium determinatione, ac mediorum electione & subordinatione (§. 678. *Physic. rat.*). Quamobrem ex hisce quoque agnoscenda est sapientia divina, ideoque fines rerum naturalium scrutari debemus. Ne vero noceat præjudicium *Cartesii*, fines rerum ad arcana Dei referentis & propterea ex Physica eliminantis, ideo ostendimus, usus rerum omnium esse fines a Deo intentos (§. 648. *Et seqq. part. 1. Theol. nat.*). Cumque in rebus artificialibus usus distingvatur a fine, quem artifex intendit, atque ideo nonnullorum animos occupavit præjudicium, quasi etiam in rerum natura usus a fine sit distingvendus, quia res hunc usum saltem habere possunt propter essentiam & naturam suam, ex qua necessario consequuntur, finis autem ab agente libere intenditur; præjudicium hoc jam alias removimus (*not. §. 645. part. 1. Theol. nat.*). Eo igitur fine peculiarem Physicæ partem fecimus *Teleologiam*, quæ fines rerum naturalium explicat, & cujus aliquod specimen dedimus in secunda & tertia parte Physicæ sermone vernaculo conscriptæ, quarum prior de finibus rerum naturalium, posterior de usu partium in corpore humano & brutorum atque vagetabilibus inscribitur. Quodsi tantummodo cognoscere studeamus machinam corporis nostri & in usus singularum partium inquiremus, & qui concurrente eorum usu obtineantur fines consideremus, ac tandem finem hominis, cui ceteri subordinantur, perpendamus; sapientiam Dei ex eadem abunde cognoscemus. Argumentum igitur a finibus rerum petitur facit ad probandum sapientiam, non vero ad probandum existentiam Dei. Neque enim ex usu, quem partes singulæ corporum organicorum habent & res naturales sibi invicem præstant, ante colligitur, dari fines in rerum natura, quam demonstratum fuerit, existere Deum, qui illorum causa mundum fecit, eumque sic & non aliter ordinavit, & has potissimum res, non alias in eodem existere voluit, quemadmodum si ponamus horologium

gium necessario existere, nec ab artifice fuisse factum, effectus ejus, qui in tempore indigitando consistit, pro fine haberi nequit; sed ideo intelligitur esse finis, quia certum est, artificem temporis indicandi causa horologium construxisse, neque etiam usus singularum partium, quibus concurrentibus finis totius horologii obtinetur, pro finibus particularibus ultimo subordinatis haberi possunt, nisi quatenus nobis exploratum est, artificem singulas partes sic, non aliter fecisse, quam quia hoc modo horologium aptum efficitur ad finem intentum consequendum, Sane si contra eum, qui Deum existere & mundum ob finem quendam ultimum produxisse negat, a finibus rerum argumentum petitur urgere velis nihil efficies, cum non agnoscat dari finem, ubi non datur causa intelligens, quæ propter finem quid facit. A finibus itaque rerum naturalium qui existentiam Dei demonstrare vult, sumit quod probandum est, existere scilicet Deum, qui mundum fecit, & fines istos creando mundum intendit. Quamvis autem argumentum a finibus rerum desumptum nullam habeat vim in demonstranda existentia Dei, non tamen dignitati ejus ullo modo derogatur: habet enim usum amplissimum in agnoscenda sapientia Dei, cujus agnitio non minus necessaria est, quam existentia Dei. Quid juvat nosse dari Deum, nisi noveris, quænam sint attributa ipsius, ut eum rite colere possis. Patebit autem ex inferioribus, quantum influat in cultum divinum sapientiæ divinæ agnitio. Hæc ideo monemus, ut reprimamus injustas querelas vociferantium, sibi eripi fortissimum argumentum adversus atheos, quando audiunt argumentum pro existentia Dei a finibus petitur ad circulum, quem Logici vocant, vitiosum referri. Non minus necessarium est, ut demonstretur Deum esse sapientem, quam ut evincatur, eum existere: qui enim sibi persuadent, demonstrata existentia Dei, quem tanquam creatorem celi & terræ concipiunt, simul demonstratam esse sapientiam

Dei, demonstrata esse cetera ejusdem attributa, imbecillis admodum sunt judicii, quod nullam attentionem meretur. Ignorant quid sit genuina demonstratio, cumque Logicæ verioris præcepta vel ignorent, vel minimum vim ac potestatem verborum non intelligant, oleum & opera perditur, si adversus eos disputare volueris, præsertim cum indociles sint, aut opinionum, quibus imbuti sunt, pertinaces defensores, ut in luce meridiana cæcutire malint, quam veritati victas manus dare. Istud hominum genus merito contemnendum.

§. 35.

De finium
subordinati-
one agno-
scenda.

Subordinatio finium agnoscitur, si consideremus usum singularum partium in corpore humano, aut animali quocunque alio, & quomodo ab usu unius dependeat usus alterius, usu autem omnium simul sumto obtineatur finis quidam ultimus, veluti conservatio totius corporis. Eadem porro manifesta evadit, si consideremus finem ultimum, ob quem Deus mundum fecit, & aptitudinem mundi, ut per eum finis iste obtineatur. Etenim si consideremus usum singularum partium in corpore humano, aut animali quocunque alio, & quomodo ab usu unius dependeat usus alterius, usu autem omnium simul sumto obtineatur finis quidam ultimus, veluti conservatio totius corporis, cum usus omnes sint fines a Deo intenti (§. 648. part. 1. Theol. nat.), fines particulares sibi invicem ita subordinari animadvertimus, ut finis partis unius se habeat per modum medii finis alterius (§. 937. 851. Ontol.), & omnes tandem fines particulares simul sumtos esse medium finis ultimi (§. 937. Ontol.). Hoc igitur modo subordinationis finium idea animæ ingignitur, per quam eadem agnoscitur (§. 630. part. 1. Theol. nat.) & quatenus in nostro corpore aliisque apprehenditur, subordinationem
finium

finium in rerum natura dari agnoscimus. *Quod erat unum.*

Enimvero patefactio summæ Dei perfectionis est finis ultimus, quem Deus per existentiam hujus universi intendit (§. 619. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si ea perpendamus, quæ in præsentī inculcantur de existentia Dei ejusque attributis consideratione hujus mundi adspectabilis agnoscendis; totum mundum & omnia, quæ in eo sunt, talia esse deprehendimus, qualia esse debent, ut existentia Dei & attributa ejus inde agnosci possint. Quamobrem patet totum mundum & omnia, quæ in eodem sunt, sese habere per modum medii, quo finis ultimus, ob quem omnia facta sunt, obtinetur (§. 937. *Ontol.*), consequenter hoc modo agnitio subordinationis finium, quam consideratione corporis nostri consecuti sumus, *per demonstrata n. 1.* quantum requiritur ad sapientiam summam agnoscendum (§. 689, *Psych. rat.*), promovetur. *Quod erat alterum.*

Docemus hic saltem, quomodo subordinatio finium in rerum natura agnoscatur: id quod in Ethica sufficit. Nemo autem a nobis requisiverit, ut subordinationem finium in rerum natura obviam doceamus, ita enim non modo præsens propositio, verum etiam ceteræ, quæ de Deo consideratione hujus mundi agnoscendo agunt in volumina integra verterentur. Diximus jam ante, in Teleologia explicandos esse fines rerum naturalium & modum, quo sibi invicem subordinantur, cujus pars quædam est doctrina de usu partium in corpore humano. Ecquis ergo a nobis requisiverit, ut integram Tractatum, quem de eo conscripsimus (*not. §. 34.*), huc transcribamus? Quæ alibi dicta vel dicenda sunt in Ethica supponuntur. Et si vel maxime nondum fuerint detecta, sufficit hic demonstrari, quæ detegen-

da sint, ut agnitionem Dei magis magisque promoveamus atque in eadem confirmemur. Apparet etiam hinc, quam sit necesse, ut Teleologia hætenus propemodum deserta atque inculta, si ea excipias, quæ de usu partium Medicorum industriæ debemus, excolatur. Quo minus autem ea fuerit pro dignitate excolta, impedimento fuit vana ista opinio, quasi omnia facta sint propter hominem, homo vero propter Deum. Ideo nimirum tantum solliciti fuerunt homines de usu, quem res naturales sibi præstare possunt, quasi Deus non alium nisi hunc intendisset, parum solliciti, utrum etiam res una inserviat usui alterius, ac propter eandem quoque sit, nec ne: ut vero in usum partium corporis humani inquirerent, necessitas Medicos impulit, quia cognitione ejusdem in arte sua carere nequeunt. Neque ullus dubito, eandem opinionem genuisse insulsa commenta Astrologorum de influxu siderum in hæc sublunaria ipsumque hominem. Cum enim sumerent, ea propter hominem facta esse, omnia, quorum causæ manifestæ non erant, a sideribus tanquam effectus derivarunt. Falsa ista opinio ortum traxisse videtur ex systemate mundi *Ptolemaico*, quod & plebejorum appellari solet hodie, nimirum quod Terra sit in medio mundi collocata, atque sola ab hominibus, creaturis rationalibus, habitata, circa eam vero revolvantur sol cum planetis atque fixæ superficiei sphaeræ ultimæ affixæ. Hujus systematis falsitas postquam fuit demonstrata, atque nobis innotuit, planetas omnes esse Terras suosque habere incolas, fixas a Terra inæquali intervallo remotas esse totidem Soles & suos quoque habere planetas, corpora Terræ nostræ simillima, atque innumera dari corpora mundi totalia, quorum ne quidem existentia nobis innotescit, ut de partialibus nihil dicamus; absurdam istam opinionem esse haud difficulter agnoscimus. Et cum jam constet, in mundo omnia inter se connexa esse, quoad maxima minima, sive seriem coexistentium, sive successivorum spectes; inde

inde porro intelligitur, in ipsa quoque Tellure non omnia esse propter nos, sed alia quoque propter alia, si vel maxime nostro quoque usui inservire possint. Dum vero profunt aliis, nobis quoque prodesse possunt, quatenus ad agnoscendam sapientiam divinam faciunt, & sic finem ultimum totius mundi propius attingunt (§. 629. part. 1. *Theol. nat.*). Quoniam subordinatione finium quoque opus habemus in moralibus, cum sine ea vita moralis perfecta non concipiatur (§. 52. part. 2. *Phil. pract. univ.*); ad eam intimius perspicendam faciunt, quæ de eadem demonstravimus (§. 39. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*), & exempla inde petita haud parum eandem illustrent.

§. 36.

Incomprehensibilitas sapientiæ divinæ agnoscitur, si perpendamus De incom-
 multitudinem finium in hoc universo tam in serie successivorum, prehensibili-
 quam simultaneorum, sive coexistentium sibi invicem subordinato- tate sapien-
 rum, & consideremus rerum omnium essentias tales esse, ut ista tie divinæ
 subordinatio obtineri potuerit, & tandem vi hujus universum in- agnoscenda.
 tegrum evadat medium finis ultimi, quem Deus per creationem mun-
 di intendit. Etenim ex finibus rerum naturalium (§. 34.)
 eorumque subordinatione (§. 35.), & ex rationibus in es-
 sentiis rerum contentis, per quas intelligitur, cur unum
 alteri usum, in quo finis a Deo intentus consistit (§. 648.
 part. 1. *Theol. nat.*), præstare possit (§. 34.), sicque mundus
 perfectionem Dei summam repræsentat, cujus patefactio
 est finis ultimus a Deo per existentiam hujus universi in-
 tentus (§. 629. part. 1. *Theol. nat.*), sapientia divina agno-
 scitur (§. 35.). Quamobrem cum totum universum sit ple-
 num finibus a Deo intentis (§. 660. part. 1. *Theol. nat.*);
 si cogitemus ineffabilem numerum rerum, quarum una-
 quæque per se est speculum quoddam sapientiæ divinæ,
 tum

tum etiam in relatione ad alias cum coexistentes, tum sibi succedentes, numerum finium sibi invicem subordinatorum per modum medii finis ultimi multo maiorem esse intelligimus numero rerum sive eodem tempore in diversis spatii mundani partibus, sive tempore diverso existentium. Quoniam vero usus isti, quos fines a Deo intentos esse novimus (§. 648. part. 1. *Theol. nat.*), rationem sufficientem in natura & essentiis rerum, ex quibus consequuntur, habent (§. 167, *Ontol.*); Deus, qui fines istos omnes sibi invicem ita subordinavit, ut universum integrum esset medium finis ultimi per creationem mundi intenti, non modo rerum omnium essentias & naturam intime perfectas habere debet, verum etiam omnes usus exinde consequentes in rerum ordinatione prævidisse intelligitur. Quamobrem cum concipere minime valeamus, quomodo Deus omnia ista, quæ in idea huius universi continentur, perspicere potuerit, incomprehensibile vero sit cognoscibile, si modum, quo est, nobis minime representare valeamus (§. 170. part. 1. *Theol. nat.*); si perpendamus multitudinem finium in hoc universo tam in serie successivorum, quam simultaneorum sibi invicem subordinatorum, atque consideremus rerum omnium essentias tales esse, ut ista subordinatio obtineri potuerit, & tandem vi illius universum integrum evadat medium finis ultimi, quem Deus per creationem intendit, sapientiam divinam incomprehensibilem esse agnoscimus.

Nemo est, qui nesciat, numerum rerum naturalium, quæ ad notitiam nostram perveniunt, aut pervenire possunt, admodum exiguum esse, si comparetur cum numero eorum, quæ nos latent. Immo si ea ad animum revocemus, quæ in anterioribus passim de numero rerum in universo conten-

rentarum prorsus ineffabili dicta sunt, quantacunque rerum multitudo a nobis cognoscatur, eum tamen respectu rerum omnium in hoc universo contentarum infinite parvum esse persuasissimum sumus. Quodsi jam porro cogitemus, illarum rerum, quas cognoscimus, usus omnes ne quidem respectu nostri, nedum rerum aliarum nobis cognitos esse, immo plurimarum ne quidem ullum nobis innotescere, multo minus autem nos assequi rationes, cur habeant hunc usum, ex essentiis rerum derivandas; quam parva sit humana scientia in hoc genere agnoscimus. Quoniam tamen hæc omnia intime perspecta esse debent ei, qui sapientiam Dei comprehendere voluerit; eam tantam esse videmus, ut a nobis comprehendendi minime queat, tumque nullo modo capere possimus, quomodo Deus omnia illa in idea universi, quæ in intellectu ipsius existit (§. 181. *part. i. Theol. nat.*), perspicere potuerit; dum consilium creandi mundi inivit, quæ tamen perspicere debebat; sapientiam divinam in se talem esse agnoscimus, quæ omni intellectui limitato, quantumcunque is humanum superare fingatur, incomprehensibilis sit. Ast removendum hic est præjudicium aliquod, quod contra sapientiam divinam urgeri poterat. Ostendimus finem ultimum, quem Deus per existentiam hujus universi intendit, esse patefactionem summæ perfectionis suæ (§. 629. *part. i. Theol. nat.*). Jam verò constat, hominem esse, cui perfectionem suam per mundum patefacere voluit. Quoniam itaque plerique in hoc universo hominem latent, & ipsi prorsus inaccessa sunt, immo ex paucis iis, quæ cognoscit, abunde intelligit, non minus incomprehensibilitatem, quam inscrutabilitatem perfectionis divinæ; superfluous videtur tantus rerum apparatus; qui nihil confert ad agnitionem numinis. Ipsi autem notioni sapientiæ repugnat, ut sapiens aliquid faciat frustra (§. 678. *Psych. rat.*); & per ambages finem intentum consequi studeat, quem breviori consequi poterat (§. 686. *Psych. rat.*). Quamobrem mundus, in

(Wolffii *Ethica* Pars III.)

K

quo

quo est tantus rerum superfluarum apparatus, sapientiz divinæ potius repugnare, quam eandem patefacere videtur. Non nego, dubium hoc ad speciem esse compositum, immo etiam non sine fiducia urgeri posse per modum veritatis adversus systema mundi verum, quod novum dici fuerit, ab iis, qui Prolemaicum defendunt, quando iisdem obijcitur, hoc esse minime aptum ad repræsentandum Deum autorem suum. Dubium vero hoc protinus evanescit, modo cogitemus, iudicium de perfectione mundi, utrum scilicet sit medium aptum ad consequendum finem per creationem ejus intentum, nec ne, non esse hominis, aut alterius cujuscunque, siquidem datur, creaturæ, sed ipsius Dei. Quando sapiens eligit medium, ut finem sibi propositum ex arte consequatur, ipse judicat, num medium tale sit, quale ad hoc requiritur, non vero de eodem statuit ex opinione aliorum, quibus satisfacere poterat medium aliud quodcunque. Sane si artifex construere debet horologium, is eidem tribuit omnem perfectionem, quam concipere potest, ut sibi satisfaciatur, atque ideo certus sit, se nihil prætermisisse, quod defectum quendam arguere possit, non vero de eo sollicitus est, num qui horologio a se constructo sit usus minus perfecto contentus sit. Eodem igitur modo quoque Deus talem fecit mundum, ut suo iudicio nihil in eodem desiderari possit, si eum consideret, tanquam medium patefaciendi perfectionem suam summam, ut, si per impossibile supponatur, dari adhuc ens aliud ejusdem cum ipso perfectionis, quod de opere ipsius iudicium ferre potest in relatione ad finem, cujus gratia factum est, id nihil in eodem desiderare valeat, sed hanc sententiam ferre teneatur, meliorem modum patefaciendi perfectionem summam concipi non posse. Considerandum quoque hic est, mundum non esse theatrum sapientiz divinæ Terricolarum causa, sed etiam Marticolarum, Jovicolarum & incolarum in planetis cæteris quibuscunque tam Solem nostrum, quam fixas singulas

gulas, totidem soles, ambientibus, quorum existentiam ut admitamus ipsa sapientia divina urget, quæ obstat, quominus statuamus, Deum in iis condendis nullam prorsus rationem habuisse finis, propter quem mundum hunc condidit, cum nemo non ultro confiteri debeat, ex fine mundi dijudicandum esse, qualis is esse debeat. Qui obijciunt, non esse hominis præscribere Deo, quomodo se hominibus patefacere debeat, sed hominem contentum esse debere eo modo, quo Deus se ipsi patefacere voluit; minime intelligunt, quid de Deo sciri possit, quid vero ut sciatur impossibile sit. Quæ enim ex notione Dei, quam habemus, necessaria consequentia deducuntur, Deo utique tribuenda sunt, seu de eodem affirmanda, & per lumen rationis ab eodem nobis revelata recte dicuntur. Absonum igitur est in his profiteri ignorantiam suam, quæ Deus nos scire voluit.

§. 37.

Sapientiam divinam nobis inscrutabilem esse agnoscimus, si De inscrutabilem perpendamus ineffabilem numerum finium in stupenda rerum multibilibitate sapientie, quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, immo in his sapientie di-
 ipsi, quæ eidem non subducuntur, latentium, quod eorum subor-
 dinatio tam in serie simultaneorum, quam successivorum, sit inve-
 stigabilis, & quod nimium actus limitibus circumscribatur sci-
 entia nostra, ubi rationem reddere volumus ex rerum essentiis, cur
 sint medium fines istos consequendi. Quanta sit multitudo eo-
 rum, quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, ex iis
 patet, quæ superius dicta sunt, cum inscrutabilitatem in-
 tellectus divini demonstraremus (§. 37.). Rerum vero,
 quæ a nobis ut cognoscantur impossibile est, fines quo-
 que innotescere non posse per se patet. Quod vero fi-
 nes rerum nobis notarum non fiat perspecti omnes, cum
 K 2

quilibet earum usus sit finis a Deo intentus (§. 648. part. 1. *Theol. nat.*), unusquisque in scripto experitur, sive res ad se, sive ad res alias referat, vel etiam structuram corporum organicorum contempletur. Quodsi fines omnes nobis non fuerint cogniti atque perspecti; multo minus fieri potest, ut, quomodo sibi invicem subordinentur, cognoscamus (§. 678. *Psych. rat.* & §. 630. part. 1. *Theol. nat.*). Quam manca sit scientia nostra, si demonstranda sunt ea, quæ ex essentiis rerum fluunt, quomodo inde fluant, nemini ignotum est, qui scripta Phyllicorum evoluit & certa ab incertis, probabilia ab improbabilibus discernere didicit, nec commenta pro veritate sibi obtudi patitur. Sua igitur culpa cœcutit, qui videre nequit, quam arctis limitibus circumscribatur scientia nostra, ubi ex rerum essentiis rationes reddere volumus, cur sint medium consequendi finem iis præscriptum. Quoniam itaque sapientia inscrutabilis, si fines ab agente intentos, vel media, quæ ad eosdem consequendos eligit, vel finium quoque subordinatio penitus non fuerint nobis perspecta, nec a nobis certo cognosci possunt (§. 690. part. 1. *Theol. nat.*); sapientiam divinam nobis inscrutabilem esse consideratione hujus universi agnoscimus, si perpendamus ineffabilem numerum finium in stupenda rerum multitudine, quæ ad notitiam nostram pervenire nequeunt, immo in his ipsis, quæ eidem subducuntur, latentium, quod eorum subordinatio tam in serie simultaneorum, quam successivorum sit investigabilis, & quod nimium arctis limitibus circumscribatur scientia nostra, ubi rationem reddere volumus ex rerum essentiis, cur sint medium fines istos consequendi.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, præsentu quoque uberius declarandæ inserviunt. Ut vero penitus

nirius intelligatur, quænam ad cognitionem sapientiæ divi-
næ requirantur: sequentia adhuc notanda sunt. Cum essen-
tiæ rerum & natura sint media, quibus Deus fines a se
intentos consequitur, quæ vero ex natura & essentia rerum
materialium consequuntur, fines ab eodem intenti (§. 645.
part. 1. Theol. nat.); primo inquirendum est in essentias &
naturam rerum materialium & inde derivanda, quæ ex il-
lis consequi possunt. Ita nimirum constabit, quinam fines
sint possibiles. Quoniam vero in mundo nihil actum con-
sequitur, nisi cuius causa in serie rerum, ex qua constar,
continetur (§. 97. *Cosmol.*), id vero actum necessario con-
sequitur, quod intrinsece possibile est & in serie ista cau-
sam efficientem sufficientem habet (§. 98. *Cosmol.*); res tam
in serie coexistentium, quam successorum constitutæ ad
se invicem referendæ sunt, ut appareat usus, quem una al-
teri præstare potest, cum hi sint fines a Deo intenti (§. 648.
part. 1. Theol. nat.), qui actu obtinentur. Et quoniam tam
res coexistentes (§. 53.), *Cosmol.*, quam successivæ in mun-
do inter se connectuntur (§. 54. *Cosmol.*), nexus vero re-
rum in hoc universo coexistentium consistat in dependen-
tia finis a medio & nexus successorum non solum in de-
pendentia causati a causa, sed & finis a medio & actionis
causæ efficientis a fine (§. 665. *part. 1. Theol. nat.*), in ne-
xum rerum universalem inquirendum, ut deregatur finium
subordinatio (§. 630. *part. 1. Theol. nat.*). Quia denique
fines omnes particulares subordinari debent fini ultimo per
modum medii, quo is obtinetur (§. 689. *Psych. rat.*), finis
vero hic ultimus est patefactio summæ Dei perfectiōis (§.
629. *part. 1. Theol. nat.*); quomodo per rerum harum sic
factam ordinationem perfectio Dei summa ita manifestetur,
ut nec intellectus infinitus in eo quicquam desiderare pos-
sit (§. 622. *part. 1. Theol. nat.*), inquirendum. Neminem
fore tam arrogantem facile quisvis videt, qui sibi vel aliis
persuadere auit, hæc omnia a se investigari posse. Ultro

igitur fieri cogitur, sapientiam Dei, quam per hoc universum nobis patefacit, inscrutabilem esse. Agnoscer enim intellectum humanum verti debere in divinum, ut huic cognitioni acquirendæ sufficiat: id quod impossibile (§. 300. *Ontol.*).

§. 38.

De directione malorum ad bonum finem agnoscenda. Directionem malorum physicorum & moralium ad bonum finem agnoscimus, si perpendamus, quod bona consecuta non fuissent, nisi mala ista præexistissent. Quoniam enim directio malorum physicorum & moralium ad bonum finem a sapientia divina proficiscitur (§. 684. part. 1. *Theol. nat.*); sapientiam divinam agniturus perpendere quoque debet, quomodo Deus in hoc universo mala physica & moralia dirigat ad bonum finem, ut, quamvis salva ipsius sapientia summa ex hac rerum serie tolli nequeant (§. 676. part. 1. *Theol. nat.*), hac tamen directione major in hoc universo obtineatur perfectio, quam iis sublatis foret, utut ob eorum inexistentialitatem mundus perfectior dici nequeat (§. 683. part. 1. *Theol. nat.*). Quodsi ergo perpendamus, quod in hac serie rerum bona consecuta non fuissent, nisi mala præexistissent; mala præexistentialitatem sese habere agnoscimus per modum medii, quo bonum consequens obtinetur (§. 937. *Ontol.*). Enimvero malum dirigitur ad bonum finem, si quando mutari non potest, eodem utamur tanquam medio consequendi bonum finem (§. 679. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem si perpendamus, quod bona consecuta non fuissent, nisi mala ista præexistissent; mala physica & moralia a Deo dirigi in bonum finem agnoscimus.

Ardua omnino doctrina est in Theologia naturali de malis physicis & moralibus in hac rerum serie contentis, hæc mala

mala multis ingenuerunt impiam opinionem, quod mundus minime factus sit a Deo, ente omnium perfectissimo; alios in dubitationem de sapientia divina adduxerunt, aliis alias opiniones falsas persuaserunt, quas omnes hic recensere ab instituto nostro alienum foret. Hoc tamen non obstante certissimum est, ex directione malorum ad bonum finem maxime elucere sapientiam divinam (§. 685. *part. 1. Theol. nat.*). Ideo in parte prima Theologiæ naturalis prolixè passim demonstravimus, quæ ad perplexum hoc argumentum discutiendum faciunt, ut convincamur, eorum in mundo existentiam nihil derogare perfectioni Dei summæ, nec officere perfectioni mundi, consequenter nec obstare, quo minus per hanc ipsam rerum seriem omnium optime summam perfectionem suam Deus patefacere potuerit. Nostrium jam non est ea repetere, quæ ibidem dicta sunt; sed saltem excitare attentionem ad nexum malorum cum bonis asserendam, ut inde directio eorundem ad finem bonum agnoscat. Quomodo vero utendum sit attentione, ut directio ista pateat, ex iis clarius percipitur, quæ de eadem alias demonstravimus & annotavimus (*not. §. 679. 680. 688. part. 1. Theol. nat.*). Occurrunt exempla in omni historia, & quotidie obvia sunt, immo nemo erit, qui non ex-fatis suis directionem istam agnoscere possit. Levi saltem attentione opus est, ut videamus dependentiam boni consequentis a malo præcedente, modo consideremus bonum a malo non semper immediate dependere; nec ab eo solo, sed ad illius actualitatem concurrere causas quoque alias. Manifesta hæc sunt per exemplum Josephi a fratribus in servitutem venditi, quod alias expendimus (§. 688. *part. 1. Theol. nat.*). Directio hæc omni animi contentione scrutanda, cum in ea maximum momentum sit in praxi morali. Dum veto sapientiæ divinæ agnoscendæ causa in eandem inquirimus, probe considerandum est, bona in mundo non dependere a malis, quatenus ma-
la

la sunt; sed quatenus mala moralia sunt actiones physicae, physica autem causae naturales (§. 689. *part. 1. Theol. nat.*) & quae de exemplo Iosephi diximus demonstratione ad idem applicata, ea simili modo perpendenda sunt in exemplo quolibet alio. Præterea cum manifesto absurda sit opinio, quasi omnia facta sint propter hominem (*not. §. 35.*); si de malis physicis iudicandum, ea non solum referenda sunt ad hominem, sed & ad res alias in hoc universo. Cum etiam huic directioni inesse intelligantur, quæ a nobis investigari nequeunt, meminisse debemus, quod Deus quid sit optimum in se iudicans idem referat ad totum universum (§. 393. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque Dei iudicium a nostro multum differre debeat, ut si vel maxime aliquid veritatis cognoscamus, non tamen omnem perspiciamus, nec perspicere valeamus.

§. 39.

De sapientia divina magnitudine agnoscenda. Magnitudinem sapientiae divinae agnoscimus ex multitudine finium in rebus adeo diversis contentorum & sibi invicem subordinatorum. Etenim quo plures fines particulares sibi invicem subordinantur, eo sapientia major est (§. 688. *Psych. rat.*), ac in primis sapientia major elucescit, si res, quarum fines subordinantur, sint profus diversae. Quodsi ergo perpendamus multitudinem finium in rebus adeo diversis contentorum & sibi invicem subordinatorum vi eorum, quæ in anterioribus demonstrata & uberius explicata fuerunt; consideratione rerum in hoc universo existentium magnitudinem sapientiae divinae agnoscimus.

Magnitudinis sapientiae divinae idea quædam nobis jam ingignitur, si corpus nostrum saltem spectamus tanquam machinam sui conservatricem, & structuram ejus ex Anatomia una cum usu singularum partium nobis perspectam reddi-

reddimus, ac præterea perpendimus, quid quælibet harum partium functione sua conferat ad conservationem corporis totius. Dantur utique adhuc alia, ex quibus gradus sapientiæ nobis innotescit. Huc imprimis pertinet aptitudo mediæ ad finem consequendum (§. 683. *Psych. empir.*), ideoque idea magnitudinis sapientiæ divinæ consideratione corporis humani acquisita multum amplificatur, si porro inquiramus, quomodo unaquæque pars corporis nostri per structuram suam aptum sit ad eam functionem, quam obire debet, ut suum conferat ad conservationem corporis. Ex harmonia præstabilita luculentissime elucescere sapientiam divinam, alibi jam demonstravimus (§. 626. *Psych. rat.*) & mechanismus corporis, ea admissa, prorsus incomprehensibilis evadit, ita ut *Balto* in hoc systemate sapientiæ divinæ magnitudo in nimium extolli videatur: quasi vero pro impossibili habendum, quod nobis incomprehensibile. Equidem non probo, ut per figmenta sapientiam divinam extollere studeamus, cum figmentis minime indigeat, ut magna appareat; non tamen figmentis accensenda sunt, quæ nobis incomprehensibilia sunt, si rationes sufficientes adsint ad eorum existentiam persuadendum, aut eandem prorsus demonstrandum. Systema mundi novum, cujus in anterioribus usum fecimus in agnitione Dei non minus incomprehensibile est, quam mechanismus corporis humani in systemate harmoniæ præstabilitæ, atque sapientiam Dei non minus extollit supra omne id, quod cogitari potest quam systema harmoniæ præstabilitæ. Ecquis vero dixerit, systema mundi novum ideo esse rejiciendum, quia sapientiam Dei, extollit supra omne id, quod cogitari potest? Enimvero cum perpauca sint, qui systema harmoniæ præstabilitæ capiunt; ideo ejus usum in magnitudine sapientiæ divinæ cognoscenda urgere nolumus, ne, quæ aliunde satis certa sunt, in dubitationem adducantur.

§. 40.

An inquisitioni in sapientiam Dei omni studio inquirere debemus, etiam ubi inanem operam a nobis sumi pro explorato habemus. Etenim sapientiam Dei si in sapientiam Dei omni studio inquirimus, nos tamen præfigi debemus eandem detegere non posse animadvertimus; eam nobis ant limites. incomprehensibilem (§. 170. part. 1. Theol. nat.) & inscrutabilem asse agnoscimus (§. 690. part. 1. Theol. nat.), quodque caprum nostrum superet convincimur (§. 985. Log.): quæ sane omnia faciunt ad magnitudinem sapientiæ divinæ agnoscendam. Quamobrem cum Deum consideratione hujus universi agnoscere debeamus (§. 1131. part. 1. Jur. nat.), consequenter etiam incomprehensibilitatem, inscrutabilitatem & magnitudinem sapientiæ divinæ; in eandem inquirere debemus, etiam ubi inanem operam a nobis sumi pro explorato habemus.

Non certius convinci possumus, sapientiam Dei nobis incomprehensibilem & inscrutabilem esse eandemque caprum nostrum longe transcendere, quam si actu experimur, omnem operam nostram, quam in eam inquirendo consumsumus, inanem fuisse: id quod nobis tanto certius videtur, quanto majorem operam nos inquisitioni isti dedisse nobis conscii sumus.

§. 41.

De bonitate Bonitas Dei agnoscitur ex rerum perfectione & nexu earundem, quatenus vi ejusdem unum inservit conservationi & usibus alterius. Mundus enim hic adspectabilis & quicquid in eodem existit a bonitate divina dependet quoad perfectionem suam (§. 808. part. 1. Theol. nat.), & per rerum nexum, quatenus vi ejusdem unum inservit usibus (§.

807. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque etiam conservationi alterius (§. 646. *part. 1. Theol. nat.*), & bonitatis divinæ speculum est quoad perfectionem suam & nexus rerum utilitatem (§. 809. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo in perfectionem rerum inquirimus, atque præterea perpendimus, omnia in hoc mundo ita inter se esse connexa, ut unum conservationi & usibus alterius inservire possit; bonitas divina inde colligitur (§. 784.). Quamobrem ex rerum perfectione & earundem nexu, quatenus vi ejusdem unum inservit conservationi & usibus alterius, bonitas divina agnoscitur.

Unum inservire conservationi & usibus alterius facillime observatur, ut levi attentione ab unoquoque animadverti possit. Nascentur gramina & herbæ, ne desit animalibus pabulum ad sui conservationem necessarium. Unum quodque animal tam maximum, quam minimum, alimento fruitur sibi conveniente. Prostant sufficiente copia ea, quibus homo ad conservationem sui indiget. Tempestates variant, quemadmodum vegetatio plantarum & propagatio animalium exigit. Et qui fines rerum scrutatur, cum iidem in usu earundem consistent, quem una alteri præstat (§. 648. *part. 1. Theol. nat.*), una intelligit, quomodo una usibus alterius inserviat. Quamvis vero hæc omnia omnium oculis pateant, negari tamen non potest, multo perfectiorem cognitionem eorundem nos habere, si in ea accuratius inquiramus, quamvis & hic notandum sit hebetioribus obvia non minus satisfacere, quam acutioribus multo studio atque labore inquisita. Enimvero perfectio rerum non eadem facilitate nobis innotescit, & dolendum est de rerum perfectione hætenus parum sollicitos fuisse philosophos, ut ne quidem in philosophia prima de notione distincta perfectionis in genere tradenda cogitaverint. Postquam

vero nos notionem desideratam dedimus (§. 503. *Ontol.*) & evolvimus (§. 505. *Et seqq. Ontol.*), & eandem passim præsertim in Moralibus applicavimus; quomodo perfectionem rerum cognoscere possimus, clarissime perspicitur. Pertinent huc exempla eorum, quæ dedimus definitionem in genere illustraturi (*not. §. 503. Ontol.*), & quæ de perfectione animæ (§. 201. *part. 1. Jur. nat.*), de perfectione corporis qua vivi (§. 317. *part. 1. Jur. nat.*), qua sentientis (§. 323. *part. 1. Jur. nat.*), qua se moventis (§. 330. *part. 1. Jur. nat.*) & qua humani (§. 335. *part. 1. Jur. nat.*), atque hominis demonstrata sunt (§. 340. *part. 1. Jur. nat.*). Immo huic disquisitioni lucem quoque affundunt, quæ de perfectione vitæ moralis demonstravimus (§. 9. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Supponit disquisitio de perfectione rerum Teleologiam, ut nobis cognitus sit finis rei & subordinatio finium particularium in determinationibus essentialibus observandorum, qua mediante ille obtinetur. Ita nimirum intelligitur, rem unamquamque per essentiam suam & naturam esse aptam ad consequendum finem suum. In corporibus organicis, præsertim artificialibus, hoc facilius succedit, quam in aliis. Quamobrem si quis perfectioni rerum agnoscendæ operam dare decreverit, is initium faciat a corporibus artificialibus, inquirendo in perfectionem eorundem eo modo, quo usi sumus in perfectione horologii evincendæ, ac deinceps progrediatur ad organa corporis humani, considerando eadem tanquam machinas peculiares citra relationem ad corpus humanum, veluti ut oculus spectetur tanquam machina optica ad representandum visibilibus imagines apta, instar cameræ obscuræ (*not. §. 503. Ontol.*), quam Optici construere docent (§. 79. *Optic.*). Absit autem, ut existimes cognitis rerum finibus & subordinatione eorundem cognitam quoque & perspectam esse rerum perfectionem, consequenter eandem in Teleologia explicandam esse. Ex enim res unaquæque perfecta est,
non

non quatenus habet hunc finem, sed quatenus talis est, ut per eam finis obtineri possit: id quod non minus de fine ultimo, quam de particularibus ad consequendum ultimum sibi invicem subordinatis intelligendum. Ita e. gr. non ideo oculus perfectus est, quia imagines visibilium in retina delineantur, sed quia structura oculi talis est, ut vi ejusdem imagines visibilium in fundo ejus claræ atque distinctæ delineari possunt, & singulæ partes, ex quibus componitur, tales deprehenduntur, ut, quod suum est, ad hoc conferre possint, ut imagines sint claræ atque distinctæ. Quamvis itaque finis rei detectus sit, nondum tamen patet perfectio rei, quippe quæ non ante manifesta est, quam ubi non amplius ratio ex qualitate rei desumpta later, cur scilicet per eam finis iste obtineri, seu, quod perinde est, cur istum usum habere possit. Atque ideo liquet, præter Teleologiam ad perfectionem rerum indagandam requiri quoque scientiam physicam. Cum scientiæ physica admodum imperfecta sit, nec multum præsidii inde adhuc sperari potest ad perfectionem rerum agnoscendam. Qui agnitione Dei delectantur necessitatem Physicam quoad omnes partes, quas sibi vindicare potest, excolendi agnoscent.

§. 42.

Bonitatem divinam § Deum esse omnis boni datorem ex Quomodo nobismet ipsis agnoscimus, si perpendamus quicquid boni vel natura Deus dator habemus, vel studi ac labore nostro, aut quocunque modo alio acquisivimus, omnis boni id omne esse a Deo: id quod eodem modo ad res quoque alias transfertur. agnoscat. Quicquid homo habet, id vel inter essentialia, vel attributa, vel modos, quorum possibilitas, si in essentialibus ipsorum ratio sufficiens continetur, in attributorum numero est (§. 164. *Ontol.*), locum habet (§. 149. *Ontol.*). Essentialiæ rerum in possibilitate earum intrinseca consistunt (§. 154. *Ontol.*),

L 3

con-

consequentem ideis Deo essentialibus (§. 188. *part. 1. Theol. nat.*), continetur (§. 192. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque essentiam nostram a Deo habemus. Et quia attributa & ab iis dependentes modorum possibilitates rationem sufficientem in essentia habent (§. 157. 581. *Ontol.*), ideoque cum iisdem simul ponuntur (§. 118. *Ontol.*); ad Deum quoque autorem referre tenemur attributa nostra & quod istiusmodi modificationum simus capaces. Enimvero ut modos actu acquiramus, a circumstantiis externis pendet, quæ rerum nexui insunt, quemadmodum unusquisque experitur levi attentione facta, ut proluxa demonstratione opus non sit. Quoniam itaque nexus rerum sapientia divina constitutus est (§. 666. *part. 1. Theol. nat.*); quicquid quomodocunque acquirimus, id similiter Deo acceptum referendum, sive id fuerit in nobis, sive extra nos & quocunque modo tanquam nostrum spectetur. Quodsi ergo perpendamus, quicquid boni vel natura habemus, vel studio ac labore nostro acquirimus, id omne esse a Deo; nos nihil boni habere agnoscimus, quod non a Deo acceperimus. Quoniam itaque in nos bonus est, qui bona in nos confert (§. 697. *part. 1. Theol. nat.*); si perpendamus, quicquid boni vel natura habemus, vel studio ac labore nostro, aut quocunque modo alio acquirimus, id omne a Deo esse, bonitatem divinam agnoscimus. *Quod erat primum.*

Et quoniam nihil prorsus boni habemus, quod non Deo acceptum referre tenemur, *per demonstrata*; Deum esse boni omnis autorem, ex nobismet ipsis agnoscimus. *Quod erat secundum.*

Quia

Quia vero demonstratio procedit ex principiis, quæ ad ens quodlibet, qualecunque tandem illud sit, applicari possunt; nemo non intelligit, quæ de homine demonstrata sunt, ad res quoque alias transferri posse, ut eodem modo inde agnoscatur bonitas divina. *Quod erat tertium.*

Quamvis demonstratio ex principiis generalibus contexta, quemadmodum fieri necesse est, non sit ad captum omnium, exempla tamen particularia ad sensum communem reducunt, quæ in abstracto difficulter capiuntur. Ponamus te acquisivisse magnam rerum scientiam. Quodsi inquisiveris, quomodo fieri potuerit, ut ad tantam rerum scientiam pervenire potueris; nullo negotio deprehendes, fieri hoc nequaquam potuisse, nisi hisce mentis ac animi dotibus a natura fuisses instructus, nisi hac educatione & hisce doctoribus tam vivis, quam mortuis usus fuisses, nisi hæc subsidia tibi præsto fuissent, seu, ut in genere dicam, nisi has dotes naturales habuisses & in hisce circumstantiis posirus fuisses. Ut vero hasce habeas dotes naturales, ut in hac rerum serie hunc obtinueris locum, non tibi, sed Deo utique acceptum referre teneris. Quamobrem quod tantam rerum scientiam acquisiveris, id omnino Deo tribuendum, ut ipse eandem tibi dedisse recte dicatur. Similiter ponamus tibi obvenisse hæreditatem luculentam atque magnam. Nonne agnoscis te eandem non fuisse consecuturum, nisi hoc tempore ex parentibus hisce fuisses natus. Deo autem acceptum ferre debes, quod eos habueris parentes & hoc tempore natus fueris, consequenter etiam quod hæreditas ista tibi obvenierit. Taceo circumstantias alias, quorum concursu concipitur fortuna, quam adeo faventem expertus es, & quæ omnes testantur, quod nihil tibi, sed Deo omnia tribuere debeas. Plura jam non addo: legi possunt, quæ de homine nihil a se ipso habente uberius

uberias exposita sunt in Horis subsecivis Marburgensibus A. 1729. Trim. æst. n. 3. Maximi autem momenti est, ut Deum datorem omnis boni agnoscamus, cum hæc veritas multis modis influat in praxin moralem, quemadmodum suo loco videbimus. Quod vero eadem consideratio locum quoque habeat in rebus aliis, eadem facilitate agoscitur. Unde enim feræ habent suum robur, canes sagacitatem, aves nidificandi artem, insecta faciendi ea, quæ in ipsis admiramur, flores colorem oculis nostris blandientem, herbæ virtutem medicam & ita porro? Nonne eodem, quo ante, modo intelligitur ea omnia a Deo accepta esse? Oportandum omnino foret, ut homines in universum omnes animum ad hæc attenderent, quemadmodum debent! Ast quæ præterea hic dici poterant, ea rectius reservamus sequentibus, quando de beneficiorum divinatorum agnitione agemus.

§. 43.

De bonitate divina ex ad bonum finem directio. *Ad bonitatem divinam agnoscendam quoque facit malorum malorum directio.* Quod directio malorum ad bonum finem bonitatis divinæ sit, alias dudum demonstravimus rectione ad (§. 733. part. 1. Theol. nat.). Quodsi ergo consideremus, bonum finem quomodo bona nobis non obvenissent, nisi mala quædam agnoscenda. præcessissent; inde convincimur, Deum ideo locum reliquisse in hac serie malis, quia intendit bona inde emergentia, istis non præexistentibus minime exitura. Quoniam itaque bonus in alios est, qui pro virili bona ipsis conferre studet (§. 659. part. 1. Theol. nat.), quin ex directione malorum ad bonum finem agnoscatur bonitas divina dubitandum non est,

Monuimus jam alibi (not. §. 733. part. 1. Theol. nat.), Deum non evidentius bonitatem suam summam nobis patefacere

refacere posse, quam malorum tam physicorum, quam moralium, cum propriorum, tum alienorum directione ad bonum finem: inde nimirum elucescit enixa Dei hominibus benefaciendi voluntas. Necesse autem est, ut perpendamus, quot modis malum vergere possit in bonum nostrum. Sed de his quoque expressius dicendum, quando de consideratione beneficiorum divinatorum agemus. Quomodo inquirendum sit in hanc directionem, ut bonitatem divinam inde agnoscamus, docet modus, quo expendimus exemplum Josephi a fratribus in servitutem venditi (§. 688. *part. 1. Theol. nat.*). Notandum vero est, si qui occurrunt casus, in quibus pervidere minime possumus, quænam bona ex malis emerferint, de bonitate Dei judicari non posse nisi in relatione ad totum universum & omnia ipsius attributa (§. 727. *part. 1. Theol. nat.*), & multo minus de eadem judicandum esse quoad hominem unum in singulari circa relationem ad totum genus humanum (§. 728. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque hominem de bonitate Dei non eodem, quo Deus, modo judicare (§. 729. *part. 1. Theol. nat.*). Ita nimirum certi esse possumus, quod Deus malum quodcumque dirigat ad bonum finem, licet non videamus, quæ bona in subsequente seriei parte existant, quæ non extitura fuissent, nisi malo in parte antecedente locus fuisset.

§. 44.

Bonitas divina etiam ex bonis ab hominibus aliis in nos De bonitate collatis agnoscitur. Alias jam demonstravimus, bonitati divinæ ex vinæ acceptum ferendum esse, si qui homines nobis quod bonis ab aliis modocunque inserviant, seu boni quid in nos conferant hominibus in (§. 742. Part. 1. Theol. nat.). Quod si ergo bona ab aliis nos collatis in te collata tanquam a Deo profecta consideres, ita ut agnoscenda sine eo corundem compos fieri minime potuisses; quin ex iis bonitatem divinam agnoscas fieri non potest.

(Wolffs *Ethica* Pars III.)

M

Ni-

Nimirum quicquid in rerum natura fit, id ad Deum tanquam causam primam referendum, si rationem sufficientem habere volueris. Quodsi quæsieris cur hic vel ille bonum quoddam in te contulit, facile perspicies, id fieri minime potuisse, nisi is extitisset & ex fuissent circumstantiæ, per quas determinatus fuit ad benefaciendum. Enimvero vidimus jam in superioribus nullius hominis existentiam rationem sufficientem habere, nisi in Deo (§. 21.), cumque idem valeat de quocunque alio, quod in rerum natura ad actum perducitur (§. 90. *Cosmol.*), quælibet circumstantia in rerum natura non extitisset, nisi Deus hanc rerum seriem ad actum perduxisset. Quamobrem quoad quamlibet circumstantiam qualiscunque tandem fuerit, Deus considerandus est tanquam causa prima, sine qua causis secundis nullus locus fuisset in mundo, consequenter quicquid ab hisce circumstantiis boni dependet, id quoque ad Deum tanquam causam primam referendum. Intendit Deus hoc bonum tanquam finem, cum mundum creare decrevit. Voluntate igitur ipsius tibi benefaciunt alii, ut Deus tibi per eos benefecisse dicendus sit. Si qua dubia cuidam oriri poterant quoad existentiam malorum moralium, ea dudum sustulimus in Theologiæ naturalis parte prima. Legenda tantummodo sunt, quæ de malis tam physicis, quam moralibus passim in ea demonstravimus. Ceterum propositio præsens per modum corollarii continetur in superiori, quod bonitas divina agnoscat ex nexu rerum, quatenus vi ejusdem unum inservit usibus alterius (§. 41.): in eodem enim sunt etiam hominum actiones, quibus unus prodest alteri. Immo ea etiam Numinis optimi voluntas est, ut unus alteri proficiat (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Perinde igitur est, siue Deus bona in te conferat per causas secundas alias in rerum natura existentes, siue per homines.

§. 45.

Bonitas quoque Dei cognoscitur ex eo, quod hominem ob- *De bonitate*
liget ad legem naturæ servandam. Etenim custodia legis natu- *divina ex*
ralis medium est, quo homo felicitatem consequi potest, obligatione
ita ut sine ejus custodia felix esse nequeat (§. 396. § ad legem na-
seqq. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum Deus *tura servan-*
hominem obliget ad legem naturæ servandam (§. 276. dam.
part. 1. Phil. pract. univ.); non potest non velle ut homo
sit felix. Hanc igitur voluntatem si cognoscimus, boni-
 tatem quoque ejus exinde agnoscimus.

Dedit Deus nobis rationem, per quam lex naturæ nobis
 innoscitur (§. 259. *par. 2. Phil. pract. univ.*), ut sciamus,
 quomodo felices fieri possimus (§. 396. *part. 1. Phil. pract.*
univ.). Indidit quoque nobis appetitum, qui naturaliter
 fertur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*).
 Ideoque fieri potest, ut felicitatem consequamur, modo
 facultatibus nostris utamur, quemadmodum debemus. Quod si
 ergo perpendamus, nos a Deo tales esse factos, ut felices
 fieri possimus; bonitatem ejus evidenter admodum agnosci-
 mus.

§. 46.

Bonitas divina agnoscitur ex eo, quod mala a nobis aver- *De bonitate*
tantur. Multa omnino mala sunt intrinsece possibilia & *divina ex*
 eorum possibilitatem extrinsecam agnoscimus, quod ea ad *malis averfis*
 actum perducere experiamur (§. 111. *Cosmol.*), unde etiam *agnoscenda.*
 ipsa possibilitas intrinseca colligitur (§. 170. *Ontol.*). Quo-
 niam vero in mundo nihil ad actum consequitur, nisi cu-
 jus causa in serie rerum, ex qua constat, continetur (§.
 97. *Cosmol.*), consequenter quod extrinsece possibile est
 (§. 111. *Cosmol.*); nemo non facile perspicit, se huic vel

isti malo obnoxium fieri potuisse, si in aliis circumstantiis positus fuisset, quam se positum deprehendit, ideoque si alium in hac rerum serie locum obtinisset, vel si in alia rerum serie constitutus fuisset. Quamobrem cum Deus hunc mundum adspectabilem produxerit (§. 760. part. 1. *Theol. nat.*), consequenter hanc rerum seriem (§. 55. *Colmol.*), & nexus rerum in eadem sapientia (§. 666. part. 1. *Theol. nat.*) ac bonitate divina constitutus sit (§. 740. part. 1. *Theol. nat.*); Deo acceptum ferendum, quod malis, quibus homines obnoxii fieri possunt, nos obnoxii facti non fuerimus, aut fiamus. Enimvero quia absentia mali in numero bonorum est (§. 756. part. 1. *Jur. nat.*); qui malum quoddam a nobis avertit, bonum quoddam in nos confert. Bonitatem igitur divinam ex eo agnoscimus, quod mala a nobis avertantur.

Absentia mali bonum privativum est: bonorum autem privativorum magnus admodum numerus est. Qui bona sua agnoscere vult, non modo animum advertere debet ad bona positiva, verum etiam ad privativa, ut intelligat, a quibusnam malis liber sit. Bonum privativum haud raro majus censetur bono positivo, quo maxime delectamur, ita ut illud cum hoc permutare nolumus. Vix quenquam fore adeo insanum puto, qui malit opibus abundare, quam continuis morbis non cruciari. Notandum vero est, non dari bonum aliquod positivum, quod non conjunctum habeat bonum quoque privativum, quatenus nimirum cuilibet bono opponitur malum tam privativum, quam positivum. Ita scientiæ opponitur ignorantia, error, opinio, & qui scientia pollet, liber est ab ignorantia, errore, opinione. Ut vero bonitatem divinam ex eo agnoscamus, quod mala a nobis avertantur, considerandus aliorum hominum est status & cum nostro comparandus, hoc modo enim nobis innotescet, quibus malis obnoxii fieri possunt homines, & quæ a nobis

nobis aversa sunt. In hac autem consideratione ratio quoque habenda est malorum moralium: inde nimirum discemus, carentiam alicujus boni physici bonis nostris annumerandam esse, quatenus est remedium adversus mala moralia. Ita fieri potest, ut tibi prosit non esse divitem, cum alias luxui deditus non modo sanitati, qua integra frueris, noceres, verum etiam de genere humano bene mereri negligeres. Bonitatis divinæ vestigia ubivis deprehenduntur, modo ea lustrare velimus. Quæ hic obijciuntur ab iis, qui providentiam divinam impugnant & omnem sapientiam ac bonitatem Numinis a mundo remonent, fatalis necessitatis defensores, de iis dicemus inferius suo loco.

§. 47.

Magnitudinem bonitatis divinæ agnoscimus, si consideremus De magnitudinem multitudinem rerum, quarum unaqueque inservit usibus alterius, & dine bonitatem quam multiplex sit hic, atque perpendamus, quod omne bonum, tis divinæ a sive naturale, sive acquisitum, Deo acceptum ferre teneamur, quam gnoscenda, multa sint mala, quæ a Deo in bonum finem diriguntur, quam multa sint, quæ ab unoquoque avertuntur, & quam multa bona ab hominibus aliis in nos conferantur, quamque multis modis homo unus alteri prodesse possit. Etenim bonitatem divinam agnoscimus, si perpendamus, quomodo in rerum natura unum inserviat conservationi & usibus alterius (§. 41.), quod quicquid boni vel natura habemus, vel quomodo-cunque acquirimus, id omne sit à Deo, & idem eodem modo ad res quoque alias transferatur (§. 42.), quod Deus mala ad bonum finem dirigat (§. 43.), quod Deo acceptum ferre teneamur, quicquid boni in nos confertur ab aliis (§. 44.). Quod si ergo porro consideremus, quantus hinc emergat tam bonorum positivorum, quam etiam privativorum, quæ non minus ac illa ad bonitatem divinam a-

gnosendam faciunt (§. 46.), numerus, palam est. Magnitudo bonitatis divinæ cum æstimanda sit ex multitudine bonorum tam positivorum, quam privativorum a Deo in nos & creaturas ceteras collatorum; magnitudinem divinam utique agnoscimus, si consideremus multitudinem rerum, quarum unaquæque inservit usibus alterius, & quam multiplex hic sit, atque perpendamus, quod omne bonum sive naturale; sive acquisitum, Deo acceptum sit ferendum, quam multa sint mala, quæ a Deo diriguntur in bonum finem, quam multa sint, quæ ab unoquoque avertantur, & quam multa bona ab hominibus aliis in nos conferantur, quamque multis modis homo unus prodesse possit alteri.

Qui in anterioribus desiderari non passus est attentionem suam, me vel tacente agnosceret, quæ hinc inde de magnitudine hujus universi & multitudine rerum in eo existentium, itemque de corporibus mundi totalibus dicta sunt, ad magnitudinem quoque bonitatis divinæ agnosendam apprimere facere. Cum bonus sit erga alios, qui in eos bona conferre studet (§. 697. *part. 1. Theol. nat.*); ex multitudine bonorum quæ Deus in homines & ceteras creaturas confert, potissimum æstimanda est bonitas divina. Quamvis enim in hominibus bonitas quoque æstimari soleat ex magnitudine boni, quod in alterum quis confert; non tamen opus est ut in magnitudine bonitatis divinæ æstimanda bonorum singulorum magnitudinem in se consideremus, non modo quia ejusdem boni magnitudo variat pro diversitate subditorum, quibus confertur, & hæc æstimatio infiniti foret laboris, verum etiam quia certum est, Deum enti cuiunque tantundem conferre boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut unusquisque sorte sua contentus esse debeat, immo nisi sapientiz

tiz divinæ contraria prætere vellet, contentus esse possit. Tacemus rationes alias, ob quas si scrupulosius in magnitudinem bonorum inquirere vellemus, facile in opiniones bonitati divinæ contrarias incidere possemus, cum non idem sit hominum, quod Dei iudicium, cum Deus omnia referat ad totum universum & omnia attributa sua, homo autem, quæ sibi obveniunt, nonnisi ad statum præsentem suum, immo ne hunc quidem semper considerat, quemadmodum debebat. Præstat igitur in iudicio Dei acquiescere, eidemque iudicium nostrum submittere, & pro certo habere, quicquid boni a Deo nobis confertur, id satis magnum appariturum, si consideretur quoad ea, quæ in futurum ab eodem dependent: id quod in æstimandis beneficiis utique attendendum.

§. 48.

Incomprehensibilitatem bonitatis divinæ agnoscimus, si inquiramus in dependentiam eorum, quæ secuta sunt, a præteritis, & prebrensibilitat futurorum, seu ex præsentibus consecutorum a præsentibus. Quod si tate bonitatem enim inquiramus in dependentiam eorum, quæ secuta sunt, a præteritis & futurorum, seu ex præsentibus consecutur agnoscenda. rum a præsentibus, cum actus contingentium in mundo determinetur per seriem contingentium, quorum unum determinatur per alterum quoad actualitatem suam (§. 89. Cosmol.), quomodo Deus perfectionem nostram & status nostri promoveat, consequenter se nobis bonum præbeat (§. 695. part. 1. Theol. nat.), inde intelligimus. Enimvero cum non modo futurorum prævisio nonnisi conjecturalis sit, & plerumque nulla, ac præterea iudicio Dei perfectissimum censeatur in suo genere, quod facit ad maiorem perfectionem totius universi (§. 392. part. 1. Theol. nat.), consequenter bonitatem suam ita exerceat, ut totius universi

universi perfectio promoveatur; quod modum, quo Deus bonitatem suam in mundo exerceat, nobis minime repræsentare valeamus agnoscimus. Quoniam itaque cognoscibile nobis incomprehensibile est, si modum, quo est, vel fieri potest, nobis minime repræsentare valemus (§. 170. part. 1. *Theol. nat.*); si inquiramus in dependentiam eorum, quæ secuta sunt, a præteritis & futurorum a præsentibus, incomprehensibilitatem bonitatis divinæ agnoscimus.

Qui demonstrationem præsentis demonstrationis attenta mente perpendit, is animadvertet, dum inquirimus in dependentiam præsentium a præteritis, nos animo concipere quandam ideam modi, quo Deus bonitatem suam exerceat; dum vero porro perpendimus, dependentiam sequentium a præcedentibus, ut eandem penitus perspiciamus saltem quoad nos requiri præterea prævisionem futuri, quomodo hoc a præsentibus dependeat intelligamus; dum denique ad animum nobis revocamus, a Deo omnia referri ad perfectionem universi, & quam exigua nobis sit prævisio futuri, si vel maxime ad nos saltem restringatur, modum, quod Deus bonitatem suam exerceat in hoc universo, captum nostrum longe superare, ideoque incomprehensibilitatem ejus nobis innotescere. Probe notandum est bonitatem Numinis optimi nobis esse incomprehensibilem, ne nostra de eadem judicia præcipitantes a vero aberremus & in bonitatem divinam injuriæ evadamus. Quamobrem e re præsentis esse duximus, ut ad demonstrationem præsentem rite perpendendam attentionem excitaremus. Non abhorret a notionibus communibus, ut in æstimandis bonis rationem habeant dependentiæ eorum, quæ sequuntur, a præcedentibus, quamvis id potissimum contingat, si ab iis, quæ in præsentis bona existimabantur, dependeant postea mala, cum mala in se magis trahant attentionem, quam bona, ut consideremus, ea non fuisse exitura, nisi alia in

præexistissent. Qui vero hanc dependentiam admittit in malis, eandem quoque admittere tenetur in bonis, & ut admittendam agnoscat vel unico exemplo Josephi a fratribus in servitutem venditi doceri potest (§. 688. *part. 1. Theol. nat.*). Non tamen opus est, ut exempla e longinquo petamus. Unusquisque enim ex seipso hoc agnoscere potest, modo ea, quæ sibi obvenerunt, ad animum revocare voluerit. Poteramus hic quoque provocare ad incomprehensibilitatem magnitudinis bonitatis divinæ per integrum universum diffusæ, quam alibi demonstravimus & uberius explicavimus (§. 743. *part. 1. Theol. nat.*). Sed quæ ex alibi dictis intelliguntur, ea hic prolixius urgere nonolumus.

§. 49.

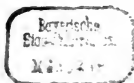
Inscrutabilitatem bonitatis divinæ agnoscimus, si perpendamus De inscrutabile bonitate Dei judicari non posse, nisi in relatione ad totum universum. Et omnia ipsius attributa, istiusmodi autem judicium ut tatis divinæ feramus, impossibile nobis esse. Quodsi enim perpendamus, agnoscenda.

si de bonitate Dei judicium ferre debeamus, in quo nihil desideratur, necesse esse, ut id, quod nobis, vel creaturæ cuidam alii obvenit, referatur ad totum universum, sicque conspicuum reddatur, quidnam id conferat ad perfectionem totius universi, ut hoc aptum sit ad patefaciendum perfectionem Dei summam (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*); exemplo videmus, fieri minime posse, ut exactum de bonitate ipsius judicium feramus. Et idem ulterius patet, si consideremus, nos judicare minime posse, quid conveniat in hisce omnibus attributis divinis conjunctim sumtis. Quamobrem cum bonitas nobis inscrutabilis sit, si modum, quo quis perfectionem alterius promovet, non penitus perspicimus, nec certo cognoscere valeamus (§. 731. *part. 1. Theol. nat.*); inscrutabilitatem bonitatis di-

N

vinæ

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*)

vinæ agnoscimus, si perpendamus, de bonitate Dei judicari non posse, nisi in relatione ad totum universum & omnia ipsius attributa, istiusmodi autem iudicium ut feramus, impossibile nobis esse.

Inscrutabilitati bonitatis divinæ plurimum lucis affunditur, si perpendamus multitudinem rerum, quæ ad notitiam nostram pervenire non possunt & de quibus expressius diximus, cum de inscrutabilitate intellectus divini ageremus (§. 27.). Quoniam enim Deus enti cuicunque tantundem confert boni, quantum salva sapientia eidem conferri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*); ad bonitatem Dei agnoscendam non modo faciunt bona, quæ nobis obveniunt, verum etiam quæ respiciunt entia cetera quæcunque in universo existentia. Non est, quod objicias, impossibile esse ut hæc a nobis cognoscantur: impossibilitatem agnoscere debes, consequenter animum ad eandem attendere, siquidem inscrutabilitatem agnoscere velis. Cumque præterea multiplici modo Deus bonitatem suam erga nos demonstret, quæ omnia expendenda sunt, ut eandem agnoscamus (§. 42. & *seqq.*); omnia illa bonorum genera quoque perpendenda sunt, ut inscrutabilitatem bonitatis divinæ tanto clarius percipiamus. Immo cum omnia, quæ Deus decrevit, ab eodem prorsus distincte cognita fuerint; ad inscrutabilitatem tam bonitatis, quam sapientiæ divinæ agnoscendam etiam faciunt, quæ de inscrutabilitate intellectus divini demonstrata fuerunt (§. 27.), ejusdemque magnitudine (§. 25.). Quia denique bonitas divina per sapientiam quasi restringitur (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), quæ de sapientia divina agnoscenda prolixè admodum demonstravimus (§. 33. & *seqq.*), sicuti ad bonitatem divinam in se agnoscendam, ita etiam ad inscrutabilitatem ejus agnoscendam haud parum conferunt.

§. 50.

De omni-

Omniscientiam Dei agnoscimus, si perpendimus nexum rerum,
vi cu-

vi cujus omnia sequentia dependent ab omnibus præcedentibus, esse uniscientia Dei versalem atque optimum. Etenim mundus hic adspectabilis & agnoscenda. quicquid in eo datur, dependet ab omniscientia Dei per nexum rerum, quatenus universalis & optimus est (§. 810. part. 1. Theol. nat.), & vi hujus nexus est speculum omniscientia divinx, quatenus is universalis & optimus est (§. 811. part. 1. Theol. nat.). Universalitatem hujus nexus a posteriori agnosci posse patet ex iis, quæ de argumento pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem reducendo supra demonstravimus (§. 21.). Inde autem patet, omnia quæ sunt in hoc mundo, præscibilia esse, modo intellectus sufficiat ad ea distincte cognoscenda, quæ in hac rerum serie continentur. Quamobrem cum dubitare minime possumus, Deum, qui mundum hunc produxit (§. 760. part. 1. Theol. nat.); ideam quoque ejus, qua sibi eandem repræsentavit, habuisse, sicuti artifex, qui opus quoddam artificiale facit, ideam ejus habet, cui convenienter id facit; nec dubitare possumus, omnem quoque seriem rerum Deo penitus perspectam fuisse, antequam mundum faceret. Ex universalitate itaque nexus colligi potest omniscientia Dei, quatenus eadem comprehenduntur omnia, quæ in mundo eveniunt, præterita, præsentia & futura (§. 301. part. 1. Theol. nat.). Nexum vero rerum esse omnium possibilitium optimum, quamvis certo a posteriori agnosci posse non videatur; sufficit tamen probabiliter agnosci. Vidimus nimirum in superioribus, Deum tanta sapientia fecisse hunc mundum, ut suo judicio aptus sit ad patefaciendum summam perfectionem suam (§. 36.). Quoniam itaque ex nobis ipsis agnoscimus, non fieri a nobis omnia, quæ fieri possunt, seu intrinsece possibilia sunt, ideoque nulla apparet ratio, cur non plura intrinsece possibilia

N 2

admit-

admittere debeamus, quæ in hac serie rerum ad actum minime perducuntur; ideo nil ob stare videtur, quo minus inde colligamus, Deum elegisse um nexum, quem fini a se intento maxime convenientem judicavit, ideoque optimum. Inde autem patet, Deum nou modo scire ea, quæ in hoc mundo eveniunt, verum etiam cetera, quæ possibilia sunt. Atque hinc manifestum est, si perpendamus nexum rerum, vi cujus sequentia a præcedentibus omnibus dependent, esse universalem atque optimum, omniscientiam Dei consideratione hujus mundi a nobis agnoscî (§. 301. part. 1. Theol. nat.).

Ut ex consideratione hujus universi singula attributa divina demonstrativa ratione immediate colligantur ex iis, quæ in mundo observantur, fieri non potest; sed sufficit, probabiliter eadem agnoscî, quantum sufficit ad persuadendum, & varii dantur persuasionis gradus pro diversitate subjectorum. Qui vero per demonstrationem convicti sunt, in hisce, quæ sciunt, experientia confirmantur, quæ per se sola nonnisi probabilitatem parit. In agnitione Dei ex contemplatione hujus universi & eorum, quæ in eodem existunt, hausta, nihil singulare obînet, quod non eodem modo sese habeat in cognitione rerum naturalium per experimenta capienda: neque enim experimenta omnia sunt decisiva, ita ut certo constet id esse verum, quod inde colligitur, sed quædam saltem ad probabilem cognitionem sufficiunt, hæc ipsa tamen veritatem aliunde demonstratam confirmant, quatenus quod scitur experientie conforme deprehenditur, quia experimentum sufficit ad reddendam rationem ejus, quod quæritur. Qui in philosophia experimentalı versati sunt & ad experimenta sufficientem attentionem attulerunt, iis non ignota loquor. Absit itaque, ut quis acumine suo abusus scrupulosius urgeat requisita quædam ad veritatem, quæ adhuc deficiunt, ut pro-

probabilitas vertatur in scientiam (§. 574. Log.). Qui acutiores sunt, via demonstrationis ad scientiam eniti debent, & postquam ex Theologia naturali eandem hauerunt, consideratione hujus universi eandem confirmare tenentur, ut quæ sciunt, re ipsa quoque experiantur. Ita nimirum acumine suo recte utuntur, non vero abusu ejus in dubitationem adducunt, quæ certa sunt, ad labefactandam agnitionem Dei, quæ est hebetiorum. Sufficit Deum agnoscere pro modulo intellectus uniuscujusque, ut cultus ipsi debitus præsteretur. Quodsi quis in agnoscendo Deo consideratione hujus universi fuerit assiduus, & per ea, quæ cognoscit, appetitum determinet ad officia ipsi præstanda; in iis deinceps, ad quorum certitudinem requisita quædam desiderantur, multa tacite influunt in assensum, quæ eundem firmant, ut non minus immotus sit, quam si vi demonstrationis fuisset extortus. Quibus non tantum acumen est, ut scrupulosiores in exquirendis rationibus esse possint, hi omniscientiam Dei sibi facile persuadebunt, modo cogitent, Deum mundum fecisse & artificem intelligere opus suum, quod fecit. Sed mox ostendemus, quomodo ab hebetioribus in agnitione Dei sit progrediendum.

§. 51.

Omniscientia divinæ magnitudinem agnoscimus, si considerare-De magnitudinis multitudinem rerum in hoc universo existentium & eventuum dine omnium in eodem. Etenim res in hoc universo existentes & eventus in eodem sunt objectum omniscientia divinæ, in quo na agnoscenda. acquiescere possunt omniscientiam divinam consideratione hujus universi agnitori, quamvis inde paulo acutioribus & solertioribus etiam transitus pateat ad cetera, ad quæ omniscientia divina in omni sua latitudine extenditur (§. 301. part. 1. Teol. nat.), quemadmodum ex demonstratione propositionis præcedentis quodammodo perspicitur.

N 3

Quodsi

Quodsi ergo ad animum revocemus multitudinem rerum in universo existentium & eventuum in eodem, quam late pateat omniscientia divina inde perspicitur. Enimvero scientiæ magnitudo æstimatur ex multitudine rerum, quæ cognoscuntur, præsertim si omnia distincte cognoscantur, quemadmodum constat Deum cognoscere omnia (§. 156. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem si consideremus multitudinem rerum in hoc universo existentium & eventuum in eodem, omniscientiæ divinæ magnitudinem agnoscimus.

Ad magnitudinem omniscientiæ divinæ agnoscendam plurimum facit, quod superius de magnitudine intellectus divini demonstratum est (§. 25.): ibidem enim ostendimus, quomodo rerum in mundo existentium multitudo ad animum revocanda sit. Multa etiam ad hanc clarius percipiendam passim in anterioribus occurrunt, quæ hic repetere nolumus. Patebit vero ex sequentibus, sufficere hebetioribus præsertim, ut omniscientiam divinam saltem æstiment ex iis, quæ in mundo sunt ac fiunt, si eadem uti velint tanquam motivo officiorum erga Deum. Neque etiam opus est, ut ex iis, quæ in mundo fiunt, colligatur modus, quo Deus præsentia a præteritis & futuris, & præterita atque futura a præsentibus & a se invicem distingvit. Quamvis enim hoc demonstrari possit, immo a nobis demonstratum sit (§. 939. & seqq. part. 2. *Theol. nat.*); hebetioribus tamen salva pietate id ad ea referre licet, quæ de Deo inscrutabilia ipsi sunt.

§. 52.

Scientia cogitationum nostrarum quomodo agnoscitur.

Deum nosse cogitationes hominum agnoscimus, si consideramus animas non minus, quam corpora esse opus divinum, actiones hominum externas contineri in serie causarum inter se connexarum & dependere a volitionibus & nolitionibus animæ, quæ ulterius

ut ab actibus facultatum cognoscendi dependent, omnem autem cognitionum seriem tandem dependere a sensationibus, quæ non possunt, nisi posita actione rerum sensibilibus in organa sensoria, res vero sensibiles in causarum serie esse contentas. Etenim si cogitemus animas esse a Deo productas perinde a corpora, artificii autem notum esse opus suum; inde colligitur, quod Deus non minus animas, quam corpora cognoscere debeat, consequenter quemadmodum novit, quænam in corporibus eveniunt, ita etiam non ignorare, quænam eveniant in animabus. Quodsi jam porro cogitemus actiones externas pertinere ad seriem causarum naturalium, quarum nexus Deo perspectus est, & ex quo omniscientiam ejus colligimus consideratione hujus universi (§. 50.); Deum cognoscere actiones nostras externas non est quod dubitemus. Enimvero nemo est, qui nesciat, actiones externas dependere a volitionibus & nolitionibus animæ, ita ut ipsimet ex eo, quod quis facit, cognoscamus, quid velit, vel nolit. Quare multo magis Deo hominum volitiones & nolitiones perspectas esse debere agnoscimus. Experimur quoque in nobis rationem sufficientem volitionum & nolitionum contineri in actibus facultatum cognoscendi, ut vel per has pateant hi actus, si quis distinctam rerum cognitionem habeat, ideoque vel hoc modo cognoscibiles sint, consequenter nulla apparet ratio, cur Deo actuum illorum scientiam denegare velimus. Atque de eo tanto minus dubitandum, si perpendamus a sensationibus oriri ceteros actus facultatum cognoscendi, a quibus ortum suum trahunt volitiones atque nolitiones, seu appetitiones & aversiones animæ. Quoniam itaque agnita omniscientia Dei ex rerum nexu (§. 50.), admittere tene-

tenemur, Deo perspectas esse actiones rerum sensibilibus in organa sensoria, & ipsum animæ essentiam atque naturam cognitam atque perspectam habere; inde intelligimus, cum non ignorare, quales perceptiones ex sensationibus animæ oriantur & quænam porro hinc resultent volitiones ac nolitiones, seu appetitiones & aversiones. Patet itaque, si ea consideremus, quæ in propositione præsentè consideranda esse diximus, consideratione hujus universi agnoscì, quod Deus etiam norit cogitationes hominum.

In Psychologia ostendimus, dari harmoniam mentis & corporis humani (§. 540. *Psych. rat.*), ita ut nihil in anima contingat, cui non respondeat aliqua mutatio in corpore nostro, sicque ex iis, quæ in corpore contingunt, intelligatur, cur tales jam sint animæ perceptiones, ex appetitionibus vero ac aversionibus animæ, cur istiusmodi fiant jam in corpore motus spontanei, vel voluntarii (§. 539. *Psych. rat.*). Novimus quoque hanc harmoniam non esse hypothesin philosophicam (§. 541. *Psych. rat.*), nec confundendam cum harmonia præstabilita, per quam commercium animæ & corporis explicatur (§. 612. *Psych. rat.*). Quodsi ergo quis non negat, Deo omnem rerum materialium nexum intime esse perspectum, cujus consideratione ducimur ad omniscientiam divinam agnoscendam (§. 50.); is quoque, si perpendit harmoniam mentis & corporis, in dubium revocare nequit, Deo perspectas esse omnes nostras cogitationes. Enimvero harmonia ista non satis perspicitur, nisi quis in Psychologia rationali fuerit versatus, ac inde didicerit, quænam modificationibus animæ in corpore respondeant mutationes, maximam partem tales, quæ in sensus non incurrunt, sed ex iis, quæ sensu percipiuntur demum colliguntur. Quamobrem harmonia mentis & corporis non est ad cujusvis prælatum, nec quilibet per eam sibi persuadere potest, quod Deus etiam norit omnes cogita-

gitationes nostras. Ac propterea in propositione ad eam provocare nolumus. Notandum præterea est, per ea, quæ præcepimus in propositione præsentē, nondum patere, quod Deus præsciat liberas hominum actiones, quamvis constet, eas a Deo cognosci, quando contingunt, ut ideo quoque Sociniani & alii negent earum præscientiam. Sed nec hic agitur de præscientia divina agnoscenda: id potissimum intenditur, ut agnoscatur, Deum scire omnia, quæ in mundo contingunt, quaslibet etiam nostras cogitationes. Fecit hominem, qui ope sensuum sibi præsentia agnoscit: unde ipsa Scriptura colligendum esse docet, Deum quoque sibi præsentia agnoscere, quando quærit: Qui oculum fecit, nonne & ipse videbit? Qui fecit aurem, nonne & ipse audiet? Deo nimirum per eminentiam tribuuntur sensus, quatenus præsentia cognoscit, quemadmodum nos præsentia sensu cognoscimus (§. 1096, 1097. *part. 1. Theol. nat.*). Conferenda hic sunt, quæ de organis sensoriiis Deo in scriptura sacra tributis (*not. §. 91. part. 1. Theol. nat.*) & de membris corporis humani Deo in eadem attributis alias ostendimus (§. 103. *part. 1. Theol. nat.*). Ceterum hic quoque notandum est, ea, quæ in propositione præsentē præscribuntur, urgenda esse pro modulo intellectus unius cujusque, atque operam dandam esse ut ad captum vulgarem reducantur, prouti circumstantiæ suaserint, quando nobis cum aliis negotium est.

§. 53.

Præscientiam divinam consideratione hujus universi agnoscimus, De præscientia perpendamus, Astronomum præscire eclipses, quia propter nectia divinaa-
xum in motu siderum obvium in se præscibiles sunt, & Astronomo-
gnoscendaa-
mus hunc nexum introspicere valet, in toto autem universo propter eundem nexum omnes eventus in se præscibiles esse, atque Deo nexum omnem intine perspectum esse. Quodsi enim perpendamus, Astronomum præscire eclipses quia propter nexum
(*Wolffii Ethica Pars III.*) O in

in motu siderum obvium in se præscibiles sunt, & Astronomus hunc nexum introspicere valet, notionem acquirimus præscibilitatis, ut intelligatur, cur fieri possit, ut futura præsciantur, antequam actu contingant, & non minus notionem præscientiæ, ut constet, quid ad hoc requiratur, ut futurum actu præsciatur. Jam si porro consideremus in mundo omnia inter se ita connexa esse, ut sequentia dependeant a præsentibus continuo tanquam effectus a sua causa; propter hunc nexum omnes eventus in rerum natura tales esse, ut præsciri possint, agnoscimus. Quodsi ergo tandem ad animum revocemus, Deo integrum nexum in causarum serie esse perspectum; nihil amplius obstat, quominus agnoscamus, Deum præscire omnes eventus in hoc universo. Præscientiam igitur divinam consideratione hujus universi agnoscimus, si perpendamus, Astronomum præscire eclipses, quia propter nexum in motu siderum obvium in se præscibiles sunt, & Astronomus hunc nexum introspicere valet, in toto autem universo propter eundem nexum eventus omnes in se præscibiles esse, atque a Deo nexum omnem intime perspectum esse.

Qui Astronomiæ peritus est, multo evidentius cognoscit, cur eclipses præsciri possint & ab Astronomo actu præsciantur, ideoque etiam multo clarius perspicit & præsciendi possibilitatem & actualem præscientiam divinam ex rerum in mundo nexu haud difficulter cognoscibili, quemadmodum ex antecedentibus satis superque constat. Nemo vero ut in aliis ita etiam hic requisiverit, ut doceamus, quomodo omnes eadem evidentia præscientiam divinam consideratione mundi agnoscant, a nobis enim exigeret quod impossibile est. Equidem fieri potest, ut persuasiones accomodemus ad caput eorum, quibus aliquid persuadendum, hujus quoque rationem habere debemus, ne sine intento cadamus;

damus; est talia relinquenda sunt prudentiæ eorum, qui præcepta Philosophiæ moralis ad praxin transferre voluerint. Ad illustrandum modum, quo futurum præcisci potest, utique facit, si cogitemus quomodo fieri posset, ut artifex cognoscat omnes eventus in horologio suo. Certum omnino est, artificem peritum non modo prævidere, quod horologium suum constanter sit indicem æquabiliter in gyrum acturum, ut is horam diei indicet, si ponatur non permitti, ut motus unquam cesset, & quoties ac quantum index sit retrorsum agendus, vel ultra situm suum promovendus, ne a cælo dissentiat. Quodsi jam porro ponamus, quod in usum præsentem fingere licet, non nisi certum quandam causarum numerum successive existentium, quæ in horologium influere quocunque modo possunt, & hanc earum successionem earundemque influxum in horologium suum ab ipso penitus perspicere; exemplo videmus, eum omnem eventum in horologio suo præscire posse atque prædicere. Si jam horologio substituatur mundus, aut res quæcunque alia cum causarum in eam successive influentium serie; facile videbis de Deo non aliud affirmari respectu mundi, quem fecit, quam quod de artifice affirmandum esse intelligimus respectu horologii, quod fecit. Immo fingere licet, quod horologium independentem ab omni re alia, quasi solum extra mundum, existat & partes, ex quibus componitur, spectentur tanquam causarum series, a quibus omnia unice dependent, quæ in horologio eveniunt; fingere quoque licet, materiam esse durabilem, aut nulla in ea mutatio contingat, ac ipsum horologium instar perpetui mobilis vi insita, sine adjumento motoris cujusdam externi, motum continuare. Ita nimirum ad facilius concipiendam præscientiam divinam in locum horologii saltem surrogandus est mundus. Notandum enim, quando quæ difficilius concipiuntur, ad captum communem reducuntur, nobis fingere licere in re sensibili, per quam agnoscendum quod

est in re alia a sensu remota, quicquid ad supplendam illius cum hac similitudinem adhuc deest. Atque in hoc consistit novus quidam fictionum usus, minime contemnendus.

§. 54.

*De ratione
Dei summa
agnoscenda.*

Rationem Dei summam consideratione hujus universi agnoscimus, si perpendamus in nexu rerum universali contineri veritates universales inter se connexas. Mundus enim & quicquid in eodem existit dependet a ratione Dei summa per nexum universalem, quatenus eidem insunt veritates inter se connexæ (§. 812. part. 1. Theol. nat.), & rationis divinæ ideo speculum est (§. 813. part. 1. Theol. nat.). In nexu rerum universali contineri veritates inter se connexas consideratione mundi a nobis agnoscitur, si perpendamus, nos ipsos ad cognitionem entium universalium eorumque inter se nexum pervenire inspicendo res singulares, quas in mundo observamus. Cum enim entia universalia non existant nisi in singularibus (§. 56. Log.) atque in similitudine singularium consistent (§. 232. Ontol.); qui omnia singularia, seu individua cognoscit, omnia quoque entia universalia cognoscit, & qui perspicit nexum singularium nexum quoque universalium perspicit. Quoniam itaque in idea mundi, cujus Deus qui eundem produxit (§. 760. part. 1. Theol. nat.), perinde ac artifex operis sui ideam habet, continetur tota rerum inter se connexarum series (§. 55. Comol.), in eadem quoque continentur entia universalia inter se connexa, consequenter Deus, cui cognita sunt omnia opera sua, in iisdem quoque intuetur omnia entia universalia & eorundem inter se nexum. Quamobrem cum ratio, si subjective sumatur, quemadmodum vulgo accipitur

tur & ideo quoque nos eandem sumimus, in eo consistat, ut nexus veritatum universalium perspiciatur (§. 483. *Psych. empir.*); si vero cum aliis eandem objective accipere malis, sit ipse nexus, seu concatenatio veritatum universalium; si perpendamus in nexu rerum universali Deo penitus perspecto contineri veritates universales inter se connexas, consideratione hujus universi rationem divinam summam agnoscimus.

Lucem propositioni præsentī affundunt, quæ dudum alias annoravimus (*not. §. 812. 813. part. 1. Theol. nat.*). Et qui perpendit, quomodo nos intuendo singularia inde abstrahimus universalia, quatenus hæc in illis videmus; ei nullum superesse potest dubium, quod Deus in singularibus etiam intueatur universalia, neque horum minus, quam illorum sibi conscius sit. Quemadmodum idæ rerum singularium intellectui divino essentielles sunt, tanquam actus ejusdem (§. 188. *part. 1. Theol. nat.*), ita etiam ratio objective sumpta spectari potest instar operis ab intellectu divino producti, quod intime ipsi perspectum est, ac hinc etiam patet ipsi tribuendam esse rationem subjective sumtam. Hebetioribus satisfacit, si considerent Deum fecisse hominem ratione præditum, ac inde inferant, qui ens ratione præditum fecit, ipsum quoque ratione præditum esse debere: quo argumentandi genere usa est Scriptura sacra in gratiam simpliciorum (*not. §. 52.*). Acutioribus proderunt ea, quæ de mundo rationali, qui in serie entium universalium inter se connexorum consistit (§. 258. *part. 1. Theol. nat.*) & totus mundo intelligibili & sensibili immensus est (§. 260. *part. 1. Theol. nat.*), prolixè demonstravimus (§. 261. & *seqq. part. 1. Theol. nat.*). Major lux affulget philosopho, qui perpetuum conservat connubium rationis atque experientiæ, in consideratione hujus universi, quam aliis, qui in iis solis acquiescere volunt, quæ experientia suggerit, aut ultra eam progredi nequeunt. Con-

stat verò etiam hisce ad persuadendum sufficere; quæ illis nondum satisfaciunt. Sed erit deinceps locus plura de hac re dicendi. Novimus & fuisse, & hodiernum esse nonnullos, qui animalibus brutis rationem tribuunt, immo cum *Rorario* affirmare non dubitant, bruta ratione rectius uti homine, propterea quod opera, quæ efficiunt, absque ratione non perfici posse putant. Nonne igitur ex mundo, opere divino, multo magis colligendum est, eundem produci minime potuisse absque ratione summa, præsertim si corrigamus per præcipitantiam judicantium errorem & agnoscamus quod corpora & tota rerum natura agant propter fines a Deo intentos, non secus ac si ipsamet eos intenderent (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*). Ratio quam minus recte tribuunt animantibus brutis, tribuenda Deo est. Vide, quæ alias annotavimus de virunculo *Guericktano* tempestatis indice (*not. §. 661. part. 1. Theol. nat.*). Et qualibet machina artificiosa, quod in Theologia naturali demonstratum est, illustrare potest. Ponamus hominem, qui primum videt horologium, de quo antea ne fando quidem ipsi quidpiam innotuit, observare, quod index accurate indicet tempus. Cum structuræ internæ prorsus ignarus sit, neque etiam norit tale quid arte humana effici posse, videbitur ipsi horologium agere cum ratione. Agit utique propter finem, qui est indicare horam diei, non secus ac si ipsummet finem hunc intenderet. Certum tamen est, quod agat propter finem ab artifice intentum, & ideo videatur agere cum ratione, quia non sine ratione constructum est ab artifice, cui ratio tribuenda, non horologio, & cujus inde ratio colligitur. Proderit hæc notasse contra eos, qui naturam rerum fingunt instar entis ratione præditi, eidem tribuentes, quod Deo tribuendum erat. Agit natura non cum ratione, quia caret, sed secundum rationem divinam, quia a Deo cum ratione summa facta agit propter finem ab ipso intentum voluntatem ipsius faciens. Derogant igitur de magni-

magnificentia Dei, qui naturæ & animalibus brutis rationem tribuunt contra intentionem Dei, qui omnia cum summa ratione fecit; ut eorum consideratione rationem summam ipsius agnoscamus, quemadmodum de arte artificis detraheret, qui machinæ rationem tribueret, quia agit quæ homines cum ratione agunt.

§. 55.

Magnitudinem rationis divina agnoscimus, si perpendamus multitudinem rerum in universo earumque nexum universalem, quæ omnes dñe rationis cum ratione agere videntur, ut per earum actiones fines a Deo intenti obtineantur. Etenim si perpendamus, res omnes in hoc universo cum divina agnoscantur. ratione agere videri, quod ita a Deo factæ sint, ut per earum actiones fines ab ipso intenti obtineantur; rationem divinam inde agnoscimus, vi eorum, quæ modo demonstrata & uberius declarata fuerunt. Quo major vero est rerum istiusmodi earumque prorsus diversarum numerus, eo major quoque inde elucet facientis ratio. Immo si res istæ ita inter se connectantur, ut propter communem quandam finem tandem agant, & hoc pacto unum quod dum systema faciant; magnitudo rationis magis conspicua evadit, quemadmodum ex machina composita, qualis est automaton planetarium *Hugenianum*, ex singulis partibus, quæ singulorum planetarum motus repræsentant, colligitur ratio inventoris; magnitudo vero ejusdem clarius adhuc elucescit, quando consideramus partium istarum combinatione obtineri communem quandam finem, nimirum repræsentationem motuum cœlestium in systemate planetario. Quod si ergo perpendamus multitudinem rerum in universo, de qua satis dictum est in antecedentibus (§. 25.), earumque nexum universalem, ad quem in antecedentibus jam toties provocavimus; magnitudi-

tudinem rationis divinæ consideratione hujus universi agnoscimus.

Quæcunque res in mundo cognoscimus, præsertim si in regno animali versemur, omnes cum ratione agere videntur, quatenus actiones earum tales deprehenduntur, quales a nobis sine rationis usu edi minime possunt. Ast ne per præcipitantiam animantibus brutis tribuamus rationem, qua carent, animum saltem advertere tenemur ad actiones vitales in corpore nostro ceterasque naturales, inprimis vero ad actiones vegetabilium a structura eorum pendentes, quæ per observationes microscopicas aliquatenus saltem nobis cognita est, quamvis procul adhuc a nobis absit, ut eam penitus perspiciamus. Nulla vero est ratio, cur dubitemus, res quoque ceteras omnes, quæ nobis prorsus inaccessæ sunt, eodem modo agere. Ubivis itaque deprehendimus rationis divinæ vestigia, & inexhausta rerum multitudo, quam primum de ea cogitamus, mentem stupefacit.

§. 56.

De æternitate
Dei agnos-
cenda.

Æternitatem Dei consideratione hujus universi agnoscimus, si consideramus æternitatem essentiarum & veritatis rerum transcendentalis, immo quod omnis veritas logica sit æterna, seu talis sine ullo respectu temporis. Cum per essentiam ens sit possibile (§. 153. *Ontol.*), qui agnoscit, rem unamquamque ab æterno possibilem manere, hoc est, nullum fingi posse tempus, quo ea possibilis esse cœpit, aut, ubi existere desiit, quo non amplius dici poterit, rem istiusmodi possibilem esse, is æternitatem essentiarum agnoscit. Similiter cum quæ rebus inest veritas transcendentalis a principio contradictionis & rationis sufficientis dependeat (§. 498, *Ontol.*), quatenus scilicet non repugnat, ut quænam simul eidem subiecto insint (§. 88. *Ontol.*), cetera vero in iis, quæ simul insunt,

insunt, rationem sufficientem habeant, cū vel actū insint, vel saltem inesse possint (§. 70. *Ontol.*); veritatem transcendentelem æternam esse agnoscit, quatenus nobis consciū sumus, nullum fingi posse tempus, quo non repugnare cœpit, ut talia simul insint eidem subjecto, & cetera cur vel simul inesse debeant, vel inesse possint, rationem sufficientem in iis habeant. Et eodem modo idem intelligitur de veritate logica, quod ex quolibet exemplo manifestum est. Ita absonum unusquisque judicabit, si quæsi-
veris, quandonam verum esse cœperit, ut tres in triangulo anguli simul sumti æquales sint duobus rectis, & quandonam id verum esse desierit. Quoniam igitur per ea, quæ de existentia Dei a posteriori agnoscenda, vi cuius agnoscitur tanquam ens a se, universi autor (§. 21.), de intellectu divino (§. 23. & *seqq.*), de omniscientia (§. 50. & *seqq.*) & de ratione divina (§. 54. & *seqq.*) demonstrata sunt, constat, rerum essentias & omnem veritatem transcendentelem atque logicam ab intellectu divino tanquam fonte suo. derivari, hoc modo possibile est, ut æternitas Dei inde cognoscatur. Mundus hic adspectabilis & quicquid in eodem existit dependet ab æternitate Dei per essentiarum æternitatem & per eandem æternitatis divinæ speculum est (§. 815. *part. 1. Theol. nat.*), immo quatenus eidem insunt veritates logicæ sine ullo temporis respectu, aut ab æterno tales (§. 816. *part. 1. Theol. nat.*); æternitatem Dei consideratione hujus universi agnoscimus, si consideramus æternitatem essentiarum & veritates rerum transcendentalis, immo quod omnis veritas logica sit æterna, seu talis sine ullo respectu temporis (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*).

(Wolffii *Ethica* *Part. III.*)

P

Ideam

Ideam temporis confusam habemus, quatenus percipimus continuam mutabilem successionem (§. 571. *Ontol.*). Hinc in tempore distingvimus præteritum, præsens & futurum & in eo concipimus principium & finem. Ast quando de æternitate cogitant homines, eandem sibi imaginantur tanquam tempus infinitum tam a parte ante, quam a parte post, ut loquuntur Scholastici, ita ut æternitatis nec principium, nec finis concipiatur. Certum tamen est, quod æternitas Dei & tempus infinitum, seu utrinque interminatum, toto cælo differant (§. 1016. *part. 1. Theol. nat.*). Id tamen non minus verum est, in æternitate nec principium, nec finem admittendum esse. Quamobrem quando Deum æternum dicimus, non aliud indigitare volumus, quam ipsum nec existere cœpisse, nec unquam desitutum existere. Et ideo sufficit æternitatis notio, quam possibilitatis intrinsecæ atque veritatis cum transcendentalis, tum logicæ consideratio offert, quod scilicet nullum fingi possit tempus, quo quid possibile vel verum esse cœperit, & quo possibile, vel verum esse desinet, ad æternitatem Dei agnoscendam. Neque fieri potest, ut, qui temporis saltem ideam quandam habemus, aliam æternitatis notionem consequi valeamus, quam negativam, scilicet quod non sit tempus, sed a tempore diversum, utpote duratio, seu existentia continuatio, cui principium & finis repugnat. Istiusmodi existentia est, quæ necessaria dicitur in oppositione ad contingentem, cuius notioni ideo inest æternitatis notio. Quando igitur consideratione contingentis existentia huius universi existentiam Dei necessariam agnoscimus, æternitatem quoque Dei admittere tenemur. Cumque ideæ rerum, quibus & essentia, & veritas tam transcendentalis, quam logica continetur, sint actus intellectus divini; æternitas essentiarum ac veritatis æternitatem intellectus divini, consequenter ipsius Dei aperte loquuntur, qualis convenit modulo intellectus nostri.

§. 57.

Aeternitatem esse incomprehensibilem agnoscimus, si tempus De incom-
quoddam stupendae magnitudinis quomodocunque nobis representemus prehensibili-
atque perpendamus, id pro mensura aeternitatis assumi minime pos- *tate aeternita-*
se, per quantumcunque numerum id multiplicari ponamus. Quo- *tis agnoscen-*
modo istiusmodi tempus nobis repraesentare valeamus, o- *da.*
 stendimus jam olim, cum demonstraremus, quomodo im-
 mensitas aeternitatis quodammodo intelligibilis, aut potius
 imaginabilis efficiatur, veluti si ponamus spatium a Sole
 usque ad Saturnum, vel ultra eundem usque ad fixas reple-
 ri arena, & singulis annis, immo si ita visum fuerit, sin-
 gulis seculis aut prorsus singulis millenariis auferri granu-
 lum arenæ unicum (§. 43. part. 1. Theol. nat.). Ita enim
 proditurum stupendum annorum, seculorum, vel millena-
 riorum numerum, facile animadvertet, etsi quis tantum-
 modo in confusis perceptionibus subsistat, nec accurato
 calculo arenularum numerum, cui annorum, vel seculo-
 rum, aut millenariorum numerus in hypothese presenti
 æqualis est, definiat. Quodsi jam supponamus, stupen-
 dum hunc numerum multiplicari per numerum quemcun-
 que alium; multo majorem inde proditurum annorum,
 vel seculorum; aut millenariorum numerum, nemo non
 videt. Enimvero quantumcunque hic fuerit annorum nu-
 merus, ab eo tamen, qui Arithmeticæ peritus est, effabi-
 lis efficitur, cumque principium & finem tempus habeat,
 quod eodem effertur, erit tamen aeternitati incommensu-
 rabilis, quamvis eandem tanquam tempus infinitum imagi-
 neris. Atque ideo apparet, aeternitatem omnem captum
 nostrum transcendere, consequenter ejus incomprehensibi-
 litatem agnoscimus.

Quantumcunque numerum effabilem effici posse, ex primis Arithmeticæ principiis liquet. Quemadmodum enim in numeratione vulgari decem unitates simplices assumuntur pro unitate in loco decadum, decem decades pro unitate in loco centenariorum, decem centenarii in loco millenariorum & sic porro in infinitum; ita etiam quilibet numerus quantumvis magnus millenariorum assumi potest pro unitate simplici, & ex hisce unitatibus concipi unitas decadum ac ita porro. Et hoc artificio numerus quantumlibet magnus effabilis efficitur, ut intelligatur. Hinc autem discimus, æternitatem nobis prorsus incomprehensibilem esse, & oleum atque operam omnem perdi, si eam comprehendere conemur, Tempus dependet ab existentia rerum contingente, quæ existere incipiunt ac desinunt; æternitas vero ab existentia necessaria, quæ contingenti heterogenea est, ac ideo prorsus incomparabilis.

§. 58.

*De ætate
mundi*

Consideratione mundi agnoscimus, eum concipi non posse nisi in tempore existentem; non vero, quando existere cæperit. Observamus enim continuas dari in mundo mutationes, ut ideo series successivorum ipsi essentialis sit (§. 55. *Cosmol.*). Quamobrem cum tempus detur, quam primum res successivæ in continua serie existunt (§. 574. *Ontol.*) & ad hanc seriem animum advertentibus idea temporis ingignatur (§. 571. *Ontol.*); mundum hunc non possumus concipere nisi in tempore existentem.

Idem quoque ostenditur per indirectum. Ponamus mundum non existere debere in tempore. Cum tempus detur, quamprimum res successivæ in continua serie existunt (§. 574. *Ontol.*); nullæ in eodem contingere possunt mutationes, consequenter cum omnis mutatio in rebus

mate-

materialibus mediante motu contingat, nullus in eodem erit motus. Semper igitur manebit idem status mundi, qui repræsentabit theatrum statuarum immotarum, aut chaos quoddam. Quamvis itaque nobis imaginemur, spatium mundanum istiusmodi globis, qui nonnisi statuis exornati sunt, repleti posse; cum desint in globis tanquam corporibus totalibus spectatores, istiusmodi mundus nullo sine & absque ulla utilitate fingeretur. Quamobrem non modo patet, hunc mundum, in quo continuas mutationes observamus, si vel ad solum motum Solis atque Lunæ animam attendimus, nonnisi in tempore existentem concipi posse; verum etiam sapientiæ divinæ, quam consideratione huius mundi agnoscimus (§. 33.), repugnare, ut mundum in tempore non existentem producat. (§. 678. *Psych. rat.*). *Quod erat primum.*

Cum nexus rerum successivarum consistat in dependentia effectus a causa efficiente (§. 23. *Cosmol.*); in serie causarum equidem cogitando continuo ulterius progredi possumus, quoniam tamen in hac ipsa serie nunquam pervenitur ad causam, in qua subsistere possumus (§. 90. *Cosmol.*), ideo impossibile est, ut, quando illa cœperit, ex iis, quæ observamus, determinemus. Patet igitur consideratione mundi non agnosci, quando existere cœperit. *Quod erat alterum.*

Loquimur hic de phænomenis, quæ omnium observationi patent. An vero quædam lateant, successu temporis forsan in apricum producenda, unde de ætate si non totius mundi, saltem de præsentis Telluris statu certi quid colligi, aut minimum probabiliter concludi possit, nec affirmare, nec negare audeo. Nullibi enim magis verendum,

ne a vero aberrans, quam quando de impossibilitate cognoscendi ferendum est iudicium. Non ignoro, *Hallejum* proposuisse methodum investigandi mundi ætatem, seu potius præsentis status Telluris, quem cum ipso mundo compisse nemo demonstravit; ast nititur ea hypothese de falsedine maris singulis annis crescente, quæ non observatione nititur, sed hypothese alia de origine falsedinis. Sed vale de dubito fore, ut hoc modo de ætate mundi tandem aliquid probabiliter nobis innotescat. Observationes astronomicæ & ea, quæ ex iis deducta sunt, iisdem postea annis, certiora sunt principia, ex quibus innotescere potest, non quidem, quamdiu steterit mundus, aut præsens fuerit Telluris status, ætatem quod tam diu jam fuerit ab hominibus habitata, qui scientias, præsertim Astronomiam excoluerunt. Vide, quæ *Cassinus* in Tractatu de ortu & progressu Astronomiæ tradit, Tom. VIII. Commentariorum Academiæ Regiæ scientiarum Parisinæ; qui A. 1730. prodit, p. 3. & seqq. *Martiniur* Hist. Sin. lib. 1. refert, apud Sineses proflare observationes ante 4000. annos factas; sed earum nulla nobis in Europa innotuit. Immo in libro de mundo, qui *Aristoteli* adscribitur, *Callisthenes*, observationes astronomicas a Babyloniis intervallo 43000. annorum factas ad *Aristotelem* misisse legitur; sed hæc quoque observationes injuria temporum interciderunt. *Cicero* lib. 1. de divinatione narrat, quod Ægyptii artem astronomiæ quadringentis septuaginta milibus annorum consecuti esse dicantur. Non jam commemoro *Herodotum*, nobis conservasse traditionem ab Ægyptiis manantem, quod Ecliptica fuerit ad circulum æquinoctialem perpendicularis, quam cum observationibus suis de obliquitate eclipticæ mutabilitate convenire ostendit *de Louville* in Actis Eruditorum A. 1719. p. 292. & seq. Enimvero nemo est, qui nesciat, quantum ea, quæ a scriptoribus profanis traduntur, differant a Chronologia sacra, quæ ex Bibliis deriva-

vivatur. Immo constat, quantus de ætate mundi juxta scripturam quoque sacram sit dissensus, prouti Autores vel codicem Hebræum, vel septuaginta interpretes sequuntur, ut nihil certi, quocunque te veritas, de eadem constare possit. Verum enimvero in Philosophia morali, in qua agnitionem Dei praxi officiorum ipsi debitorum instar fundamenti inconcussi subternimus, parum refert, quamdiu existerit mundus, aut quamdiu Tellus fuerit habitaculum hominum; sed sufficit nosse, Deum esse æternum, & exstitisse ante omnia secula, & antequam existeret mundus, atque hunc ab ipso factum & cum eodem tempus cœpisse. Quamcunque quis sibi finxerit ætatem mundi, & quantumcunque in ea erraverit, in Philosophia morali nullum inde metuendum est periculum. De ea igitur ut in Ethica solliciti sumus necesse non est. Sed mox ostendemus, quinam errores ob imbecillitatem rationis sunt tolerandi, aut, quod præstat, quam in dubio relinquenda.

§. 59.

Aseitatem divinam una cum existentia ejus ex contingente mundi & eorum, quæ in ipso sunt, existentia agnoscimus. Quando divina agnoscenda.
 existentia Dei existentia colligitur, Deum necessario existere agnoscimus (§. 12.), qui ideo in existendo non dependet ab ente quodam alio, cum vi principii rationis sufficientis non perveniatur ad causam primam, in qua subsistendum, nisi admittamus existentiam entis, quod rationem existentiae in se ipso, non vero extra se in alio habeat (§. 56. Ontol.). Quamobrem cum per aseitatem divinam non aliud intelligatur, quam quod Deus non vi alterius entis indigeat ad existendum (§. 27. 28. part. 1. Theol. nat.), ideoque existere possit, etiamsi præter ipsum ens aliud nullum

existat; aseitatem divinam una cum existentia ejus ex contingente mundi & eorum, quæ in ipso sunt, existentia agnoscimus.

Aseitatis notio negativa est, quatenus nimirum ab existentia Dei remouentur, quæ de existentia nostra & rerum aliarum in Tellure experimur, nimirum nos non exituros fuisse, nisi existissent parentes, a quibus geniti sumus, immo omnes ipsorum majores, quorum numerum ut incamus impossibile est. Similiter agnoscimus nos vivere non posse, nisi darentur præter nos res aliæ, quæ alimentis corporis inserviunt, nisi daretur aer quem continuo respiramus, nisi darentur res, quæ calore suo corpus nostrum foveant, & quas inter Sol eminet Tellurem & quæ in ea sunt calefaciens, igne defectum caloris solaris supplente tempore hiemali. Ad hæc si animum advertimus, notio dependentiæ in existendo ab alio ente animo ingignitur, ut intelligamus, quid sibi velit indigere vi alterius, ut existamus, & per consequens quidnam sit ens ab alio (§. 27. part. 1. Theol. nat.). Quodsi tamen, quæ de ente ab alio cognovimus, ab ente quodam removeamus, aseitatis nescitatis notionem habemus, quam esse negativam patet. Quando nimirum dicimus Deum esse ens a se, negamus quod sit genitus ab alio, quodque indigeat rebus aliis præter se, ut existere possit. At quo modo possibile sit, ut existat ens aliquod, quod non productum est ab alio, & quod ut existat postea re alia non indiget, concipere minime possumus, quamvis vi principii rationis sufficientis extorqueat assensum, ut vel inviti existentiam istiusmodi entis admittamus. Notio entis ab alio sustentatur & alicur, quando existentiam animalium, plantarum & rerum quarumcunque aliarum, quas natura producit, perpendimus. Et quo quis majores facit in cognitione rerum naturalium progressus, eo magis distincta evadit notio entis ab alio & ad adæquatam propius accedit, etsi nunquam

ad can-

ad eandem perveniatur, cum omnium rerum dependentia in existendo ab aliis cognoscatur per nexum rerum omnium in universo, quem a nobis distincte cognosci minime posse vel ex antecedentibus, quæ de eodem passim dicta sunt, apparet.

§. 60.

Una cum existentia necessaria Dei etiam agnoscitur, quod Deum sibi ipse sibi metipsum sufficiat, nec ulla re alia indigeat. Quando enim metipsum suffragamur, Deum necessario existere; inde nobis patet, quod necesse non sit, præter ipsum existere ens aliud, agnoscatur. ut existat, quemadmodum exigit existentia nostra cum quoad ortum, tum quoad continuationem (not. §. 59.). Paret itaque, Deum nulla re alia indigere, ideoque sibi metipsum sufficere.

Homines præter ea, quibus indigent ad sui conservationem, utuntur etiam rebus delectationis causa, quas voluptuarias dicimus, immo delectationis causa quoque faciunt res artificiales & artifex delectatur opere suo, quod multa arte fecit. Quodsi ergo quis in eam opinionem horum consideratione adducitur, quasi etiam Deus indigeat rebus aliis præter se delectationis causa; is animum avertit a ceteris, quæ consideratione hujus universi de eodem agnoscuntur, vi eorum, quæ in anterioribus demonstrata sunt. Etenim quicquid voluptatis Deum concipere posse nobis imaginamur ex opere suo, qui est mundus ab ipso factus; id omne in eo concipitur, etiamsi mundus non actu existat, ita ut existentia ejus nihil conferre possit ad augendum felicitatem ipsius. Nimirum si ad intellectum divinum animum advertimus, Deo intime perspectum esse opus suum, antequam faceret, manifestum est. Nosse quoque Deus intelligitur potentiam suam, qua id ad actum perducere potest, quando voluerit. Ex parte igitur Dei perinde est,

(*Wolfii Ethicæ Pars III.*).

Q

est,

est, siue mundus existat, siue non existat. Falluntur ideo, qui sibi persuadent, Deum præter se indigere rebus aliis delectationis causa, ut voluptate quadam perenni frui possit. Perfectionem suam summam agnoscit ex seipso, nec demum opus est ut faciat mundum, ex quo eandem agnoscat.

§. 61.

De voluntate Dei liberam agnoscimus, si perpendimus, quod te Deo liberam mundum fecerit, quo nullo modo indigebat sibi metipso sufficientissimus & cum nihil extra ipsum existeret. Quoniam enim Deus mundum fecit, cum nihil extra ipsum existeret nullum quoque extitit ens, quod eum ad faciendum mundum adigere potuisset. In producendo itaque mundo liber fuit ab omni coactione externa. Enimvero quoniam porro sibi metipso sufficientissimus est, nec ulla re alia quomodocumque indiget; non sui gratia mundum produxit, consequenter alterius cuiusdam finis causa in creaturis quibusdam obtinendi. Produxit itaque mundum, quia ipsi placuit finem istum obtinere aliorum causa. Neminem fore puto, qui hinc non intelligat, Deum libera sua voluntate, libera scilicet tam ab omni coactione externa, quam interna mundum produxisse. Quamobrem voluntatem Dei liberam agnoscimus, si perpendimus, quod mundum fecerit, quo nullo modo indigebat sibi metipso sufficientissimus & cum nihil extra ipsum existeret.

Constat Deum fecisse mundum, ut summam suam perfectionem patefaceret (§. 629. part. 1. Theol. nat.). Non opus erat mundum produci, ut ipsemet inde perspicere perfectionem suam summam, cuius sibi conscius est, etiam si nullus existat mundus. Eandem igitur patefacere voluit entibus aliis, creaturis nimirum intellectu præditis

ditis, quales nos homines sumus, Videbimus autem deinceps ex speciali tractatione de praxi officiorum erga Deum, quod is nobis patefaciat perfectionem suam summam, ut nos eadem delectemur, consequenter ut nos simus felices. Et hoc modo finem, quem per creationem intendit, obtinet in entibus aliis, non sui causa, sed ipsorum gratia. Quod si perpendamus, non est quod dubitemus Deum liberrima sua voluntate produxisse mundum, Ponamus artificem non alia de causa facere opus artificiosissimum, quam ut artem, qua pollet, aliis patefaciat, nulla spe lucri adductum, sed aliis id spectandum exhibiturus. Ecquis inde non colliget, ipsum liberrima sua voluntate fecisse hoc opus. Casus igitur hic cum existat in creatione mundi, ecquis non inde similiter colligat, eum liberrima Dei voluntate factum esse? Ex demonstratione autem propositionis præsentis & ex iis, quæ ad eandem annotantur, intelligitur, cur hic demum de liberrima Dei voluntate agnoscenda agatur, postquam de aliis consideratione hujus universi de Deo agnoscendis egimus. Quamvis enim sequentia ex antecedentibus non demonstrantur, quemadmodum in Systemate; cognitio tamen unius pendet a cognitione alterius, etiam quando Deum consideratione hujus universi agnoscimus, ut alia certo non agnoscantur, nisi ante cognita supponantur alia. Hanc dependentiam in cognoscendo facile advertet, qui ad antecedentia attentionem debitam attulerit.

§. 62.

Notio Dei, quæ consideratione hujus universi acquiritur, hæc Qualis notio est, quod sit ens a se, quod necessario existit, sibi metipsum sufficiens Dei consideratissimum, autor & creator hujus mundi, intellectu & voluntate ratione hujus liberrima atque omnipotentia præditum, sapientia ac bonitate summa, universi ac omniscientia & ratione maxima instructum. Consideratione enim quiritur. hujus universi agnoscimus, Deum necessario existere (§. 12.

Q 2

21.),

21.), eum esse ens a se (59.) & sibi metipſi ſufficientiſſimum (§. 60.), atque æternum (56.), autorem hujus univerſi, quatenus idea mundi eſt actus intellectus ipſius (§. 23.) & creatorem mundi, quatenus rationem exiſtentiae non in ſe, ſed in Deo habet (§. 12.) ideoque ab ipſo ad actualitatem perductus, eundem intellectu (23.) & voluntate libera (§. 61.), atque potentia maxima eſſe præditum (§. 28. 29), eſſe ſapientiſſimum (§. 33. & ſeqq.), ſumme bonum (§. 41. & ſeqq.), omniſcium (§. 50. & ſeqq.), & ratione ſumma præditum (§. 54. 55.). Notio igitur Dei, quam conſideratione hujus univerſi acquirimus, ea eſt, quam in propoſitione præſente expoſuimus.

Videmus itaque, qualem ſe Deus per mundum hunc adſpectabilem nobis maſtare voluerit, & quamnam de eo notionem nobis formare debeamus, ne incidamus in perverſas de Deo opiniones cultui divino vero & felicitati noſtræ adverſas. Probe autem notandum eſt, qui Deum a poſteriori, ſeu conſideratione hujus univerſi cognoscit, non ſollicitum eſſe debere de definitione, tanquam conceptu primo, ſeu fundamentali, unde cætera deducuntur; ſed quæcunque de Deo cognoscit, ea ipſi tribuere tenetur & quocunque ordine noſtione ſua comprehendere poteſt. Agnoſcere ſaltem tenetur, Deum eſſe, qui fecit hunc mundum, & eidem convenire attributa, quæ in propoſitione narravimus. Qui exquisitam ſcientiam inhiat, iſ ſystema Theologiæ naturalis ſibi cognitum atque perſpectum reddere tenetur. Qui vero hebetiores ſunt, quam ut demonſtrationes capiant, vel quibus tantundem otii non eſt, ut eam diligentiam afferre poſſint, quanta ad vim demonſtrationum percipiendam requiritur, rudiori iſta Dei notiſia ex contemplatione mundi hujus adſpectabilis hauſta contenti eſſe poſſunt, modo eadem utantur, quemadmodum deinceps docemus,

§. 63.

§. 63.

Notio Dei consideratione universi acquisita augetur iis, quæ Quomodo inde necessaria consequentia inferuntur, & vi demonstrationis in Systemate perficitur. Etenim quæ ex cognitis necessaria consequentia inferuntur, non minus subjecto convenire agnosci-mus, quam quod de eo erat cognitum, veluti si ex numero laterum figuræ rectilineæ infertur numerus angulorum, ternarius e. gr. in triangulo, septenarius in heptagono, aut determinabilitas trianguli per tria puncta situ data, heptagoni per septem. Cum itaque hinc agnoscamus Deo convenire, quæ consideratione hujus universi nobis non innotuerunt, notioni eadem acquisitæ accedunt plura, quæ adhuc incognita manserant, consequenter notio Dei consideratione universi acquisita augetur iis, quæ inde necessaria consequentia inferuntur. *Quod erat unum.*

Enimvero in systemate Theologiæ naturalis demonstrantur non modo ea, quæ consideratione hujus universi nobis immotescunt aut necessaria consequentia inde inferuntur; sed etiam alia, quæ concatenata ratiociniorum serie exinde ulterius deduci possunt, quemadmodum systema evolventi apparet. Quamobrem ex eodem non tantummodo acquiritur certa Dei cognitio (§. 3. part. 1. Theol. nat.), sed multo plura etiam de Deo cognoscuntur, quam si in consideratione hujus universi subsistimus, & omnia, quæ cognoscimus, intimius perspiciuntur, immo etiam acutiores efficimur in observandis iis in hoc mundo, quæ ad Deum agnoscendum ducunt. Quamobrem patet notionem Dei vi demonstrationis in systemate perfici. *Quod erat alterum.*

Q 3

Quam-

Quamvis itaque consideratione hujus universi Deum agnoscere debeamus, & per hoc universum Deus sese hominibus manifestat, non tamen propterea in notitia Dei hoc modo acquisita subsistendum est. Dedit enim Deus homini rationem, vi cujus ad intimiorem ipsius cognitionem penetrare potest. Quamvis itaque Deus nos iis, quæ in hoc mundo observamus, excitet ad agnitionem sui; non tamen frustra dedit rationem, qua panditur via ad ulteriora. Voluntati ipsius non minus conforme est, ut scientiam eorum, quæ de ipso beneficio rationis cognosci possunt, ex systemate hauriamus, quam ut notitiam ipsius consideratione hujus universi acquiramus. Equidem scientia non est cujusvis; non tamen propterea negligenda ab iis, qui ejusdem sunt capaces, scientia sua profuturi. Pater sane ex iis, quæ huc usque a nobis tradita sunt, agnitionem Dei consideratione hujus universi acquirendam non ejusdem gradus esse respectu omnium hominum, cum observationes eo facientes omnes non sint cujusvis, sed multæ assumendæ sint fide aliorum, ut ampliorem Dei notitiam acquiramus.

§. 64.

*Deum esse
spiritum
quomodo a-
gnoscat.*

Quoniam consideratione mundi cognoscimus, Deum habere intellectum (§. 23.), & voluntatem liberam (§. 61.), spiritus autem substantia est intellectu & voluntate libera prædita (§. 643. *Psych. rat.*); Deum esse spiritum agnoscimus, quia hoc sequitur ex eo, quod consideratione hujus universi de eo nobis innotescit.

Non est, quod objicias, quando existentiam Dei ex contingente existentia hujus universi colligimus, nos vi principii rationis sufficientis inferre, quod detur ens a mundo diversum, in quo continetur ratio sufficiens, cur hic mundus existat (§. 20.), consequenter cum hic mundus materialis

rials sit, Deum substantiam immaterialem, ideoque spiritum esse debere. Præterquam enim quod non substantia immaterialis omnis spiritus sit, nec inde recte inferitur, quod ens istud, in quo ratio sufficiens existentiae hujus mundi continetur, hoc est, Deus sit substantia immaterialis. Quando nimirum ens istud diversum a mundo dicitur, non aliud indigiratur, quam quod non pertineat ad mundum, nec in existendo ab eodem dependeat.

§. 65.

Similiter cum consideratione mundi agnoscamus, De- *De omni præ-*
um nosse omnia, quæ in hoc mundo eveniunt (§. 50.), *sentia divina*
ipsas etiam hominum cogitationes (§. 52.), certum vero *agnoscenda.*
nobis sit, nos esse ibi præsentem, ubi quæ fiunt a nobis cognoscuntur; ideo hinc inferimus: *Deum esse ubivis præsentem,*
nec ullum in mundo fingi posse locum, in quo conspectu nostro De-
um præsentem privare possimus.

Præsentiae notionem maxime confusam habemus, nec caret difficultate eam ad distinctam reducere (§. 1018. *part. 1. Theol.nat.*). Ac ideo præsentiam rerum ex aliis, quæ in ipsis observamus, colligimus. Ita rem nobis esse præsentem agnoscimus, quam videmus, aut alio sensu percipimus. Animam esse præsentem in corpore inde inferimus, quod corpus in animam, anima in corpus agere videtur. At quomodo substantia quædam simplex corporibus, immo corpus unum alteri præsens sit, ex definitione præsentiae ostendere minime valeamus. Quamobrem cum consideratione hujus universi agnoscamus, Deum agnoscere omnia, quæ in mundo fiunt, ipsas etiam nostras cogitationes; inde facile inferimus, Deum esse ubivis in mundo præsentem, etsi omnipræsentiae notionem non habeamus, quæ sufficeret ad intelligendum, quomodo Deus præsens sit. At in Moralibus sufficit, ut hoc saltem modo agnoscamus, Deum
ubi.

ubivis esse præsentem. Acutioribus vero inserviunt, quæ de omnipræsentia Dei & rerum aliarum præsentia demonstrata sunt (§. 1018. & seqq. part. 1. Theol. nat.).

§. 66.

*De unitate
Dei agnos-
cenda.*

Similiter quia rerum nexus in hoc universo universalis est, ex quo pleraque, quæ de Deo consideratione hujus universi nobis innotescunt, colliguntur *per antea demonstrata*, & in eo etiam continentur mala, quæ sapientia (§. 38.) & bonitate divina ad bonum finem diriguntur (§. 43.), ita ut mundus non aliter spectari possit quam tanquam ens unum; *Deum esse nonnisi unum* vi principii rationis sufficientis colligimus, quatenus nimirum patet, in Deo uno nos reperire rationem sufficientem existentiae hujus universi.

Unitatem Dei ex universali rerum nexu non ante colligimus, quam alia nobis innotuerint de intellectu divino, cujus actus est idea adæquata hujus universi, & de sapientia ac bonitate divina, vi cujus rerum ordo atque nexus constitutus. Ita nimirum intelligimus, mundum totum esse opus unius opificis, ac sine ratione fingi plures, quemadmodum inventor machinæ alicujus artificiosæ nonnisi unus esse agnoscitur, sit ita quod in faciendo opere suo uti velit aliorum opera: id quod tamen in præsentī absque ulla ratione, ideoque nonnisi precario sumeretur. Sane si consideremus, Deum habuisse ideam totius mundi & eandem sibi formasse, ac eidem competere potentiam ad actum perducendi, quod intrinsece randommodo possibile intelligitur, non præexistente alio, quod quomocunque in actualitatem influere possit; facile agnoscitur, ipsum auxilio alieno non habuisse opus, ut mundum mente conceptum ad actum perduceret. Ne vero eos confundant mala, quæ bonitati divinæ primo intuitu adversari videntur, attentio dirigenda est in directionem malorum ad bonum finem,

finem, quæ ipsa ducit ad bonitatem divinam agnoscendam, si rite expendatur (§. 43.). Non vero diffiremur, unitatem Dei ex nexu rerum universali multo evidentius colligi, si via demonstrationis singula in systemate intimius cognovimus & perspeximus, quemadmodum idem non modo in ceteris omnibus, quæ de Deo consideratione hujus universi nobis innotescunt, obtinet, verum etiam dudum exploratum est, quod scientia observatores in observando efficiat acutiores; & quod quæ ex observationibus colligunt ipsæ sint evidentiora quam ceteris scientia destitutis. Christiani in Deo uno tres agnoscunt personas sed nec consideratione hujus universi Trinitatis notio nobis ingignitur, nec via demonstrationis eam assequi valemus. Quamobrem recte contendunt Theologi, eandem esse supra rationem & atro carbone notant eos, qui ex principiis rationis eam explicare ausi sunt, fingentes nimirum Trinitatem prorsus diversam ab ea, quam ipsi se consentur. Habet Theologia revelata, quæ naturali superaddit, ex ipsa, non ex hac haurienda.

§. 67.

Ad providentiam divinam agnoscendam nos ducit bonitas di- De provi-
vina, si perpendimus, abunde suppeditare in hoc universo quæ ad dentia divi-
conservationem nostram, immo etiam ad vitam commode ac jactu- na agnosce-
de transigendam faciunt, & ipsa mala dirigi in id, quod nobis da.
bonum est, ac simile quid etiam observari in regno animali & ve-
getabili, si vel maxime ultra non progrediamur. Huc etiam per-
tinet, quod Deus hominem obliget ad custodiam legis nature
(§. 273. 274. part. 1. Phil. pract. univ.), felicitatis acquiren-
da ac conservanda unicum medium (§. 397. 398. part. 1. Phil.
pract. univ.). Inde nimirum intelligimus, Deum actiones
creaturarum dirigere ad certum finem, consequenter mun-
dum gubernare (§. 899. part. 1. Theol. nat.), in qua guber-
(Wolffii Ethicæ Pars III.) R natio-

natione potissimum providentia divina consistit (§. 922. part. 1. Theol. nat.).

Deus providere dicitur rebus, quatenus eas conservat & gubernat, atque ad actiones earundem concurrit (§. 922. part. 1. Theol. nat.). Sola consideratione hujus universi conservatio mundi & concursus ad actiones creaturarum non concipitur, quemadmodum satis superque apparet ex iis, quæ de conservatione & concursu divino demonstravimus (§. 840. & seqq. part. 1. Theol. nat.). Equidem si cogitemus, Deum potentia sua produxisse mundum, vix dubitandi quædam ratio nobis superesse videtur, quod eundem quoque, si ita ipsi visum fuerit, destruere possit, ac ideo hanc rerum seriem continuari, quia Deus vult, ut continuetur; inde tamen nondum constar, utrum res in mundo propria vi continuant existentiam, quemadmodum opus ab artifice factum sine ejus opera subsistit, ubi ab eodem perfectum fuit, an vero Dei potentia non minus opus sit ad existentiam continuandum, quam ad accipiendum. Quamdiu autem hoc ignoratur, nec concursus Dei ad actiones patere potest. Quoniam igitur horum cognitio ex systemate haurienda, ideo sufficit, si consideratione hujus mundi agnoscamus, nihil casu evenire in hoc universo, sed prouti sapienter a Deo fuerunt decreta, & omnia dirigi ad hunc finem, ut nihil desit, quod ad conservationem creaturarum facit, ac imprimis non modo ad conservationem, sed felicitatem quoque hominis, ut ubivis bonitatis divinæ vestigia deprehendamus. Et huc potissimum quoque animum advertunt homines, quando de providentia divina loquuntur, dum sibi repræsentant Deum curam creaturarum gerentem instar patris, qui curam liberorum suorum habet, ut ipsis bene sit. Et hic ipse modus Deum homini quoque providentem repræsentandi nos ducit ad agnoscendam providentiam divinam ex lege naturæ, cujus autor Deus est (§. 273. part. 1. Phil. pract. univ.) & quam hominibus tulit (§.

que integer spectandus est tanquam opus Dei ex materia sua, non aliena factum. Nemo non intelligit, si artifex faciat opus ex materia sua, id esse suum, nec quenquam alium jus quoddam in eo habere. Quamobrem totus quoque mundus cum omnibus, quæ in eodem sunt, solius Dei sunt, nec datur ens aliud, quod ullum jus in eodem, aut re quacunque ad eundem pertinente jus quoddam prætereendere potest. Et hoc modo patet, si perpendamus mundum integrum a Deo esse factum nulla materia præexistente, a nobis agnoscere, quod sit totius mundi & rerum omnium in eo existentium dominus.

Quando dominium Dei consideratione hujus universi agnoscere volumus; sufficit ut sumatur, eum esse rei dominum, cujus res est & in qua nemo alius jus quoddam prætereendere potest, non vero opus est, ut ex definitione domini deducatur, Deum dominum in mundo & rebus in eodem existentibus habere. Neque aliud intendimus agnitione domini Dei, quam ut constet, omnia in mundo esse Dei, nec quenquam in re ulla jus quoddam sibi vindicare posse, independentem a Deo sibi competens: immo ipsum hominem, qui non minus, quam res ceteræ in creaturarum numero est, esse in dominio Dei.

§. 69.

Quale sit jus
dominium
Dei & quale
sit homini-
bus compe-
rens respectu
Dei.

Quoniam omnia, quæ in mundo sunt, Dei sunt (§. 68.); Deus quoque tanquam dominus de iis disponere potest, prouti placuerit, & nonnisi vi bonitatis suæ homini concessit usum earum rerum, quæ conservationi & usibus ejus inserviunt (§. 41.), consequenter homo, qui dominium habet respectu hominum aliorum in re quadam, non est nisi usuarius respectu Dei.

Hinc in scriptura sacra origo domini hominibus competentis deducitur a Deo, qui usum rerum iisdem liberum fecit.

fecit. Et Deus lege naturæ, quam ipsis dedit, usum istum restrinxit ad officia eadem lege homini præscripta, ut ideo re sua abutatur, si utatur aliter, quam ad satisfaciendum iisdem. In Moralibus plurimum refert hoc nosse, quemadmodum suo loco videbimus, ideoque probe notandum venit. Nimirum si jus nostrum, quod in re habemus, consideremus respectu Dei, id non est nisi jus proprium disponendi de usu rei secundum legem a Deo nobis præscriptam, tumque translatio dominii in alium non est nisi translatio hujus juris, quod ad usum rei a Deo nobis concessum est, ut ideo jus hoc, quod ab initio erat commune, introductione dominiorum nonnisi proprium factum fuerit. Etenim facto hominum jus natura beneficio Dei nobis competens in se mutari non potuit, utpote non a voluntate nostra, sed potius a voluntate divina dependens. Neque verendum est, si hoc modo dominium spectamus, id ullo modo adversari iis, quæ vel in Jure naturæ de dominio demonstrantur, vel in civili de eodem traduntur. Nulla datur inter Jurisprudentiam & Ethicam propterea repugnantiæ, modo singula penitus inspicias.

§. 70.

Animam nostram quandam similitudinem habere agnoscimus, si De imagine ea, quæ de intellectu ac voluntate divina, itemque sapientia & boni Dei in unitate consideratione hujus universi agnoscimus, cum iis conferamus, ma nostra quorum de anima nostra nobis conscii sumus. Etenim si ad ea agnoscenda attendamus, quorum nobis de anima nostra conscii sumus, manifestum nobis est, nos habere intellectum & voluntatem, & quatenus observamus, nos propter finem agere & mediis ad eum ducentibus uti, atque aliis inservire posse, nos sapientiæ (§. 678 Psych. rat.) & bonitatis esse capaces novimus (§. 695. part. 1. Theol. nat.). Quodsi ergo ea, quæ de intellectu divino (§. 23) ac voluntate divina

R. 3

(§. 61.),

(§. 61.), itemque sapientia (§. 33. & seqq.) atque bonitate consideratione hujus universi agnoscimus (§. 41. & seqq.), cum illis conferimus, quarum de anima nostra nobis conscii sumus, habita tamen ratione magnitudinis intellectus (§. 25.) sapientiæ (§. 39.) & bonitatis divinæ (§. 47.), aliqualem animæ nostræ cum Deo similitudinem agnoscimus (§. 195. *Ontol.*).

Conspicimus in anima nostra imaginem quandam divinitatis, quæ ipsi per essentiam suam inest, & eam aptam efficit ad Deum agnoscendum (§. 1095. *part. 1. Theol. nat.*) Ast imago hæc Dei naturalis, quæ dicitur, non confundenda cum imagine Dei primo homini concreata, de qua loquuntur Theologi, quam per lapsum amissam & regeneratione instaurari docent in Theologia revelata. Cavendum tamen est ne hanc similitudinem latius extendamus, quam par est, ne in anthropomorphismum subtilem incidamus, quo Deo per modum animæ representato tacite tribuuntur limitationes (§. 580. *part. 2. Theol. nat.*). Ex eo enim manant errores naturæ divinæ adversi complures (§. 507. & seqq. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem in demonstratione diximus, habendam esse rationem magnitudinis intellectus, sapientiæ & bonitatis divinæ, ut intelligamus, non omnimodam dari inter animam & Deum similitudinem sed saltem aliqualem. Facillime autem præcavetur, ne in anthropomorphismum subtilem incidamus, si notemus, a Deo removendas esse omnes limitationes, quæ animæ nostræ insunt: id quod imbecillioribus, qui vim demonstrationum capere nequeunt, persuadetur, si magnitudinem, inscrutabilitatem & incomprehensibilitatem intellectus divini, itemque sapientiæ ac bonitatis divinæ ad caput eorum representantes. Nihil magis solenne est hominibus, quam ut naturam universam & res quascunque naturales in agendo fingant ad similitudinem sui: quod quantum nocuerit scientiæ physicæ ac theoz
riz

riæ medicæ, dudum observatum est. Ast non minus nocet agnitioni Dei, si eundem ad similitudinem nostri agere atque pati nobis imaginemur.

§. 71.

Si hebetiores ad agnitionem Dei consideratione hujus mundi Quomodo & rerum in eodem existentium perducere volueris; primum ipsis in-bebetiores gignenda est notio Dei ea continens, quæ consideratione hujus uni-ad agnitionem nobis innotescunt (§. 62.), deinde principium rationis sufficiens Dei contentis ad sensum communem reducendum (§. 20.), quæ preparatio-consideratione ne facta argumento pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem hujus universi reducto (§. 21.) docendi sunt, mundum non esse a se ipso, verum perducendum a Deo factum, & exemplo artificis opus artificiosum facientis cendi. persuadendi, Deum intelligere omnia, quæ sunt in mundo, ut sic pateat eum habere intellectum, voluntatem & potentiam. Denique ipsis inculcandum, quomodo unum sit propter alterum, exemplis obviis, ut notio sapientiæ divinæ ipsis insinuetur (§. 33.), & quomodo unum inserviat usui alterius, ne desint ea, quæ ad conservationem nostram & animalium quorumcunque faciunt, & quod ipsa mala, quæ nobis eveniunt, dirigantur in bonum finem, ut bonitatem divinam agnoscant (§. 41. & seqq.). Qui enim hebetiores sunt, eorum acies non longe extenditur, ac impatientes sunt, ad diu conservandam attentionem. Quamobrem qui eos ad agnitionem Dei consideratione hujus universi perducere voluerit, argumenta non petere debet ab iis, quæ a sensu ipsorum procul remota sunt, & quæ non ipsimet experiuntur & experti sunt, nec inde inferri debent, quorum notio ipsis nondum familiaris est. Quodsi ergo ipsis ingenita est notio Dei ea continens, quæ consideratione hujus universi nobis innotescunt, ex iis, quæ in mundo sensui ipsorum patent, nihil inferitur, nisi quod intel-

intelligunt, & sese intelligere norunt, consequenter nec impatientia attentionem ipsorum ab eo avertit. Quoniam vero sine principio rationis sufficientis existentia Dei a posteriori demonstrari nequit (§. 18.), consequenter ab eodem pendet omnis certitudo in agnitione Dei a posteriori acquirenda (§. 568. *Log.*). Quodsi ergo principium rationis sufficientis ad sensum communem fuerit reductum, & hoc modo ipsius vim in se sentire adfuerit fuerint; quando ex iis, quæ in mundo observantur, colligitur, quod Deo tribuendum, vim principii istius in se sentientes, verum esse quod inde infertur certi quoque sibi videbuntur, persuasi non opinione, sed ad veritatem. Quamprimum itaque argumento pro existentia Dei a posteriori ad sensum communem reducto agnoverint, existere Deum, qui hunc mundum fecit, cum ipsis satis exploratum sit, qui facit aliquod opus eundem quoque intelligere, quale hoc sit, & quia facit, ipsum etiam hoc facere velle, exemplo artificis opus artificiosum facientis facile persuadentur, Deum habere intellectum & voluntatem, & quia mundum facere potuit potentiam quoque faciendi ea, quæ novit & facere vult. Quodsi igitur porro attentio ipsorum convertatur in nexum rerum, quatenus sensibus ipsorum obviis est, ut considerent, quomodo unum sit propter alterum, ita ut unum faciat ad conservationem alterius & usui ejusdem inserviat, idque ipsum in se ipsis experiantur, ac præterea exemplo tam proprio, quam aliorum exemplis, quæ norunt, doceantur, quomodo bona, quibus delectantur, non consecuti fuissent, nisi mala quædam ante ipsis accidissent; quin sapientia & bonitas divina ipsis persuaदेatur dubitandum non est. Patet itaque quod hoc modo perducantur etiam hebetiores ad acquirendam eam Dei notionem, quæ consideratione hujus universi acquiri potest (§. 62.).

(§. 62.) , sicque consideratione universi ad agnitionem Dei perducantur.

Agnitio veri Dei omni homini apprime necessaria est, ideoque danda quoque est opera , ut quisque ad eandem perducatur & ut, quam acquisivit, cognitio ipsi sit certa. Enimvero non omnium hominum eadem est mentis acies, ut, quod unus perspicit, id etiam perspicere possit alter, nec ad impetrandum, vel extorquendum assensum cujuslibet eadem argumenta apta sunt. Necesse igitur est, ut ea aptemus ad captum omnium. Quamvis enim in systemate nostro viam demonstrationis ingressi sumus, quemadmodum exigebat systematis ratio; non tamen propterea volumus, ut negligantur argumenta suasoria, qualia suggeret Rhetorica, si eadem recte uti didiceris, maximæ hominum parti convenientia. Sane non alio fine egimus de reductione veritatum universalium ad sensum communem (§. 242. *seqq.*, *part. 1. Est.*) & ejus usum in Moralibus commendavimus, immo necessitatem demonstravimus (§. 246. *part. 1. Est.*). Datur vero etiam hic recta via, qua incedendum, ne offendamus in argumenta opinione saltem persuadentia, atque iis convenientia, qui vel aliorum credulitati obnoxiam habent fidem, vel in leviculis quoque ablepsiam suam produunt. Sicuti in omni veritate persuadenda, ita in primis in re tam ardua, qualis est agnitio Dei, eligenda sunt argumenta suasoria, quæ si ad rationis trutinam expendantur, nihil continent, quod obster, quo minus inde recte inferatur, quod erat probandum. Argumenta genuina suasoria tum demum genuina censentur, si sufficienter evoluta ad demonstrationem reduci possint, aut si qua adhuc deficiunt, ea saltem supplenda sunt. Quamobrem apparet de argumentis suasoris genuinis judicium esse Demonstratoris & quam necess: sit, ut constet, quænam argumenta legitima evolutione in demonstrationem converti possint. Neque vero ex-istimandum est, quasi hæc referenda sint ad nimias subtilitates

(*Wolfii Ethica Pars III.*)

S

litates

litates, cum sufficiat, nos uti argumentis, quibus aliis persuademus id, quod pro vero habere debent. Opiniones enim, quæ istiusmodi argumentis debentur, mutabiles sunt, ita ut, si quis ostendat, cur viilorum argumentorum inferri minime possit, quod iisdem concluditur, opinator vel in partem contradictionis contrariam assensum præbeat, vel saltem de eo dubitare incipiat, quod pro certo habuerat, vel scrupuli suboriantur, a quibus se liberare nequit. Distingvendum nimirum est inter argumenta suasoria, quibus impetratur consensus, quo in præsentī ad quidpiam opus est, & inter ea, quibus quis compellendus est ad assensum veritati præbendum, ut certus sibi esse videatur, quod verum sit, quod agnoscit. In priori casu perinde est, quocumque argumento obtineatur consensus, modo obtineatur, aut in posteriori opus est, ut assensus obtineatur firmus, qui non facile vacillet. In arte Oratoria probe a se invicem hæc distingvenda sunt. Norandum præterea est, multis argumenta suasoria videri, quæ non sunt, cum propter ea sibi pro vero habere videantur, quod jam ob rationes alias pro vero habent, immo quod velint, aliis argumentis istis persuaderi debere id, quod ipsimet pro vero habent. Poteramus hæcenus dicta omnia illustrare argumentis pro existentia Dei in medium afferri solitis. Sed cum ex iis, quæ dudum alias de hisce argumentis monuimus in libello, quem de Ratione Prælectionum nostrarum in Mathesin & Philosophiam in scripsimus, facile intelligantur; in præsentī prolixiores esse noluimus. Demonstrator seligere debet argumenta genuina ad persuadendum apta & ostendere, quænam in iis observanda sint, ut ab omni vitio sint libera: litterarum cultores ea deinde proponere debent, quemadmodum ad compellendum eos, quibus veritas persuadenda, ad assensum requiruntur.

§. 72.

Quoniam plures notiones animo ejus ingignendæ sunt, *Quenam hic qui ad agnitionem Dei consideratione hujus universi perdu- observanda.* cendus, etiamsi hebetior fuerit, atque plures requiruntur actus ut hoc fiat, nec ex iisdem observationibus colliguntur omnia, quæ ad notionem Dei ingignendam pertinent (§. 71.); assensus vero non in instanti, sed successive gignitur, qui veritati propositionis sive demonstratæ, sive probabiliter evictæ præbendus (§. 993. Log.); si quis consideratione hujus universi ad agnitionem Dei perducendus, præsertim si hebetior fuerit, ejus animo successive ingignendæ sunt notiones, tum quæ animum preparant ad Deum agnoscendum, tum quæ notionem ejus ingredi debent, neque ulterius progrediendum, antequam eas, quæ ab aliis præsupponuntur, sibi familiares experitur.

Quæ hic præcipiuntur, probe observanda sunt, tum ne inanem operam sumas, ubi alium ad agnitionem Dei perducere volueris, aut minimum assensum non adeo firmum impetres, qualis extorqueri poterat, tum ne agnitionem Dei ei, qui ad eandem perducendus, efficias difficilem atque patientiam ejus præter necessitatem fatiges. Tenemus hunc morem in addiscendis aliis, ubi necessitas ejus magistra est. Si velis, ut pueri legere discant, nonne ante agnoscere docentur litteras, quam syllabizare, nonne ante syllabas pronunciare, quam easdem connectere & nonne ante syllabas connectere, quam verba integra pronunciare, ut tandem legere discant? Et quis est, qui nesciat, ab uno non ante progredi ad alterum, quam ubi illud satis familiare fuerit? Quemadmodum in hisce, quæ leviora videntur, non committitur saltus; ita nec per saltum addiscuntur cetera, siquidem certa cognitio desideratur. Qui consideratione hujus universi ad agnitionem Dei perducendus, is re-

flectere debet super iis, quæ in hoc mundo sensu percipit, & observationes eorum, unde colliguntur de Deo agnoscenda, sibi familiares reddere. Non minus familiaris ipsi esse debet vis principii rationis sufficientis, ut eam in se percipiat, etiamsi de eodem distincte non cogitet, quemadmodum id observamus in notionibus communibus, quibus convenienter agit & ratiocinatur vulgus, dum de iis non cogitat. Et quoniam in agnitione Dei consideratione hujus universi acquirenda argumentamur ab artifice opus ci-entis ad Deum mundi autorem & artificiosum factorem; ea quoque, quæ de artifice nota præsupponuntur, familiaria esse debent. Hæc sane omnia pertinent ad præparandum animum ejus, qui ad agnitionem Dei consideratione hujus universi perducendus. Quo ordine vero sit procedendum, animo sic præparato, ex ipsa propositione satis intelligitur. Non diffitemur, non semper opus esse, ut singula observentur in casibus datis, cum qui ad agnitionem perducendi sunt jam unum vel alterum familiare sibi experiantur, quod tanquam familiare supponendum: sed tum perinde est, ac si legere discit, qui literas jam novit, aut qui syllabizare jam didicit in lingua vernacula legere discit in lingua peregrina. Non tamen propterea casui permittenda, quæ certo ordine fieri possunt ac debent, immo ut in casu quolibet noris, quidnam tanquam familiare jam supponi possit, quinam tenendus sit ordo utique constare debet. Quæ hic dicuntur, quamvis tanquam vulgaria contemnenda videantur iis, qui se naturam excelsos & altos & vulgaria despicientes genuisse sibi videntur, maximi tamen sunt momenti non minus in scientiis addiscendis, quam in aliis erudiendis & in omni praxi morali.

§. 73.

Homo ad Deum agnoscendum natura- *Homo non alio fine a Deo factus est, quam ut consideratio-*
ne mundi eundem agnoscat. Etenim non alio fine Deus hunc
mundum fecit, quam ut perfectionem suam summam pate-
tatur. *testa-*

refaceret (§. 629. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum in Terra præter hominem non detur creatura alia, quæ eam consideratione mundi & rerum in eodem existentium agnoscere possit, ac non modo argumento ab analogia ducto colligatur, dari etiam in planetis ceteris homines, creaturas ad Deum agnoscendum aptas, verum etiam finis ultimus, quem per creationem mundi intendit (§. cit.), idem insinuet; homo quoque non alio fine a Deo factus esse intelligitur, quam ut consideratione mundi eundem agnoscat.

Nimirum si per mundum & res in eodem existentes patet fieri debet summa Dei perfectio; necesse est ut in mundo existant creaturæ, qui sensus habent, ut ea, quæ in mundo sunt ac fiunt, observare possint, præterea vero etiam intellectu ac ratione præditæ, ut ex iis, quæ observant, existentiam Dei & attributa ipsius colligere valeant, hoc est, homines. Mundus theatrum est operum divinorum, ex quibus agnoscitur, qualis sit eorum opifex: homines sunt spectatores, qui opera vident & eorum consideratione opificem agnoscunt, qualis sit. Forent theatrum & repræsentationes, quæ in eo fiunt, nullius usus, si deesset spectator, cujus gratia illud conditum & repræsentationes in eodem fiunt. Creaturæ omnes sunt veluti toridem pantomimi, qui tacite ea loquuntur, quæ de Deo cognoscenda. Satis adeo manifestum est, hominem non alio fine esse factum, quam ut consideratione mundi eundem agnoscat.

§. 74.

Quoniam homo non alio fine a Deo factus est, quam *Quidnam* ut eum consideratione mundi agnoscat (§. 73.), Deus autem *Deus agnitionem* nulla re alia extra se indiget voluptatis percipiendæ *one sui in-* causa (§. 426. part. 1. Theol. nat.), multo minus ad sui con- tendat.

servationem, aut perfectionem (§. 424. part. 1. *Theol. nat.*); homo Deum agnoscere debet sui ipsius causa, nimirum ut perfectione Dei summa & operum divinorum, quorum consideratione illam agnoscit, deleatur (§. 511. *Pfych. empir.*), consequenter cum sic voluptate vera (§. 514. *Pfych. empir.*), constante (§. 513. *Pfych. empir.*) & maxima, quam percipere potest (§. 516. *Pfych. empir.*), perpetuo frui possit, ut sit felix (§. 636. *Pfych. empir.*).

Patet itaque Deum fecisse hominem, ut sit felix, & bonitatem suam commovisse Deum ut felicitatem suam communicaturus mundum perfectionum suarum speculum, & in eo hominem ejus contemplatorem faceret. Felicitati Dei nihil decedit, si mundus existat, si minus, cum ipsemet sit sibi sufficientissimus (§. 428. part. 1. *Theol. nat.*). Ast hominis interest, ut existat mundus & ipse in mundo. Pauci sunt, qui hoc considerant, etsi eos huc ducat natura, quatenus appetitus naturaliter fertur in felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), quæ naturalis ejus determinatio incitamento esse debebat ad Deum agnoscendum. Qui Deum sibi imaginantur tanquam gloriæ cupidum & hac cupiditate adductum fuisse arbitrantur, ut mundum & in eo homines faceret, in anthropomorphismum subtilem incidunt (§. 580. part. 1. *Theol. nat.*) & Deum sibi sub imagine ambitiosi cujusdam Monarchæ repræsentant, errore pietati valde adverso & vitii fomite. Hunc ut vitemus non solum perpendendum est, in quonam gloria Dei consistat & quomodo ab hominibus promoveatur (§. 610. part. 1. *Theol. nat.*), sed & ex iis, quæ hic demonstrata & annotata sunt, perspicenda est ratio, cur Deus per creationem mundi gloriam suam manifestare eandemque ab hominibus promoveri voluerit. Atque hoc modo obtinebitur, ut ea sit motivum agnitionis Dei. Erunt forsitan nonnulli, qui existimaturi sunt, fore perpaucos, quorum voluntas determinetur ad Deum agnoscendum hoc motivo: ast tenendum in

in genere est, in philosophia morali inculcari motiva, quæ esse debent, ut per ea determinetur voluntas hominis ratione utentis, non vero eorum, qui indomitis cupiditatibus æstuant & ea ignorant, aut saltem pro vero non habent, a quibus motiva petuntur. Unde ipsa motiva insinuant, quænam cognoscenda sint, ut sint eorum efficacia, cum eorum efficacia unice dependeat a viva cognitione (§. 244. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.). Emendanda ante voluntas est, quam quis motivorum efficaciam in se experiri possit (§. 153. part. 2. Ethic.). Alia vero sunt remedia, quibus utendum, si corruptioni medela conferenda; alia motiva, per quæ voluntas flectenda, quando homo facultatibus suis utitur, ut debet. Qualis sit voluptas, quæ percipitur ex agnitione Dei consideratione hujus universi acquisita, nemo novit, nisi qui eandem expertus est. Eam ubi quis expertus fuerit, efficaciam quoque in movenda voluntate experietur.

§. 75.

Similiter quia homo non alio fine factus est, quam ut *Agnitionem* Deum consideratione mundi agnoscat (§. 73.), *hominem Dei hominem* quoque *nihil magis decet, quam ut Deum agnoscere studeat* & *at-maxime distributis divinis, quæ agnovit, in determinationem actionum liberare.* *rarum influentibus per modum motivorum gloriam Dei manifestet* (§. 919. part. 1. Theol. nat.).

Bruta, cum destituantur ratione (§. 762. *Psycb. rat.*), nec voluntatem liberam habeant (§. 763. *Psycb. rat.*), non nisi per essentiam & naturam suam gloriam Dei manifestare possunt, quemadmodum creaturæ ceteræ omnes. Solus homo est, qui etiam per actionum liberarum determinationem eandem manifestare valet. Atque in eo differt a creaturis ceteris omnibus & in hac aptitudine manifestandi gloriam divinam perfectio ejus accidentaliter consistit (§. 917. part. 1. Theol. nat.), cujus solus capax est in toto mundo, cum

cum creaturæ omnes atque totus mundus nonnisi perfectione essentiali gaudeant, quæ in aptitudine patefaciendi summam Dei perfectionem consistit (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo homo perfectione ista accidentali destituatur, cum non differat a brutis, hominis nomine vix dignus censetur: immo cum perfectione essentiali, quam cum animantibus brutis ac rebus ceteris omnibus communem habet, abutatur, si perfectionis accidentalis nullam rationem habet, non homo evadit, ens ipsis animantibus brutis pejus gloriam quippe Dei, quam manifestare debebat, obscurans (§. 1153. *part. 1. Jur. nat.*). Tum demum homo revera hominem agit, si per motiva ab attributis divinis desumpta actiones liberas determinat, utque hoc fieri possit, Deum agnoscit & perfectione ipsius summa delectatur, quæ delectatio a certa Numinis agnitione inseparabilis (§. 511. 513. *Physic. empir.*). Quamobrem non est, quod dubitemus, agnitionem Dei maxime decere hominem. Atque hoc fortissimum motivum est agnitionis Dei, modo satis intelligetur. Quibus tale non videtur, hi nondum intelligunt, quid sit perfectio mundi & rerum in eodem existentium atque hominis præsertim perfectio accidentalis, ex systemate Theologiæ naturalis cognoscenda. Multa hic dici poterant de iis, quæ ad perfectionem hominis accidentalem pertinent; sed ea patefcent, quando de singulis in specie agendi occasio sese offeret.

§. 76.

*Agnitionem
Dei esse in-
gens bonum.*

Agnitio Dei ingens bonum est, quod homini obtingere potest. Etenim perfectio hominis consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum homo per determinationem actionum liberarum gloriam Dei aliter manifestare non possit, quam si attributa divina per modum motivorum in eadem influunt (§. 919.

(§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), id quod fieri non posse, nisi attributa divina fuerint cognita atque perfecta per se patet, quicquid vero hominem perficit, seu perfectionem ejus promovet, bonum est (§. 554. *Psych. empir.*); agnitio Dei ingens omnino bonum est, quod homini obtinere potest.

Cum appetitus hominis generaliter determinatus sit ad bonum appetendum, ut quam primum aliquid nobis distincte repræsentemus tanquam bonum quoad nos, id velimus (§. 891. *Psych. empir.*); consideratio agnitionis Dei, quatenus promovet perfectionem nostram, motivum est, ut ipsum agnoscere studeamus. Pertinet agnitio Dei ad bonum perfectivum, quod facit ad perfectionem accidentalem naturæ humanæ (§. 61. *part. 2. Eth.*) & determinatio appetitus ad sui perfectionem tendit ad acquirendam perfectionem accidentalem (§. 34. *part. 2. Eth.*). Quodsi perpendamus ea, quæ in propositionis præsentis demonstratione alibi demonstrata sumuntur, atque consideremus, quomodo assensus successive generetur (§. 993. *Et nat.* §. 992. *Log.*); facile intelligimus, non adeo facile esse, ut quantum bonum sit agnitio Dei, intime perspiciatur. Quamobrem nec est, quod miremur, si fuerint tam multi, qui agnitionem Dei in bonis non numerant. Æstimant homines seposito rationis usu bonum exinde, quod voluptatem pariat (§. 4. *part. 2. Eth.*); cum vero ex bono voluptatem non percipiamus, nisi quando cognoscitur (§. 558. *Psych. empir.*); nec amplius latet ratio, cur agnitionem Dei in bonis non numerent. Ast quoniam sine agnitione Dei nullum officium Deo debitum præstari potest (§. 1.), ex subsequentibus autem, quæ de his demonstrabuntur, patebit, quantum ea huc faciant, ut animus voluptate perfundatur & a molestia liberetur, qua torqueri alias solet; quod agnitio Dei in bonis numeranda sit, inde cognoscent, qui capere

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

T

pere

pere nondum possunt, veram hominis perfectionem tandem redire ad patefaciendam actionibus suis liberis perfectionem Dei summam, sine agnitione ejus non obtinendam. Ceterum quæ in genere de motivis modo annotavimus (not. §. 74.), eadem hic quoque & ubivis, ubi de motivis agitur, tenenda sunt. Meminisse vero hic quoque debemus, quod paulo ante demonstratum est, hominem Deum agnoscere debere, ut sit felix (§. 74.). Ecquis enim in dubium vocare auit, medium felicitatis nostræ in bonis numerandum esse?

§. 77.

*Deum esse
exemplar
boni imi-
tandum.*

Deus nobis exemplar est felicitatis veræ, sapientiæ ac bonitatis & sanctitatis. Etenim Deus maxima voluptate personæ sibi ennitur, quia perpetuo sibi conscius est perfectionis suæ & perfectionis rerum, quæ ab ipso fieri possunt (§. 1084. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem hinc discimus, si & nos voluptate verâ frui velimus, consequenter felices esse (§. 636. Psych. empir.); nos omni animi contentione eo anniti debere, ut nos, quantum datur, perficiamus, sicque perfectionis nostræ nobis simus conscii, & ut Deum consideratione hujus universi agnoscamus, sicque perfectionis divinæ & rerum creaturarum tanquam operum ipsius nobis simus conscii, & hoc pacto participes quodammodo siamus ejus voluptatis, quo fruitur ipse Deus. Patet itaque Deum nobis esse exemplar felicitatis veræ. *Quod erat unum.*

Est vero Deus etiam sapiens & sapientiæ ejus summa atque perfectissima est (§. 640. part. 1. Theol. nat.), est summe bonus, ita ut bonitatem majorem concipi repugnet (§. 699. part. 1. Theol. nat.), est quoque sanctissimus, ita ut nec sanctitatem divinam majorem concipere valeamus

mus (§. 1065. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem si cognoscamus, quomodo Deus sapientissime fecerit hunc mundum & omnia, quæ in eo sunt, & quomodo bona conferat in creaturas suas, præsertim hominem, quomodo denique sanctitatem suam in creatione, conservatione ac gubernatione mundi conspiciendam nobis det, quæ singula prolixè admodum demonstrata sunt in systemate Theologiæ naturalis (c. 4. §. 7. part. 1.); quomodo & nos sapienter omnia agere, quomodo nos bonos aliis præbere, quomodo sancti esse possimus, inde discimus, ut sapientiam, bonitatem & sanctitatem Numinis imitari valeamus, quantum usus facultatum nostrarum studio nostro perfectarum permittit. Denuo igitur patet Deum nobis esse exemplar sapientiæ ac bonitatis & sanctitatis. *Quod erat alterum.*

Nemo est, qui nesciat, quantam utilitatem habeant exemplaria, quæ imitari valemus. Nec qui Deum agnoscit, negare poterit, non dari perfectius exemplar felicitatis veræ, sapientiæ ac bonitatis & sanctitatis, quod ad imitandum nobis proponere possumus, quam ipsummet Deum, cum nullibi noceatur ullus defectus, quemadmodum contingit, si homines imitandos nobis proponimus, ita ut verendum non sit, ne in eligendo exemplari erremus, quemadmodum haud raro, immo frequentissime fieri solet, si homo hominem imitetur. Homines ad imitandum alios proni sunt, præsertim si ipsimet non satis statuere possint de eo, quod faciendum. Interest igitur, ut sibi proponant exemplar minime fallax, cui tuto fidere possunt. Imitatio igitur Dei fortissimum motivum est agnitionis ipsius.

§. 78.

Qui virtutis amans est, agnitioni Dei omnem operam navare De agnitione tenetur. Qui enim virtutis amans est, is negligere non Dei ad studet diuinam virtu-

T 2

debet diuinam virtu-

tis requisita. debet media, quibus virtus facilius acquiritur & conservatur, quod per se patet. Enimvero si pietas cum virtute conjungatur, hæc & facilius acquiritur & conservatur (§. 344. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quamobrem virtutis amans pietatem cum studio virtutis conjungere debet. Quoniam itaque pietas philosophica, de qua hic nobis sermo est, consistit in habitu actiones legi naturæ conformandi vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina defumtorum, quatenus lumine rationis innotescunt (§. 339. part. 1. *Phil. præct. univ.*), consequenter qui pietatem cum studio virtutis conjungere voluerit, agnoscere tenetur, existere Deum & hæc esse ipsius attributa; qui virtutis amans est, agnitioni Dei omnem operam navare tenetur.

Ostenditur idem etiam hoc modo. Qui virtutis amans est, negligere nihil eorum debet, quibus in studio & exercitio virtutis juvatur. Quamobrem cum constet, ad studium & exercitium virtutis plurimum conferre exemplar, quod nobis ad imitandum proponimus, Deus vero nobis exemplar est felicitatis veræ, sine virtute non obtinendæ, nec ab ea separabilis (§. 400. part. 1. *Phil. præct. univ.*), idemque sapientiæ, bonitatis & sanctitatis (§. 77.), per se autem pateat, quod Deum nobis exemplar in actionibus nostris dirigendis proponere nequeamus, nisi eundem agnoscamus; qui virtutis amans est, agnitioni Dei omnem operam navare tenetur.

Dux sunt rationes, quæ impellere debent virtutis amantem ad agnitionem Dei, scilicet ut pietatem consequatur & ut Deum sibi exemplar proponere possit in actionibus suis determinandis. Quanta sit vis pietatis in studio virtutis, patet ex influxu in virtutes omnes, de quo disertius dicemus suo loco.

loco. Quanta sit vis exemplorum in studio virtutis, five intellectu-
 alis, five moralis fuerit, indies experimur & usum exemplorum in
 praxi morali dudum agnoverunt philosophi. Sinenses, quem-
 admodum ex libris classicis eorum a R. P. *Noellio* editis ap-
 parer, omne studium virtutis & omnem Remp. recte admi-
 nistrandi prudentiam ad exempla reduxerunt. Quamobrem *Con-*
fusius, cum in utroque genere proficere veller, ab anno ætatis de-
 cimo quinto se totum lectioni Annalium tradidit. Cur vero
 tanta vis esse debeat exemplorum in hoc genere, ex iis in-
 telligi potest, quæ de usu eorundem tum in genere, tum
 in philosophia practica in specie demonstravimus (§. 259. *Et seqq.*
part. 2. Phil. pract. univ.). Non autem datur exemplum præstan-
 tius, quam ipsius Dei, etiam si eundem tibi repræsentes tan-
 quam Monarcham, qui mundum universum gubernat, ubi
 de recte administranda Rep. cogitatio animum subit: quod
 demonstrare non est hujus loci. Neque est, quod verearis,
 cum Deus sit spiritus (§. 124. *part. 1. Theol. nat.*), homo
 autem constet ex anima & corpore, ac non minus dentur
 officia erga corpus & statum externum, quatenus corpus
 respicit, quam erga animam, (§. 169. *part. 1. Jur. nat.*),
 quæ spiritus est (§. 645. *Psych. rat.*), Deum non posse esse perfe-
 ctum exemplar omnis virtutis, quod homo in omni actionum ge-
 nere sibi proponat; a sapientia enim, bonitate & sanctitate Dei,
 modo hæc attributa intime perspiciantur, omnia derivantur, quæ
 in quolibet actionum genere observanda, ut eas ad actio-
 nes divinas, quales in creatione & providentia observan-
 tur, componas. Nemo non intelligit, fieri non posse, ut
 hæc eundo per omne actionum humanarum genus hoc lo-
 co ostendantur. Talia enim demonstrari nequeunt, nisi
 ubi de virtutibus singulis in specie ex instituto agitur. Qui
 vero acutiores sunt, nec ignari eorum, quæ in operibus
 præcedentibus demonstravimus; facile perspicient a veritate
 minime abhorrere, quæ hic dicuntur.

§. 79.

De agnitione Dei ad scientiam requisita.

Qui scientiæ amans est, agnitioni Dei operam dare tenetur. Etenim qui scientiæ amans est, nosse cupit rationes eorum, quæ in mundo esse ac fieri observat, quod nemine, ut puto, invito jam sumitur, cum natura nos veluti sua sponte impellat ad quærendum, cur quid sit aut factum fuerit. Ast cum omnia in mundo, quæ continuo fiunt, sint contingentia (§. 80. *Cosmol.*), quorum actus determinatur per alterum quoad actualitatem suam (§. 89. *Cosmol.*), quæ tamen in hac serie rationem sufficientem actualitatis suæ non habent, sed in ente alio extra seriem istam constituto (§. 90. *Cosmol.*), quod Deus est (§. 67. *part. 1. Theol. nat.*); qui Deum ignorat nullius rei existentiae rationem sufficientem dare potest, & nisi noverit, quale ens sit Deus & quænam sint ipsius attributa, nec dare poterit rationem, cur talis sit rerum series in hoc universo: unde rationes multæ particulares pendent. Patet itaque nos in multis cœcutire debere, quæ tamen scientiæ cupidi nosse malleamus, nisi Deum agnoscamus. Scientiæ igitur amans agnitioni Dei operam dare tenetur.

Qui sciendi cupiditate flagrat, ei non satisfacit historica rerum cognitio, ut norit, hoc esse, vel fieri; sed inhiat quoque rationem, cur sit, vel fieri possit, nec ratio proxima satisfacit, sed scire quoque desiderat rationes rationum, donec tandem nil amplius restet, de quo quæri possit, cur sit, hoc est, animus eius non exsatiatur, nisi ratione sufficiente perspecta, quam ut assequatur ubi fieri non posse deprehendit contristatur & impatiente quodam desiderio torquetur. Equidem cum scientia delectet, voluptas, quæ ex ratione proxima perspecta percipitur, prædominari solet, ut molestia ista animi ex defectu cognitionis rationis sufficientis

entis orta non percipiatur, ubi tamen animus ad hunc advertitur, impatientia non amplius lateret. Quando vero mundum hunc adspectabilem contemplamur & super iis, quæ in eo observamus, reflectimus; multæ nobis offeruntur quæstiones, ad quas respondere non possumus, cur hoc vel istud sit, nisi Deum agnoscamus, hoc est, non modo sciamus, quod existat, verum etiam quænam sint ejus attributa, & distinctas perfectionum ipsius notiones habeamus. Pertinet huc quæstio de origine hominum & cujusvis generis animalium atque vegetabilium, de ipso ortu mundi, de existentia mali in hoc mundo, de ortu veritatis & essentia rerum omnium, ut alia taceamus, quæ magis abscondita sunt. Qui systema nostrum Theologiæ naturalis Tomo primo comprehensum & ea, quæ in Tomo secundo tradidimus, attenta mente perlegerit; ei haud obscurum erit, quod non modo eorum, quorum jam meminimus, sed etiam aliorum ratio reddi nequeat, nisi Deum agnoverimus. Intelliget quoque, in quam absurdas homines inciderint opiniones, & in quos errores pietati ac virtuti omni adversos, quod Deum non agnoverint. Hæc omnia qui considerat, non dubitabit sine agnitione Dei se in plurimis cæcutire, quæ scire poterat, si eum agnosceret. Erit itaque hoc motivum agnitionis Dei. Huc etiam spectat, quæ de systemate Philosophiæ a priori ex ipsa natura Dei deducendo in parte altera Theologiæ naturalis me monuisse memini.

§. 80.

Qui Deum ignorant, nec ad modum, quo contingentia in De neglectu hoc mundo ad actum perducuntur, animum advertunt, neque principium rationis sufficientis perspectum habent; agnitionem Dei negligunt. Cum ignorantia sit absentia notionis rei simpliciter apprehendendæ inserviens (§. 27. part. 1. Phil. præf. univ.), qui Deum ignorat, nullam prorsus ejus notionem habet, con-

consequenter si vocabulum Dei audit, id ipsum eidem est sine mente sonus, ut si quis nomet Deum, perinde sit ac si quis blistri dicat. Quamobrem nec fieri potest, ut ulla animum ejus de Deo agnoscendo subeat cogitatio. Cumque ad modum, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducuntur, animum non advertat, neque principium rationis sufficientis perspectum habeat, *per hypothesin*, aliunde autem, quam ex contingentia mundi & rerum, quæ in eo sunt, consideratione hujus universi existentia Dei agnosci nequeat (§. 15.), neque demonstrari possit sine principio rationis sufficientis (§. 18.); qui ad modum, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducuntur, animum non advertit, neque principium rationis sufficientis pespectum habet, ei præclusa est via ad agnitionem Dei, ut cur in existentiam Deo inquiret, ratio nulla sit. Quoniam itaque qui Deum ignorat, nec ad modum, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducuntur, animum advertit, neque principium rationis sufficientis perspectum habet, de Deo non cogitat, nec contemplatione hujus mundi aliquam ipsius notionem acquirere valet, veluti quod sit ens a mundo diversum, quod rationem sufficientem eorum, quæ in mundo contingunt, contineat, *per demonstrata*; ideo agnitionem Dei negligit.

No circa propositionem præsentem inanes nectantur difficultates, de eo, qui Deum ignorat, non judicare debemus ex nobis, quibus a prima infantia ab educatoribus nostris ingenita fuit aliqua Dei notio. Quando nos consideratione hujus universi Deum agnoscere volumus, ea sumimus, quæ notione ista continentur, ac deinde expendimus, quæ in mundo observamus, num inter ea sint, quæ existentiam Dei, aut hoc, vel istud attributum ipsius palam faci-

faciunt. Ac ideo contingit, ut argumenta quædam nos convincere videantur de existentia Dei, quibus eadem minime probatur. Ita si quidam argumentantur: Datur ordo in hoc universo. Ergo datur ordinans, ideoque Deus, qui res in mundo existentes in hunc ordinem redegit: illi tacite supponunt, res in mundo in hunc ordinem fuisse redactas, nec eum esse necessarium: id quod non supponerent, nisi jam animo inhæreret notio Dei, tanquam auctoris & factoris hujus universi. Quamobrem si quem de existentia Dei hoc argumento convincere volunt, qui vel Deum prorsus ignorat, vel de eadem dubitat, vel eandem negat, is non patitur precario sumi, quod ordo in hoc mundo sit contingens, sed res in mundo existentes in ordinem hunc fuisse redactas, non vero ordinem hunc esse necessarium: si vel maxime concedat, dari ordinem in mundo, nec ex notione ordinis a priori id demonstrari desideret. In eundem censum referenda sunt argumenta, quæ petuntur ab artificiosa constructione corporis humani, vel organi cujusdam, veluti oculi, auris, cordis, cum ex opere artificioso non colligatur existentia artificis, sed ejus ars, existentia autem artificis colligatur ex operis existentia, quia aliunde notum est, istiusmodi opus existere non posse, nisi ab artifice quodam conficiatur (§. 16). Supponendus itaque est homo, qui nihil unquam ne fando quidem de Deo audivit, aliarum vero rerum scientiam percepit, ut intellectu uti didicerit. Hic incitamento quodam opus habet, si ad rem quandam agnoscendam animum appellere debeat, & ne operam in ea agnoscenda ludat, principia genuina familiaria experiatur necesse est, ex quibus quod agnoscere cupit ratiocinando colligitur. Exemplum habemus in Sinensibus, quos Deum ignorasse satis patet, cum in libris eorum classicis, in quibus hodie-rum erudiuntur adolescentes & juvenes, nullibi mentio Dei fiat, nec ullum erga Deum officium commemoretur. Accedit, quod ne quidem vocabulum, quo Deus significetur, in ipsorum lingua extet. Quod enim quidam fingant, vocabulum,

(*Wolffii Ethica Pars III.*). U

bulum, quo cælum indigitant, duplicem habere significatum, ita ut non tantummodo significet, quod nos cæli nomine compellamus, verum etiam ens quoddam supernum, hujus universi moderatorem, a cælo & mundo integro diversum, quod nos Deum vocamus, id nulla firma ratione probatur. Quamvis enim alicubi de cælo prædicare videantur, quæ nos Deo tribuimus & recte tribuimus; hinc tamen nondum probatur, eos habuisse notionem quandam Dei, qualem nos habemus, sicuti inde non colligitur, aliquem habere notionem Dei, qui naturæ tribuit, quæ nos tribuimus Deo, & si ponamus eum in lingua sua non habere vocabulum, quo ens istud, quod nos Deum appellamus, nemo hinc colliget, naturam in ipsius lingua duplicem habere significatum, ita ut non minus ens istud, quod nos Deum appellamus, quam illud, quod naturæ nomine indigitamus, significet. Constat Sinenses ab antiquissimis temporibus excoluisse Astronomiam & Mathesin, sine qua in illa proficere non licet, philosophiam vero inprimis moralem atque civilem, in Physica autem parum profecisse, Metaphysicam incultam & desertam apud eos jacuisse. Unde ex præsentī propositione facile patet ratio, cur de agnitione Dei acquirenda solliciti non fuerint. Et quamvis sero ex Iaponia in Chinam a Bonciis illata fuerint idola, quorum cultu fascinatus est plebis animus; acutiores tamen insulsa ista commenta recte riserunt, quæ ideo animum ab agnitione Dei magis averterunt, quam ut eum ad eandem arrexerint. Ceterum jam alibi demonstravimus, possibile esse, ut homo quidam simpliciter ignoret dari Deum (§ 430. *part. 2. Theol. nat.*), consequenter in hyporhesi propositionis præsentis non sumitur, quod possibile esse nondum constat, & per indirectum quoque jam ostendimus, qui simpliciter ignorat dari Deum, huic nullam Deo esse notionem (§. 428. *part. 2. Theol. nat.*). Equidem qui existentiam Dei per consensum omnium gentium probant, fieri posse negant ut quis simpliciter

citer ignoret Deum, consensum tamen istum sumunt, non probant. Vjde, quæ alias ea de re annotavimus (not. §. 429. part. 2. Theol. nat.).

§. 81.

Quoniam agnitionem Dei negligit; qui Deum ignorans ad modum, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducuntur animum non advertit, nec principium rationis sufficientis perspectum habet (§. 80.); *impedimentum hoc agnitionis Dei tollitur, si ignoranti insinues notionem Dei, qualis consideratione hujus universi acquiritur, animum ejus advertas ad modum, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducuntur & principium rationis sufficientis ipsi reddas perspectum, aut, si verendum, ne per precipitantiam Dei agnitionem sibi inutilem judicet, ideoque ad eam acquirendam se adduci minime patiatur, consultius est, ut initium fiat, quasi aliud agendo, a principio rationis sufficientis inculcando, coque perspecto modus, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducantur, declaretur tandemque inde existentia Dei inferatur.*

*Remedium
adversus
istud impedi-
mentum.*

Quomodo hæc singula fieri possint, ex antecedentibus satis constat, & inprimis probe consideranda sunt, quæ supra demonstravimus, cum modum traderemus, quo habetiores ad agnitionem Dei consideratione hujus universi sunt perducendi (§. 71.). Quodsi qui ad agnitionem Dei perducendus cælo, vel naturæ quædam tribuit, quæ Deo tribuenda; distinge in gratiam ipsius inter cælum visibile & invisibile, aut cum scholasticis inter naturam naturantem & naturatam, & permitte, ut vocabulo cæli, vel naturæ duplicem tribuat significatum, ut alter significet ens a cælo visibile, vel natura rerum visibilium diversum, cui ea conveniunt, quæ nos notione Dei comprehendimus. Videntur hoc attendisse Missionarii ex Societate Jesu in China, qui voca-

bulum, quo Sinenſes cælum appellant, tranſtulerunt ad ſignificandum verum Deum, & recte *Bayerus* in Muſæo ſinico hoc prudentiæ eorum tribuit, ne videantur communem cauſam facere cum Bonciis, qui idola in Chinam inuexerunt.

§. 82.

Quomodo
tollatur du-
bitatio de
exiſtentia
Dei ob ar-
gumenta mi-
nus firma.

Si quis dubitat de exiſtentia Dei, quod argumentis minus firmis aut prorsus vitiſis defendatur; iis rejeſtis, vel a poſteriori ex contingente exiſtentia huius univerſi, vel rerum naturalium exiſtentia Dei colligenda, vel ex noſione entis perfectiſſimi, poſſibilitate ejus eviſta, inferenda. Qui enim dubitat de exiſtentia Dei, quod argumentis minus firmis, aut prorsus vitiſis, defendatur; is non modo eorum infirmitatem & vitia, quibus laborant, agnoſcit, verum etiam argumenta firmiora, ab iſtiusmodi vitiis libera, in quibus nimirum nihil ſumitur, niſi quod certum eſt, nec ullum in ratiocinando committitur vitium (§. 569. *Log.*), ignorat. Quamobrem cum per ſe pateat, omnem operam ludi, quæ argumentis iſtis commendandis & ornandis impenditur; eadem rejicienda ſunt. Et quia ſine circulo exiſtentia Dei aliunde, quam a contingencia mundi & rerum, quæ in eo ſunt, conſideratione huius univerſi demonſtrari nequit (§. 15.), nec ex noſione entis perfectiſſimi a priori niſi poſſibilitate ejusdem eviſta (*not.* §. 13. *part. 2. Theol. nat.*); ſi quis de exiſtentia Dei dubitat ea vel a poſteriori ex contingente exiſtentia univerſi & rerum in eo exiſtentium colligenda, vel ex noſione entis perfectiſſimi, poſſibilitate ejus eviſta, inferenda.

Noto notius eſt, cumulari argumenta pro exiſtentia Dei, quaſi in multitudine ſit præſidium contra atheos, & eorum
nume-

numero vincat veritas. Commendari solent hæc argumenta autoritate, quod scilicet omni tempore a præstantissimis Theologis & Philosophis pro certissimis & firmissimis habita, quasi argumenta ad convincendum apta vim suam acquirant ab autoritate. Exornantur artificiis oratoriis, ad stimulandum appetitum sensitivum, ut in assensum influat & affectus suppleant, quod ponderi argumentorum deest. Enimvero hæc non sunt adversus dubitationes remedia, sed easdem potius firmant, cum omnes isti conatus moveant suspicionem malæ causæ. Recte igitur faciunt, qui argumenta istiusmodi rejiciunt, non dissimulantes infirmitatem, nec vitia, quibus laborant, quemadmodum quoque a cordationibus dudum factum esse monuimus (*not. §. 12.*). Equidem argumenta nonnulla probabilia sunt; cum tamen nonnisi opinionem gignant (§. 602. *Log.*), dubitationes agnita eorum infirmitate ortæ eorundem commendatione & oratione non tolluntur, sed subsistunt. Nihil igitur superest, quam ut ad argumentum certum & firmum veniatur ad captum ejus accommodandum, cui dubitatio eximenda. Qui de existentia Dei dubitant, nunc procliviores sunt ad subscribendum veritati, nunc ad atheismum (§. 425. *part. 2. Theol. nat.*). Hæc igitur differentia probe attendenda, si cui dubitatio omnis de existentia Dei tollenda. Sed quæ in dato casu utrolibet observanda sunt, prudentiæ uniuscujusque relinquuntur (§. 256. *part. 1. Jur. nat. & §. 466. part. 1. Eth.*). Quodsi enim ad talia descendere vellemus, in imensum excreceret labor.

§. 83.

Athei argumenta infirmia & vitiosa pro existentia Dei refutant; sed qui eadem refutat, atheus non est. Atheus enim nec temetipsum & vigat dari Deum (§. 411. *part. 2. Theol. nat.*), consequenter argumentis pro existentia Dei contra se allatis vim suam torum pro detrudere tenetur. Quamobrem si ea ponderans deprehendit existentia

*Dei afferri
solitorum de-
tegere sit si-
gnum athe-
ismi.*

dit, in iisdem precario assumi, quæ probata non sunt, vel prorsus probari nequeunt, veluti si ad consensum omnium gentium provocetur, vel nondum sufficienter probata, aut vitium committi in ratiocinando, veluti circum vitiosum, vel inferri ex præmissis, quod vi formæ inferri nequit, falsum esse hoc modo ostendit, hoc vel isto argumento probari, quod Deus existat. Quoniam itaque argumentum refutat, qui hoc ostendit (§. 1017. Log.); qui atheus est argumenta infirma & vitiosa pro existentia Dei refutat. *Quod erat unum.*

Enimvero si argumenta pro existentia Dei allata rêvera fuerint infirma, vel vitiosa, qualia esse, quæ magno numero vulgo cumulantur, in Ratione Prælectionum jam olim ostendimus; qui ea refutat, cum hoc facere possit eo animo, ne bona causa male defendatur, & quod ostendit, verum sit, propterea atheus non est. *Quod erat alterum.*

Nemo nisi imperitus propositionem falsam esse pronuntiabit, quia male probatur. Absonum igitur est labem atheismi alicui adspargere, quia ostendit, hoc vel isto argumento existentiam Dei demonstrari non posse. Multo magis vero absurdum est, si quis contendat, eripi defensoribus existentiae Dei tela in atheos contorquenda & his dari arma, ut cum ipsis pugnent, quasi vero athei non ipsimet videant argumentorum infirmitatem & vicia, quibus laborant, ideoque sibi videantur defensoribus existentiae Dei acutiores. Si qui atheismo patrocinari dicendi sunt, hi profecto sunt, qui argumenta infirma & vitiosa pro certissimis & firmissimis omni animi contentione aliis obtrudere conantur, non vero qui eorum infirmitatem & vicia detegunt. Mali sunt defensores, qui irrita tela jactant in ipsorum

rum jugulum ab hoste retorquenda. Non heri demum aut nudius tertius invaluit mos illorum, qui argumento ab invidia ducto utuntur (§. 1049. 1050. Log.), atheum appellant, qui argumenta pro existentia Dei, quæ ipsi pro certissimis & firmissimis venditant, rejiciunt & de aliis cogitant; sed verustus cæca imitatione conservatur. Jubent vero tempora, in quæ incidimus, mutati morem. Aaperto enim Marte hodie in aciem progrediuntur qui quæ antea secum mustitare cogebantur, nunc palam profiteri non verentur. Multa igitur cautione opus, ne se ludibrio ipsorum exponant, qui causam Dei defendere debent, vel defendendam sibi sumunt.

§. 84.

Si atheus ob infirmitatem argumentorum pro existentia Dei De atheo in fallatorum Deum esse negat; ipsemet precario sumit, quod manifesto propria falsum est, reprehendendus ob id, quod in aliis reprehendit. Etenim principia peccati atheus ob infirmitatem argumentorum pro existentia Dei allatorum Deum esse negat; ideo certum esse putat, non

existere Deum, quia argumentis istis sufficienter non probatur, aut prorsus probari nequit existentia Dei. Enimvero non demonstrat, argumenta alia, in quibus nihil desideratur, esse impossibilia, consequenter id probari omnino non posse, quod argumentis istis non probatur, aut non sufficienter. Quoniam itaque propositio propterea falsa non est, quia non recte probatur, aut nemo eandem probare potest, sed saltem inde concluditur, probationem esse minus sufficientem, aut nullam, vel neminem adhuc probationem sufficientem dedisse; ideo si atheus ob infirmitatem argumentorum pro existentia Dei allatorum Deum esse negat, ipsemet precario sumit, quod manifesto falsum est (§. 600. Log.). Quod erat unum.

Dum

Dum vero argumenta minus firma, aut vitiosa rejicit atheus, in defensoribus existentiae Dei reprehendit, quod in probanda existentia Dei principia quædam precario sumant, vel quod Deum esse statuunt, cum dari Deum sufficienter probare nequeant. Dum vero ob hæc argumenta negat, Deum existere, etiamsi demonstrare non possit, alia argumenta impossibilia esse, in quibus nec in materia, nec in forma vitium notatur, ipse precario sumit, quod manifesto falsum est, ac ex principiis infert, quod inferri minime poterat, *per demonstratâ n. 1.* Patet itaque, eum ob id ipsum reprehendendum esse, quod in aliis reprehendit. *Quod erat alterum.*

Athei videntur sibi & videri volunt omnibus ceteris acutiores, ut ideo nomen vi intellectus præstantium, in sermone Gallico *esprit forts*, affectent. Quamobrem interest, ut fastus eorum retundatur, ostendendo, quod eadem imbecillitate intellectus laborent, quam imputant aliis & in iis rident. Pervulgatum est, propositiones veras ab imperitis minus recte probari, & per consequens inde concludi non posse, quod falsa sit propositio, quia probatione allata veritas ejus non evincitur. *Euclides* propositiones suas demonstravit, ut de earum veritate nemo dubitare possit, qui demonstrationes capit. Dantur vero compendia mathematica, in quibus autores imperiti probationes afferunt, quibus minime demonstratur, quod erat demonstrandum. Quod si jam ponamus quendam in istiusmodi compendium incidere, qui demonstrationes *Euclideas* ignorat & vitia ætensarum demonstrationum auctoris imperiti observare. Ponamus porro eum properea audacter affirmare, quod propositiones *Euclideæ* sint falsæ, veluti quod duo parallelogramma super eadem basi & intra easdem parallelas constituta non sint æqualia, aut ducta recta intra crura trianguli basi parallela se-

segmenta crurum non sint inter se & cruribus proportionalia. Equis non ridebit affirmantem & contemptu dignum, non autem dignum judicabit, qui refutetur? Velim vero hoc etiam notent, qui clamant, arma ipsis eripi, quibus cum atheo pugnandum, si argumentorum, quibus utuntur, infirmitas & vitia ostendantur, ac dari atheis. Si vel maxime ponamus, nullum proflare argumentum, quo existentia Dei demonstrari possit; inde saltem inferri poterit, non certo constare, utrum detur Deus, nec ne, quod vero non detur, negari haud quaquam potest. Ratio sufficiens ad dubitationem, non est sufficiens ad negationem. Obiter vero quasi adhuc monemus, ut hinc discatur, quam necessarium sit studium Logicæ, ne judicia nostra præcipitemus, & quod Logica non discenda sit in spem futuræ oblivionis, quasi referenda ad crepundia puerorum. Usus Logicæ facere tenentur etiam in scientiis adulti, ac ideo recte addiscenda, & ubi eam didiceris per omnem vitam non dediscenda, ut ejus usum facere possis. Turpe omnino est viro, si peccat in ea, quæ puer didicit.

§. 85.

Si quis de existentia Dei dubitat, aut eandem negat, quia Absurditas nullam habet notionem productionis ex nihilo, seu materia nulla ejus, qui præexistente; non obstante eadem difficultate admittit mundum mundi creati. esse ens a se, & negatio illius, affirmatio hujus contra rationem onem negat, est, non contra. Nos nullam habere notionem potentiaæ aseitatem creatricis, qua scilicet quid producitur nihilo extra produ- affirmat. centem existente, quod per modum materiae in actualitatem influere possit, verum omnino est (§. 32.), cum ostendere non possimus, quomodo possibile sit, ut ex nihilo quid producat. Enimvero non minus certum est, nos nullam habere notionem aseitatis materiae aut mundi materialis (§. 30.), cum nec demonstrare valeamus, quod pos-
(Wolffii Esbica Pars III.) X libi-

sibile sit, ut materia, vel mundus materialis necessario existat. Quodsi ergo quis de existentia Dei dubitat, aut eandem negat, quia nullam habet notionem productionis ex nihilo, is sumit in casu dubitationis, incertum esse, utrum id sit, nec ne, cujus nullam habet notionem, in casu negationis, impossibile esse ut sit id, cujus notionem nullam habemus. Quodsi vero admittit, mundum esse a se, tacite supponit, non esse dubitandum de existentia ejus, cujus nullam notionem habemus, immo affirmat, id esse, quod num possibile sit ostendi nequit. Patet itaque eadem difficultate subsistente admitti aseitatem mundi, ob quam rejicitur creatio mundi ex nihilo, consequenter de existentia Dei vel dubitatur, vel negatur. *Quod erat primum.*

Quando vero quis negat mundum ex nihilo a Deo produci potuisse, affirmare utique tenetur, eum necessario existere, consequenter rationem sufficientem existentiae suae in essentia sua habere (§. 309. *Ontol.*). Enimvero nec materia tanquam massa uniformis spectata rationem sufficientem in se continet (§. 30.), nec talem continent corpora, ex quibus mundus compositus, nec ipse mundus, tanquam ens compositum, cujus essentia consistit in modo, quo res finitae datae, non aliae inter se connectuntur (§. 59. *Cosmol.*), sicuti omnium corporum in modo compositionis (§. 140. *Cosmol.*), immo in mundo non continetur ratio sufficiens actualitatis eorum, quae in ipso contingunt (§. 90. *Cosmol.*). Contra rationem igitur affirmatur, mundum esse a se, negatur productionem ex nihilo esse impossibilem. *Quod erat secundum.*

Ex

Ex adverso autem, qui negat, mundum esse ens a se, id ideo negat, quia in eo non continetur ratio sufficiens existentiae suae & eorum quæ in ipso contingunt, vi principii rationis sufficientis (§. 70. *Ontol.*), & vi ejusdem principii infert, cum existentiae suae rationem habere in alio, consequenter ab eo factum esse, & quidem ex nulla materia præexistente (§. 30.), sicque possibilitatem productionis ex nihilo a posteriori agnoscit (§. 170. *Ontol.*), etsi a priori, cum notionem nullam ejus habeamus, demonstrare eandem nequeat. Qui ergo affirmat dari Deum, qui mundum ex nihilo produxit, negat hunc esse ens a se, nihil affirmat, vel negat, quod sit contra rationem. *Quod erat tertium.*

Videmus itaque sibi metipsis contradicere atheos. Negant existentiam Dei, ne quid admittere videantur tanquam verum, cujus nullam notionem habent, unde ejus possibilitas a priori patet: affirmant mundum esse ens a se, quamvis aseitatis mundi nullam habeant notionem, per quam pateat ejus possibilitas a priori. Quoniam itaque negantes sumunt, non esse admittendum tanquam verum, cujus nullam habemus notionem, unde ejus possibilitas a priori patet; stante ipsorum principio nec affirmare possunt, mundum esse ens a se. Affirmantes itaque sibi concedere volunt, quod ipsi falsum pronunciant, dum existentiam Dei impugnant. Ecce igitur tibi acumen, quo se ceteris præstare sibi videntur athei, ablepsiam aliis objicientes, qua ipsimet maxime laborant! Ecquis enim concipere potuerit tantam ablepsiam, nisi in homine, qui affectuum impetu præpeditam habet mentem, ut cernere non possit, quod alias videt, quando id contrariatur sententiae suae. Inprimis autem probe considerandum est, quod in parte secunda & tertia propositionis præsentis demonstratum est, atheos in affirmando & negando impingere in principium rationis, &

malle opinari quæ sunt contra rationem, quam ut quiesquam admittere videri malint, quod rationem ipsorum transcendit, etsi talia innumera indies admittant & admittere debeant, cum exiguus sit eorum numerus, quæ a priori a se agnosci gloriari possunt: ex adverso in refutando aseitate mundi & demonstranda ejus productione ex nihilo, seu ex nulla materia præexistente, ab ente, quod a mundo & rebus in eodem existentibus, prorsus diversum est, facta nihil asseritur, nihil negatur, nisi quod affirmari, vel negari jubet principium rationis sufficientis. Judicent enim ipsimet athei, num acutior dicendus sit, qui omnem rationis usum ejurare teneretur, ut ea, quæ affirmat, vel negat, affirmare, vel negare possit, an vero is, qui nihil affirmat, nihil negat, nisi quod rationi convenit, vel repugnat. Athei omnino se irracionales probant, dum ratione supra ceteros omnes eminere volunt. Quod dubitantem attinet, is non perinde ac atheus sibimetipsi adversatur, cum de aseitate mundi non minus dubitet, quam de ejus productione ex nihilo. Quamobrem quæ de absurditate athei dicta sunt, ad eum applicanda non sunt. Eximenda ei sunt saltem dubia nullitatem eorum ostendendo: id quod haud difficulter fieri potest, si necessitas admittendi creationem ex nihilo per ea, quæ de existentia Dei a posteriori probanda dicta sunt, evincatur, atque ad animum eidem revocetur, quod indies in dubium non revocare audeat, quod quædam sint, etiam si a priori non intelligat, quomodo esse possint.

§. 86.

Absurditas Hypothesis atheorum, quod rudis & indigesta atomorum hypothesis les motu fortuito in hanc formam digesta fuerit, quam mundus atheorum de habet, nititur principiis precariis & contra rationem fingitur, ne ortu mundi. que emendatur, si atomi diversis qualitatibus prædita vestiuntur vi attractice, qua similes se mutuo attrahunt, dissimiles se mutuo repellunt.

pellunt. Cum enim non demonstrent athei, quod nec demonstrari potest (§. 50. *part. 1. Theol. nat.*); mundum esse ens a se precario sumunt (§. 489. *part. 2. Theol. nat.*), nec inde atomorum existentiam necessariam inferre possunt, sed precario sumunt (§. 600. *Log.*), & repugnante principio rationis sufficientis, ideoque contra rationem statuitur, atomos hasce esse entia a se (§. 53. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam motus, quo atomi rudem & indigestam molem constituentes in ordinem digestæ finguntur, tribuendus casui puro (§. 94. *Cosmol.*), casus autem purus impossibilis est (§. 95. *Cosmol.*), precario quoque ipse sumitur & tanquam principio rationis sufficientis adversus contra rationem (§. *cit.*). Si vero vel maxime ponantur atomi materiales diversarum qualitatum & supponatur eas vi intrinseca moveri, ne unico tamen exemplo rei cujusdam in mundo obvio doceri potest, multo minus autem ex iis, quæ sumuntur, demonstrari, quomodo corpora tam totalia, quam partialia hanc formam, quam nunc habent, induere & in hunc ordinem, qui conspicitur, redigi potuerint. Nulla igitur consequentia ex iis, quæ sumuntur, infertur, quod mundus hic adspectabilis motu fortuito atomorum in hasce formas & hunc ordinem redactarum ortus fuerit. *Quod erat unum.*

Quodsi atomi induantur vi attractrice, cujus ope atomi similes se mutuo attrahunt, dissimiles se mutuo repellunt; cum nulla detur ratio, cur istiusmodi vis atomis inesse debeat, perinde ac figura atomorum materialium (§. 190. *Cosmol.*), qualitas occulta est (§. 189. *Cosmol.*) & cum sumatur tanquam entitas a materia diversa eidemque superaddita, aliis nimirum particulis se mutuo attrahentibus

bus & attractione mutua ad unionem tendentibus, aliis se mutuo repellentibus & ab unionem abhorrentibus, terminus inanis est (§. 18. *Log.*) Immo fingi nequit ulla lex attractionis, qua atomi sese mutuo attrahentes ita uniri possint, ut structura vel unius saltem organi in corpore animali prodeat, quascunque tandem figuras atomis tribueris. In emendatione igitur hypotheseos atheorum de ortu mundi ex fortuito concursu atomorum nihil sumitur, quod non sit precarium, & per quod intelligibili modo quidpiam eorum explicatur, quod explicandum. Quamobrem si vel maxime atomi diversis qualitatibus præditæ vi attractrice vestiuntur, qua similes se mutuo attrahunt, dissimiles se mutuo repellunt, hypothesis tamen atheorum de ortu mundi minime emendatur. *Quod erat alterum.*

Moderni athei, qui nomen suum publice proficentur, materialistæ sunt, notiones primas a sensu unice derivant, nec ultra eum progrediuntur in imaginariis acquiescentes, & materię vim attractricem tribuunt, qua similia uniuntur, dissimilia ab unionem repelluntur. In notionibus primis sequuntur *Lockium* in Tentamine de Intellectu humano tanto quidem majore fiducia, quod videant Geometras in notionibus istis imaginariis acquiescere posse. Materialismum in Anglia multo conatu defendit *Hobbesus* & plurimos reliquit sectatores, cui cum faveant principia *Lockii*, qui quidem materialismum defendere ausus non fuit, possibilem tamen statuit & scepticismum de animæ immaterialitate introduxit; tanto avidius eum amplectuntur athei, quod consentiat cum dogmatis *Lucretii* de natura rerum, quem magistrum venerantur. Notum est *Gilbertum* Anglum edidisse Philosophiam magneticam, in qua phænomena naturæ per vim attracticem, qualem in magnete conspiciamus, explicare aggressus est: cujus hypothesein ad explicandas causas mo-

cuum

rum; cœlestium transtulit *Keplerus* in Epitome Astronomiæ Copernicæ. Cum *Jaacus Newtonus* in Principiis Philosophiæ naturalis mathematicis Geometriam ad explicandam naturam transferret, exemplo *Archimedis* & inprimis *Galilæi*, & in natura Geometrice tractanda felices fecisset progressus, in explicando autem motu siderum *Keplerianas* hypotheserumeret, ut ideo a *Wifsono* philosophiæ Newtoniæ parens dictus fuerit *Keplerus*, ac leges quasdam attractionis generales dedisset; attractiones a *Cartesio* & in Anglia a *Roberto Boyle* aliisque feliciter profligatæ quasi ab orco in Philosophiam revocatæ & sic tandem ex *Gilberti* attractionibus magneticis & *Lockii* notionibus imaginariis ex tabulara *Aristotelis* derivatis, cui Tentamen suum superstruxit, enata est Philosophia, quæ dicitur, Newtoniana, cui cum quadam auctoritatem conciliaverit nomen *Newtoni*, Geometræ summi, cujus eminentia in Mathesi merita nunquam satis prædicabuntur, eam suam faciunt Athei moderni, quod tanta auctoritas faveat ipsorum fastui, quo semet tanquam ceteris omnibus acutiores supra omnes extollunt. *Newtono* debetur mathematica naturæ cognitio longe ultra terminos *Archimedis* & *Galilæi* promota, quam si Philosophiam Newtonianam cum *Pemberton* & aliis dicere volueris, per me hoc licet, utur ego cognitionem mathematicam a philosophica distinguam (§. 17. *Disc. pralim.*), ac ipse *Newtonus* in Princip. lib. 1. sch. prop. 69. fateatur se quantitates & proportionones mathematicas saltem expendere, non vero causas & rationes physicas explicare velle, & in appendice ad Opticam quæst. 18. ipse stabilire nitatur fluidum quoddam æthereum quod exhausto ope antliæ pneumaticæ aëre in vacuo adhuc supersit & spatia cœlestia repleat. Philosophiæ autem istius, ad quam nonnulli nomen *Newtoni* perperam trahunt & quam modo dixi, *Newtonus* autor dici minime potest. Nullum igitur pondus accedit hypothesi atheorum modernorum de ortu mundi, si vel maxime glorientur, se ex Philo-

Philosophia Neutoniana hypothesin *Lucretii* de concursu fortuito atomorum emendasse, si vel maxime quidam fuerint, qui autoritate, non ratione eam ponderant, nec emendatores isti parum felices jure sibi blandiuntur, quasi acumen *Newtoni*, quod in Mathesi prodidit tot speciminibus egregiis, participant. Defectus igitur acuminis, qui in ipsis notatur vi demonstrationis, ipsis proprius est. Quodsi majore acumine in discutiendis principiis uterentur, non tam turpiter errarent, nec sibi viderentur, qui non sunt. Crepat præjudicia aliis a prima infantia ingenta, & eos subsannant, quod ista in ætate virili, immo senili nondum deposuerint, cum tamen ipsimet præjudicia *Lockii* autoritate ipsis ingenta, quorum falsitas haud difficulter agnoscitur, adeo tenaciter menti infixæ habeant, ut ab iis liberari nequeant, non attendentes monitum *Curtelii*, semel in vita de omnibus esse dubitandum, ut, quæ tamquam vera amplexi sumus, cum accuratæ discussioni nondum pares essemus, accuratius examinamus, quando intellectu rectius uti didicimus. Quam turpiter in prima principia peccent, qui *Lucretii* concursum fortuitum atomorum defendunt, vel eum ex pseudophilosophia *Neutoniana* emendare student, facili negotio deprehendet, qui tantummodo considerat, nihil esse sumendum, nisi quod sufficienter explicari, ut intelligatur, & sufficienter probari possit, ut certum agnoscat, modo in Logica diligenter versatus non ignoret, quid ad sufficientem explanationem & probationem requiratur, multo clarius idem perspecturus si in Metaphysicis diligentiam suam desiderari passus minime fuerit. Nimis enim prolixum foret, si absurditatem hypotheseos de ortu mundi, quam in propositione præsentis breviter perstringimus, uberrime declarare vellemus, quamvis non inutilem operam sumeret, qui hanc relam pertexeret.

§. 87.

Quoniam athei Deum mundi factorem agnoscere non-*Absurditas*
lunt, quia comprehendere nequeunt, quomodo is eun-*ista ulterius*
dem ex nihilo, seu nulla materia præexistente produxe-*ostenditur.*
rit (§. 85.), ipsorum autem hypothesis de ortu mundi nonnisi
abortus imaginationis est, rationi sanæ adversus (§. 86.); dum
in aliis minus recte reprehendunt, scilicet quod tradant, quæ ab ho-
mine ob limitatum ejus intellectum comprehendendi nequeunt, in se laudari
volunt, quod tradunt, quæ non ob naturam humanam incomprehen-
sibilia sunt, sed quæ in se talia sunt, ut a nullo intellectu compre-
hendi possint.

Ortus mundi, quem fingunt athei, etiam emendatus, si
superis placet, merum somnium est, non suave, quod ad
delectandum saltem compositum, sed insulsum, quod pu-
deat Philosophum, ne dicam, Philosophiæ tyronem. Gra-
tis enim sumuntur omnia, per quæ ortus mundi expli-
cari debet, & quibus nulla responderet notio, cum creatio-
nis mundi notionem equidem nos habere nequeamus, defi-
ciente exemplo in rerum natura, ejus tamen possibilitas
demonstretur, quia per principia rationis non intelligitur
modus alius, quo mundus ad existentiam perducipotuerit,
quemadmodum apparet ex systemate nostro Theologiæ na-
turalis.

§. 88.

Si quis de existentia Dei dubitat, vel Deum existere negat quia De incom-
ei tribuuntur attributa nobis prorsus incomprehensibilia; is quoad prehensibili-
originem rerum in serie contingentium in se incomprehensibilia fin-
tate attribu-
git, etiamsi precario sumat universam corporum totalium compagem totum divi-
talem ab æterno fuisse, qualis nunc est. Negari non potest, norum & ei-
nos Deo tribuere attributa, quæ non modo homini o-
dem opposita
(Wolffii Ethica Pars III.) Y mni,

incompre-
hensibilitate
status primi
mundi

nni, sed omni enti intellectu finito prædito, quaecunque tandem fingatur respectu intellectus humani, prorsus incomprehensibilia sunt. Tribuimus enim Deo intellectum, quo omnia possibilis tam absolute spectata, quam in certa systemata redacta (§. 155. part. 1. Theol. nat.), prorsus distincte, ut in ideis ipsius nihil confuse percepti insit (§. part. 1. Theol. nat.) atque simul cognoscit (§. 160. part. 1. Theol. nat.), & omnem rerum nexum tam quoad spatium, quam quoad tempus penitus perspicit, ita ut in quolibet minimo quod est in universo, videat totum universum (§. 161. part. 1. Theol. nat.) & quo omnia intuitive cognoscit (§. 207. part. 1. Theol. nat.), ipsas quoque veritates universales quascunque (§. 162. part. 1. Theol. nat.), iac ideo ipsi omnia, quæ in mundo eveniunt (§. 232. part. 1. Theol. nat.), ipsa etiam decreta libera animarum nostrarum ab æterno præscibilia fuisse (§. 233. part. 1. Theol. nat.), & quæcunque in mundo contingunt, recordabilia esse (§. 239. part. 1. Theol. nat.), ut scilicet nullius eorum, quæ facta sunt, unquam oblivisci possit. Tribuimus Deo rationem, quo omnem veritatum universalium nexum intuitive (§. 272. part. 1. Theol. nat.) & simul cognoscit (§. 273. part. 1. Theol. nat.), non demum unum ex altero colligens, quemadmodum nos facere tenemur (§. 274. part. 1. Theol. nat.), ita ut ratio ejus sit prorsus pura (§. 286. part. 1. Theol. nat.), nec ideo quicquam in concatenatione veritatum admittatur, quod saltem confuse percipiat (§. 495. Psych. empir.). Tribuimus Deo voluntatem liberam (§. 321. & seqq. part. 1. Theol. nat.), qua hunc mundum ex ceteris ob majorem perfectionem, quæ ipsi inest, elegit (§. 325. part. 1. Theol. nat.). Tribuimus omnipoten-
tiam,

tiam, qua ad actum perducere potest, quicquid possibile (§. 343. part. 1. Theol. nat.), quando id vult (§. 352. part. 1. Theol. nat.), ita ut ipsi sufficiat sola possibilitas intrinseca, nec quicquam præterea præexistere debeat, quod in actualitatem ejus, quod producendum, simul influat (§. 766. part. 1. Theol. nat.). Tribuimus Deo omnipræsenti-
am (§. 1046. part. 1. Theol. nat.), ita ut totus toti mundo & totus singulis ejus partibus, seu rebus quibuscunque singulis (§. 1048. part. 1. Theol. nat.), præsens sit citra multiplicationem & diffusionem sui (§. 1049. part. 1. Theol. nat.). Non commemoramus cetera, quæ inde pendent. Hæc Dei notio, qualis concipienda, si ortum mundi a Deo repetere velimus, omnino talia continet, quæ quomodo esse possint, comprehendere minime valemus, cum ab usu facultatum animæ nostræ prorsus abhorreant, vi cujus intellectus, voluntatis & potentiæ, ac præsentiae quoque quandam ideam habemus. Enimvero qui ens istiusmodi, quale Deum concipere tenemur, non admittere vult, is mundi aseitatem admittere tenetur. Qui vero statuit, mundum vi propria extitisse ab æterno, aut sumere tenetur, extitisse ab æterno rudem quandam & indigestam materiæ molem, ex qua deinceps formata sunt corpora mundi tam totalia, quam partialia, & in eum ordinem, quem nunc habent, digesta, aut totam mundi compagem ab æterno talem extitisse, qualis nunc est, & in corporibus totalibus tales partialium generationes & corruptiones contigisse, quales nunc contingunt. Quam incomprehensibilia fingantur de ortu mundi, siue ponatur materia extitisse per modum massæ uniformis indigestæ, siue per modum congeriei atomorum materialium diversis qualitatibus præditarum, ex modo demonstratis apparet (§. 86.).

Y 2

Enim-

Enimvero quamvis difficultates istæ sublatae videantur, si ponatur, mundum ab æterno per se talem extitisse compagem, qualem nunc conspiciamus, & in corporibus partialibus continuas fuisse generationes & corruptiones, quales nunc observamus; nondum tamen difficultas omnis evanescit, sed in scyllam incidit, qui charybdin vitare vult. Etenim cum incomprehensibilitas progressus rectilinei in infinitum, quem impossibilem esse ostendimus (§. 93. *Cosmol.*), statim in oculos incurrat, inextricabilis difficultas oritur circa primum mundi statum, a quo deinceps in serie contingentium dependent sequentia a præcedentibus per modum effectus a sua causa (§. 89. *Cosmol.*). Et ista progressus rectilinei impossibilitas animadversa in causa fuit, ut fingeretur chaos æternum, ex quo deinceps fortuito quodam motu enatae sunt formæ rerum. Enimvero alii acutiores cum animadverterent, sic nodum non solvi, sed secari, & difficultates insolubiles nasci; nihil sibi restare viderunt, quam ut ad progressum in infinitum circularem tanquam ad sacram quandam anchoram confugerent, ideoque statuerent, mundum ab æterno extitisse ea forma, quam habet, & dari continuas in eo revolutiones, ita ut quilibet status, veluti præsens, ineffabili quodam annorum numero elapso restituatur (§. 471. *part. 2. Theol. nat.*). Cum qui dependentiam mundi a Deo non admittit progressum circularem in infinitum independentem admittere teneatur (§. 478. *part. 2. Theol. nat.*); effectum ultimum in una revolutione agnoscere tenetur pro causæ primæ in revolutione sequente (§. 477. *part. 2. Theol. nat.*), quamvis ostendere nequeat, quomodo per statum ultimum in revolutione restituatur primus, nisi pro lubitu fingere velit, quæ libuerit, & quæ precario sumta incomprehensibilia sunt. Enimvero quæ Deo tribuuntur attributa,

buta, eadem eidem tribuenda esse ac homini, immo intellectui finito incomprehensibilia esse debere ostendimus. Postquam enim demonstravimus existere Deum non ex iis, quæ precario sumuntur, sed quæ in mundo observamus, nec aliter sese habere posse in Cosmologia demonstramus (§. 69. part. 1. *Theol. nat.*), porro ostendimus, talia Deo tribuenda esse prædicatâ, ut per ea intelligatur, cur mundus hic adspectabilis cum animabus nostris potius existat, quam non existat, & cur hic potius existat, quam alius (§. 115. part. 1. *Theol. nat.*), & quæcunque eidem vindicantur attributa, vi hujus principii demonstrantur. Atque ideo non sumimus; sed evidenter ostendimus, Deo convenire istiusmodi intellectum, istiusmodi voluntatem & potentiam istiusmodi, qualem modo commemoravimus; atque ipsimet demonstramus intellectus divini (§. 174. part. 1. *Theol. nat.*), voluntatis (§. 359. part. 1. *Theol. nat.*) ac potentiae divinæ soli Deo propriæ (§. 767. part. 1. *Theol. nat.*), atque a potentia naturæ & animarum nostrarum specie differentis (§. 776. part. 1. *Theol. nat.*) incomprehensibilitatem, ut propter eam existentiam Dei in dubium vocari rationi repugnet.

Apparet hinc denuo absurditas athei, qui ne Deum nobis incomprehensibilem admittere cogatur, de primo statu mundi, vel revolutionum, per quas æternitatem mundi a Deo independentis salvare conatur, sumit incomprehensibilia. Ostendimus primum statum mundi per essentiam & naturam intelligibili modo explicari non posse (§. 771. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem non est, quod miremur, atheos, qui Deum esse negant, a quo mundus quoad actualitatem suam dependet, ubi statum primum mundi explicare volunt, fabulas nobis narrare, quas pro vero haberi ratio prohibet, immo quas insulas rider, quamprimum audit, qui non omnem

mnem rationis usum ejuravit, aut impia hypothesi præpeditam habet mentem, ut adeo superfluum ac inutile foret istiusmodi nugas referre, nedum iis refutandis ullam impendere operam. Monuimus jam alias (*not. §. 477. part. 2. Theol. nat.*), ipsos atheos agnoscere, primum mundi statum diversum concipi debere ab eo, qui nunc est, ut alius fuerit modus, quo actualitatem consecuti sunt homines, animalia & plantæ, una cum rebus ceteris, quam quo nunc generantur. Ast cum hunc statum explicare volunt, ne prorsus gratis diversitatem asseruisse videantur, natura rerum invita, ad fictiones omni ratione destitutas, immo principio rationis sufficientis adversas delabuntur, Atheismus igitur ab absurditate liberari nequit, cum ex adverso in Theologia naturali nihil tradatur, nisi quod cum eodem consensit, & ad quod ipsummet nos recta via ducit, si quidem eo tanquam cynosura utamur. Nihil hic asserimus, nisi cuius oculatam fidem damus in utroque Tomo Theologiæ naturalis. Illud vero adhuc notandum est, nullam prorsus esse rationem, cur incomprehensibilitas attributorum divinorum ullam nobis difficultatem facessat. Per ea nimirum Deum concipimus tanquam ens perfectissimum ipsi tribuentes non alias perfectiones, quam quarum notiones prodeunt, si notiones distinctas eorum, quæ animæ nostræ per essentiam & naturam ejus insunt a limitationibus liberemus (§. 1095. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque ostendimus, ens istiusmodi esse possibile (§. 13. *part. 2. Theol. nat.*), ex ejus autem possibilitate necessario sequitur ejus existentia necessaria (§. 21. 28. *part. 2. Theol. nat.*); nulla prorsus ratio est, cur ob incomprehensibilitatem nobis suspecta evadat existentia ipsius, ideoque multo minus ea sufficit ad existentiam Dei prorsus negandam. Ceterum non inconsultum duco, ut quædam hic observantur de argumento, quo nonnulli utuntur ad probandam existentiam Dei, a perfectione hujus mundi desumpto. Diximus in Ratione Prælectionum, cum, qui

qui eodem uruntur fumant, mundi perfectionem repugnare aseitati ejusdem, ut ideo admittendus sit opifex, qui opus tam artificiosum produxit, id ad convincendum atheum nihil facere, quia is regerit, te sumere ens multo perfectius mundo, quod a se tibi concedendum, ut concipias mundi existentiam, qui a se ideo existere non possit, quia nimis perfectus est. At hoc minime obstat iis, quæ de incomprehensibilitate entis summe perfecti ejus existentiae non repugnante dicta sunt: cum hic tacite non supponamus, ens, quod admodum perfectum est, a se esse non posse, nec ad demonstrandum existentiam Dei sumamus, mundum ob perfectionem suam a se esse non posse. Perfectio mundi non ratio est, cur ex hujus existentia Dei existentiam inferamus, sed contingentia ejusdem (§. 15.), cum nec ex eo, quod opus artificiosum perfectum sit, artificis existentia colligatur (§. 16.). Opus laudat artificem, quatenus perfectum est; non vero probat existentiam artificis nisi quatenus constat, istiusmodi opus sine arte atque opera artificis existere non posse. Alia longe ratio est, si ex perfectione summa, quæ sumitur, postquam ejus possibilitas evicta, ideoque non precario, infertur entis eadem gaudentis existentia necessaria: tum enim infertur, nisi quod in perfectione summa continetur, quemadmodum numerus angulorum ternarius ex numero ternario laterum figuræ tribus lateribus comprehensæ, neque hic tacite supponitur, ens ob perfectionem essentialem a se esse non posse. Qui contra atheos disputare vult, nihil comittere debet, quod defectum acuminis arguit, cum eundem in ipso redarguere debeamus. Condidimus nos systema Theologiæ naturalis: condant athei systema atheismi eadem methodo, qua nos systema nostrum adornavimus. Exemplo patebit, eum multa sumere, quæ probare nequit, cum ex adverso nos non sumamus, nisi sufficienter probata & explicata, quantum sufficit ad intelligendum, quid dicatur, ubi rem concipiendam valem esse ostendimus,

mus, ut per naturam intellectus humani comprehendere nequeat, etiam semper demonstrari possit ejus possibilitas, cum in genere evictum fuerit, realitatem in gradu absolute summo possibilem esse (§. 12. *part. 2. Theol. nat.*). Quodsi atheus hebetior fuerit, quam ut demonstrationes, quales systemati veri nominis conveniunt, capere possit, vel impatientior, quam ut tantum operæ iis penitus perspiciendis impendere velit, quantum requiritur; agnoscat, si revera sapit, imbecillitatem intellectus sui, aut defectum amoris veritatis. Quicquid horum sit, Thrafoniano fine concludere intelligitur, dum ablepsiam suam in antagonistas transfert.

§. 89.

Dubitatio
& negatio
tur in mundo
mala physica
& moralia
in mundo.

Si quis dubitat dari Deum, aut prorsus negat, quia dantur in mundo mala physica & moralia; ostendendum est, ea nonexistentia debili derogare perfectioni mundi, nec repugnare intellectui divino vix ob maiorem perfectionem & voluntati optimæ, seu sapientiæ ac bonitati summæ physica & mæ. Etenim si quis dubitat, aut prorsus negat, dari Deum, qui mundum fecit, quia in eo dantur mala physica & moralia, is sumit, mundum fore perfectiorem, si omnia mala physica & moralia ex eodem exularent, & Deum potuisse hunc mundum & res, quæ in eodem sunt, ac in primis hominem aliter facere, quam fecit, consequenter concipi minime posse, quod factus sit ab ente, cujus perfectissimus sit intellectus & optima voluntas, quodque sit sapientissimum ac summe bonum. Quodsi ergo ostenderis, mala physica & moralia nihil derogare perfectioni mundi (§. 497. *part. 2. Theol. nat.*), nec repugnare intellectui divino perfectissimo & voluntati optimæ, seu sapientiæ ac bonitati summæ; ratio dubitationis (§. 499. *part. 2. Theol. nat.*), vel negationis tollitur, consequenter nec amplius

amplius dubitare, vel negare potest, quod Deus existat, nisi hypothesis impia alia de causa sese ipsi commendat, ut potius non esse, quam esse Deum mallet. Quodsi ergo quis dubitat dari Deum, aut prorsus negat, quia dantur in mundo mala physica & moralia; ostendendum est, ea nihil derogare perfectioni mundi, nec repugnare intellectui divino perfectissimo & voluntati optimæ, seu sapientiæ ac bonitati summæ.

Ardua omnino est doctrina de existentia malorum physicorum & moralium in mundo, si cum intellectu Dei perfectissimo & voluntate optima, ideoque cum sapientia & bonitate divina concilianda, nec negari potest, bonam causam a plurimis male defendi, ipsis etiam Theologis, qui vel in omni philosophia sunt plane hospites ac peregrini, vel saltem non satis in ea versari. Conducit inprimis accurata discussio notionum ontologicarum, quæ exemplo *Cartesii* ob Scholasticorum obscuritatem prorsus negliguntur, ut de confusis ad distinctas revocandis non cogitetur, vel autoritate *Lockii* in imaginarias convertuntur, ut deceptrices evadant. Nos notiones istas in Ontologia seu Philosophia prima explicavimus, quibus lux affunditur doctrinæ huic arduæ, & in systemate nostro, quod in parte prima Theologiæ naturalis continetur, passim omnia demonstravimus, quæ tollendis dubiis quibuscunque sufficiunt. Non dissiteor, extra systema nos veritatis eorum omnium non eadem evidentiâ convinci posse, quamadmodum convincimur, si integrum systema ea, qua opus est, diligentia a capite usque ad calcem pertractaverimus. Si cui nimis longa visa fuerit hæc via; is sciat, non dari viam regiam ad scientiam hanc arduam. Ut vero temeritatem suam agnoscat, perpendat velim, utrum jure postulet, nec ne, ut extra systema Elementorum *Euclidis* eadem evidentiâ convincatur veritatis alicujus theorematum, quemadmodum

(*Wolfii Ethica Pars III.*) Z is,

is, qui *Elementa Euclidis* a capite usque ad calcem debita diligentia pertractavit, aut ut convincatur veritatis cuiusdam astronomicæ, quemadmodum Astronomus, si ignoret principia *Euclidea*. Qui talia postulat, is ignorat, quænam principia sint præsupponenda, si quis convinci debeat veritatis (§. 991. 992. *Log.*), & quomodo assensus firmus ac immotus, qualem requirit plenaria convictio, oriatur (*not.* §. 992. & §. 993. *Log.*). Equidem quæ in systemate demonstrantur, ad sensum communem reduci possunt ac debent in gratiam hebetiorum; quæ tamen hinc oritur persuasio cum convictione minime confundenda. Legantur ea, quæ de convictione in systemate Logico demonstravimus, quamvis nec hic fieri poterit, ut penitus perspiciantur omnia, nisi quis integrum systema attenta mente pervolverit.

§. 90.

Num notio Dei a politis conficta. Si atheus contendit, notionem Dei plebis indomitæ coercendæ causa fuisse confictum, aut a particulari ad universale, aut a politicis conficta, posse ad esse argumentatur. Negari utique non potest, quod fieri potuerit, ut Politici animadvertentes solo poenarum metu plebem indomitam a male agendo deterri minime posse, sed ubi efficacia illius desinit, metum tamen Dei adhuc vim suam exercere in animis hominum, & perpendentes quantam vim habeat religio, finxerint Deos hominibus male agentibus mala, bene agentibus bonæ immitterentes (*not.* §. 436. *part. 2. Theol. nat.*). Quamobrem si vel maxime uno vel altero exemplo athei probare possint, Deos plebis indomitæ coercendæ causa fuisse confictos; nondum tamen demonstratum est, apud omnes gentes, quæ Deum unum, vel plures coluerunt, notionem Dei a Politicis confictam fuisse. A particulari igitur ad universale gurantantur. Quod erat unum.

Quodsi

Quodsi considerent, metum Dei esse utilem ad coercendam plebem indomitam in civitate, & quod sine eo nullus foret usus juramentorum, quem tamen maximum esse in foro, constat live causas civiles, live criminales spectes, quod tanquam a posteriori satis notum hic sumimus; hinc saltem apparet ratio, cur Politici notionem Dei fingere potuerint, si vel ignorarunt dari Deum, vel de existentia ejus dubitarunt, aut eandem prorsus negarunt (§. 56. *Ontol.*). Quoniam vero inde saltem colligitur, quod notionem Dei fingere potuerint, nondum vero probatur, quod finxerit; si atheus contendit, notionem Dei plebis indomitæ coercendæ causa confictam fuisse, quia metus Numinis ad eam coercendam utilis, a posse ad esse argumentatur. *Quod erat alterum.*

Non ignotum esse, quod dentur athei, qui sibi persuadent ad negandam existentiam Dei sufficere, si dicant, notionem Dei a Politicis fuisse confictam tanquam medium coercendi plebem, ubi metus pœnarum civilium non sufficit, aut locum minime habet. Demonstravimus equidem jam alias, falsum esse, quod notio Dei a Politicis conficta fuerit; non tamen propterea præsens propositio erat omittenda. Demonstratio enim ista facit ad refutandum atheos (§. 1017. *Log.*), præsens autem ad arguendum acuminis defectum, dum notionem Dei a Politicis confictam esse contendunt: id quod apprime est hujus loci, ubi redarguere volumus absurditatem atheorum, ut retundamus eorum fastum, quo se tanquam acumine præstantes super eos extollunt, qui Deum confitentur. Sane qui Deum confitemur, aut Deum concipimus tanquam ens perfectissimum, (§. 14. *part. 2. Theol. nat.*), cujus notionem non esse confictam demonstravimus (§. 13. *part. 2. Theol. nat.*), aut tanquam ens, in quo continetur ratio sufficiens existentiae hu-

Z 2

jus

jus mundi adspectabilis & animarum nostrarum (§. 67. *part. 1. Theol. nat.*) & cui tribuenda sunt talia prædicata, ut per ea intelligatur, cur mundus hic adspectabilis cum animabus nostris potius existat, quam non existat, & cur hic potius existat, quam alius (§. 115. *part. 1. Theol. nat.*), quam notionem non esse consistam, sed via demonstrationis erutam patet (§. 69. *part. 1. Theol. nat.*). Quando igitur nos notionem Dei demonstramus, nihil sumimus, quod non tanquam certum sumi possit, sive a posteriori, veluti dum consideratione hujus universi demonstratur, sive etiam a priori, veluti dum possibilitas entis perfectissimi evincitur, consequenter non committimus vitia in argumentando, quæ committit atheus. Omni molimine suo nil aliud agit atheus, quam ut defectum acuminis prodar, quocunque se vertat, cum ex adverso nos, qui Deum confitemur, ubivis tueatur principium rationis sufficientis.

§. 91.

De vivendi Quibus atheismus placet ob vivendi licentiam, hi perperam
licentia sumunt, si non detur Deus, non dari legem naturæ & hanc le-
atheismum gem esse jugum homini impositum, felicitati ejus adversum. Ete-
commendan- nim quibus atheismus placet ob vivendi licentiam, hi sibi
te. persuadent, si non detur Deus, qui puniat mala facta, si-
 bi facere licere pro lubitu, quicquid visum fuerit, at-
 que tum se esse felices, si cupiditatibus suis indulgere pos-
 sint, nec eas refrenare cogantur. Quamobrem si nullus
 detur Deus, qui poenarum metu nos obligare possit ad
 actiones nostras liberas determinandas, nullam quoque da-
 ri legem naturæ, quæ urgeat abstinenciam ab iis, ex qui-
 bus voluptatem percipimus & ad quæ tendit appetitus no-
 ster, ut Dei causa omittenda non sint, quæ voluptatem
 nobis creant. Enimvero ex eo quod ponatur non esse
 Deum

Deum inferri nequit, in actionibus hominum liberis nulum dari boni ac mali discrimen (§. 500. *part. 2. Theol. nat.*), nec ex impia hypothefi fequitur, non dari legem (§. 245. *part. 2. Phil. pract. univ.*), immo nec fine legis naturalis custodia felices effe poffumus (§. 399. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quibus ergo atheifmus placet ob vivendi licentiam, hi perperam fumunt, fi non detur Deus, non dari legem naturæ, & hanc effe jugum homini impofitum, felicitati ejus advefum.

Licentia vivendi nihil pejus cogitari poteft. Quodfi ea invalefceret inter homines in univerfum omnes, non modo quilibet fibimetipfi, verum etiam aliis quibuscunque noceret. Nemo tutus foret ab infidiis aliorum, cum unusquisque id fibi licere exiftimaret, quod poteft. Conftantes funt hominum querelæ de miseria humana: aft fons omnis miseriæ licentia vivendi eft. Quamobrem qui eam affeñant, cum felicitatem inhiant, revera fe in miseriam præcipites dari optant. Licentiam hanc reftingit lex naturæ: felicitatis communis caufa, ut homo & fibi, & aliis profic. Discrimen actionum liberarum bonarum & malarum non nascitur a voluntate fuperioris, qui potens eft ut metu pœnarum obligationem introducere valeat; fed ex ipfa hominis natura, ita ut non homo fit, qui exlex effe cupit, quemadmodum fufficienter demonftravimus in parte prima Philofophiæ practicæ univerfalif. Athei igitur omnium abfurdiffimi funt, qui virtutem aliam non dari profitentur, quam quæ fañctione pœnali fuperioris in civitate extorquetur. Intrinfecam actionum bonitatem & malitiam agnoverunt antiquiffimi Philofophi, ipfa natura jus omne conftitutum affirmantes, eandemque defenderunt ad *Puffendorfi* ufque tempora unanimiter etiam Theologi. Et Sinenfes, qui Deum ignorarunt, Philofophiam tamen moralem atque civilem, feu Ethicam &

Poli-

Politicam præ aliis Gentibus excoluerunt summo studio, optimoque subditos obligandi modum non a sanctione pœnali, sed ab exemplo Imperatoris derivarunt (not. §. 80), quemadmodum jam olim me monuisse memini in Notis ad Orationem de Philosophia practica Sinensium. Ex hypothesi indifferentismi moralis & obligationis non aliter quam sanctione pœnali introducendæ necessario sequitur, si non datur Deus, quodlibet homini esse licitum, cumque nullum detur actionum humanarum intrinsicè discrimen, eas non aliter quam voluntate superioris in civitate bonas, vel malas effici, & quia non alia datur obligatio actiones certas committendi, vel omittendi, quam quæ sanctione pœnali introducitur, nec virtutem aliud quid esse quam habitum committendi, vel omittendi actiones, quarum commissio vel omissio metu pœnarum extorquetur. Nemo, puta, erit qui non ultro fateatur, atheismum tum demum maxime nocuum evadere, si moralitatem actionum tollit. Videant igitur, an non ipsimet atheismo patrocinentur, quod maxime pestiferum est eidem superaddentes, qui intrinsicè moralitatis actionum humanarum & obligationis ex natura humana oriundæ defensores patrocinii atheismi insimulant. Mirareris insimulationem istiusmodi in hominibus, qui Theologi audiunt & præ ceteris pii vidari volunt, nisi abunde constaret, eos esse rationis hostes ac philosophiæ contemptores, ut ignorent, quænam ex iis, quæ sumuntur, necessaria consequentia fluunt, cumque contra alios argumento ab invidia ducto uti consueverint, tacite sibi persuadeant, nexum inter ea, quæ sumuntur, & quæ inde inferuntur, ipsorum voluntate effici, quemadmodum arbitrantur voluntate superioris effici moralitatem actionum. Mihi sane vox Theologo maxime indigna videbatur, cum me in falsam atque iniquam insimulationem patrocinii atheismi vocaturus exclamaret; cur actiones bonas committerem, nisi esset superior, qui me punire posset? a poëta Gentili cauente: *oderunt peccare mali formidine pœna,*
malis

malis annumeratus, cum ipse inter eos, qui pietate præstarent, eminere veller. Discant hinc, quam necessarium sit, systemata veri nominis condi, ut necessarius veritatum nexus in aprico constituatur, ne inscii amplectamur errores nocivos, & præjudiciis occæcati tribuamus veritatis defensoribus, quæ ex illis necessario consequuntur. Discant vero etiam athei, se humanam naturam exuere velle, si indifferentissimum moralem cum atheismo jungant. Discant denique omnes, quibus ob vivendi licentiam atheismus se commendat, atheismum ipsis non prodesse, nisi ut tanto securius in propria viscera sævire sibi permissum esse putent, insania profecto pudenda.

§. 92.

Qui ab atheismo sibi cavere vult, perpendat necesse est, non De atheismo ante negari posse existentiam Dei, quam demonstretur notionem Dei præcavendo. esse impossibilem, & ne in dubitationem de existentia Dei adducatur, sollicite inquireat, an non in argumentis contra existentiam Dei allatis quædam precario aut manifesto falsa sumantur, vel ex iis, quæ recte sumuntur, inferantur, quæ inde minime consequuntur. Nisi enim demonstretur notionem Dei esse impossibilem, cum saltem impossibile existere nequeat (§. 132. 133. *Ontol.*), incertum manet, utrum Deus existat, nec ne, consequenter nec vera agnoscitur propositio, Deum non existere (§. 505. *Log.*). Quamobrem cum atheus demonstrare nequeat impossibilitatem notionis Dei (§. 416. *part. 2. Theol. nat.*), ideoque negare non possit, dari Deum; qui ab atheismo sibi cavere vult, perpendat necesse est existentiam Dei non ante negari posse, quam demonstretur, notionem Dei esse impossibilem. *Quod erat unum.*

Enimvero quodcunque argumentum contra existentiam Dei mundi auctoris proferat atheus, id in formam artis red-
reda-

redactum vel vitio formæ laboret, vel vitio materiæ necesse est, quatenus nimirum atheus falsa principia supponit (§. 488. *part. 2. Theol. nat.*). Quodsi ergo quis sibi cavere velit, ne argumentis contra existentiam Dei allatis in dubitationem de eadem adducatur sollicitè inquirere teneatur, an non in iisdem precario quædam principia, aut prorsus manifesto falsa sumantur, vel ex iis, quæ rectè sumuntur, inferantur, quæ inde minime consequuntur. *Quod erat alterum.*

Aliquid esse non ante negari potest, quam demonstratum fuerit, id contradictionem involvere, consequenter id esse impossibile. Quamobrem si quis neget dari Deum, necesse est, ut demonstret, impossibile esse, ut existat Deus. Atheus igitur demonstrare teneatur, notionem Dei contradictionem involvere (§. 79. *Ontol.*). Non sufficit, ut ostendatur ens, cui talia attribuuntur, qualia Deo attribuimus, nobis incomprehensibile esse (§. 88.), cum perperam sumatur, id esse impossibile, quod nobis incomprehensibile, ac in præfenti præsertim casu ratio manifesta sit, cur incomprehensibile esse debeat, nimirum quia usu facultatum nostrarum admodum limitatum ea fieri non possunt, quæ a Deo fieri affirmantur, veluti quod totum universum quoad omnem ejus statum prorsus distinctè atque simul sibi representet. Sane ipsa anima nostra continuo producit ideam totius universi, non modo quoad statum præsentem, verum etiam quoad omnes status præteritos & futuros (§. 190. *Psych. rat.*) & in eo assimilatur Deo. Ast non uno obtutu distinctè comprehendit, quæ eidem insunt, sed propter limitationem facultatum animæ ad certas leges vi principii rationis sufficientis restrictarum quoad usum ea saltem clare ac distinctè percipit, quæ juxta leges istas clare ac distinctè perceptibilia sunt, quemadmodum satis patet per ea, quæ in Psychologia tam empirica, quam rationali tradita sunt. Atque in hoc differt a Deo,

a Deo; cuius intellectus illimitatus est; prouti differentia inter intellectum illimitatum & limitatum exigit. Nisi igitur ostendat atheus, intellectum illimitatum, quem Deo tribuimus, & sine quo concipi nequit, si autor esse debet huius universi, contradictionem involvere, dari Deum negare nequit. Non autem verendum est, ne demonstret, cum contrarium ostenderimus (§. 416. *part. 2. Theol. nat.*), ut taceam nos notionem intellectus Dei non formasse per arbitriam determinationem, sed via demonstrationis in parte prima Theologiæ naturalis ad eam pervenisse, ut de ejus realitate nullum dubium superesse possit. Quamvis itaque concedatur atheo, gentiles finxisse idola, quibus notio Dei veri minime convenit; non tamen hinc probatur, notionem veri Dei a Politicis fuisse consistam, cum immensa sit differentia inter notionem veri Dei & notiones idolorum, quæ Gentiles coluerunt. Immo si vel maxime quis contendat, notionem idolorum primitus effictam ab hominibus & agnita deinceps eorum absurditate alios eandem transformasse in notionem Dei, quem verum dicimus; non tamen aliud inde inferri potest, quam homines ab initio erroneas de Deo fovisse opiniones, quæ vero Deo agnoscendo occasionem dederunt. Ecquis vero est qui nesciat, haud esse insolens ut opiniones vel maxime absurdæ occasionem dent veritati investigandæ? Quod attinet rationes ad dubitationem injiciendam sufficientes, primo loco notandum est, aliud esse rem in medio relinquere, aliud de eadem dubitare. Qui enim rem in medio relinquit, is agnoscit, se ignorare, utrum quod dicitur verum sit, an falsum: ast qui dubitat, ejus assensus in alteram contradictionis partem propendet, non tamen sine formidine oppositi. Ut autem assensus propendeat in alterutram contradictionis partem, rationes sufficientes adesse debent ad dubitationem dandam: quæ si fuerint precariæ, vel etiam vitiosa argumentatione illatæ, pro sufficientibus haberi nequeunt.

(*Wolfii Ethicæ Pars III.*) A a unt.

unt. Sed accuratior horum discussio ad Logicam probabilitum pertinet. Dubitatio enim rationalis probabilitate nititur. Unum saltem adhuc monendum est de differentia, quam intercedere diximus inter dubitantem & eum, qui rem in medio relinquit. Nimirum ut quis rem in medio relinquat, subinde effectus dubitationis esse potest, quando nimirum dubitanti nullæ sunt assentiendi rationes ex utraque contradictionis parte, vel si quæ ex utraque prostant, videntur æque probabiles (§. 419. part. 2. Theol. nat.). Tum enim tollitur dubitatio, quam primum in medio relinquitur, utra pars contradictionis vera sit. Quamdiu autem dubitatur, assensus in alterutram contradictionis partem indeterminate propendet, ita ut velis alterutri assensum præbere, etsi adhuc quasi erectus hæreat inter utramque, & rationes quærantur, quibus in alterutram inclinetur, sicque pronior efficiaris ad affirmandum, quam ad negandum, vel contra. Hac qui perpendit, ultro fatebitur, examen argumentorum contra existentiam Dei in medium allatorum, quod in propositione præsentē commendamus, sufficere tollendæ dubitationi de existentia Dei, eidemque præcavendæ. Majus vero præsidium adversus dubitationem in eo est, si rationes pro existentia Dei militantes cum argumentis contra eam prolatis conferas: quo fine in anterioribus istiusmodi comparationes instituimus, quæ non tantummodo ad retundendum atheorum factum profunt.

§. 93.

De præsidio Firmissimum contra atheismum & dubitationes de Deo præsidium petitur ex scientia ex systemate Theologiæ naturalis veri nominis hausta: si quis vero hebetior fuerit, quam ut demonstrationes cadubitationes pere possit, aut impatientior, quam ut capere velit, persuasio cum de Deo. habitu implendi officicia erga Deum firmo præsidio est. Etenim qui scientiam ex systemate Theologiæ naturalis veri nominis sibi comparavit, is certam habet Dei cognitionem (§. 595. Log),

Log.), consequenter agnoscit vera esse omnia, quæ de Deo ex systemate didicit, ideoque fieri nequit, ut pro falsis eadem habeat (§. 28. *Ontol.*), aut ut ignoret, utrum ea pro veris, an pro falsis habere debeat, ac propterea in dubitationem adducatur (§. 417. *part. 2. Theol. nat.*). Præsidium itaque contra atheismum & dubitationes de Deo firmissimum petitur ex scientia ex systemate Theologiæ naturalis veri nominis hausta. *Quod erat unum.*

Enimvero qui saltem persuasus est, esse Deum & ipsi convenire ea, quæ eidem attribuuntur, cum scientia careat, utpote sine demonstratione non acquirenda (§. 598. *Log.*), ideoque insufficienter probatis assensum præbeat (§. 599. *Log.*), nonnisi opinionem habet (§. 602. *Log.*): quæ cum mutabilis sit (§. 604. *Log.*), fieri potest ut rationibus in contrarium allatis vel ad negandam existentiam Dei, vel in dubitationem de existentia Dei & attributis ejus adducatur. Quodsi tamen habitu pollet implendi officia erga Deum, re ipsa expertius est, quantum adjumentum ad culturam virtutis, sine quâ nemo felix esse potest (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), afferat pietas erga Deum (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & quod Deus agnitione sui nostram intendat felicitatem (§. 74.): id quod ex tractatione sequente de singulis erga Deum officiis multo clarius adhuc elucescet. Quoniam itaque in agnitionem Dei propendet appetitus, qui naturaliter fertur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), in assensum influit & quod ad convictionem deest supplet, ut eidem quoad effectum æquipollet persuasio ad veritatem facta. Quamobrem cum sibi eripi nolit medium felicitatis præstantissimum; persuasio cum habitu implendi officia erga Deum ei, qui vel habetior

tior est, quam ut demonstrationes capere possit, aut impatientior, quam ut capere velit, contra atheismum & dubitationes de Deo firmo præsidio est. *Quod erat alterum.*

Ex systemate veri nominis hauriri posse scientiam, non dubitabit qui novit, quid nomine systematis veri indigetur. In systemate nimirum, quod tam augustum nomen meretur, veritates demonstrantur, demonstratio autem scientiam parit (§. 594. *Log.*). Vide, quæ de scientia ex libris haurienda demonstravimus (§. 409. 410. *part. 1. Eth.*). Condidimus systema Theologiæ naturalis in parte prima & minus completum in parte altera, in quo facile ex prima suppletur, quæ defunt, quamvis etiam in parte altera demonstrata sunt, quæ systemati in parte prima contento superaddi possunt, ut ideo non inconsultum sit, si utramque partem eadem diligentia pervolvamus. Scientiam vero, quam gignit demonstratio, non ferre, ut quæ scimus in dubium vocemus, multo minus ut eadem pro falsis habeamus, & alias jam demonstravimus (§. 427. *part. 1. Eth.*) & exemplo eorum confirmavimus, qui vi demonstrationis compulsi fuerunt ad præbendum assensum propositionibus *Euclideanis* (not. §. 427. *part. 1. Eth.*). Quantum vero valeat influxus appetitus in assensum, ubi probationes sunt insufficientes, ad convincendum, in dies experimur, cum plerique homines parum apti sint, ut convincantur, opiniones tamen suas, quas veras esse volunt, firmissimo assensu complectantur: quæ sane ratio est, ut nonnulli assensum quasi natura sua ab appetitu pendulum esse statuerint, quia demonstrationis notione distincta carentes, nec ejus vim unquam experti, influxum appetitus in assensum indies experti fuerunt. Quamvis vero cavendum sit, ne appetitus in assensum influens in causa sit, ut errores, præsertim nocuos, amplectamur (§. 115. *part. 1. Eth.*), nil tamen obstat, ut hoc medio utamur ad firmandum assensum, qui præbetur veritati præsertim arduæ, qui casus propositionis præcens est.

§. 94.

Si quis *atheismum amplectitur, ut acumine præstare videatur*; ei ostendenda est *ablepsia atheorum, seu defectus acuminis, quem ubivis produnt*. Etenim si cui ostendas *ablepsiam atheorum, seu defectum acuminis, quem ubivis produnt* (§. 84. & seqq.), is sibi persuaderere nequit, *atheos ceteros omnes acumine suo vincere, ac ideo fore, ut acumine præstans videatur, si atheismum profiteatur*. Quod si ergo quis fuerit, qui ideo *atheismum amplectitur, ut acumine præstans videatur, ei ostendenda est ablepsia atheorum, seu defectus acuminis, quem ubivis produnt*.

Qui *atheismum amplectitur, ut acumine præstare videatur*, animadversa *ablepsia atheorum agnoscit, se parum certo uti medio ad finem propositum consequendum, ideoque professione atheismi ad nominis gloriam non contendet*. Notum est, quantum valeat affectus gloriæ in eo, qui sibi persuadet, se acutiorem aliis videri, si hanc, vel istam opinionem foveat. Hinc nimirum est, ut qui de veritate per se statuere nequeunt eam sententiam faciant suam, quam celebritas nominis autorum, præjudicium nationis, aut novitas commendat. Et in academiis invaluit hic mos, ut qui importune in docentium numerum se ingerunt, cum discentium subsellia occupare deberent, hoc artificio utantur ad juventutis ignaræ, credulæ ac desidis applausum sibi conciliandum. Recentissimum exemplum habemus in iis, qui attractiones magneticas dudum explosas tanquam causas phænomenorum naturalium in Physicam revocant, tanquam inventum novum *Newtoni*, quamvis auctoritate viri summi abusi (not. §. 86.). Immo huc pertinet integra perperam sic dicta *philosophia Newtoniana* (not. §. cit.). Plurimum ideo interest, ne acuminis gloria triumphet atheismus, ideoque bo-

næ causæ plurimum nocent, qui acuminis laudem atheis minime dubiam reddentes defendunt, intellectum nimis acutum ad errores noxios hominem seducere. Vide, quæ jam alibi de hoc præjudicio annotavimus (not. §. 104. & not. §. 213. part. 1. *Est.*).

§. 95.

De iis, qui
argumenta
contra exi-
stentiam Dei
& pro ea-
dem allata
ponderare
nequeunt.

Qui argumenta contra existentiam Dei & pro eadem allata ponderare nequit imprudentiæ arguendus non est, si malit existentiam Dei defendentibus, quam atheis credere. Etenim qui argumenta contra existentiam Dei & pro eadem allata per se ponderare nequit, is ignorat, cuinam contradictionis parti assensum præbere debeat, consequenter utrum Deus detur, an non detur dubitat (§. 417. part. 2. *Theol. nat.*), nec pronior est ad affirmandum, quam negandum (§. 419. part. 2. *Theol. nat.*). Quodsi vero perpendit, quantum adjumentum ad culturam virtutis, sine qua nemo felix esse potest (§. 400. part. 1. *Phil. præct. univ.*), afferat pietas erga Deum (§. 344. part. 1. *Phil. præct. univ.*), & quod Deus agnitione sui intendat nostram felicitatem (§. 74.), præsertim si hæc in seipso jam fuerit expertus (§. 272. part. 2. *Phil. præct. univ.*), cum ex adverso sibi omnium maxime noceat, si ab atheismo vivendi licentiam sibi promittit, nemini sano probatam, sed omnibus bonis exosam (§. 91.); melius omnino esse agnoscit, ut affirmantibus dari Deum, quam negantibus credat. Quoniam itaque in casu dubio, in quo alterutrum eligendum, prudentiæ esse nemo diffiretur, ut eligatur id, quod est melius, aut tutius; si qui argumenta contra existentiam Dei & pro eadem allata ponderare nequit, existentiam Dei defendentibus, quam atheis eam negantibus (§. 411. part. 2. *Theol. nat.*), credere malit, propterea imprudentiæ arguendus non est.

Cum

Cum Christiani credant, impios ac sceleratos post mortem manere pœnas infernales; qui tutius esse affirmant, ut credamus Deum consentientibus, quam atheis, ad pœnas infernales potissimum animum attendunt. Enimvero cum ex principiis rationis de statu hominum post mortem nihil certi adhuc fuerit demonstratum, quamvis etiam gentiles de inferno & pœnis infernalibus multa commenti fuerint; in demonstratione metus pœnarum infernalium nullam mentionem facere voluimus, ne ubi cum atheis nobis negotium est ea, quæ certa sunt, in dubitationem, aut saltem in disceptationem non terminandam adducamus, inprimis cum non desint principia certa ad demonstrationem sufficientia. Et quamvis nec rationi impervium sit, quod Deus homines puniat ob male facta (§. 1078. *part. 1. Theol. nat.*); non tamen ignotæ sunt exceptiones atheorum, quas refellere non est eorum, qui argumenta contra existentiam Dei & pro eadem allata ponderare nesciunt. Consultius itaque visum fuit ad talia provocare, quæ unusquisque in se experiri potest, qui demonstrationes de pœnis divinis capere & justitiam Dei vindicativam adversus objectiones defendere nequit: ut taceam consultius esse in præsentī casu, ut Deum nobis repræsentemus tanquam ens amore, quam tanquam timore servili dignum, præsertim cum atheorum hæc sit opinio, nonnisi metum pœnarum Deos in mundum introduxisse, ut ideo omni animi contentione exaggerent absurditatem eorum, qui Deum consentunt, quod vano metu Deorum animos hominum torqueant. Turpiter vero confundunt athei more suo defectum acuminis ubivis prodentes, si rationem, ob quam in casu dubio eligitur, quod melius, vel tutius, venditent pro argumento, quo Dei existentia probatur, ut cum ratione insanire videantur, si imbecillitatem iudicii Deum existere credentium traducere volunt.

§. 96.

Id porro expenditur.

Quoniam imprudentiæ arguendus non est, qui, cum argumenta pro existentia Dei & contra eandem allata ponderare nequeat, existentiam Dei defendentibus credere mavult, quam atheis (§. 95.); ideo nec reprehendendi sunt, qui hebetioribus, quam ut argumenta pro existentia Dei & contra eandem allata ponderare queant, persuadere student, consultius esse ut credant dari Deum, quam ut non credant.

In præsentī casu non probanda est existentia Dei, sed saltem reddenda est ratio, cuīnam potius credendum sit, num Deum consipientibus, an vero atheis. Qui enim propriis oculis cernere nequeunt, aliorum dictis fidem habere tenentur. Danda igitur est ratio, cur sententia affirmans, quam negans potius sit eligenda. Istiusmodi autem rationes non afferuntur eum in finem, ut evincatur existentia Dei, quemadmodum modo monuimus (not. §. 95.).

§. 97.

De disseminatione atheismi.

Atheus concedens opinionem de Deo esse medium coercendi plebem indomitam, stulte agit, si in vulgus disseminat opinionem, quod Deus sit figmentum Politicorum, quo plebis credulæ licentiam refrenare student. Etenim si athei in vulgus disseminant opinionem, quod Deus sit figmentum Politicorum, quo plebis credulæ licentiam refrenare student, opinioni de Deo omnem vim coercendi licentiam indomitam detrahunt. Quoniam vero eo ipso, quod contendunt, Politicos finxisse Deum, ut indomitam licentiam plebis refrenarent, concedunt, opinionem de Deo esse medium coercendi plebem indomitam, stultiæ autem sit per præcipitantiam statuere de mediis (§. 458. part. 1. Eth.); atheus omnino stulte agit, si opinionem de Deo medium esse concedit

COER-

coërcendi plebem indomitam, in vulgus tamen differrinat opinionem, quod Deus non sit nisi figmentum Politicorum, quo plebis credulæ licentiam refrenare student.

Tanto major autem athei insania est, si simul aliis persuadere nititur, quod nulla sit actionum moralitas, nisi quam voluntas superioris, metu pœnarum civilium licentiam vivendi naturaliter homini competentem, quatenus eam statui civili adversam putat, refrenantis. Constat educatores multa fingere pueros, quorum imbecille adhuc est iudicium, ad certas actiones committendas obligandi causa. Ecquis vero non rideret eorum stoliditatem, si ipsis dicerent, se omnia tantum fingere, quæ ipsis inculcant & quo fine fingant? Nulla est exceptio, quasi disseminatio atheismi non noceat Reip. quod pauci sint, qui doctrinam tam sublimem, quæ dicitur, capere possint, vulgus autem præiudicia de Deo, quibus ab incunabulis est imbutus animus, non deponat atque abjiciat. Experientia enim loquitur, quam facile vulgo persuadeantur opiniones, quæ vivendi licentiam spondent. Et nonne verendum, ne successu temporis profana dogmata, quæ libidini favent, sese adolescentium & juvenum animis insinuent, quibus nunc Dei notio a prima infantia ingignitur? Si atheismus secretior quædam philosophia esse debeat, quæ nonnisi generosis atque excelsis ingeniis convenit, & a qua arcendum est vulgus imperitum, arcendi sunt qui non supra vulgus sapiunt; minime propalandus erat, sed more Alchymistarum instar arcani adeptis reservandus, quos in eo imitantur athei, ut soli Philosophi veri dici ament.

§. 98.

Erroneæ de Deo opiniones evitantur, si quæ de Deo cognoscuntur in systema veri nominis redigantur. Quoniam enim Deo opinio in systemate veri nominis sequentia per antecedentia continetur.
(Wolffii Ethicæ Pars III.) Bb *continuo de vitentur.*

tinuo demonstrantur (not. §. 313. part. 1. *Eth.*); si quæ de Deo cognosci possunt in systema veri nominis redigantur, ea Deo convenire nobis certum est (§. 568. *Log.*), consequenter agnoscimus vera esse, quæ affirmamus (§. 164. *Log.*). Quoniam itaque verendum non est, ne affirmemus, quod erat negandum, vel negamus, quod erat affirmandum, seu ut propositionem falsam pro vera habeamus, erremus vero si falsam propositionem habemus pro vera (§. 623. *Log.*); erroneæ de Deo opiniones evitantur, si quæ de Deo cognoscimus in systema veri nominis redigantur.

Non alio fine systema Theologiæ naturalis condidimus, cumque principia ex Ontologia, Cosmologia & Psychologia in eodem petantur, hæc disciplinas ante methodo demonstrativa pertractavimus, quam ut certam de Deo haberemus cognitionem & sic erroneas de eodem opiniones evitarem. Ex eo apparet omnium, quæ Deo tribuuntur, inter se nexus, ut verendum non sit, ne quædam admittantur, quæ ceteris repugnant. Acutiorum itaque est, ut veritatis inde convicantur & ea, quæ certo agnoscunt, ad sensum communem reducentes hebetioribus persuadeant eosque a dubiis liberent. Accedit, quod, qui demonstrationes in systemate datas perspectas habet, etiam videat, quomodo erroneæ opiniones sint refutandæ (§. 1036. *Log.*), & ubi alterum erroris convincere vult, utrum inanem operam sumturus sit, nec ne (§. 1037. *Log.*): aliud nimirum est refutare errorem, ne alii in eundem seducantur, aliud vero refutare errantem, ut errorem agnoscat & misum faciat.

§. 99.

De erroribus Si qui hebetiores sunt, quam ut veritates abstrusas capere tolerabilibus possint, eorum erroneæ, quas de Deo sistent, opiniones toleranda

de sunt, quæ minime obstant, quo minus officia erga Deum colant. Si quis enim habetior est, quam ut veritates abstrusas capere possit; nec fieri poterit, ut easdem ipsi persuadeas, & per consequens erroneam opinionem, quam fovet, ex animo ejus evellas. Quoniam vero Deus non curiositatis gratia agnoscendus (§. 34. part. 1. Eth.), sed ut ipsi debita officia præstare valeamus (§. 1.); si erroneæ quædam opiniones minime obstant, quo minus officia Deo præstentur, ideoque eodem modo colantur ab eo, qui veritatem agnoscit, quam qui opinionem erroneam fovet, finis agnitionis Dei obtinetur, quamvis veritas penitus non perspiciatur. Istiusmodi ergo errores tolerandi sunt, si quis hebetior fuerit, quam ut veritates abstrusas capere possit.

Dari istiusmodi errores, qui veritatis vicarii sunt, cum eodem modo quo veritas in praxin influant, exemplis doceri potest. Ita constat Deum providere rebus in hoc universo per nexum rerum (§. 927. part. 1. Theol. nat.). Nexus vero rerum ad abstrusas veritates omnino referendus, quem paucissimos capere noto notius est. Atque ideo plerique sibi imaginantur Deum hodie demum discernere, quid fieri debeat, seu quid facere ac permittere velit, dum ad ea, quæ sunt, attendit animum. Et quamvis confiteantur, Deum omnia prævidisse ab æterno & quid in tempore facere ac permittere velit decrevisse; admittunt tamen Deum per concursum suum ordinarium determinare causas secundas ad agendum, vel non agendum, utut per naturam suam & rerum ceterarum ad sic agendum, vel non agendum determinatæ non sint. Atque inde est, quod nexum rerum providentiæ divinæ adversum statuunt & precum inutilitatem ex eo inferant, quia preces in nexu rerum simul contentas esse minime vident. Enimvero quia demonstravimus Deum in

hoc universo ita providere rebus, ac si ad ea, quæ sunt, attentus hodie demum decerneret, quid fieri debeat, seu quid facere ac permittere velit (§. 938. *part. 1. Theol. nat.*); opinio erronea de modo providendi rebus in hoc universo veritatis vicaria esse potest in praxi officiorum erga Deum, in quam agnitio providentiæ divinæ influit. Similiter constat, inter naturale, quod vi naturæ rerum ad actum perducitur, & supernaturale, quod eadem produci nequit, non dari medium (§. 53. *Ontol.*). Quamobrem cum differentiæ specificæ per ea, quæ rebus intrinseca sunt, constituentur (§. 252. *Ontol.*), qui supernaturale a miraculoso distinguunt, quod illud ordinarium sit seu quotidianum, hoc vero extraordinarium, seu rarius contingens, vel etiam inter naturale & miraculosum actus quosdam providentiæ divinæ specialis medios fingunt, utique errant. Errores tamen isti, quatenus pietati minime nocent, sed in eandem perinde ac veritas influunt, propter hebetudinem intellectus in infirmioribus tolerandi sunt (*not.* §. 603. *Pfych. rat.*). Similiter in philosophia morali, in qua ultra ea, quæ ex principiis rationis demonstrari possunt, non progredimur, non nocet error de creatione & ætate mundi, si vel maxime quis statuatur, Deum ex materia ab æterno sibi coëxistente fecisse mundum, aut observationes Ægyptiorum quadraginta septuaginta millium annorum in dubium minime vocet, cum nec modus creationis, nec ætas mundi in praxin officiorum erga Deum influat, quemadmodum de ætate mundi jam supra monuimus (*not.* §. 58.). Et alias jam ostendimus, in gratiam systematis commercium inter animam atque corpus explicandi in philosophia practica nihil esse immutandum (§. 538. *Pfych. rat.*), cum in systemate omni supponendum sit, perceptiones rerum sensibilibus in anima & motus voluntarios in corpore eodem modo oriri, ac si anima & corpus in se mutuo influerent (§. 537. *Pfych. rat.*), sicuti in Astronomia computandi phænomena motus primi

primi causa sumitur motus primus tanquam verus loco veriginis Telluris & computandi loca Solis causa motus Solis annuus in ecliptica loco motus Telluris circa Solem in orbe annuo (*not. §. cit.*). Taceo plurimos errores anthropomorphismi subtilis, in quos incidunt, qui Deum ad similitudinem animæ nostræ concipientes tacite admittunt, quæ limitationes in ipsum inferunt (§. 580. *part. 2. Theol. nat.*), quales notavimus (§. 602. *Et seqq. part. 2. Theol. nat.*), & a quibus pauci alieni sunt, qui humano more de Deo loquuntur.

§. 100.

Quoniam erroneæ opiniones de Deo, quæ culturæ *Cur istius-* officiorum erga Deum minime officiant, tolerandæ sunt, *modi errores* si qui hebetiores sunt quam ut veritates abstrusas capere *publice non* possint (§. 99.); *acutiores, quibus datum est Deum intimius co-* traducendi. *gnoscere, sibi cavere debent, ne opiniones erroneas hebetiorum cul-* ture officiorum erga Deum minime adversas publice traducant in *præjudicium cultura.*

Hebetiores abstrusas veritates capere non possunt, veluti quomodo Deus per nexum rerum provideat rebus omnibus in hoc universo, ita ut posito hoc nexu providentia divina tolli ipsis videatur & preces inutiles existimentur. Quoniam itaque de Deo nonnisi humano more cogitare didicerunt, si opiniones ipsorum, veluti de modo, quo Deus providet homini, publice traducantur; facile contingit, ut cum eo, quod erroneum est, simul abjiciant quod verum est, aut saltem de hoc dubitare incipiant, sicque officium erga Deum inde pendens vel prorsus negligatur, vel langvescat. Equidem non videas viros, quorum profunda scientia est, errores hebetiorum perstringere, nec horum censuras frivolas & iniquas curare, quibus incitari poterant ad eorum inscitiam scite retundendam; non tamen

propterea superfluum ac inutile videri potest, ut inculcetur officium, quod sua veluti sponte servant. Dantur enim multi, qui sibi acutiores ceteris videntur, aut aliis videri volunt, ideoque perstringendo opiniones erroneas hebetiorum gloriam quærunt, si vel maxime ipsimet veritatem intime non perspiciant, sed plus apud eos valeat eam profitentium fama & autoritas, quam ratio. Horum maxime interest, ut discant, quodnam sit officium vere acutiorum & altissimorum animorum. Invaluit apud nos mos, quo multorum ingenia corrumpuntur, qui ad scientiam pervenire possent, nisi se jam pervenisse putarent, ut censendis iis, quæ nondum satis intelligunt, acumen suum prodere velint, sicque in errores ipsimet incidant, dum alios ablepsæ insimulare student, & nondum satis intellecta pro modulo acuminis sui emendaturi tanquam pueri puerilia loquuntur. Ast de juvenili hoc puritu, incremento scientiarum valde inimico, alibi plura dicenda erunt.

§. 101.

*An in iis
subsistendum
acutioribus.*

Similiter quia erroneæ opiniones de Deo, quæ culturæ officiorum erga Deum minime officiunt, tolerandæ saltem sunt in iis, qui hebetiores sunt, quam ut veritates capere possint (§. 99.); hoc non obstante *acutiores omnem operam dare debent, ut intimiorem Dei cognitionem consequantur, quam hebetioribus concessum: id quod etiam obligationi generali convenit (§. 177. part. 1. Jur. nat.).*

Unusquisque pro modulo intellectus sui Deum agnoscere tenetur. Quemadmodum itaque permittendum hebetioribus, ut, dum de Deo humano more loquuntur, errores admisceant ad anthropomorphismum subilem referendos; ita ex adverso concedendum acutioribus, ut ea, quæ de Deo dicuntur humano more, ita explicant, quemadmodum Deum decent, sicque ab erroribus istis purgent. Male igitur

igitur facit Theologus, ultra caput vulgi non sapiens in
 iis, quæ abstrusa sunt, & majus acumen exigunt, ut intime
 perspiciantur, quam sibi concessum, si Philosophum adi-
 gere velit, ne & ipse ultra caput vulgi sapiat, nec verita-
 tem liquidam, quam agnoscere ipsi datum est, profiteatur.
 Decet ipsum se modulo suo metiri, non vero caput suum sta-
 tuere mensuram intellectus aliorum, qui eundem magis
 perfecerunt, cum ipse eidem perficiendo nullam singula-
 rem operam impenderit. Ast nosse, quantum valeant vires,
 quid eas transcendat, non adeo facile est, præsertim si quis
 sibi blanditur nomine Theologi, quod fortuna dedit. Quod-
 si objicias, si imperfecta Dei agnitio eodem modo influit
 in praxin officiorum erga Deum, quo magis exarsciata, nos
 in illa acquiescere posse, nec opus esse, ut in ea inquiramus,
 quæ non sunt ad caput omnium; duo habeo, quæ
 respondeo. Nimirum qui sufficiente acumine gaudet, ut
 erroneum, quod admiscetur veritati, pervideat, is pro
 vero habere nequit, quod vulgus pro certissimo habet, con-
 sequenter non id præsidii ad pietatem inde expectare potest,
 quod illud in eo invenit. Deinde ex speciali tractatione pa-
 rebit, veritatem liquidam non destitui effectu suo in praxi
 officiorum, qui ab imperfecta cognitione sperari nequit.
 Exempli loco esto amor Dei: ostendemus enim, quo cla-
 rius agnoscitur perfectio Dei summa, eo magis quoque
 nos eadem delectari.

§. 102.

Quoniam erroneæ de Deo opiniones, quæ culturæ *Que hinc in*
 officiorum erga Deum minime officiant, tolerandæ sunt in *veritate pro-*
 iis, qui hebetiores sunt, quam ut veritatem liquidam cape- *ponenda dif-*
 possint (§. 99.), acutiores vero operam dare debent, ut in- *ferentia re-*
 timiorem cognitionem Dei consequantur, quam hebetio- *sultet.*
 ribus concessum (§. 101.); *quæ de Deo scribuntur, vel tra-*
duntur,

dnantur, aliorum erudiendorum causa, non promiscue omnibus scribuntur, cumque pro diversitate temporum variet studium perficiendi intellectum, veritatum quoque explicatio & probatio variari debet.

Si veritati assensum præbere debent, quibus eandem persuadere, aut quos ejusdem convincere debes, necesse est, ut ad captum singulorum accommodetur explicatio & probatio, quantum sufficit ad intelligendum & persuadendum, aut convincendum in casu dato. Quamobrem sicuti ad intellectum veritatis non eadem lux convenit omnibus, sed nimia plurimos confundit, nec ad persuasionem, aut convictionem eadem probatio satisfacit omnibus, sed hebetiores se persuasissimos esse, immo convictos putant, quando acutiores insufficientiam probationis agnoscunt; ita quoque quæ uno tempore sufficienter explicata & probata visa fuerunt, alio tempore pro sufficienter explicatis & probatis non habentur, prouti scilicet illustrius, aut obscurius fuerit seculum. Hæc probe notanda sunt, ne per præcipitantiam damnentur, quæ recte fiunt, aut per oscitantiam negligantur, quæ fieri poterant atque debebant. Absurditatis hinc arguuntur, qui tanquam pro aris & focis defendunt, argumenta quædam omni tempore a præstantissimis viris pro validissimis ad adstruendam veritatem habita fuisse, nec ferre volunt, ut infirmitas eorum detegatur, & alia solidiora iisdem substituantur, dum præsens ætas firmiora postulat. Neque enim propterea aliquid detrahitur auctoritati illorum, qui ea luce contenti fuerunt, qua pro ratione temporis, quo vivebant, ipsis frui datum est (§. 100.).

CAPVT II.

De Pietate.

§. 103.

Qui pietatem colere vult, operam dare tenetur, ut Deum agnoscat: Qui Deum non agnoscit, pietatem colere nequit, *De medio* *colendi pietatem.* *ast non contra pietatem colit, qui Deum agnoscit.* Quoniam enim pietas, quam philosophicam dicimus, est habitus conformandi actiones legi naturæ vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum, quatenus lumine rationis innotuerunt (§. 339. part. 1. *Phil. præf. univ.*); qui pietatem colere vult, habitum acquirere tenetur actiones suas determinandi per motiva ab attributis divinis & providentia divina desumpta. Quamobrem necesse est, ut certus sit, Deum existere, atque norit, quænam ipsi convenient attributa, & quod provideat rebus omnibus in hoc universo. Operam igitur dare tenetur, ut Deum agnoscat. *Quod erat primum.*

Qui Deum non agnoscit, is ignorat dari Deum, ignorat quænam sint ipsius attributa, ignorat quod rebus omnibus in hoc universo provideat. Quamobrem nec fieri potest, ut, dum actionem quandam edere vult, animum ejus subeat cogitatio eandem determinandi per motivum ab attributis divinis, aut providentia divina desumptum, multo minus autem fieri potest, ut habitum voluntatem ac noluntatem in agendo & non agendo per istiusmodi motiva determinandi acquirat. Quoniam vero pietas in hoc habitu consistit (§. 339. part. 1. *Phil. præf. univ.*), ideoque eodem destitutus pietatem colere nequit; qui Deum

(*Wolff's Ethica Pars III.*) G c non

non agnoscit, pietatem colere nequit. *Quode erat secundum.*

Enimvero quamvis quis norit, dari Deum & providentiam divinam, & quænam sint ipsius attributa, nondum tamen novit, quibusnam attributis divinis in hoc vel isto actionum genere uti debeat, multo minus aduetus est iisdem uti, sed habitus utendi multo demum exercitio acquirendus (§. 430. *Psych. empir.*). Pietatem igitur nondum colit, qui Deum agnoscit, propterea quod eundem agnoscit. *Quod erat tertium.*

Agnitio Dei medium est colendi pietatem, quatenus pietatem nemo colere potest, qui eundem non agnoscit. Exemplo sunt Sinenses, qui etsi virtutis fuerint studiosissimi de pietate tamen colenda non cogitarunt. Sola tamen agnitio Dei non sufficiens medium est, ut pietatem colas, quemadmodum fieri potest ac debet. Hinc etiam videas, non omnes, qui Deum agnoscunt, in omnibus suis actionibus Deum colere, & plerosque nonnisi in eo pietatem consistere arbitrari, ut actiones nostras ad voluntatem Dei referamus, ideo eas patrantes, quia novimus, Deum velle, ut patremus. Quemadmodum vero ad virtutis cujuslibet culturam non sufficit, ut ejus notitiam habeamus; ita quoque pietas non acquiritur, si saltem noverimus, quænam sint attributa divina, per quæ tanquam per motiva actiones nostræ deterginandæ: immo ne quidem sufficit notitia, quænam attributa divina in quodlibet actionum genus per modum motivorum influere possint. Patet ratio ex iis, quæ in altera parte Philosophiæ practicæ universalis de generali actionum humanarum directione & modo consequendi summum bonum & felicitatem terrestrem demonstrata sunt. Generalia enim ista principia ad quamlibet virtutem, & ad pietatem quoque omnium virtutum sociam applicanda.

§. 104.

§. 104.

Cognitio Dei ad pietatem requisita viva esse debet. Qui enim pius *Qualis co-*
esse vult, actiones legi naturæ conformare debet per motivum *gnitio Dei*
ab attributis divinis & providentia divina desumptum (§. 339. *ad pietatem*
part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero si ea, quæ cognosci *requiratur.*
mus, motivum voluntatis vel noluntatis fieri debent, co-
gnitio viva sit necesse est (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*).
Quamobrem etiam Dei cognitio, quæ ad pietatem requi-
ritur, viva esse debet.

Neque alia ratio est, cur ipsa lege naturali obligemur
cognitionem Dei vivam acquirere (§. 1139. *part. 1. Jur.*
nat.). Deus enim agnoscendus non curiositatis gratia, ita
ut in sola speculatione acquiescamus (§. 34. *part. 1. Eth.*);
sed ut eum in omnibus actionibus nostris colamus (§. 1124.
part. 1. Jur. nat.): id quod facere nequit, nisi qui pius est
(§. 1127. *part. 1. Jur. nat.*). Ac ideo ex ipsa naturali ob-
ligatione ad pietatem colendam deduximus obligationem ad
agnitionem Dei (§. 1129. *part. 1. Jur. nat.*). Neque
enim Dei interest, ut ab homine agnoscat; sed maxime
interest hominis, ut Deum agnoscat, quemadmodum ex
iis omnibus, quæ de praxi officiorum erga Deum demon-
strantur, luculentissime apparet.

§. 105.

Quoniam cognitio Dei ad pietatem requisita viva *Quenam co-*
esse debet (§. 104.), certitudo autem cognitionem vivam *sine fieri de-*
efficit (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*); Qui pietatem cole-
beant.
re vult, omnem operam dare debet, ut cognitio, quam de Deo
acquisivit, ipsi certa sit, consequenter ut agnoscat, vera esse ea,
quæ de Deo cognovit (§. 564. *Log.*), neque de veritate eorum
dubitet (§. 511. *part. 2. Theol. nat.*)

Historica Dei cognitio ad pietatem minime sufficit. Ea instructus de Deo quidem differere potest; non vero eadem movetur voluntas ad Deum colendum. Inde est, quod multi recte ac pulchre de Deo differere didicerint, a pietate tamen procul absint, Deum ore confitentes, factis autem abnegantes.

§. 106.

Quomodo
agnitio Dei
efficiatur
certa.

Quoniam qui pietatem colere vult, operam dare debet, ut cognitio Dei, quæ acquiritur, ipsi certa sit (§. 105.), certitudo autem hæc aliter obtineri nequit, nisi convictione (§. 982. Log.), sive a posteriori vi experientię (§. 985 seqq. Log.), sive a priori vi demonstrationis (§. 990. Log.), in iis autem, qui convictionis incapaces sunt, convictionis vicem subit persuasio ad veritatem, quemadmodum indies experimur; Qui pietatem colere vult, vel a posteriori, vel a priori convincendus veritatis eorum, quæ de Deo cognoscit, vel si convictionis non fuerit capax, ad veritatem persuadendus, cumque sensus certitudinis societur memoriæ veritatis, si argumenta, quibus convincimur, probe ac sæpius ponderemus, sine hoc sensu autem cognitio viva esse nequit, ut in voluntatem vel noluntatem influat, quando ejusdem meminimus (§. 246. part. 2. Phil. pract. univ.); Qui pietatem colere vult, argumenta, quibus convincitur veritatis eorum, quæ de Deo cognoscit, aut saltem ad veritatem persuadetur, iterato ponderare tenetur, donec sensum certitudinis in se experiatur, quando eorum meminerit.

Sensus iste certitudinis consistit in confusa perceptione, vi cujus meminimus, argumentis assensum nostrum fuisse extortum, ut nihil prorsus dubii nobis remanserit, quo minus eundem propositioni probatæ præberemus. Pertinet is ad recessus in

in animis hominum, quia toti dependent ab influxu actuum prætorum animæ in actum præsentem, in quo recessus iste consistit (§. 72. *part. 1. Lib.*). Sensum hunc certitudinis facillime in se experiri possunt, qui vi demonstrationis propositionum Geometriæ convicti sunt, modo sufficientem asserant attentionem, inprimis si simul distinctam notionem successivæ generationis assensus habuerint (§. 992. *Log.*), & acumen ad observationes psychologicas requisitum sibi comparaverint. Apparet hinc necessitas systematis Theologiæ naturalis, nostro præsertim tempore, quo non modo athei magno fastu elati certitudinem agnitionis Dei labefactare conantur, verum etiam alii libertate sentiendi in licentiam versa absurdis opinionibus certam eorum, quæ Deo conveniunt, cognitionem in dubitationem adducere allaborant (§. 102.). Apparet quoque necessitas systematis respectu eorum, qui supra vulgus sapiunt, & quibus persuasio esse nequit loco convictionis. Nec minus hinc apparet necessitas studii in pervolvendo systemate collocandi, & quantum fallantur, qui sibi persuadent ad hauriendam scientiam ex systemate sufficere, ut perfunctoriam saltem operam eidem perlegendo impendant, nullo facto discrimine inter systema & librum vulgari methodo conscriptum. Nobis curæ cordique est, ut pietatem pro virili promoveamus, propagemus & conservemus: media igitur exposituri veritatem profiteri tenemur. Quod si quis iis uti voluerit, quemadmodum a nobis urgentur, veritatem a nobis dictorum in se ipso experietur.

§. 107.

Qui pius esse vult, nosse debet, quanam attributa divina in Notitia in quolibet actionum genere motivis inservire possint, & quanam offluxus attributa erga Deum cum quolibet officio alio conjungenda, aut quomodo butorum officium aliud quodcunque determinandum sit per illa. Etenim qui vinorum in pius est, actiones suas legi naturæ conformat vi motivo-determinati-

num huma- rum ab attributis divinis de sumtorum (§. 339. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Quoniam itaque hoc fieri nequit, nisi norit, quænam attributa divina motiva præbeant in quolibet actionum humanarum genere, quod per se patet, qui pius esse vult, nosse debet, quænam attributa divina in quolibet actionum genere motivis inservire possint. *Quod erat unum.*

Cum sine agnitione Dei nullum officium Deo debitum præstari possit (§. 1.); absque repræsentatione attributorum divinarum, in quibus continetur ratio officiorum Deo debitorum, quemadmodum ex demonstrationibus eorundem *cap. 4. part. 1. Jur. nat.* datis apparet, officia Deo debita non præstantur. Quamobrem si certa attributa divina per modum motivorum influant in præstationem certorum officiorum aliorum, sive erga se, sive erga alios, ab iisdem quoque pendent certa officia erga Deum, atque conjunguntur cum officiis erga alios, si quis pius fuerit (§. 339. part. 1. *Phil. præf. univ.*), immo ipsa hæc officia, quæ pius Deo præstare paratus est, nos impellere possunt ad officia alia, quæ per eadem attributa tanquam motiva determinantur, facienda, sicque evadunt motivum officia alia præstandi (§. 887. *Psych. empir.*). Quamobrem qui pius esse vult, nosse quoque debet, quænam officia erga Deum cum officio quolibet alio conjungenda, aut quomodo officium aliud quodcunque per illa determinandum sit. *Quod erat alterum.*

Quamvis in genere noris, singulas actiones, qualescunque tandem sint, determinandas esse per motiva ab attributis divinis desumpta, nondum tamen constat, quænam attributa huic, vel isti actionum generi convenientia motiva præbeant. Hanc igitur scientiam sibi comparare debet, qui pius esse vult.

§. 108.

§. 108.

Quoniam qui pius esse vult, nosse debet, quænam ^{Unde eorum} attributa divina in quolibet actionum humanarum genere ^{scientia pe-} motivis inservire possint, & quænam officia erga Deum ^{tenda.} cum quolibet alio conjungenda, aut quomodo hoc per illa determinandum (§. 107.); in *Ethica demonstrandus est influxus agnitionis Dei in quodlibet actionum humanarum genus & officiorum erga Deum in quamlibet virtutem influxus atque cum eadem conjunctio, consequenter qui pietatem colere vult scientiam horum ex Ethica petere debet.*

Cum praxis in Philosophia morali hætenus parum exulta fuerit, nec mirum videri potest, quod de influxu agnitionis Dei in quodlibet actionum humanarum genus & officiorum erga Deum in virtutes ceteras non cogitaverint Philosophi. Quamobrem ne videamur ad Ethicam referre, quæ ad eandem minime pertinent; ostendendum erat, id in Ethica doceri debere. Urget lex naturæ, ut actiones nostras determinemus per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251. part. 2. *Phil. pract. univ.*), ut si quis actionem aliquam lege naturali præceptam per ea non determinat peccet (§. 1126. part. 1. *Jur. nat.*): urget eadem lex, ut Deum colamus in omnibus actionibus nostris (§. 1124. part. 1. *Jur. nat.*). Quomodo igitur hoc a nobis fieri possit, in Ethica demonstrandum (§. 10. part. 1. *Eth.*). Ut hoc ostenderemus, præsentis temporis ratio inprimis postulat, quo pietatis nomen in contemtum fere abiit culpa Neo-Phariseorum Ecclesiam perturbantium & doctrinam solidam evertere studentium. Velim igitur, ut de pietate non ex nomine parum intellecto, sed ex distincta ejus, quam dedimus & demonstravimus, notione statuant. Ita enim intelligant, nihil a nobis dici, quod sit a ratione alienum, nec ad amissum cum lege naturæ consentiat. Hominum vero male feriatorum judicia non moramur.

§. 109.

De scientia

legis naturæ

ad pietatem

requisita.

Ad culturam pietatis requiritur, ut legis naturæ scientia instructi simus & erroneas de eadem opiniones evitemus. Qui enim pietatem colere vult vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum actiones suas legi naturæ conformare debet (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.). Necessesse igitur est, ut legem naturæ cognitam atque perspectam habeat, consequenter ad culturam pietatis requiritur, ut legis naturæ scientia instructi simus. *Quod erat unum.*

Ponamus vero aliquem erroneas de lege naturæ fovere opiniones. Cum lex naturæ vel prohibitiva sit, vel præceptiva, vel permissiva (§. 163. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.); aut lege naturæ præceptum, vel permissum putabit, quod prohibitum est, aut prohibitum, quod præceptum vel permissum, (§. 624. Log.), sicque continget, ut agnitione Dei abutatur, dum actiones suas per motiva ab attributis divinis & providentia divina desumpta legi naturæ conformare studet, atque pietas cæca eum seducet ad legem naturæ transgrediendum (§. 139. part. 1. Phil. pract. univ.), quem ad servandum ducere debebat (§. 138. part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque pietatem culturus sibi ab hisce aberrationibus cavere debet; quin erroneas de lege naturæ opiniones evitare debeat, dubitandum non est. *Quod erat alterum.*

Non desunt, qui sibi persuadent, se bene ac recte agere, modo pietatis impetu ad agendum abripiantur, aut a non agendo retrahantur. Atque hi sunt, qui voluntatem bonam sufficere arbitrantur ad bene & recte agendum, quæ consistit in generali determinatione ad committendas actiones, quas Deus

Deus a nobis committi vult & ad abstinendum a contrariis (§. 121. *part. 2. Eth.*), parum solliciti, num de eo, quod Deus a nobis fieri vult, recte sentiant. Oppido autem falluntur. Etenim cum pietas saltem præbeat motiva ad actiones legi naturæ conformandas (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*); cognitionem legis naturæ supponit. Ut vero certi simus, hæc lege naturæ præcipi, vel prohiberi, aut permitti, necesse est ut scientiam ejus habeamus (§. 595. *Log.*). Pietas suis numeris absoluta scientiam legis naturæ requirit, sit ita quod in hebetioribus toleranda sit persuasio ad veritatem, quemadmodum in anterioribus de agnitione Dei idem ostendimus (§. 93.). Pietas non supplet defectum scientiæ legis naturæ, sed appetitum saltem fortius stimulat ad custodiam ejus (§. 343. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & virtutem, quæ consistit in habitu actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad sublimiorem gradum evehit, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet. Quod vero erroneæ opiniones, quas fovet pietati deditus in jure naturæ, hanc ipsam efficiant seductricem, docent exempla piorum, qui de actionibus bonis, vel malis, aut licitis aliter senserunt, quam lex naturæ definit. Poterat huc trahi exemplum Abrahami *Gen. XVI.* & Jacobi *Gen. XXX.* cum ancillis coitum celebrantium proles procreandæ causa, quod putarent istiusmodi coitum esse licitum, motivo, quemadmodum ex circumstantiis colligitur, usi promissione Dei de seminis sui multiplicatione. Sed nolo disertius docere, quomodo homopiùs, si erroneas in jure naturæ fovet opiniones, motivis ab attributis divinis & providentia divina desumptis atque ipsis officiis erga Deum male agendo abutatur, inprimis cum ex recto usu suo loco explicando facile pateat abusus, cujus distincta explicatio in præsentī offendiculo esse poterat infirmioribus.

§. 110.

De voluntate bona § non modo bona efficiatur, verum etiam perficiatur. Qui enim perfecta ad pietatem colere vult, is actiones suas legi naturæ conformaturam pietatis requirit. *sita.* desumpta (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero lege naturali, ideoque & voluntate divina (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.), obligamur actiones liberas determinare per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 251. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui pietatem colere vult, ejus voluntas generaliter determinata esse debet, ad committendum actiones legi naturæ convenientes & voluntati divinæ conformes. Quoniam itaque voluntas bona efficitur, si generaliter determinetur ad committendum actiones legi naturæ convenientes & voluntati divinæ conformes (§. 121. part. 2. Eth.); qui pietatem colere vult, operam dare tenetur, ut voluntas efficiatur bona. *Quod erat unum.*

Enimvero quia voluntas bona non sufficit, ut in casu quolibet dato actiones bonas edamus (§. 131. part. 1. Eth.), sed ut hoc fiat, voluntas perfecta esse debet (§. 271. part. 1. Jur. nat.), quæ exactam requirit actionum bonarum & malarum scientiam (§. 133. part. 2. Eth.); qui pietatem colere vult, cum in omni casu dato actiones suas legi naturæ confirmare debeat actu per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.), ideo quoque operam dare tenetur, ut voluntas perficiatur. *Quod erat alterum.*

In quonam opera ista consistat, quam dare tenemur, ut voluntas bona efficiatur & perficiatur, in parte secunda Ethicæ abunde docuimus. Ast quia pauci differentiam inter voluntatem bonam & perfectam considerant, quemad-

mo-

modum debebant; ideo longe plurimi sibi persuadent ad pietatem sufficere voluntatem bonam, ut ea nempe generaliter determinata sit ad non committendum actiones, nisi quas Deus a nobis committi vult. Atque inde est, ut etiam supersticiosi sibi videantur esse pii, & opinione pietatis plurima committantur mala, immo & hypocrisis sibi ipsis imponant, qui sibi videntur pii, cum non sint, voluntate bona, cujus sibi conscii sunt, occæcati. Pertinent huc imprimis illi, qui non agnoscunt intellectum ante perficiendum esse, quam de perficienda voluntate cogitetur (§. 13. *part. 1. Eth.*). Cum enim intellectum perficere negligant, præjudicia de actionum bonitate & malitia veritati consentanea esse putant, quibus cum seducantur, voluntas bona pietatem in transversum agit, ut re ipsa magis noceat, quam prosit. Ex hæcenus demonstratis intelligitur, quomodo vera pietas, in qua nihil desideratur, obtentu non adeo facilis sit, quemadmodum illis videtur, qui pietatis promotores præ aliis videri volunt. Qui ea perspexit, quæ de voluntate perficienda & emendanda in parte secunda Ethicæ demonstravimus, ei nihil obscuritatis supererit in hisce, quæ dicuntur, multo minus autem virtutem aliquam, consequenter nec pietatem spectabit tanquam habitum infusum, cujus acquisitio per usum facultatum nobis concessarum inexplicabilis. Equidem mihi non constat fuisse aliquos, qui expresse statuerint, virtutem esse habitum infusum; quodsi tamen consideremus, quamnam plurimi de modo acquirendi virtutem notionem habeant, vix eos ab hoc errore tacite in mentem ipsorum irrepente liberare poterimus.

§. 111.

Qui pius est, gloriam Dei promovet & contra. Qui enim De promopius est actiones suas legi naturæ conformat vi motivatione gloriærum ab attributis divinis & providentia divina desumpto-divine signorum (§. 339. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Enimvero homopietatis.

Dd 2

per

per determinationem actionum liberarum non aliter gloriam Dei manifestare; seu promovere (§. 610. part. 1. *Theol. nat.*) potest, quam si attributa divina sint motiva earundem (§. 919. part. 1. *Theol. nat.*). Qui ergo pius est, gloriam Dei promovet. *Quod erat unum.*

Ex adverso qui gloriam Dei promovet, verbis & factis testatur, se agnoscere perfectionem Dei summam & quod eadem gaudeat pro certo habere (§. 610. part. 1. *Theol. nat.*). Enimvero actiones suas liberas determinat per motiva ab attributis divinis desumpta qui ipso facto testatur, se perfectionem Dei summam seu attributa ipsius agnoscere, ac pro certo habere, quod eidem conveniant (§. 246. 244. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum pius sit qui per motiva ab attributis divinis desumpta actiones suas liberas determinat (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui gloriam Dei promovet pius est. *Quod erat alterum.*

Promotio itaque gloriæ divinæ, quando nimirum quis verbis & factis testatur se Deum habere pro ente perfectissimo, cui ea conveniunt attributa, quæ ipsi in Theologia naturali attribuuntur, est signum pietatis. Ita intelligimus, Josephum fuisse pium, quia in adulterium consentire nolebat, ne peccaret in Deum, cujus voluntati adulterium adversum esse agnoscebat. Urebatur nimirum tantum motivo adulterii non committendi voluntate divina, in quod simul influebat omniscientia Dei & amor ipsius atque inde fluens timor filialis, prouti ex sequentibus clarius elucescet.

§. 112.

De promotione gloriæ
Quoniam qui pius est, gloriam Dei promovet (§. 111.), qui vero gloriam Dei promovere vult, verbis & factis

factis testari debet, se pro certo habere ea, quæ Deo Deitanquam attribuuntur (§. 610. part. 1. Theol. nat.); Qui pietatem colere pietatis merito, quicquid agit perpendere debet, quomodo hac actione sua deo testari possit, se Deum agnoscere, consequenter quodnam officium Deo debitum eidem una præstari debeat.

Hoc pacto promotio gloriæ divinx sit quoque medium culturæ pietatis. Nimirum si cui fuerit voluntas constans & perpetua promovendi gloriam Dei, ejus mens a qualibet actione in Deum ascender, ut eundem sibi repræsentet tanquam præsentem, cujus attributa veluti coram inuener, qualitate actionis determinante attentionem in certo attributo defigendam & in memoriam revocante officium Deo debitum hic & nunc præstandum. Ita non modo satisficit pietati, ut attributa divina influant per modum motivi in actionem præsentem; verum etiam ut ipsa actio modificetur, & novam quandam induat formam, quatenus per hæc ipsa motiva determinantur actus eidem superaccedentes, qui alias absunt, & officia quædam erga Deum eidem associantur. Quodsi enim habitus sic & non aliter agendi contrahatur, actus isti & qui ad exercitium officii spectant agente ne quidem advertente actioni admiscentur, ut actio confuse saltem percepta diversa appareat ab actione eadem pietatis influxu minime modificata, vi eorum, quæ de latebris in actione omni ex habitu proficiscente inexistentibus & de recessibus in animis hominum demonstravimus (§. 73. & seqq. part. 1. Etb.). Poteramus hoc illustrare exemplo ejus, qui cibum, quem capit, considerat tanquam munus divinum a bonitate ipsius profectum eoque fruitur cum gratiarum actione, amore Dei in fruitionem simul influente, nisi talia ex instituto declaranda essent suo loco. Equidem nullus dubito, fore permultos, qui cum influxum pietatis in actiones humanas experti non sunt, consequenter nullam actionis per eandem modificatæ perceptionem habere possunt, neque illius possibilitatem ab usu facultatum animæ pendentem a priori agnos-

scunt, ad somnia suavia cultorum pietatis affectata & pomposa hæc relaturi sunt; non tamen propterea nos pudet ea confiteri, quæ vera esse ex legitimo usu facultatum animæ a priori demonstramus, & unusquisque in se, si experimentum in se capere voluerit, quamvis arduum & difficile pro diversitate subsectorum, experiri potest, cum & certa sint, quæ demonstrantur (§. 568. *Log.*), & quæ de actionibus humanis in Philosophia practica demonstrantur omnium rectissime intelligantur (§. 264. *par. 2. Phil. pract. univ.*), & veritatis eorundem omnium optime convincamur, si ea in nobis ipsis experiamur (§. 271. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Non tradimus praxin moralem nisi rationi convenientem, quæ maxime decet hominem rationis usu a ceteris animantibus distinguendum (§. 332. *part. 1. Theol. nat. & §. 762. Psych. rat.*). Multa in eadem casui debentur, prouti circumstantiæ obviæ usum facultatum eliciunt, agente de eodem parum cogitante, ac in determinandis actionibus humanis magnum momentum habent latebræ atque recessus; sed Philosophi est, qui rationem reddere debet eorum, quæ fiunt (§. 6. *Disc. prelim.*), ut quonam facultatum usu praxis perficiatur demonstret eandemque potestati nostræ subijciat, ne quod consilio certo fieri potest atque debet, a casu demum expectandum sit, quem in potestate nostra minime habemus. Neque vero opus est multa disceptatione, qua nihil efficitur: veniendum in rem præsentem, atque demonstrationes perpendæ, prout fieri debet, si assensum extorquere debent (§. 998. *Log.*), & danda opera, ut veritatem in nobismet ipsis experiamur (§. 265. 271. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quodsi cui iter, quod ingrediendum, nimis longum visum fuerit, is sibi imputet, quod veritatem assequi minime valeat. Nihil hic postulamus, quod non jure postulari possit, & de quo conquerantur Astronomi ac Geometræ, qui ipso opere didicerunt, non dari ad ulteriora progressum, nisi ante cognoscantur, quæ præsupponenda

da sunt, & intellectus certo modo fuerit perfectus, qui usu sibi compararunt notionem modi scientiam acquirendi, quem nos a priori demonstravimus (§. 404. *Ueqq. part. 1. Eib.*).

§. 113.

Sine pietate homo perfectionem, cujus capax est, acquirere nequit. Perfectio enim hominis consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam humanam vero qui per determinationem actionum liberarum namque gloriam Dei promoveret, seu manifestat, pius est (§. 111.), ideoque sine pietate homo aptus non est ad manifestandam gloriam Dei; sine pietate quoque perfectionem, cujus capax est, acquirere nequit.

Propositionem presentem vix ac ne vix quidem satis intelligit, multo minus veritatis ejusdem convincetur, nisi intime perspexerit, quæ de perfectione hominis (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*) & de perfectione universi demonstravimus (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*), a fine ultimo creationis dependente (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Constat perfectionem hominis aliam esse essentialem, aliam vero accidentalem. Essentialem natura dat, & vi ejusdem homo perinde ac res ceteræ omnes per dependentiam suam ab attributis divinis Deum repræsentat, ut ideo quoque homo Deum ex se ipso cognoscere obligetur (§. 1135. *part. 1. Jur. nat.*): accidentalis vero demum acquirenda, & ad eam ducit obligatio naturalis ad se statumque suum perficiendum (§. 128. *part. 1. Phil. pract. univ.*), determinando scilicet actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 49. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Perfectionem essentialem homo cum brutis communem habet, nisi quatenus ea, quæ studio ac labore acquiri possunt, natura insunt, seu dispositiones naturales exercitatione ad habitum evolvendæ. Ac ideo perfectio inprimis accidentalis hominem

nem ultra sortem brutorum ponit, & ea præstantissima perfectionis humanæ pars est. Complementum hujus perfectionis est pietas, quæ hominem aptum efficit, ut qua creatura rationalis gloriam divinam promoveat (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*), fini creationis ultimo convenienter (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*), sicque actiones suas dirigat ad perfectionem totius universi, quemadmodum Deus vult (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), quippe quæ in aptitudine manifestandi gloriam Dei consistit (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*). Sublimior hæc philosophia est, cum scriptura sacra consentiens, quemadmodum facile ostendere poteramus: quod vero pauci eam capiant, non alia ratio est, quam quod veritatum concatenationem cum inter se, tum cum iis, quæ sensui obvia sunt, introspicere negligent, parum confidentes nos operam dare debere, ut rationem perficiamus (§. 753. *part. 1. Jur. nat.*), & hoc officium hominem creaturam rationalem maxime decere (§. 332. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem omni opere annitendum, ut hæc philosophia ad captum communem accommodetur, ne ignorent homines, quomodo se tales præstare debeant, quales se præbent natura sua res ceteræ creaturæ omnes, ut cum ratione faciant, quod hæc solo naturæ ductu faciunt. Ita enim demum creaturarum præstantissimæ erunt & prærogativam suam adversus creaturas ceteras tuebuntur, nec erunt animalia contradictoria, imperfectione accidentali perfectioni essentiali continuo repugnante.

§. 114.

De motivo
pietatis, si
quis fuerit
virtutis a-
mans.

Quoniam virtus habitus est actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. Pract. univ.*), consequenter se & statum suum perficiendi (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sine pietate autem homo perfectionem, cujus capax est, acquirere nequit (§. 113.); qui virtutis amans est, pietatem acquirere studebit, si perpenderit, pietatem es-

se

se perfectionis humana creatricem, consequenter perfectio pietatis beneficio obtinenda erit motivum pietatis acquirenda (§. 887. *Psych. empir.*).

Cum vis motivorum dependeat non modo ab influxu intellectus in voluntatem & noluntatem (§. 890. *Psych. empir.*), verum etiam a naturalibus inclinationibus & reclamationibus (§. 895. 896. *part. 2. Phil. pract. univ.*), atque a determinationibus appetitus & aversionis præcedentibus (§. 72. *part. 2. Ethic.*); eadem motiva non conveniunt omnibus. Ita ei, cujus voluntas generaliter determinata est ad faciendum, quod Deus vult, ei voluntas divina motivum agendi est (§. 378. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem non est, quod miremur, hic commendari motivum pietatis, quod nullius efficacæ videbitur plerisque, quia vim in animum suum nullam sentiunt, quamvis revera fortissimum sit, modo agens fuerit, qualis usu facultatum sibi concessarum, sed rite perfectarum, quemadmodum fieri debet esse poterat atque debebat. Præsupponitur virtutis amor. Qui virtutem amat, eadem delectatur (§. 657. *Psych. empir.*). Ast quot, quæso, sunt, quas virtus per se delectat? In hunc censum minime veniunt, qui saltem formidine pænæ peccare nolunt (§. *not.* 91.). Enimvero si quis virtute delectatur, is quoque delectabitur pietate, quamprimum agnoverit, virtutem maximum splendorem trahere a pietate. Nullus dubito, si Sineses agnovissent Deum & influxum agnitionis Dei in virtutem, futurum fuisse, ut maximum præsidium in splendore virtutis, quem a pietate trahit, collocassent, atque hoc motivum pietatis fortissimum agnovissent, quod ob Dei ignorantiam insuper habuerunt. Amor nimirum virtutis supponit, ut intime virtutis indoles fuerit perspecta: id quod fieri nequit nisi intime perspecta perfectione humana, quæ absque agnitione Dei nonnisi imperfecte agnoscitur. Arque hinc
(*Wolfsi Ethica Pars III.*)

Ee

videre

videre licet perspicacionibus, quam pulchre omnia in systemate nostro consentiant.

§. 115.

Car homo a Deo fuerit conditus. Homo a Deo conditus est, ut gloriam suam promoveat. Et enim Deus mundum produxit, ut perfectionem suam summam patefaceret (§. 608. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum in eo etiam condiderit hominem atque velit, ut is actiones sua liberas ad manifestationem gloriæ divinæ dirigat (§. 918. part. 1. Theol. nat.); hominem quoque eo fine condidit, ut per determinationem actionum humanarum perfectio ipsius summa manifestetur. Quamobrem cum id fiat, si attributa divina sint motiva actionum humanarum (§. 919. part. 1. Theol. nat.), consequenter si homo verbis factisque testetur, se perfectionem Dei absolute summam agnoscere, & quod eadem gaudeat pro certo habere, hoc modo autem ab eodem gloria divina promoveatur (§. 610. part. 1. Theol. nat.); homo a Deo conditus est, ut gloriam suam promoveat.

Vulgo dicitur, hominem factum esse propter Deum: quid vero sit factum esse propter Deum, non omnes perspicunt. Plurimum autem refert, ut intus perspicimus, quid sit factum esse propter Deum, si pietatem colere velimus. Quamobrem in finem, ob quem Deus hominem condidit, erat inquirendum. Facile autem patet, cum Deus vi sapientiæ suæ fines particulares subordinet fini ultimo (§. 631. part. 2. Theol. nat.), finem, cur hominem fecit, derivandum esse ex fine ultimo, quem per creationem totius universi intendit. Quoniam itaque finis hic est manifestatio gloriæ suæ (§. 629. part. 1. Theol. nat.), hominem quoque ideo fecit, ut qua homo, hoc est, quatenus creatu-

creaturæ rationalis & agens liberum est, gloriam suam manifestet: id quod fit, eandem promovendo (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*). Per agens enim liberum gloria Dei, seu perfectio Dei summa manifestatur, si ex determinatione actionum liberarum patet, qualia sint Dei attributa, consequenter si hæc in illam per modum motivorum influant. Ita nimirum actiones humanæ testantur, quod homo perfectionem Dei summam agnoscat & pro certo habeat, quod eadem Deo conveniat. Et hoc modo homo perinde ac naturæ ceteræ omnes factus est propter Deum, & non minus homo, quia homo, hoc est, quatenus est liberum agens, ac naturæ omnes est speculum perfectionum divinarum, quatenus ab attributis divinis dependent (§. 798. *part. 1. Theol. nat.*). Dependet vero etiam homo quoad determinationem actionum liberarum ab attributis divinis, si hæc in eam influunt per modum motivorum, ideoque etiam per officia Deo debita modificentur actiones liberæ, quemadmodum paulo ante observavimus (*not. §. 112.*). Atque nunc distinctè concipimus, quomodo homo factus sit propter Deum, quatenus homo est, hoc est a ceteris creaturis in eo differt, quod habet voluntatem liberam: in quibus enim per essentiam & naturam suam cum entibus ceteris convenit, eodem modo speculum perfectionum divinarum est, quo ceteræ creaturæ existunt. Non tamen diffiteor, si cui hæc, quæ hic dicuntur, penitus perspecta esse debeant, ut plenissima luce fulgeant; supponendum esse, ut ea, quæ in Theologia naturali de Deo & creatione mundi demonstravimus, penitus cognoverit atque perspexerit. Veritates enim cum inter se connexæ sint, sibi mutuo lucem affundunt, ut nec claritas deficiat in intelligendo, nec evidentia in convincendo. Hac igitur luce nemo frui potest, nisi qui nexum veritatum intime perspicit, atque in ista claritate & evidentia, quæ perspicientiæ nexus inhæret, lumen rationis consistit, quod omnes in ore habent, pauci vero intelligunt.

Ec 2

§. 116.

§. 116.

Quomodo Quoniam homo a Deo conditus est, ut gloriam
homo sit ci- Dei promoveat (§. 115.), gloriam autem Dei pro-
vis mundi movet, si pius est (§. 111.); *Qui pietatem colit, finem*
dignus. consequi studet, ob quem creatus est, & civem mundi dignum
se præstat.

Habemus hic motivum, quo animi generosi atque excelsi, veræ gloriæ cupidī, ad culturam pietatis permoven-
 tur. Cives sunt digna societatis civilis membra, si actiones
 suas ita dirigunt, ut ad consequendum finem civitatis pro
 virili conferant, quod ab ipsis conferri potest. Instituit
 Deus societatem quandam inter creaturas omnes, quæ dan-
 tur in hoc universo, quatenus per eas gloria Dei mani-
 festari debet, cum hæc ipsa manifestatio sit finis ultimus,
 ob quem omnes a Deo factæ sunt (§. 629. part. 1. Theol.
 nat. & §. 1. part. 7. Jur. nat.). Dignum itaque membrum
 hujus societatis est homo, si ipse quoque actiones suas
 liberas ad manifestationem gloriæ divinæ dirigit, consequen-
 ter si pietatem colit (§. 111.). Creaturæ omnes agunt
 naturaliter propter finem, cujus causa a Deo fuerunt factæ,
 ac ideo digna hujus universi membra sunt. Agunt nimi-
 rum per essentiam & naturam suam propter fines particu-
 lares, quos Deus fini ultimo, quem per creationem mundi in-
 tendit, subordinavit (§. 631. parr. 1. Theol. nat.), cum
 nulla in agendo libertate fruantur & ratione careant. De-
 decet igitur maxime hominem, qui cum ratione præditus
 sit & libertate in agendo polleat, creaturas ceteras omnes
 antecellit, si actiones suas liberas ita determinat, ut fini
 ultimo subordinari nequeant per modum mediī, sicque ad
 finem, cujus gratia membrum hujus universitatis factus
 est, aut minus conferat, quam creaturæ ceteræ, aut prorsus
 eidem contrarias actiones edat, ut vel membrum minus
 dignum,

dignum, vel prorsus indignum censi debeat. Equidem scio, hæc apud eos, qui sordididis ingeniis præditi sunt & mentes monstrosas habent, nihil proficere, cum dignitatem humanam non prospiciant, & doctrinam solidam atque profundam fastidiant; non tamen ex eorum génio æstimanda sunt, quæ in Ethica tradenda. Sufficit non adeo male sperandum esse de genere humano, ut dentur prorsus nulli, qui digni civis hujus mundi laude excitantur ad pietatis culturam. Quoniam vero distinximus inter civem mundi minus dignum & indignum, ut distinctio recte intelligatur, nec per consequentias fallaces in abusum trahatur, quædam adhuc monenda sunt. Nimirum fieri potest, ut quidam virtutem colant sine pietate, quemadmodum Sinenfes, alii vero cum pietate, quemadmodum facere debabant omnes (§. 1128. *part. 1. Jur. nat.*). Qui virtutem absque pietate colunt, cum acquirant habitus intellectus & voluntatis ad perfectionem accidentalem hominis referendos, apti quidem efficiuntur ad manifestandam gloriam Dei, quatenus inde alii non minus, quam ex perfectione naturali hominis in agnitione Dei proficere possunt eo modo, quem supra sufficienter declaravimus, cum de agnoscendo Deo consideratione hujus universi ageremus; non tamen gloriam Dei manifestant, quemadmodum faciunt, qui pietatem colunt & tam verbis, quam factis testantur, se perfectionem Dei summam agnoscere ac pro certo habere, quod hæc ipsi conveniat: id quod homini proprium est, nec cum ceteris creaturis commune. Quod si ergo homo subsistat quoad liberarum actionum determinationem in manifestanda gloria divina in modo, quem cum ceteris creaturis communem habet, membrum minus dignum censetur, quemadmodum creaturæ ceteræ illius societatis, quam Deus inter creaturas finis ultimi causa, quem per creationem mundi intendit, instituisse intelligitur, membrum autem dignius, qui cum virtute pietatem jungens gloriam Dei promovet eo modo, qui homini proprius est. Ast

Ee 3

mem-

membrum prorsus indignum est homo, qui animum a virtute alienum habet & vitio deditus est, ut per determinationem liberarum actionum prorsus ineptus reddatur ad gloriam Dei manifestandam, sublato etiam modo, quem cum ceteris creaturis communem habet, quatenus spectatur tanquam agens liberum.

§. 117.

De pietatis
cultore De-
um imitante.

Qui pietatem colit, in determinandis actionibus liberis Deum imitatur. Qui enim pietatem colit actiones suas legi naturæ conformare studet vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumptorum (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.). In determinandis igitur actionibus liberis non modo rationem desumit a convenientia earundem cum lege naturæ, verum etiam a perfectione sua, quæ consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. 919. part. 1. Theol. nat.), ideoque ratio objectiva (§. 118. part. 1. Theol. nat.) & subjectiva simul sumta constituunt rationem sufficientem, cur quid velit (§. 336. part. 1. Theol. nat.), consequenter motivum voluntatis suæ (§. 887 Psych. empir.), & actionibus suis gloriam Dei promovere studet (§. 111.). Enimvero cum etiam ratio objectiva & subjectiva simul sumta constituent rationem sufficientem, cur Deus quid velit (§. 339. part. 1. Theol. nat.), & motiva voluntatis divinæ partim ab objecto, partim ab ipso Deo volente desumantur (§. 340. part. 1. Theol. nat.), atque Deus existentiam hujus decreverit gloriæ suæ manifestandæ causa (§. 611. part. 1. Theol. nat.), & nihil eorum, quæ ad præsentem rerum seriem spectant, decrevit nisi respectu finis, ob quem decrevit existentiam totius universi (§. 606. part. 1. Theol. nat.), consequenter nonnisi quatenus facit ad manifestationem gloriæ suæ; qui pietatem colit, modum

dum determinandi actiones liberas ad modum, quo Deus eas determinat, conformare studet. Quamobrem cum in conformatione actionis suæ ad actionem alterius imitatio consistat (§. 204. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui pietatem colit, in determinandis actionibus liberis Deum imitatur.

Imitatio Dei in determinatione actionum liberarum non confundenda est cum imitatione Dei in agendo, veluti si beneficentiam Dei imitemur benefaciendo aliis, vel sapientiam ejus sapienter agendo, ut in casu priori bonitatem Dei, in posteriori sapientiam Dei nobis proponamus tanquam exemplar. Quando Deum imitamur in agendo, actio nostra similitudinem quandam habet cum actione divina; quando vero eundem imitamur in determinatione actionum liberarum, modus determinandi voluntatem nostram similitudinem quandam habet cum modo, quo ipse Deus voluntatem suam determinat. Equidem voluntatis determinatio non concipitur sine motivis (§. 839. *Psycb. empir.*), ita ut etiam motivum aliquod adsit necesse est, ut Deus quid velit (§. 312 *part. 1. Theol. nat.*); determinatio tamen per motiva in genere spectata non sufficit ad imitationem Dei in determinatione actionum liberarum, immo illa ad imitationem ne quidem referri potest, cum imitatio requirat actum a libertate agendi dependentem, seu voluntarium. Quamobrem ea redit ad modum, quo motiva inveniuntur & dijudicantur, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis apparet. Ac ideo patet, cur hæc imitatio restringenda sit ad eum, qui pietatem colit. Possunt rationes objectivæ & subjectivæ conjunctim constituere motivum voluntatis, sed hinc nondum voluntatis humanæ determinatio similitudinem acquirit cum determinatione voluntatis divinæ. Vult Deus, quicquid summæ rerum perfectioni, quam habere possunt (§. 443. *part. 1. Theol. nat.*); & quod perfectionibus divinis convenit (§.

445. *part. 1. Theol. nat.*) : pius vero dum actiones suas legi naturæ conformat similiter vult, quicquid perfectioni facultatum animæ, corporis & status externi, quam urget lex naturæ (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), acquirendæ, vel conservandæ, & perfectioni humanæ, aptitudini promovendi gloriam Dei (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), convenit. Observanda est differentia, quæ inter ens infinitum, quod Deus est (§. 1004. *part. 1. Theol. nat.*), & finitum, quale hominem esse constat, & inter ens independens, quod itidem Deus est (§. 25. *part. 2. Theol. nat.*), ac dependens, quale hominem esse novimus, intercedit. Deus, qui summa perfectione gaudet, cui nihil decedere potest, pro objecto habet creaturas, dum decernit, quid facere velit; at homines conservationem perfectionis naturalis & acquisitionem accidentalis animæ, corporis ac status externi, quando decernunt, quid facere velint. Perfectio Dei absoluta est, nec ad ens aliud refertur, at humana respectiva est, quæ refertur ad Deum, a quo dependet. Deus agit gloriæ suæ manifestandæ causa; homo vero gloriæ divinæ promovendæ causa. Ceterum hæc ipsa imitatio Dei in determinandis actionibus liberis, quæ a pietate dependet, motivum est culturæ pietatis iis, qui recte agere & quod hominem qua hominem decet decreverunt.

§. 118.

De directione actionum Pius actiones suas omnes dirigit ad finem totius universi. Quoniam enim pius actiones suas conformare studet legi naturæ per motiva ab attributis divinis & providentia divini universi. vina desumpta (§. 339. *part. 1. Theol. nat.*), ideo quoque testatur, se attributa divina agnoscere & pro certo habere, quod Deo competant (§. 244. 245. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum gloriam Dei promoveat, qui verbis & factis testatur, se agnoscere perfectionem Dei absolute

solute summam & quod eadem gaudeat pro certo habere (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*); pius omnibus actionibus suis gloriam Dei promovere studet. Enimvero finis ultimus, quem Deus per existentiam hujus universi intendit & ad quem omnes fines particulares refert (§. 626. *part. 1. Theol. nat.*), est manifestatio gloriæ suæ (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Pius igitur actiones suas omnes dirigit ad finem totius universi.

In actionibus liberis, de quibus in Philosophia morali sermo est, distinguendum est physicum a morali. Actio physice spectata non differt a naturali, cum interna consistat in modificatione animæ, quæ usu facultatum eodem modo perficitur, quemadmodum naturalis, externa autem in motu organorum corporis, qui eodem modo perficitur, quemadmodum in actione naturali. Quamobrem cum actiones naturales referantur per essentiam & naturam animæ ac corporis, sicuti actiones omnes rerum quarumcunque in hoc universo ad finem ultimum creationis seu finem totius mundi; ita etiam ad eundem ab ipsa natura diriguntur actiones hominum liberæ, quatenus physice spectantur. Quemadmodum itaque ex actionibus naturalibus distincte agnitis, ut intelligatur, quomodo per essentiam & naturam rerum ad actualitatem perducuntur, attributa divina colliguntur, sicque per eas gloria Dei manifestatur; ita idem similiter obtinet in actionibus liberis physice spectatis. Legenda hic sunt, quæ de actionibus malis physice spectatis alias, etsi sine alio, demonstravimus (§. 569 & *seqq. part. 1. Theol. nat.*). Actio moraliter spectata consideratur tanquam dependens a libertate animæ, quatenus ea eligit, quod ipsi placet, cum ad neutrum per essentiam suam determinata sit (§. 941. *Psyche. empir.*), utpote seipsam determinans ad volendum, vel nolendum motivis suis convenienter (§. 932. *Psyche. empir.*). Ac ideo moraliter spectata

(*Wolffii Ethica Pars III.*) Ff ad fi-

ad finem universi non refertur nisi per motiva ab attributis divinis & providentia divina desumpta, sicque quod morale est cum eo, quod physicum est in actione libera, consentit quoad relationem ad finem universi, homine vi libertatis actionem dirigente ad eundem finem, ad quem natura eandem dirigit. Quodsi hoc non fiat, actio humana, etsi a virtute, se posita tamen pietate, proficiscatur, talis quidem est, quæ ad finem totius universi dirigi potest, non tamen actu dirigitur, atque tum eadem in se legi naturæ equidem non repugnat, defectu tamen quodam adhuc laborat, quatenus non determinatur per motiva ab attributis divinis desumpta, quemadmodum fieri poterat (§. 253. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & debebat (§. 251. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi vero actio libera legi naturæ repugnat, tum per se talis est, quæ ad finem totius universi referri nequit, utpote minime determinabilis per motiva ab attributis divinis desumpta, sicque fini totius mundi, nimirum manifestationi gloriæ divinæ repugnat. Velim ut hæc probe perpendantur: ita enim demum penitus perspicietur differentia inter actiones humanas, quam intime perspectam habere multum interest, non modo quando de rectitudine actionum humanarum iudicium exactum ferendum, verum etiam ut nebulæ dispellantur in aliis, quæ circa actiones humanas menti offunduntur. Ceterum hic quoque relegenda sunt, quæ de aptitudine hominis ad repræsentandum perfectionem Dei alias annotavimus (*not. §. 920. part. 1. Theol. nat.*). —

§. 119.

De medio
dirigendi a-
tiones ad
perfectionem
universi.

Pietas medium est dirigendi actiones suas omnes ad perfectionem universi. Pius enim dirigit actiones suas ad finem totius universi (§. 118.), ideoque ad manifestationem gloriæ divinæ (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque per-

perfectio consistit in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*); pius actionum suarum liberarum determinatione ad perfectionem universi confert, quicquid qua agens liberum conferre potest. Quamobrem cum hoc modo perfectio totius universi obtineatur, pietas medium est dirigendi actiones suas omnes ad perfectionem totius universi (§. 937. *Ontol.*).

Vult Deus, ut homo actiones suas dirigat ad perfectionem totius universi (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo huic officio satisfacere velimus, pietatem colere debemus. Equidem qui pietatem colit, actiones suas omnes ad perfectionem universi actu dirigit, etiamsi directe id non intendat; non tamen propterea existimandum est, quasi superfluum ac inutile sit, ut demum demonstretur hominem obligari ad hanc actionum directionem ac pietatem esse medium eas sic dirigendi. Interest enim, ut agnoscamus, quanam sit nostra obligatio & quinam sit pietatis effectus. Cum enim ad satisfaciendum obligationi requiratur omnium facultatum usus (§. 172. *part. 1. Jur. nat.*), eam quoque intime cognitam atque perspectam habere debemus. Accedit, quod bonitas & malitia intrinseca actionum penitus non cognoscatur, nisi perspecta sint omnia, quæ ex iis necessariis consequuntur (§. 554. 565 *Psych. empir.* & §. 57, 59, *part. 1. Phil. pract. univ.*): quæ cum debeat esse motivum recte agentis (§. 80. *part. 1. Phil. pract. univ.*), fortius utique motivum est, quo penitus cognoscitur. Notandum præterea est, cum actionem appetere, vel averfari nequeamus, antequam eandem cognoscamus (§. 148. *part. 2. Eth.*); nos dici minime posse obligationi satisfacisse, nisi habeamus animum eidem satisfaciendi, si vel maxime contingat ut nobis insciis actio eidem respondeat. Denique fieri quoque potest, ut, qui pietatem nondum colit, ubi intelligit, pietatem esse medium dirigendi actiones suas

omnes ad perfectionem universi, ad pietatis culturam incitetur, aut ubi eidem jam studet, studium efficiatur ardentius, si ad præclara nititur: id quod excellorum animorum proprium est, quibus pulchra sunt, quæ non vulgaria, aut si quis animum habet recte agendi, ut in actione sua nihil desiderari possit.

§. 120.

De harmonia actionum. Qui pietatem colit, qua individuum physicum & qua persona moralis una cum creaturis ceteris omnibus propter eundem finem ultimum agit. Etenim corpora omnia & tota rerum humanarum. natura agunt propter fines a Deo intentos, ac si ipsæmet eos intenderent (§. 661. part. 1. Theol. nat.) & Deus fines hos particulares subordinat fini ultimo (§. 631. part. 1. Theol. nat.), ut se habeant per modum mediorum ad ultimum (§. 634. part. Theol. nat.). Quamobrem cum homo qua individuum physicum cum rebus ceteris in numero creaturarum sit (§. 779. 782. part. 1. Theol. nat.); qua individuum physicum similiter agit propter fines a Deo intentos & fines hi subordinantur ultimo per modum medii. Quoniam itaque homo, quatenus agens liberum est, tanquam persona moralis spectatur (§. 70. part. 1. Jur. nat.) & si pietatem colit, actiones suas omnes ad finem totius universi, seu ultimum, quem Deus per creationem universi intendit, dirigit; qua persona moralis quoque propter finem ultimum eundem agit, propter quem agunt creaturæ ceteræ, per demonstrata. Qui ergo pietatem colit, qua individuum, physicum & qua moralis persona una cum creaturis ceteris propter eundem finem ultimum agit.

Nascitur hinc perfecta harmonia inter omnes omnium creaturarum & hominis actiones, qua mirifice delectatur, qui

qui pietatem colit, si eandem intime perspicit. Cum voluptas stimulus sit appetitus (§. 156. *part. 2. Eth.*), fieri non potest, quin hac harmonia inflammetur ardor pietatem colendi, ut ejus scientia merito ad motiva pietatis referatur. Deus nihil prætermisit eorum, quæ ad consequendum finem ultimum, quem per creationem mundi intendit, facere potuit, cum tamen homini, quatenus agens liberum est, determinationem actionum liberarum relinquere debuerit, sufficit ex parte ipsius, quod eum obligaverit ad pietatem colendam: quod si homo facit, nec officio suo deest, etiam qua persona moralis ad eundem finem actiones suas dirigit. Hominis igitur est, ut voluntatem suam ad voluntatem Dei componat, quemadmodum debet (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*): quod si non facit, Deus sine suo, quem intendit, propterea non excidit, cum non modo actio, quatenus physice spectatur, adhuc fini ultimo consequendo servit (*not.* §. 118.); verum etiam non obstante repugnantia cum fine ultimo, quatenus tanquam moralis consideratur, ad bonum finem, ideoque ultimi consequendi causa (§. 617. *part. 1. Theol. nat.*), dirigitur (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 121.

Qui notionem pietatis distinctam non habet, pietatem colere De ignorat, quemadmodum debebat. Qui enim notionem pietatis distinctam non habet, is non perpendit, quod ope attributorum divinorum tanquam per motiva actiones suas omnes legi naturæ conformare debeat (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter nec de eo sollicitus est, quænam attributa divina in quolibet actionum genere motivis inservire possint, & quænam officia Deo debita cum officio alio quocunque conjungenda, aut quomodo officium aliud quodcunque per illa determinandum sit. Quamobrem

obrem cum hæc nosse debeat, qui pius esse vult (§. 107.), ideoque pietatem non recte exerceat, quemadmodum debebat, qui in determinandis actionibus suis hæc non observat; qui notionem pietatis distinctam non habet, pietatem colere nequit, quemadmodum debebat.

Dantur pietatis gradus, quemadmodum virtutum omnium. Quamobrem fieri quidem potest, ut, qui consulam quandam pietatis notionem habet, aut minime completam, pietatem colat pro modulo cognitionis suæ, non tamen eandem colet in omnibus actionibus suis, quemadmodum fieri potest, ac debet. Sunt longe plurimi, qui non aliam actionum bonarum notionem habent, quam quod sint a Deo præceptæ, nec aliam malarum, quam quod sint a Deo prohibitæ, pietatem vero in eo consistere putant, ut faciamus, quæ Deus præcipit, & non faciamus, quæ prohibet, atque hinc bonam voluntatem, quæ in determinatione generali ad faciendum ea, quæ voluntati divinæ conformia sunt, consistit (§. 121. *part. 1. Eth.*), ad pietatem quidem requisita, sed quæ non ipsa pietas est, cum pietate confundunt. Nimirum qui per voluntatem Dei voluntatem suam determinat ad agendum, quod pietati convenit facit, cum in numero attributorum divinarum etiam sit voluntas Dei (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*), facit etiam, ad quod obligatur (§. 1143. *Et seqq. part. 1. Jur. nat.*); non tamen animus faciendi nonnisi ea, quæ Deus vult, pietatem exhaustit, *per antea demonstrata*. Et qui non adsuæti sunt judicare de rebus ex distinctis notionibus, multa comminiscuntur tanquam ad pietatem requisita, quæ ab ea aliena sunt, immo ei prorsus contraria, & commentis opinionum suarum nascentioribus se & ipsam pietatem deridendam propinant, ut, quam exemplo suo docere & propagare debebant, eam aliis exosam reddant. Sicuti ignorantia in omni praxi morali plurimum nocet; ita non minus nocet in studio pietatis, cui nihil magis adversatur, quam si quis ea addiscere negligit, quæ ad pietatem rite colendam requiruntur.

suntur. Prostant hodie ubivis exempla, quibus propositio præsens illustrari & confirmari potest, & utinam non tam obvia essent?

§. 122.

Quoniam pietatem colere nequit, quemadmodum *De sublatione* debebat, qui notionem pietatis distinctam non habet (§. *ne istius im-* 121.), eandem vero colere debemus in omnibus actioni- *pedimenti.* bus nostris (§. 127. part. 1. *Jur. nat.*), & lex naturæ urget, ut eam recte colamus (§. 189. part. 1. *Phil. præf. univ.*); omni animi contentione id agendum, ut distinctam pietatis notionem nobis comparemus, consequenter quæ ad exercitium pietatis in quolibet actionum genere requiruntur, nobis familiaria reddamus.

Qui pietatem colere vult, non modo nosse debet, quomodo sit exercenda, sed certus quoque esse debet, quod ita recte exerceatur. Pietatis igitur scientiam sibi comparare debet (§. 595. *Log.*). Ea imprimis instructus sit necesse est, qui aliorum animos ad pietatem formare vult. Quænam requirantur ad scientiam acquirendam, sufficienter demonstravimus, cum de virtutibus intellectualibus ageremus (§. 403. & *seqq. part. 1. Est.*), & unde haurienda sit, ostendimus (§. 409. part. 1. *Est.*). Atque hinc intelligitur, quantum fallantur, qui putant, se sine scientia ad pietatem pervenire posse, immo qui putant, studio perficiendi intellectum animi inaptum effici ad pietatem, quasi vero pius esse nequeat, nisi qui scientiæ ac doctrinæ solidæ hostis sit. Testantur vero, qui ita sentiunt, exemplo suo, quam perversa sit eorum pietas, qui ab ea scientiam separant, & quanta labe inficiantur etiam ea, quæ in se spectata recta sunt. Quamobrem ut pietatem recte colamus, quemadmodum urget lex naturæ, a Deo nobis lata, non modo huc

huc usque in genere demonstravimus, qualis esse debeat pietas, ut legi naturæ conformis sit; verum etiam, quando suo loco ad ceteras virtutes explicandas accedemus, in specie ostensuri sumus, quomodo pietas in earum exercitium influere debeat. Quoniam itaque ex libris methodo demonstrativa conscriptis scientia haurienda, nec aliunde hauriri potest (§. 409. *part. 1. Eth.*); si Ethicæ nostræ studium ad pietatem veram adspirantibus commendamus, non facimus nisi quod veritas imperat, cum nec alio fine in pietate explicanda tantum studii colloceamus, quam ut alios ad pietatem rite exercendam adducamus.

§. 123.

*De erroneis Erroribus de Deo impedimento sunt, quo minus pietas recte in Theologia colatur, quemadmodum debebat. Etenim qui errores de Deo naturali opinatur, vel novit pietatem coli, si attributa divina in opinionibus pie- fluant per modum motivorum in determinationem actionis cultus committendarum, & omittendarum, vel sibi persuadam impediret, pietatem consistere in animo faciendi ea, quæ Deus entibus. vult. In casu priori comminiscitur actus tanquam ad exercitium pietatis requisitos, quos erroribus istis convenire judicat, consequenter pietatem in superstitionem (§. 1255. *part. 1. Theol. nat.*), vel etiam idololatriam vertit (§. 1258. *part. 1. Theol. nat.*). In casu posteriori cum pietas cum voluntate bona confundatur (§. 121. *part. 2. Eth.*), non modo se exponit periculo committendi actiones malas, non committendi bonas, cui obnoxia est voluntas bona (§. 131. *part. 2. Eth.*); verum etiam quia nonnisi voluntate divina utitur tanquam motivo in determinandis actionibus suis, insuper habitis attributis divinis ceteris, pietatem intra arctiores limites coercet, quam fieri debebat (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & voluntari divinæ confor-*

conformes judicans actiones, quae ab eadem abhorrent, quippe de quibus judicat non ex veritate, sed erroneis opinionibus, perinde ac in casu priori in actus superstitiosos et idololatricos incidit, pro errorum, quos de Deo fovet, diversitate. Quamobrem patet errores de Deo impedimento esse, quo minus pietas recte colatur, quemadmodum debebat.

Pietas supponit veram Dei agnitionem, ut sit recta (§. 103.). Qui erroneas de Deo fovet opiniones, Deum non agnoscit, qualis revera est. Vera igitur agnitione Dei si quis destitutus, pietas recta esse nequit. Erroneae de Deo opiniones non minus nocent pietati, quam ignorantia Dei. Quod si quis prorsus ignoret, dari Deum; pietas tollitur. Si quis ignoret quaedam attributa divina, cum ea influere nequeant in determinationem voluntatis; pietas tollitur ex parte, ideoque minus perfecta evadit. Si quis vero erroneas de Deo opiniones fovet, tum eadem in determinationem voluntatis influunt, pietatem labe inficiunt atque pervertunt. Perversa pietas quantum damnum det verae, experientia abunde docet, & quantum illud sit, omnium optime perspicit, qui pietatem veram & ab omni labe immunem quoad omnem extensionem suam cognitam atque perspectam habent.

§. 124.

Quoniam errores de Deo impedimento sunt, quo *Quomodo er-* minus pietas recte colatur, quemadmodum debebat (§. *rores isti evi-* 123.); *Qui pietatem colere vult, ab erroneis de Deo opinionibus* sibi cavere debet, consequenter omni animi contentione in id eniti, ut certam de Deo cognitionem consequatur, consequenter cum certa sint, quae demonstrantur (§. 568. Log.), in Theologia naturali nihil admittendum tanquam verum, nisi quod fuerit demonstratum.

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

Gg

Non

Non alio fine methodo demonstrativa condidimus systema Theologiæ naturalis, quam ut certam Dei cognitionem consecuti in pietatis cultura a vero tramite non aberreremus & officia ipsi debita recte cognosceremus: neque enim Theologia naturalis curiositatis saltem gratia addiscitur, quemadmodum faciunt, qui contenti sunt, ut de Deo pulchre differere & in arduis de Deo disputationibus vires ingenii sui ostentare valeant. Quid juvat profunda Dei cognitio & ardua de eodem disputatio, nisi cognitio influat in actiones tuas, ut iisdem gloriam Dei promoveas ipsique placere studeas? Hoc enim nisi fiat, Dei notitia vitiorum somes erit, quæ incitamentum ad pietatem & virtutem esse debebat. Ast nihil in se tam bonum ac utile est, quod per abusum ad malum trahi nequeat. Facile hinc videre licet, quantum pietati adversentur, qui cum pietatem promovere volunt, doctrinam solidam & profundam in Theologia naturali damnant, immo si possunt vexas iis creant, qui quæ de Deo cognoscuntur ad certitudinem via demonstrationis perducere student, & agnitionem Dei ultra limites promovere, quos arrogantia ipsorum eidem statuit. Cum in vulgus notum sit, quantum erroneæ de Deo opiniones pietati nocuerint, & quomodo eandem in monstra absurda & horrenda transformaverint; absolum quoque est, urgere pietatem & locum facere impedimento pietatis, sublato fundamento certitudinis, a qua si recedamus nobis satis cavere non valemus, ne in errores incidamus. Ad Theologiam revelatam cum in philosophia non digrediamur; Theologis relinquimus, quæ hic & in aliis ex illius principiis deducta dici poterant, etsi nobis non difficile foret omnia ex scriptura sacra demonstrare, quemadmodum in Theologia naturali consensum cum scriptura evicimus. Notanda tamen hic sunt, quæ de erroribus tolerabilibus supra demonstravimus & annotavimus (§. 99.). Quinam vero errores sint tolerabiles, nemo dijudicare potest, nisi qui verita-

ritatem agnovit, nec ignorat, quomodo ea in determinationem actionum humanarum influat.

§. 125.

Atheus pietatem pro figmento habet, quæ ad vulgi imperiti Sententia cupiditates refrenandas inventa, hominem vero supra vulgus sapientem dedecet. Atheus negat dari Deum (§. 411. part. 2. pietate. Theol. nat.), ideoque notionem Dei a Politicis plebis indomitæ coercendæ causa confictam esse contendit. Quamobrem cum pietas tota pendeat ab hypothefi quod detur Deus & quod ipsi convenient ea attributa, quæ eidem tribuuntur (§. 339 part. 1. Phil. Præf. univ.); si ponatur atheismus, sequitur omnino, ut pietas nulla sit & nonnisi a Politicis conficta plebis indomitæ coercendæ causa, ubi poenæ civiles eidem coercendæ non sufficiunt. Atheus igitur pietatem pro figmento habet, quæ ad vulgi imperiti cupiditates, metu poenarum civilium non reprimendas, refrenandum inventum. Quod erat unum.

Enimvero cum præjudicia, quibus a primis incunabulis imbutus est animus, dedeceant hominem, qui supra vulgus imperitum sapit, ad ista præjudicia vero referenda quoque sit ex hypothefi athei opinio de Deo, cui tota innititur pietas, atheus aliter opinari nequit, quam quod pietas dedeceat hominem supra vulgus sapientem. Quod erat alterum.

Equidem dantur athei, qui pietatem cum omni religione traducunt; quod tamen atheorum sit traducere pietatem & in contemtum adducere noluimus dicere: neque enim demonstrari potest, nisi quod ex hypothefi necessario sequitur. Quod si enim fuerint pietatis irrisores, id non atheismo, quem profitentur, sed vitiis aliis, quibus laborant, tribuendum, veluti si fastu turgidi aliis acutiores videri volunt.

G g 2

Quo-

Quoniam vero Deum dari negant, pietatem quoque cum Deo in eundem censum referre tenentur. Quamobrem cum Dei notionem a Politicis consistam esse contendat plebis indomitæ coercendæ causa; pietatem quoque pro simili commento habere tenentur. Atheismus itaque pietatem tollit, ideoque eidem e diametro adversatur, & recte inter impedimenta pietatis refertur. Cum athei falsum esse existiment, quod detur Deus; opinionem de Deo, & per consequens de pietate, non possunt non accensere præjudiciis a prima infantia ingentis (§. 10 11. Log.). Nemo non faterur, turpe esse viro, qui ubi intellectu rectius uti didicit, quam vulgo imperito concessum, præjudicia in pueritia hausta non deponit. Atheus igitur vi hypotheseos suæ aliter sentire nequit, quam quod pietas dedecet eos, qui supra vulgus imperitum sapiunt in aliis, nisi forsan ere esse iudicet, ut pietatem simulat: id quod ad rem præsentem minime facit. Patet itaque, nos atheis non imputare, nisi quod ex hypothesi eorum necessario sequitur, & quod ultro confiteri debent, si se atheos profiteantur.

§. 126.

*Quomodo
impedimen-
tum istud tol-
latur.*

Quoniam athei pietatem pro figmento Politicorum habent, quæ ad vulgi imperiti cupiditates refrenandum inventa sit, hominem vero supra vulgus sapientem dedecet (§. 125.); stante autem hac opinione corrui pietas omnis; ut pietas salvetur, ex animo evellenda est opinio, quasi notio Dei saltem consistat a Politicis refrenandi cupiditates plebis indomitæ causa, quæ metu pœnarum civilium compesci nequeunt (§. §. 436. part. 1. Theol. nat. & §. 90. b.)

Quæ de pietate demonstramus, quod vera esse debeant, si quis pro certo habet dari Deum & ea ipsi convenire attributa; quæ in Theologia naturali eidem vindicavimus, in dubium vocare nequit atheus, cum ex iis, quæ de Deo

ex

ex Theologia naturali sumuntur, necessaria consequentia deducantur. Admittere igitur tenetur pietatis in determinationem actionum influxum, quo virtutis studium facilitatur & firmatur, & dignitatem hominis, quam ipsi conciliat pietas virtuti juncta. Quamobrem si urget, opinionem de Deo in mundum introduxisse superstitionem multorum malorum genetricem, immo hominibus persuasisse actiones prorsus nefandas, aut saltem maxime absurdas, provocans ad exempla apud Gentes passim & olim, & hodiernum obvia; ostendendum est, id tribuendum esse erroneis de Deo opinionibus, non vero agnitioni veri Dei, unde nos deduximus, quæ de pietate docuimus, & quod ipsimet ultro confiteamur, errores de Deo impedimento esse, quo minus pietas recte colatur, quemadmodum debebat (§. 123). Neque enim pietas vera, quæ ex agnitione Dei veri fluit, quem nos confitemur, rejicienda est, propterea quod homines erroneas foventes opiniones pietatis quandam speciem sibi finxerint, quæ a ratione aliena est & hominem sanæ mentis dedecet, aut saltem defectum judicii arguit. Sicuti absurdæ de Deo opiniones non consistunt cum iis, quæ nos de Deo demonstravimus in Theologia naturali (§. 98.); ita quoque pietas vera, quam ex iisdem derivavimus, non fert pietatem superstitiosam, qualiscunque tandem fuerit, ex fonte putido profluentem, quæ pietatis nomen minime meretur. Qui contendit pietatem dedecere eum, qui supra vulgus sapit, aut sapere debet, ostendere tenetur, quod dedecet pro vero habere ea, quæ in Theologia naturali de Deo demonstravimus, & ex iis de pietate deduximus. Quodsi hoc facere audeat, tum usui erunt ea, quæ de absurditate atheismi supra inculcavimus (§. 84. & seqq.). Pertinet etiam huc, quod supra demonstravimus, hominem nihil magis decere, quam agnitionem Dei (§. 75.) & pietatem (§. 116.),

§. 127.

De ignorantia Dei & erronea de indifferentismo morali & obligatione naturali nonnisi a atheismo voluntate Dei deducenda opinio, atheismus ad impietatem viam etatis impeternit. Qui enim ignorat dari Deum, ei nulla Dei notio dimento & est, saltém is nihil de Deo distincte cognoscit (§ 428. part. 1. Theol. nat.), ideoque nulla ipsi perspecta sunt attributa divivina. Quamobrem fieri nequit, ut vi motivorum ab iis desumtorum actiones suas legi naturæ conformare studeat, si vel maxime eidem convenienter easdem dirigat, quatenus agnoscit posita hominis rerumque essentia poni legem naturæ (§. 136. part. 1. Phil. pract. univ.), & ejus obligationem rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habere (§. 143. part. 1. Phil. pract. univ.). Quoniam itaque pius non est, qui actiones suas vi motivorum ab attributis divinis & providentia divina desumtorum conformare non studet (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.); ignorantia Dei pietatem tollit. Quod erat primum.

Atheus negat dari Deum (§. 411. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem nec concedere potest, hominem obligari ad actiones suas vi motivorum ab attributis divinis desumtorum legi naturæ conformandas. Quoniam itaque pietas consistit in habitu actiones suas vi motivorum ab attributis divinis desumtorum legi naturæ conformandi (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.); atheismus pietatem omnem tollit. Quod erat secundum.

Enimvero lex naturæ subsistit etiã in hypothesi athei (§. 245. part. 2. Phil. pract. univ.), atque differentia inter actiones

ones malas & bonas (§. 247. part. 2. *Phil. pract. univ.*), nec atheus necessario delectatur actionibus malis & bonas averfatur (§. 501. part. 2. *Theol. nat.*), ut ideo nolit actiones suas legi naturæ, & per confequens voluntati Dei, quem non agnofcit, etiam infcius convenienter determinare, ac per confequens non necessario impius eft (§. 1149. part. 1. *Jur. nat.*). Enimvero fi atheifmo admifcet errorem de indifferentifmo morali & obligatione naturali nonnifi a voluntate Dei deducenda, licentiam vivendi fibi fingit, & legem naturæ nullam efle contendit. Quoniam itaque putat fibi natura competere jus fine ulla reftriktione faciendi, quod vult (§. 150. part. 1. *Jur. nat.*), nulla habita ratione legis naturæ; eidem quoque actiones fuas conformare non vult, confequenter non ad Dei voluntatem (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), fed ad fuam, prouti nempe fibi vifum fuerit, easdem componere vult. Quamobrem cum impius fit, qui actiones fuas ad voluntatem Dei componere non vult (§. 1149. part. 1. *Jur. nat.*); fi ad atheifmum accedat erronea de indifferentifmo morali & de obligatione naturali a fola voluntate Dei deducenda opinio, atheifmus ad impietatem ducit. *Quod erat tertium.*

Impium non efle, qui legi naturæ actiones fuas conformat fejuncta pietate, alias jam monuimus (*not. §. 1149 part. 1. Jur. nat.*). Et quis dixerit *Confucium*, virtutis infucaræ cultorem maxime fincerum, hominem impium, propterea quod, cum Deum ignoraret, pietatem cum virtutis cultura non conjunxerit? Virtute is multos antecellit, qui pulchre de Deo difserere & alios ad agnitionem veri Dei perducere ac de voluntate ipfius inftituere didicerunt. Fatentur Miffionarii, in proæmiali Declaratione ſcientiæ Sinenſi ſub titulo *Confucii Sinarum Philoſophi* Pariſii editæ præmiſſa, philoſophiam moralem *Confucii* optime confentire cum doctrina
moralis

morali Christi. Constat vero *Confucium* omni animi contentione id egisse, ut doctrinam, quam tradebat discipulis, exemplo suo confirmaret; ac omnium maxime urssisse actionis externæ cum interna consensum & ab omni hypocrisis & laudis affectatione maxime alienum fuisse. Quod vero nec atheis annumerandus sit, non minus liquet (§. 427. *part. 2. Theol. nat.*). Quamvis itaque ignorantia Dei pietatem tollat, propterea tamen ad impietatem minime ducit, modo non accedat erronea de lege naturæ opinio, quasi sine Deo nulla concipi possit. Quod vero ab hac opinione venit, id ab ignorantia Dei derivari nequit. Immo idem valet de atheismo, cum dudum ostenderimus, quod atheus admittere teneatur differentiam inter actiones malas & bonas (§. 500. *part. 2. Theol. nat.*), & supra demonstravimus perperam sumi, quod nullo modo probari potest, si non detur Deus, non dari legem naturæ & hanc legem esse jugum homini imposuitum, felicitati ejus adversum (§. 91.). Non obstante atheismo agnoscitur, sine custodia legis naturalis neminem felicem esse posse, cum id independentem ab existentia Dei demonstratur (§. 399. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Tantum igitur abest, ut demonstrari possit, atheismum parere licentiam vivendi.

§. 128.

Cur atheismus plerisque ad impietatem seducat.

Quoniam atheismus ad impietatem viam sternit; si ad eum accedat erronea de indifferentismo morali & obligatione naturali nonnisi a voluntate Dei, seu, quod perinde est, a metu Dei tanquam mali vindicis (§. 301. *part. 1. Phil. pract. univ.*), unice derivanda opinio (§. 127.), hæc autem opinio plerorumque animos obfedit, cum bonitatem & malitiam intrinsicam actionum & originem obligationis naturalis ex essentia atque natura humana minime capiant

capiant, et contraria opinio in praxi communi a prima pueritia hominum animis saltem tacite insinuetur, atque in adultis deinceps foveatur; ex accidente fit, ut atheismus plerumque ad impietatem viam sternat, eumque amplectantur, quibus vivendi licentia arridet.

Contingit hinc, ut, qui de rebus ex earum notionibus statuere adfueri non sunt, cum videant atheismum ob vivendi licentiam affectare eos, qui cum nulla ratione probabili defendere, nec contra existentiam Dei dubium quoddam, quod vel minimam speciem veri habet, proferre valent, sibi persuadeant, atheismum licentiam vivendi parere, ac per consequens ad impietatem viam sternere. Atque hoc sibi tanto firmitus persuadent, si in se ipsis experiantur, animadversa difficultate refrenandi cupiditates suas sese male, ut non sit, quam ut sit Deus, aut se ad actiones legi naturæ, seu voluntati divinæ repugnantes omittendum non nisi metu Dei eas committentem punientis compelli. Ac inde est, ut atheismus simpliciter hypothesis impia dicatur, etsi impietatis labem eidem adspergat opinio de indifferentismo morali & obligatione servandi legem naturæ metu pœnarum a Deo introducta (§. 127.): quæ appellatio tanquam terminus retineri potest, cum in denominatione non attendatur veritas, multo minus si ratio denominandi saltem aliquid erronei admixtum habet.

§. 129.

Quoniam ignorantia Dei & atheismus pietatem tollunt (§. 127.); si quis ob ignorantiam Dei pietatem negligat, ad agnitionem Dei perducendus, sive vi demonstrationis, ope sive ob ignorantematis Theologiæ naturalis (§. 9.), sive consideratione huius unitiam Dei & versi (§. 21. & seqq.), aut utroque modo (§. 251. part. 2. Phil. atheismus, præf. univ.). Sed ne atheus pietatem negligat, cum opinio-
(Wolffii Ethicæ Pars III.) Hh nem

nem erroneam deponere debeat, *absurditatis atheismi convincendus* (§. 84. & seqq.), & *vitia, quibus laborant argumenta ipsius contra existentiam Dei allata, ostendenda* (488. part. 2. Theol.).

Nihil in hisce difficultatis est. Sublata enim causa neglectus pietatis tollitur quoque ipse neglectus. Nimirum agnitionem quoque Dei recte referimus ad cultum divinum, a quo pietas abesse nequit (§. 1127. part. 1. Jur. nat.) Et quando sumimus, ob ignorantiam Dei negligi pietatem; supponimus hominem habere voluntatem bonam, quæ generaliter determinata est ad actiones legi naturæ conformandas (§. 121. part. 2. Eth.). Similiter cum atheus neget dari Deum, cui ea conveniunt attributa, quæ ipsi in Theologia naturali vindicantur (§. 411. part. 2. Theol. nat.); historicam eorum cognitionem habere debet, nec ignorare, quid pietatis nomine veniat, si vel maxime non adeo distinctam habeat ejus notionem, qualem nos dedimus. Quicquid vero hujus sit, si atheismus profligatur, is non amplius obstare poterit culturæ pietatis, quam nos urgemus, quem in præsentī eidem obstare supponimus. Per se autem patet, ne huic impedimento pietatis locus concedatur, operam dandam esse, ut certam de Deo cognitionem consequamur, firmissimum contra atheismum & dubitationes de Deo præsidium (§. 93).

§. 130.

Quomodo præcaveatur, ne atheismus vivendi ad impietatem pronis sese commendet. Quia atheismus ad impietatem viam sternit, opinio-
ne de indifferentismo morali & obligatione a voluntate
Dei mali vindicis unice derivanda ad eum accedente (§.
127.); ne atheismus licentia vivendi ad impietatem pronis sese
di licentia se commendat, ad agnitionem bonitatis & malitiae intrinsicæ actionum
commendet. & obligationis naturalis ex ipsa hominis essentia & natura flu-
entis homines deducendi sunt argumentis, quæ in parte prima Phi-
losophiæ

lofophia praeftica universalis demonftravimus; eorumque voluntas emendanda vi eorum, quae in parte fecunda Ethica oftendimus.

Cum pauci fint, quos fpeculatio fola ad atheifmum ducit, plerisque autem vivendi licentia eundem commendat; ideo ad profigandum atheifmum maxime conducit, ut intrinfecca actionum bonitas & malitia intime perficiatur, & quomodo per ipfam effentiam atque naturam humanam obligemur ad actiones bonas committendas, malas omittendas convincamur, aut faltem ad veritatem perfuadeantur, qui hebetiores funt, quam ut vi demonftrationis convinci poffint, ac praeteres in emendanda voluntate omne ftudium collocetur. Quae eo fine fcitu neceffaria funt, abunde nos docuimus, ut nihil praecipiamus, quod a nobis fieri minime poffit.

§. 131.

Quoniam plurimum conducit ut praecaveatur, ne athe- *Cur noftro*
ifmus licentia vivendi fe commendet ad impietatem pronis *tempore id ut*
(§. 130.), confequenter effrenatas animi cupiditates fatiare fiat *maxime*
defiderantibus (§. 1149. part. 1. *Jur. nat.*), maxime vero opus fit.
opus fit ut praecaveatur, fi luxus in animis hominum praedominatur, cupiditatum effrenatarum genitor, & atheifmus in vulgus fpargitur; *noftro feculo, quo luxus pudendus animos*
hominum occupavit, & atheifmus in vulgus fpargitur, ac religio
omnis, immo ipfa virtus in contemptum adducitur, maxime opus eft,
ut indifferentiffimus moralis ex animis hominum evellatur, & bonita-
tis intrinfecca actionum atque obligationis, & legis naturalis genuina
notio iisdem ingignatur.

Nihil hic fumitur, nifi quod omnibus fatis exploratum fit. Luxum effe diffuaforem honefti, dudum agnoverunt veteres, & indies hoc experimur. Quam pudendus hodie in hominibus dominetur luxus, opum populator tam pro-

priorum, quam alienarum, fraudis ac impudentiæ suasor, honestatis everfor, nemo est qui nesciat. Quod hodie atheismus in vulgus spargatur ac religio cum virtute in contemptum adducatur, testantur tot scripta profana, quæ hodie passim prodeunt, & ex lingvis exoticis in vernaculam quoque nostram vertuntur. Bonitatem vero & malitiam intrinsicam in Philosophiæ practicæ universalis parte prima sufficienter explicavimus & quomodo lex naturæ, quæ actiones intrinsece bonas committere præcipit, intrinsece malas committere prohibet, ex ipsa essentia & natura humana derivetur & inde quoque naturalis obligatio actiones liberas ad eam componendi suat luculenter ostendimus. Atque ideo nihil hic præscribitur, quod fieri debeat, nisi quod quomodo fieri possit ex alibi dictis satis constet.

§. 132.

*De Deismo
pietatis im-
pedimento.*

Deismus pietatem tollit: quodsi accedat error de indifferentia morali & obligatione naturali a voluntate Dei unice deducenda, ad impietatem viam sternit. Deista enim opinatur, Deum parum curare res humanas (§. 529. part. 2. *Theol. nat.*), consequenter opinione ipsius perinde est, siue homo per motiva ab attributis divinis desumpta actiones suas liberas determinet, siue id non faciat. Quamobrem cum pietas sit habitus actiones suas liberas legi naturæ conformandi vi motivorum ab attributis divinis desumptorum (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.*); pietatis studium superfluum judicat. Quoniam itaque inanem operam in pietate acquirenda sumi arbitrat, omnis autem habitus acquisitio molesta accidit, quod quilibet in se facile experitur; ideo aliter fieri non potest, quam ut deista pietatem negligat, consequenter Deismus pietatem tollit. *Quod erat unum.*

Quodsi

Quodsi jam ad Deismum accedat error de in differentissimo morali & obligatione naturali a voluntate Dei unice derivanda, quæ in ipsius hypothefi nulla est (§. 539. part. 2. *Theol. nat.*); eodem modo patet, Deismum ad impietatem viam sternere, quo idem de atheismo paulo ante demonstravimus (§. 127.). *Quod erat alterum.*

Ex eo, quod negetur providentia divina inferri nequit in actionibus hominum nullum dari boni ac mali discrimen, sed stante opinione sua Deista admittere tenetur differentiam inter actiones bonas & malas, quatenus moraliter spectantur (§. 537. part. 2. *Theol. nat.*), ac ideo non repugnat, ut actiones bonas appetat, malas aversetur (§. 538. part. 2. *Theol. nat.*), consequenter cupiditatibus suis perverfis indulgere nolit. Enimvero si errorem de indifferentismo morali amplectatur, vi cujus obligationem naturalem, quæ ex essentia & natura humana fluit, nullam pronunciat, vi Deismi autem obligationem divinam nullam agnoscit; quin licentiam vivendi homini convenire arbitretur, dubitandum non est. Atque tum demum Deismus ad impietatem viam sternit, ad quam per se non ducit. Et in hoc Deismus atheismo æquiparatur.

§. 133.

Quoniam Deismus ad impietatem viam sternit, si ad *Cur is ple-*eam accedat erronea de indifferentismo morali opinio (§. rumque ad 132.), constat autem homines plerosque effrenatis cupiditatibus indulgere, ideoque opinionem de indifferentismo morali avidè amplecti ac propterea quoque Deismum licentia vivendi sese ipsis commendare; ideo *pietatem vi-*contingit, ut *am sternat.* Deismus plerisque viam ad impietatem sternat.

Ostendimus jam alias, Deistam in atheismum practicum facile incidere, si non certo agnoscit differentiam inter acti-

ones bonas & malas (§. 547. part. 2. *Theol. nat.*). Atheus autem practicus Deum factis negat, quasenus actiones ex habitu profluentes fuerint contrariæ iis, quarum motiva vel necessario sunt, vel esse possunt attributa divina (§. 502. part. 2. *Theol. nat.*), consequenter legi naturæ (§. 253. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque voluntati divinæ minime convenientes (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Atheus igitur practicus impius est (§. 1149. part. 1. *Jur. nat.*), nisi ex accidente contingat, ut actio externa cum lege naturæ consentiat, ut videatur, qui non est, aut, si malis, non videatur, qui est. Quamobrem etiam hoc modo patet, Deismum viam ad impietatem sternare, si opinionem foveat erroneam de indifferentismo morali.

§. 134.

Quomodo id
præcavetur.

Quoniam eadem de causa contingit, ut deismus ple-
rumque viam ad impietatem sternat (§. 133.), ob quam
atheismus eandem sternit (§. 127.); eodem quoque modo
id impeditur, quo antea ostendimus, præcaveri, ne athe-
ismus licentia vivendi sese commendat hominibus effrena-
tas animi cupiditates satiare desiderantibus (§. 130.). Nimi-
rum cum deista neget providentiam divinam (§. 529. part.
2. *Theol. nat.*), argumenta contra providentiam divinam sunt refu-
tanda (§. 551. & seqq. part. 2. *Theol. nat.*), & opinio de indifferen-
tismo morali ex animis hominum evellenda, ex adverso autem, ut
ante (§. 130.), notio bonitatis & malitiae intrinseca, atque
ortus legis naturæ & obligationis ex essentia & natura humana iis-
dem ingignenda. Apparet autem ut ante (§. 131.), ut id fiat,
nostro tempore quam maxime opus esse.

Vide, quæ paulo ante annotavimus (not. §. 131.).

§. 135.

§. 135.

Qui libertatem anime negant, seu voluntatem & noluntatem Sententia eo-
 non esse liberam contendunt; hoc non obstante concedunt, habitus rum de pra-
 tam intellectuales, quam morales iis mediis acquiri posse, quibus xi morali,
 ad eos acquirendos utimur, & prestare, ut rationi convenienter agamus, qui liberta-
 quam ut cupiditatum effrenatarum impetu nos abripi patiamur. Ne- rem anime
 mo tam absurdus est, ut ea fieri posse neget, quæ fieri ipse- negant.
 met experitur. Quamobrem cum videamus, habitus in-
 intellectuales ac morales certis quibusdam mediis acquiri,
 quin iisdem acquiri posset, nemo dubitare potest. Idem
 tenendum de eo, quod præstet, ut rationi convenienter
 agamus, quam ut cupiditatum effrenatarum impetu nos ab-
 ripi patiamur. Hæc qui cognoscit, siue eadem fuerit expe-
 rientia edoctus, siue via demonstrationis affectus, ubi in-
 telligit, quinam habitus sint acquirendi, ut rationi conve-
 nienter vivat, eos acquirere decernit. Et ubi novit media,
 quibus acquiruntur, iisdem utitur. Ac idem dicendum est
 de iis, qui aliorum mores formant. Nihil in hisce muta-
 tur, siue quis putet se ex libero suo decreto hæc agere, siue
 existimet, id fieri ex immutabili Dei decreto, ut *Spinosa* lo-
 quitur, seu necessario, ut id non fieri repugnet. Contro-
 versia itaque de libertate voluntatis ac noluntatis humanæ
 in opinionem de meliori vivendi modo & determinatio-
 nem voluntatis ac noluntatis minime influit, ut ideo quoque
 omnia eodem modo sequantur, si vel maxime de eo non
 cogitetur, utrum voluntas & noluntas libera sit, an ita
 necessitate absoluta determinetur, ut impossibile fuerit ean-
 dem aliter determinari. Quamobrem qui negant, volun-
 tatem & noluntatem esse liberam, hoc non obstante con-
 cedunt, habitus tam intellectuales, quam morales iis me-
 diis acquiri posse, quibus ad eos acquirendos utimur, & præ-
 stare,

stare, ut rationi convenienter agamus, quam ut cupiditatum effrenatarum impetu nos abripi patiamur.

Nemo est, qui nesciat, quanta animi acerbitate contra eos, qui libertatem animæ negant, aut quibus per consequentiam imputatur, urgeantur consequentiæ, quod omnis virtus, religio omnis, immo tota Resp. subvertatur. Ast quam absolum hoc sit, ex iis, quæ nunc dicta sunt, satis perspicitur, & quovis exemplo docetur. Ponamus me ea, quæ de philosophia morali commentor, necessitate absoluta ductum scribere. Ponamus Titium, qui a me scripta legit, ad ea legenda necessitate quadam irresistibili compelli. Ponamus denique, eadem necessitate fieri, ut voluntatem ac noluntatem posthac eo modo determet, quem nos præscribimus. Nonne omnia eodem modo se habebunt, ac si ponamus, me ex libero animæ decreto hæc scripsisse & Titium ex libero animæ decreto suo ad legendum accessisse & quæ didicit ad praxin transtulisse? Vides itaque disceputationem de libertate animæ non influere in scriptionem meam, nec in lectionem Titii, neque etiam in usum eorum, quæ ex scriptis meis didicit. *Spinoza* animæ omnem in agendo libertatem denegavit, & hominem unumquemque ad sic & non aliter agendum immutabili Dei decreto, cui resistere nequit, determinatum esse defendit. Hoc tamen non obstante concedit, hominem integro animo ex ductu rationis vivere posse ac debere & inculcat media, quibus id fieri possit, prouti constat ex Tractatu ipsius, quem vocat, Theologico-Politico. Hæc non eo fine a nobis dicuntur, ut patrocinemur iis, qui libertatem animæ in volendo & nolendo negant, cum contrarium dudum ostenderimus (§. 942. *Pyth. empir.*); sed ut disceputationes inutiles ex Ethica proscribamus, nec pro impedimentis virtutis venditemus, quæ non sunt, præsertim si nulla prorsus urgente necessitate controversiam non facile tollendam inferamus. Ecquis enim est qui nesciat, quantum varient libertatis notiones, si quærat, in quo-

in quonam ea consistat, & quod eodem argumento alii animam liberam esse in volendo atque nolendo, alii non esse liberam probent? Necessse igitur non est, ut scrupulum non evellendum iis injiciamus, qui ad culturam virtutis animum appellunt, cum nec scepticismus de libertate animæ noceat.

§. 136.

Quoniam qui libertatem negant, hoc non obstante concedunt, habitus tam intellectuales, quam morales iis mediis acquiri posse, quibus ad eos acquirendos utimur, & præstare, ut rationi convenienter agamus, quam ut cupiditatum effrenatarum impetu nos abripi patiamur (§. 135.); *ad culturam virtutis* & *fugam vitiorum eodem modo adduci potest, immo virtutem colit, qui libertatem negat* & *qui libertatem defendit, & in dato casu qui libertatem negat facit, quod facurus erat, qui eandem defendit.*

An negatio libertatis sit impedimentum virtutis.

Opinio de libertate nihil mutat in natura & usu facultatum. Manent facultates animæ, quales sunt, nec immutantur regulæ, juxta quas actus earum eliciuntur, quamcunque opinionem de libertate quis foveat. Neque quod hic obtinet singulare est, quod non perinde obtineat in casibus aliis. Sane si quis falsam fovet opinionem de generatione fœtus, ad quem coitum requiri exploratum est; propterea non impeditur, quo minus fœtum generare possit. Non omnis error praxi nocet, ac ideo supra in agnitione Dei distinximus errores tolerabiles a minus tolerabilibus, quorum hi impedimento sunt, quo minus officia erga Deum præstentur, illi minime (§. 99.). Quando occasio agendi offertur, & deliberandum, quid sit agendum, de libertate agendi non cogitur, sed saltem quæritur, quid fieri a nobis possit & quid fieri consultum sit, parum autem refert, utrum quis putet, se libere hoc facere, an vero existimet, se necessario hoc

(*Wolffii Ethica Pars III.*) I i facere,

facere, ita ut aliter facere non possit. Fuga sibi consulit periculum praefens evitaturus, quia cognoscit hoc modo periculum evitari posse, parum sollicitus utrum libere fugam arripiat an fato inevitabili hoc faciat. Qui libertatem animae negant, necessitatem moralem, quam dicunt scholastici, liberrati opponunt, quam tamen ab eadem inseparabilem esse constar, cum anima se determinare nequeat ad volendum vel nolendum sine motivis (§. 889. *Psych. empir.*), nec aliter quam iis convenienter se determiner (§. 932. *Psych. empir.*). Ceterum hic opinionem de libertate animae non consideramus nisi in relatione ad praxin moralem, ut appareat, cur eam non inter impedimenta pietatis, aut virtutis in genere referamus, in quo tollendo operam collocare teneatur qui ad virtutem & in specie ad pietatem adspirat. Qui libertatem animae defendunt, animum attendunt ad contingentiam actionis in se spectatae, quatenus scilicet hoc, quod agendum, a nobis tam fieri potest, quam non fieri, & ad absentiam coactionis externae, ut sponte nos determinemus ad agendum, vel non agendum; qui vero libertatem animae negant, animum attendunt ad motiva, per quae & quibus convenienter determinatur voluntas & noluntas, & ad status praeteritos, a quibus dependet boni, vel mali representatio, in qua motivum consistit. Constat autem ex iis, quae in Psychologia empirica docuimus, animum advertendum esse ad utrumque simul, si notionem spuriam libertatis, quae in indifferentia aequilibrii perfecti consistere fingitur, evitare & genuinam, quae in facultate electiva consistit, formare debeamus. Quando homines decernunt, quid sit agendum, non minus contingentiae actionis, quam motivorum rationem habent, & absentia coactionis externae atque influxus statuum praeteritorum animae, unde pendet notitia & efficacia motivorum, quamvis de eo non cogitent, simul concurrunt. Quamobrem non est quod miremur, in dato casu hominem sic & non aliter

aliter agere, five paret animam esse liberam in volendo & nolendo, five opinetur, eam non esse liberam, sed ex necessitate naturæ sic & non aliter agere.

§. 137.

Si ponamus animam in agendo non esse liberam, inde tamen *An pœnae sint minime sequitur pœnas esse inutiles ad obligationem positivam in- utiles, si anti- troducendam.* Constat metu pœnarum homines deterreri, ne *ma libera* faciant, quod alias facere mallent, nimirum quia sunt *non sit.* motiva actionum committendarum (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ac ideo iis obligari possunt ad actiones tam committendas vel omittendas. Quamvis itaque ponamus animam non esse liberam in agendo, propterea tamen negari non potest, hominem pœnas sancitas cognoscere posse, nec pœnarum repræsentatione concitari metum (§. 822. *Psych. empir.*), atque hoc metu cum deterreri posse, ne faciat, quod alias facere mallet, cum contrarium experientia loquatur. Quamobrem cum sanctione pœnali, consequenter adjectione pœnæ ad legem positivam (§. 289. part. 1. *Phil. pract. univ.*) obligatio positiva introducatur (§. 291. part. 1. *Phil. pract. univ.*); si ponamus animam in agendo non esse liberam, inde tamen minime sequitur pœnas esse inutiles ad obligationem positivam introducendam.

Non ignotæ sunt vociferationes consequentiariorum ingeminantium, negata libertate animæ tolli pœnas in Rep. aut vim omnem iisdem detrahi. Quasi vero metus pœnæ efficaciam suam habeat a libertate animæ, ut prævaleat adversus cupiditatem, vel etiam fugam? Non puto esse aliquem, qui libertatem tribuat brutis. Nemo vero est, qui nesciat, metu pœnarum bruta determinari ad obsequendum voluntati nostræ. Quodsi dicas, nisi homini competat libertas agendi, pœnas fore injustas; absolum omnino est

injustum appellare id, quod tanquam medium unicum exitgit finis civitatis. Verum de hisce ex instituto erit agendum in Politica. Hic loci saltem nobis reddenda fuit ratio, cur opinionem de anima in agendo non libera inter impedimenta pietatis & honestatis non retulerimus.

§. 138.

De falsis

illationibus Si quis ex hypotthesi falsa infert, quæ praxi morali quomodo-
cunque adversantur, ex ea tamen minime consequuntur, ostendendum
ex hypothe- est, quod infertur, ex ea minime sequi. Etenim qui ex falsa
sibus falsis. hypotthesi infert, quæ inde minime sequuntur; is hæc pro

vero habet, non quod falsam fovet hypotesin, sed quod
putat, ea inde necessario sequi. Quodsi ergo ostendatur,
ipsum falli, dum putat ea ex hypotthesi sua sequi, pro
veris eadem non amplius habebit, sed minimum in dubi-
tationem adducetur, utrum vera sint, nec ne (§. 417. part.
2. Theol. nat.). Quamobrem si quis ex hypotthesi falsa in-
fert, quæ praxi morali quomodocunque adversantur, ex
ea tamen minime consequuntur, ostendendum est, quod
infertur ex ea minime sequi.

Non negamus fieri posse, ut quis ex falsis hybothesisibus
inferat, quæ inde minime consequuntur, consequenter et-
iam quæ praxi morali adversantur, veluti ut sibi persuadeat
si non detur Deus nullam dari differentiam inter actiones
bonas atque malas, & vivendi licentiam competere homini vel si
homini nulla comperat agendi libertas, pœnas esse inutiles &
injustas, omnemque tolli praxin moralem. Cur enim conse-
quentiam primam sibi persuadeant tam atheismi propugna-
tores, quam oppugnatores rationem supra reddimus (§. 127.),
& quod altera bonam causam male defendentium com-
munis sit, modo notavimus (§. 136. 137.). Et quis, quæ-
so, in dubium vocabit, quæ quotidie fieri observamus.
Memini me jam alibi monuisse, dari non minus errorum
syste-

systemata, quam veritatis, atque id ipsum dudum agnitus est: inde enim emanavit pervulgatum istud, dato uno absurdo sequuntur plura. Quemadmodum itaque ex systemate veritatum eliminantur, quæ ex vero, quod sumitur, nulla consequentia inferitur, ostendendo id ex assumpto minime sequi; ita similiter ex systemate errorum ejiciendum, quod cum iis necessario non connectitur, demonstrando ex eo, quod sumitur, id minime sequi. In erroribus quoque taxandis ratio veritatis habenda & pessimus est mos consequentiariorum ac nemini honesto probatus, qui ut argumento ab invidia ducto uti possint molestis consequentiis alios onerant sive errantes, sive veritatem ipsis minime perspectam profitentes, quas pro lubitu fingunt, si malitiosi fuerint, vel defectu acuminis admittunt, si ablepsiam suam non agnoscunt. Si in Ethica impedimenta remove velimus, opus non est, ut falsæ hypotheses everrantur, si ex iis inferuntur, quæ pietati ac honestati adversantur; sed sufficit ostendi, ea, quæ inferuntur, inde non sequi, sed stante hypothesi contrarium esse admittendum, cum enim in his, quæ inferuntur, non vero in hypothesi consistat impedimentum, id ipsum utique sublatum est, ubi evictum fuerit, id ex hypothesi minime sequi, sed stante ea admittendum esse contrarium. Atque ita magis consulitur praxi morali, quam si falsam hypothesin animo eradicare velimus, quod utique difficilius, quam alterum convincere, nulla consequentia inferri quod infert, & facilius præcaveatur, ne quis hypothesin falsam amplectatur, cui sese commendat eo, quod inde inferitur, ubi agnoscit, ex hypothesi ista id non sequi. Quodsi homines veritatis essent amantes, quemadmodum esse debebant, sibi que caverent, ne appetitus sensitivus & averfatio sensitiva influant in actum judicii veritatem eorum, quæ hic dicuntur, facile perspicerent, & veritati atque virtuti rectius consulerent, quam si ex falsis consequentiis præsidium petant. Ceterum nemo

non videt, modo attentionem in se desiderari non patiatur, aut affectibus animum in transversum rapientibus indulgeant, me non velle, ut falsæ hypotheses referantur promiscue in numerum errorum tolerabilium, de quibus supra dictum est (§. 99.), nec improbare studium, quod in illis refutandis collocatur; sed saltem urgero, ne pro consequentiis legitimis habeantur, quæ non sunt, & ubi hoc ostendi sufficit illarum refutationi vacetur, neglecto errore in illatione commisso, ex quo impedimentum emanat, quod tollendum in casu dato.

§. 139.

Quando ali- Si rem quandam in se spectatam nobis repræsentemus tan-
quid propter quam voluptatis creatricem, eam amamus propter se: si vero eam
se, quando consideremus tanquam medium consequendi aliud, quod voluptatem
propter aliud nobis creat, eandem amamus propter aliud. Amor enim rei
amamus. concitatur, si ostendatur, eidem quid inesse, unde volu-
ptatem multam percipere possumus (§. 289. part 2. Eth.),
consequenter si eam nobis repræsentemus tanquam volu-
ptatis creatricem. Quodsi ergo res in se spectatur citra
ullum respectum ad rem aliam, dum eam tanquam vo-
luptatis creatricem nobis repræsentamus; eam quoque a-
mamus, quatenus in se spectatur, consequenter propter se.
Quod erat unum.

Enimvero si rem consideremus tanquam medium con-
sequendi aliud, quod voluptatem nobis creat, cum ex
ea, quamdiu in se spectatur voluptatem nullam percipiamus,
in se spectata quoque amorem minime concitat, concitat autem
amorem, si consideremus, ejus ope nos consequi quod volupta-
tem nobis creat, quatenus nimirum per modum causæ remotæ
concurrit ad voluptatem nobis creandam (§. 929. Ontol.),
ideo.

ideoque sine ea nobis voluptas creari haud quaquam posset. Quamobrem cum participet amorem ejus, quod voluptatem nobis creat; non tam propter se, quam propter aliud amatur. *Quod erat alterum.*

Aliud omnino est rem amare propter se, aliud vero amare rem propter aliud. Ac interest in moralibus hanc differentiam attendi, cum amoris utriusque non idem sit effectus. Avarus, qui pecuniam amat propter luxum, quo delectatur, quatenus nimirum sine pecunia luxum suum explicare nequit, de pecunia conservanda non cogitat, sed eam potius profundit. Qui virtutem quandam propter se amat, is constantem & perpetuam habet eam colendi voluntatem, ut alia in præsenti taceamus: ast si quis eandem amat, quatenus sine ea alterius patrociniū sibi conciliare, vel conservare nequit, quando patrociniū alterius ipsi non amplius prodest, vel prodesse potest, aut si factum virtutis contrarium patrono innotescere non posse putat, aut idem ob circumstantias singulares excusationem habiturum sperat, virtus ejus nec constans, nec perpetua est (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Fieri tamen potest, ut quid ameretur cum propter se, tum propter aliud. Quamvis enim hæc diversa sint, non tamen sibi mutuo repugnant, ut simul uterque amor in eodem subjecto locum habere possit, atque tum amor rei efficitur ardentior, cum gradus amoris pendeat a gradu voluptatis, quæ ex re amata percipitur (§. 654. *Psych. empir.*). Quamobrem pater, curandum esse, siquidem fieri possit, ut & propter se, & propter aliud eadem res ametur. Et propositio presens cogitationes nostras dirigit, quoties de amore rei concitando incidit quæstio.

§. 140.

Si quis sibi representat pietatem tanquam complementum perfectionis humane, aut virtutem amans tanquam medium virtutem pietatis confaciendo.

facilius acquirendi & conservandi, amor pietatis concitatur. Et enim qui sibi repræsentat pietatem tanquam complementum perfectionis humanæ (§. 113.), perfectionis hujus sibi conscius est. Quamobrem cum voluptas oriatur ex intuitu perfectionis (§. 511. *Pfych. emir.*), eaque non exigua, si hæc ingens fuerit (§. 516. *Pfych. empir.*); ex pietate voluptatem magnam percipit. Quoniam itaque rem, quia nobis multam affert voluptatem, pro gradu illius voluptatis amamus (§. 654. *Pfych. empir.*); si quis sibi pietatem tanquam complementum perfectionis humanæ repræsentat, amor pietatis concitatur. *Quod erat unum.*

Enimvero qui virtutem amat, voluptatem ex ea percipit (§. 657. *Pfych. empir.*), consequenter etiam ex eo, quod considerat tanquam medium virtutem facilius acquirendi & conservandi. Quoniam itaque id amamus, quod consideramus tanquam medium consequendi aliud; ex quo voluptatem percipimus (§. 139.); si virtutis amans pietatem considerat tanquam medium virtutem facilius acquirendi amor pietatis concitatur. *Quod erat alterum.*

Amor pietatis plurimum confert ad ejus studium atque culturam cum arceat pugnam appetitus sensitivi cum rationali & illum ad consensum hoc reducat ut scilicet uterque ad idem tendant. Quoniam vero pietatem amare possumus cum propter se, tum propter aliud (§. 139.); ideo in propositione præsentē ostendimus, quomodo uterque amor concitetur. Equidem concedo, perpaucos esse, qui pietatem tanquam complementum perfectionis humanæ sibi repræsentare valent, non tamen id impossibile esse ex supra demonstratis & uberius explicatis abunde patet (§. 113.). Immo quamvis pauci forsitan sint, qui vi demonstrationis convinci possunt, perfectionem hominis consistere in aptitudine

tudine manifestandi gloriam Dei (*§. 917. part. 1. Theol. nat.*), & pietatem perfectionis hujus complementum esse (*not. §. 113. 119. 120.*); non tamen impossibile est, ut quæ supra de eo annotata sunt ad captum communem reducantur, quantum sufficit ut id non tantum intelligatur, sed & persuadatur iis, qui parum apti sunt ut convincantur. Quodsi ponderemus supra dicta, inficias ire non poterimus, quod admodum necessarium sit, ut veritas hæc omnium animis ingignatur, & quod eximus inde sperandus sit fructus in praxi morali. Generosis animis pietatem nihil magis commendare potest, quam si intelligant, sine ea perfectionem humanam ea carere parte, quæ præcipua censeri debet, modo satis intelligatur, quomodo creaturæ omnes sint specula perfectionum divinarum & homo quoque quatenus creatura libere agens est speculum earundem sit, ut ita omnia conspirent ad finem totius universi, quem Deus per creationem intendit. Atque hoc pacto pietatem propter se amamus, quando vero amanda propter virtutem, virtutis supponitur amor. Quamvis enim pietas quoque virtus sit (*§. 339. 321. part. 1. Phil. pract. univ.*), a ceteris tamen virtutibus separabilis, quemadmodum vidimus in Sinis (*not. §. 127.*). Amor igitur virtutis nondum includit amorem pietatis, sicuti nec amor virtutis in genere concitatus se promiscue ad omnes virtutes efficaciter extendit, ita ut necesse sit virtutis cujuslibet in specie amorem peculiariter concitari. Amor potius pietatis se per omnem virtutem diffundit, quatenus ipsa sese per omnes virtutes diffundit, atque ad gradum sublimiorem eas evehit (*not. §. 339. part. 1. Phil. pract. univ.*). Ac ideo conducit, amorem pietatis quoque concitari eam representando tanquam medium virtutem facilius acquirendi & conservandi, immo etiam ad gradum sublimiorem evehendi. Pertinent huc, quæ supra de actione humana ope pietatis modificata annotavimus (*not. §. 112.*).

(Wolffii Ethica Pars III.)

Kk

§. 141.

§. 141.

De cupiditate pietatem Si quis amore concitato pietatem sibi repræsentat tanquam
obtinendam, vel conservandam, aut perficiendam; cupiditas eam
obtinendi, vel conservandi, aut perficiendi concitatur. Quoni-
conservandi am enim amor concitandus, antequam concitetur cupidi-
& perficien- tas (§. 390. part. 2. *Eth.*), antequam cupiditatem obtinen-
di concitan- di, vel conservandi, aut perficiendi pietatem conciteus,
da. pietatis amor concitandus. Enimvero si cupiditas concitan-
da. da, rem adhuc absentem nobis tanquam bonam at-
 que obtentu possibilem repræsentare debemus (§. 387. part.
 2. *Eth.*). Amore igitur pietatis concitato, si eam a nobis
 nondum obtentam esse cogitemus, quam tamen obtentu
 non impossibilem agnoscimus vi ipsius definitionis & eo-
 rum, quæ de pietate demonstrantur (§. 253. 339. part. 1.
Phil. pract. univ.), si consideremus jam obtentam esse amis-
 sibilem, aut eam adhuc ulterius perfici posse, consequen-
 ter nos omnem nondum adeptos esse; cupiditas eandem
 obtinendi, vel conservandi, aut perficiendi concitatur.

Nimirum quando nobis pietatem repræsentamus tanquam
 conservandam, constantiam & perpetuitatem consideramus
 tanquam rem absentem, ideoque qui cupit conservationem,
 ejus appetitus rêvera fertur in constantiam & perpetuitatem
 pietatis. Similiter si nobis pietatem repræsentamus tanquam
 perficiendam, id quod jam acquisitæ adhuc deesse agnos-
 cimus tanquam rem absentem nobis repræsentamus, a no-
 bis adhuc obtinendum. In omni itaque casu adest opinio
 cupiditatis creatrix (§. 810. *Psych empir.*), & præsens pro-
 positio docet, quæ opinione ingignendus sit amor, ut
 cupiditatem pariat. Ad hanc opinionem autem nos ducit
 ipse amor (§. 294. part. 2. *Eth.*).

§. 142.

§. 142.

Quoniam cupiditas pietatem obtinendi, vel conser- *De ardore*
vandi, aut perficiendi concitari potest (§. 141.), ardor *pietatem co-*
autem oritur, si ad actum voluntatis accedat cupiditas *lendi accen-*
vehemens (§. 218. part. 2. Phil. pract. univ.); si qui *pieta-*
dendo.
tem colere decrevit, cupiditatem eam obtinendi vel conservandi,
aut perficiendi in se concitet, ardorem pietatem colendi accendit.

Patet itaque ex hæcenus demonstratis, quomodo ardo-
rem pietatem colendi acquirere valeamus. Qui vero omnia,
quæ hucusque demonstrata sunt, probe perpenderit, ut vi-
deat, quomodo ignitio unius in ignitionem alterius influat,
& appetitus successive determinetur, ut tandem prodeat
cupiditas, de qua hic nobis sermo est; is vel me tacente
intelliget, cur fieri minime possit, ut nondum satis præpa-
ratus ardorem colendi pietatem in se concitet: id quod
de omnibus resolutionibus problematum moralium tenendum.
Neque hoc singulare est in hisce problematum generibus.
Qui in Mathesi versati sunt, satis intelligunt, idem in re-
solutionibus problematum mathematicorum obtinere, nisi
hypothesice tantummodo solvantur, veluti si Geometræ
problemata solvunt, concessis curvarum quadraturis, qua-
rum quadratura nondum in potestate est. Usus enim ha-
bet in scientiis etiam hypothetica problematum solutio. Ce-
terum quæ hic de amore pietatis ac inde nascente cupidi-
tate atque ardore demonstrantur, ea de virtute qualibet valere,
me vel tacente intelligitur. Quemadmodum vero in praxi
moralis multa casui debentur, ut ea, qua de eadem demon-
strantur, saltem inserviant rationi reddendæ, quomodo hoc
vel istud fieri potuerit; ita quoque idem observandum de
amore pietatis atque iis, quæ inde porro sequuntur. At-
que in his conspicitur providentia divina, sapientiæ ac bo-
nitatis divinæ magistra, quæ hoc modo consulit generi
humano.

§. 143.

De acquiescentia in se quam perfectionis humane complementum, verum etiam tanquam ipso, qua pietas medium virtutem facilius acquirendi & conservandi, immo eandem etatis cultor perficiendi; acquiescentia in se ipso concitatur. Qui enim pietatem colit, eam perfectionem acquirit, cujus homo capax

est, & quam sine pietate acquirere nequit (§. 113.), & pietas ipsi adjumentum affert ad virtutis cujuslibet culturam (§. 344. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo huc animum attendit, non modo sibi conscius est, quod finem consequi studeat, ob quem creatus est, & civem universi dignum se præstet (§. 116.), quod actiones suas omnes dirigat ad finem totius universi (§. 118.) & eum qua individuum physicum, tum qua persona moralis una cum ceteris creaturis omnibus propter eundem finem ultimum agat (§. 120.) & quod in determinandis actionibus liberis Deum imitetur (§. 117.); verum etiam adjumentum, quod pietas ipsi affert ad virtutis cujuslibet culturam, in se experitur. Quamobrem fieri haud quaquam potest, quam ut sibi conscius sit, se bene facere, quod pietatem colat. Quoniam itaque acquiescentia in se ipso concitatur, si cui persuadeatur, ea, quæ fecit, bene facta esse (§. 353. part. 2. *Eth.*); ea in pietatis cultore concitabitur, si pietatem sibi repræsentat tanquam perfectionis humanæ complementum & tanquam medium virtutem facilius acquirendi & conservandi, immo etiam eandem perficiendi.

Dulcedinem hujus affectus sentire nequit, nisi qui eorum, ad quæ in demonstratione provocamus, si non convictus fuerit, saltem persuasissimus ad veritatem, ut non modo perceptiones præteritæ vi imaginationis simul reproductæ & in

in unam confusa nobis parum conscii influant in appetitum, sed sensum etiam certitudinis habeamus, qui perceptioni confusæ adhæret. Quæ hic dicuntur, satis intelliguntur ab iis, qui in Philosophia nostra versati sunt, aut saltem eorum meminerint, quæ passim in Ethica a nobis tradita fuerunt & in anterioribus occasione sic ferente uberius explicata. Ceteris si surdis narremus fabulam, non nobis, sed sibi impurent, quia viam regiam ad scientiam desiderant, diversam ab Euclideâ, qualis non datur. Atque hæc tenenda sunt non saltem in præsentî, sed & in aliis, quæ in Ethica demonstrantur. Quamobrem non curamus præcoeces imperitorum censuras, ad quas refellendas sufficit, ut dicamus: veni animo præjudicatis opinionibus libero; lege attentione indefessa, conforma actiones tuas legi naturæ consideratione eorum, quæ didicisti, attende denique, qualem experturus sis animæ statum. Quodsi hæc tibi nimis molesta videntur, abunda sensu tuo: contemptus tuus non detrahet veritati efficaciam, quam a se, non ab hominum opinione habet. Absit autem, ut affectum, de quo hic nobis sermo est, confundas cum fastu pharisaico, vel ut tibi metuas, ne is in eundem te trahat. Fastus enim iste ex alio prorsus fonte profluit, quemadmodum suo loco ostendetur. Vide, quæ de acquiescentia in se ipso annotavimus, cum demonstrarem, quomodo per eminentiam Deo tribuatur hic affectus (not. §. 248. *part 2. Theol. nat.*), & quæ de eadem demonstravimus, atque annotavimus, cum de affectibus concitandis ageremus (§. 355. *U seqq. part. 2. Eth.*). Quæ enim de eadem re passim traduntur, ea animo recolenda sunt, ubi ceteris, quæ alio loco extant, lucem uberiorem affundunt.

§. 144.

Quoniam pietatis cultor acquiescentia in se ipso fru- *De stimulo*
itur (§. 143.), quæ haud postremam felicitatis nostræ par- *ad pietatis*
tem

studium perpetuandum. tem constituit (not. §. 248. part. 2. Theol. nat.), acquiescentia autem in se ipso stimulus est ad studium bene ac recte agendi perpetuandum (§. 358. part. 2. Eth.); idem affectus stimulus est pietatis cultori ad studium pietatis perpetuandum.

Naturale homini est, ut felicitatem appetat (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.). Quodsi ergo quis in se ipso expertus fuerit, quantum felicitatis præsidium sit in pietate, cum experientia propria in veritate eorum confirmemur, quæ in Philosophia practica demonstrata cognoscimus (§. 272. part. 2. Phil. pract. univ.), a pietatis studio nulla ratione se dimoveri patietur, quod potius vehementius in dies incitabitur ac pertinacius evadet. Neque hoc eidem singulare est, sed de quocunque studio valet, quod eodem affectu inflam-
matur (not. §. 358. part. 2. Eth.).

§. 145.

De gloria in cultore pietatis concitata. Si pietatis cultor sibi representat iudicium aliorum pietatis cultorum de pietate recte sentientium, imprimis vero ipsius Dei; affectus gloria concitatur. Etenim si pietatis cultor pietatem, quam colit, refert ad iudicium cultorum pietatis aliorum, quos de ea recte sentire novit, fieri non potest, quin pro certo habeat, quod iidem actiones suas sint approbaturi, consequenter benignum de iisdem iudicium laturi (§. 765. Psych. empir.). Cumque non minus pro certo habeat, Deum ab æterno præcivisse omnes nostras cogitationes (§. 524. part. 1. Theol. nat.), consequenter ab æterno animum suum ipsi intime perspectum esse, & eundem velle, ut pii simus (§. 1128. part. 1. Jur. nat.); nec dubitare potest, quin Deus actiones suas approbet. Quamobrem cum gloria concitetur, si persuasi simus, quod alii de nobis

bis & factis nostris benignè judicent, vel judicaturi sint (§. 366. part. 2. Eth.); si pietatis cultor sibi repræsentat judicium aliorum pietatis cultorum & de pietate rectè sentientium, imprimis vero ipsius Dei, affectus gloriæ concitatur.

Nemo de pietate rectius judicare potest, quam qui ipsemet eandem colit (§. 264. part. 2. Phil. pract. univ.). Necessè vero est, ut pietatem veram colat, non vero superstitionem pro ea amplectatur, & ut sit sincerus pietatis cultor, non simulator. Quamobrem affectus gloriæ non concitatur in pietatis cultore, nisi referendo actiones suas ad judicium sui similitum. Nemo autem in hisce judex magis comperens est, quam ipse Deus, qui non modo omnium optime novit, quomodo pietatem a nobis exerceri velit, verum etiam de pietate nostra omnium optime judicare potest, ut ideo homini pio sufficiat Deum nosse quinam sit, quamvis hominibus omnibus non videatur qui est, aut ab ipsis prorsus damnetur. Pius itaque gloriam Dei magis diligit, quam hominum, ideoque etiam ad affectum gloriæ concitandum magis facit Dei judicium, quam hominum.

§. 146.

Quoniam affectus gloriæ in pietatis cultore concitatur, si sibi repræsentat judicium aliorum pietatis cultorum *Quomodo* de pietate rectè sentientium, imprimis vero ipsius Dei (§. tatis acre 145.), quando vero judicium aliorum de eo, quod bene, *efficiatur*. vel rectè fecimus, fuerit verum, felicitatis nostræ magna pars est (§. 369. part. 2. Eth.), atque tendit ad conservandam felicitatem & studium bene ac rectè faciendi acre efficit (§. 371. part. 2. Eth.); idem affectus *studium pietatis* acre efficit.

-Vide,

Vide, quæ de tendentia gloriæ in genere annotavimus (not. §. 371. part. 2. Eth.), ad culturam pietatis facile applicanda. Me non monente apparet, stimulum ad studium pietatis effici acriorem, si ad acquiescentiam in se ipso accedat gloria (§. 144.).

§. 147.

Sincerus pietatis cultor in omnibus actionibus suis tanquam De intentio-finem ultimum intendit aptitudinem sui & aliorum ad perfectionem ne sinceri pi-Dei summam representandam, seu ut gloria Dei per se & alios etatis cultu-manifestetur. Etenim sincerus pietatis cultor omnes actiones suas legi naturæ conformare studet vi motivorum ab attributis divinis desumptorum (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.), consequenter per determinationem actionum liberarum gloriam Dei manifestare studet (§. 919. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum finis ultimus actionum humanarum consistat in aptitudine perfectionem Dei summam representandi, seu gloriam Dei manifestandi (§. 29. part. 2. Phil. pract. univ.), finis autem ab agente intendatur (§. 617. part. 1. Phil. pract. univ.); sincerus Dei cultor in omnibus actionibus suis tanquam finem ultimum intendit aptitudinem sui & aliorum ad representandam perfectionem Dei summam, seu ut gloria Dei per se & alios manifestetur.

Ostendimus jam alias, quod homo teneatur directe intendere in omnibus suis actionibus, ut efficiatur aptus aptique avadant alii ad perfectionem Dei summam representandam, seu ut gloria ipsius per se & per alios manifestetur (§. 31. part. 2. Phil. pract. univ.), atque id requiri ad vitam perfectam (§. 27. Part. 2. Phil. pract. univ.). Quamobrem patet, sine pietate ad vitam perfectam neminem adspirare posse. Necesse autem est, ut pietas sit sincera, minime fucata. Sincera autem ut sit, a fine potissimum dependet, qui intenditur, tumque pietas appetitur propter se directa intentione. Quod si enim

si enim quis pietatem affectet propter fines alios, quos tanquam ultimum intendit, pietas labe inficitur, ut eam potius simulare, quam colere dicendus sit (§. 716. *part. 2. Pbil. pract. univ.*), actionibus nimirum externis cum internis minime consentientibus, cum ad internas utique etiam requiratur intentionis rectitudo.

§. 148.

Quoniam sincerus pietatis cultor in omnibus actionibus suis tanquam finem ultimum intendit gloriæ diuinæ nem agit manifestationem (§. 247.), homo vero a Deo conditus cerus pietatis est ut gloriam suam promoveat (§. 115.); *sincerus pietatis cultor. tis cultor agit propter finem, ob quem a Deo conditus est.*

Ostendimus jam superius creaturas omnes agere propter finem, ob quem a Deo conditæ sunt, nec hominem sibi in eo deesse, si similiter una cum ipsis propter eundem finem agat (*not.* §. 116.). Quamobrem propositionem præcedentem etiam hoc modo demonstrare possumus. Qui pietatem colit, finem consequi studet, ob quem creatus est (§. 116.), consequenter eundem intendit (§. 616. *part. 1. Pbil. pract. univ.*). At homo a Deo conditus est, ut gloriam suam promoveat (§. 115.). Quodsi ergo pietatem colit, gloriam Dei promoveri intendit, consequenter aptitudinem sui & aliorum ad perfectionem Dei summam representandam (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam homines per ipsam essentiam & naturam suam obligantur ad perfectionem suam conjunctis viribus promovendam (§. 221. *part. 1. Pbil. pract. univ.*) & unusquisque ad perfectionem alterius conferre obligatur, quantum potest (§. 222. *part. 1. Pbil. pract. univ.*), dum aptitudinem sui ad perfectionem Dei summam tanquam finem ultimum intendit, perfectionem nempe humanam (§. 917 *part. 1. Wolfii Ethica Pars III.*)

L 1

Theol.

Theol. nat.), ab hac intentione removeri nequit aptitudo aliorum ad perfectionem Dei summam repræsentandam, consequenter pius non minus intendit, ut per alios, quam ut per se Dei gloria promoveatur.

§. 149.

Quod pietatis cultor Similiter quia *sincerus pietatis cultor* in omnibus suis actionibus tanquam finem ultimum intendit, ut gloria Dei Deo, non sibi per se & per alios manifestetur (§. 147.); Deo, non sibi vivat. *vit* & pro virili studet, ut etiam alii non sibi, sed Deo vivant.

Atque ita intelligitur, quo sensu homo dicatur factus propter Deum, propter quem res quoque ceteræ omnes factæ sunt, nimirum si actiones tam hominum, quam creaturarum ceterarum referantur ad finem ultimum, ob quem Deus hunc mundum condidit (§. 629 part. 1. *Theol. nat.*). Probe autem notandum est, quando agitur de fine a sincero pietatis cultore intento, finem intelligendum esse ultimum, qui non excludit fines particulares, sed saltem exigit ut idem ipsi subordinentur, quemadmodum fieri debere ostendimus, si ad vitam perfectam adspicimus (§. 58. part. 2. *Phil. pract. univ.*).

§. 150.

Quod hypocrita non Quoniam hypocrita pietatem simulat (§. 1161. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter actiones ejus externæ ab inter-agat propter nis dissentiunt (§. 716. part. 1. *Phil. pract. univ.*), sincerus autem pietatis cultor in omnibus suis actionibus tanquam finem, ob quem ultimum intendit aptitudinem sui & aliorum ad perfectionem Dei summam repræsentandam, seu ut gloria Dei quando facit per se & alios manifestetur (§. 147.) & agit propter finem, ob quem a Deo conditus est (§. 148.); hypocrita *crijin prolapsio* non intendit tanquam finem ultimum in omnibus actionibus suis aptitudinem

tudinem sui & aliorum ad perfectionem Dei summam representandam, seu ut gloria Dei per se & alios manifestetur, nec agit propter finem, ob quem a Deo conditus est, consequenter patet quam facilis sit prolapsio in hypocrisin, si qui pietatem colere debet, ignoret finem, propter quem conditus est (§. 115.) & veram hominis perfectionem (§. 917. part. 1. Theol. nat.), sine pietate non acquirendam (§. 113.).

Qui pietatem simulat, pius videri vult, cum non sit. Quamobrem animus ejus diversus esse debet ab animo pietatis sinceris cultoris. Voluntas igitur utriusque tendere nequit ad eundem finem. Quamobrem necesse est, ut finem, quem tanquam ultimum intendere debet pietatis sincerus cultor, perspectum habeat, qui pietatem colere debet. Alias nimirum facile contingit, ut inclinationes ipsius sive naturales, sive acquisitæ animum dirigant in finem pietati adversum, cumque animus ad pietatem colendam nondum sit dispositus, quemadmodum esse debebat, ipse eandem non appetat, nisi tanquam medium finem sibi propositum consequendi: ad quem consequendum cum sufficiat pietatis simulatio, in hypocrisin prolabitur (§. 1161. part. 1. Jur. nat.).

§. 151.

Quia hypocrita non agit propter finem, ob quem a Deo conditus est (§. 150.), nimirum ut gloria Dei per se manifestetur (§. 147.), consequenter propter fines alios, quos inclinationes in cupidine delectationum sensualium, lucri & honoris atque laudis consistentes (§. 182. part. 2. Eth.), & voluntatem corrumpentes (§. 183. part. 2. Eth.), insinuant (§. 181. part. 2. Eth.); pietatem simulat, ut seipso delectetur, dum se meliorem aliis existimat, vel ut ab aliis laudetur, vel utilitatis ejusdem causa.

Fines ab hypocrita intenti.

Li. 2

Ad

Ad delectationes sensuales refertur etiam voluptas, quæ percipitur ex rebus aliis, quam sensibilibus proprie sic dictis, quatenus spectantur tanquam res, quæ voluptatem pariunt, quatenus sensum afficiunt, quemadmodum alias jam demonstravimus & uberius explicavimus de honore ac laude qua tali spectatis (§. 176. *pars. 2. Eth.*). Quamobrem quando quis se ipso delectatur, quatenus se intuens se meliorem existimat aliis; voluptas ab ipso percepta ad delectationes sensuales refertur. Quodsi ergo quis pietatem affectat, ut se meliorem existimare possit aliis, ideoque sibi-
metipsi placere; eum utique intendit finem, quem cupido delectationum sensualium ipsi commendat. Qui vero pietatem affectat, ut se ipso delectetur, parum curat, quid de se judicent alii, modo ipse sibi placeat, & aliorum de se judicia contemnit. Prodit autem hanc sui placentiam vultu inprimis, gestu atque incessu. Sed de eo rectius dicendum, quando de fastu acturi sumus: hypocrita enim hunc finem intendens fit fastosus (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Qui lucri cupidus est, utilitate bonum metitur, ideoque cupido lucri ipsi insinuat finem, propter quem pietatem simulat. Nec obstat quod subinde necessitas compellat nonnullos ad simulandam pietatem propter lucrum. Subsistimus enim in præsentim rationibus proximis. Non desunt exempla eorum, qui alimenterum causa pietatem simulant. Et in eundem censum referenda est hypocrisis patrociniis eorum ambientium, qui nonnisi pios eodem dignos judicant. Unde etiam contingit, ut pietatem ex opinione illorum æstiment, & ea faciant, unde pietatem colligere solent, parum solliciti, quid revera sit pietas. Qui honoris atque laudis cupidus est, ei cupido hæc insinuat finem, propter quem pietatem simulat, nimirum ut ab aliis lauderetur & pii nomen consequatur. His igitur sufficit, ut pii videantur aliis, parum solliciti, num sint qui videntur. Atque etiam hi pietatem æstimant ex opinione aliorum, a quibus æstimari & laudari volunt. In omni itaque casu hypocrita veram pietatis

tatis notionem minime habet, nec curat, ut ideo quoque actus externos non ad veritatem, sed ad opinionem sive suam, sive aliorum componat, prouti vel sibi, vel aliis placere studet. Hæc opinionum diversitas in causa est, ut hypocrisis varias induat formas, quamvis in eas quoque influant inclinationes & mores pro diversitate subiectorum variantes, prouti ferunt latebræ & recessus in animis hypocritarum & cæca suadet aliorum imitatio.

§. 152.

Pietas pomposa dicitur, quæ proditur actibus externis aliorum oculos tenentibus. *Quid sit pietas pomposa.* Quainobrem cum constet, quæ singularia, non vero communia sunt, ea aliorum oculos tenere; pietatis pomposæ cultores in actibus externis singularitatem quandam affectant, ad quos cum etiam referantur vultus, gestus, positus corporis, incessus, vox atque sermo (§. 708. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.* & §. 567. part. 1. *Theol. nat.*), eandem quoque affectant in vultu, gestu, positu corporis, incessu, voce atque sermone, non tamen semper eodem modo, prouti imprimis certa quædam vitia tacite in animum irrepentia, vel certæ etiam virtutes in eorum determinationem influunt, aut de iis, quæ ad pietatem requiruntur, diversæ fiunt opinioniones, cum determinata eadem esse nequeant, nisi determinantia fuerint eadem (§. 192. 193. *Ontol.*).

Equidem ad pietatem requiritur omnium facultatum usus & plenus usus omnium consensus (§. 1162. part. 1. *Jur. nat.*), nec ab ejus cultura abhorrent ceremoniæ, quas vestitas diximus, (§. 490. part. 2. *Phil. pract. univ.*), exemplum quoque pietatis aliis præbere tenemur (§. 930. part. 1. *Jur. nat.*), immo aliis competit jus postulandi ut præ-

beamus (§. 933. *part. 1. Jur. nat.*); non tamen ideo requiritur singularitatis affectatio, qua pietas in pompam vertitur & ad hypocritis via sternitur. Contingit sane ut pietas pomposa rectius sentientibus offendiculo sit, cum omnis affectatio displiceat iis, qui præjudiciis minime occæcatam mentem possident, ceteris autem, qui animum a pietate alienum habent, pietas deridenda propinetur, sicque exemplum, cui alii se addere debebant (§. 931. *part. 1. Jur. nat.*), contrarium sortiatum effectum. Quod vero singularitas, quam pietatis pomposæ cultores in vultu, gestu, positu corporis, incessu, voce atque sermone affectant, non eadem sit omnibus, & experientia docet, & ratio a priori in casu dato haud difficulter redditur, modo scientia morali satis fuerimus instructi. Ita videas alios componere vultum severum ac tristem & in humum dejectum, quasi hilaris pietati advesetur, alios vero fingere erectiorem & altum, oculis alternatim nunc in se, nunc in alios spartis, prouti scilicet quis vel aliis videri vult pius, vel sibi ipse videtur, aut humilitatis opinio in pietatem influit, aut tacita superbia serpit, aut aliud absconditur in recessibus animi atque latebris. Similiter videas alios instar statuarum stantes, aut lento gradu progredientes, manu sinistra ad pectus applicata, dextera vero vel demissa, vel fulcro cuidam præsentem, quale offert occasio, imposita, alios vero trementes manus attollere & quasi ad orandum componere. Gestant alii caput erectum cum vultu severo, qui sibi videntur pietatis heroës & contemptum omnium rerum terrenarum spirant, nec oculos attollunt nisi in cælum: alii vero caput in latus alterutrum inclinant & oculis immotis in humum prospiciunt quasi pudore indignitatis suæ suffusi. Alii voce flebili utuntur & syllabis quam longissime productis vocabula pronunciant; alii utuntur voce truci & pronuntiationem verborum accelerant, ut zelum, quo delectantur, prodant. Neque etiam in sermone abest singularitatis affectatio.

tio. Fingunt loquendi formulas inusitatas, imaginationis haud raro non satis felicitis fœtus, aut rectius aborris, quasi profunda mysteria continentes, cum sermo non sit nisi de rebus intellectu facilibus, si communi more loquerentur. Ita memini me aliquando audivisse ex ore cultoris cujusdam pietatis pomposæ, quod cor nostrum corde cum Christi colliquefieri debeat, ut non amplius sint corda duo, sed ut fiat cor unum, quando dicere debebat, nobis eundem animum esse debere, qui fuit Christo. Sed infinitum foret si omnia illa pantomimica ornamenta pietatis recensere vellemus, quibus pietas in pompam verti solet. Habent omnia ista, de quibus jam dixi, & alias his gemina sumum usum, si recte & in loco adhibeantur, non vero præpostere, quemadmodum faciunt pietatis pomposæ cultores, ad affectationem pietatis singularis transferantur.

§. 153.

Quoniam pietas pomposa amat actus externos alio- *De pietate*
rum oculos tenentes, quasi sine iis pietas consistere neque- *pomposa in*
at (§. 152.), facilius autem est actus istos imitari, quam *hypocrisin*
pietatem sincero animo colere, quod nemo facile in du- *degenerante.*
bium vocaverit; ut absque probatione tanquam a poste-
riori satis notum & per ipsam pietatis notionem in ante-
rioribus satis explicatam manifestum sumatur; pietas pomposa in
hypocrisin facile abit & ad eandem homines ducit, qui a pietate
animum alienum, vel genuinam ejus notionem minime habent (§.
1161. part. 1. Jur nat.), immo cum pietatis pomposæ cul-
tores ex actibus istis externis alios sui similes judicent,
ita dies contingit, ut hypocrite pietatis pomposæ doctoribus impo-
nant, & ut pietatis sinceræ cultores si non pro impiis, saltem
non pro piis habeantur.

Non

Non facilius simulatur pietas, quam si pomposa fuerit. Cum enim ex actibus externis tanquam signis colligendus sit status animi internus, in quo vera pietas consistit, actus autem externi sine internis subsistere possint, consequenter voluntate minime emendata his adsuefiant homines rationibus extrinsecis permoti, quæ pro diversitate circumstantiarum variant; facilius id consequuntur, ut videantur pii, quam ut sint. Quoniam itaque non tanta animi contentione opus est ad pietatem simulandam, quam consequendam, homini vero naturale est, ut aversetur quod molestiam creat (§. 156. *part. 2. Etib.*); hypocritæ esse malunt plerique, quam pietatem minime fucaram colere. Er quia itidem formatores animorum minore studio atque labore actibus externis assuefaciunt alios, præsertim eos, quorum imbecille est iudicium, quam animum immutant; ex ipsorum quoque disciplina si plures prodeunt hypocritæ, quam sinceri pietatis cultores non est quod miremur. Non adeo facile est simulationem detegere (§. 856. *Et seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Tanto igitur facilius contingit, ut hypocritæ pietatis pomposæ cultoribus videantur pii, præsertim si hi sibi persuadeant intellectus culturam pietati officere & nescio quam simplicitatem fingant ad eam requisitam, cuius hostis sit ratio, qua nihil præstantius homini a Deo datum est. Ex adverso autem cum pietatis pomposæ cultores actus ad pompam facientes pro necessariis pietatis requisitis habeant, quasi ea sine his consistere non possint; fieri quoque haud aliter potest, quam ut sinceræ pietatis cultores, si animum a pompa ipsorum alienum habebant, ex piorum numero excludant, nedum impiis accenseant.

§. 154.

De superstitione pietatis pomposæ cultores erroneas fovent de Deo & pro-
videntia ipsius opiniones; superstitio eandem deformat. Quoniam
tem pompo- enim pietatis pomposæ cultor in actibus externis singula-
ritatem

ritatem quandam affectat, quibus eandem prodere conatur (§. 152.), si erroneas de Deo & providentia ipsius opiniones fovet, actus istos per easdem determinat, consequenter agit pietatis ostendendæ causa, quæ ab ea aliena sunt, immo prorsus abhorrent. Cum vero in hac actionum determinatione consistat superstitio (§. 1255. part. i. *Jur. nat.*), pietas autem per istiusmodi actus in aliam fingitur formam, quam quæ eidem convenit, si pietatis pomposæ cultores erroneas foveat de Deo & providentia ipsius opiniones; superstitio eandem deformat.

*pompasam
deformante.*

Cum singularitas, quam in actibus externis affectant pietatis pomposæ cultores, ad pietatem minime requiratur, quam tamen iisdem prodere volunt, fieri vix ac ne vix quidem posse intelligitur, quin in determinationem illorum actuum influant erroneæ de Deo & providentia ipsius opiniones. Ex vera enim Dei agnitione vera & infucata fluit pietas, quæ respicit actus externos cum iis, quæ de Deo agnoscuntur, minime consentientes. Pietati igitur pomposæ accedit superstitio, ut semper aliquid ejus admixtum habeat, quamvis non quivis sit adeo perspicax, ut id pervideat. Quemadmodum vero erroneæ istæ opiniones admodum variant, ac una cum iis pro diversitate subjectorum tam vitia diversa, quam virtutes in determinationem actionum influunt; ita quoque superstitio pietatem in diversas admodum formas fingit, & pietatis pomposæ cultores in varias scinduntur sectas. Et sicuti dudum animadversum est, nihil esse tam absurdum, quin statuatur ab aliquo philosophorum; ita quoque nihil tam insolens, nihil tam ridiculum, nihil tam impium est, quin arrideat alicui pietatis pomposæ cultori. Non opus est, ut exempla elonginquo petamus. Ecquis enim nostrum est, qui nesciat, quantum deformetur pietas ab *Herrenbutts*, qui dicuntur? Sane ipsorum hymni, si ceteris omnibus, quæ de ipsis nar-

(*Wolfsi Ecclesia Part III.*)

Mm

ran-

rantur, fidem detrahare velis, abunde probant, quantum isti homines delectentur absurdis, ridiculis, obscænis ac impiis, cum videri volunt soli pietatis veræ cultores, ita ut vix quisquam sibi persuadere possit adeo insanire homines, quando pietatem ad pompam componunt, nec rationi, quam lucem quandam lumenque vitæ recte dixit *Cicero*, eandem subesse volunt, nisi rerum testimonia adessent. Discant vero horum exemplo qui rationem pietatis hostem esse contendunt, quam sit periculosum rationis usum ejurare, si pietatem colere decreveris. Tantum abest, ut ratio adversetur pietati, ut ex adverso eandem ad sublimiorem gradum evehat, quemadmodum in anterioribus abunde demonstravimus: adversatur autem pietati fucata, cui mendacem speciem detrahit, & deformationi pietatis pomposæ, cujus absurditatem detegit. Unde etiam *Herrenbutti* tantopere insanientes non habent, quod respondeant insaniam ipsorum improbantibus, quam quod rationi nondum valedixerint. Ratio hominem docet atque explanat, quid faciendum sit, quid fugiendum: id quod dudum agnitum est a veteribus. Et rationi convenienter vivere idem esse ac legi naturæ, voluntati divinæ ac naturæ humanæ convenienter vivere, alias demonstravimus (§. 57. part. 2. *Phil. part. univ.*). Quodsi ergo committere velis actiones, quæ rationi adversantur; facienda sunt, quæ legi naturæ, voluntati Numinis atque naturæ humanæ contrariantur, nec amplius est quod mireris, homines de pietate quodlibet fingentes sine ratione tandem insanire.

§. 155.

De contemptu eorum, qui alios contemnit, quibus se pietate antecellere opinatur, aut hypocrita est, aut saltem pietas ejus labe quadam inficitur. Qui enim alios contemnit, quibus se pietate antecellere se præstare opinatur, is vel negat, eos esse pios, vel pietatem in multis deficere contendit (§. 788. part. 1. *Jur. nat.*), atque tam verbis, quam factis declarat, eos honore ac laude indignos esse (§. 791.

791. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo pius saltem videri velit, ut aliis melior existimetur, cum in actibus externis acquiescat, internos vero parum curet, ideoque pietatem tantummodo simulet (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*), qui vero pietatem simulat hypocrita sit (§. 1161. *part. 1. Jur. nat.*), hypocrita est. Quodsi vero bona ipsi sit voluntas, ut velit committere actiones, quas Deus a nobis committi vult, & abstinere a contrariis (§. 121. *part. 2. Eth.*), consequenter pius esse (§. 1128. *part. 1. Jur. nat.*); pietatem non simulat (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque hypocrita non est (§. 1161. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam tamen alios contemnit, quibus se pietate antecellere opinatur, *per hypoth.* ideoque supra alios se effert, consequenter superbus est (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*); superbia in pietatem saltem tacite influit: quæ cum abesse debeat (§. 889. *part. 1. Jur. nat.*), puritas animi deficit (§. 600. *part. 2. Eth.*), ideoque labe quadam inficitur animus (§. 599. *part. 2. Eth.*), consequenter eadem pietas contaminatur. Patet itaque, si quis alios contemnit, quibus se pietate antecellere opinatur, eum aut hypocritam esse, aut saltem pietatem ejus labe quadam infici.

Hypocritarum mos est contemnere alios, quos sibi pietate pares non esse judicant, & supra eos sese efferre. Nondum tamen inde sequitur, quod qui hoc faciunt hypocritæ sint. Contemptus igitur iste signum hypocritæ non est. Constare nimirum ulterius debet, pietatem tantum simulari, quatenus est medium sese efferendi supra alios. Exemplo sunt Pharisei, qui speciem pietatis mentiebantur, ut pii viderentur aliis, quos grandi supercilio despiciebant, pium præ se neminem putantes ac propterea pietatem pomposam amantes, cum actus saltem externos legi divinæ con-

Mm 2

for-

formarent & de puritate animi parum essent solliciti. Homines bonæ voluntatis pii quidem esse volunt; quoniam tamen voluntas bonâ ad puritatem animi non-sufficit (§. 605. *part. 2. Eth.*), non est quod miremur, si pietas superbia contaminetur. Atque hoc facillime contingit, si pietati pomposæ litatur, propterea quod singularitas, quæ in actibus externis affectatur, facile instillat aliorum contemptum, sicque superbiam ingignat (§. 152.). Quamobrem quoque videas pietatem pomposam cum contemptu aliorum propagari, præsertim cum ejus cultoribus associantur hypocritæ (§. 153.). Unde citra injuriam sanctorum superbiorum; diomate patrio der stößen Heiligen, nomen pomposæ pietatis propagatoribus fuit tributum. Qui enim superbiam atro carbone notat, pietatis propagandæ studium minime traducit, a qua omnis superbia, quam prodit aliorum, rectius præsertim sentientium, contemptus, procul abesse debet. Nimirum quamvis laudanda sit voluntas, non tamen ignorantia excusat superbiam, quæ præter intentionem sese in animum ingerit, dum ad pompam attenditur, qua pietatem illustriorem facere conantur a ratione mentem alienantes.

§. 156.

De hypocrisis Si in vultu eius, qui pius videri vult, vel inter vocem & ex vultu, vo-vultum, inter vocem, vultum atque sermonem, inter actionem & sermone simulatam & sermonem apparet contrarietas; hypocrisis inde agnoscenda. scitur. Qui enim pius videri vult, cum non sit, is actibus externis, præsertim verbis, voce, vultu ac gestu pietatem simulat (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum simulatio detegatur, si in vultu, inter vocem & vultum, inter vocem, vultum atque sermonem, inter actionem simulatam & sermonem observatur contrarietas (§. 856. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ex eadem contrarietate quoque

que colligitur simulatio pietatis. Enimvero simulatio pietatis hypocritis est (§. 1161. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo in vultu ejus, qui pius videri vult, vel inter vocem & vultum, inter vocem, vultum atque sermonem, inter actionem simulatam & sermonem apparet contrarietas, hypothesis inde agnoscitur.

Vultum animi imaginem esse & sermonem tacitum mentis recte dixit *Cicero*. Quæ igitur intus in homine latent, vultus prodit. Quoniam vero vultus consistit in compositione faciei determinato situ partium faciei mobilium facta (§. 708. *part. 2. Phil. pract. univ.*); consequenter in toto vultu plura observabilia occurrunt; cum simulatio non concipiatur sive contrarietate actuum interiorum tam animi, quam mentis (§. 716. 743. *Et seqq. part. 2. Phil. pract. univ.* in ipso quoque vultu contrarietas quædam apparet, quamvis non advertatur defectu acuminis in observando nonnisi singulari exercitatione acquirendi atque perficiendi (§. 187. *part. 1. Eth.*). Facilius autem observatur contrarietas inter vocem & vultum, vocem, vultum atque sermonem, actionem simulatam & sermonem, quamvis ad hanc observandam etiam requiratur exercitatio, quemadmodum intelligitur ex iis, quæ de arte observandi demonstravimus (§. 338. *Et seqq. part. 1. Eth.*). Est autem ars hæc observandi specialis, quæ versatur circa differentias vultus, vocis, gestuum & sermonis observandas, & quando consideranda singula sunt tanquam signa eorum, quæ intus in anima latent, nec in sensus incurrunt, tam Psychologiæ, quam Ethicæ non proleteria requiritur cognitio. Contrarietas, de qua hic nobis sermo est, consule percepta displicet, & hæc ipsa displicentia stimulus quidam naturalis est, ut ad eum animum advertant, qui alias ad eam eundem non attenderent, & sæpius ad hæc observationes valet natura sine doctrina. Cumque etiam hic multumtribuendum sit recessibus atque late-

bris in animis hominum; ideo contingit hypocrisim ex signis, de quibus sermo est in propositione præsentis, sapius manifesta fieri iis, qui de ea detegenda minime cogitant. Exemplum mihi succurrit hypocritæ insulsi ad simulandum prorsus inepti, qui cum pietatem simulaturus prædicaret gratiam divinam, qua sibi datum gratulabatur, ne injuriis sibi illatis animus exacerbaretur, vocem lugubrem & anhelam emittebat, verba singultantia trahebat, & salivam exarescentem atque linguæ ac faucibus adhærentem aperto ore in fila subalbicantia diducebat, manifesto iudicio, quantumangebatur animus excandescens vindictæ cupiditate. Plurimum utique falluntur istiusmodi hypocritæ, quando sibi persuadent, se tanta animi impotentia paulo acutioribus imponere posse.

§. 157.

De hypocrisi Si qui pietatem præ se fert, ea facere non studet, quæ voluntati divinæ maxime consentanea esse novit, ea autem facere suevit, quæ eidem repugnare ultro confiteri tenetur; hypocrita est. Etenim qui ea facere non studet, quæ voluntati divinæ maxime consentanea esse novit, ea autem facere suevit, quæ eidem repugnare ultro confitetur; ei voluntas divina non est motivum determinandi voluntatem & noluntatem (§. 887. *Psych. empir.*). Quamobrem cum pius non sit, qui actiones suas legi naturæ, ideoque voluntati divinæ (§. 284. *part. 1. Phil. præct. univ.*), conformare non studet, vi motivorum ab attributis diuinis desumtorum (§. 339. *part. 1. Phil. præct. univ.*), consequenter cui voluntas divina non est motivum determinandi voluntatem & noluntatem, qui ea facere non studet, quæ voluntati divinæ maxime consentanea esse novit, ea autem facere suevit, quæ eidem repugnare ultro confiteri tenetur, pius non est. Quoniam tamen pietatem præ se fert, eandem nonnisi simulat (§. 716.

(§. 716. part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter cum hypocrita sit, qui pietatem simulat (§. 1161. part. 1. *Jur. nat.*), hypocrita est.

Æqui esse debemus morum alienorum iudices. Cavendum itaque etiam est, ne de hypocrisis iudicium præcipitemus. Quamobrem singula probe considerata sunt, quæ in propositione præsentē sumuntur, ut inde hypocrisis colligatur. Primum itaque supponimus, habere aliquem pietatis notionem; nimirum quod pius sit is, qui actiones suas voluntati divinæ conformat, seu ideo sic & non aliter agit, quam quia novit Deum velle ut sic agat, non aliter. Hæc enim communis est pietatis notio, ex qua equidem deduci possunt, quæ nos de pietate demonstravimus, non tamen omnibus ea cognita atque perspecta sunt. Quamobrem sufficit, ut constet, voluntatem divinam haberi motivum actionum committendarum & omittendarum. Ac ideo porro supponimus eum, de cuius pietate ferendum iudicium, facere, quæ novit, quod Deus eadem a nobis fieri nolit, & ex adverso non facere, quæ novit, quod Deus eadem a nobis fieri velit, hoc enim pugnat cum pietate, cum motivum, quo utitur pius in determinanda voluntate & noluntate, tollatur. Supponimus præterea, actiones tam positivas, quam privativas fluere ex habitu. Fieri nimirum potest, ut subinde a recti tramite aberrer, qui pius est, nec cupiditates pravas refrenare valeat, quamvis facti eundem mox pœniteat. Supponimus quoque habitum male agendi versari circa officia, quæ Deus maxime urget, veluti ut quis non diligat homines promiscue, quemadmodum seipsum, cuius dilectionis carentia fomes est omnium fere vitiorum, ut sit avaritiæ deditus, quam esse radicem omnium malorum satis constat, ut sit superbus, cum superbia, si non tollat, saltem contamineat officia quælibet alia lege naturæ a Deo hominibus præscripta. Supponimus

mus denique aliquem pietatem affectare, ita ut pius haberi velit, ut ex factis pietati contrariis certo colligatur simulatio. Videbimus itaque, quam circumspecti esse debeamus ne hypocritis accenseantur, qui non sunt. Neque enim quilibet defectus pietatis, sive ab usu, sive ab abusu facultatum animæ pendens, hypocrisin arguit. Pietas nimirum imperfecta hypocrisis non est, & dandum aliquid tam impotentiae, quam infirmitati naturali (§. 369. & seqq. part. 1. *Phil. pract. univ.*), præsertim quando satis exploratum est, non deficere bonam voluntatem (§. 19. part. 1. *Eth.*). Velim hæc probe perpendi, ne quis sibi persuadeat, nos in numerum hypocritarum referre promiscue omnes, qui in promovendo pietatis studio aliquid humani patiuntur, nec rectam ingrediuntur viam, ut ex eorum disciplina plures habeant hypocrisin, quam pietatem sinceram. Nemo tamen a nobis requisiverit, ut, quos hypocritæ absolvimus, eorum opiniones erroneas & præposterum pietatis propagandæ studium, aut etiam male facta approbemus. Equi esse debemus in censendis aliis, sed ita, ne veritati præjudicetur: Erit autem judicium de hypocrisi tanto certius & minus fallax, si propositionem præcedentem cum præsentē conjungas.

§. 158.

De pietatis
pompose
propagande
studio, qua-
est ac glo-
riæ causa.

Qui pietatem pomposam promovere studet quaestus causa, aut ut nomen magnum in conditoribus sectarum habeat, hypocrita est. Qui enim quaestus causa, aut ut nomen magnum in conditoribus sectarum habeat, pietatem pomposam propagare studet, is non intendit, ut Deus in omnibus actionibus ab hominibus colatur (§. 616. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque pomposa pietas ipsi sese commendat, quod videatur medium aptius consequendi finem sibi propositum (§. 152.). Quoniam itaque pius non est, qui Deum in omnibus actionibus non colit (§. 1127. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque nec

nec intendit, ut id faciant alii; qui pietatē pompōsam promovēre studet quāstus causa aut ut nomen magnum in conditoribus sectarum habeat, pius non est. Quoniam vero finem suum consequi studet prætēxtu pietatis (§. 718. part. 2. *Phil. pract. univ.*), consequenter ne medio, quo utitur, efficaciam detrahat, pietatem simulat (§. 716. part. 2. *Phil. pract. univ.*), qui vero pietatem simulat hypocrita est (§. 1161. part. *Jur. nat.*); qui pietatem pompōsam promovēre studet quāstus causa, aut ut nomen magnum in conditoribus sectarum habeat, hypocrita est.

Poterat præsens propositio etiam demonstrari ex eo, quod, qui pietatē colit, finem consequi studeat, ob quem creatus est (§. 116.), nimirum ut gloriam Dei promoveat (§. 115.). Ab hoc enim sine differt quāstus & nomen in conditoribus sectarum habendi cupiditas. Exemplum quāstus causa pietatem pompōsam propagare studentis habes in eo, qui pietatis obtentu communionem bonorum persuadet asseclis suis, eaque deinde administrat instar domini pro lubitu suo, ut in commodum suum vertat quicquid ipsi visum fuerit: exemplum vero ejus, qui magnum nomen in conditoribus sectarum habere cupit, luculentum prodit, qui cum contentu aliorum universali novam sectam condit & eam seculis nescio quam felicitatem, cujus nemo extra eam compos fieri possit, promittit & variis artificijs consequi studet, ne, qui semel eidem nomen dedit, eam deferre queat. Annon in hunc censum referendus sit autor sectæ famosæ *Herrenhuterum*, de qua paulo ante diximus (not. §. 154.). Theologis discutiendum relinquo, quia is pietatem christianam promovēre prætendit, nos vero ultra ea non progredimur, quæ lumine rationis agnoscuntur.

An necessario
impious sit,
qui pius non
est.

Qui pius non est, non necessario impius est. Etenim qui actiones suas legi naturæ non conformat vi motivorum ab attributis divinis desumptorum, consequenter nec ideo easdem legi naturæ conformat, quia Deus vult, ut legem naturæ servemus (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.); pius non est (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.). Hoc tamen non obstante, si agnoscit, sine custodia legis naturalis neminem felicem esse posse (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.), cum homines per naturam suam felicitatem appetant (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), & felicitas sit motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326. part. 2. Phil. pract. univ.); actiones suas legi naturæ, ac per consequens voluntati divinæ (§. 284. part. 1. Phil. pract. univ.), conformare potest, quamvis voluntas divina non influat per modum motivi in voluntatis determinationem. Quamborem cum impius actiones suas ad legem naturæ componere nolit, nec actionem eidem convenientem patret, nisi quando actio externa ex accidente cum lege naturæ consentit (§. 1150. part. 1. Jur. nat.), quatenus ad eam patranda voluntas per motiva a bono, jucundo, vel utili desumpta determinatur (not. §. cit.); qui pius non est, non necessario impius est.

Idem jam monuimus, cum impietatis definitionem uberius declararemus (not. §. 1149. part. 1. Jur. nat.), & legi possunt, quæ ibidem annotavimus & ad cetera, quæ de impietate demonstravimus (not. §. 1150, 1151. part. 1. Jur. nat.). Qui notiones distinctas in Moralibus insuper habent & in confusis acquiescunt, cum apud eos plurimum valeant rationes ex Grammatica petitz, tanquam certum sumunt, impium esse qui pius non est. Ac ideo contin-

git,

git, ut pietatis pompofæ cultores, qui diftincta pietatis no-
tione deftituti, fâtem minus adæquata inſtructi, pompam
fuam ad pietatem tanquam neceffarium requifitum exigunt,
cum ab ea alienos pro piis non habeant, eosdem impiis ac-
cenſeant, immo quæ recte ab iis dicuntur in ſenſum perversum
trahant & bene facta in partem malam vertant. Maxi-
mopere igitur in Moralibus cavendum eſt, ne ex notioni-
bus confuſis de virtutibus ac vitiis aliorum ſtatuamus,
Quamobrem etiam non minus cavendum eſt, ne notiones
theologicas cum philoſophicis confundamus, non attempta diffe-
rentia, quæ inter virtutem theologicam & philoſophicam ac pic-
tatem philoſophicam & theologicam intercedit (§. 340. part. 1.
Phil. præct. univ.), a Theologis uberius demonſtranda. Quamvis
vero ſatis manifeſtum ſit, quod non eſſe pium & eſſe impium
a ſe invicem plurimum diſtent, ita ut poſito priori non po-
natur poſterior, ſi ex notionibus diſtinctis ducatur ſilum
ratiocinationis, facile tamen contingit, ut non ſatis acutis
contrarium videatur, quia impietas carentiam pietatis inclu-
dit. Quamobrem e re eſſe puto, ut ſequens propoſitio de-
monſtretur.

§. 160.

Qui impius eſt, pius eſſe nequit. Impius enim actiones De nexu ne-
ſuas ad legem naturæ componere non vult (§. 150. part. ceſſario ca-
1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum pius actiones ſuas legi rentia pieta-
naturæ conformet vi motivorum ab attributis divinis deſum- tis cum im-
torum (§. 339. part. 1. *Phil. præct. univ.*), ideoque pius eſſe pietate.
nequeat, qui actiones ſuas ad legem naturæ componere
non vult; qui impius eſt, pius eſſe nequit.

Vera eſt hæc propoſitio: Qui impius eſt, pius eſſe ne-
quit; aſt non licet eam invertere dicendo: Qui pius non
eſt, impius eſt. Ratio ſatis manifeſta eſt, modo utriusque
propoſitionis demonſtrationem expendas. Pius actiones ſuas

legi naturæ conformat vi motivorum; ab attributis divinis desumptorum, sed fieri quoque potest, ut vi aliorum motivorum, veluti bonitatis & malitiæ intrinsicæ actionum, & felicitatis nonnisi custodia legis naturæ obtinendæ actiones legi naturæ conformentur. At impius actiones suas ad legem naturæ componere non vult, consequenter nec vi motivorum ab attributis divinis desumptorum eas legi naturæ conformare studet. Patet itaque impietatem excludere pietatem, aut carentiam pietatis non includere impietatem.

§. 161.

An qui impius non est, necessario pius sit.

Qui impius non est, non necessario pius est. Cum enim impius actiones suas ad legem naturæ componere nolit (§. 150. part. 1. Jur. nat.); qui actiones suas ad legem naturæ componit, impius non est. Enimvero qui actiones suas ad legem naturæ componit, uti potest motivis determinandi voluntatem ad actiones legi naturæ conformes patrandum felicitate, qua frui cupit (§. 336. part. 2. Phil. pract. univ.), aut bonitate atque malitia intrinseca actionum (§. 369. part. 2. Phil. pract. univ.), etsi non utatur motivis a voluntate Dei, aut aliis ejus attributis desumptis. Quamobrem cum pius non sit, nisi qui actiones suas legi naturæ conformare studet vi motivorum ab attributis divinis desumptorum (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.); qui impius non est, non necessario pius est.

Ex hætenus demonstratis patet, nec a carentia pietatis ad impietatem (§. 159.), nec a carentia impietatis ad pietatem vi præsensu, ab impietate vero ad carentiam pietatis valere consequentiam (§. 160.). Atque hæc probe notanda sunt, ut temeraria judicia de moralitate actionum alienarum evitemus.

§. 162.

§. 162.

Odiū impietatis eodem modo ingignitur ac alitur, quo odiū im-
viti. Impius enim actiones suas, ad legem naturæ com- pietatis in-
ponere non vult (§. 1150. part. 1. Jur. nat.), consequen- gignendo
ter animum a virtute alienum habet (§. 321. part. 1. Phil. alendo.
pract. univ.), & vitia sectatur (§. 322. part. 1. Phil. pract.
univ.). Quodsi ergo vitii odiū ipsi ingignitur, ubi vi-
tium oderit, impietatem quoque odio habebit. Quamob-
rem odiū impietatis eodem modo ingignitur ac alitur,
quod, odiū vitii ingigni (§. 230. part. 2. Eth.) atque ali
demonstravimus (§. 232. part. 2. Eth.).

Qui vitium odit, is averfatur actiones legi naturæ con-
trarias (§. 322. part. 2. Phil. pract. univ.), consequenter
legem naturæ normam actionum humanarum esse agnoscit,
cui adeo actiones suas conformare studet. Cum odio igitur
vitii ponitur fuga impietatis, quæ sine vitio non concipitur.
Unde patet, non alia opera opus esse ad odiū impiera-
tis ingignendum & alendum, quam quæ requiruntur ad odiū
vitii ingignendum & alendum. Quamprimum enim odio
habetur vitium, nec impietas placebit amplius. Sufficit
itaque odiū vitii concitari, ut displiceat impietas.

§. 163.

Voluntas & noluntas impii mala est. Etenim impius acti-
ones suas ad legem naturæ componere non vult, & non-
nisi ex accidente actiones quædam externæ cum lege na-
turæ consentiunt (§. 1150. part. 1. Jur. nat.). Necesso
igitur est, ut voluntas ejus generaliter determinata sit
ad actiones malas certi generis committendas & non-
luntas ad actiones bonas certi generis non committendas.
Quamobrem cum voluntas & noluntas sic determinata

Qualis sit
voluntas &
noluntas im-
pii.

Nn 3

mala

mala sit (§. 129. part. 2. Eth.); voluntas & noluntas impii mala est.

Ostendimus jam alias nemini esse voluntatem adeo malam quin in certo genere actionum etiam bona esse possit (§. 130. part. 2. Eth.). Quamobrem etiam nemo adeo impius est, quin bonas quasdam actiones edat.

§. 164.

De impietate tollenda.

Quoniam voluntas & noluntas impii mala est (§. 163.), voluntas autem mala efficitur bona & perfecta, si emendatur (§. 153. part. 2. Eth.); si impius ab impietate avocandus, voluntas ejus emendanda est, consequenter quæ de emendanda voluntate prolixè demonstrata sunt (§. 154. & seqq. part. 2. Eth.), ad impietatem tollendam faciunt.

Non igitur opus est, ut de impietate fuganda multa dicamus, nisi alibi dicta repetere velimus, & eadem sub diversis nominibus inculcare. Pendet impietas a mala voluntate ac noluntate; huic igitur si medela affertur, impietas quoque evanescit.

§. 165.

De impietatis remediis.

Similiter quia voluntas & noluntas impii mala est (§. 163.), ideoque generaliter determinata ad actiones malas certi generis committendas, veluti ad nocendum aliis, vel defraudandos alios, aut se ingurgitandum, noluntas vero ad actiones bonas certi generis non committendas, veluti ad non inserviendum aliis, aut ad se non perficiendum (§. 129. part. 2. Eth.), consequenter impius certis vitiis deditus est (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.); quæ de remediis vitiorum suo loco demonstrabuntur, remedia quoque impietatis sunt.

Impie-

Impietas complexus plurium vitiorum est, non tamen omnium, nec semper eorundem. Quamobrem consultius est, ut remedia vitiorum in dato casu obviorem adhibeantur, quam ut in genere impietatis remedia quærantur. Tumque imprimis curæ habendum, ut inquiretur, quænam vitia ab aliis dependeant, & his, a quibus dependent cetera, medela afferatur. Hæc vero ex speciali tractatione innotescunt.

§. 166.

Quoniam voluntas & noluntas impii mala est (§. Quinam vi- 163.); si cuius voluntas & noluntas bona est, propter errores deatur impi- tamen in jure naturæ, seu de actionibus bonis & malis, actiones us, cum non malas patrat, bonas vel licitas committere non vult (§. 131. fit. part. 2. Eth.); impius non est, quatenus vero bonitas voluntatis & noluntatis atque opinio erronea non apparet, impius videtur.

Clarius hoc apparet, si notionēs voluntatis & noluntatis bonæ, itemque impietatis expendere volueris, quæ in demonstrando tanquam familiares supponuntur. Nimirum fieri potest, ut quis habeat voluntatē constantem atque perpetuam non faciendi, nisi quod Deus vult, id quod legi naturæ maxime convenit (§. 1145. part. 1. Jur. nat.), ut in bonitate voluntatis atque noluntatis nihil desideretur 119. 125. part. 2. Eth.). Cumque motivum voluntatis sit voluntas Dei, cui animo sincero actiones suas conformare vult, pietatem quoque sincero animo colere studet (§. 339. part. 1. Phil. pract. univ.). Quodsi itaque purat a Deo præceptum esse, vel permissum, quod legi naturæ repugnat, consequenter Deus a nobis fieri non vult (§. 284. part. 2. Phil. pract. univ.), aut a Deo prohibitum esse, quod præceptum, vel permissum; actiones illicitas patrat, aut debitas, vel licitas patrare non vult, quia facere non vult, nisi quod voluntati divinæ convenit, eidemque non repugnat. Bono igitur animo idem facit, quod impius

pius malo animo, atque similis videtur impio, quando animus latet, nec de erronea, quam foret, opinione constat, utut animus ab impietate procul absit, immo impietas odio habeatur. Vides itaque, quanta cautione opus sit, ne temerarium sit de impietate iudicium. Quamvis vero bono animo ac pietatis studio peccantes impietatis absolvamus, non tamen propterea facta eorum approbamus, & ideo differentiam inter voluntatem bonam & perfectam inculcavimus (§. 132. part. 1. Eth.), quod voluntatem & noluntatem perfecte debemus demonstravimus (§. 273. part. 1. Jur. nat.), & quomodo perficienda sit ostendimus (§. 133. Et seqq. part. 1. Eth.), immo etiam ignorantiam (§. 549. Part. 1. Phil. pract. univ.), & errorem vincibilem recte imputari evicimus (§. 551. part. 1. Phil. pract. univ.). Non desunt, qui ex factis voluntati divinæ repugnantibus, aut privatis non repugnantibus hypocrisin inferunt, præsertim si pietati pomposa opera detur. Ex iis tamen, quæ jam dicta sunt, si quidem ea cum definitione hypocrisis conferre volueris (§. 1161. part. 1. Jur. nat.), patet, perperam hoc fieri, quamvis non negemus, hypocritam quoque erroneis in jure naturæ opinionibus ad istiusmodi facta perducì posse, ut in his ipsis pietatem affectet, a qua animus procul remotum habet. Hactenus dicta & his gemina alibi inculcata usui sunt, quando de animi turpificati depravatione & seditate statuendum.

§. 167.

De corrupti- Si cuius voluntas & noluntas bona est, propter errorem ta-
one voluntatis in jure naturæ, seu de actionibus bonis & malis actiones nat-
tis particula- las patrat, bonas vel licitas committere non vult, ejus voluntas
vi, non ob- & noluntas quoad hoc actionum genus continuo magis magisque
stante boni corrumpitur, quàm tu errorem istos fovet. Qui enim actiones
tate ejus. malas patrat, bonas vel licitas committere non vult, pro-
pterea quod putat, illas esse bonas vel licitas, has vero
malas

illicitas; is acquirit habitum committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter vitio indulget (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), etsi in genere habeat animum a vitio alienum. Enimvero si quis diu vitio indulget, voluntas continuo magis magisque corrumpitur (§. 238. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum vitio cuidam particulari tamdiu indulgeat, qui ob generalem determinationem voluntatis ad committendum actiones bonas, & noluntatis ad non committendum malas (§. 119. 125. *part. 2. Eth.*) erronea de actione quadam bona, vel mala opinione ad malam committendam, bonam vel licitam non committendam adducitur, quamdiu opinionem istam fovet; ejus quoque voluntas & noluntas quoad hoc actionum genus continuo magis magisque corrumpitur, quamdiu opinione ista animus imbutus fuerit.

Qui voluntate & noluntate bona gaudet, ei vitium se se commendat sub specie virtutis, si de actionum bonitate atque malitia erroneas foveat opiniones (*not. §. 131. part. 2. Eth.*). Quamobrem vitio cuidam indulget, dum sibi virtutem colere videtur. Voluntas igitur bona & noluntas quo minus particulariter corrumpatur, nihil obstat. Oppido falluntur, qui sibi persuadent, bonitatem voluntatis & noluntatis non ferre corruptionem in particulari quoad certum scilicet actionum genus: neque enim animum attendunt ad differentiam inter voluntatem & noluntam bonam atque perfectam (§. 132. *part. 2. Eth.*), nec differentiam inter conscientiam rectam & erroneam (§. 419. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Purgandus animus est ab errore, ne voluntas & noluntas bona fiat seductrix. Virtuti & pietati nihil magis adversatur quam ignorantia & error. Videant igitur, quam parum pietati consulant, qui rationem damnant, boni & mali magistratam (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*).
(*Wolffii Ethicæ Pars III.*) O o Sibi.

Sibi metipsis imponunt, dum voluntatem & noluntatem continuo magis magisque corrumpunt, quam a corruptione immunem servare intendunt. Voluntas & noluntas per se cæca est, nisi rationis lumine collustratur, sine quo esse nequit, qualem exigit lex naturæ (§. 279. *part. 1. Jur. nat.*). Erroneæ de actionibus bonis & malis opiniones plurimum variant. Quamobrem quoque non eadem est voluntatis & noluntatis corruptio, quæ ab iisdem pendet. Ac ideo contingit pietatem istiusmodi labe infectam nunc magis, nunc minus nocere.

§. 168.

De corruptione partium voluntatis & noluntatis. Quoniam voluntas & noluntas quantumvis bona quoad certum actionum genus continuo magis magisque corrumpitur, si quis erroneas de iis opiniones foveat (§. 167.); si quis erronea quadam de actionibus bonis & malis opinione imbutus fuerit, cui voluntas & noluntas bona est, is operam dare debet, ut quantocyus ab eadem liberetur, & sollicite sibi cavere, ne erroneis opinionibus imbuatur animus.

Pertinent huc, quæ de voluntate perficienda demonstravimus (§. 133. & *seqq. part. 2. Eth.*), ideoque non opus est, ut hisce diutius immoremur.

§. 169.

Effectus odii impietatis. Qui impietatem odit, omni animi contentione, quantum in se est, impietati aliorum mederi eamque in pietatemvertere studet: quod si fieri non possit, impiorum consortium vitat. Quoniam enim odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); odium impietatis tendit ad impietatem evertendam. Quamobrem si videt alios impietati deditos, nihil eorum omittit, quæ a se ad hoc conferri possunt, ut impius ad impietatem liberetur, consequenter

ter omni animi contentione, quantum in se est, impietati aliorum mederi studet. *Quod erat primum.*

Quia impius actiones suas legi naturali vi motivorum ab attributis divinis desumptorum legi naturæ, seu voluntati divinæ conformare non vult (§. 151. part. 1. *Jur. nat.*); qui alterum ab impietate avocare studet, utique intendit, ut is actiones suas vi motivorum ab attributis divinis desumptorum legi naturæ, seu voluntati divinæ conformare discat, consequenter ut pius fiat (§. 339. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum, qui pietatem odit, omni animi contentione, quantum in se est, impietati aliorum mederi studeat, *per demonstrata n. 1. impietatem in pietatem vertere studet. Quod erat secundum.*

Enimvero cum multæ admodum sint rationes, cur in potestate nostra minime deprehendamus, ut impietati aliorum medeamur eamque in pietatem vertamus, experientia tamen constet, quam facile malorum consortio corrumpantur boni mores, quod fiducia ejus sumere licet; si fieri minime possit, ut alienæ impietati medeatur eamque in pietatem convertat, qui impietatem odit; ne eadem contaminetur animus suus, impiorum consortium vitandum. *Quod erat tertium.*

Sine amore pietatis & odio impietatis non concipitur pietas. Sicuti sincerus pietatis cultor eadem delectatur, ita ex adverso impietatem detestatur. Amor stimulus est ad pietatem propagandam; odium vero ad impietatem evellendam. Qui pius est, nihil magis in votis habet, quam ut omnes sincero animo pietatem colant, consequenter ab impietate desistant. Impietas in pietatem non vertitur nisi voluntate emendata. Quam vero sit difficile voluntatem emen-

dare tum ex iis patet, quæ de voluntate emendanda in Tomo præcedente demonstravimus, tum ipso facto experimur, tum ex iis eluceſcet, quæ de correptione vitiorum demonstrabuntur, quorum quidam complexus eſt impietas. Mirum igitur non eſt, ſi in poteſtate noſtra non deprehendamus impium ab impietate avocare & ad pietatem adducere, quamvis non deſit occaſio medelam aſſerendi. Enimvero hæc ipſa quoque plerumque deficit, & ſi ſeſe offerre videtur, varia obijciuntur impedimenta, quo minus medelam aſſerre poſſimus. Quodſi quis non eo animo cum impiis converſetur, ut pietatis ardore incenſus impietatem eorum in pietatem vertere conetur, ſemina impietatis tacite ſparguntur in animum bonæ frugis inimica. Conſuetudini cum impiis æquiparatur lectio librorum impiorum, quæ pares inſidias pietati ac bonis moribus ſtruit. Hos oblivione dudum obrutos qui a librorum rariorum notitia laudem ſumentes, in memoriam reducunt, damnosa curioſitatem in aliis incenſuri, de pietate ac omni virtute male merentur. In eundem cenſum referendi ſunt, qui libros impios ex ſermone peregrino in patriam vertunt, quaſi impietas peregrino pabulo adhuc indigeat. Sincerus pietatis cultor, qui impietatem odio habet, ab utroque more abhorret. Non tamen improbamus, ſi quis impietatis evadicaandæ animo oſtendit impietas, quæ hodie diſſeminantur, opiniones non eſſe novas, ſed obſoletas, propterea quod non paucos novitas in aſſenſum trahat, cum ſatis exploratum ſit quam novitatis avida ſit hominum natura, & quod nihil tam abſurdum dicatur, quin novitate ſeſe his commendat, qui de veritate per ſe ſtatuerre neſciunt.

§. 170.

De infelicitate impii.

Impietas hominem reddit infelicem. Impius enim actiones ſuas ad voluntatem Dei atque legem naturæ componere non vult (§. 1149. 1150. part. 1. Jur. nat.), conſequenter
eam

eam transgrediuntur (§. 139. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum transgressione legis naturalis homo infelix fiat (§. 405. part. 1. *Phil. pract. univ.*), impietas hominem reddit infelicem.

Infelicitas ab impietate inseparabilis, quamvis impii hoc non agnoscant & sibi videantur felices cum non sint, quatenus voluptate nocua fruuntur. Cum infelicitas motivum sit non committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327. part. 2. *Phil. pract. univ.*); erit eadem motivum fugiendi impietatem (§. 1150. part. 1. *Jur. nat.*). Quamvis vero demonstratio propositionis præsentis abunde sufficit ad convincendum eos, quibus principia omnia, in quæ ea resolvitur (§. 991. *Log.*), cognita & perspecta sunt ut de veritate ejus nullum supersit dubium; si tamen infelicitate, quam procreat impietas, uti velis tanquam motivo determinandi voluntatem impii, necesse est, ut expressius doceatur, quomodo vera felicitate se priveret & infelicitati obnoxium se reddat impius. Plus autem hic valent argumenta ab effectu vitiorum particularium, quibus deditus est impius, petita, quam demonstrationes generales, quæ multam scientiam præsupponunt non facile acquirendam. Impii ab appetitu sensitivo in agendo dependent, ideoque magis moventur iis, quæ in sensus incurrunt, quam quæ ex notionibus generalibus deducuntur. Quamobrem si iis infelicitatem suam persuadere volueris, necesse est ut inquiras, quibusnam vitiis maxime delectentur, arque eos doceas, quosnam affectus molestos procreent ista vitia, quænam mala gignant, & quosnam jucundos ex adverso concitent virtutes istis oppositæ, quænam bona pariant. Hæc vero sumenda sunt ex tractatione speciali de virtutibus & vitiis. Ceterum si quis studio philosophiæ moralis eam navat operam, quæ eidem impendenda, ut certam eorum, quæ in ea traduntur, cognitionem consequatur; extra omnem dubitationis aleam positum est, quod

est, quod veritates quoque generales efficaciter moveant voluntatem & ad constantiam ac perpetuitatem ejus plurimum conferant. Quoad reliquos vero veritates generales vim suam acquirunt a singularibus, a quibus ipsas abstrahunt, quatenus nimirum illarum beneficio horum conservatur memoria, & distinctæ illarum notioni insunt singularium perceptiones confusæ, a quibus sensum vis in animum olim expertæ illa ad se trahit. Homo per naturam suam appetit felicitatem (§. 324. part. 2. *Pbil. præf. univ.*), infelicitatem averfatur (§. 325 part. 1. *Pbil. præf. univ.*). Impietas igitur infelicitatis creatrix, felicitatis fugatrix, naturæ humanæ adversatur & contra eandem esse recte dicitur: quod si agnoscerent impii, impietatis suæ ipsos puderet.

CAPVT III.

De obedientia Deo debita.

§. 171.

De modo ac-
quirendi obe-
dientiam
Qui Deo obedire vult, operam dare debet, ut cognoscat, quænam Deus ab hominibus fieri velit, quænam fieri nolit, & quænam ab ipso permixta sint, sibi que comparare Deo debitam habitum illa faciendi, ea non faciendi & in his faciendis nil committendi, quod quomodocunque illis, quæ fieri vult, aut non vult, adversatur. Qui enim novit, quæ Deus ab hominibus fieri vult, quæ fieri non vult, & habitum sibi comparat illa faciendi, hæc non faciendi; is prompte facit, quod Deus ab hominibus fieri vult, nec se adduci patitur, ut faciat, quod fieri non vult (§. 428. *Psych. empir.*). Et quoniam ad ea, quæ permittuntur, Deus nobis jus dat faciendi, vel non faciendi, prouti necessaria sunt ad satisfacien-

ciendum obligationi nostræ quoad ea, quæ fieri a nobis vult, vel non vult (§. 169. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Si in faciendis iis, quæ permissa sunt, nihil committitur, quod quomodocunque adversatur illis, quæ fieri vult, aut non vult, quæ permissa sunt, seu licita (§. 170. *part. 1. Phil. præf. univ.*), non aliter facit, quam Deus ea nobis permittit. Quoniam itaque prompte qui facit, quæ Deus ab hominibus fieri vult, nec facit, quæ fieri non vult, & quando facit, quod ab eo permittitur, sollicite sibi cavet, ne faciat, quod illis quomodocunque adversatur, eidem obedit (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deo obedire vult, operam utique dare debet ut cognoscat quænam Deus ab hominibus fieri velit, quænam fieri nolit & quænam ab ipso permissa sint, sibi que comparare habitum illa faciendi, ea non faciendi, in his faciendis nil committendi, quod illis, vel iis quomodocunque adversatur.

Quod Deo obedire debeamus & obedientia ab ipso a nobis exigatur, alias demonstravimus (§. 1165. 1166. *part. 1. Jur. nat.*). Hic igitur ostendendum, quomodo obedientiam Deo debitam consequamur. Nemo alteri obedire potest, nisi sciat, quid a se fieri velit aut nolit, vel etiam permittat, & in quantum permittat. Quamobrem per se patet, ut Deo obediamus, necesse esse ut de voluntate ipsius nobis certo constet. Ac ideo obedientiam Deo debitam præstiturus voluntatem Dei de eo, quod nobis faciendum, vel non faciendum, aut permissum est, exacte cognoscere tenetur. In vulgus autem constat, ut quis faciat voluntatem alterius non sufficere, ut eandem norit, sed præterea opus esse, ut voluntatem nostram voluntati ipsius conformemus, sicque data occasione agendi non velimus, nisi quod vult alter. Consensus itaque constans & perpetuus voluntatis nostræ cum voluntate alterius nonnisi singulari studio

studio acquirendus. Ideo obedientiam Deo debitam acquisurus in conformanda voluntate sua cum voluntate Dei omnem collocare tenetur operam, ut tandem consequatur constantem istum ac perpetuum voluntatis suæ cum voluntate divina consensum, sicque voluntas ipsius quasi abeat in voluntatem divinam quoad sibi agenda, vel non agenda.

§. 172.

Voluntas bona & perfectissima ad obedientiam necessaria.

Quoniam qui Deo obedire vult, pollere debet habitu faciendi ea, quæ Deus ab hominibus fieri vult, & non faciendi, quæ fieri non vult, in iis autem, quæ permissa sunt, nil admittendi, quod quomodocunque adferetur iis, quæ fieri vult, aut non vult (§. 171.), ideoque voluntatem suam generaliter determinare ad committendum actiones, quas Deus a nobis committi vult, & noluntatem generaliter determinare ad non committendum actiones, quas Deus a nobis committi non vult, in hac autem generali voluntatis determinatione voluntas bona (§. 121. part. 2. Eth.), in noluntatis autem generali determinatione noluntas bona consistit (§. 127. part. 2. Eth.); qui Deo obedire vult, voluntatem & noluntatem bonam efficere debet. Cumque præterea operam dare debeat, ut cognoscât, quænam Deus ab hominibus fieri velit, quænam nolit, quænam ab ipso permissa sint (171.), consequenter exactam juris naturæ scientiam acquirere (278. part. 1. Phil. præf. univ.), hanc vero scientiam requirat voluntas perfecta (§. 133. part. 2. Eth.), ne bona voluntate minime obstante faciamus, quod voluntati divinæ non convenit (§. 131. part. 2. Eth.); qui Deo obedire vult, voluntatem & noluntatem quoque perficere debet.

Volun-

Voluntatem bonam non sufficere ut Deo obediamus, satis superque intelligitur, si sciamus ea, quæ de bona & perfecta demonstrata sunt in parte secunda Ethicæ. Voluntas nimirum bona saltem efficit, ut velimus Deo obedire & inobedientiam aversemur; sed non sufficit, si in dato quovis casu Deo obedire teneamur. Nisi enim voluntas perfecta sit, quæ absque exacta juris naturæ scientia non concipitur, ignorantia vel error in causa esse potest, ut non obediamus, dum obedire nobis videtur. Quodsi ergo voluntas nostra voluntati divinæ conformanda, & bona efficienda, & perficienda: voluntas nimirum perfecta bonam supponit & bona stimulus est ad eam perficiendam. Quando vero voluntas perfecta fuerit, tum demum obtinetur consensus voluntatis nostræ cum voluntate divina, cum a nobis supponatur, non ignorari, quod lege naturali quoque obligemur Deo obedire (§. 1165. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter actiones nostras ad legem naturæ componere, quia Deus vult ut hoc faciamus (§. 276. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamvis enim si actiones nostras legi naturæ convenienter determinamus, eadem quoque voluntati divinæ conformes sunt (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*); non tamen necesse est, ut ideo sic & non aliter easdem determinemus, quia Deus vult ut hoc fiat, consequenter ea intentione, ut Deo obediamus (§. 1168. part. 1. *Jur. nat.*), cum motivum esse possit sola bonitas & malitia intrinseca actionis (§. 73. 74. part. 1. *Phil. pract. univ.*), vel etiam felicitas & infelicitas, quam actio parit (§. 326. 329. part. 2. *Phil. pract. univ.*).

§. 173.

Obedientia Deo præstanda exigit, ut omnes nostras actiones Quomodo spectemus tanquam officium Deo debitum. Qui enim Deo ob- spectandæ dit, cum is velit, ut actiones nostras legi naturæ con- sint actiones formiter dirigamus (§. 276. part. 1. *Phil. pract. univ.*), actio- nostræ, si nes

Pp

Deo obedire nes suas legi naturæ conformiter dirigit, ut pareat voluntati divinæ. Quoniam itaque agnoscit, se actiones liberas non ex suo arbitratu, sed secundum voluntatem Dei determinare debere (§. 974. *part. 1. Theol. nat.*), omnis autem actio juxta legem determinata officium est, quatenus ad eam ita determinandam obligamur (§. 224. *part. 1. Phil. pract. univ.*); actiones suas omnes spectat tanquam officium Deo debitum. Quamobrem patet, obedientiam Deo præstandam exigere, ut omnes actiones spectemus tanquam officium Deo debitum.

Deus autor legis naturæ est (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec homini præscribere potuit legem naturali contrariam (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum Deum agnoscere debeamus (§. 1129. *part. 1. Jur. nat.*), ipsum quoque tanquam autorem legis & obligationis naturalis agnoscere debemus, ideoque non sufficit legem naturæ & obligationem, quæ inde venit, ex natura humana derivari, sed necesse est, ut eandem quoque ex natura Dei tanquam fonte omnis veritatis deducamus (§. 290 *part. 1. Theol. nat.*). Quam ob causam nos non modo in Philosophia practica universali demonstravimus, quod ea rationem sufficientem habeat in ipsa essentia & natura humana; verum etiam in Theologia naturali ostendimus, quod eadem ex natura Dei necessario sequatur. Principium enim generale, quo tota lex naturæ continetur, quod in Theologia naturali demonstravimus, idem est cum eo, quod in Philosophia practica universali ex essentia & natura hominis deduximus, nimirum directio actionum liberarum ad nostram & status nostri ac hominum ceterorum perfectionem. Atque inde est, ut quodlibet officium erga nosmetipsos & erga alios sit non minus officium Deo debitum, quam officium quodcunque erga Deum. Cumque Deus colendus sit in omnibus actionibus nostris (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*), ad cultum

rum divinum quoque pertinet, ut omnes consideremus tanquam officium Deo debitum, quatenus eas committendo, vel omittendo nos Deo obediētes præbere volumus. Et hoc modo apparet, obediētiā erga Deum magnam cultus divini partem esse, & quomodo eadem tota vita nostra in cultum Numinis perpetuum vertatur.

§. 174.

Quoniam obediētia Deo debita requirit, ut omnes *Nihil agent* nostras actiones spectemus tanquam officium Deo debitum *nisi cum* (§. 173.); si in obediētia Deo debita nihil desiderari de sensu officii bet, necesse est ut nihil agamus nisi cum sensu officii Deo debiti, Deo debiti consequenter cum voluntas bona efficiatur, si generaliter *et quod id* determinetur ad committendas actiones, quas Deus a no- *ad volunta-* bis committi vult, & abstinendum a contrariis (121. part. tem bonam 2. Eth.), si voluntas bona efficienda, generaliter quoque determi- *requiritur.* nanda est ad nihil agendum nisi cum sensu officii Deo debiti.

Quod si voluntas generaliter fuerit determinata ad nihil agendum nisi cum sensu officii Deo debiti ac probe expensum, omnes actiones, quæ sunt legi naturæ conformes, spectandas esse instar officii Deo debiti (§. 173.); sensus officii Deo debiti tacite influit in omnes nostras actiones, quavis distincte de eo non cogitur: id quod etiam de aliis tenendum, quæ ad actionum omnimodam rectitudinem requiruntur. Neque enim fieri potest, ut, quotiescunque quid agendum, de singulis, quæ in actionem præsentem influere debent, distincte cogitur; sed sufficit, perceptiones & appetiones atque aversiones præteritas tacite in eam influere: id enim naturæ humanæ convenit, ut perceptionibus ejus præsentibus innumera insint, quæ sigillatim non percipiuntur, nisi facta analysi, qua confusa perceptio reducitur ad distinctam & adæquatam, quæ tamen analysi non sem-

semper in potestate est ob imperscrutabilitatem præsertim recessuum in animis hominum (§. 75. *part. 1. Est.*). Quodsi nimirum cogitemus, cur actionem nostram sic & non aliter determinemus, cum statim meminerimus nos hoc pacto satisfacere voluntati divinæ, sicque Deo obedire, sensum quoque officii Deo debiti in nobis experiemur, qui antea quasi sepultus latebat. Discimus hinc, quamvis voluntas bona minime sufficiat, ut perpetuo recte agamus, ipsam tamen ad recte agendum maxime necessariam esse, ac ideo dum eidem acquirendæ operam navamus, singula expendenda esse, quæ quomodocunque ad omnimodam actionum rectitudinem requiruntur, ut nil quicquam in ea desideretur, quod vi legis naturalis inesse debet. Et huc faciunt ea omnia, quæ de moralitate actionum humanarum in genere demonstrantur, ac inde elucet theoriæ generalis summa utilitas, quæ ad voluntatem bonam efficiendam necessaria, sicuti specialis ad eam perficiendam.

§. 175.

De necessa- Qui pius est, Deo obedit, & qui Deo obedit pius est. Qui enim
rio nexu pi- pius est, actiones suas legi naturali conformat vi motivorum ab
etatis & attributis divinis & providentia divina desumptorum (§. 339.
obedientia *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ipsi quoque moti-
Deo debita. vum agendi & non agendi est voluntas divina (§. 123.
part. 1. Theol. nat.), præsertim cum norit voluntatem Dei
 ipsi esse debere loco propriæ voluntatis (§. 971. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque hoc facit, quia Deus vult
 ut faciat, & non facit, quia non vult ut faciat, qui vero facit
 quod Deus vult, & non facit, quod non vult, ipsi obedit
 (§. 1164 *part. 1. Jur. nat.*); qui pius est, Deo obedit. *Quod erat, unum.*

Ex

Ex adverso qui Deo obedit, prompte facit, quod Deus vult, & non facit, quod non vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum Deus velit, ut legem naturæ servemus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), voluntas divina ipsi motivum est conformandi actiones suas legi naturæ (§. 887. *Psych. empir.*). Enimvero qui actiones suas conformat legi naturæ vi motivi a voluntate Dei desumpti pius est (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Pius itaque est, qui Deo obedit. Quod erat alterum.

Pietas cum obedientia Deo debita indivulso nexu coheret, ideoque hæc obedientia pietatis infallibile signum est, modo caveatur, ne hypocrita nobis imponat, quando de aliena pietate ferendum est iudicium. Nimirum quando ex obedientia Deo præstita colligi debet pietas, certo constare debet, nos ideo committere actionem quandam, quia Deus vult, ut eam committamus, committere autem nolle, quia Deus non vult, ut committamus, consequenter ut voluntati Dei satisfaciamus. Horum unusquisque sibi conscius est, modo animum ad se attendere velit: ast si de aliis iudicandum, cum hi verbis alia præ se ferre possint, quam quæ animo ipsorum inhærent, cautione opus est, ne verba nobis dare facile patiamur, nec nos in hoc credulos præbeamus. Cautio hæc redit ad detegendam simulationem (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*), æstimanda ex iis, quæ de simulatione detegenda in genere demonstravimus (§. 856. *Et seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Lubens fateor, cautionem hanc haud raro difficilem esse, si certi quid statuere velis; non tamen eadem difficultas est, ut agnoscas te cum ratione dubitare: quo in casu præstat iudicium suspendi, præsertim si tua parum refert, utrum quis obedientiam simulet, an revera se obedientem Deo præbere velit. Dantur homines, in quorum mores abiit, ut obedientiam Deo debitam omnibus factis suis obtendant (§.

863. part. 2. *Phil. pract. univ.*): sed tum ex circumstantiis singularibus innotescit, quantum verbis alterius insit veri. Quamobrem ne hisce hominibus credulitatem addicemus, singulæ facti circumstantiæ probe sunt expendendæ.

§. 176.

An Deo obediat qui per actione quadam, opinione adductus facit, quod voluntati divinæ errorem com- non convenit; in eo Deo non obedit, quamvis eidem se obedire mittit actio- putet. Etenim qui ignorantia juris naturæ, aut erronea, quam fovet de actione quadam, opinione adductus facit, nem volun- quod voluntati divinæ non convenit; hunc non facere, tati ipsius quod Deus vult, sed facere quod non vult, palam est. adversam. At qui non facit quod Deus vult, sed quod non vult, ipsi minime obedit (§. 174. part. 1. *Jur. nat.*), nec sufficit, quod putet se facere, quod Deus vult, ideoque eidem obedire, cum ejus opinione actio non efficiatur voluntati divinæ conformis, quæ ab eadem dissentit. Quamobrem qui ignorantia juris naturæ, aut erronea, quam fovet de actione quadam, opinione adductus facit, quod voluntati divinæ non convenit, in eo Deo non obedit, quamvis eidem se obedire putet.

Obedientia requirit actionis convenientiam cum voluntate divina, nec sine ea concipitur: neque enim homo dici potest facere quod Deus vult, si facit quod non vult. Propterea obedientia exigit certam eorum, quæ Deus ab hominibus fieri vult, cognitionem, ideoque ut Deo obedire possis, non sufficit bonam habere voluntatem, ut facere velis, quæ Deus vult, sed etiam requiritur voluntas perfecta, ut facere actu possis, quæ Deus vult (§. 172.): perfecta autem voluntas sine scientia juris naturalis non concipitur (§. 133. part. 2. *Eib.*). Et antea jam demonstravimus,

vimus, si quis Deo obedire velit, ei primam hanc esse debere curam, ut cognoscat, quænam Deus ab hominibus fieri velit, quænam fieri nolit, quænam ab ipso permissa sint (§. 171.). Ut vero huic cognitioni acquirendæ operam indefessam non sine animi ardore, nec sine voluptate vacet, necesse est, ut ante constantem habeat ac perpetuam voluntatem non faciendi, nisi quod voluntati divinæ conforme est, hoc est, bonam (§. 121. part. 2. *Et b.*): nisi enim flagres cupiditate Deo te obedientem præbendi, nec volupe tibi erit studere voluntati divinæ agnoscendæ, quin potius molestum accidet studium ad voluntatem divinam agnoscendam adhibendum. Ceterum ex propositione præsentē patet, ignorantiam juris naturæ atque opiniones in eo erroneas impedimentum esse obedientiæ Deo debitæ, quod supra jam removimus, cum studium cognoscendi ea, quæ Deus ab hominibus fieri vult, aut non vult, vel iisdem permittit, inculcavimus (§. 171.).

§. 177.

Deo competit jus de actionibus hominum disponendi, prouti De jure Dei ipsi placuerit. Etenim Deus dominus est omnium hominum (§. 966. part. 1. *Theol. nat.*) & omnis homo servus hominum. Dei est (§. 968. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem Deo competit jus de homine omni, tanquam creatura sua, consequenter etiam de actionibus ipsius disponendi pro júbuto suo, seu prouti ipsi placuerit (§. 959. part. 1. *Theol. nat.*).

Jus Dei in actiones hominum, quod *imperium divinum* est (§. 194. part. 7. *Jur. nat.*), fluit ex dominio, in quo sunt homines sicuti creaturæ ceteræ omnes, & quod ex creatione ac conservatione ipsi quæsitum. Quamobrem servitus, qua homo servire tenetur Deo, non per omnia æquiparatur servituti, qua homo homini subjicitur, & quæ non ex domi-

dominio, sed aliunde venit (§. 1038. 1092. 1094. *part.* 7. § 589. *part.* 8. & §. 146. *part.* 1. *Jur. nat.*). De illa igitur servitute statuendum est ex iis, quæ de dominio Dei demonstravimus (§. 965. & *seqq. part.* 1. *Theol. nat.*), non vero ex iis, quæ de servitute personali tradidimus (§. 1080. & *seqq. part.* 7. *Jur. nat.*). Jus Dei in actiones hominum non determinatur per jus naturæ, sed a liberrima Dei voluntate, de qua ex essentia & attributis ipsius statuendum, & ideo extenditur ad omnes hominum actiones, cum homo dominus saltem jus habeat ad operas præstandas & in actiones ceteras, quatenus respectum ad has habent, (§. 1096. *part.* 7. *Jur. nat.*), nec hoc semper prorsus illimitatum, neque perpetuum (§. 1084. *part.* 7. *Jur. nat.*). Nemo hominum sponte sua se Deo subjicit, sed per naturam suam ipsi subjectus est. Ac ideo libertas naturalis, vi cujus homini permittendum, ut in determinandis actionibus suis suo stet iudicio, quamdiu nil facit contra jus alterius (§. 156. *part.* 1. *Jur. nat.*), ipsi saltem competit respectu ceterorum hominum, non vero respectu Dei. Jus quod Deo in actiones hominum competit, prorsus absolutum est, ut ejus exercitium totum dependeat unice a voluntate divina. Potest præcipere, quæcunque vult, potest etiam prohibere, quæ vult, & in præcipiendo ac prohibendo prorsus liber est, non dependens nisi a propria voluntate. Et hoc nomine Monarcha absolute summus est, cum nulla prorsus fingi possit obligatio, quæ libertatem ejus in exercendo imperio restringat, sicuti in homine obligatio naturalis, quæ per libertatem ejus non tollitur (§. 159. *part.* 1. *Jur. nat.*), libertatem naturalem restringit. Absit tamen, ut propterea Deum tibi repræsentēs per modum tyranni, cujus voluntas tendit ad subvertendam felicitatem subditorum, quibus plerumque assimilantur domini in servos sævientes & nimis duriter ex levissimis causis eos tractantes. Qualem enim habeamus dominum, non modo patet ex iis, quæ de dominio

minio Dei demonstrata sunt in Theologia naturali; verum etiam ex iis elucescit, quæ in sequentibus dicuntur.

§. 178.

Quoniam Deo competit jus de actionibus hominum *Quando ho-*
disponendi, prouti ipsi visum fuerit (§. 177.); si homo *fa-* *mo se justum,*
cit, quod Deus vult, consequenter si Deo obedit (§. 1164. *quando inju-*
part. 1. Jur. nat.), jus suum Deo tribuit (§. 240. *part. 1. Phil. sum præbeat*
præst. univ. & §. 921. part. 1. Jur. nat.), ideoque justum se Deo.
præbet Deo (§. 926. *part. 1. Jur. nat.),* ex adverso vero cum
inobediens sit, si facere non vult, quod Deus vult, sed
quod sibi visum fuerit (§. 1168. *part. 1. Jur. nat.),* si in-
obediens sit, jus Dei violat, consequenter eidem injuriam facit
(§. 859. *part. 1. Jur. nat.), & injustum se præbet.*

Propositio hæc probe notanda est, ut turpitudine inobe-
dientiz erga Deum intimius perspiciatur. Quid enim turpi-
us cogitari potest, quam ut homo jus suum Deo redde-
re nolit ipsique injuriam facere non vereatur. Deus, qui
sibi metipso sufficientissimus est (§. 428. *part. 1. Theol. nat.),*
ideoque nulla prorsus re extra se quomodocunque indiget
(§. 427. *part. 1. Theol. nat.),* nihil ab homine exigere pot-
est, quam ut ipsum dominum suum agnoscat & tanquam
servus fidelis obedientiam debitam præstet. Hanc Deus
a nobis exigit (§. 1166. *part. 1. Jur. nat.),* tanquam id,
quod a nobis ipsi debetur (§. 1165. *part. 1. Jur. nat. &*
§. 170. part. 1. Phil. part. univ.). Quoniam omnes acti-
ones nostras spectare debemus tanquam officium Deo de-
bitum (§. 173.); in omni actione Deo reddimus, quod su-
um est, si eandem eo animo committimus, ut nos Deo
obedientes præbeamus. Quamobrem justitia erga alios in-
cludit justitiam erga Deum, quatenus Deus vult, ut simus
justi (§. 927. *part. 1. Jur. nat.).* Justi vero si sumus er-
(*Wolffii Ethica Pars III.*) Qq ga

ga alios, ut nos obediētes Deo justitiā praeipienti praebeamus, dum aliis tribuimus quod suum est Deo simul tribuimus quod Dei est. Eodem modo intelligitur, quod obediētia servi, quam debet Domino, contineat obediētiā Deo debitā, nec eadem separanda sit ab officiis hominis erga seipsum & quibuscunque erga alios, ut ideo tam nobis, quam aliis obligati simus propter Deum. Quae hic dicuntur, non satis inculcari possunt: habent enim multum usum cum in solvendis variis nodis, qui in theoria morali occurrunt, tum in removendis praediciis, quae praxi morali nocent. Quemadmodum omnis veritas fecunda est; ita etiam quae hic de obediētia Deo debita demonstrantur, admodum fecunda experietur, qui ea ad quodlibet actionum humanarum genus applicare studuerit. Non commemoramus usum, quem ea praebent ad intellectum multorum scripturae locorum, cum nobis non propositum sit consensum eorum, quae in Moralibus docemus, cum scriptura sacra demonstrare, quemadmodum eundem evicimus in Theologia naturali.

§. 179.

De eo quod homo Deo dare possit. Qui Deo obedit, voluntatem suam Deo dat, nec habet aliud, quod Deo dare possit. Qui enim Deo obedit, cum non faciat, nisi quod Deus vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ac ideo facit, ut obediētiā Deo debitā praestet (§. 1167. part. 1. Jur. nat.), consequenter ideo quia Deus vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.); actiones liberas non determinat suo arbitratu, sed quemadmodum vult Deus, ideoque voluntas Dei ipsi est loco propriae voluntatis. Patet itaque, quod propriam voluntatem habere nolit, consequenter eandem Deo det. *Quod erat unum.*

Cum Deus sibi sufficientissimus sit (§. 428. part. 1. Theol. nat.), ideoque nulla prorsus re extra se quomodo-

cun-

cunque indigeat (§. 427. part. 1. Theol. nat.); illarum quoque rerum, quas homo habet, nullam dare potest, præsertim cum sit dominus rerum omnium, quæ in rerum natura existunt (§. 965. part. 1. Theol. nat.), consequenter res omnes ipsius sint, ut, si qua re indigeret, non demum eandem ab homine accipere teneretur. Enimvero habet homo voluntatem, quam pro lubitu determinare potest (§. 942. Psych. empir.). Quodsi eandem determinat suo arbitratu, non secundum voluntatem Dei, voluntatem suam sibi retinet; si vero eandem determinat juxta voluntatem Dei, non suo arbitratu, eam Deo reddit. Unicum igitur, quod Deo ab homine dari potest, voluntas ipsius est. Quamobrem patet, hominem non habere aliud, quod Deo dare possit, quam voluntatem propriam. Quod erat alterum.

Absurda igitur olim erat gentilium opinio, quasi sacrificiis Deum colentes ipsi darent pecudes atque fruges suas, immo ipsos liberos suos, tanquam donum acceptissimum, quo ejus favorem sibi conciliarent, quam in ipsis quoque Hebræis, apud quos cultus sacrificiorum erat hieroglyphicus, seu, ut Theologi loquuntur, typicus, quemadmodum explicat autor epistolæ ad Hebræos, reprehendit Deus *Jes.* 1. 11. & propterea *Samuel* eandem opinionem refellens obedientiam meliorem esse pronunciat, quam victimas. Cum Deus ab hominibus obedientiam exigit (§. 1166. part. 1. Jur. nat.), qua determinatio voluntatis suæ quasi in Deum transfertur (§. 1164. part. 1. Jur. nat.); qui Deo obedit, voluntatem suam ipsi offert, ut de ea disponat Deus, quemadmodum sibi visum fuerit. Diximus alias, cum demonstrassemus, voluntatem Dei loco voluntatis propriæ homini esse debere, hominem abnegare voluntatem suam, dum agere non vult nisi quod vult Deus (*not.* §. 971. part. 1. Theol. nat.). Quæ

vero hic dicuntur de oblatione voluntatis suæ Deo factæ, iis minime refragantur. Diverso enim respectu Deo obediens abnegare dicitur voluntatem propriam & eandem dare Deo. Abnegat nimirum voluntatem Dei, quatenus in agendo sequitur voluntatem Dei, ac si propria voluntate careret, ita ut hoc faciat, vel non faciat, quia ipse hoc facere vult, vel facere non vult, sed quia Deus vult ut faciat, vel non vult, ut faciat: ast Deo dat voluntatem suam, quatenus determinationem ejusdem ipsius judicio relinquit, ita ut de actione committenda, vel omittenda statuatur ex lege a Deo lata, qua is declaravit suum de ea judicium, sicque omnis dispositio de actu voluntatis suæ relinquatur Deo. Gentes orientales voluntatem, seu appetitum cor appellarunt, quemadmodum etiam in libris classicis Sinarum hæc appellatio occurrit, & significatu quidem latiori, ita ut etiam aversionem comprehenderint sub ea, neque enim vulgus, cui debentur vocabula in communi sermone recepta, distinguit, quæ quoad facultatem appetendi & aversandi differunt. Unde ex iis, quæ hætenus dicta sunt, etiam intelligitur, quid sit Deo dare vel præbere cor suum. Neque alio fine hæc a nobis dicta sunt, quam ut obedientiam Deo debitam intimius perspiciamus, & loquendi formulas a Theologis receptas ad notiones distinctas reducamus, ut philosophia, quam profitemur, in Theologia tanto ampliorem habeat usum & temeraria irreligionariorum judicia refellantur.

§. 180.

Quale id sit.

Quoniam qui Deo obedit voluntatem suam Deo dat (§. 179.), homo vero totus qua corpus, qua animam, consequenter etiam voluntas ipsius Dei est (§. 966. part. 1. Theol. nat.); si homo Deo dat voluntatem suam, eidem dat, quod jam ante suum erat, consequenter cum Deus ab eodem exigat, ut det, utpote obedientiam exigens, (§. 1166. part. 1. Theol. nat.), Deus ab homine exigens, ut sibi præ-

præbeat voluntatem suam, ab eo non repetit, nisi quod suum est ipsique debetur, seu tanquam suum relinquendum.

Hæc faciunt ad uberius intelligendum, quod homo obedientiam Deo debitam detrectans involet in jus Dei (§. 178.). Inluunt etiam per modum motivi in obedientiam, si cui fuerit voluntas unicuique suum tribuendi, & minus molestum accidit reddere alteri quod suum est, quam dare, quod nostrum est.

§. 181.

Quoniam si homo Deo obedit, ipsi dat voluntatem suam (§. 179.), ideoque id, quod jam ante Dei est obedientia a Deo (§. 180.); Deus homini pro obedientia præstita nihil retribuere debeat obligatur, & per consequens si Deus obedientiam beneficii committit, pensat, id bonitati ejus unice acceptum ferendum (§. 695. 699. part. 1. Theol. nat.).

Nemo est, qui non pro certo habeat, se reddenti sibi quod suum est nihil vicissim dare debere. Quodsi propterea quid detur, id gratis datum intelligitur, ideoque beneficiis accensetur (§. 21. part. 4. Jur. nat.). Atque hinc etiam est, ut præmia, quæ obedientibus promittuntur in scriptura sacra, ex principiis rationis demonstrari non possint, ultra quæ nos non progredimur.

§. 182.

Si homo Deo obedit, Deum esse dominum suum & se servum ipsius ipso facto constitetur. Qui enim Deo obedit, cum faciat, quod Deus vult ut faciat (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), eo ipso constitetur, se agnoscere, quod actiones suas liberarum non determinare debeat suo arbitratu, sed necessitate sit, ut eas determinet, quemadmodum Deus vult. servos ipsius.

Q 9 3

Agno-

Agnoscit itaque Deo competere jus disponendi de actionibus suis pro arbitrio suo, consequenter dominium in se (§. 959. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem cum dominus sit, cui dominium competit (§. 964. part. 1. *Theol. nat.*), si homo Deo obedit, Deum esse dominum suum & se servum ipsius ipso facto confitetur.

Domini est imperare, servi obedire. Quamobrem qui agnoscit, sibi non esse faciendum, quod sibi visum fuerit, sed quod visum alteri, is quoque agnoscit alterum esse dominum suum, se servum ipsius, quando nimirum hoc intelligitur de omnibus actionibus, quemadmodum hic supponitur. Et revera semper servile est, si quis ideo quid facit, quod alter vult, quia vult alter, ita ut voluntas alterius sit motivum faciendi, quatenus agnoscit, se obligari ad obedientiam, aut saltem obligatus sibi videtur. Sane si quis alteri se obligavit ad aliquid præstandum, hæc ipsa præstatio est in dominio alterius, cum de ipsa disponere possit prouti sibi visum fuerit, utrum scilicet eam exigere, an remittere velit, & respectu hujus præstationis est instar domini, & qui eam debet instar servi: sit ita quod communiter non ita loquamur, quia potestas dominica & servitus multo latiore habet significatum & fundamentum relationis in casu isto non prorsus subsistit, quod nec prorsus idem est, quando Deus dicitur dominus hominis & homo servus Dei & quando homo dicitur dominus hominis, & hic servus illius, prouti ex iis patet, quæ de servitute personali demonstrata sunt (§. 1080. & *seqq. part. 7. Jur. nat.*).

§. 183.

*Gloria Dei
obedientia
nostra promota.*

Quoniam qui Deo obedit ipso facto confitetur, Deum esse dominum suum, se servum ipsius (§. 182.), Deus vero est dominus hominum (§. 966. part. 1. *Theol. nat.*), & homo

& homo gloriam Dei promovet, si ipso facto testetur, se agnoscere, quinam Deus sit (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*); qui Deo obedit, gloriam Dei obedientia sua promovet.

Quoniam Deus vult, ut ipsi obediamus (§. 1166. *part. 1. Jur. nat.*), ideo etiam vult, ut agnoscamus, quod sit dominus noster, nos simus servi ipsius. Et cum idem velit gloriam suam promoveri ab hominibus (§. 1155. *part. 1. Jur. nat.*); ideo etiam vult ut obedientia eandem promoveamus. Quamobrem cum obdientes nos præbemus Deo, voluntati ipsius apprime convenit, ut Deum consideremus tanquam dominum nostrum & nos tanquam servos ipsius, sicque agnoscamus, nos facere, quod tanquam servi debemus.

§. 184.

Qui ipso facto confitetur, Deum esse dominum suum, se De necessario servum Dei; Deo obedit. Qui enim ipso facto confitetur, nexu obedi- Deum esse dominum suum, se servum Dei, cum vi domi-entia cum a- nii Deus disponat de omnibus actionibus hominis (§. 959. gnitione do- *part. 1. Theol. nat.*), ideoque utpote autor legis naturæ (§. minii divini. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), præcipit, quæ facienda sunt, prohibet, quæ non facienda, & declarat, quæ nobis per- missa esse debent (§. 163. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), nullam actionem committit, nisi quia a Deo præcepta, vel permissa, nec ab ea committenda abstinet, nisi quia a Deo prohibita, sicque prompte facit quod Deus vult, & non facit, quod Deus non vult, quia non vult. Enimvero qui promte facit, quod Deus vult, & non facit quod non vult, Deo obedit (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Quam- obrem qui ipso facto confitetur, Deum esse dominum su- um, se servum Dei, Deo obedit.

Datur

Datur necessarius nexus inter agnitionem vivam domini divini & obedientiam Deo præstitam, ita ut hæc sit motivum hujus, hæc vero signum illius, modo illa fuerit, qualem esse debere ostendimus, nimirum ut intendamus satisfacere voluntati divinæ. Ex sola igitur convenientia actionis cum lege naturæ nondum colligi potest obedientia Deo exhibita, cum fieri possit, ut quis obedientia relicta rationi pareat, cui subiectus est lege naturæ (§. 57. *part. 2. Phil. præf. univ.*). Intentionis suæ cum quilibet sibi conscius sit, obedientiæ suæ quilibet certus esse potest, sed illa cum in aliis demum aliunde colligenda, alienam obedientiam non eadem facilitate certam habere possumus. Non est, quod distingvas inter obedientiam explicitam & implicitam, ita ut *obedientia explicita* vocetur, si actio ea intentione committatur, ut satisfiat voluntati divinæ, quatenus scilicet actio spectatur tanquam officium Deo debitum (§. 173.); *implicita* vero, quæ voluntati actionem legi naturæ conformandi tacite inesse videtur, quatenus hæc voluntati divinæ conformis (§. 284. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ita ut qui intendit actione suâ obligationi naturali satisfacere, eo ipso etiam satisfaciat obligationi divinæ, quæ ab ejus voluntate venit. Nimirum haud difficulter perspicitur, obedientiam implicitam haberi minime posse pro obedientia, qualem Deus a nobis exigit (§. 1167. *part. 1. Jur. nat.*), & ipsa lex naturæ urget, ideo nimirum servanda, ut obedientiam Deo debitam præstemus, si vel maxime obligationis naturalis idem agendi nullam haberemus rationem (§. 1167. *part. 1. Jur. nat.*), cum actio jam non spectetur tanquam legi naturæ, sed tanquam voluntati divinæ conveniens ac per consequens, qualiscunque taudem fuerit, tanquam officium erga Deum (§. 173.). Neque etiam est, ut existimes, si actionem legi naturæ conformem committens, quia eam eidem convenientem agnoscis, non expresse cogites, te eadem satisfacere velle voluntati divinæ

divinæ ac Deo te obedientem præbere, obedientiam non-nisi implicitam esse. Quodsi enim voluntas generaliter determinata sit ad obediendum Deo, & intellectus convictus, aut mens certa, Deum velle, ut actiones nostras ad legem naturæ componamus; obedientia semper influit in determinationem voluntatis ipsamque actionem ab ea dependentem, quemadmodum jam sæpius inculcavimus de præteritis determinationibus in præsentem influentibus. Quodsi demum in hoc casu obedientiam implicitam appellare volueris, significatem vocabuli mutatur & obedientia rectius inesse quam saltem quod in sit videri dicitur, cum actum voluntatis in notionem distinctam resolvens videat, se ideo hoc facere velle, ut obedientem se Deo præbeat. Ad obedientiam non sufficit, ut facias, quæ Deus vult, sed necesse est ut ideo facias, quia Deus hoc jure suo vult.

§. 185.

Siue agnitione domini Deo competentis obedientia ipsi debita non concipitur. Quoniam enim vi domini, quod Deo te agnoscenti competit in hominem & creaturas omnes (§. 963. part. di. dominium 1. Theol. nat.), ipsi competit jus de actionibus hominis divinum, ut sponendi, prouti sibi visum fuerit (§. 959. part. 1. Theol. obedientia nat.), jus imperandi hominibus habet (§. 194. part. concipitur. 7. Jur. nat.). Quamobrem cum obedientia non concipitur sine jure imperandi ei competente, cui obedire debemus (§. 1164. part. 1. Jur. nat.); sine agnitione domini Deo competentis obedientia ipsi debita (§. 1165. part. 1. Jur. nat.) non concipitur.

Distinximus obedientiam ab obsequio (not. §. 1164. part. 1. Jur. nat.). Hoc concipi potest ac debet sine jure imperandi, illa minime. Jus vero imperandi Dei fuit ex dominio, ideoque sine hoc non agnoscitur. Monuimus quoque jam alias (not. §. cit.), nos sermone vernaculo (*Wolfsi Ethica Pars III.*) Rr probe

probe distingvere, utrum quis voluntatem suam ad voluntatem alterius componat, quia hoc facere obligatur, an quia ipsi bonum videtur, ut hoc faciat, quamvis alter exigere nequeat. Quamobrem si Deo obedire velimus, necesse est ut ideo faciamus quod vult, quia facere obligamur, quod vult: quæ obligatio cum fiat ex imperio ipsi competente, hoc vero ex dominio, quod in creaturas omnes, ideoque in hominem quoque habet, sine agnitione dominii Dei, cui responder servitus ex parte nostri, obedientia ipsi debita concipi nequit. Atque inde est, ut homo Deo obediens ipso facto confiteatur, Deum esse dominum suum, se servum ipsius (§. 182.). Plurimum vero refert, ut obediens te Deo præstiturum obedientiam ab obsequio distingvas, nec sine agnitione dominii divini facere studeas, quod Deus vult. Quodsi enim Deo obsequaris, cum ideo saltem hoc facias, quia Deo id placitum puras; facile continget, ut in fastum incidas, quasi feceris, quod tibi non facere licuisset (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), & Deum tibi obligatum esse arbitreris ad retribuendum bonum. Ex hoc sane fonte manant querelæ de fortuna sibi adversa eorum, qui sibi videnter obsequi Deo, & fortuna secunda illorum, quos Deo minus obsequentes judicant. Qui vero Deo se obediens præbent, cum agnoscant, se Deo reddere quod suum est (§. 180.), nec Deum sibi obligari ad quicquam retribuendum pro obedientia (§. 181.), a fastu illo procul absunt, nec injustas istiusmodi querelas movent. Taceo alia, de quibus suo loco dicemus.

§. 186.

Effectus agnitionis dominii divini.

Si dominium Dei agnoscimus, Deo lubenter obedimus. Quodsi enim dominium Dei agnoscimus, certi sumus, Deum esse dominum summe bonum (§. 997. part. 1. Theol. nat.), qui homines servos suos (§. 968. part. 1. Theol. nat.) amat, eosque vult esse felices, non infelices (§. 998. part. 1. Theol.

Theol. nat.), ita ut præcepta & prohibitiones ejusdem a bonitate ipsius profiscantur (§. 992. *part. 1. Theol. nat.*), utpote nos obligantis ad legem naturæ servandam (§. 276. *part. 1. Phil. præct. univ.*), sine cujus custodia nemo felix esse potest (§. 399. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Quoniam itaque obedientia Deo debita est medium consequendi felicitatem (§. 937. *Ontol.*), homo autem per naturam suam appetens felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. præct. univ.*), non potest non appetere felicitatis medium, quod agnoscit (§. 941. *Ontol.*); ex obedientia Deo debita & benignitate Dei per eam felicitatem nostram promovere intendentis (§. 616. *part. 1. Phil. præct. univ.*), voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), ideoque ipsi placet obedire Deo (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum lubenter faciamus, quando facimus quod nobis placet (§. 938. *Psych. empir.*); si dominium Dei agnoscimus, Deo lubenter obedimus.

Non est, quod existimes, ut lubenter Deo obediamus, non opus esse agnitione dominii Dei, sed saltem custodiæ legis naturalis tanquam felicitatis creatricis. Etenim ad obedientiam requiritur, ut agnoscamus, nos a Deo ad custodiam legis naturalis obligari, ideoque actiones nostras eidem conformemus, ut obedientes nos præbeamus. Fluit autem obligatio ex dominio Dei, in quo sumus, ac propterea sine hoc illa non intelligitur. Quamobrem si non modo lubenter facere velimus, quod legi naturæ convenit, verum etiam lubenter nos Deo præbere obedientes, necesse est ut lubentia ex agnitione dominii profiscatur. Plerique homines obligationem conformandi actiones suas legi naturæ non agnoscunt nisi eam, quæ venit a voluntate Dei, qui quatenus hoc præcipit, istud prohibet, instar domini consideratur, cui nos præter voluntatem nostram subiecti sumus tanquam servi. Quod si ergo nobis molestum accidere non debeat servire Deo domino nostro, necesse est

ut agnoscamus, qualem habeamus dominum, & quidnam per præcepta & prohibitiones suas intendat, ne nos compremus cum servis, qui hominibus servire coguntur, ministerio gravi atque duro nihil sibi, omnia domino acquires. Quamvis enim negari non possit, servitutem divinam in multis convenire cum humana, siquidem hæc non moribus, sed ratione æstimetur, quemadmodum lex naturæ eandem definit; maxima tamen differentia inter utramque intercedit, ita ut multa cautione opus sit, ne in comparatione a veritatis tramite recedas & in servitutem divinam tacite error irrepat lubentia ad obedientiam Deo præstandam requisita inimicus. Consultum igitur, immo necessarium est, ut dominium Dei, quale fuit ex essentia & natura Dei, agnoscamus, non vero præpostera ratione notionem ejus a servitute humana, qualis gentium moribus convenit, derivemus. Ita enim servitium divinum non videbitur grave, nec triste; sed volupe potius erit servire Deo domino.

§. 187.

*Idem porro
expenditur.*

Quoniam Deo lubenter obedimus, si dominium ejus agnoscimus (§. 186.), servitus, qua Deo subjicimur, non videbitur jugum intolerabile, quod a nobis auferri malleamus, nec obedientiam Deo debitam abjicere cuperemus, etiamsi eam relinquendi nobis libera fieret potestas, si dominium Dei penitus cognitum atque perspectum habeamus.

Qui dominium Dei agnoscit, ei certum est, Deum non imponere homini jugum, nisi ad quod sua sponte subeundum ducit ipsa natura humana felicitatis cupida. Jugum igitur istuc videbitur molle, quod etsi servile dicatur, deicere tamen a cervicibus durum existimabitur, cum id deicere idem sit ac se felicitate privare atque viam omnem
ad

ad eandem præcludere: id quod omnino contra naturam humanam est (§. 325. part. 2. *Phil. pract. intv.*).

§. 188.

Si Deum nobis representemus (tanquam dominum superbum, *Quando sal-*
qui imperandi gloria delectetur & honoris cupidus jugum servile *sa de domi-*
hominibus imponat, obedientia Deo debita videtur onus, quod por- *nio Dei opi-*
tare molestum est. Etenim si Deum nobis representemus *nio debitam*
tanquam dominum superbum, qui imperandi gloria dele- *Deo obedi-*
ctatur & honoris cupidus jugum servile hominibus impo- *entiam mo-*
nit; animum prorsus avertimus a felicitate nostra, quam *lestam*
Deus obedientiam a nobis exigens intendit (§. 998. part. *reddat.*
1. *Theol. nat.*), nec perpendimus Deum præceptis & prohi-
bitionibus suis optime nobis consulere. Quoniam itaque
putamus, Deum sui saltem causa libertatem nostram re-
stringere, absque ulla utilitate nostra, cum eandem nobis
integram relinquere posset; fieri haud quaquam aliter pot-
est, quam ut obedientia ipsi præstanda videatur onus,
quod portare molestum est.

Blasphemum omnino foret, Deo tribuere superbiam &
ambitionem, siquidem hoc fieret eo animo, ut honori Dei
detrahatur (§. 1157. part. 1. *J. nat.*). Negari tamen non
potest, quod dentur longe plurimi, qui superbiam & am-
bitionem inconsiderate in Deum derivant a Monarcha, cu-
jus in imperando stat pro ratione voluntas & qui cæca obe-
dientia coli vult a subditis. Falsa hæc opinio tollit obe-
dientiam veram, cum eidem detrahat lubentiam, qua ca-
rere nequit. Quamobrem ut hoc obedientiæ impedimen-
tum removeatur, dominium Dei rectius cognoscendum ex
Theologia naturali (§. 186.). Ceterum hinc discimus,
quam sit periculosum, nisi distinctas eorum, quæ Deo tri-
buuntur, habeamus notiones, sed confusas notiones homi-

num consideratione menti insinuat ad Deum transferimus, Neque enim solum indigne de Deo sentimus, verum etiam impedimur, quo minus Deum rite colamus & officia ipsi debita animo puro præstemus, immo virtutes omnes aut labem quandam inde contrahunt, aut saltem imperfecti-one quadam laborant.

§. 189.

*Quomodo
spectari de-
beat Deus
tanquam le-
gislator.*

*Deus legislator induit personam patris salutis liberorum suo-
rum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis.* Deus enim homini non aliam legem tulit, quam legem naturæ (§. 274. 282. part. 1. *Phil. præct. univ.*) & eum ad hanc legem servandam obligat (§. 276. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quamobrem cum nonnisi custodia legis naturalis felicitatem acquirere (§. 398. part. 1. *Phil. præct. univ.*), atque conservare possimus (§. 397. part. 1. *Phil. præct. univ.*), transgressione autem legis naturæ felicitas amittatur (§. 401. part. 1. *Phil. præct. univ.*) & infelices reddamur (§. 405. part. 1. *Phil. præct. univ.*); dum Deus ad obedientiam nos obligat (§. 1165. part. 1. *Jur. nat.*), felicitatem nostram promovere, infelicitatem avertere intendit (§. 616. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quamobrem cum parentes, in educandis liberis munere suo rite fungentes, curæ habeant, ut liberos suos reddant felices (§. 710. part. 7. *Jur. nat.*), eorumque felicitatem tanquam finem ultimum educationis intendunt (*not. §. cit.*), ideoque præceptis ac prohibitionibus suis salutis eorum consulere studeant; Deus legislator induit personam patris salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis.

Quamdiu liberi ignorant, quomodo actiones suas juxta legem naturæ determinare debeant, actiones eorum sunt in domi-

dominio parentum (§. 673. *part. 7. Jur. nat.*), & liberi easdem ad voluntatem parentum componere debent (§. 666. *part. 7. Jur. nat.*), parentes autem præcipere non debent, nisi quæ lege naturali præcipiuntur, nec prohibere nisi quæ eadem lege prohibentur (§. 672. *part. 7. Jur. nat.*), ideoque ad legem naturæ servandam liberos obligare tenentur. Sunt quoque actiones nostræ in dominio Dei (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*) & nos easdem ad voluntatem ipsius componere debemus (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*), Deus autem non aliam legem homini præscribere voluit, potuit quam legem naturæ (§. 274. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & eum ad hanc servandam obligat (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Deus itaque hominibus ferens legem assimilatur patri, qui facienda præcipit, non facienda prohibet liberis suis. Consulunt parentes saluti liberorum, dum eos ad obedientiam obligant (§. 671. *part. 7. Jur. nat.*), quemadmodum abunde perspicitur ex iis, quæ de liberorum educatione a nobis prolixè demonstrata sunt, cum de societate paterna in parte septima juris naturalis ageremus. Ostendimus vero etiam, Deum nos amare ac velle, ut simus felices, nolle ut simus infelices (§. 998. *part. 1. Theol. nat.*) & præcepta ipsius ac prohibitiones ab ejus bonitate proficisci (§. 992. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem si Deum legislatorem nobis repræsentemus instar parentis salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis, arduam Dei legislatoris ideam ad sensum communem rectè reducimus (§. 242. *part. 1. Eth.*) & sic defectus scientiæ suppletur, quæ non cujusvis est (§. 422. *part. 1. Eth.*). Servitutis nomen odiosum est, propterea quod eam concipimus moribus convenientem, non qualis jure naturæ esse debebat. Quodsi ergo Deum legislatorem nobis repræsentemus instar domini ad servitia servos obligantis, caveri vix poterit, ne quod odiosum est in idea servitutis tacite irreat in ideam Dei legislatoris. Id ipsum
vero

vero ab eadem removetur, si in Deo legislatore patrem salutis liberorum suorum consulentem conspicimus. Non sibi mutuo repugnant servitus & subiectio liberorum, si utraque concipitur juri naturæ conveniens, ut ideo quoque dominus officio suo rite fungens patris personam induat. Non tamen tanta est similitudo in servitute humani, quanta obtinet in divina. Verum enim vero hæc uberius declarare ab instituto præsentis alienum est. Ceterum quod ex propositione præsentis non sequatur, præcepta divina & prohibitiones non nuda esse consilia, jam alias demonstravimus (§. 993. *part. 1. Theol. nat.*), & fontem erroris indicavimus (*not. §. cit.*). Falluntur vero, qui sibi persuadent parentum præcepta & prohibitiones esse nonnisi consilia, cum parentibus competat jus obligandi liberos ad actiones suas sic & non aliter determinandas (§. 669. *part. 7. Jur. nat.*) & ipsis ferendi leges (§. 677. *part. 7. Jur. nat.*). Multæ aberrationes a veritate vitarentur, si notiones rerum distinctæ ex systemate haurirentur, quas vitare vix possibile, si res extra nexum cum aliis spectentur. Qua de causa etiam videmus viros summos, quorum perspicaciam merito suspicimus, in suis de eadem re judiciis a se ipsis dissentire, quæ diversa occasione feruntur. Exempla nolumus addere, quamvis illustria in promptu sint, ne laudi virorum de scientia præclare meritorum detrahendi ansam præbeamus imperitis & malevolis, quorum mores sicut bonis omnibus, ita nobis quoque merito exosi sunt.

§. 190.

Quomodo
lex divina
nobis reddatur
cara.

Quoniam Deus legislator personam patris salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis induit (§. 189.), consequenter quomodo nobis lege sua consultum velit inde intelligimus; si Deum legislatorem instar parentis præceptis ac prohibitionibus suis salutis

luti liberorum suorum consulere studentis nobis representemus, lege divina delectabimur eandemque caram habebimus.

Equidem negari non potest, nos delectari lege naturæ, ideoque divina, si agnoscamus, eam nos docere, quomodo felicitatis compotes fieri (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & eam conservare possimus 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam per naturam nostram apperimus (§. 324. *part. 1. Phil. pract. univ.*); delectatio tamen inde orta non comparari potest cum delectatione, quæ ex idea Dei legislatoris instar parentis saluti liberorum suorum consulentis ortum trahit, cum in hanc influat amor Dei sui que dulcedinem eidem permisceat. Quanto igitur major est voluptas ex lege divina precepta, tanto quoque carior nobis lex ipsa erit. Quanti David fecerit legem Dei, ex Psalmis discimus: ut vero tanti eandem faciamus, idea Dei legislatoris, quam hic commendamus, consequemur. Cumque sic placeat lex (§. 542. *Psych. empir.*), ad cujus observantiam nos Deus obligat; extra dubitationis aleam quoque positum est fore, ut actiones nostras ad eandem non sine voluptate componamus, quia Deus vult, consequenter ut lubenter obediamus Deo (§. 938. *Psych. empir.*). Sane cum superius demonstravimus, agnitione dominii Dei nos id consequi, ut Deo lubenter obediamus, si demonstratio rite perpendatur, non obscurum erit, eadem contineri reductionem Dei legislatoris ad ideam patris præceptis ac prohibitionibus suis saluti liberorum consulentis. Quodsi hæc idea legislatoris altas in animo nostro egerit radices, verendum non est, ne perversæ de dominio Dei opiniones legem Dei nobis ingratam & obedientiam Deo præstandam molestam reddant. Quamobrem maxime interest, ut hoc remedio ad depellendam ab obedientia Deo debita molestiam utamur, & maxime dolendum, ejus usum vulgo non agnosci, immo contemni & ab iis etiam, qui ad obedientiam Deo præstandam alios adducere debent, tantum

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

S 3

quam

quam maxime nocuum traduci (*not.* §. 993. *part.* 1. *Theol. rat.*). Si adeo parum rationis habent, ut veritatem hanc cedro dignam perspicere nequeant; ipsos tamen eandem docere poterat scriptura sacra, cujus se interpretes gloriantur, vi eorum, quæ modo de Psalmis Davidis monuimus. Sed facile apparet, quam parum mentem scripturæ capiant, qui saltem verba tenent & opiniones suas, quibus mens imbuta est, iisdem aptant more quidem pervulgato, ast minime laudando.

§. 191.

An obedientia sit virtus. *Obedientia Deo debita virtus est.* Cum enim in promptitudine agendi consistat (§. 1164. *part.* 1. *Jur. nat.*), habitus est (§. 428. *Psych. empir.*). Et quoniam lex naturæ nobis injungit obedientiam (§. 1165. *part.* 1. *Jur. nat.*) & ipsam observantiam sui inculcat sub forma obedientiæ Deo præstandæ (§. 1167. *part.* 1. *Jur. nat.*); qui Deo obedit, actiones suas legi naturali conformiter dirigit. Quamobrem cum habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtus sit (§. 321. *part.* 1. *Phil. præf. univ.*); obedientia Deo debita virtus est.

Quoniam in Ethica demonstrandum, quomodo virtutem colere debeamus; hinc patet ratio, cur de obedientia Deo præstanda in eadem ex instituto sit agendum. Nec minus inde manifestum est, virtutis cultorem etiam obedientiæ Deo debitæ omni animi contentione assiduam operam dare debere. Pertinet huc, quod supra demonstravimus, obedientiam Deo præstandam exigere, ut omnes nostras actiones spectemus tanquam officium Deo debitum (§. 173.). Atque hinc sequitur, obedientiam erga Deum a cultura virtutis non separandam esse: quod ne faciamus, ipsa lege naturali obligamur (§. 1167. *part.* 1. *Jur. nat.*). Insunt huic legi

legi etiam quæ ad praxin conducunt; modo eam attente meditemur.

§. 192.

Quoniam obedientia Deo debita virtus est (§. 191.), *An sit virtus* quatenus vero actiones legi naturæ conformari possunt, et-
jam si non edantur ea intentione, ut Deo te obedientem *peculiaris* §
præstes obligationi saltem naturali satisfactorius, quod etsi *num ad o-*
a priori satis manifestum a posteriori sumere licet, virtu-
tum ceterarum exercitium ab obedientia separari potest *quam requi-*
(§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.); *Obedientia Deo præstanda*
peculiaris virtus est: quatenus tamen legem naturæ servare
debemus animo obediendi Deo (§. 1167. part. 1. Jur.
nat.), *ad quamlibet virtutem accedere debet,* consequenter vir-
tutes ceteræ absque obedientia Deo debita defectu quodam laborant,
ideoque *perfectæ non sunt.*

Exemplum virtutum absque obedientia Deo debita in Si-
nis habemus, qui virtutum exercitium urgent, quatenus sunt
habitus actiones suas legi naturæ convenienter dirigendi,
absque obedientia Deo debita, quemadmodum ex libris
eorum classicis videmus, in quibus nullibi fit mentio hujus
obedientiæ. Cum enim Dei notitiam distinctam non ha-
buerint ullam, nec fieri potuit, ut animo Deo obediendi e-
derent actiones, quarum bonitatem intrinsecam agnosce-
bant. Immo qui ea cognovit, quæ tam in Ethica, quam
in Philosophia practica universali passim demonstravimus;
ei non ignotum esse potest, voluntatem determinari posse
ad actiones legi naturæ conformandum ipsa bonitate atque
malitia intrinseca actionum & felicitate legis naturæ custo-
dia consequendæ, quamvis singulæ non spectentur tan-
quam officium Deo debitum, sicut obedientia Deo debita
exigit (§. 173.). Dubitandum itaque non est, quin hæc
obe-

obedientia sit virtus peculiaris, utut ad virtutem reliquam omnem accedere debeat, siquidem legi naturæ satisfacere velimus ex assē, quæ non minus urget, ut omnia faciamus animo obediendi Deo, quam ut hoc faciamus, aut non faciamus. Quamobrem si agendo quid omittitur, quod vi legis naturæ adesse debebat; virtus, ad quam actio hæc referenda, defectu quodam adhuc laborat. Necessesse autem est, ut agnoscamus obedientiam peculiarem esse virtutem. Inde nimirum discimus, eam peculiari opera comparandam esse. Neque alio fine hic de obedientia Deo debita scorsim agitur.

§. 193.

*Obedientia
in virtutem
influēntis ef-
ficacia.*

Quoniam obedientia Deo præstanda virtuti omni reliquæ potest accedere (§. 192.), si vero accedit, motivum agendi est (§. 887. *Psych. empir.*), motiva autem plura conjunctim fortius movent appetitum & aversationem, seu voluntatem & noluntatem (§. 343. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si obedientia Deo debita cum virtutibus ceteris conjungatur, appetitus & aversatio redditur fortior, seu quod per inde est voluntas & noluntas efficitur constantior (§. 911. *Psych. empir.* & §. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), & per consequens studium virtutum ceterarum facilitatur, seu virtutes ceteræ facilius acquiruntur & conservantur.

Demonstratio, qua evicimus, appetitum & aversationem fieri fortiorem, si motiva ab attributis divinis desumpta cum motivis ab intrinseca actionum atque malitia petitis, conjungantur (§. 343. *part. 1. Phil. pract. univ.*), latius patet, ut extendatur ad propositionem hanc generalem: *motiva plura, quorum unum quodque per se sufficit ad determinandum voluntatem, vel noluntatem, conjunctim fortius movent appetitum, vel aversationem, quam singula separatim.* Supra ostendimus,

dimus, obedientiam Deo debitam indivulso nexu cū pietate co-
 hærere (§. 175), quatenus nimirum supponimus, pietatem nul-
 lo defectu laborare debere: id quod fieri nequit, nisi ad
 eandem accedat obedientia. Subtilius tamen distingven-
 dum est motivum a voluntate Dei desumptum a motivo,
 quod præbet obedientia Deo debita. Etenim si ideo acti-
 onem quandam committimus, vel omittimus, quia De-
 us vult, ut committamus vel omittamus; motivum agen-
 di, vel non agendi desumitur a voluntate Dei, sicque
 hic pietatis effectus est (§. 339. *Part. 1. Phil. præf. univ.*).
 Enimvero quoniam Deo tum revera obedire
 dicendus est, si agnoscit Deo competere jus imperandi (§.
 1164. *part. 1. Jur. nat.*), seu de actionibus suis disponen-
 di, prouti visum ipsi fuerit (§. 177.), ut agens quod ipse
 vult, quia vult, ipso facto confiteatur, Deum esse domi-
 num suum, & se servum ipsius (§. 184.); motivum tum de-
 mum ab obedientia Deo præstanda desumitur, si agnitione
 domini divini animus fuerit dispositus ad agendum; quod
 Deus vult, ut homo se justum præbeat Deo, non injus-
 tum, jure suo ipsi tributo, non violato (§. 178.). Nimi-
 rum Pietas virtus quædam generalis est, quæ plures sub se
 comprehendit species pro diversitate attributorum divino-
 rum, a quibus desumuntur motiva. Quamobrem cum o-
 bedientia, quæ Deo debetur, a dominio ac inde porro
 fluente jure de actionibus nostris pro lubitu disponendi de-
 rivetur, quemadmodum virtutes aliæ, quibus praxis offici-
 orum erga Deum obtinetur, ab aliis attributis deducuntur;
 ea quoque a pietate tanquam species a genere distingven-
 da. Poteramus termino apud Scholasticos recepto *virtutes*
theologicas appellare, quibus praxis officiorum erga Deum
 continetur, nisi ab hac appellatione abstinere maluissemus,
 quia ultra principia rationis non progredimur, nec cum
 iis, quæ a nobis demonstrantur, miscemus ad Theologiam
 revelatam spectantia, quæ ex scriptura sacra haurienda.
 Tum vero *Pietas* dici poterat virtus theologia generalis,

cujus species sunt ceteræ, quibus officiorum erga Deum specialium praxis continetur, & quarum prima est obedientia Deo debita, quæ cum pietate hoc commune habet, ut ad quamlibet virtutem non modo theologicam specialem, verum etiam aliam quamcunque accedere possit & debeat. Nobis, qui systema morale condimus in usum scientiæ, sufficit, ut singula accurate demonstremus, unumquodque suo loco, quemadmodum systematis ratio requirit, & omnem differentiam suo loco explicemus, ubi in aprico collocari potest. Si vero deinceps in usum memoriæ scholarum more libuerit ordinare singula, prouti species sub generibus suis continentur, hoc faciat, qui volet, & eo fine commendavimus in horis subsecivis Marburgensibus Tabulas mnemonicas, in præjudicium systematum non condendas.

§. 194.

Signum obedientiæ gaudium obediendi Deo.

Quia Deo debita obedientia virtus est (§. 191.), virtuosus autem actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. part. 1. *Phil. pract. univ.*); Qui Deo se præbet obedientem, cum gaudio hoc facit.

Qui Deo se præbet obedientem, agnoscit Deum esse dominum summe bonum (§. 997. part. 1. *Theol. nat.*) & præcepta & prohibitiones a bonitate ipsius proficisci (§. 992. part. 1. *Theol. nat.*), eidemque lubenter obedit (§. 186.). Et dum Deum legislatorem ideo sibi repræsentat instar patris salutis suæ consulentis, lege divina delectatur eandemque caram habet (§. 190.). Gaudet igitur se talem habere dominum (§. 255. part. 2. *Eth.*), & a delectatione, quam parit lex, gaudium hoc incrementum capit. Omnia in Moralibus mirifice concordant & ob concordiam in appetitum influunt simul, atque ab hoc influxu pender constantia & perpetuitas voluntatis ad virtutem requisita (§. 328. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamvis vero in genere

re

re certum sit, virtuosum actiones legi naturæ conformes cum gaudio committere (§. 348. *part. 1. Phil. præf. univ.*), non tamen propterea negligendæ sunt rationes speciales hujus gaudii cuilibet virtuti propriæ. Insunt virtuti unicuique ad gaudium concitandum apta, quod in casu speciali tanto majus erit, si appetitus jam in genere fuerit dispositus ad gaudium concipiendum ex virtute in genere spectata. Et propterea in Moralibus non improbandum, si, quæ ex principiis generalibus veluti sponte sua fluunt, ex principiis quoque specialibus, a differentia nimirum specifica derivandis, demonstrarentur, præsertim cum principia specialia a sensibus minus remota appetitum fortius movent quam generalia, quæ magis ab iis remota sunt. Habent tamen utraque suum usum. Nimirum illa faciunt ad generalem appetitus determinationem ut efficiatur bonus, hæc vero propius attingunt appetitus perfectionem, & utraque conjunctim insunt in constantiam & perpetuitatem voluntatis. Talia, quæ occasione sic ferente inculcamus, probe tenenda sunt, siquidem virtutis culturam curæ cordique habeamus. Quodsi omnia, quæ ad eandem spectant, demonstrare vellemus rigide, systema in molem nimiam excreceret. Sufficit itaque, quæ passim annotantur & inculcantur, ex ceteris, quæ demonstrantur, sufficienter intelligi, earumque veritatem perspicere. Et si quis lætione assidua operum nostrorum demonstrandi habitum sibi comparavit, ea quoque demonstrare non difficile ipsi erit, siquidem demonstrationis rigorem requisiverit.

§. 195.

Servire dicuntur servi, si heri sui imperium exequuntur. Ac ideo *Deo servire* dicitur, qui Dei tanquam domini sui imperium bene ac sedulo exequitur. Quoniam itaque hoc facit, qui obedit Deo (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui obedit Deo, is Deo servit*, & *qui Deo servit, eidem obediens se præstat.*

Quid sit servire Deo.

Quando

Quando de servo dicitur, quod hero sive domino suo serviat, ad moralitatem non attenditur animus, sed actus saltem physice spectatur, qui consistit in executione imperii. Ast quando in Ethica quæritur, quid sit servire Deo, servitium sine moralitate spectari nequit, quoniam hic consideratur tanquam officium Deo debitum. Ita igitur definiendum est, quemadmodum id urget lex naturæ. Hæc ratio est, cur in definitione servitii Deo præstandi addamus, quod imperium Dei bene ac sedulo exequi debeamus. Servitium vero hoc consistere in obedientia palam est. Ex enim qui obedientem Deo se præbet, promte facit, quod Deus vult ut faciat (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum Deus velit, ut actiones suas componat ad legem naturæ (§. 276. *part. 1. Phil. præct. univ.*), sollicitè sibi caver, ne quid in qualibet actione omittatur, quod ad eandem vi legis naturalis requiritur. Atque ideo bene, seu recte, atque sedulo facit, quod Deus imperat.

§. 196.

An inobedientia vitium sit, *Inobediendia vitium est.* Quoniam enim inobedientia erga Deum lege naturali prohibita est (§. 1169. *part. 1. Jur. nat.*), Deo inobediens est, quia actiones sua dirigit legi naturæ contraria ratione. Quamobrem cum habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur, vitium sit (§. 322. *part. 1. Phil. præct. univ.*); inobedientia erga Deum vitium est.

Consistit inobedientia in denegatione obedientiæ. Nam cum obediens faciat, quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), inobediens vero, quod Deus vult, facere nolit (§. 1168. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deo non vult obedire, obedientiam ipsi denegat, quam debet (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*). Obedientia igitur & inobedientia sibi mutuo opponuntur tanquam virtus & vitium, nec inobedi-
entia

entia in nuda privatione obedientiæ consistit, quemadmodum jam alias annotavimus (not. §. 1169. part. 1. Jur. nat.).

§. 197.

Inobediens nosse debet Deum velle ut hoc faciat, vel nolle, Quenam noster faciat, & se obligatum esse ad obediendum Deo. Ponamus titia supponim te facere, quod Deus non vult ut facias, vel ex natura, ut quis adverso facere nolle, quod Deus vult ut facias, sed ignoret sit inobediens rare quod Deus nolit ut illud facias, vel velit ut hoc facias. Patet omnino dici non posse, te facere velle, quod Deus non vult ut facias, cum de voluntate Dei animum nulla subeat cogitatio. Quamobrem cum inobediens dici non possit, nisi qui facere non vult, quod ut faciat vult Deus, aut facere vult, quod ut faciat Deus non vult (§. 1168. part. 1. Jur. nat.); ut quis sit inobediens nosse debet, Deum velle ut hoc faciat, vel nolle ut faciat. *Quod erat unum.*

Ponamus porro, Deum quidem malle, ut hoc facias, vel non facias, minime tamen te obligare ad faciendum, vel non faciendum. Cum saltem consilium sit, si significet alter, quid sibi videatur, ut fiat (§. 983. part. 1. Theol. nat.), obligatio autem, quæ necessitatem moralem agendi importat (§. 118. part. 2. Phil. pract. univ.), legem supponat (§. 131. part. 1. Phil. pract. univ.); qui opinatur, se obligatum non esse ad actiones suas voluntati divinæ conformandas, nec agnoscit se obligatum esse ad obediendum Deo (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ideoque arbitrio suo relictum putat, utrum obsequi Deo velit, an nolit. Quamobrem cum inobediens non sit, nisi qui non facit quod facere debet, & ex adverso facit, quod facere non debet (Wolffii Ethicæ Pars III.) T t (§. 1168.

(§. 1168. part. 1. *Jur. nat.*); inobediens utique nosse debet, se obligatum esse ad obediendum Deo. *Quod erat alterum.*

Voluntas nostra non potest opponi voluntati divinæ tanquam eidem repugnans, nisi nobis constet de voluntate divina. Aliud nimirum est objectum, aliud actus voluntatis. Si homo actionem committere vult, quam Deus non vult committi, id quod homo vult repugnat ei, quod Deus vult, quodsi tamen ignoret nolle Deum ut hæc actio patretur, dici minime potest, quod homo actiones suas voluntati divinæ conformare nolit. Quis, quæso, dicet, servum exequi nolle imperium heri sui, si ignoret, quid voluntati ejusdem conforme sit, seu quænam sit ejus de eo, quod fieri debet, voluntas? Inobedientia igitur supponit, voluntatem Dei perspectam esse. Ac propterea Christus dicit, servum, qui novit voluntatem domini, nec facere vult, quod vult dominus, duplicem pœnam mereri, ubi omnino diversitas actionis ab ea, quam vult dominus, a repugnantia inter voluntatem domini & voluntatem servi discernitur, ut aliud sit velle, quod est contrarium ei, quod vult dominus, aliud vero nolle, quod vult dominus, utrumque sit vitiosum. Ponamus vero aliquem sibi persuadere, quod Deus parum curet actiones humanas, consequenter ipsi perinde sit, sive homo hoc faciat, sive non faciat. Quamvis itaque agnoscat, judicio Dei hoc potius faciendum esse, quam aliud; ubi tamen suum, quam Dei de actione committenda sequi malit, haud quaquam dici potest, quod refractarium Deo se præbeat, sine quo tamen inobedientia minime concipitur. Inter obedientiam & inobedientiam datur medium, sive actiones bonas, sive malas spectes. Quomodum enim obediens non est, qui actiones suas legi naturæ convenienter dirigit, nisi id faciat ideo, quia Deus vult, consequenter ut se Deo præbeat obedientem; ita quoque inobediens non est, qui actiones suas aliter dirigit, quam lege naturæ præscribitur, nisi agnos-

gnoscat Deum velle, ut eas eidem convenienter dirigat, & hoc tamen non obstante eidem convenienter dirigere nolit. Non est quod existimes, nos inobedientiæ patrocinari. Quamvis enim agentem ab inobedientia absolvamus, non tamen propterea defendimus, eum non peccare, cum actio peccatum sit, quatenus legi naturæ contraria (§. 440. part. 1. *Phil. pract. univ.*), qua etiam de causa inobedientia in se spectata peccatum est (§. 1169. part. 1. *Jur. nat.*).

§. 198.

Quoniam inobediens nosse debet, Deum velle, ut *Non omnis* hoc faciat, vel nolle ut faciat, & se obligatum esse ad *transgressio* obediendum Deo (§. 197.); quamvis legem transgredi *legis inob-*atur, qui actiones contraria ratione determinat, quam juxta *edientia est,* legem determinari debebat (§. 139. part. 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter aut facit, quod Deus fieri non vult, aut non facit, quod fieri vult (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), *omnis tamen* transgressio *legis naturæ inobedientia erga Deum non est.*

Quodsi omnem transgressionem legis naturæ inobedientiam erga Deum appellare velis, vix concipi poterit actio humana, quæ non hac labe inficeretur. Lex enim naturæ omnimodam urget rectitudinem (§. 189. part. 1. *Phil. pract. univ.*): quantum vero ad eandem requiratur, ex iis intelligitur, quæ de omnibus officiis hominum erga Deum, erga se ipsum & alios demonstrata sunt, iidemque de unanimi omnium facultatum consensu in qualibet actione. Quamvis itaque actionem legi naturæ conformare studeas animo obediendi Deo, ipsi tamen te inobedientem esse dicendum erat. Si curi defectus obedienciæ nondum inobedientia est (*not.* §. 1169. part. 1. *Jur. nat.*); ita multo minus imperfecta obediencia, quæ aliqua ex parte deficit, ad inobedientiam referri potest. Apparet autem ex iis, quæ ad propositionem præcedentem

annotavimus, non unam esse causam, cur quis legem naturæ transgrediatur, etiamsi Deo se non præbeat inobedientem.

§. 199.

An inobedientia sit peccatum. Cum non omnis transgressio legis naturæ inobedientia sit peccatum erga Deum sit (§. 198), habitus vero actiones sive vitia contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ præscribitur, consequenter legem naturæ transgrediendi (§. 139. part. 1. Phil. pract. univ.), vitium sit (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.); inobedientia vitio cuilibet non inest: quoniam tamen per se vitium est (§. 196), ideo peculiare quoddam vitium est, quod ad omne vitium accedere potest. Unde porro sequitur, ut si ad vitium quoddam accedit, idem aggravet.

Inobedientia vitiositatem a se habet, quatenus lege naturæ prohibita (§. 1169. part. 1. Jur. nat.): non igitur eam demum trahit a vitio, cui accedit. Quamobrem facile intelligitur, si actus inobedientiæ ad actum vitii alterius accedit, vitiositatem augeri. Ut vero penitus inspiciamus, quod inobedientia vitiositatem sibi propriam habeat, non vero a vitio, cui accedit, eandem trahat, quamvis utraque in repugnantia cum lege naturæ consistat; origo utriusque paulo altius repetenda. Nimirum cum lex naturæ rationem sufficientem habeat una cum obligatione naturali in ipsa essentia & natura hominis (§. 135. 129. part. 1. Phil. pract. univ.), vitiositas actuum legi naturæ contrariorum proprie consistit in disconvenientia cum natura humana, ita ut quodlibet vitium maneret vitium, si vel maxime per impossibile ponatur, Deum non esse autorem legis naturæ, aut hominem ad eam servandam non obligare, consequenter inobedientiam esse nullam. Enimvero Deo competit jus disponendi de actionibus hominis pro lubitu vi domini, quod in eum habet (§. 959. part. 1. Theol. nat.), & inde

inde manat obligatio actiones suas secundum voluntatem domini, non ex suo arbitratu determinandi (§. 974. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter Deo se obedientem præbendi (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), minime autem inobedientem (§. 722. *part. 1. Jur. nat.*). Inobedientiæ igitur vitiositas proprie consistit in repugnantia cum dominio divino. Ast quoniam Deus hominem obligat ad legem naturæ servandam (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque actus voluntati divinæ contrarius legi quoque naturæ contrarius est, vitiositas inobedientiæ a vitiositate habituum actiones legi naturæ contrarias committendi non discernitur, nisi acute distingvere didiceris ex diverso fonte manantia. Qui malitiam actionum intrinsecam non agnoscunt, vitiositatem earum omnem in repugnantia cum voluntate divina ponunt, neque tamen propterea in dubium vocare possunt, quod prorsus idem non sit facere quæ Deus vult & nolle facere quæ Deus vult, seu actionem suam voluntati divinæ conformare (§. 197.). Cavendum vero præterea est, ne vitiositas actus in se spectati confundatur cum vitiositate voluntatis, quæ supponit illam esse cognitam, sive æstimeretur ex voluntate divina, sive ex natura humana. Acumine opus est, quo diversa a se invicem distinguuntur, ne in moralitate actionum dijudicanda cespices, nec in dijudicando animo turpiter erres. Influunt in dijudicationem morum non minus propiorum, quam alienorum facillime affectus, qui animum impediunt, ne verum cernere possit: id quod vix præcaveri poterit, nisi veritas diu multumque quanta fieri potest accuratatione considerata radices altissimas egerit in animo.

§. 200.

Qui Deo non vult obedire, impius est. Qui enim non vult *Inobedientiæ* obedire Deo, voluntatem Dei novit, nec ignorat se obli- cum impietate nexus. gatum esse ad obediendum Deo (§. 197.). Quoniam ta-
men hoc non obstante obedire non vult; *per hypothesin;*

T t 3

acti-

actiones tamen suas ad voluntatem Dei componere non vult. Quamobrem cum impius sit, qui actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult (§. 1149. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deo non vult obedire, impius est.

Impietas cum inobedientia erga Deum arctissimo vinculo cohaerent, ut ab ea divelli hæc nequeat. Videbitur forsam nonnullis impietas in ipsa inobedientia consistere; ast si in confendis impietatis & inobedientiae definitionibus (§. 1149. 1168. *part. 1. Jur. nat.*), acumen suum desiderari non patiantur, differentiam, quæ inter utramque intercedit, haud difficulter animadvertent. Impius novit, Deum velle ut hoc faciat, nolle ut istud faciat; hoc tamen non obstante, hoc non facit, istud vero facit, sprete voluntate Dei. Inobediens novit se actiones suas ad voluntatem Dei componere debere, Deum esse dominum suum, se servum ipsius, et ipsi competere jus præcipiendi, quod facere debeat, hoc tamen non obstante instar servi contumacis & refractarii facere non vult, quæ Deus præcipit, nec abstinere ab iis, quæ prohibet, contemnens mandata Dei (§. 787. *part. 1. Jur. nat.*) violato jure ipsius (§. 178.). Inobedientia spretionem voluntatis diuinæ in contemptum vertit, injuriam Deo factam superaddit, consequenter impietatem auger. Equidem non diffiteor in vulgari sermone hanc differentiam non attendi; non tamen hæc ratio sufficit, ut etiam in Moralibus non attendatur. Vulgus invenit vocabula ad significandum notiones suas confusas, nec satis determinatas; philosophi autem cum sit confusas revocare ad distinctas & vagas ad determinatas, ad hæc illa aptare debet, ut veritas liquido appareat. Acumen philosophi cum superet acumen vulgi, quæ vulgus in unum confundit, ea philosophus discernere debet. Non vero utilitate caret, ut, quale intercedat discrimen inter impietatem & inobedientiam, in Moralibus inculceretur, quia non modo facit ad gradus impietatis recte æstimandos, verum etiam

rum etiam alia medela afferenda impietati, si accedat inobedientia, quam si ad hanc usque nondum processerit, quemadmodum ex modo dictis facile perspicitur.

§. 201.

Qui impius est, facile fit inobediens. Impius enim actio- *Quod impius*
nes suas ad voluntatem Dei componere non vult (§. 1149. *facile fiat in-*
part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum vitium (§. cit.), ideo- *obediens.*
que habitus sit (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non fa-
cile tollendus (§. 432. 433. *Psych. empir.*); quamvis eun-
dem doceas dominium Dei, vi cuius eidem tanquam ser-
vus subiectus est, eidemque obedire obligatur, hoc tamen
ipsum non commovebit, ut ab impietate desistat & actiones
suas voluntati divinae conformare studeat. Quoniam ita-
que inobediens est, qui actiones suas conformare non vult
voluntati ejus, cui jus est imperandi (§. 1168. *part. 1. Jur.*
nat.); qui impius est, facile fit inobediens Deo.

Quamvis modo ostenderimus, non omnem impium esse
inobedientem Deo, utut inobediens omnis impius sit; inter
nos tamen vix erit impius, qui non sit inobediens, & impi-
etas cum inobedientia simul contrahitur. Ratio autem, cur
inobedientia facillime accedat ad impietatem, quamvis hæc
sine illa contracta fuerit, non alia est quam difficultas dedi-
scendi habitum. Ponamus hominem, qui dari Deum igno-
rat, aut saltem non novit, ipsum velle, ut actiones nostras
ad voluntatem ipsius componamus, vitiis imbuisse animum
suum. Quamvis vitiis deditum doceas, Deum odisse vitia
atque ut ab iis abstineamus serio velle; nondum tamen hæc suf-
ficient ad immutandum animum, sed actiones suas ad volun-
tatem Numinis componere detractabit. Vitiis igitur impie-
tatem junget. Et eodem modo intelligitur, quod inobedi-
entia

entia ad impietatem accedat. Esse sceleratum, esse impium, esse Deo inobedientem utique differunt, nec impossibile est, ut pro diversitate opinionum de actionibus nostris in determinationem facultatum appetendi & averfandi influentium tria ista non sint simul. Quamvis itaque non semper concurrant in eodem subiecto, plerumque tamen concurrere solent, & cum voluntas emendari nequeat nisi beneficio intellectus, haud raro contingit, ut quem a scelere, aut impietate avocare volebas, cum impium, aut inobedientem reddas, sicque malitiam, quam depellere volebas, augeas. Quamobrem paulo ante monuimus (*not. §. 200.*), singula probe discernenda esse, ut nimirum dependentia voluntatis ab intellectu recte agnoscatur, si medelam corruptioni voluntatis asferre volueris. Motivum virtutis est bonitas intrinseca actionum, motivum pietatis voluntas Dei, motivum obedientiae desumitur a jure Dei in homines. Ex adverso igitur motivum a vitiis abstinendi est intrinseca actionum malitia, ab impietate noluntas Dei nobis consulentis, ab inobedientia injustitia erga Deum. Hæc motiva simul sunt urgenda, si voluntatem & noluntatem emendare volueris suo tamen ordine, ut sine intento facilius poriaris, habita quoque ratione subiecti, cujus voluntas & noluntas emendanda.

§. 202.

De infelicitate inobedientis. Inobedientia erga Deum hominem infelicem reddit. Qui enim non vult obedire Deo, impius est (§. 200.). Quamobrem cum impietas hominem infelicem reddat (§. 170.); inobedientia erga Deum hominem infelicem reddit.

Infelicitas ab impietate inseparabilis (*not. §. 170.*): impietas vero cum inobedientia erga Deum indivulso nexu coheret, (*not. §. 204.*) Quamobrem ab hac quoque infelicitas abesse nequit. Cum Deus velit nos esse felices, nolit ut simus infelices (§. 706. 707. *part. 1. Theol. nat.*), custodia autem legis naturæ, quam nobis tulit (§. 274. *part. 1. Phil. pract. univ.*), felici-

felicitas acquiratur & conservetur, nec sine ea acquiri & conservari possit (§. 396. *Et seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), ex adverso transgressione ipsius infelices fiamus (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*); obedientiam a nobis exigit, inobedientiam permittere non vult, sed prohibet, ut simus felices, minime vero nos infelices reddamus. Obedientiam igitur spectare debemus tanquam medium consequendi & conservandi felicitatem, vitiationem vero inobedientiae tanquam medium avertendi infelicitatem. Non est, quod excipias, custodiam legis naturalis esse medium felicitatis, etiam si eidem actiones non conformentur animo obediendi Deo, ideoque obedientiam per se nihil conferre ad felicitatem nostram, ut tanquam ejus medium spectari possit. Quoniam enim qui Deo se obedientem præbet, lege divina delectatur eandemque caram habet (§. 190), studium virtutum ceterarum, quæ in custodia legis naturæ consistunt (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), facilius experitur (§. 193.) & actiones suas ad legem naturæ cum gaudio componit (§. 194.); obedientia non uno modo in custodiam legis naturæ influit, eamque magis constantem ac perpetuam efficit. Pendet itaque efficacia medii felicitatis ac remedii nostræ infelicitatis ab obedientia & vitiatione inobedientiae, consequenter illa recte requiritur ad medium felicitatis, hæc ad remedium infelicitatis. Quando vero dicimus, quod Deus inobedientiam permittere nolit, permissionem intelligimus, quæ lege fit (§. 165. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & actum facit licitum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & quam plenam vocat *Grotius* de Jure belli & pacis lib. 1. c. 1. §. 7. non vero quæ est nudi facti, quo sensu Deus permittere dicitur malum, consequenter etiam inobedientiam, & quæ permissio rectius tolerantia diceretur, nisi consultius foret terminum receptum retinere.

§. 203.

*Inobedien-
tia vitande
motivum.*

Quoniam inobedientia erga Deum hominem infelicitatem reddit (§. 202.), homo autem per naturam suam infelicitatem averfatur (§. 325. part. 2. *Phil. pract. univ.*); ut inobedientiam aversemur, nexum infelicitatis cum inobedientia probe considerare debemus, & ut hic intimius perfpiciatur, quid obediencia conferat ad felicitatem nostram perpendere (not. §. 202.).

Ostendimus jam alias felicitatem esse motivum committendi actiones legi naturæ conformes (§. 326. part. 2. *Phil. pract. univ.*), infelicitatem motivum omittendi actiones legi naturæ contrarias (§. 327. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum obediencia, quam Deus præcipit (§. 1165. part. 1. *Jur. nat.*), non urgeat, nisi ut committamus actiones legi naturæ conformes (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.* & §. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec inobedientia prohibeatur (§. 1169. part. 1. *Jur. nat.*), nisi ne committamus actiones legi naturæ contrarias (§. 1168. part. 1. *Jur. nat.* & §. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*); etiam hinc colligi poterat obedienciam esse motivum Deo se obediencem præbendi, infelicitatem motivum inobedienciam fugiendi. Notanda vero hic sunt, quæ ad præpositionem præcedentem annotavimus. Satis autem patet, quod sit necesse, ut genuina felicitatis notio animo nostro ingignatur, antequam motivum obedienciz felicitas, motivum inobedienciam vitandi infelicitas esse possit. Equis enim est, qui nesciat, spurias felicitatis ac infelicitatis notiones esse motivum inobedienciz & detractionis obedienciz? Quemadmodum vero superius jam monuimus, plus valere argumenta specialia, quam demonstrationes generales (not. §. 170.); ita quoque hic notandum est, consultum esse, ut data qualibet occasione agendi consideremus, quomodo ea, quæ inde tam per se, quam pro datis circumstantiis consequuntur, ad felicitatem, vel info-

infelicitatem nostram faciant: id quod ne negligamus, incitamento est quod hic de obediētia & inobediētia in genere demonstratur.

§. 204.

Rationi maxime convenit, ut obediamus Deo; *ast inobedi-* Obediētiā
entia maxime adversatur. Cum enim homo a Deo creatus maxime con-
sit (§. 782. part. 1. Theol. nat.), nec propria virtute ex-venire, inobe-
stentiam continuare possit (§. 840. part. 1. Theol. nat.), sed dientiam re-
a Deo conservetur (§. 843. part. 1. Theol. nat.); non sua, pugnare ra-
sed Dei voluntate in hoc universo existit. Produxit De-
tioni.
us hunc mundum propter finem aliquem ultimum (§. 604.
628. part. 1. Theol. nat.) & propter hunc quoque homo exis-
sit (§. 606. part. 1. Theol. nat.); fines autem particulares
refert Deus ad finem totius mundi (§. 626. part. 1. Theol.
nat.). Quamobrem cum ipsi competat dominium ple-
num in res omnes, quæ in universo existunt, ipsum et-
jam hominem (§. 963. part. 1. Theol. nat.); ipsius quoque
est disponere pro lubitu de iis, quæ a singulis creaturis,
(§. 959. part. 1. Theol. nat.), consequenter etiam ab homine
fieri debent (177.). Quemadmodum itaque corpora, & tota
rerum natura agunt propter fines a Deo intentos, ac si
ipsamet eos intenderent (§. 661. part. 1. Theol. nat.), &
natura observat leges in agendo a Deo ipsi præscriptas
(§. 827. part. 1. Theol. nat.), ita quoque homo actiones su-
as liberas ad eosdem fines dirigere ac in agendo leges
a Deo præscriptas observare debet. Enimvero si homo
actiones suas voluntati divinæ convenienter dirigit, quia
vult ut ita dirigantur, non aliter, Deo sese obediētem
præbet (§. 1164. part. 1. Jur. nat.). Patet itaque rationi
Uu 2 maxi-

maxime convenire, ut obediamus (§. 485. *Pfych. empir.*).
Quod erat unum.

Enimvero cum inobedientia opponatur obedientiæ, ita ut obediens non sit, qui est inobediens (§. 1164. 1168. *part. 1. Jur. nat.*), rationi autem maxime conveniat, ut obediamus Deo, *per demonstrata n. 1.* necesse omnino est, ut inobedientia rationi maxime adverfetur. *Quod erat alterum.*

Ubiior lux propositioni præfenti affunditur per ea, quæ in fuperioribus annotavimus, cum oftenderemus, pietatis cultorem operam dare, ut finem confequatur, ob quem creatus eft, & civem mundi dignum fe præftet, dirigendo actiones ad finem totius univerfi & ejus perfectionem (*not. §. 116. 118. 119.*). Quod creaturæ ceteræ neceffario agunt effentia ac naturæ fuæ convenienter; id convenit homini, ut libere agat, cum etiam fic effentia ac naturæ fuæ convenienter agat. Creaturæ omnes exequentur voluntatem Dei & fic non aliter agunt, quam quia Deus voluit, ut fic agant. Quamobrem etiam homini convenit, ut qua liberum agens una cum creaturis ceteris voluntatem Dei exequat. Quodfi fingula probe perpendantur, rationi nihil magis convenire quam obedientiam, nec ex adverfo magis repugnare quam inobedientiam, fatis fuperque manifeftum erit. Negari tamen non poteft multo evidentiorẽ fore propofitionem præfentem iis, qui in Theologia naturali diu multumque fuerint verfati, ut omnia illa, quæ demonstrationem præfentem ingrediuntur, intime cognita & perfpecta habeant. Quo magis enim perfpicitur nexus veritatum univerfalium, eo magis quoque intelligitur, quid rationi conforme fit, quid contrarium (§. 485. *Pfych. empir.*).

§. 205.

Quoniam rationi maxime convenit, ut obediamus *Obedientia* Deo, ast inobedientia maxime adversatur (§. 204.), honestas & mo autem ratione præditus est (§. 454. *Psych. rat.*); obedientia erga Deum maxime decet hominem (§. 332. part. 1. *Theol. nat.*). turpitudine. inobedientia dedecet (§. 195. part. 1. *Phil. præct. univ.*), consequenter turpe est homini non obedire Deo.

Qui gloriæ ducuntur, iis obedientiæ decencia motivum est obediendi Deo, turpitudine autem inobedientiæ motivum eam fugiendi. Delectatur animus generosus, si videt se agentem, id quod ipsum dedecet; pudet facere, quod dedecet.

§. 206.

Naturæ humane maxime convenit, ut obediamus Deo; ast Obedientiam inobediendi maxime adversatur. Etenim homo per naturam naturæ humanæ appetit felicitatem (§. 324. part. 2. *Phil. præct. univ.*), malemaxime infelicitatem adversatur (§. 325. part. 2. *Phil. præct. univ.*). Sed obedientia erga Deum hominem felicem (§. 706. 707. re, inobedi- part. 1. *Theol. nat.*), inobedientia infelicem reddit (§. 202.). Quamobrem naturæ humanæ maxime convenit, ut obediamus Deo, ast inobedientia maxime adversatur.

Ducit nos ipsa natura nostra ad obediendum Deo & avocatur ab inobedientia, quatenus appetitus felicitatis nobis naturalis, infelicitatis autem horror iridem naturalis. Ne autem ductum naturæ sequamur & Deo nos obedientes præstemus, inobedientiam vero cave ac angue pejus fugiamus, inde venit, quod non agnoscamus, quænam sit felicitas nostra, in quonam infelicitas consistat, & quo tendat obedientia erga Deum, quo inobedientia. Quodsi homines satis intelligerent, quid sit obedire Deo, quid sit in-

obedientem esse, quam illud sit naturæ humanæ conveniens, hoc vero eidem contrarietur, clarissime perspicerent, neque contra naturam suam inobedientiam præferrent obedientiæ.

§. 207.

An obediens Qui metu pœnæ, vel spe præmii facit quod Deus vult, & fit, qui metu non facit, quod non vult; Deo se nondum præbet obedientem. Etenim qui metu pœnæ, vel spe præmii adducitur, ut faciat quod Deus vult, & non faciat, quod non vult; is actionem committit, vel omittit, ut pœnam evitet, vel ut præmii particeps fiat, non vero quia Deus vult, vel non vult. Enimvero cum is demum obediat Deo, qui facit quod Deus vult, quia vult, & non facit, quod Deus non vult, quia non vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), legi naturæ, ideoque voluntati divinæ (§. 278. part. 1. Phil. pract. univ.), conformans actiones suas, ut obedientiam Deo debitam præstet (§. 1167. part. 1. Jur. nat.); qui metu pœnæ, vel spe præmii facit, quod Deus vult, & non facit, quod non vult, Deo se nondum præbet obedientem.

Nemo est qui dubitet, obedientem Deo habere debere animum obediendi Deo. Sed animus evitandi pœnam, vel consequendi præmium non est idem cum animo obediendi Deo. Nemo dicit servum obedientem, sed potius contumacem & refractarium, qui nonnisi minis & verberibus adduci potest, ut imperium heri sui exequatur, nec filium vocabit obedientem, qui nonnisi minis & verberibus adducitur ad patrandum jussa patris, aut ea non peragit, nisi præmiis ad obtemperandum eliciatur, quasi obtemperationem venalem habens. Qui metu pœnæ quid facit, actionem, quam committit, non appetit nisi tanquam medium

um evitandi pœnam, quam averſatur, cum contraria actione delectetur, cujus omiſſio ipſi moleſta accidit. Duo igitur ſunt mala, quæ movent facultatem averſandi, nimirum pœna cum commiſſione actionis conjuncta & carentia voluptatis ex eadem percipiendæ cum omiſſione connexa. Ex duobus hiſce malis eligitur, quod minus videtur. Ac propterea obtemperatio eſt actio invita, cum obtemperans faciat, quod non facere mallet, vel contra, modo pœnam evitare poſſet (§. 581. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Enimvero qui Deo ſe obedientem præbet, actionem ideo appetit, quia voluntati divinæ conformis eſt, & obedientia delectatur, actionem autem contrariam averſatur, quia voluntati divinæ repugnat, & ab inobedientia abhorret. Obedientia igitur actio voluntaria eſt (§. 584. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Similiter ſi quis non facit, quod Deus vult, niſi ſpe præmii adductus, actionem, quam committit, non appetit niſi tanquam medium accipiendi præmium, quod appetit, quamvis contraria delectetur actione, cujus omiſſio perinde ac jactura præmii moleſta accidit. Duo igitur denuo mala ſunt, quæ movent facultatem averſandi, nimirum carentia voluptatis ex actione voluntati divinæ contraria percipiendæ & jactura præmii cum omiſſione actionis voluntati divinæ conformis conjuncta. Vel ſi quis animum magis attendit ad præmium, quod movet appetitum, duo ſunt bona, quæ eundem movent, nimirum fructio voluptatis ex actione voluntati divinæ contraria percipiendæ & præmium, quod actioni voluntati divinæ conformi ſtatutum. In priori caſu ex duobus malis eligitur minus, in poſteriori bonum, quod majus videtur, præfertur minori. Quamobrem ut ante patet, actionem ob præmium accipiendum obtemperantis invitam eſſe. Alius igitur eſt animus obediendi Deo, quam metu pœnæ vel ſpe præmii demum obtemperantis. Obedientia debet oriri ex agnitione domini divini (§. 185. 189.), ut Deo lubenter obediamus (§. 186.) & lege divina delectemur.

mur eamque caram habeamus (§. 190.); metu autem pœnæ non potest extorqueri, nec elici spe præmii.

§. 208.

Effectus pœnarum respectu inobedientium. Quoniam qui metu pœnæ saltem facit quod Deus vult, aut non facit, quod non vult, animum obediendi Deo nondum habet (§. 207.); actionem saltem externam voluntati divinæ conformat, non vero voluntatem suam Deo dat, quemadmodum facit, qui obedit Deo (§. 179.), consequenter metu pœnæ saltem deterrentur inobedientes, ne quod sibi placet exequantur.

Pœnæ igitur recte repræsentantur tanquam meritum inobedientiæ, ut ea reddatur exosa, sicque ab eadem abducantur inobedientes. Quamdiu autem inobedientia per se non displicet, sed saltem quatenus pœnam conjunctam habet; animus obediendi nondum adest. Non tamen propterea usu suo destituitur incussio metus pœnarum, cum emendatio voluntatis per gradus procedat: quod ut clarius appareat, propositionem sequentem addimus.

§. 209.

Cur inobedientes ab inobedientia abducendi; antequam ad obedientiam adducantur. Quia metu pœnæ deterrentur inobedientes, ne quod sibi placet exequantur (§. 208.), si quis vero metu pœnæ ad habitum quandam sibi comparandum adductus fuit, habitus subsistit, etiam metu pœnæ sublato (§. 140. part. 2. Esth.); si quis inobediens metu pœnæ adductus fuit, ut actionem externam voluntati divinæ conformet, tanto facilius deinceps obtinetur, ut voluntas quoque sua voluntati divinæ conformetur, consequenter, ut ad obedientiam Deo debitam adducatur, qui fuerat inobediens.

Inobediens Deo committit actiones voluntati divinæ contrarias, eidem conformes committere non vult. Corrupta igitur

igitur est tam voluntas, quam noluntas ipsius. Quando metu pœnæ deterretur a committenda actione voluntati divinæ contraria, vel adducitur ad committendam actionem eidem conformem; in casu priori voluntas, in posteriori noluntas nondum emendata est, quoniam, si metus pœnæ abesset, illam committere mallet, hanc vero committere nolle. Quamobrem a malo quidem desistit, sed quod bonum est facere nondum didicit, cum malum per se nondum displiceat, nec bonum placeat, quin potius illud adhuc videatur bonum, hoc vero malum. Hinc & in scriptura præcipitur, ut desistamus a malo & bonum facere discamus. Antequam igitur impius & inobediens Deo facere discat, quod bonum est, a malo desistat necesse est. Arque ita per gradus medela corruptioni voluntatis atque noluntatis affertur. Facile apparet, quæ hoc loco de metu pœnæ quoad obedientiam Deo præstandam demonstrantur, ea valere in genere, quando vitio cuidam deditus avocandus ab eo & ad virtutem adducendus.

§. 210.

Similiter quia Deo nondum obedit, qui spe præmii Effectus præsaltem facit, quod Deus vult, vel non facit, quod non vult mihi quoad (§. 207.); actionem tantummodo externam voluntati divinæ con-obedientiam format, non vero voluntatem suam, quemadmodum facit, qui Deo præstandam Deo se obedientem præbet (§. 179.), Deo dat, cum ea in dam, contrarium adhuc propendeat, consequenter saltem retrahitur, ne quod sibi placet exequatur.

Spe præmii ac metu pœnarum voluntas & noluntas saltem refrenatur ab actu externo positivo & negativo (§. 192. part. 2. Eth.). Quamobrem ea relegenda sunt, quæ de voluntate & noluntate refrenanda demonstravimus (§. 193. & seqq. part. 2. Eth.).

(Wolffii Ethica Pars III.)

Xx

§. 211

§. 211.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam spe præmii faciens quod Deus vult, saltem retrahitur, ne quod sibi placet exequatur (§. 210.); eodem, quo ante (§. 209.), modo intelligitur, spe præmii ad obtemperationem adductum facilius porro ad obedientiam perducitur, immo cum actio ad se trahat voluptatem ex præmio perceptam, quæ prævalet molestiam ex omissione actionis contrariæ perceptam, si quis spe præmii ad obtemperantiam adducitur, facilius porro ad obedientiam perducitur, appetitu nimium ad agendum jam determinato, quam si illa metu pænæ fuerit elicitæ.

Quæ in perceptionibus confusis permiscuntur, nonnisi singulari acumine distinguuntur, quod paucissimorum est. Ea de causa contingit, ut præmium actione consequendum voluptatem, quæ ex ipso percipitur, in hanc transfundant, ideoque agens ex hac eandem sibi percipere videatur, præsertim cum præmium cum eadem connexum omnem in se trahat attentionem eandemque ab actione contraria prorsus avertat, ne molestum accadat eam omittere. Quoniam itaque appetitus jam fertur in actionem præmio decorandam, animus obediendi Deo ad idem tendit, ad quod determinatus est appetitus. Quamobrem nulla percipitur in animo repugnantia, quando persuadenda est obedientia Deo præstanda eadem actione. Secus vero se res habet, si metu pænæ committitur actio, quam non committere malle-mus, cum id non fiat sine quadam repugnantia, quæ obedientiam exosam reddit.

§. 212.

Quando præmium ardorem obediendi

Si præmium instar beneficii spectatum concitat gratitudinem, ardorem obediendi Deo suscitatur atque intendit. Si enim præmium instar beneficii spectatum gratitudinem concitat (§. 377. part.

part. 2. Eth.), homo vero nihil habeat, quod Deo dare di Deo su-
possit, nisi voluntatem suam (§. 179.), ut scilicet volun-
tas Dei sit ipsi loco voluntatis propriæ, quam Deus accipere tendat.
vult (§. 971. *part. 1. Theol. nat.*); quamvis jam ante suam (§. 180.)
cupiditas obediendi Deo concitatur (§. 387. *part. 2. Eth.*).
Quamobrem cum ardor oriatur, si ad actum voluntatis
accedat cupiditas vehemens (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*);
si præmium instar beneficii spectatum concitat gratitudinem,
ardorem obediendi Deo suscitatur. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam non modo gratitudo accedit ad
voluntatem obediendi Deo, si præmium instar beneficii
spectatur (§. 377. *part. 2. Eth.*), verum etiam gaudium,
quod consideratione præmii tanquam boni, cum obedi-
entia connexi voluntate Dei (§. 295. *part. 1. Phil. pract.*
univ.), concitatur (§. 255. *part. 2. Eth.*), affectus autem
jucundi ardorem agendi intendunt (§. 243. *part. 2. Phil. pract.*
univ.); si præmium instar beneficii spectatum concitat gra-
titudinem, ardorem obediendi Deo quoque intendit.
Quod erat alterum.

Patet itaque, quomodo præmium influat in obedientiam
Deo debitam, etiamsi spe præmii non eliciatur, nec animo
præmium obtinendi saltem faciamus, quod Deus vult: id
quod repugnat obedientiæ (§. 207.). Enimvero si quo
Deus præmio decorare velit obedientiam nostram, id spe-
ctandum esse instar beneficii, nemo dubitabit, nisi qui ne-
scit Deum non obligari pro obedientia quicquam homini
retribuere (§. 181.). Qui enim hoc agnoscit, is etiam
agnoscit, si quod bonum Deus confert in obedientem, quia
sele obedientem ipsi præbet, id gratis fieri: bonum vero
gratis in nos collatum beneficium est (§. 21. *part. 4. Jur.*
nat.).

§. 313.

*Influxus præ-
mii in obe-
dientiam li-
citus.*

Cum pro præmiis divinis recte habeantur bona, quæ vi nexus rerum hominibus eveniunt, qui actiones bonas committunt (§. 313. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & quidem positivis (§. 317. part. 1. *Phil. pract. univ.*), mera Dei voluntate cum actione libera connexis (§. 312. part. 1. *Phil. pract. univ.*), qui nimirum sapientia & bonitate sua nexus rerum constituit (§. 741. part. 1. *Theal.*) nat.), grati vero erga Deum esse debeamus (§. 1214. part. 1. *Jur. nat.*); & ardor obediendi Deo suscitetur atque intendatur, si præmium instar beneficii spectatum gratitudinem concitat (§. 212.); modus excitandi ardorem obediendi Deo consideratione præmii legi nature convenit, consequenter obedientiam erga Deum nulla labe inficit.

Videmus itaque, quomodo præmia obedientiæ influere possint in obedientiam per modum motivi, quamvis obediētes Deo nos præbeamus non animo præmium obtinendi, sed ut officio nostro satis faciamus, quia Deo, cui tanquam domino subiecti sumus, obedire debemus. Efficaciam hujus motivi agnoverunt etiam Gentiles, quamvis non minus agnoverint, virtutem non esse debere mercedariam. Quamobrem cum viderent, non esse ad caput vulgi præmia, quibus virtus a Deo decoratur in hac vita, quia piorum & impiorum eadem fors videtur; elysium finxerunt, locum inferorum voluptatibus plenum, in quem post mortem deferuntur animæ honorum præmia virtutis accepturæ. Christus vero, qui statum animarum post mortem & resurrectionem corporum cum iis rursus uniendum nos docuit, beatitudinem æternam obedientibus Deo promissit, ut ardorem obediendi incenderet. Quamobrem cum Christianis, qui credunt promissioni Christi Domini sui, persuasissimum sit, obedientiæ præmia post mortem

ac-

accipienda voluptates omnes, quibus in hac vita frui datur, infinitis modis superare; illorum consideratione ardor obediendi Deo tantum augetur, quantum spes aliorum præmiorum quorumcunque concitare nequit. Ast cum status venturi seculi ex principiis rationis, ultra quæ non progredimur, a nobis demonstrari non possit, ex iisdem vero falsitas camporum elysiorum agnoscatur; in præmiis subsistendum, quæ providentia divina nos sperare jubet. Quamvis itaque ostenderimus, nos Deo nondum obedire, si saltem spe præmii obtinendi facere velimus, quod Deus vult; non tamen propterea legitimum præmiorum usum in promovenda obedientia rejicimus, qui obedientiam minime mercenariam facit. Omnem præmiorum considerationem qui ab obedientia Deo debita remonent, naturam animæ humanæ non satis cognitam & perspectam habent, nec vim motivorum in voluntatem & noluntatem recte discernere didicerunt, motiva cum fine, qui intenditur, confundentes. Quod in determinationem voluntatis & noluntatis influit, non semper simul intenditur tanquam finis, propter quem agimus.

§. 214.

Quoniam modus excitandi ardorem obediendi Deo *Num puritate* consideratione præmii nulla labe inficit obedientiam (§. ti animi offi- 213.), animus vero purus est, si volitioni & nolitioni ciat. nihil vitiosi inhæret (§. 599. part. 2. Eth.); qui ardorem obediendi Deo consideratione præmii suscitatur, animo puro Deo obedit, consequenter influxus præmiorum in obedientiam per modum motivi tunc puritati animi non officit.

Tantum abest, ut ardor consideratione præmii accensus eo, quem demonstravimus (§. 212.), modo puritatem animi tollat, ut potius omnem faciamus facultatum in obediendo usum, quem facere possumus, & sic demum obedi-

X x 3

entia

entia consequatur omnem rectitudinem; cum nihil desideretur ex parte ullius facultatis, quod adesse poterat atque debebat.

§. 215.

Ejus utilitas. Denique cum ardor obediendi Deo suscitetur atque intendatur, si præmium instar beneficii spectatum concitet gratitudinem (§. 212.), qui vero ardore obediendi Deo flagrat, ei quam promptissime obediat (§. 223. part. 2. Phil. præct. univ.), nec facile ab obedientia se dimoveri patiatur (§. 224. part. 2. Phil. præct. univ.); qui ardorem obediendi Deo suscitatur atque intendit concitata gratitudine præmiorum instar beneficiorum spectatorum consideratione, promptissime obedit Deo, nec a proposito suo se facile dimoveri patitur, consequenter hoc modo præmia influunt in constantiam & perpetuitatem voluntatis obediendi Deo (§. 1062. part. 1. Theol. nat.).

Ecce tibi utilitatem influxus legitimi præmiorum in obedientiam Deo debitam! Atque hinc perspicitur, quantum noceat obedientiæ huic opinio, quasi omnis præmiorum consideratio ab ea debeat abesse, siquidem obedire Deo velimus animo puro. Mentitur ea speciem acuminis; est revera defectum ejus arguit, si sufficienter discutatur.

§. 216.

Deo servire Qui Deo servit, vere liber est. Qui enim Deo servit, eidem
vera libertas obediens se præbet (§. 195.), consequenter actiones suas voluntati divinæ conformatur (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ideoque juxta legem naturæ determinatur (§. 278. part. 1. Phil. præct. univ.). Sed homo tum vere liber est, si voluntatem suam ad actiones legi naturæ conformes determinatur (§. 558.

(§. 558. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ergo qui Deo servit, vere liber est.

Servire Deo vera libertas est. Dependet nimirum homo in agendo a ratione, quæ hominem a brutis distingvit, dum actiones suas legi naturæ, quam ratio docet (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & Deus a nobis servari vult (§. 274. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conformat, consequenter a se ipso. Quamobrem cum hæc dependentia libertatis anima sit (§. 528. *Phys. rat.*), & usus libertatis in determinatione voluntatis ad actionem legi naturæ conformem consistat (§. 557. *part. 2. Phil. pract. univ.*); dum Deo servimus libertate plenissima fruimur. Deus cum nos obligat ad legem naturæ servandam (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & obedientiam a nobis exigit (§. 1166. *part. 1. Jur. nat.*), ad usum libertatis nostræ nos obligat, ideoque vult, ut vere liberi simus, nec in servitutem moralem incidamus, in qua non vivitur secundum rationem (§. 548. *part. 2. Phil. pract. univ.*), sed seposita ratione homo in determinandis actionibus suis a sensu, imaginatione atque affectibus pendet (§. 544. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Servitus, qua Deo subijcimur, saltem vivendi licentiam restringit (§. 560. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Et quoniam qui dominus sui ipsiur est, sollicitè sibi caver, ne in determinandis actionibus suis latum unguem a lege naturali recedat (§. 556. *part. 2. Phil. pract. univ.*); Deus revera vult nos esse servos ipsius, ut unusquisque sit dominus sui ipsius. Servitus, qua homo homini subijcitur, nomen servi odiosum fecit, præsertim cum quæ moribus convenit nimis recedat ab ea, quæ lege naturæ permittitur (§. 1080. & *seqq. part. 7. Jur. nat.*). Ast a servitute, qua Deo subijcitur, odium istud prorsus removendum, quippe quæ libertatem nostram non perimit, sed tuetur. Quamvis enim obediendo Deo voluntas ipsius nobis loco propriæ voluntatis sit (§. 179.); cum

cum tamen voluntas nostra, si libertate utamur, non vero in vivendi licentiam eandem convertamus, eodem tendat, quo ducit voluntas divina, dum hanc sequimur, propriam quoque sequimur voluntatem. Voluntas nostra non contrariatur voluntati divinæ, nisi quatenus rationi audientes esse nolumus, ideoque naturam humanam exuimus. Hæc probe perpendenda sunt, ne servitus, qua Deo subijcitur, nobis videatur odiosa.

§. 217.

De impedi-
mento tollen- Quoniam qui Deo servit, vere liber est (§. 216.),
do, quo mi- qui vero sibi persuadent, servitutem, qua Deo subijcitur, li-
berty maxime bertati maxime adversari, ac propterea Deo servire, conse-
quenter sese quenter sese obedientes eidem præbere nolunt (§. 195.),
vire velimus tunc nexus libertatis cum servitio, quod Deo præstatur, inculcan-
dur,

Ingenitus homini videtur libertatis amor, quod bonorum præstantissimum habetur. Ideo molestum accidit, quicquid libertati adversum putatur. Quamobrem qui servitutem, qua Deo subijcitur, libertati adversam judicant, cum non ex distinctis, sed confusis notionibus judicia deducant; perversa hac opinione impediuntur, quo minus Deo servire, consequenter eidem obedire velint. Opinio igitur ista radicitus animo evellenda. Facit huc demonstratio propositionis præcedentis: sed cum supponatur principia, ex quibus procedit, intime perspecta esse, ne quid dubitationis circa ea relinquatur, si quidem eadem quis convinci debeat (§. 991. *Log.*); ea inprimis urgenda sunt, quæ ad propositionem præcedentem annotantur (*not.* §. 216.), & ad caput communem reducenda (§. 242. *part. 2. Etb.*), ut defectus scientiæ suppleatur, si qui demonstrationibus convinci nequeunt (§. 422. *part. 2. Etb.*), ad quod sane paucissimi apti sunt. Scientia hauriri nequit, nisi ex libris methodo demon-

demonstrativa conscriptis, & si in quibusdam supponuntur, quæ in aliis pertractantur, nisi ante diligenter perlektis iis, quæ in hisce traduntur (§. 409. part. 2. Ethic.). Quodsi ergo quis ea, ad quæ in nota ad propositionem præcedentem provocamus, in sua principia resolvere voluerit (§. 992. Log.); is statim animadverteret, quanta sit difficultas, si quis de nexu libertatis cum servitio Deo præstando vi demonstrationis convinci debet. Systemata igitur non scribuntur in usum vulgi, sed eorum, qui ad scientiam adspirant. Horum deinceps est ubi scientiam fuerint consecuti, veritates, quas sciunt, ad captum communem reducere, ut persuadeantur aliis, quibus eas scire non datur.

CAPVT IV.

De Amore Dei.

§. 218.

Qui Deum amare vult, Deum agnoscere tenetur, hoc est, *Quanam con-*
notiones habere perfectionum divinarum ac certus esse, gnoscenda, ut
has perfectiones Deo competere. Qui enim Deum a- *Deum ame-*
 mare vult, ex perfectionibus divinis voluptatem percipere *mus.*
 debet (§. 1171. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem cum
 voluptas percipiatur, si nobis conscius sumus perfectionis
 alicujus (§. 511. Psych. empir.); si perfectiones divinæ in
 nobis voluptatem creare debent, necesse est, ut cognoscamus,
 quales sint perfectiones divinæ, & quod tales perfectiones
 eidem competant, consequenter ut notiones perfectionum
 divinarum habeamus atque certi simus, has perfectiones Deo
 competere. Quamobrem qui Deum amare vult, Deum agnoscere
 tenetur, hoc est, notiones habe-

(Wolffii Ethicæ Pars III.) Yy re

re perfectionum divinarum ac certus esse, has perfectiones Deo competere.

Probe notandum est, quænam ad agnitionem Dei requirantur, ut amor Dei eadem concitetur. Primum itaque requiritur, ut habeamus notiones perfectionum divinarum. Cum enim vocabula sint earum signa (*not. §. 958. Ontol.*); ne sint sine mente sonus, necesse est ut constet, quid per ea significetur, consequenter id quod significatur, nobis notum esse debet. Præstat autem notiones esse distinctas, quam confusas, ut rectius intelligatur, quid vocabulo significetur (*§. 88. Log.*): id quod inprimis obtinet in casu præsentis, in quo attributa divina in sensus minime incurrun, ut istiusmodi eorundem notiones haberemus, quales sunt rerum visibilium. Taceo, quod notiones confusæ non arceant dubitationes, quæ subinde nobis oriri possunt, amoris Dei inimicas, veluti si notionem bonitatis divinæ ultra determinationes in notione distincta contentas extendimus (*§. 695. part. 1. Theol. nat.*), vel etiam notionem omnipotentiae (*§. 347. part. 1. Theol. nat.*), quemadmodum haud raro fieri observamus. Requiritur secundo, ut certi simus, has perfectiones Deo competere, quales concipimus. Quando enim Deum amamus, perfectionibus, quæ eidem tribuuntur, non delectamur, quatenus absolute spectantur, sed quatenus considerantur tanquam Deo competentes. Ita si delectamur bonitate, qualis Deo tribuitur, non Deum amamus, si ea non consideretur tanquam Deo revera competens, sed ipsam potius bonitatem (*§. 657. Psych. empir.*). Satis superque idem patet in exemplis humanis. Si quem amamus propter scientiam profundam in Mathesi, vel alia disciplina quacunque; tunc utique necesse est, ut nobis constet, ipsum hac scientia pollere. Quodsi vero scientiam istam in abstracto consideremus, non in concreto, & voluptate perfundatur animus; scien-

scientiam amare dicimur, non personam aliquam eadem imbutam. Amor personæ oritur, si scientia, qua pollet, nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*), ideoque amorem scientiæ supponit (§. 542. 657. *Psych. empir.*). Et revera nemo dicere potest, quod agnoscat Deum, nisi notiones habeat eorum, quæ Deo tribuit, ac certus sit, ea Deo competere; quemadmodum nemo dici potest agnoscere, quod Cajus sit Mathematicus profundus, nisi scientiæ profundæ, quam Cajo tribuit, notionem habuerit, ut quid dicat intelligat, atque certus sit, Cajum hac scientia pollere. Utrumque requiritur ad agnitionem rei, ut & intelligamus, quid eidem tribuamus, & nullum nobis supersit dubium, quod eidem non tribuamus, nisi quod revera convenit. Quodsi enim nullam habeamus notionem ejus, quod rei tribuitur, dicendum omnino est, nos ignorare, quidnam rei tribuatur (§. 27. *part. 1. Phil. præf. univ.*); si desit certitudo cognitioni, dicendum est, nobis nondum constare, utrum verum, an falsum sit, quod affirmatur (§. 564. *Log.*). Non sine ratione hæc inculcantur hoc loco. Experimur enim, quam plurimos decipi, dum sibi videntur rem tenere; si vocabula didicerint, quibus in vulgari sermone notio aliqua respondet, vel derivatio ab aliis vocabuli notionem quandam insinuare videtur, veluti si quis putat se omnipotentæ divinæ notionem habere, quando dicit, omnipotentem esse, qui omnia facere potest, quia sibi intelligere videtur, quid per omnia significetur, & quid sibi velit facere. Neque enim mirari debemus, si vocabula memoriæ mandata non idem operentur, quod notiones ipsæ jungendæ, nec prorsus negare, quod ex agnitione perfectionum divinarum oriatur amor Dei.

§. 219.

Quoniam Deum amaturus notiones habere debet *Quomodo*
perfectionum divinarum ac certus esse, has perfectiones *cognitionem*
Yy 2 *Deobac requisit*

*tam acqui-
ramus.*

Deo competere (§. 218.), notiones autem distinctæ eandem in Theologia naturali traduntur, & quod eandem Deo competant, demonstratur (§. 13. 4. part. 1. Theol. nat.), sunt vero etiam creaturæ specula perfectionum divinarum (§. 798. part. 1. Theol. nat.), ut illarum consideratione ad harum cognitionem pervenire possimus (§. 784. part. 1. Theol. nat.); qui Deum amare vult, aut multum studii adhibere debet ad Theologiam naturalem, aut indefessam collocare operam in agnitione Dei per contemplationem hujus universi, aut studium cum hac opera conjungere.

Ex Theologia naturali methodo demonstrativa pertractata hauritur scientia eorum, quæ Deo conveniunt, Deum amatoribus omnibus commendanda, modo scientiæ capaces omnes essent. Enimvero ardua & difficilis omnino est scientia Dei, ut non modo plurimi non sint ejus capaces; verum etiam haud pauci sint, quibus nimis molestum videtur tantum studium in scientia Dei comparanda collocare. Quamobrem omnes, quibus vel vires desunt, vel voluntas, viam patientiorem ingredi debent, qua a creaturis ad Deum ascenditur. Stravimus eandem in capite primo, ut inoffenso pede teri possit. Quia definitiones etiam extra systema intelliguntur, notiones autem distinctæ perfectionum divinarum præferendæ sunt confusis (not. §. 218.); consultum omnino est, ut definitiones ex systemate petantur & ad ea, quæ in consideratione creaturarum obvia sunt & dependentiam ab attributis divinis arguunt, applicentur. Observabunt autem acutiores dari quoque in hoc modo cognoscendi perfectiones divinas diversos admodum gradus, prouti major, vel minor fuerit intellectus perfectio, & plura, vel pauciora principia fuerint nota. Nostrium est monstrare viam prono tramite, non vero in toto itinere nos adjungere comitem perpetuum eunti. Omnium optime autem sibi consulit, qui hausta ex systemate scientia cogni-

cognitioni a posteriori vacat (§. 272. 273. part. 2. *Phil. pract. univ.*), atque ut hoc faciat, ipsa lege naturæ obligatur (§. 1131. part. 1. *Jur. nat.*).

§. 220.

Quoniam Deum amamus eundem agnoscere tenemur. Quod ad agnoscere obligamur (§. 1135. part. 1. *Jur. nat.*); qui Deum amant agnoscere vult, seipsum quæ corpus & animam ac utriusque unionem cognitio Dei ex agnoscere atque inde colligere tenetur, quales sint perfectiones Deo se ipso. competentes, observatio modo, quo homo perinde ac cetera creatura omnes tam in se spectata (§. 818. part. 1. *Theol. nat.*), quam in systemate cum ceteris considerata illas representat (§. 819. part. 1. *Theol. nat.*).

Influit agnitio Dei ex nobismet ipsis singulari modo in amorem Dei, quatenus conjuncta est cum agnitione sui, quæ voluptate sua attentionem conservat ad attributa divina ex iis, quæ in creaturis observamus, colligendum afferendam atque molestiam arceret, quam contemplatio rerum aliarum minime curiosis creare solet. Quod vero modo monuimus, (not. 219.), id quoque hic observandum, nimirum ut eorum, quæ Deo tribuuntur, notiones distinctæ petantur ex systemate Theologiæ naturalis atque ad ea, quæ in nobis observantur, applicentur. Modus, quo id fieri debeat, patet ex supra demonstratis, cum de agnitione Dei a posteriori ageremus. Exemplo esse possunt, quæ de Deo ex structura certorum organorum agnoscendo tradiderunt nonnulli, veluti ex structura oculi, quod *Sturmius* fecit. Quamvis enim a vero aberrarint, ubi existentiam Dei se hoc modo demonstrasse sibi visi fuerunt; non tamen propterea contemnenda sunt, quæ ad attributa Dei, cujus existentia jam aliunde nobis innotuit, agnoscenda ducunt. Inprimis hic

quoque notandum est, quid ad Deum agnoscendum conferat unio animæ cum corpore, si per systema harmoniæ præstabilitæ explicetur (§. 626. *Psycb. rat.*), ita ut ad eam non parum conferret, qui integrum systema Theologiæ naturalis conscriberet, in qua non supponeretur nisi harmonia præstabilita tanquam principium demonstrandi proximum, cum ad intimius perspiciendas perfectiones Dei mirifice faciat hæc harmonia. Ita nimirum ea, quæ in Theologia naturali aliter demonstrantur, magis intelligibilia redduntur (*not. §. cit.*). Notum vero est, nos eo fine uti quoque posse fictis exemplis, quidni etiam hypothesibus, de quarum veritate adhuc subdubitamus? Nullum enim inde veritati nascitur præjudicium, de qua aliunde nobis constat, quamvis nondum satis perspecta. Vide, quæ supra de usu harmoniæ præstabilitæ in agnoscenda magnitudine sapientiæ divinæ indicavimus (*not. §. 39.*). Notandum hic porro est, nos ad notiones perfectionum divinarum, seu attributorum Dei pervenire, si notiones distinctas eorum, quæ animæ nostræ per essentiam & naturam ejus insunt, a limitationibus liberemus (§. 1095. *part. 1. Theol. nat.*), ac notiones hoc modo acquisitas supponi, quando Deum a posteriori cognoscere volueris (*not. §. cit.*), ut hinc agnitio Dei ex seipso saltem ex parte indispensabilis sit, si eum consideratione hujus universi agnoscere velis. Denique hic etiam meminisse debemus, quod anima nostra sit veluti Deus quidam finitus, ut ita loquar, quatenus inter Deum & animam datur similitudo, qualem differentia inter eas infinitum & finitum, illimitatum & limitatum admittit, & in qua imago Dei naturalis consistit: id quod ut intimius perspiciatur, ea recolenda sunt animo, quæ in Psychologia rationali de anima demonstrantur. In hac qui versatus fuerit, is abunde intelliget; quantum ad Dei cognitionem conferatur, si animam sub hoc schemate nobis repræsentemus.

§. 221.

Qui Deum super omnia vult amare, summitatem perfectionum Quenam co-divinarum agnoscere tenetur. Etenim cum amor Dei consi-gnoscenda, ut stat in dispositione animi ex perfectione Dei voluptatem Deus super percipiendi (§. 1171. part. 1. Theol. nat.); qui Deum su-omnia ame-per omnia vult amare, ex perfectionibus divinis majorem tur. voluptatem percipere debet, quam ex perfectione quacunque alterius entis. Enimvero quo major fuerit perfectio, cujus nobis consocii sumus, eo major quoque est voluptas, quæ percipitur (§. 516. Psych. empir.). Quamobrem si Deum super omnia vult amare, necesse est, ut agnoscat, perfectiones divinas excellere perfectionem quamcunque rei cujuscunque alterius, consequenter cum Deus sit ens perfectissimum absolute tale (§. 14. part. 2. Theol. nat.), ideoque omnes perfectiones in gradu absolute summo possideat (§. 6. part. 1. Theol. nat.), summitatem perfectionum divinarum agnoscere tenetur.

Vulgo quidem affirmatur, perfectiones Dei esse summas, seu maximas, veluti Deum esse sapientissimum, summe bonum, immensæ potentiae & ita porro: sed non distincte explicatur, in quo summitas absoluta consistat, veluti quanam sit supremus sapientiae, bonitatis, potentiae gradus, ideoque nec ostenditur, quod in eo gradu sapientia, bonitas, potentia Deo competat. Nos igitur hunc defectum supplevimus in systemate Theologiae naturalis, ut inde hauriri possit scientia summitatis perfectionum divinarum ad Deum super omnia amandum requisita, si quidem amor Dei super omnia omnem rectitudinem habere debeat, ne quid in ea desiderari possit. Verum omnino est perfectionem absolute summam hanc esse, qua major concipi non potest. Enimvero non omnes satis capiunt, quid velint hæc

hæc verba, perfectione quadam data non posse concipi majorem. Multi enim sunt, qui sibi persuadent, perfectionem summam esse, qua ipsimet majorem concipere nequeunt. Plurimum tamen hæc differunt, non posse a nobis concipi perfectionem majorem & eam esse talem, qua majorem concipi repugnat. Illud enim nonnisi comparative intelligitur, ut perfectionem maximam dicamus eam, quæ major est ea, quam in subjectis nobis cognitis deprehendimus. Immo subinde nonnisi magnitudinem significat, cujus nullam prorsus habemus notionem, consequenter quam ignoramus, ut summitas perfectionis recidat in sonum sine mente. Non diffiteor ad captum omnium non esse scientiam summitatis perfectionum divinarum ex systemate hauriendam. Quamobrem adhuc docendum, quomodo hebetioribus succurrendum, ut, si non juxta rigorem legis naturalis Deum super omnia ament, non tamen rem ullam magis ament, quam Deum, præsertim cum id etiam conducat iis, quibus datum est, ut ad gradum sublimiorem adspirent.

§. 222.

Quomodo caveatur, ne persona vel res quadam in Deo idem dari in gradu multo excellentiori, seu summo. Et magis ametur Deo.

Qui sibi cavere vult, ne personam quandam vel rem quamvis cunq; magis amet, quam Deum; is adsuefcere debet, ut semper inquirat in id, ex quo voluntatem percipit, ac porro consideret, in Deo idem dari in gradu multo excellentiori, seu summo. Et enim si in id inquirimus, ex quo voluptatem percipimus, ideoque nobis placet (§. 542. *Psych. empir.*), rationem amoris perspicimus (§. 645. *Psych. empir.*), seu cur hanc personam, vel rem istam amamus cognoscimus. Quodsi itaque a creatura in Deum ascendimus & in memoriam nobis revocamus perfectionem Dei rationi isti respondentem atque consideramus id, propter quod personam, vel rem quandam amamus, in Deo dari in gradu multo excellentiori; non modo inde nobis constabit, Deum magis

gis esse amandum, quam personam, aut rem istam, verum etiam cum majoris perfectionis nobis jam sumus consci, majore voluptate perfundetur animus, quam si cogitamus id, quod personæ, aut rei amatæ inest (§. 516, *Psych. empir.*). Quoniam ergo voluptatem ex eo, quod in Deo deprehendimus, percipientes Deum amamus (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*); Deum actu magis amabimus, quam personam, aut rem istam. Quamobrem si assuescamus, ut semper inquiramus, in id, ex quo voluptatem percipimus, quando personam, aut rem quandam amamus, ac porro consideremus in Deo idem dari in gradu multo excellentiori, seu summo, nobis cavebimus, ne personam quandam, vel rem quamcunque magis amemus, quam Deum.

Demus ante omnia exemplum, ut propositio rectius intelligatur & facilius ad usum in dato quolibet casu transferatur. Ponamus itaque te amare Cajum propter sapientiam. Revoca tibi in memoriam sapientiam divinam, quam vel ex systemate via demonstrationis, vel consideratione hujus mundi, vel utroque modo cognovisti. Compara sapientiam divinam cum sapientia Caji, non est quod dubitemus, te statim visurum, quod sapientia divina plurimum antecellat sapientiam Caji, ut hæc, quantacunque sit, cum illa comparari nequeat. Quodsi ergo sapientia Caji delecteris, nec porro dubitandum, quin multo magis te delectatura sit sapientia divina, cujus tibi conscius es. Quamobrem minime verendum, ne Cajum magis ames Deo, quin potius Deum supra Cajum amabis. Ponamus te delectari pecunia, quod ea prospectum esse putas tuis, ut te mortuo habeant unde vivant. Inserta mentem Deo rebus omnibus providenti, nec verendum erit, ne pecuniam magis ames, quam Deum: supponitur nimirum, te Deum jam agnovisse atque operam dedisse, ut certa sint quæ de Deo cognoscuntur (§. 218.) & ad pietatem dispositum esse animum, (Wolffii *Ethica* Part III.).

Z z

mum,

num, ut Deum colere velis in omnibus actionibus tuis (§. 1127. part. 1. Jur. nat.). Quodsi hoc modo amorem Dei concitare in te studueris, in eodem indies proficies, nec fieri poterit, ut rem quandam vel personam magis ames quam Deum. Supponitur quoque amorem nostrum non esse illicitum, & voluntatem nostram esse bonam, non malam, ne malis delectemur. Quodsi contingat rationem amoris non cadere in Deum, inde intelligimus, amorem esse illicitum, ideoque deponendum. Non inutilem operam sumeret, qui argumentum hoc ex professo tractaret, ut in rationes omnes particulares amoris inquireret atque ostenderet, quomodo ob easdem Deus magis sit amandus quam persona, vel res, quæ nobis in amore atque deliciis est. In Ethica subsistendum est in generalibus, ne in immentum crescat tractatio, quemadmodum jam me monuisse memini; tractatio specialis in gratiam eorum, qui generalia per se ad casus particulares applicare nequeunt, aliorum industriæ relinquendum. Atque horum potissimum est ad captum vulgi ea reducere, quæ in disciplinis demonstrantur. Usui hic erunt, quæ in superioribus de Deo consideratione hujus universi agnoscendo tradidimus.

§. 223.

Qualis cognitio adsumenda sit. Amor Dei oritur ex cognitione viva perfectionum divinarum. Et amor super omnia ex cognitione viva summitatis perfectionum divinarum, ac in casu particulari excellentiæ Dei quoad id, ob morem Dei quod personam, vel rem aliquam amamus. Etenim si Deum amare velimus, certi esse debemus, perfectiones istas, quæ ipsi tribuuntur, eidem competere (§. 218.). Enimvero si vera esse agnoscimus, quæ cognoscimus, cognitio viva est, mortua vero, si de veritate eorum adhuc dubitamus (§. 245. part. 2. Phil. præf. univ.). Amor igitur Dei oritur

oritur ex cognitione viva perfectionum divinarum. *Quod erat primum.*

Quodsi Deum super omnia velimus amare, necesse est ut summitatem perfectionum divinarum agnoscamus (§. 221.). Enimvero amor Dei oritur ex cognitione viva perfectionum divinarum *per demonstrata n. 1.* Ergo amor quoque super omnia ex cognitione viva summitatis perfectionum divinarum oritur. *Quod erat secundum.*

Denique si nobis cavere velimus, ne personam quandam, aut rem aliam ullam magis amemus, quam Deum consequenter Deum super omne id, quod amamus; agnoscere debemus, Deum quoad id, ob quod personam, vel rem quandam amamus, eandem plurimum antecellere (§. 222.). Quoniam itaque amor Dei oritur ex cognitione viva perfectionum divinarum, *per demonstrata n. 1.* amor Dei supra omne id, quod in casu quocunque particulari amamus, oritur ex cognitione viva excellentiæ Dei quoad id, ob quod in dato casu particulari quidpiam amamus. *Quod erat tertium.*

Omnia officia erga Deum supponunt cognitionem vivam, ut ea exequamur. Immo cum cognitio viva non sit, nisi quæ sit motivum voluntatis, vel voluntatis (§. 244. *Part. 2. Phil. pract. univ.*), omnis praxis moralis cognitionem vivam requirit. Certitudo cognitionem vivam efficit (§. 246. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem quia Deum agnoscere debemus, ut eum tanquam Deum colamus (§. 1129. *part. 1. Jur. nat.*), quia alias agnitio Dei animum curiositatis cupidum saltem satiare (§. 34. *part. 1. Est.*); nec ulla daretur ratio, cur ad eum agnoscendum obligaremur; ipsa quoque lege naturali obligamur operam dare, ut certa sit, quam habemus, cognitio Dei (§. 1140. *part. 1.*

Jur. nat.). Animus enim colendi Deum a cognitione viva dependet. Quod igitur hic de amore Dei demonstramus, id etiam intelligendum est de virtutibus ceteris, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, nec idem in sequentibus repetemus, quod semel monuisse sufficit. Datis vero adstipulatur experientia, quæ unumquemque docet cogitando de perfectionibus divinis nullum in se concitari amorem Dei, quando non convictus, aut ad veritatem persuasus fuerit, Deo revera compere perfectiones istas, de quibus cogitat. Tanta vero cum sit cognitionis vivæ necessitas, non solum si Deum amare velimus, sed etiam ut cetera officia erga ipsum lubenter exequamur; quæ de cognitione viva acquirenda & promovenda demonstravimus atque uberrime explicavimus (§. 249. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*), probe perpendenda & ad agnitionem Dei, quam exigit praxis officiorum erga ipsum, applicanda. Neque enim alio fine in Philosophia practica universali in genere demonstravimus, quæ ad praxin moralem pertinent, nisi ut ne multoties eadem sint repetenda, aut in specie prolixè demonstranda.

§. 224.

Gradus amoris Dei unde pendeat. Quoniam amor Dei oritur ex cognitione viva perfectionum divinarum (§. 223.), vivam vero efficit certitudo (§. 246. part. 2. *Phil. pract. univ.*), & voluptas, quæ Deum amans ex perfectionibus ipsius percipit (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.*); tanto major est, quanto certius est nobis judicium de perfectione Dei, aut saltem videtur (§. 517. *Psych. empir.*); amor Dei tanto major est, quanto certius nobis est, aut saltem videtur judicium de perfectione Dei. Et quamvis voluptas, quæ ex re percipitur, tanto major est, quanto major est opinione nostra perfectio ejus creatrix (§. 516. *Psych. empir.*), quoniam tamen voluptati locus non est,

est nisi quatenus nobis sumus conscii perfectionis sive veræ, sive apparentis (§. 511. *Psych. empir.*), ideoque aut certi sumus, aut saltem certi nobis videmur, eam rei perfectionem inesse, quam eidem tribuimus; ipsa tamen quoque magnitudo perfectionis voluptatem non auget, nisi gradui certitudinis convenienter, consequenter *amor Dei* tanto quoque major est, quanto major est certitudo iudicii nostri de magnitudine perfectionis divinæ.

Videmus itaque de gradu amoris, quo Deum prosequimur, iudicium ferri non posse ex sola perfectionum magnitudine, quatenus cognita supponitur; sed in eo æstimando potissimum rationem habendam esse certitudinis, qua quis eam cognoscere sibi videtur. Deus propter perfectionem, qua gaudet, amabilis est, & quatenus perfectio ejus absolute summa est, nihil æque amabile est sicuti Deus. Sed amabilitas non confundenda cum amore, quo Deum prosequitur homo ipsum amans. Illa nititur veritate; hæc opinione amantis de certitudine cognitionis perfectionum. Quamobrem cum non semper tanta sit certitudo, quantam cognoscens sibi habere videtur; fieri tamen hoc non obstante potest, ut intensior sit amor Dei, quam quem in alio concitat certitudo revera major. Atque idcirco difficile est iudicium de gradu amoris Dei in casu singulari dato, cum non constet, unde quis æstimet magnitudinem perfectionum divinarum, qui non didicit ex notionibus distinctis de rebus judicare, & quanta ipsi videatur ea, cum qua perfectionem divinam comparat, nec nobis exploratum est, quam firmiter persuasus sit, perfectionem istam Deo competere. Non jam attendere lubet ad ea, quæ certitudinem infirmare possunt, ne tantus oriatur amor, quantus oriri poterat, impedimentis remotis.

*Quid facien-
dum, ut gra-
dum amoris
maximum
obtentu no-
bis possibilem
acquiramus.*

Cum amor Dei tanto major sit, quanto certius nobis est, aut saltem videtur iudicium de perfectione Dei, atque magnitudine perfectionis (§. 324.), major autem certitudo nequeat obtineri, quam si & a priori, & a posteriori convincimur veritatis eorum, quæ de Deo cognoscuntur, quia aliud Deum agnoscendi modus præter hosce non datur; ut eum amoris Dei gradum acquiramus, cujus capaces sumus, & via demonstrationis, & consideratione universi Deum agnoscere debemus,

Quamvis jam sæpius inculcaverimus, nos in Ethica non agere nisi de iis, quæ de recto usu facultatum animæ in cultura virtutum ex principiis rationis demonstrari possunt, ideoque nec de amore Dei tradendum a nobis esse constet, nisi quæ usum facultatum nostrarum non excedunt: id tamen denuo repetendum esse duximus, ne in perversum trahantur, quæ a nobis docentur, quasi naturæ tribuamus, quod gratiæ Theologi tribuunt. Quando igitur affirmamus, majorem certitudinem eorum, quæ de perfectionibus divinis cognoscimus, obtineri non posse, quam si veritatis cum a priori vi demonstrationum in systemate datarum, cum a posteriori consideratione universi convincamur, & hinc inferimus, utroque modo Deum esse agnoscendum, ut amor Dei acquirat in nobis eum gradum, cujus capaces sumus; nobis non sermo est nisi de gradu amoris, qui recto facultatum nostrarum usu acquiri potest. Absit etiam ut existimes, nos hic definire velle gradum amoris, quem homo naturæ viribus acquirere valeat! Ostendimus, quid Deum amaturus facere debeat, ut lumine rationis ad amorem Dei adducatur. Quantum valeant vires, tentandum. Quid enim valeant, non disputando decidendum, sed experientia tentantem docebit. Quanquam vero nos

non

non immisceamus alienis negotiis, sed Theologia in totum relinquimus, quod ipsorum est; affirmare tamen nulli dubitamus, quod ea, quæ nos non tantum hic de amore Dei, sed etiam in universa philosophia morali tradimus, Theologo apprime utilia sint in Theologia non solum morali, sed etiam dogmatica, nec dubito fore etiam nonnullos, si non præsentem, saltem futuro tempore, qui illis in Theologia utentur, quemadmodum quidam usi sunt hisce, quæ in Theologia naturali a nobis tradita sunt. Obiter noto, quando dico, vi demonstrationis in systemate Deum a priori agnosci, consideratione autem hujus universi a posteriori; nos ad differentiam utriusque cognitionis respicere, quam in Psychologia terminis istis indicavimus (§. 434. *Psych. empir.*); quando vero in titulo partis primæ Theologiæ naturalis dixi, existentiam & attributa Dei a posteriori demonstrari, in titulo autem partis secundæ, ea demonstrari a priori, respexi ad principium, ex quo deducta est in utraque parte demonstratio, securus communem loquendi usum, a quo mihi tanto minus recedendum esse duxi, quia ex titulo libri intelligi debet, quidnam in eo tractetur. Dicitur nimirum solet demonstratio existentiae Dei a priori, qua ex definitione Dei deducitur existentia ipsius: a posteriori vero, si ea deducitur aliunde, ac ipsa Dei definitio ex aliunde demonstratis conditur. Observandum quoque est, agnitionem Dei a posteriori plurimum variare pro diversitate subjectorum, sive principia spectes, ex quibus deducuntur, quæ Deo tribuuntur, sive modum, quo hæc ex illis inferuntur. Rudioribus sufficiunt observationes communes ac inde petita argumenta suasoria ipsorum captui accommodata; acutiores vero sumtis observationibus tam communibus, quam multo studio ac labore acquisitis, inde legitima demonstratione colligere debent Deo tribuenda, ut plena sit convictio, quæ omni dubitationi viam præcludit. Quoniam enim is, cui amplior est facultatum & virium usus, ad plura præstanda obligatur, quam
alius,

alius, cui non concessus est idem (§. 177. *part. i. Jur. nat.*); quilibet quoque Deum colere debet suo modo, et si officia, in quibus cultus consistit, eadem maneant. Amant rudiores Deum, amat Deum philosophus: facultatum tamen usus non prorsus idem est, quo in rudiori & in acutiori amor Dei determinatur. Falluntur qui nescio quam simplicitatem fingunt, ad cultum divinum requisitam, quæ ruditati vulgi convenit, & quam omnibus promiscue communem esse debere contendunt, cum quæ rudioribus sufficiunt ut persuadeantur, minime sufficiant acutioribus, ut convincantur. Ex adverso autem a veritatis tramite quoque aberrant, qui ad verum cultum divinum scientiam exarsciatam requirunt, quæ in omnes cadere nequit, & argumenta sua soria ad opinionem ingignendam saltem apta & ex disciplinis vel eliminanda, vel accuratius evolventa prorsus rejiciunt. Quod enim in acutioribus scientia, idem in rudioribus opinio efficit, & sic tandem utrique ad cultum Numinis lege naturali præscriptum ducuntur. Probe hæc notanda sunt, tum ut vitentur temeraria judicia, tum ut removeantur impedimenta cultus divini. Neque vero existimandum est, quasi profundior Dei agnitio non peculiaritatem habeat effectum. Acutiores enim, cum hinc sibi conscii sint perfectionis suæ, quæ in usu facultatum consistit, voluptate perfunduntur (§. 311. *Psych. empir.*), quæ non modo attentionem ad agnitionem Dei afferendam conservat, sed hanc ipsam quoque iidem commendat, & molestiam arcet ex rudiori modo Deum agnoscendi oriundam, facultatum usui, cui adsueri sunt, minime conveniente, nec scientiam, quam amant, pariente.

§. 226.

De amore
ardentiori
rudiorum,

Quoniam amor Dei tanto major est, quanto certius amanti videtur iudicium de perfectione Dei atque magnitudine ejusdem (§. 224.), fieri autem posse indices experi

perimur, ut qui opinione saltem persuasus est multo majorem certitudinem sibi habere videatur, quam quem non-nisi scientia satiare valet; ideo contingere potest, ut rudiores, quibus opinione saltem persuasa sunt perfectiones divinae & qui eas modulo suo metiuntur, ardentius ament Deum, quam acutiores ad scientiam perfectionum divinarum adspirantes.

Constat experientia, quantum valeant opiniones, quibus animi tenelli a primis ungviculis imbuti, ut, si vel maxime absurdæ sint, difficillime tamen eradicari possint. Quamvis itaque opiniones istæ non nitantur nisi auctoritate eorum, a quibus eadem ingenitæ sunt; tanta tamen earum certitudo videtur, quantam de iis habemus, quæ de nobis ipsis experimur, aut præsentia sensu percipimus. Quamobrem si qui in ætate tenella docti fuerunt attributa divina, nulla prorsus ratione persuasa, horum notitia quasi innata ipsis videtur, ut non sine quadam repugnantia in dubitationem adduci possint. Opinio itaque sua, quamvis sola auctoritate nitatur, omni alia ratione destituta, tam certa ipsis videtur, quam certam agnoscit Geometra veritatem theorematum *Euclidis*, quorum scientiam via demonstrationis consecutus. Hinc contingit, ut assensus sui prorsus immoti sibi conscii, cum alios ex se judicare consueverint, Dei quandam notitiam omni homini innatam esse putent, ut ejus existentiam negantes vim naturæ suæ inferant, nec serio de eadem dubitare queant. Unde porro manavit opinio, quod impossibile sit, ut dentur athei theoretici, & inde inferatur, nullam dari gentem, quæ nullum Dei sensum habeat. Inferunt vero inde alii, præstare ut simus rudes, quam ut intellectum perficiamus, & perfectionem intellectus esse impedimentum pietatis. Et propterea porro sibi persuadent, quasi studium Matheseos ad atheismum ducat, aut saltem cultores suos ad pietatis studium ineptos reddat. Sed quantum a vero absint præcipitata istiusmodi

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

A a a

judi-

judicia, satis constat ex iis, quæ in anterioribus demonstrata & annotata fuerunt, nec fugit eum, cui non inco-
gnita sunt, quæ passim annotavimus in parte prima Ethicæ.

§. 227.

Quid doctrina profunda & solida de Deo amorem in Deum au-
na profun- get redditque constantem & omnimode rectum. Qui enim ani-
da & solida mum doctrina profunda & solida excoluit, notiones per-
conferat ad perfectionum divinarum adæquatas habet (§. 293. part. 1. Eth.),
amorem Dei. & quod Deo competant, sufficienter demonstrare potest
(§. 448. Psych. empir.). Quamobrem cum perfectiones
divinas clarissime intelligat, ut nihil in iisdem supersit
obscuritatis (§. 95. Log.), & plene convictus (§. 991. Log.)
certus sit, eas Deo competere, ut uli dubitationi re-
linquatur locus (§. 982. 564. Log.); ex perfectionibus di-
vinis eam percipit voluptatem, quæ perceptu possibilis (§.
516. 517. Psych. empir.). Quoniam itaque in hac delecta-
tione amor Dei consistit (§. 1171. part. 1. Jur. nat.); do-
ctrina solida & profunda de Deo amorem in Deum au-
get. Quod erat primum.

Enimvero quoniam qui doctrina profunda & solida
de Deo animum excoluit, perfectiones divinas penitus
intelligit, quantum nimirum usus facultatum humanarum
sufficienter perfectarum permittit, & adversus omnes du-
bitationes munitum habet animum, per demonstrata n. 1. cum-
que amor in Deum totus dependeat a certitudine cognitio-
nis perfectionum divinarum atque magnitudinis earundem
(§. 224), nec fieri potest ut voluntas ab amore in De-
um ullo modo avertatur, consequenter is constantem habeat
voluntatem amandi Deum (§. 1062. part. 1. Theol. nat.).

Doctrina

Doctrina igitur profunda & solida de Deo amorem in Deum constantem facit. *Quod erat secundum.*

Denique cum doctrina profunda & solida de Deo ornatus perfectiones divinas penitus intelligat & quod Deo competant plenissime convictus sit *per demonstrata n. 1.* in agnitione perfectionum divinarum & magnitudinis earundem ex parte nullius facultatis ad cognitionem concurrentis quidpiam desiderari potest, consequenter cum ex agnitione Dei viva oriatur amor in Deum (§. 223.), nec quicquam in amore in Deum desiderari potest. Quamobrem cum omnis actio humana recta sit, in qua nihil desideratur ex parte ullius facultatis (§. 79. *part. 1. Phil. præf. univ.*); doctrina profunda & solida de Deo amorem in Deum reddit omnimode rectum. *Quod erat tertium.*

Amor in Deum nascitur ex cognitione viva perfectionum divinarum & magnitudinis earundem (§. 223.). Quamobrem nec major esse potest, quam quantus ex cognitione viva acquisitu possibili oriri potest, & rectitudo ejus dependet a rectitudine cognitionis vivæ, seu omnibus suis numeris absolutæ. Cognitionis viva acquiritur recto facultatum cognoscendi usu. Cum enim ea in se jam spectetur, non attenditur influxus appetitus in determinationem usus facultatum cognoscendi. Quod si hic rectus esse debet, cum homini naturalis non sit, sed acquirendus, intellectus non minus, quam facultates ceteræ perficiendæ sunt, quemadmodum in parte prima Ethicæ docuimus, & si cognitio viva recta esse debet, necesse est, ut omnes facultates cognoscendi ad eandem concurrant, nec in usu cujuslibet earum quicquam desideretur. Nihil hic asseritur, quod non cognitum atque perspectum sit ei, qui in operibus nostris anterioribus diligenter versatus est, ut superfluum existimemus in hisce stabiliendis esse prolixiores. Quamobrem patet, si rectitudinem amoris in Deum

A a a 2

omni-

omnimodam desideremus, eam esse aestimandam ex consentiente usu facultatum omnium cognoscendi legitimo modo perfectarum. Ita nimirum amor in Deum concipietur, qualis ab homine acquisitu possibilis. Quilibet vero, nisi præjudiciis præoccupatam, aut prorsus occæcatam habeat mentem, me vel tacente vider, a posse ad actum non valere consequentiam. Alia igitur quæstio est, utrum quis ad rectitudinem omnimodam amoris in Deum pertingere possit, nec ne; alia vero, quinam usus facultatum ad eam acquirendam requiratur. De priore inutilis est in philosophia disputatio, cum temerarium sit statuere limites, ultra quos progredi non liceat, quemadmodum jam alias me ostendisse memini. Posterior vero quæstio inutilis non est, quin potius maxime necessarium, ut in Ethica decidatur. Inde nimirum apparet, quænam sit meta, ad quam nobis contendendum. Experientia vero nos docebit, quam prope ad eandem accedere valamus. Atque hæc tenenda sunt etiam de aliis, quæ in Ethica demonstrantur. Majorem certitudinem in cognoscendo non posse obtineri, quam si concurrat rectus usus omnium facultatum cognoscendi legitime perfectarum, ultro fatebitur, qui saltem perpenderit, nonnisi usu harum facultatum ullius rei cognitionem a nobis acquiri posse. Excellentior autem usus facultatum concipi nequit, quam quo doctrina profunda & solida comparatur, quæ omnem claritatem affert ad penitus intelligendum, quod asseritur, & omnem evidentiam ad firmiter eidem assentiendum, ita ut veritas in luce meridiana sistatur. Quidni igitur doctrina profunda & solida amor in Deum insigne incrementum capiet, qui a certitudine cognitionis totus pendet (§. 224.)? Amoris constantia requirit animum immotum, qui cum tamdiu maneat immotus, quamdiu certitudo cognitionis non vacillat, quin doctrina profunda & solida amorem in Deum constantem efficiat, non dubitabit, qui quid sit doctrina profunda & solida

solida sufficienter cognovit. Hauserit doctrina profunda & solida de Deo ex libris methodo philosophica, seu scientifica conscriptis (§. 294. *part. 1. Eth. & §. 449. Psych. empir.*), & confirmatur consideratione hujus universi: quod cum supra jam ostenderimus (§. 219.), non opus est, ut id denuo repetatur. Doctrinæ autem profundæ ac solidæ mentionem expressam ideo fecimus, ut removeamus præjudicium, quasi ea amor in Deum adversetur eundemque prorsus extingvat. Poteramus quoque urgere influxum idearum præcedentium, quas offert analysi notionum, in claritatem idearum perfectionum divinarum, & demonstrationum successive perspectarum in evidentiam veritatis, quæ parit certitudinem, quod eadem Deo competant, vi analyseos demonstrationum; sed nolumus jam ad recessus in animo explicandos progredi, quorum vim in movendum appetitum in se poterit experiri, qui doctrinæ profundæ ac solidæ sedulæ operam navaverit.

§. 228.

Qui Deum amare vult, beneficia divina sibi repræsentare debet. De amore in
Beneficiorum enim repræsentatione concitatur gra- Deum repræ-
titudo (§. 789. *Psych. empir.*), consequenter cum hæc in sentatione
amore benefactoris consistat (§. 784. *Psych. empir.*), amor beneficiorum
benefactoris. Quodsi ergo nobis repræsentemus beneficia concitando.
divina, amor quoque Dei concitabitur. Quamobrem
qui Deum amare vult, beneficia divina sibi repræsentare
debet.

Si consideratione perfectionum divinarum amor in Deum concitetur, Deus amatur, quia bonus in se: si vero consideratione beneficiorum divinarum is concitetur, Deus amatur quia bonus in nos. Ostendimus vero, Deum esse amandum tum quia bonus in se, hoc est, quatenus summa perfectione gaudet (§. 1170. *part. 1. Jur. nat.*), tum

quia bonus in nos (§. 1173. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem Deum amaturus non modo perfectionem Dei summam, verum etiam beneficia divina, seu bona in se a Deo collata agnosceretenetur. Cum amor Dei facilius concitetur consideratione bonorum in nos collatorum, quam ceterarum perfectionum, quia facilius agnoscuntur, exclusa omni formidine oppositi, quam perfectiones ceteræ, quibus gaudet, sive eadem vi demonstrationis ex systemate, sive consideratione hujus universi agnoscantur, sicuti unusquisque in se potest experiri; consultum omnino est, ut amor Dei primum concitetur consideratione beneficiorum divinorum, & deinceps fiat progressus ad concitandum quoque amorem consideratione perfectionum divinarum. Immo patebit ex sequentibus, quod si quis amat Deum, quia bonus in ipsum est, amor hic ipsum ducat, ad Deum amandum etiam, quia bonus in se est. Absit itaque ut amorem Dei consideratione beneficiorum concitatum tanquam interessatum damnes & pro puro, ideoque ab omni labe immuni saltem habeas eum, qui consideratione perfectionum divinarum concitatur! Puritas amoris priori quoque modo concitati ex sequentibus clarius elucescit. Ad beneficia divina agnoscenda faciunt ea, quæ de bonitate divina agnoscenda demonstravimus (§. 42. *Et seqq.*). Sed cum de his infra, quando de grato in Deum animo acturi sumus, plura dicenda nobis erunt; quæ de modo considerandi beneficia divina dici poterant, alii loco reservamus.

§. 229.

De quotidiana renovatione amoris Quoniam amor in Deum beneficiorum divinorum representatione concitatur (§. 228.), nullus vero præteritione amoris sit dies, in quo non plura beneficia in nos a Deo conferuntur, quemadmodum unusquisque observare potest, modo Deum tanquam datorem omnis boni agnoscat (§. 42.), & quænam in bonorum numerum referenda sint non

non ignoret (§. 43. & seqq.); *consideratione beneficiorum divinorum amor in Deum quotidie capit novum incrementum, & renovat amorem jam antea in nobis consideratione quoque perfectionum divinarum concitatum, consequenter quotidiana renovatione altiores agit in animo radices.*

Si beneficiorum consideratione concitatur amor, aucto beneficiorum numero augebitur quoque amor. Quoniam itaque quotidie accipimus a Deo beneficia nova, quæ in memoriam quoque nobis revocant præterita & memoriam eorum conservant, si quotidie beneficia divina a Deo accepta consideremus, quamvis distincto a nobis recenseri non possint, amor quoque in Deum consideratione quotidianorum beneficiorum indies nova capiet incrementa. Ut recte intelligantur, quæ de conservatione memoriarum beneficiorum divinorum præteritorum dicuntur, nec in dubitationem adducantur, aut ne prorsus ad impossibilia referantur; perpendendum est, quomodo memoria numerorum minorum in idea majoris conservetur. Constat numeros oriri ex continua unitatis additione, & nos notionem binarii acquirere, si cogitemus unitatem unitati; ternarii vero, si cogitemus binario unitatem addi & ita porro. Binarius igitur intelligibilis, quatenus conservatur memoria additionis ad unitatem, & ternarius intelligibilis, quatenus conservatur memoria additionis unitatis ad binarium, & ita porro. Nemo ea de re dubitabit, qui animum advertit, quomodo, dum numerare discimus, notiones numerorum acquiramus. Notiones igitur omnium numerorum minorum usque ad unitatem, quod numerorum principium est, influxu suo lucem affundunt notioni numeri cujuscunque, ut is clare percipiatur, quatenus confuse meminimus omnium minorum inter unitatem & numerum datum interjectorum. Patet quoque idem ex analysi numeri dati, qua distincte concipitur. Quodsi igitur quotidie tibi representantes beneficia

cia die præterlapso a Deo in te collata & animum attendas ad incrementum eorundem, quatenus eorum numerus augetur novis ad præterita accedentibus, non minus confuse perceptorum memoria conservatur in notione multitudinis beneficiorum, quibus a Deo ornatus es, utut in potestate tua non sit sigillatim enumerare omnia. Multa enim in perceptionibus confusis continentur, in quæ hæc resolvete non possumus: quo tamen non obstante, influunt in determinationem appetitus. Cartesianis equidem, qui non admittunt in anima, nisi quorum nobis conscius sumus, consequenter quæ nonnisi clare percipiuntur, hic aqua hæret; sed qui in Psychologia, præsertim rationali, satis versati sunt, nihil difficultatis sentient. Pertinent hæc ad latebras & recessus in animis hominum, quorum nulla reddi potest ratio ex hypothesi Cartesiana, vi cuius multa inexplicabilia in anima humana admittenda sunt. Velim saltem perpendantur ea, quæ de analysi demonstrationum ostendimus (§. 292. *Log.*), per quam patet successiva generatio assensus firmi, & unde evidentia veritatis a primis principiis procul remotæ pender (§. 993. *Log.*). Quodsi quis hebetior fuerit, quam ut hæc capere possit; is tamen concedere tenetur, quotidianam beneficiorum die elapso in nos a Deo collatorum præsentationem nobis ingignere notionem multitudinis continuo auctæ, utut eam ineffabilem pronunciet, nec in dubium vocare poterit, se conservare memoriam beneficiorum singulis diebus acceptorum, quatenus scilicet meminit nullum præterisse diem, in quo non multis beneficiis a Deo fuerit ornatus. Quamobrem cum multitudo beneficiorum augeat amorem; nec fieri potest, quin is indies novâ capiat incrementa, si quotidie expendamus, quænam beneficia ad præterita jam accesserint. Dum vero de beneficiis hoc die acceptis non cogitatur sine memoria præteritorum, amor quoque, quo Deum ob eadem prosecuti sumus, in memoriam revocatur & si Deum quo-

quoque amare didicimus consideratione perfectionum divinarum, hujus quoque amoris meminimus, sicque idem in nobis renovatur. Patet horum ratio ex natura animæ ex Psychologia empirica saltem perspecta. Enimvero si animum attendimus ad habitum, quomodo scilicet is iteratis exercitiis acquiratur & augeatur, vel inde intelligere poterimus, hoc modo amorem in Deum altiores continuo in animo radices agere, ita ut ex eo nonnisi difficulter evelli possit. Præsens igitur propositio nos docet, quomodo in amore Dei continuo crescamus.

§. 230.

Qui Deum amat ob beneficia accepta, voluptatem ex boni Deum a-tate divina percipit. Qui enim Deum amat ob beneficia *mans* ob be-accepta, Dei bonitatem sibi repræsentat (§. 695. part. 1. *nescia acce-Theol. nat.* & §. 21. part. 4. *Jur. nat.*). Sane bonitas Dei *pta* bonitate agnoscitur consideratione bonorum in nos collatorum (§. *ejus delecta-42. & seqq.*). Quamobrem si voluptate perfunditur ani-tur. mus, dum Deum amamus, quia bonus in nos est (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.*); voluptas ex bonitate divina percipitur.

Amare Deum ob beneficia accepta idem omnino est ac bonitate Dei delectari: neque enim amor Dei alius esse potest, quam qui in voluptate percepta ex ipsius perfecti-onibus consistit (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.*), quarum in numero quoque bonitas ipsius est. Qui amorem interessatum fin-gunt, quasi Deus ametur, ut beneficia in nos conferat, sicque amore in Deum collatio beneficiorum intendatur tanquam finis; notionem amoris in Deum nonnisi deceptri-tem habent: neque enim fieri potest, ut Deum amemus ea solum intentione, ut beneficia ab eodem accipiamus. Aliud est delectari beneficiis, aliud delectari bonitate Dei ex beneficiis agnita. In casu priori beneficia, non Deum amamus (§. 654. *psych. empir.*); in posteriori amamus De-
(*Wolfii Ethica Pars III.*) Bbb um

um (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*), sit ita quod etiam amemus beneficia & ex amore beneficiorum amor in Deum procedat. Quando vero amor in Deum ex amore beneficiorum procedit, beneficia quidem motivum sunt amoris divini (§. 887. *Psych. empir.*), quatenus nimirum bonitatem Dei amabilem reddunt; non tamen inde labem quandam contrahit amor in Deum, qui in voluptate ex bonitate Dei percepta subsistit. Quodsi in amore beneficiorum subsistere vellemus, amorem Dei saltem simularemus (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut eum ad beneficia conferenda promoveremus: id quod quidem fieri potest, si cum homine nobis sit negotium, qui sibi patitur imponi, non tamen succedit, si a Deo, modificationes omnes animæ quam distinctissime cognoscente (§. 99. *part. 2. Theol. nat.*), beneficia expectamus. Lucem hisce affundunt, quæ supra de influxu præmii licito in obedientiam diximus (§. 213.).

§. 231.

Amor in Deum quia bonitas in nos sub amore complacentiæ continetur. Quoniam Deum amans ob beneficia accepta voluptatem percipit ex bonitate ipsius (§. 230.), amor verò complacentiæ est qui in sola voluptatis perceptione ex perfectionibus divinis, quarum in numero etiam est bonitas divina, consistit, & qui solus Deo convenit (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*); amor in Deum consideratione beneficiorum in nos collatorum concitatus sub amore complacentiæ Deo debito continetur.

Amor in Deum consideratione beneficiorum concitatus non debet contradistingui amori consideratione perfectionum divinarum concitato, sed potius considerari tanquam pars amoris divini. Deum amare idem est ac perfectionibus divinis delectari. Quamobrem tot concipiuntur veluti amoris in Deum partes, quot sunt attributa divina, quibus dele-

delectamur. Quemadmodum itaque non peculiaris quidam amor est, si delectamur sapientia divina; ita nec peculiaris amor censendus, si bonitate divina delectamur. Quamobrem si Deum amamus, quia bonus in nos, eum revera amamus, quia bonus in se, hoc est, quia summa perfectione gaudet. Quando enim Deum consideremus tanquam bonum in nos, beneficia saltem suscitant amorem, quo eum amamus, quia in se bonus est, quatenus nobis insinuant ideam bonitatis divinæ. Placet nobis bonitas divina, quia placent beneficia; sed quatenus bonitatem divinam consideramus tanquam Deo convenientem, seu attributum ipsius, ipse Deus placet. Quoniam vero bonitas divina extenditur ad omnes creaturas (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*); voluptas quoque percepta ex bonitate Dei latius patet, quam ea, quam consideratio bonorum in nos saltem collatorum parit. Quamvis itaque Deum amare debeamus, quia bonus in nos est; eundem tamen quoque amare debemus, quia bonus est non modo in alios, sed in omnes creaturas suas. Non diversæ fingendæ sunt amoris in Deum species; sed amor in Deum saltem considerandus est in omni sua latitudine, quam perfectiones divinæ distincte agnitæ indicant. Multo minus autem comminisci debemus aliquam diversitatem amoris, quia horum, vel aliorum consideratione perfectiones divinas nobis repræsentamus. Ceterum ex iis, quæ de Deo amando ob beneficia in nos collata hætenus dicta sunt, intelligitur, quam sit necesse, ut, quæ vi demonstrationis de Deo cognovimus, etiam experientia consideratione illorum, quæ in hoc universo nobis observare datur, confirmemus.

§. 232.

Amor quo Deus nos amat, motivum est amoris nostri in Motivum a Deum. Etenim ex beneficiis a Deo in nos collatis agnoscimus, quod Deus nos amat (§. 700. *part. 1. Theol. nat.*).um.

Bbb 2

Enim-

Enimvero consideratione beneficiorum divinorum amor in Deum concitatur (§. 228.). Amor igitur, quo Deus nos amat, est ratio sufficiens amoris in Deum (§. 56. *Ontol.*). Quamobrem cum ratio sufficiens, cur Deum amare velimus, sit motivum amoris in Deum (§. 887. *Psych. empir.*); amor, quo Deus nos amat, motivum est amoris Dei.

Motivum hoc efficacius est, si cogitemus, quod Deus nos prior amaverit, antequam ipsum amavimus, immo antequam de ipso amando cogitare potuimus. Etenim nobis benefecit, cum adhuc in utero materno existeremus, & a prima infantia bonis nos cumulare nunquam cessavit. Deus igitur amore suo nos invitat ad amorem sui. Hoc motivum multo illustrius est in Theologia revelata, quæ singularia prorsus beneficia Dei nos docet, rationis captum transcendentia, & iis, quæ lumine rationis agnoscimus, multo majora. Urget hoc motivum *Johannes*, amore in Deum atque homines plenus, I. c. IV. 19. Neque dubitandum est, quin ejus efficaciam in se ipso fuerit expertus, ideoque nos, etiam ad amorem in Deum eodem incitet amore in nos perhorus.

§. 233.

Quo tendat
amor Dei a-
ctivus.

Amor, quo Deus nos amat, tendit ad felicitatem nostram promovendam & infelicitatem depellendam. Amor enim, quatenus in nobis existit, tendit ad promovendam felicitatem amati (§. 292. part. 2. *Eth.*). Quamobrem cum Deus nos amet (§. 704. part. 1. *Theol. nat.*) ac felices esse velit (§. 706. part. 1. *Theol. nat.*), ut vero simus infelices velle nequeat (§. 707. part. 1. *Theol. nat.*), nec ipsi tribuatur affectus, nisi quatenus voluptas ex felicitate entium a se diversorum percipienda connotat voluntatem hujus felicitatis

tatis (§. 238. part. 2. Theol. nat.); amor, quo Deus nos amat, tendit ad felicitatem nostram promovendam & infelicitatem depellendam.

Amorem Dei distinguere licet in activum & passivum, ita ut *Amor Dei activus* dicatur, quo is nos amat & creaturas ceteras omnes, & *passivus*, quo nos eundem amamus, & qui *Amor in Deum* quoque vocatur ad evitandam ambiguitatem. Amor Dei activus, seu quo is amat creaturas suas, præsertim homines, cum Deus careat appetitu sensitivo, in quo amor humanus residet, ad volitionem felicitatis & nolitionem infelicitatis nostræ tandem redit, quatenus voluptas, quæ ex felicitate percipitur, denotat voluntatem approbantem (§. 214. part. 2. Theol. nat.), nec molestia ex infelicitate nostra percipienda in Deo concipitur nisi per noluntatem reprobantem (§. 221. part. 2. Theol. nat.) & voluntatem contrarii (§. 222. part. 1. Theol. nat.). Quodsi ergo cognoverimus, quomodo ea, quæ de Deo humano more dicuntur, naturæ divinæ convenienter explicanda sint; nullum nobis supererit dubium, quin amor Dei activus tendat ad felicitatem nostram promovendam & infelicitatem depellendam. Atque hoc probe notandum est, si amor Dei activus motivum esse debet amoris nostri in Deum. Cum enim homo per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.), infelicitatem aversetur (§. 325. part. 2. Phil. pract. univ.); amor, quo Deus nos amat, attrahit amorem, quo nos ipsum amamus. Quodsi omnia ista intime nobis perspecta sint, quemadmodum perspecta esse possunt, si sedulam disciplinam, quos supponit Ethica (§. 9. part. 1. Eth.), operam navaverimus; tum demum penitus quoque intelligitur, quomodo amor Dei activus gignat in nobis passivum, seu quomodo fiat, ut Deum amemus, quia prior nos amavit. Vulgi omnino non est hæc scientia, nec ea fini traditur, ut vulgus ad eandem perducatur; philosophi tamen est, ut cognoscat,

Bbb 3

quo-

quomodo amor, quo Deus nos amat, provocare in nobis possit amorem in Deum. Qui vero hoc penitus cognoscit, ei scientia utilis erit ad motivum hoc amoris in Deum etiam vulgo efficacius inspirandum.

§. 234.

Quo tendat
amor Dei
passivus.

Amor, quo nos Deum amamus, tendit ad voluptatem ex felicitate ipsius summa percipiendam & ad studium faciendi, quæ Deo placent. Deo competit felicitas absolute summa (§. 226. part. 2. Theol. nat.), nec nos ad eandem quicquam conferre valemus (§. 227. part. 2. Theol. nat.). Quamobrem cum fieri non possit, ut amor, quo Deum amamus, tendat ad felicitatem ipsius promovendam, ideoque multo minus ad infelicitatem, quæ in Deum minime cadit (§. 205. part. 2. Theol. nat.), depellendam, quemadmodum fieri solet, si homo hominem amat (§. 292. part. 2. Eth), vel etiam Deus hominem; nihil utique restat, quam ut felicitate Dei summa delectemur (§. 640. Psych. empir.). Amor igitur, quo nos Deum amamus, tendit ad voluptatem ex felicitate ipsius summa percipiendam. Quod erat unum.

Enimvero cum homini naturale sit, ut voluptatem ejus appetat, quem amat (§. 650. Psych. empir.), eidemque voluptatem creare studeat (§. 652. Psych. empir.); qui Deum amat, lubentissime Deo voluptatem creare vellet, modo id possibile foret. Quoniam itaque agnoscit, id fieri minime posse (§. 227. part. 2. Theol. nat.), Deo autem placere concipitur, si faciamus, quod a nobis fieri vult, quatenus voluntas approbans loco voluptatis est ex facto nostro perceptæ (§. 214. part. 2. Theol. nat. & §.

542.

542. *Psych. empir.*); amor, quo Deum amamus, tendit ad studium faciendi, quæ Deo placent. *Quod erat alterum*

Amor noster per se tendit ad felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellendam, consequenter amanti Deum non deesset voluntas ad felicitatem Dei conferendi quantumvis, siquidem id fieri posset. Enimvero cum natura Dei non ferat felicitatis ullum augmentum, eaque ab omni creatura sit prorsus independens (§. 227. *part. 2. Theol. nat.*), voluntas illa non subsistit eodem modo, quo subsistere solet, quando hominem amamus, & nobis defunt vires, quamvis sit voluntas eidem voluptatem creandi; sed excitat voluptatem ex felicitate Dei summa percipiendam, quia talem agnoscimus, ut nullius ope ad eam augendam indigeat, gaudentes nimirum, quod jam habeat, quod nos conferre vellemus, siquidem in facultatibus nostris esset. Hinc porro nascitur cupiditas quovis modo declarandi hanc voluntatem, quam habere malleamus, nisi impossibilitas objecti eam abjicere nos cogeret, & sic amor nos ducit ad studium faciendi, quæ Deus approbat, ideoque placere ipsi concipiuntur. Inde est, quod Deum amans impotentiam suam agnoscens Deo bonum reddendi, quo amorem suum ipsi declararet, de eadem conqueratur, quando ad Deum preces fundit animo sincero. Sed qualis sit animus. amanti Deum, omnium optime intelligit, qui Deum actu amat, ut eum in seipso experiatur. Pauci omnino sunt, qui satis intelligere possunt, quomodo ea naturæ divinæ convenienter interpretanda sint, quæ de Deo, aut respectu Dei humano more dicuntur. Quamobrem si quæ in horum numero fuerint, quæ in nobis ipsis experiri possumus; qui hebetiores sunt, quam ut eorum scientiam capere queant, notiones confusas, quas propria suggerit experientia, distinctis recte præferunt. Acutioribus vero convenit, ut confusas ad distinctas reducant & consensus confusarum cum distinctis convincantur.

§. 235.

§. 235.

Quibusnam
Deus placeat.

Qui Deum amat, ei Deus placet. Etenim qui Deum amat, ex perfectionibus Dei (§. 1171. part. 1. Jur. nat.), ac imprimis ex bonitate ipsius voluptatem percipit (§. 230.). Quoniam igitur id nobis placet, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. Psych. empir.); Deus quoque nobis placet, si ex ejus perfectionibus voluptatem percipimus.

Voluptatem ex re percipimus, quatenus nobis conscii sumus perfectionis cujusdam eidem competentis (§. 511. Psych. empir.), & ideo res illa nobis placet ob perfectionem ipsi convenientem. Quamobrem cum voluptate perfunditur animus, quando nobis perfectionis Deo competentis conscii sumus; voluptas revera percipitur ex Deo, & is nobis placet ob perfectionem ipsi competentem. Quando vero dicimus nos ex perfectione quadam voluptatem percipere, tunc per fictionem eam in abstracto consideramus tanquam ens extra suum subiectum existens, neque amplius eundem consideramus tanquam aliquid, quia inexistit alteri. Ecquis enim est qui nesciat, ita in communi sermone accidentia representari, dum nominibus substantivis significuntur? Nec fert aliter abstractorum ratio.

§. 236.

Quomodo
obtinemus,

Quoniam qui Deum amat, ei Deus placet (§. 235.), amor vero in Deum concitatur agnitione Dei viva (§. ut Deus no- 225.); qui operam dare vult, ut Deus sibi placeat, operam dare tenetur, ut vivam Dei cognitionem acquirat, consequenter certam (§. 246. part. 2. Phil. pract. univ.).

Dantur falsæ de Deo opiniones, quæ impediunt, quo minus homini placeat Deus. Dedimus superius exemplum, si quis Deum legislatorem sibi representet tanquam dominum

num superbum, qui imperandi gloria delectetur & honoris cupidus jugum servile hominibus imponat (§. 188.). Sane qui Deum sibi hoc modo repræsentant, iis Deus minime placet, cum mallent non existere Deum. Ex adverso quoque Deus tanquam amabilis repræsentatur, si agnoscimus eum qua legislatorem induere personam patris salutis liberorum suorum jussu sub consulere studentis (§. 189.). Nemo profecto erit, cui Deus non placeat, si hoc modo eundem sibi repræsentet. Deus summe amabilis est, ita ut non detur ens aliud, quod æque amabile sit (§. 230. part. 2. Theol. nat.), & quidem ideo, quod non detur ens aliud, quod magis placere possit, quam Deus (§. 204. part. 2. Theol. nat.). Quamobrem ut nobis placeat, necesse saltem est, ut amabilitatem Dei agnoscamus. Hæc ipsa autem nobis innotescit si perfectiones divinas rite agnoscamus. Deum esse amabilem ultro fateri tenetur, qui sumit, perfectiones summas eidem competere. Quamprimum vero pro certo habet, existere Deum ipsique has perfectiones revera competere, Deus quoque amabilis fiet ipsi atque placebit.

§. 237.

Qui operam dare vult, ut ipse Deo placeat; operam dare Quid facientur, ut Deo sese obedientem præbeat. Qui enim Deo obedum, ut Deo dit voluntatem suam Deo dat, nec habet homo aliud, placeamus. quod Deo dare possit (§. 179.), Deum esse dominum suum, se servum ipsius ipso facto confitetur (§. 182.) & gloriam Dei obedientia sua promoveret (§. 183.). Quamobrem cum Deus obedientiam a nobis exigat (§. 1166. part. 1. Jur. nat.), & velit ut eum dominum nostrum agnoscamus (§. 966. part. 1. Theol. nat. & §. 1129. part. 1. Jur. nat.), atque voluntas Dei nobis sit loco voluntatis propriæ (§. 971. part. 1. Theol. nat.), atque gloriam (Wolfii Ethicæ Pars III.) Ccc ipsius

ipſius promoveamus (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deo voluntatem ſuam dat, Deum eſſe dominum ſuum, ſe ſervum ipſius ipſo facto conſtitetur & obedientia ſua gloriam Dei promovet, is facit, quod Deus vult ut faciat, & propter quod eum condidit (§. 115.). Quin igitur Deo placeat, dubitandum non eſt (§. 207. *part. 2. Theol. nat.* & §. 205. 206. *b.*). Quare qui operam dare vult, ut ipſe Deo placeat, operam dare tenetur, ut Deo ſeſe obedientem præbeat.

Natura non agnoſcimus modum alium, quo Deo placere poſſimus, quam ut nos obdientes eidem præbeamus. Non hic definimus vires ad obedientiam Deo præſtandam ſufficientes. Quamobrem abſit ut tibi perſuadeas, nos naturæ vires in nimium extendere, vel propoſitionem præſentem contrariam eſſe iis, quæ in Theologia revelata de inſufficientia eorundem docentur, & quomodo defectus ſuppleatur. Hominem placere Deo, ſi fit obediens, hoc etiam modo oſtenditur. Qui Deo ſe obedientem præbet, actiones ſuas legi naturæ conformat (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.* & §. 284. *part. 1. Phil. præſt. univ.*), conſequenter ſe ſtatumque ſuum perficit, quantum in poteſtate eſt (§. 152. *part. 1. Phil. præſt. univ.*). Quamobrem cum Deo nil placeat, niſi quatenus perfectum eſt (§. 207. *part. 2. Theol. nat.*); Deo placet, qui ſeſe obedientem eidem præſtat. Hebetioribus ſatisfacit, ſi cogitent, ſe ſervos Dei eſſe (§. 968. *part. 1. Theol. nat.*): nam abſque ulteriori probatione admittit, ſervum placere domino, ſi fuerit obediens, & obedientiam eſſe, qua ſeſe domino commendare poſſit.

§. 238.

*Amor Dei
motivum o-
bedientiæ.*

Quoniam qui Deo placere vult, ſeſe obedientem ipſi præbere debet (§. 237.), amor autem in Deum tendit ad ſtudium faciendi, quæ Deo placeant (§. 234.); amor in

in Deum obedientia incitamentum est, consequenter cum obedientia comprehendat præstationem omnium officiorum erga Deum (§. 1164. part. 1. Jur. nat. & §. 226. part. 1. Phil. pract. univ.), ad quævis officia erga Deum præstanda nos impellit, & ideo quoque ad pietatem (§. 1128. part. 1. Jur. nat.). Et eodem modo patet, amorem in Deum nos incitare ad officia cum erga nos ipsos, tum erga alios.

Nimirum obedientia voluntati divinæ (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ideoque legi naturæ omnes actiones nostræ conformantur (§. 278. part. 1. Phil. pract. univ.); actiones autem juxta legem naturæ determinatæ sunt officia erga Deum, erga nos ipsos & erga alios (§. 224. 226. part. 1. Phil. pract. univ.). Atque ita ex amore Dei fluit præstatio omnium officiorum.

§. 239.

Quoniam amor in Deum nos ad officia omnia naturalia incitat (§. 238.); si amor Dei altas in animo præstationem dices erit, præstationem omnium officiorum erga Deum, erga nos ipsos & erga alios faciliat.

Si omnes officiorum partes adimplere studemus, quia Deum amamus, ex purissimo fonte manat ac crescente indies amore corroboratur officiorum præstatio. Quamobrem cum tunc officia fluant ex eo, quod a Deo præceptum est (§. 1172. part. 1. Jur. nat.); nulla quoque labe inficiuntur (§. 598. part. 2. Eth.), & sic ex animo puro procedunt (§. 599. part. 2. Eth.). Ad puritatem animi naturaliter obligamur (§. 604. part. 2. Eth.). Quamobrem quoque operam dare debemus, ut officia omnia faciamus, quia Deum amamus, ita ut omnium præstatio sit cum amore Dei conjuncta. Hinc vero non uno modo colligitur, quantum noceat virtuti neglectus atque contemptus amoris in

Deum, & quam pestiferi sint, qui atheismum & deismum disseminant, amorem in Deum eradicare conantes. Sane non datur medium facilius præsertim vulgus imperitum ad virtutem adducendi, quam si animis tenellis a primis ungiculis amor Dei ingignatur, ac deinceps continuo foveatur & augeatur. A scopo vero aberrant, qui nonnisi minis continuis, quibus impii deterrendi sunt a pravis actionibus, ad implenda officia homines impellere conantur.

§. 240.

An amor Dei ab agnitione ipsius separari possit. Qui Deum non amat, eum non agnoscit. Etenim qui Deum non amat, ex perfectionibus divinis voluptatem nullam percipit (§. 1171. part. 1. Jur. nat.). Enimvero homini naturale est, ut, quando sibi conscius est perfectionum, animus voluptate perfundatur (§. 511. Psych. empir.), tantoque majore, quo major fuerit perfectio (§. 516. Psych. empir.). Quamobrem cum Deus sit ens perfectissimum absolute tale (§. 14. part. 2. Theol. nat.); fieri non potest, ut Deum agnoscamus, ex ipsius autem perfectionibus voluptatem nullam percipiamus. Quamobrem qui Deum non amat, eum non agnoscit.

Ostendimus jam superius, amorem Dei nasci ex cognitione viva (§. 223.). Quamobrem ut Deum agnoscamus non sufficit, ut saltem noverimus, qualia Deo tribuantur attributa, multo minus, ut nobis saltem cognita sint nomina, quibus eadem indignantur; sed requiritur, ut certum nobis sit, Deum existere atque ipsi convenire attributa ista (§. 246. part. 2. Phil. pract. univ.). Absit itaque, ut tibi persuadeas, experientiam propositioni præsentī repugnare, quod videas homines amore in Deum prorsus vacuos, qui tamen pulchre de ipso differere didicerunt. Aut enim non convicti sunt veritatis eorum, quæ docent alios, aut adsunt rationes, cur amor statim suffocetur, quamprimum emer-

emergit. Verum manet, quod Iohannes affirmat, I. c. IV. 7. qui Deum non diligit, eum non nosse Deum, quæ est ipsa propositio præfens aliis saltem verbis enunciata. Datur omnino necessarius nexus inter amorem Dei & agnitionem ejus, ita ut ab hac ad illum & contra valeat argumentatio.

§. 241.

Dilectio Dei est voluntas faciendi ea, quæ Deo placent. Quid sit dilectio Dei & charitas est virtus, qua Deum diligimus, seu habitus diligendi Deum.

Amor ad appetitum sensitivum refertur; dilectio vero ad appetitum rationalem, seu voluntatem. Habitus agendi, in quo virtus consistit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ab actu differt, & ideo habitus diligendi vocatur charitas. Ita distinximus amorem, dilectionem & charitatem, cum de officiis erga alios ageremus (§. 617. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Dilectionem alterius definivimus per voluntatem constantem & perpetuam felicitatem alterius promovendi, seu omni studio id agendi, ut alter sit felix, ac cauendi, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Et in hoc sensu sumitur dilectio in definitione charitatis hominum (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*). Cum Deo competat felicitas absolute summa (§. 226. *part. 2. Theol. nat.*), nec homo quicquam ad felicitatem Dei conferre possit (§. 227. *part. 1. Theol. nat.*); facile apparet, dilectionem Dei, consequenter & charitatem non posse accipi in eo significato, quo sumitur de homine. Cum amor in hominem tendat ad promovendam felicitatem ipsius & depellendam infelicitatem ab eo (§. 292. *part. 2. Eth.*), atque dilectio hominis consistat in actu, ad quem tendit amor; dilectio quoque Dei recte dicetur actus, ad quem tendit amor in Deum. Quoniam itaque amor in Deum tendit ad studium faciendi ea,

Ccc 3

quæ

quæ Deo placent (§. 234.): Deum diligere dicendi sumus, quatenus ea facere studemus, quæ Deo placent, & in hoc significatu sumenda est dilectio in charitate Dei. Ostendimus antea, quod Deo placere studeamus, si nos eidem obediētes præbeamus (§. 237.). Quamobrem ne obedientia cum charitate confundatur, necesse est, ut quomodo a se invicem differant explicemus. Nimirum qui Deo sese obediētem præbet, facit quæ Deus vult & facere non vult, quæ Deus non vult ut faciat: qui Deo placere studet, similiter facit, quæ Deus vult, & facere non vult, quæ Deus non vult ut faciat. Atque in eo conveniunt obediētia & charitas. Utraque nimirum est compositio actionum suarum ad voluntatem divinam. Enimvero qui obedit Deo, actiones suas voluntati divinæ conformat, quia Deus vult ut hoc faciat: qui vero Deum diligit, actiones suas voluntati divinæ conformat, quia hoc Deo placet, seu Deus approbat factum suum. Atque in hoc differentia charitatis & obediētiæ consistit. Obediēns nimirum intendit, ut voluntas Dei sit sibi loco propriæ voluntatis & ne desit officio suo: diligens vero intendit, ut Deo placeat & Deo se amabilem reddat. Diversi itaque actus influunt in obediētiā, & in charitatem. Quoniam tamen actiones tuas voluntati divinæ conformare potes utraque intentione simul, immo utraque accedere debet ad conformationem hanc, ne quid in ea desideretur; obediētia cum charitate coniungenda, nec virtutes hæc a se invicem disjungendæ.

§. 242.

De mediis Quia charitas Dei consistit in habitu diligendi Deum, charitatis & dilectio autem in studio placendi Deo (§. 241.), qui vero consensu ap- Deo placere vult, eidem sese obediētem præbere debet petitus sensu (§. 237.) & studium placendi Deo ex amore Dei ortum sibi & grati trahit (§. 234.); quæ de mediis obediētiæ atque amoris in Deo- onalis. um demonstrata sunt, ad charitatem Dei acquirendam quoque faci- unt

ant, & quatenus charitati locus non est absque amore, amor autem in appetitu sensitivo residet, *charitate appetitus rationalis ad consensum cum sensitivo reducitur, quem regit intellectus*, quatenus nimirum agnitione perfectionum divinarum (§. 218.) & beneficiorum a Deo acceptorum amor concitatur (§. 228.)

Amor, dilectio & charitas vulgo a se invicem non distinguuntur, imo in patrio sermone amor & charitas, amare & diligere uno saltem vocabulo indiguntur. Vocabula igitur tanquam synonyma promiscue usurpantur, quemadmodum etiam aliis accidit. Enimvero cum alius sit affectus, qui in commotione appetitus sensitivi consistit alius actus voluntatis, qui a ratione dependet, alius denique habitus, ex quo actus voluntatis proficiscitur; tria hæc tanquam diversa a se invicem diversis nominibus distinguenda (§. 145. *Disc. prælim.*). Utimur autem hisce nominibus tanquam terminis technicis, & sufficit iis respondere notiones minime deceptrices, ad quas significandas eadem adhibemus. Ceterum ut appetitus sensitivus cum rationali consentiat, id inde est, quia illum regit intellectus rationi, a qua rationalis dependet convenienter. Quamobrem parum refert, quod amor præcedat charitatem, quæ Deum diligimus. Neque enim affectus, in quorum numero amor est, in se spectati mali sunt, sed potius boni, & per abusum demum mali fiunt (§. 527. *part. 1. Ethic.*), & quando intellectus eos regit, bonum verum ab apparente separatur, ne falsa opinione concitentur, sic vero concitati boni sunt atque rationi conveniunt (§. 528. *part. 2. Ethic.*). Unde nec est, quod miremur, amorem quoque Dei tanquam affectum lege naturali esse præceptum.

§. 243.

Quia dilectio Dei consistit in voluntate faciendi ea, *Quomodo* quæ Deo placent (§. 241.), amor vero Dei tendit ad flu- *Deus omni*
dium

facultatum dium faciendi ea, quæ Deo placent (§. 234.); *amoris* & *dilectio* Dei indivulso nexu coherent, & quoniam Deo placere non possumus, nisi quatenus nos obediētes eidem præbemus (§. 237.), ad dilectionem quoque accedere debet animus obediendi Deo, sicque charitas, quæ est habitus diligendi Deum (§. 241.), amorem Dei & animum ipsi obediendi continet, atque in dilectionem Dei omnem facultatum usum impendimus.

Lege naturali obligamur facere omnem facultatum usum, qui ad servandam legem naturæ, consequenter etiam ad diligendum Deum, requiritur (§. 172. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo officio nostro satisfaciamus, amor & dilectio Dei indissolubili vinculo sociantur & animus obediendi accedit, atque tum demum charitas, quantum in hominem cadit, perfecta evadit. Nimirum quando perfectiones divinas agnoscimus, cum via demonstrationis ex systemate, tum consideratione hujus universi, quemadmodum superius docuimus, & operam damus, ut certa nobis sit earundem cognitio, qualis ad amorem Dei requiritur (§. 223.); omnium facultatum usum cognoscendi facimus. Jam si amorem in Deum in nobis concitaturi, nobis repræsentamus perfectiones Dei & beneficia, quibus nos cumulavit & ex quibus bonitatem ejus agnoscimus, in cognitionem amoris influit usus omnium facultatum cognoscendi, a quo nimirum dependet certitudo cognitionis, quæ repræsentationem perfectionum divinarum aptam efficit ad amorem concitandum. Dum amor oritur, qui tanquam affectus in appetitu sensitivo residet (§. 603. *Psych. empir.*), usus appetitus sensitivi ad usum facultatum cognoscendi accedit. Et quoniam hic amor tendit ad studium placendi Deo, appetitus sensitivus excitat voluntatem placendi Deo & hæc porro intellectum ad inquirendum in modum, quo Deo placere possumus. Quamobrem cum cognoscamus nos Deo placere non posse, nisi quatenus nos obediētem eidem præstamus

stamus (§. 237.); voluntas determinatur ad obediendum Deo, sicque animus obediendi Deo accedit. Atque ita quoque usus appetitus rationalis, seu voluntatis impenditur. Notandum nimirum, cum in anima nostra tanquam ente finito non omnes actus facultatum simul existere possint (§. 837. *Ontol.*), ideoque præteriti quoque actus in determinationem præsentis influant, ut ratio sufficiens præsentis ex præteritis reperiatur, usum facultatum, quem impendimus in actus præteritos, in determinationem præsentis influentes, etiam imputandum esse præsentis. Ex his igitur, quæ nunc dicta sunt, manifestum esse arbitror, quomodo facultatum omnium usus in dilectionem Dei sit impendendus, quemadmodum Christum quoque urgere jam, alias monuimus (*not.* §. 172. *part. 1. Jur. nat.*), & qualis esse debeat caritas, ne quid ex parte facultatis ullius desideretur. Demonstravimus jam alias, cum ad plura præstanda obligari, cui amplior est facultatum & virium usus, quam alios, quibus tam amplius non concessus (§. 177. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem nec fieri potest, ut eundem proelus usum facultatum in diligendo Deo faciant omnes, etsi omnium usum faciant. Absit itaque, ut tibi persuadeas, nos dilectionem Dei extendere ultra id, quod homini possibile! Pueriliter adhuc sentiunt, qui ex eo, quod virtus omnibus hominibus communis esse debeat, inferunt, omnibus eundem in virtute colenda faciendum esse facultatum usum, & hunc dimetiendum esse modulo hominum plebejorum, qui facultatibus perficiendis nullam operam navarunt. Nec ferenda est illorum opinio, qui ad sinceram Dei dilectionem simplicitatem quandam requirunt, a perfectione facultatum, unde pendet amplior ipsarum usus, abhorrentem. Quamvis enim opinionem suam dictis scripturæ in crustare contentur; satis tamen constat, vulgarem hunc esse morem, ut opinio mente concipiatur, aut assensus eidem prabeatur, & ad eam defendendam demum quæran-

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*) D d d ear di-

tur dicta scripturæ, quorum verba si extra contextum inspiciantur, eidem favere videntur, ac præterea varias esse rationes, cur ex verbis, quibus quisque jungit notiones sibi familiares, vagas plerumque atque confusas, extorqueat sensum a mente auctoris prorsus alienum. Ita contingit, ut vera misceantur falsis, & opiniones a vero prorsus discedentes venditentur pro dogmatis divinis. Nec erit horum malorum finis, nisi facultates perficere studeant, quemadmodum in parte prima docuimus, ut rectum earundem usum facere possint, qui divina oracula interpretari volunt aliis & ipsos ad sinceram virtutis culturam adducere debent. Nolumus jam descendere ad particularia, cum acutioribus & veritatis cupidis dicta sufficiant, ceteris vero frustra persuadere conemur, quæ capere vel non possunt, vel nolunt.

§. 244.

Quando Deus ex totis viribus diligatur. Qui facultatum omnium usum in Dei dilectionem impendit, quem facere potest; Deum ex totis viribus diligit. Qui enim facultatum omnium usum in Dei dilectionem impendit, quem facere potest; is ut Deum diligat facit, quicquid per facultates ipsius possibile est. Quamobrem cum vi animæ advenientur, quæ per facultates ipsius possibilia sunt (§. 55. *Psych. rat.*); vim omnem adhibet ad Deum diligendum, quam adhibere potest. Quoniam itaque nihil eorum omittitur, quod eadem actuari poterat; Deum ex totis viribus diligit.

Animæ vis nonnisi unica est, (§. 57. *Psych. rat.*), quæ omnia actuatur, quæ in eadem contingunt (§. 61. *Psych. empir.*). Quemadmodum vero plures in anima concipiuntur facultates pro diversitate mutationum, quæ in ea contingere solent (§. 81. *Psych. rat.*); ita vis illa unica per modum virium multarum concipitur, quatenus eadem actuatur,

antur, quæ per diversas facultates possibiliæ concipiuntur. Ac ideo anima vires omnes impendere dicitur in actionem quandam, si omnia in eadem actuantur, quæ per facultates ipsius ad eandem requiri possunt, ut ex parte nullius facultatis ullus notetur defectus. Quamobrem tunc non modo intelligitur, quid sit Deum ex totis viribus diligere; verum etiam cum in anterioribus sufficienter ostenderimus, quoniam usum facultatum facere debeamus, ne quid in dilectione Dei desideretur, quomodo Deus ex totis viribus sit diligendus. Qui ergo Deum ex totis viribus diligere vult, ea saltem observare tenetur, quæ de Deo amando & diligendo hactenus demonstrata sunt, & omnem dare operam, ne quid eorum prætermittat, quod in potestate sua est.

§. 245.

Si amans Deum habet animum nil quicquam faciendi nisi quod Deus vult & quia vult ut faciamus, seu voluntatem suam totam Deo dat; ex toto animo Deum diligit. Amor enim in Deum tendit ad studium faciendi, quæ Deo placent (§. 234.), consequenter ad sese obedientem Deo præbendum (§. 237.), ideoque ad faciendum, quod Deus vult (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), quia vult ut hoc faciamus (§. 1167. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem si amans Deum habet animum nil quicquam faciendi nisi quod Deus vult & quia vult ut faciamus, seu totam suam voluntatem Deo dat, ut per omnia voluntas Dei sibi esse debeat loco voluntatis suæ; ex toto animo Deo placere studet. Quoniam itaque Deum diligit, qui habet animum faciendi ea, quæ Deo placent (§. 241.); si amans Deum habet animum nil quicquam faciendi nisi quod Deus vult & quia vult, ut faciamus, seu voluntatem suam totam Deo dat, ex toto animo Deum diligit.

Quando Deus ex toto animo diligitur.

Animus obediendi a dilectione Dei abesse nequit, quatenus persuasissimi sumus, nos Deo placere non posse, nisi quatenus nos obediētes eidem præbemus (§. 237). Quoniam itaque dilectio Dei requirit obediendi animum (§. 241.), ex toto utique animo diligitur Deus, si nihil quicquam facere velimus nostro lubitu, sed toti dependere in actionibus liberis determinandis a voluntate divina. Deum ex toto animo non diligit, qui vult quædam adhuc esse relicta voluntati suæ, in ceteris vero sequi voluntatem divinam. Quod enim voluntati suæ relictum esse vult, id magis amat quam Deum, qui tamen super omnia amandus (§. 1172. *part. I. Jur. nat.*). Hinc itaque simul intelligitur, quod Deum nondum super omnia amet, qui non ex toto animo diligit. Ad animum refertur tam appetitus sensitivus, quam rationalis, ut uterque in eo conjunctim spectetur. Quando Deus ex toto animo diligitur, non modo voluntas fertur in ea, quæ Deo placent, sed ex iis quoque voluptas percipitur, quia Deo placent (§. 1156. *part. 2. Eth.*), sicque nobis placet, quod placet Deo, quia novimus hoc Deo placere (§. 542. *Psych. empir.*). Et hoc quoque modo appetitus sensitivus rationali sociatur, nec pugna inter utrumque ullus locus est. Videntur in Moralibus haud raro eadem diversis nominibus indigitari, nisi acute distinguantur singuli actus tam facultatum cognoscendi, quam appetendi simul concurrentes ad actionem quandam liberam, ut ideo quoque contingat, diversa nomina promiscue tanquam synonyma usurpari.

§. 246.

De Deo puro. Qui in dilectionem Dei facultatum omnium usum impendit, ro animo diligit Deum ex toto animo diligit; ejus dilectio recta est & is Deum ligendo & animo puro diligit. Etenim si quis facultatum omnium usum dilectionis in Dei dilectionem impendit, & Deum ex toto animo rectitudine diligit, ideoque habet animum nil quicquam faciendi, nisi

nisi quod Deus vult & quia vult, ut hoc faciamus (§. 245.); in dilectione Dei nihil desideratur ex parte intellectus ministerio facultatum cognoscendi inferiorum & intermediarum decenter utentis, nec ex parte voluntatis, cum qua appetitus sensitivus consentit. Quamobrem cum actio recta sit, si nihil in ea desideratur ex parte intellectus & voluntatis (§. 79. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & ad rectitudinem concurrant facultates cognoscendi inferiores atque appetitus sensitivus (§. 91. 92. part. 1. *Phil. pract. univ.*); qui facultatum omnium usum in Dei dilectionem impendit, & ex toto animo Deum diligit, ejus dilectio recta est. *Quod erat unum.*

Quoniam vero rectitudo actionis & puritas animi firmissimo vinculo connexa sunt, nec a se invicem separari possunt (§. 603. part. 2. *Eth.*); hinc porro sequitur ut qui in dilectionem Dei facultatum omnium usum impendit & ex toto animo Deum diligit, cum puro animo diligit. *Quod erat alterum.*

Omnis labe, qua inficitur animus, ab abusu & non usu facultatis cujusdam dependet (§. 598. part. 2. *Eth.*). Quamobrem si omnium facultatum usus in dilectionem Dei impenditur, ideoque omnis abusus, omnis non usus vitatur; nulla quoque labe infici potest dilectio Dei, sicque voluntas tota tendens ad ea, quæ Deo placent, ab omni labe prorsus immunis est, consequenter animus purus est (§. 599. part. 2. *Eth.*).

§. 247.

Ad dilectionem Dei impellimur, si consideremus, Deum a Motivo nobis non exigere nisi voluntatem nostram felicitatis nostræ causa dilectionis
Quod si enim consideremus Deum a nobis non exigere nisi Deum.

Ddd 3

volun-

voluntatem nostram, quæ sola est, quam homo Deo dare potest (§. 179.); Deum a nobis non exigere agnoscimus, nisi quod suum est ipsique debetur (§. 180.). Quoniam vero voluntatem nostram Deo damus, dum ipsi obedimus (§. 129.), sicque voluntatem nostram voluntati divinæ conformamus (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*), ita ut voluntas Dei sit nobis loco voluntatis propriæ, Deus vero vult ut actiones nostras ad legem naturæ componamus (§. 276. part. 1. *Phil. pract. univ.*), cujus custodia felicitatem consequimur & conservamus (§. 296. 397. part. 1. *Phil. pract. univ.*); si consideremus, Deum a nobis non exigere nisi voluntatem nostram felicitatis nostræ causa, lubenter nos Deo præbemus obediētes redditori quod suum est eidem. Enimvero si operam damus, ut nos obediētes Deo præbeamus, ei placere studemus (§. 237.). Quamobrem cum Deum diligamus si ea faciamus, quæ ipsi placent (§. 241.), consequenter si operam demus, ut nos ipsi placeamus; ad dilectionem Dei impellimur, si consideremus Deum a nobis non exigere nisi voluntatem nostram felicitatis nostræ causa.

Ut motivi hujus efficacia facilius intelligatur, fingamus creditorem nostrum exigere debitum, ac propterea sese obligare ad fortunam nostram amplificandam & felicitatem nostram quovis modo promovendam. Ecquis dubitare auit, quin debitor non modo lubentissime debitum sit soluturus, verum etiam creditorem suum adeo benignum impense amaturus, nisi omnem rationis usum ejuraverit? Pro solutione debiti nihil debitori retribuendum. Præmium igitur solutionis singulare prorsus beneficium est, quod nisi agnoscat, animi pessimi profecto indicium est. Quod si supponamus, hominem jam esse bonæ voluntatis, quemadmodum hic supponi debet; de motivi, quod in propositione præfenti commendatur, efficacia tanto minus erit dubitandum. Et si quis Deum diligere jam cæpit, motivum hoc quantum

tum valeat ad charitatem conservandam & augendam, ut Deum ardentius diligamus atque amemus, quilibet in se poterit experiri. Scholastici charitatem distinguunt in incipientem, proficientem & perfectam. *Charitas* nimirum *incipiens* est, qua disceditur ab iis, quæ Deo displicent & resistitur concupiscentiis, quatenus nobis adhuc ea placent, ut a malo desistamus. *Proficiens* est, qua habitum faciendi ea, quæ Deo placent, acquirere, conservare ac perficere studemus, ut in bono proficiamus. *Perfecta* denique est, ut cum gaudio faciamus, quæ Deo placent, ut ipsimet eidem placeamus & Deus placeat nobis. Conveniunt hæc cum iis, quæ *Augustinus* dicit, charitatem nutriri, cum fuerit nata; roborari, cum fuerit nutrita, profici, cum fuerit roborata. Distingvendum nimirum est inter initium & finem charitatis atque gradus intermedios, cum successive generetur, sicuti habitus omnis, utpote nonnisi continuatis exercitiis comparandus. Quamvis itaque motiva quædam non videantur comparata ad charitatis initium faciendum, nec esse satis commoda, si de charitate incipiente agatur; hoc tamen non obstante motiva charitatis incipientis, aut perfectæ possunt esse atque respectu proficientis & perfectæ aliis præferri merentur. Quæ hic de charitate dicuntur, in virtutibus quoque aliis usui esse possunt, immo ad alios quoque habitus quoscunque applicanda. Faciunt hæc ad selectum motivorum, sine quo haud raro motiva destituuntur sua efficacia, aut saltem minor deprehenditur efficacia, quam haberent diverso hoc respectu expensa. Praxis moralis profunda est, nec putandum, quæ ad eandem quocunque modo pertinent, adeo obvia esse, ut primo intuitu in oculum incurrant, eamque brevi tractatione exhaustiri posse, ut nihil amplius, quod ad eam facilitandam faciat, superfit. Non minus fecunda est Ethica, quam Mathesis, modo non decissent cultores idonei, quales nostro ævo Mathematici habet.

§. 248.

An diligens
Deum facere
velit, quæ
Deo displicent?

Qui Deum diligit, is facere non vult, quæ Deo displicent. Etenim qui Deum diligit, ea facere vult, quæ Deo placeant (§. 241.). Quamobrem cum repugnet velle, quod Deo placet & simul velle quod eidem displicet (§. 28. Ontot.), ideoque voluntas faciendi quod Deo displicet cum dilectione Dei consistere nequeat, qui Deum diligit is facere non vult, quæ Deo displicent.

Nondum Deum ex toto animo diligit, qui adhuc quasdam facit, quæ Deo displicere putat: voluntatem enim suam dividit, ita ut in nonnullis eandem Deo tradat, in nonnullis vero eandem sibi reseruet, quæ tamen tota Deo debetur. Quamobrem ad charitatem non sufficit voluntas faciendi quod Deo placet, verum etiam requiritur noluntas faciendi quod displicet. Quando voluntas determinatur ad faciendum quod Deo placet, simul determinatur ad abstinendum ab eo, quod ipsi displicet. Sed quemadmodum velle abstinere ab actione mala, quia bonæ contraria, & nolle committere actionem malam, quia mala est, inter se differunt (§. 123. part. 2. Etb.); ita etiam velle abstinere ab eo, quod Deo placere nequit atque nolle facere, quæ displicent, inter se differunt, ut ideo voluntas abstinendi ab eo, quod Deo displicet, cum noluntate faciendi quod displicet, non sit unum idemque. Ponamus te habere voluntatem faciendi quod Deo placet, non vero simul noluntatem faciendi quod displicet, sed saltem voluntatem abstinendi ab eo, quod Deo placere nequit. Quodsi jam detur occasio agendi, tu vero agnoscis hoc Deo non placere, voluntas tendit ad abstinendum ab hac actione. Enimvero si dentur motiva, cur hoc facere velis, noluntas vero nondum determinata est ad non faciendum quod displicet, fieri adhuc potest, ut facias, quod Deo displicere putas, aut saltem pugna oriatur inter volun-

voluntatem actionem committendi & noluntatem eandem committendi, in qua etsi vincat noluntas, malles tamen adhuc eandem committere, si fieri posset, ut non displiceret Deo, sicque actionis omissio nondum est prorsus voluntaria, sed magis invita (§. 581. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Deest igitur illa promptitudo, quæ ad charitatem tanquam habitum (§. 241.) requiritur (§. 428. *Psych. empir.*): deest gaudium, quod qua virtus exigit charitas (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*): deest odium eorum, quæ Deo displicent, quod a charitate qua virtute abesse nequit (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*): adest ex adverso adhuc molestia cum abstinencia conjuncta, quam charitas non fert. Quamvis forsitan non defuturi sint, qui nimias subtilitates accusabunt; qui tamen ea, quæ dicta sunt, satis perpendunt, haud difficulter animadvertent, eorum rationem habendam esse, ut Deus extoto animo diligatur & charitas perficiatur. Et hæc ipsa quoque faciunt ut intelligatur, non inutiliter Scholasticos distinxisse charitatem in incipientem, proficientem & perfectam (*not.* §. 247.), & in proficiente multos dari gradus inter incipientem & perfectam intermedios. Discimus quoque hinc non adeo facile esse, ut ad charitatem perfectam perveniat, ac multum studii collocandum esse in eo, ut charitas proficiat. Studium hoc cum vulgo negligatur, & omnia fortunæ potestati subiciantur; non est quod miremur, si dilectione Dei ad examen revocata tot adhuc deprehendantur in ea defectus, ut procul adhuc absint, qui Deum diligere volunt, a puritate animi, quam charitas requirit.

§. 249.

Quoniam qui Deum diligit, facere non vult quæ Quomodo Deo displicent (§. 248.), & facere vult, quæ Deo placuissent (§. 241.), charitas autem virtus est diligendi Deum terminanda (§. cit.): qui ad charitatem adspirat, non modo generaliter determinat, sed noluntas, (Wolfii Ethicæ Pars III.) Ee e nare

si quis ad nare debet voluntatem ad faciendum, quod Deo placet, veram et charitatem jam voluntatem ad non faciendum, quod Deo displicet. Dei adspiret.

Ostendimus in anterioribus, si operam dare velimus, ut Deo placeamus, operam esse dandam ut Deo nos obediētes præbeamus (§. 237.), consequenter actiones nostras voluntati divinæ (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ideoque legi naturæ conformemus (§. 278. part. 1. Phil. pract. univ.). Voluntas bona est, si generaliter determinatur ad actiones bonas committendas (§. 119. part. 2. Eth.), & perinde quidem est, siue actiones judicentur bonæ, quia legi naturæ conveniunt, siue quia conformes sunt voluntati divinæ (§. 121. part. 2. Eth.). Ast voluntas bona nondum est obediēti Deo, nisi actionem committere velis, quia Deus vult, ut hoc facias, consequenter ut eam committendo te Deo præbeas obediētem. Et similiter si voluntas fuerit determinata ad obediendum Deo, nondum determinata est ad faciendum quod Deo placet, sed necesse est ut ideo actionem committere velis, quia nostri te sic placere Deo (not. §. 242.). Ita enim demum actio ex amore Dei fuit, & tota voluntas in eandem impenditur, si committatur, tum quia bona est, tum quia Deus vult, ut eandem committas, tum quia committendo places Deo. Et hoc modo facis, quod hominem decet, dum naturæ humanæ ac rationi convenienter agis; facis quod servum Dei decet, dum eidem te obediētem præbes; facis denique quod diligentem Deum decet, dum eidem placere studes. Cum hi diversi sint animæ status, quamvis eadem sit actio; non eodem quoque modo determinantur, ideoque singuli sunt sigillatim perpendendi, si ad charitatem perfectam adspiremus. Quæ diximus de voluntate, intelligenda etiam sunt de voluntate, quæ similiter spectanda est, prouti vel ad convenientiam cum natura humana, vel ad obediētiā Deo debitā, vel ad charitatem Dei formandā.

§. 250.

Qui Deum diligit, lubentissime facit bonum. Qui enim Diligens Deum diligit, is facit, quæ Deo placent (§. 241.), ^{um quomodo} consequenter Deo se obedientem præbet, ideoque facit, quod bonum ^{clat.} voluntati, seu legi naturæ (§. 278. part. 1. Phil. præct. univ.) convenit (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ut Deo placeat (§. 237.), ac propterea facit, quod legi naturæ convenit, quia hoc placet Deo. Quoniam itaque quod legi naturæ convenit, bonum est (§. 153. part. 1. Phil. præct. univ.); qui Deum diligit bonum facit, quia hoc Deo placet. Enimvero lubenter facimus, quod ideo facimus, quia nobis placet (§. 938. Psych. empir.). Deum itaque diligens lubentissime facit bonum, & cum ad dilectionem accedat amor Dei (§. 243.), ardorem agendi incendens (§. 243. part. 2. Phil. præct. univ.), bonum lubentissime facit.

Habemus minime fallax dilectionis signum, quod valet tam ad charitatem Dei agnoscendam in se ipso, quam in aliis. Lubentia nimirum agnoscitur ex agendi promptitudine & voluptate, quæ ex facto percipitur, & quem in aliis prodit vultus ad lætitiâ compositus facile agnoscendus, modo ad talia consueverimus attendere animum. Qui vero quandam adhuc repugnantiam in se sentit, antequam ad agendum se determinare possit, & quando dum agit in contrarium adhuc propendet animus, ut non sine molestiâ faciat, quod facit; a charitate perfecta procul adhuc abest, sit ita quod non omnes æquali intervallo ab eadem distent, pro diversitate tarditatis agendi & gradus molestiæ in agendo. Quæ de factis positivis dicuntur, facile quoque ad negativa applicantur, ut ideo de iis sigillatim dicere non necesse sit. Pertinet huc, quod de virtute in genere ostendimus, scilicet quod virtuti deditus actiones bonas cum gaudio committat (§. 348. part. 1. Phil. præct. univ.).

Ecc 2

§. 251.

§. 251.

De felicitatis nostræ ab amore Dei dependentia.

Amor Dei plurimum confert ad felicitatem hominis. Qui enim Deum amat ex perfectionibus divinis voluptatem percipit (§. 1171. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum hæc vera sit voluptas (§. 514. Psych. empir.), & ob summitatem perfectionum divinarum prorsus insignis (§. 516. Psych. empir.), quicquid vero voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam conferat (§. 638. Psych. empir.), pro gradu nimirum voluptatis, quam creat; amor Dei plurimum confert ad felicitatem hominis.

Patet hinc, quantum felicitas hominis ab amore Dei pendeat. Dum Deum amamus, felicitate maxima fruimur, qua frui datur homini, modo amor Dei sit, qualis esse debet & potest, si perfectiones ipsius recte ac certo agnoscuntur (§. 221. 223.). Quamobrem qui amorem in Deum negligunt, summa felicitate se privant, qua frui poterant, quæ quanta sit, omnium optime agnoscit, qui statum animæ amore Dei plenæ in se experitur. Atque hinc patet, hostes generis humani esse atheos & deistas, qui dogmata profana disseminare audent.

§. 252.

De convenientia amoris in Deum cum natura humana.

Quoniam amor Dei plurimum confert ad felicitatem hominis (§. 251.), homo autem per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. part. 1. Phil. pract. univ.); amor in Deum naturæ humanæ maxime convenit, consequenter neglectus ejus atque contemptus eidem maxime adversatur.

Ducit nos ad amandum Deum ipsa natura, modo hunc ducem sequi velimus: ut vero sequamur, præluce debet ratio, sine qua in tenebris versamur & a vero tramite abducimur.

§. 253.

§. 253.

Similiter quoniam amor in Deum plurimum confert *Quomodo* ad felicitatem hominis (§. 251.), concitatur autem agniti- *homo Deo* one viva perfectionum divinarum (§. 223.), & beneficio- *fruitur.* rum divinatorum (§. 228.); *qui felicitate frui vult, quantum* datur, *consideratione rerum in hoc universo* & beneficiorum divinatorum perfectiones divinas sedulo sibi representare tenetur, quemadmodum supra cap. 1. prolixè ostendimus. Et hoc pacto homo fruitur Deo, atque patet, hominem frui Deo, si eundem amet.

Nullum est ens, quod appetitum hominis, qui in felicitatem fertur, magis satiare possit, quam Deus. Satiat vero Deus animam hominis amore sui, quem verum animæ pabulum dixeris, quo pascitur. Res ceteræ omnes, quantumcunque iisdem delectemur, tandem fastidium creant, certissimo indicio, eas non esse, a quibus felicitas constans expectanda. Sed de hisce passim plura dicenda sunt in particulari suo loco.

§. 254.

Amor in Deum nos omnium optime docet, quanam sint ea, ex Amor Dei quibus vera voluptas percipitur. Etenim qui Deum amat ex docet, unde perfectionibus divinis voluptatem percipit (§. 1171. part. 1. nam vera *jur. nat.*), qualem ex re alia, qualiscunque tandem sit, percipiatur percipi non posse agnoscit, modo voluptatem ex perfectione- *voluptas.* nibus divinis perceptam cum ea, quæ ex rebus aliis percipitur, comparet. Quamobrem cum porro agnoscat nihil dari, quod ad perfectiones divinas propius accedat, quam perfectiones animæ studio nostro acquirendas; eas quoque solas esse intelligit, quæ veram voluptatem nobis creare possunt. Et quia ex rerum in hoc universo perfectione Dei perfectionem agnoscit: voluptatem, quæ inde percipi-

tur, revera ex ipsa Dei perfectione percipi animadvertit, quem admodum si re quadam artificiali delectamur, revera delectamur artificis arte, qua factum est. Quoniam itaque voluptas vera non est, nisi quæ ex vera perfectione oritur (§. 513. *Psych. empir.*), & ea, quæ ad animum pertinent, omnium rectissime intelliguntur, ubi ea in nobismet ipsis experimur (§. 264. *part. 1. Phil. pract. univ.*); amor in Deum nos omnium optime docet, quænam sint ea, ex quibus vera voluptas percipitur.

Quamvis quæ hic demonstrantur verissima sint & demonstratio sit satis manifesta, modo aqua non hæreat in principiis; haud paucos tamen fore arbitror, qui veritatem non agnoscent. Quotquot enim sunt, qui Deum ardentem amant? Quotquot sunt, qui satis expendunt, quales sint perfectiones divinæ, quibus delectantur, dum se in amorem Dei rapi sentiunt? Quotquot sunt, qui perfectiones, quas homo acquirere valet, satis intelligunt, & ad divinas referunt? Quotquot denique sunt, qui voluptates, quibus fruuntur, inter se comparant, earundemque differentias scrutantur? Quamobrem cum hæc omnia non sint facilia, nec in cujusvis potestate; ideo consultissimum est, ut veniamus in rem præsentem & Deum ardentem super omnia amare discamus: ita nimirum continget, ut voluptates ceteræ omnes nobis vilescant, tandemque contemnuntur, nec a nobis acquisitis delectemur, nisi quatenus eas ad bona a Deo accepta referimus & similitudinem quandam cum divinis in iis perspicimus, quæ nos ducit ad divinas melius intelligendas. Quoniam tamen hi, quibus concessus est amplior facultatum usus, eundem quoque facere tenentur (§. 177. *part. 1. Jur. nat.*); singula quoque, quæ vulgo desiderari diximus, facere tenentur, ut suo modo proficiant. Ipsi enim exposti sunt periculis, quæ aliis metuenda non sunt, ut veritas ipsis fiat suspecta, nisi distin-

distincte agnoscatur, aut saltem attentio ab iisdem avertatur, dum rerum aliarum illecebris tentantur.

§. 255.

Quoniam amor in Deum nos omnium optime docet, quænam sint ea, ex quibus vera voluptas percipitur (§. 254.), consequenter quam decepatrix sit voluptas ex rebus terrestribus percepta, quam homines inhiare solent, dum cupiunt esse felices; amor quoque Dei nos ducit ad rerum terrestrium contentum, ut scilicet delectari nolumus nisi Deo, nec rebus aliis nisi propter Deum, quatenus nimirum ad amorem Dei ducunt.

Nos solo Deo delectari, res vero terrestres contemnere debere vulgo quidem docetur, sed non satis intelligitur, quid dicatur, & quomodo fieri possit, ut res terrestres contemnamus. Res terrestres contemnimus, si voluptatem ex iis perceptam vili pendimus: non multum autem pretii his statuet, qui amoris in Deum dulcedinem expertus fuit. Quamobrem cum voluptas ex perfectionibus divinis percepta prædominetur omni voluptati, quæ aliunde percipi potest, ob summitatem illarum, quæ facit ut Deus super omnia possit amari (§. 221.); ex amore Dei super omnia per se resultat contemptus rerum terrestrium, aliis considerationibus nonnisi distinctius agnoscendus. Et quoniam datur etiam voluptas innocua, quæ ex rebus aliis, quam ex Deo percipitur, immo etiam vera, quæ ex perfectionibus veris rerum creaturarum percipitur, & contra humanam naturam sit iis non delectari (§. 511. *Psych. empir.*); amor Dei facit, ut his propter Deum delectemur, quatenus ex aptitudine nos delectandi, ubi mens a creaturis in Deum ascendere consueverit, agnoscuntur perfectiones divinæ, quarum consideratione amor Dei concitatur. Atque ita patet, quomodo rebus ceteris delectemur propter Deum, qui eas fecit,

fecit, ut ipsarum consideratione ipsum agnoscamus, sicque amor Dei in animum nostrum effundatur: id quod cum agnoscimus, dulcedinemque amoris in Deum experimur, res ideo amamus, quod nobis amorem in Deum instilla-
verint.

§. 256.

*Quinam Dei
semper me-
mor sit.*

Qui Deum amat, ejus semper memor est. Qui enim Deum amat, is Deo delectatur (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.*), nec delectari vult nisi solo Deo, neque re ulla alia nisi propter Deum, quatenus scilicet ad amorem Dei ducit (§. 255.). Quamobrem cum constat, nos memores eorum esse, quibus delectamur, nec unquam memoriam eorundem abjicere; qui Deum amat, ejus semper memor est.

Nos semper memores esse eorum, quibus delectamur, indies experimur & eo nos ducit appetitus, qui in nihil fertur, nisi quatenus ex eo voluptatem percipimus (§. 156. part. 2. *Erbic.*). Quicunque opē inhiant, eorum animo constanter infixæ hæret de opibus cogitatio. Qui luxu delectantur, omnes curas cogitationesque in eundem conferunt. Quibus sola scientia placet, illi tempus omne scientiæ, quam adamant, impertiuntur. Amici, quem impense amamus, etiamsi absentis, imago constanter oculis inhæret, & semper ejus memores sumus. Cum omnis actio, ad quam naturaliter obligamur, determinabilis sit per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 253. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & qui Deum ex toto animo diligit habeat animum nil faciendi nisi quod Deus vult, & quia vult ut faciat (§. 245.); solus Deus est, cujus continuo memores esse possumus, si rationi convenienter vivere velimus (§. 57. part. 2. *Phil. pract. univ.*), felicitatis nostræ tenaces (§. 396. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Nihil igitur est, quod memoriam Dei delere possit & cogitationem nostram ad alia avocare, si Deum ex
toto

toto animo amemus, quin potius ab omni re alia animus ad Deum advocatur. Accedit, quod solus quoque Deus sit, cui ut placeamus in qualibet actione studere possumus: quo nos ducit amor Dei (§. 234.).

§. 257.

Quoniam qui Deum amat, ejus semper memor est *Signum a-*
(§. 256.); *utrum Deum revera amemus, nec ne, hinc cognoscimus, si cogitatio de Deo semper tenet mentem nostram.* *um.*

Tendit amor Dei ad studium faciendi, quæ Deo placent (§. 234.), ideoque Deum amans operam dat, ut Deo sese obedientem præbeat (§. 237.); consequenter omnes actiones suas voluntati ejus conformet (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem fieri nequit, ut homo Deum amet, non tamen semper ipsius memor sit. Quamvis vero fieri possit, ut nobis non continuo conscii simus Dei, dum hoc, vel istud agimus; hoc tamen non obstante memoria Dei tacite influit in actionem nostram, ut rationem reddituri cur sic & non aliter agamus, expressa quoque statim animum subeat cogitatio de Deo, & nos sic non aliter agere animadvertamus, quam ut placeamus Deo domino nostro, atque amor Dei statim renovetur, ut eodem actu delectemur. Constans & perpetua Dei memoria, quæ tenet animum amantis Deum, optime agnoscitur, si quis sedulam navaverit operam, ut Deum amet super omnia & eundem diligat ex toto animo & ex totis viribus, quemadmodum hæcenus demonstravimus. Pendent omnia, quæ ad amorem in Deum quomodocunque referuntur, a se invicem, & eorum, quæ demonstrantur, veritatem capit, qui habens animum amore Dei plenum omnia in se ipso experitur. Neque enim in Moralibus quicquam magis commendari potest, quam experientia domestica (§. 264. 271. *part. 2. Phil. præct. univ.*). Quamobrem inanis quoque est omnis de his, quæ de praxi morali demonstrantur, disputatio, præ-

(*Wolffii Ethica Pars III.*) Fff *serim*

sertim cum pauci admodum sint, qui demonstrationum vim percipere possunt (§. 991. 994. *Log.*); & nisi quis facere velit, quæ præcipiuntur, ut cetera, quæ inde per se sequuntur, in se ipso experiatur, is imputet sibi, si veritati manus victas dare noluerit,

§. 258.

*Amor Dei
agnitionem
ejus amabi-
lem reddit.*

Qui Deum amat, agnitioni Dei lubentissime vacat. Etenim qui Deum amat, ex perfectionibus ejus voluptatem percipit (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum hæc voluptas tanto major sit, quanto intimius perfectiones divinæ inspiciantur (§. 516. *Pfych. empir.*) & quanto certius agnoscantur (§. 517. *Pfych. empir.*); & dum nobis conscii sumus illarum, voluptate quoque actu perfundatur animus (§. 511. *Pfych. empir.*), lubentissime autem faciamus id, ex quo plurimum voluptatis percipimus (§. 938. *Pfych. empir.*); qui Deum amat, agnitioni Dei lubentissime vacat.

Nemo est qui nesciat, si quis impense amet personam quandam, ei jucundissimum esse sermonem de persona amata, immo ipsum laudes ejusdem avidis auribus haurire. Si cui vero molesta accidunt de persona quadam colloquia, nemo non hinc colligit, quod eam si non oderit; saltem non amet. Non vero est, quod objicias, si quis Deum jam agnovit, eum non amplius opus habere, ut agnitioni ejus vacet, cum sola sufficiat agnitorum recordatio, ut amor actu vim suam exerat in animo: nam qui sic sentit, opido fallitur. Quoniam enim consideratione eorum, quæ in hoc universo contingunt & oculis nostris subjiciuntur, Deum agnoscere debemus, & sic cognitio Dei continuo magis magisque confirmatur, atque altiores in animo radices agit; nemo dicere potest, se Deum jam sufficienter cognoscere.

cognovisse, ut ei cognoscendo nullam amplius operam impendere teneatur. Deus, qui hunc mundum condidit, ut perfectionem suam absolute summam patefaceret (§. 608. *part. 1. Theol. nat.*) & ad hunc finem ultimum (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*), omnia in hoc universo dirigit (§. 626. *part. 1. Theol. nat.*), tantam rerum varietatem fecit & totum mundum sapientia sua gubernat (§. 902. *part. 1. Theol. nat.*), atque bonitate (§. 903. *part. 1. Theol. nat.*), rebus singulis ita providens ac si ad ea, quæ fiunt, attentus hodie demum decerneret, quid fieri debeat, seu quid facere ac permittere velit. Quamobrem indies nobis nova objecta occurrunt, quæ ad Deum agnoscendum nos invitant, & quorum consideratione a nobis agnosci vult (§. 1131. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque amor Dei nobis insinuat studium placendi Deo (§. 234.), Deo autem placere studemus, si nos eidem obediētes præbemus (§. 237.); ipse amor Dei in causa est, ut quam lubentissime agnitioni Dei vacemus, a qua omnis molestia procul arcetur, quatenus continuo novis argumentis eorum, quæ de Deo cognoscimus, convincimur. Si quis amat Mathematicum ob nova, quibus scientiam locupletavit, inventa; is indefessum collocat studium in omnibus ejus inventis cognoscendis, quæ sunt scientiæ documenta, ob quam nobis amabilis efficitur. Quidni etiam amans Deum assiduam collocabit operam in considerandis iis, quibus Deus perfectiones suas nobis manifestat. Non igitur sufficit, ut Deum vi demonstrationum agnoverimus ex systemate, aut argumentis quibusdam persuasi simus, Deum perfectione summa gaudere; sed omnino necesse est, ut omnia documenta, quantum nobis datur, sollicitè discutiamus. Quodsi quis hoc nondum lubentissime facit, sed molestum accidit, si tempus in agnitionem Dei, quem se jam nosse putat, impendere debeat; is utique certo inde colligere potest, se Deum nondum amare, quemadmodum debet & poterat.

Fff 2

§. 259.

Impedimenta Qui Dei cognitionem negligit, aut vocabulis, quibus attributa divina significantur, notiones non satis claras, multo minus distinctas jungit, aut etiam convictus vel ad veritatem persuasus non est, dari revera Deum & ipsi competere attributa, quæ Deo tribuenda esse didicit; Deum amare nequit. Etenim qui cognitionem Dei negligit, Deum quoque non agnoscit (§. 750. part. 1. Phil. præd. univ.). Quamobrem cum Deum agnoscere teneatur, quem amare vult (§. 218.); qui cognitionem Dei negligit, eum amare nequit. Quod erat primum.

Quodsi quis Deum cognoscere studet, vocabulis tamen, quibus ea significantur, quæ ipsi tribuuntur, notiones non satis claras, multo minus distinctas jungere discit; is quoque nondum satis intelligit, quid vocabulis istis significetur (§. 80. Log.), consequenter quamvis sibi videatur agnoscere Deum, revera tamen non agnoscit, immo fieri potest, ut prorsus falsas mente concipiat opiniones de Deo. Quamobrem cum perfectiones divinas sibi repræsentare nequeat, ut earundem sibi conscius sit; nec fieri potest, ut ex iisdem voluptatem percipiat (§. 511. Psych. empir.). Quoniam itaque amor Dei in perceptione voluptatis ex perfectionibus divinis consistit (§. 1171. part. 1. Jur. nat.); qui vocabulis, quibus attributa divina significantur, notiones non satis claras, multo minus distinctas jungere didicit, Deum amare nequit. Quod erat secundum.

Denique si quis vel maxime intelligit, quales Deo tribuantur perfectiones, convictus tamen non est, immo ne quidem ad veritatem persuasus, dari revera Deum, cui perfectiones istæ competunt; is non certam habet Dei cogni-

cognitionem (§. 982. Log.), immo ne quidem habere sibi videretur (§. 1001. Log.), consequenter viva Dei cognitione destituitur (§. 248. part. 2. Phil.pract. univ.). Quamobrem cum amor Dei ex cognitione viva perfectionum divinarum oriatur (§. 223.); qui convictus non est, immo ne quidem ad veritatem persuasus, dari Deum, cui re vera perfectiones istæ competunt, quas eidem tribui didicit, Deum amare nequit. *Quod erat alterum.*

Verus Dei amor, qualem huc usque demonstravimus, admodum rarus est. Quodsi libuerit inquirere in rationes istius raritatis, vel neglectum, vel defectum agnitionis in plurimis deprehendes. Qui Dei cognitionem prorsus negligit, nec de ea sibi comparanda sollicitus est; is de Deo amando ne quidem cogitat, multo minus fieri potest, ut Deum actu amet. Non jam inquiremus in rationes hujus neglectus, quæ complures sunt, & in datis casibus particularibus facile innotescunt; sed sufficit, ut sciamus, cognito neglectu agnitionis Dei nobis quoque constare, amori Dei locum esse non posse. Ubi vero quis Deum amare cupit, quæ cupiditas facile accenditur per ea, quæ de amore in Deum demonstrata sunt; is hinc discit, quod in Deo agnoscendo sese præbere non debeat negligentem: quin ipotius quo magis fervet cupiditas, eo majorem quoque diligentiam collocare debeat in cognitione Dei sibi comparanda. Communis fere mos est, ut vocabula, quibus indignantur quæ Deo, tribuuntur, per definitiones non explicantur, sed tantummodo ex communi sermone nota supponantur. Atque hinc contingit, ut, quando de Deo usurpantur saltem maxima parte, si non tota sint sine mente soni. Plerique igitur, quamvis de Deo disserere didicerint, parum tamen eum agnoscunt, ideoque non est quod miremur, si ex perfectionibus divinis, quas non intelligunt, voluptatem nullam percipere possint, ac per consequens amor

Dei verus in ipsorum animum infundi nequeat (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*). Quemadmodum enim putant se nosse Deum, a cujus agnitione procul adhuc absunt; ita quoque sibi videntur amare Deum, quamvis ignorent quid sit amare Deum. Non ex vocabulis, sed ex perceptionibus, quarum signa sunt, nascitur amor. Equidem ad suscitandum amorem, quatenus a dilectione distinguitur & ad appetitum sensitivum refertur, sufficiunt notiones confusæ (§. 605. *Psych. empir.*): si tamen amor in Deum concitari debet, qualem lex naturæ urget, *per hæcenus demonstrata*, necesse est, ut per distinctas sint explicabiles, hoc est, ut prodeant definitiones in systemate traditæ, si ea distingvuntur, quæ in notione confusa in unum confunduntur. Quodsi vero ab amore ad dilectionem transitus fieri debeat, ut pateat ad charitatem via, cum ea pertineat ad appetitum rationalem, seu voluntatem, notionibus distinctis opus est (§. 880. *Psych. empir.*). Impedimentum hoc non tantummodo nocet vulgo imperitoque, verum etiam haud paucis, quorum est alios ad agnitionem Dei perducere & ipsorum animis amorem Numinis instillare. Unde videmus pietatis pomposæ cultores & propagatores, amore Dei superbientes semetipsos decipere, cum putant se amare Deum: id quod haud obscure hinc colligitur, quod amor proximi si non prorsus deficiat, cum odio tamen permisceatur, ita ut, si a majore parte fieri debeat denominatio, proximum magis odisse, quam amare dicendi sint. Sane amor erga alios non proficiscitur ex amore in Deum, ut proximus ametur propter Deum, quemadmodum suo loco disertius docebitur. Qui non satis intelligit, quid sint perfectiones divinæ, nec fieri potest, ut convincatur, vel ad veritatem persuadeatur, eas revera Deo competere (§. 997. *Log.*). Atque ideo sufficiens patet ratio, cum ex cognitione viva nascatur amor (§. 223.), cur amor verus concitari nequeat (§. 248. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Experimur quoque indices, dari alios, qui pulchre de Deo disserere didicerunt & perfectiones di-

vinas

vinas earumque summittatem distincte possunt explicare, amore tamen in Deum parum tanguntur. Atque hi sunt, qui nec a priori vi demonstrationis, nec a posteriori consideratione hujus universi veritatis eorum, quæ de Deo prædicant, convicti sunt. Deficit nimirum in his cognitio Dei viva (§. 68.), ideoque etiam amor (§. 223.).

§. 260.

Quoniam Deum amare nequit, qui eum cognosce- *De impedi-*
re negligit, aut notiones non satis claras, multo minus *mento isto*
distinctas vocabulis jungit, quibus significantur quæ *tollendo.*
Deo tribuuntur, aut etiam veritatis eorum, quæ de Deo
cognoscit, convictus non est, immo ne quidem ad veri-
tatem persuasus (§. 259.); si amorem in Deum sive in te, si-
ve in alio velis concitare, considerandum est, quod Deus agnitio-
ne sui intendat ut simus felices (§. 74.), quod ea hominem maxi-
me deceat (§. 75.), quod ingens bonum sit, quo is potiri potest
(§. 76.), quod amor Dei plurimum conferat ad felicitatem homi-
nis (§. 251.) & qui felicitate frui vult, quantum datur, consi-
deratione rerum in hoc universo & beneficiorum divinarum perfe-
ctiones divinas sedulo sibi representare teneatur (§. 253.), cum
enim appetitus hominis teratur in felicitatem naturaliter
(§. 324. part. 2. Theol. nat.), ad agnoscendum Deum de-
terminabitur, excitata autem cupiditate Deum agnoscendi,
opera deinceps danda est, ut eo, quam supra cap. 1. prolixè ex-
posuimus, modo ad veram Dei agnitionem perducamur, observa-
tis iis, quæ de modo hebetiores ad agnitionem Dei consideratione
hujus universi perducendis demonstravimus (§. 71. 72. 81.).

Non est, quod objicias, tanto conatu non esse opus
ad amorem in Deum concitandum. Nos indies experiri,
quod homines admodum imperiti Deum impense ament,
quamvis saltem verbis ex vulgari sermone familiaribus no-
titiæ

ritia quædam Dei animis ipsorum ingenua fuerit. Quodsi enim accuratius inquiras in amorem, quo Deum prosequuntur, exemplo animadvertes, eundem concitatum esse consideratione beneficiorum divinarum, quæ bonitatis divinæ notionem animo ipsorum insinuaverunt, aut eos putare, Dei amorem consistere in studio faciendi bonum & abstinendi a malo, quia Deus hoc vult, dilectionem ab amore non distinguentes, nec hanc rite concipientes, sed cum obedientia confundentes (*not. §. 241. 243.*). Dantur sane in vulgo imperito, qui auctoritate aliorum persuasi credunt, Deum esse amandum, quamvis edocti non fuerint, quid sit amare Deum. Ac ideo fieri potest, ut quando animum subit de Deo cogitatio, amor in appetitu sensitivo concitetur, qualis esse solet amor, quo complectuntur amicos, beneficiorum divinarum representatione fovendus. Et eorundem auctoritate persuasi, si Deum amare velint, necessarium esse, ut a malo abstineant & bonum faciant, sibi videntur amare Deum, si bonam habuerint voluntatem (§. 119. *part. 2. Eth.*), hanc cum amore Dei confundentes. Observamus hoc etiam in aliis, qui non altius vulgo sapiunt, immo amore Dei superbientes alios tanquam eodem vacuos contemnunt. Quamvis vero hic non progrediamur ultra id, quod de usu facultatum animæ ex principiis rationis cognoscimus; non tamen existimandum est, quasi hæc vel contradicant iis, quæ de amore Dei nobis ex scriptura sacra innascuntur, vel illorum cognitio nullum habeat ulum in Theologia morali. Cum enim gratia naturam perficiat, si quomodo perficiat cognoscere velis, necesse omnino est, ut constet, quinam facultatum usus ad amorem Dei atque dilectionem requiratur. Qui enim amorem Dei atque dilectionem sibi imaginantur tanquam impulsum appetitus sensitivi & rationalis a spiritu S. immediate factum, a vero utique aberrant. Et quamvis *Lombardus*, sententiarum Magister, charitatem dixerit motum immediatum a Spiritu S. recte tamen *D. Thomas* pro eo, quo pollebat, acu-

acumine falsitatem hujus opinionis videns eandem rejecit, quod oporteat, ut voluntas ita moveatur ad diligendum, ut etiam ipsa sit efficiens hunc actum. Philosophiæ imperiti & recto intellectus usu, quem in parte prima sufficienter exposuimus, destituti abortus imaginationis instar mysteriorum divinorum venerantur & nescio quæ miracula fingunt, quæ tamen ipsimet miraculorum nomine compelli nolunt. Nocet autem revera opinio hæc, quamvis toleranda videatur in hebetioribus, quia homines segnes reddit, ut negligant media, quibus utendum erat ad amorem Dei concitandum & charitatem acquirendam. Nostrium non est de his dicere disertius, qui non alio fine horum mentionem injicimus, quam ut præjudicia praxi morali adversa removeamus, & contra objectiones iniquas veritatem tueamur: quod utrumque scopo nostro convenire nemo sanus dubitabit (§. 5. 6. *part. 1. Eth.*).

§. 261.

Falsa de felicitate opinio homines ab amore ac dilectione Impedimen-
Dei avocantur. Equidem homines omnes tunc putant se tum amoris
 felices esse, quando voluptate fruuntur, quod a posteris in Deum falsi-
 ori satis constat, cum tamen non omnes iisdem rebus de- *sa felicitatis*
 lectentur, sed unumquemque sua trahat voluptas, quem *opinio.*
 admodum denuo experientia docet, ideo diversæ admo-
 dum sunt de felicitate opiniones. Quamobrem cum ho-
 mines omnes per naturam suam felicitatem appetant (§.
 324. *part. 2. Phil. præf. univ.*), quilibet autem sua regatur
 opinione; quilibet equidem eam inhiat voluptatem, qua si
 fruatur se felicem esse putat, omnes tamen simul trahun-
 tur voluptate prorsus diversa ab ea, quæ ex perfectionibus
 divinis percipitur. Quoniam itaque in voluptate, quæ
 ex perfectionibus divinis percipitur, amor Dei consistit
 (*Wolffii Ethicæ Pars III.*) Ggg (§. 171.

(§. 1171. part. 1. *Theol. nat.*); falsa de felicitate opinio homines ab amore in Deum avocantur. *Quod erat unum.*

Enimvero amor in Deum & dilectio Dei nexu indivulso cohærent, ita ut Deum ex totis viribus diligere nequeamus absque amore (§. 243.). Quamobrem cum falsa de felicitate opinio homines ab amore in Deum avocet, *per demonstrata*; eadem quoque a dilectione Dei avocantur. *Quod erat alterum.*

Ea, quibus homines vulgo delectantur, aut in sensus incurrunt, aut talia sunt, quorum sibi in seipsis conscii sunt. Ita alii delectantur rebus, quæ sensus hilarant, ex qualitatibus sensibilibus nimirum voluptatem percipientes; alii delectantur pecunia atque divitiis, alii honore ac gloria, alii amicis, alii denique scientia, eruditione, aut arte, vel virtute. Qui scientia, eruditione, arte, vel virtute delectantur, eorum delectatio propius accedit ad amorem Dei, quam ceterorum. Ac ideo opinio, quam de felicitate foveant, cum veritati non sit contraria, minus obstat amanti Dei, quam ceterorum. Quamdiu vero quis in opinione sua persistit, quasi ad felicitatem non alia requiratur voluptas, quam qua trahitur; de amore in Deum minime cogitat, nec capit, quomodo, felix eodem reddi possit. Et quamvis voluptatis, qua fruitur, tandem fiat peritæsus; non tamen inquit, num quid detur aliud, quod voluptatem majorem & magis constantem sibi creare possit, sed ad querelas de miseria humana dilabitur. Deus invisibilis est, nec perfectiones ipsius intuitive agnoscuntur. Quamobrem qui rebus sensibilibus, aut intuitive cognitis delectari consueverunt; ad voluptatem ex perfectionibus divinis percipiendum parum dispositi sunt. Quodsi hæc omnia perpendantur, cur amore Dei non vigeant homines facile intelligitur. Quomodo amor Dei studium placendi Deo accen-

accendat, supra jam ostendimus (not. §. 234.). Quamobrem hinc quoque satis patet, cur homines minime diligant Deum, quemadmodum poterant atque debebant, si facultatum suarum rectum facerent usum.

§. 262.

Quoniam falsa de felicitate opinio homines ab amore in Deum & dilectione ipsius avocat (§. 261.); si præimpedimentum, ne falsa de felicitate opinio nos ab amore in Deum & tum istud dilectione ipsius avocet, cum diversæ admodum sint voluptatibus, quæ homines trahere solent, genera, pro diversitate voluptatis, considerandum est, vel nocuam esse voluptatem, quam inibiamus, vel eam animum satiare non posse, vel etiam eandem consistere posse cum amore Dei, ac ingens ab eo habere augmentum; insinuanda deinde animo est vera felicitatis notio, simulque perpendendum, quomodo amor Dei nos non modo doceat omnium optime, quænam sint ea, quæ veram voluptatem creant (§. 254.), verum etiam plurimum ad felicitatem hominis conferat (§. 251.); considerandum præterea, quod nos delectat, idem in Deo multo excellentiori gradu, seu summo dari & cum amor in Deum consideratione beneficiorum divinorum omnium facillime in nobis conciteretur (not. §. 228.), sicque dulcedinem amoris hujus experti de voluptate, qua trahimur, rectius judicare valeamus, amor in Deum consideratione beneficiorum divinorum concitandus.

Ne falsa felicitatis opinio nos ab amore in Deum avocet, tum falsitas ejus agnoscenda, tum vera felicitatis notio ingignenda, tum denique considerandum, quanta sit felicitas amantis Deum. Huc faciunt ea, quæ præcipiuntur in propositione præsentē. Falsæ felicitatis opiniones plurimum variant & pro diversitate inclinationum tam naturalium, quam a teneris præsertim ungviculis acquisitarum, quæ pro-

xime ad eas accedunt, mentes hominum obsident: ast veræ felicitatis notio nonnisi unica. Quamobrem non uno modo falsam felicitatis opinionem eradicare possumus, sed consideranda est voluptas, quam inhiat, ut sit felix, qui ad amorem Dei commovendus. Quamvis vero præsentis instituti ratio minime ferat, ut ad particularia descendamus; ea tamen, quæ de bonorum diversitate ac nascentibus inde inclinationibus, nec non de corruptione voluntatis aliisque huc spectantibus in parte secunda Ethicæ docuimus, nobis insinuant, quæ ad diversas de felicitate opiniones amoris in Deum adversas ex animo evellegendas faciunt. Cumque in Philosophia practica universali passim tradiderimus, quæ ad felicitatem veram cognoscendam faciunt, in ea versatus ignorare nequit, quomodo felicitatis veræ notio possit animo nostro ingigni. Non diffitemur, in singulis, quæ hic præcipiuntur, faciendis pro diversitate subjectorum, cum quibus nobis negotium est, admodum diversa nobis obijci obstacula, quæ haud rato insuperabilia videntur: qua de re minime dubitabit, qui saltem aliquatenus variantes admodum latebras atque recessus in animis hominum inspexit, ut ea de causa infinitus foret labor, si problemata moralia solvi deberent ad eum modum, quo in Geometria problematum solutio traditur, ut nihil præcipiatur, quod quomodo in casu quolibet problematis certo possit effici jam constet ex anterioribus. Non tamen ideo de sublatione illorum impedimentorum prorsus desperandum, modo in iis, quæ Philosophia moralis ex aliis disciplinis, præsertim ex Psychologia, supponit (§. 9. *Etb.*), satis fuerimus versati ac probe calleamus ea, quæ de voluntate emendanda & perficienda in parte secunda Ethicæ satis prolixè docuimus, atque intellectum eo modo perficere studuerimus, quem in parte prima Ethicæ sufficienter explicavimus. Quodsi nimis multa nimisque ardua supponere videamur, id nobis vitio vertendum non est, cum ut quid fieri possit a nobis minime dependeat: neque enim homo ullus est veri-

veritatis architectus, quam condere pro lubitu potest, quomodo commodam judicet usui suo. Tenendum præterea, dari quoque circumstantias favorabiles, quæ, ubi nobis offeruntur, faciunt ut præstemus, quod a nobis minime fieri posse putabamus (§. 159. *part. 1. Phil. præct. univ.*). Consultissimum vero est, ut homo a teneris ungviculis ad agnitionem felicitatis veræ & fucatæ perducatur, & tenellis animis amor in Deum instilletur, ut ejus dulcedinem degustet atque eundem æstimare discat. Corruptio voluntatis in prima ætate facilius præcavetur, quam in adulta tollitur. Educatio bona maximam vim habet in formandis hominum animis.

§. 263.

Amor animo nostro instillatus langvescit, si de existentia vel quomodo perfectionibus divinis dubitare incipimus, vel voluptate nobis antea nondum nota frui adsuescimus: immo tandem prorsus deletur. langvescat. Idem accidit, si rerum aliarum cura mentem totam in se trahit, & deleatur. ut de Deo cogitando spatium nullum nobis supersit. Etenim si de existentia vel perfectionibus divinis dubitare incipimus, non amplius certa prorsus manet agnitio Dei (§. 417. part. 2. Theol. nat.). Quamobrem cum amor in Deum nascatur ex cognitione viva (§. 223.), cognitio autem viva sit, quatenus certa est (§. 246. part. 2. Phil. præct. univ.); si quis de existentia vel perfectionibus divinis dubitare incipit, prouti jam minus, quam antea propendet assensus in partem affirmativam (§. 417. part. 2. Theol. nat. nat.), amor animo nostro instillatus langvescit, immo quamprimum in negativam propendet, prorsus evanescit, seu deletur. Quod erat primum.

Constat homines, quando prima vice voluptate quadam fruuntur, quam nondum perceperunt, eandem majorem

joris facere, quam si non nova esset, consequenter res, quæ eandem creant, attentionem eorum in se trahere, atque cupiditatem fruendi voluptate ista accendere. Quamobrem animus hisce intentus a Deo avertitur, ut de voluptate, quam creat perfectionum ipsius consideratio, nulla subeat eum cogitatio. Quoniam itaque rebus aliis, quam Deo solo, immo tandem iis solis delectari aduescimus; amor in Deum animo nostro instillatus langvescit, immo tandem prorsus deletur. *Quod erat secundum.*

Denique si rerum aliarum cura mentem totam intrahit, ut de Deo cogitandi spatium nullum nobis supersit; per se pater, nos quoque tum perfectionum divinarum minime conscios esse. Quoniam itaque ex perfectionibus divinis voluptatem non percipimus, nisi quando nobis earundem conscii sumus (§. 511. *Psych. empir.*); Deo quoque delectari desuescimus, consequenter amor Dei animo nostro instillatus langvescit, ac tandem prorsus deletur. *Quod erat tertium.*

Experientia propositionem præsentem quoad omnes partes confirmat. Videmus sane homines, quibus in prima ætate instillatus fuit amor in Deum, quamprimum in dubitationem de existentia Dei adducuntur, vel dubium quoque ipsis redditur attributum divinum, ob quod potissimum Deum amant, non adeo ardenter, quam ante Deum amare, sed successive vilescere, crescente dubitatione, immo tandem prorsus evanescere amorem in Deum, quando dubitatio vim omnem accipit. Dantur nimirum dubitationis gradus & pro horum diversitate variatur effectus, qui a certitudine cognitionis dependet. Quando quis dubitat, aut in neutram contradictionis partem propendit assensus, aut magis in alterutram propendit (§. 419. *Et seqq. part. 2. Theol.*

Theol. nat.), prouti nimirum vel pronior est ad affirmandum, quam ad negandum, aut ad negandum, quam affirmandum, vel non pronior ad affirmandum, quam negandum, inter utramque contradictionis partem quasi immotus hærens: id quod exemplo libræ ad sensum communem reducere licet (§. 242. part. 1. *Etb.*). Diversi hi dubitantium status si satis expendantur, quomodo certitudo cognitionis vacillare incipiat, & successive decrescat, ac per consequens gradus amoris in Deum inde pendens imminuatur, tandemque is prorsus exstingvatur, facile intelligitur. Voluptatum antea nondum perceptarum illecebris tentari homines, & voluptatem semel perceptam relinquere desiderium sui, atque cupiditatem eadem fruendi accendere, nemo est qui nesciat, nisi prorsus negligens sit in observandis iis, quæ quotidie contingunt. Hoc sane modo homines in vitia ruunt, quæ delectationem sensualem pariunt. Quamobrem in demonstratione partis secundæ propositionis præsentis non sumitur, nisi quod exploratum est, & cujus veritatem quicumque voluerit a posteriori cognoscere valer. Amor Dei cum in plerisque sit saltem incipiens, istiusmodi voluptates ab initio facile impediunt ne proficiat, immo cum Dei recordatio rareseat, ut potius deficiat, non est quod miremur. Quantum valeat cura hominum, quam in negotia sua convertunt, ut Dei parum memores sint, exemplis ubivis obviis docemur. Et quis est qui nesciat, homines obtendere solere multitudinem negotiorum, quod meditationibus de Deo tempus impendere nequeant, vel considerationi rerum vacare, qua ad Deum agnoscendum adducuntur. Immo non desunt, qui conqueruntur, tanta negotiorum mole se obrui, ut de Deo atque rebus divinis cogitandi spatium nullum ipsis relinquatur. Ast qui Deum amat, semper ejus memor est (§. 256.).

§. 264.

Quomodo
vitandum,
ne dubitatio
de Deo di-
minuat amo-
rem.

Quoniam amor in Deum langvescit, si de existentia Dei vel perfectionibus ipsius dubitare incipimus (§. 263.); si amor in Deum altas in animo radices agere debet, ut evelli nequeat, opera danda est, ut non modo veritatis eorum, quæ de Deo cognoscimus, convincamur, verum etiam quotidiana rerum in hoc universo consideratione, beneficiorum imprimis a Deo nobis collatorum, in eadem confirmemur, a lætione librorum profanorum & colloquiis cum hominibus profanis abstineamus & amoris divini dulcedinem atque in animum effectus probe perpendamus. Cum enim ex cognitione viva nascatur amor in Deum (§. 223.), quam certitudo efficit (§. 246. part. 2. Phil. præct. univ.); quam diu certitudo subsistit, amor quoque in Deum non patitur ullum decrementum. Et quoniam in dubitationem adducimur, si argumenta in contrarium proferantur, quæ speciem quandam veritatis habere videntur, & quibus discutiendis non sufficimus; ea quoque ignorare, quam ad ea animum attendere præstat.

Discimus hinc eos male de genere humano mereri, qui libros profanos, quorum proh dolor! ferax est seculum nostrum, exotica lingua conscriptos in vernaculam transferunt, ut a vulgo imperito legantur, vel etiam in Diariis, aut novellis literariis recensent, ut errores pestiferi latius spargantur, vel oblivione dudum inobscuratorum memoriam excitant, ut aliorum curiositatem incendunt, vel denique refutatoris partes in se suscipientes bonam causam male defendant, ut ipsis paulo acutiores in errorem malum facilius deferantur. Huc etiam referendi sunt, qui argumenta parum firma, quibus non evincitur quod erat probandum, pro firmissimis obtrudunt aliis, magno clamore ingeminantes, ea semper a præstantissimis Theologis & Philosophis pro

pro certissimis habita fuisse, nec ferre volunt, ut alia firmiora & certiora substituantur. Vociferantur equidem eripi sibi tela in hostes veritatis torquenda: attamen quis mentis adeo inops est, ut sibi persuadere patiat, illorum esse veritatem defendere, qui tela temeraria jactant. Ast in superioribus, cum de modo agnoscendi Deum ageremus, plura huc spectantia jam passim annotavimus. Ne autem dubiis facile implicentur illi, quibus existentia Dei cum attributis ipsius saltem persuaderi potuit; probe observanda sunt, quæ de genuinis argumentis sualoriis supra jam annotavimus (not. §. 71.). Optimum autem adversus dubitationes præsidium est, si amoris dulcedinem jam fuerimus experti & quantum conducatur ad virtutis, quam amamus, studium ipso facto didicimus. Tum enim animum non attendemus ad ea, quæ dubitationem injicere possunt, sed profana dogmata odio habebimus.

§. 265.

Quoniam voluptatum antea nondum expertarum illecebris ab amore in Deum avocatur (§. 263.); si vim iis voluptatum detrahere velimus, ne amorem in Deum diminuant, aut tandem illecebris re-prorsus extinguant, assuescere debemus, ut, quoties ex re consistatur, ne dam voluptatem percipimus, consideremus, id, quod nos delectat, noceant a-multo excellentiori gradu in Deo dari, ne scilicet quid magis mori Dei amemus, quam Deum (§. 222.), ut perpendamus, voluptatem istam esse transitoriam, & successive diminui, aut prorsus no-cuam esse, cum ex adverso voluptas, quæ ex perfectionibus divi-nis percipitur, immutabilis sit, nec verendum, ut unquam molestiam pariat, quin potius molestiam aliunde ortam deleat, aut sal-tem mitiget.

Nolumus in hisce demonstrandis esse prolixiores, cum om-nium optime veritatis convincamur, si in nobis ipsis ea-
(Wolffii Ethica Pars III.) H h h dem

dem experiri studeamus. Poteramus hic & in ceteris, quæ de amore in Deum demonstravimus & inculcavimus, provocare ad exemplum Davidis, siquidem nobis propositum esset consensum rationis cum scriptura demonstrare, quemadmodum fecimus in Theologia naturali. Etenim in Psalmis larga manu dantur, quæ a nobis tradita confirmant. Cumque magna vis sit exemplorum in praxi morali (§. 260. 265. 269. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ut Davidis exemplo discamus, quantum valeat amor in Deum, plurimum conducit, etiamsi ultra limites rationis non progrediamur, intra quos philosophia moralis continetur. Habent autem exempla auctoritatem tanto majorem, ut ea sequi velimus, quæ sunt hominum in fortuna regia constitutorum. Neque sine ratione malumus ad exempla, quam ad demonstrationes recurrere, cum illa sint ad captum omnium composita, hæ autem e longinquo petendæ ad paucissimorum sint palatum. Quemadmodum vero qui convincendus est, eam asferre debet ad demonstrationem attentionem, ut agnoscat nullum sumi principium, quod non sit certum, nec a forma demonstrandi aberraret (§. 998. *Log.*); ita etiam qui exemplo aliorum discere vult, quid valeat amor in Deum, ea, quæ loquuntur experti, exemplum ipsorum imitando ut in se ipso experiatur opus est. Quodsi quis tantum operæ sumere nolit, is imputet sibi, quod veritatem non perspiciat. Nemo finem consequi potest, nisi qui utatur mediis ad eum ducentibus. Nemo medebitur morbo, nisi qui remediis uti voluerit.

§. 266.

Quomodo

Quoniam amor in Deum quoque sopitur, si rerum caveatur, ne aliarum cura mentem totam in se trahit, ut de Deo con-

nimia rerum gitandi spatium nullum nobis supersit (§. 263.); per se aliarum cura patet, impedimentum hoc amoris in Deum tolli non posse,

se, nisi curam istam temperet. Quamobrem *ne nimia re-Deum deleat.*
rum aliarum cura ab amore in Deum nos advocet, non modo cer-
tum tempus destinandum est agnitioni Dei, qua amor Dei sicu-
ti concitatur (§. 218.), ita etiam conservatur, quoniam a
Deo conditi sumus, ut eum agnoscamus (§. 73.); *verum etiam,*
cum Deum in omnibus actionibus colere debeamus (§.
1124. part. 1. Jur. nat.), eas determinando per motiva ab
attributis divinis desumpta (§. 1125. part. 1. Jur. nat.), ad-
suescere debemus, ut, quicquid tandem agamus, Dei semper me-
mores simus.

Nemini tanta negotiorum moles incumbit, ut nullum
prorsus supersit temporis spatium, quo de Deo cogitare
possit: modo sibi in cura rerum agendarum temperare ve-
lit. Sane si mane surgit & vespere cubitum it, Dei memi-
nisset cum potest, tum debet. Præterea nos septimum quemque
celebramus diem, ut dies festos alio staceam, quo sepositis aliis
negotiis cultui divino, cujus pars est agnitione Dei (§. 1234.
part. 1. Jur. nat.), unice vacare debemus. Sed de hisce
plura dicentur infra suo loco. Quoniam vero quicquid a-
gimus, cum sensu officii Deo debiti agere debemus, quem-
admodum patet per ea, quæ de pietate atque obedientia
Deo debita in anterioribus demonstrata sunt; ideo fieri pot-
est ac debet, ut perpetuo Dei simus memores. Quod si
ergo nimia rerum aliarum cura ab amore in Deum nos
advocet, id culpa nostra fit, quatenus vel nulla necessitate
nimia negotiorum mole nos obruimus, vel curas nostra cul-
pa accumulamus & in annum venientem extendimus, vel
ad eas nimis intenti sumus. In casibus particularibus cir-
cumstantiæ insinuant argumenta particularia, quibus cura-
rum vel nimietas, vel inanitas, vel absurditas docetur, ut
tanto minus excusetur, qui propter eas agnitionem Dei ad
eum amandum & diligendum requisitam negligit. Quando

de fiducia in Deo & acquiescentia in providentia sumus acturi; de nonnullis huc spectantibus disertius dicturi sumus.

§. 267.

De Deo indefinenter amando.

Si quis Deum indefinenter amare atque diligere velit: oportet, ut omnia, quæ in hoc universo nobis obvia sunt & quæ fieri observamus, ad Deum referre adsuescamus. Etenim qui omnia, quæ in hoc universo sibi obvia sunt & quæ fieri observat, ad Deum refert; is in memoriam constanter sibi revocat perfectiones divinas & quæcunque de Deo agnovit, atque in veritate eorundem continuo confirmatur. Quamobrem cum ex cognitione Dei viva nascatur amor (§. 223.), ac ab eodem dependens dilectio (§. 243.); fieri quoque non potest, ut Deum amare ac diligere desinamus. Quodsi ergo Deum indefinenter amare ac diligere velimus, oportet ut omnia, quæ in hoc universo nobis obvia sunt & quæ in hoc mundo contingere observamus ad Deum referamus.

Continuus mentis a creaturis & eventibus in hoc mundo in Deum ascensus amorem conservat & augeat, dilectionem non modo constantem ac perpetuam, verum etiam ardentiorē efficit. Propterea in scriptura Sacra ad Deum tanquam causam primam omnia referuntur, quæ in mundo existunt & eveniunt. Quodsi contingant nonnulla, quorum rationem reperire non possumus; id admirationem in nobis excitabit (§. 294. *part. 1. Phil. pract. untv.*) & ad incomprehensibilitatem ac inscrutabilitatem decretorum divinarum agnoscendam nos adducet: quæ ipsa cognitio amorem Dei alit atque firmabit. Neque vero existimandum est, laborem hunc esse nimis molestum & difficultatibus obseptum, quas non facile superare valeamus. Quodsi enim
eidem

eidem per aliquod temporis spatium adsuescamus; ad conspectum cujuscunque objecti de Deo cogitatio sua veluti sponte subibit animum nostrum. Ut vero adsuescamus, incitamento sunt ea, quibus ad Deum amandum & diligendum commovemur, *per antea demonstrata*. Et ne ad eum continuandum segnes evadamus, dulcedo amoris divini, quam degustavimus, & utilitas dilectionis, quam experti sumus, præcavebit. Immo eadem de causa augebitur eum continuandi alacritas. Tenendum in genere est, quamvis multa, quæ de praxi morali demonstrantur, admodum difficilia videantur, si in se considerentur extra nexum, quo invicem cohærent; non tamen ideo praxin moralem adeo difficilem esse, quantum videbatur, si veniamus in rem præsentem, cum multa, quæ a se invicem dependent, sua veluti sponte irrepant in animum, ut ut de iis nondum cogitaveramus. Multa demonstratu difficilia sunt, cum ex remotis admodum principiis tandem deducantur, ideoque multum negotii facessunt ei, qui vi demonstrationis convinci vult, & scientiam rerum moralium acquirere studet, id quod philosophi est; non tamen propterea tantum difficultatis deprehenditur in praxi. Sane hoc non saltem obtinet in Philosophia morali, sed in disciplinis quoque aliis, immo in ipsa Mathematicis.

§. 268.

Qui Deum diligit, gloriam ejus promovere studet. Qui Studium pro-enim Deum diligit, eidem placere studet (§. 241.), con-movendi glo-sequenter operam dat, ut Deo sese obedientem præbeatriciam Dei (§. 237.), ideoque facit, quæ vult ut faciat (§. 1164. cum dilectio-part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum Deus velit, ut homo ne ipsius con-gloriam ipsius promoveat (§. 1148. part. 1. Jur. nat.), ac junctum, ideo condidit eundem, ut promoveat (§. 115.); qui De-um diligit, gloriam ejus promovere studet.

Hhh 3

Nemo

Nemo non agnoscit, nos Deo maxime placere, si faciamus id, ob quod nos condidit, ideoque nos existere vult; ex adverso autem ipsi displicere, si facere id nolumus, cujus gratia nos condidit, ut utrumque sine probatione admittat, si tantummodo ex se judicium ferat de Deo. Ponamus enim, nos alicui larga stipendia solvere, ut disciplinam quandam excolat. Quodsi is omnem operam in eadem excolenda collocet ac omne tempus consumat; ecquis dubitabit, quod hoc nobis placeat? Quodsi vero quæcunque alia malit agere; nonne quilibet confitebitur, quod id nobis displiceat? Convenit naturæ entis rationalis, ut ipsi placeat, si quis faciat, quod ut faciat vult (§. 156. part. 2. Eth. & §. 542. Psych. empir.).

§. 269.

Item cum amore in Deum.

Quoniam amor & dilectio Dei indivulso nexu cohererent (§. 243.), qui vero Deum diligit, gloriam ejus promovere studet (§. 268.); qui Deum amat, gloriam ejus promovere studet.

Amans amato placere studet in omnibus actionibus suis. Exemplo sunt liberi, qui parentes suos impense amant. Quamobrem cum liberi parentes suos amare debeant (§. 739. part. 7. Jur. nat.), hoc quoque officium ipsorum erga parentes ex amore deduximus, quod in omnibus actionibus suis studere debeant, ut placeant parentibus, ac solliciti sibi cavere, ne quid faciant, quod voluntati illorum adversum (§. 745. part. 7. Jur. nat.), per omnem vitam (§. 805. part. 7. Jur. nat.). Placemus autem alteri in actionibus nostris, si faciamus, quæ vult, aut quæ quando facimus ab ipso approbantur. Quod Deus maxime vult, omnino hoc est ut gloriam ipsius promoveamus, cum hoc fine condiderit hoc universum & hominem in eo. Quamobrem Deo maxime placet, ut gloriam ejus promoveamus, cumque

que ad studium placendi Deo nos ducat amor Dei (§. 234.); studium promovendi gloriam Dei ab amore in Deum separari nequit. Supponimus nimirum homini cognitum esse, ob quem finem a Deo fuerit conditus totusque mundus adspēctabilis & quid ideo fieri velit ab homine. Pertinet hoc utique ad agnitionem Dei, ex qua nascitur amor (§. 223.). Quoniam Deum ex totis viribus diligere debemus (§. 172. *part. 1. Jur. nat. & 244. b.*); nihil quoque in agnitione ipsius prætermittendum, quod a nobis cognosci potest.

§. 270.

Amor Dei naturæ humanæ maxime convenit. Quando enim Deum amamus, ex perfectionibus divinis voluptatem percipimus (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero homini naturale est, ut, quando sibi conscius est perfectionis cujusdam, voluptate perfundatur (§. 511. *Psych. empir.*). Quamobrem cum Deus summa perfectione gaudeat (§. 387. *part. 1. Theol. nat.*), & voluptas major sit, quo major fuerit perfectio (§. 516. *Psych. empir.*); amor Dei naturæ humanæ maxime convenit.

Amoris in Deum convenientia cum natura humana.

Considerandum inprimis est, quod appetitus hominis tendat in infinitum, ita ut nihil detur quod ipsum satiare possit præter Deum, cujus absolute summa perfectio est, qua majorem concipi repugnat, sicque ipsa natura hominem trahat in amorem erga Deum. Non vero est quod mireris, in tam paucis residere amorem erga Deum, ac multo pauciores esse, qui Deum amant ex totis viribus & super omnia; neque enim amor menti humanæ insitus, sed appetitus saltem naturaliter inclinatus in amorem erga Deum recto facultatum usu concitandum. Per facultates animæ possibilis est amor in Deum, & appetitus insatiabilitas naturalis stimulus est ad faciendum usum facultatum, quo

quo is in actum deducitur. Ast quia homines suarum facultatum usum non faciunt, quem facere debebant, cum quia nolunt, tum quia non possunt ob neglectum perficiendi facultates, quemadmodum in parte prima & secunda Ethicæ docuimus, neque ad naturalem istum stimulum attendunt, ut inquirent in objectum, quod appetitur: ex asse satiare possit; omnis sane cessat admiratio, si videmus id, quod naturæ humanæ maxime convenit, in homine desiderari. Nihil hic asseritur, quod non satis obvium sit, & a quolibet observari possit, modo nolit attentionem suam desiderari. Insatiabilitas appetitus dudum agnita, nec ignota res est. Et satis constat, eam fuisse usurpatam tanquam motivum agnoscendi Deum, ut eodem delectemur. Immo non defuerunt, qui hinc existentiam Dei probare voluerint, quamvis non satis felici successu, quemadmodum deprehendet, qui artis demonstrandi peritus hinc colligere voluerit, dari necessario ens quoddam summe perfectum, quod appetitum nostrum satiare possit.

§. 271.

*Amor incitat
studium pietatis.*

Amor erga Deum studium pietatis incitat. Qui enim Deum amat, gloriam ejus promovere studet (§. 269.). Ast qui gloriam Dei promovet, pius est (§. 111.). Amor igitur erga Deum studium pietatis incitat.

Apparet itaque nexus pietatis cum amore in Deum. Agnitione Dei concitatur amor (§. 223.), qui parit dilectionem Dei (§. 243.) &, ut Deum diligamus, ad pietatis studium deducimur. Nexus officiorum erga Deum ut cognoscatur, plurimum interest. Inde nimirum patet, unde sit incipiendum, ut cetera veluti sponse sua consequantur, & quomodo continuo sit progrediendum, ne praxis reddatur difficilis atque molesta. Huc etiam respiciendum, si ratio reddenda est eorum, quæ quoad praxin officiorum erga Deum tam in nobis, quam in aliis observamus.

§. 272.

§. 272.

Charitas peculiaris virtus est. Deum enim amare (§. *An charitas* 1172. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter quoniam cum 2. sit virtus pe-
more in Deum dilectio necessario vinculo cohæret (§. *culiaris.* 243.), diligere debemus. Quoniam itaque charitas est
habitus diligendi Deum (§. 241.), omnis vero habitus
actiones suas juxta legem naturæ determinandi virtus est
(§. 322. part. 1. *Phil.pract. univ.*); charitas virtus est. *Quod*
erat unum.

Enimvero consistit dilectio in voluntate faciendi ea,
quæ Deo placent (§. 241.), consequenter Deo sese obe-
dientem præbendi, ut ipsi placeamus (§. 237.). Quoni-
am itaque animus placendi Deo charitatem ab obedi-
entia distingvit; charitas peculiaris virtus est. *Quod erat al-*
terum.

Superius jam satis explicavimus, quomodo charitas ab
obedientia distingvatur (not. §. 241.), quam peculiarem es-
se virtutem ostendimus (§. 192.). Quemadmodum vero
generalis quædam virtus est obedientia (not. §. 193.), quæ
ad omnem virtutem reliquam accedere potest ac debet (§.
cit.); itæ quoque charitas generalis virtus est, ex qua vir-
tutes ceteræ omnes, ipsa quoque obedientia, fluunt, &
quæ ideo ad virtutem omnem accedere potest ac debet.
Equidem virtuti locus esse potest absque charitate, quate-
nus illa nititur solis motivis ab intrinseca bonitate atque
malitia actionum desumptis. Sed tum, virtus adhuc imper-
fecta est. Quodsi vero ex charitate fluat, novam quan-
dam formam induit: virtutis enim forma dijudicanda est
ex animo virtutem colentis. Accedit, non omnem facul-
tatum omnium usum in culturam virtutis impendi, si desit
charitas.

(*Wolffi Ethicæ Part III.*)

Iii

§. 273.

§. 273.

*An amor Dei
qua affectus
virtus sit.*

Quoniam charitas virtus est (§. 272.), & in habitu diligendi Deum consistit (§. 241.), cum dilectione autem Dei arctissimo vinculo cohæret amor erga ipsum (§. 243.); amor erga Deum in charitate continetur, & quamvis lege naturali præcipiatur (§. 1172. part. 1. Jur. nat.), non tamen propterea virtus peculiaris a charitate distincta est.

Amor Dei ad appetitum sensitivum, dilectio vero ad rationalem seu voluntatem pertinet. In charitate igitur, quæ amorem atque dilectionem simul continet, appetitus sensitivus cum rationali ad consensum reducitur. Cum lege naturali obligemur operam dare, ut appetitus rationalis cum sensitivo & averlatio rationalis cum sensitiva consentiat (§. 267. part. 1. Jur. nat.), virtus vero consistat in habitu actiones suas legi naturæ conformandi (§. 321. part. 2. Phil. pract. univ.); consensus appetitus sensitivi cum rationali ad omnem virtutem requiritur, nisi laborare debeat aliqua imperfectione. Constat autem, si appetitus sensitivus & averlatio sensitiva cum rationali consentit, affectus quoque cum voluntate atque noluntate consentire (§. 275. part. 1. Jur. nat.). Amor igitur erga Deum equidem virtus peculiaris non est; ad charitatem tamen Dei perfectam, quæ virtus est (§. 272.), requiritur. Actus appetitus sensitivi & rationalis mirifice permiscetur in actionibus humanis, prouti perceptiones distinctæ suscitant confusas vi imaginationis & inde rursus ortum trahunt distinctæ intellectus actu per confusas determinato, quemadmodum in se ipso experiri potest, qui principiorum Psychologicorum gnarus in latebras & recessus in animo suo sollicite inquirat. Per se autem patet, quod pollere debeat vi mentis ad hanc disquisitionem sufficientem, qua pollere nequit, nisi satis perfecterit intellectum, quemadmodum in parte prima Ethicæ docuimus. Quamvis itaque Deus sit insensibilis, ut per se ob-

objectum; appetitus sensitivi esse nequeat; hoc tamen minime obstat, quo minus amor tanquam affectus erga Deum concitetur, & sic quoque appetitus sensitivus in eum feratur. Scriptura sacra Deum diligere jubet ex toto corde & ex tota anima. Per cor intelligit voluntatem, seu appetitum rationalem, per animam vero appetitum sensitivum, quæ hic synedochice sumitur, cum alias per animam significetur complexus omnium facultatum inferiorum, seu pars animæ humanæ inferior.

§. 274.

Aversio a Deo vitium est, quo homo voluptati ex perfectionibus divinis percipiendæ præfert voluptatem ex rebus aliis percipiendam. Quoniam Deum super omnia sit amare (§. 1172. part. 1. Jur. nat.), consequenter ex nulla re alia voluptatem majorem percipere debemus, quam ex perfectionibus divinis (§. 1171. part. 1. Jur. nat.); *aversio a Deo* legi naturæ contraria, & per consequens omnino vitium est (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.). Patet etiam *aversionem a Deo* continere neglectum amoris Dei (§. 1171. part. 1. Jur. nat. & §. 750. part. 1. Phil. pract. univ.).

Aversio a Deo charitati opponitur tanquam vitium, quod quatenus privative consideratur, consistit in neglectu amoris erga Deum, quatenus vero positive spectatur, in præpostero felicitatis studio (§. 636. Psych. empir.). Qui Deum super omnia amat, quemadmodum debet (§. 1172. part. 1. Jur. nat.), delectari non vult nisi Deo, nec rebus aliis nisi propter Deum (§. 255.). Sed de his discretius dicemus, quando ostensuri sumus, quomodo nos ipsos & homines alios, itemque res alias diligamus propter Deum. Sufficiant interea, quæ superius ea de re diximus (not. §. 255.). Appetitus hominis naturaliter determinatus ad felicitatem (§. 324. part. 2. Phil. pract. univ.); per naturam

turam hominis eo fine conditi ut gloriam Dei promoveat (§. 115.) & cujus perfectio in aptitudine manifestandi gloriam ipsius consistit (§. 915. part. 1. Theol. nat.), Deum respicit. Quamobrem si homo felicitatem inhians rebus aliis delectatur; appetitum a Deo avertit & ad res alias, vel homines convertit.

§. 275.

Unde aver-
sio a Deo ori-
atur.

Quoniam aver-
sio a Deo neglectum amoris Dei con-
tinet (§. 274.), qui ex agnitione Dei viva oritur (§. 223.),
negligentia vero consistit in omissione eorum, quæ certo
fine fieri debent (§. 750. part. 1. Phil. pract. univ.); a Deo
se avertere incipit qui Deum agnoscere negligit, cumque non
degustet dulcedinem amoris erga Deum, voluptatem ex
rebus aliis perceptam præfert voluptati ex perfectionibus
divinis percipiendæ, incognitum nimirum non appetens
(§. 148. part. 2. Ethic.), tandem prorsus avertitur.

Cum in parte secunda Ethicæ de differentia bonorum
ageremus, ostendimus quoque, unde oriuntur diversæ in-
clinationes hominum, quibus a Deo avertuntur. Non igitur
opus est, ut ad particularia descendamus. Ultima vero ratio
tandem redit ad neglectum agnitionis vivæ, sine qua locus
non est amoris Dei (§. 223.). Cum homo obligetur Deum
agnoscere (§. 1129. part. 1. Jur. nat.) & omnem dare ope-
ram, ut vivam Dei cognitionem acquirat (§. 1139. part.
1. Jur. nat.), quo amor erga ipsum concitetur (§. 218.);
non usum facit facultatum suarum, quem facere debebat,
ac ideo neglectus amoris in Deum ipsi imputandus &
quod a Deo se avertit.

§. 276.

A Deo se a-
vertens num-
quam di-

Quoniam aver-
sio a Deo neglectum amoris Dei con-
tinet (§. 274.), absque amore erga Deum vero dilectio
Dei

Dei non concipitur (§. 243.); qui a Deo se avertit, Deum ligere possit diligere nequit, consequenter cum charitas in habitu diligendi Deum consistat (§. 241.), cum aversione a Deo charitas versus ista consistere nequit.

cum charita-

Atque hinc patet, cur aversio a Deo charitati tanquam te consistat. vitium opponatur, sive privative, sive positive consideretur (not. §. 274.). Sunt equidem multi, qui sibi persuadent, se Deum amare ac diligere posse, quamvis se putent esse felices, dum voluptatibus aliis fruuntur, quam quæ percipitur ex perfectionibus divinis; ast hi non satis intelligunt, quid sit amare Deum, quid sit ipsum diligere, & ab eo se avertunt, dum ipsi adhærere sibi videntur. Erroris autem sui facile redarguuntur per ea, quæ de amore in Deum & dilectione ipsius in anterioribus demonstrata sunt. Ab eodem autem sibi maxime cavebit, qui noverit, quomodo nos & homines alii & res quæcunque aliæ propter Deum amari atque diligendi debeant. Sed quæ alio loco re-
ctius demonstrabuntur, anticipare nolumus.

§. 277.

Si quis sibi cavere vult, ne a Deo avertatur; adsuescere Quomodo a-
debet, ut semper inquirat, quale sit id, ex quo voluptatem per-versio a Deo
cipit, ac porro consideret idem dari in Deo in gradu multo ex-precaveatur.
cellentiori, voluptatemque præterea nocuam & transitoriam agno-
scat. Qui enim adsuescit, ut semper inquirat, quale sit
id, ex quo voluptatem percipit, ac porro considerat,
idem in Deo in gradu multo excellentiori dari, sibi
cavet, ne rem quandam, aut personam magis amet quam
Deum (§. 222.), consequenter ne voluptatem ex re alia
percipiendam præferat voluptati ex perfectionibus divinis
percipiendæ. Quamobrem cum a Deo se avertat, qui
voluptatem ex rebus aliis percipiendam præfert voluptati

ex perfectionibus divinis percipiendæ (§. 274.): si quis semper considerat, quale sit id, quod voluptatem ipsi creat, & quod idem in Deo in gradu excellentiori detur, sibi cavebit, ne a Deo avertatur. *Quod erat primum.*

Cum voluptates nocuæ in tædium degenerent, vel tædium pariant, ideoque ex eodem objecto, ex quo ante voluptatem perceperamus, posthac tædium percipiamus, vel ex eo, unde voluptatem perceperamus, quidpiam sequatur, ex quo tædium percipimus (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quando vero ex perfectionibus divinis voluptatem percipimus eaque pascimus animum, tale quid metuendum non sit, propterea quod perfectiones divinæ veram pariunt voluptatem (§. 514. *Psych. empir.*), hæc autem tum in se spectata, tum respectu subiecti, a quo agnoscitur, constans est, seu semper oritur, quotiescunque illius nobis conscii sumus (§. 513. 515. *Psych. empir.*); si voluptates nocuas agnoscimus, non patiemur earum illecebris nos a Deo avocari. Quamobrem qui sibi cavere vult, ne a Deo avertatur; voluptatem nocuam esse, qua irritatur, agnoscat oportet. *Quod erat secundum.*

Similiter quia voluptas transitoria nonnisi exiguo temporis spatio durat, nunquam reditura (§. 385. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cum ex adverso voluptas ex perceptionibus divinis percipienda semper sit in potestate nostra, ut eadem continuo frui valeamus, *per demonstrata*; nemo, qui sapit, voluptatem ex perfectionibus divinis percipiendam cum alia quadam transitoria commutabit, consequenter nec se illecebris voluptatum transitoriarum a Deo se avocari patietur. Qui ergo sibi cavere vult, ne a Deo avertatur,

tatur, agnoscat oportet, transitoriam esse voluptatem, qua irritatur. *Quod erat tertium.*

Voluptates, quibus homines a Deo avertuntur, plerumque nocuæ atque transitoriae, vel saltem transitoriae sunt. Quamobrem qui sibi cavere vult, ne a Deo avertatur, voluptates quales sint, sedulo inquirere debet. Voluptates transitoriae pleræque tales sunt, ut, si vel maxime fuerint innocuæ, tandem fastidiantur. Consultum quoque est, ut conferantur cum voluptate, quæ ex perfectionibus divinis percipitur, quo differentia fiat manifesta. Neque est quod existimes, istiusmodi considerationes non convenire hebetioribus, sed philosophis saltem acutioribus. Cum enim consideratione rerum in hoc universo hebetiores etiam ad agnitionem Dei perducí possint (§. 71.), ac inprimis beneficiorum divinarum, ex quibus bonitas ejus elucescit (§. 697. *part. 1. Theol. nat.*), cognitio nullius caprum transcendat, voluptates autem ceteræ omnes, quales sint, experientia constare possit; nihil hic requiritur, quod non accommodari ad capum omnium possit, aut ad sensum communem reduci (§. 242. *part. 2. Eth.*). Hæc quidem potissimum faciunt ad determinandum voluntatem, ne nos a Deo avertere velimus. Enimvero ne propositi nostri simus immemores, quando voluptatum illecebris tentamur, aut omnem attentionem ad res præsentis, seu animo obversantes convertamus; assuetudine ascensus mentis a creaturis in Deum consequimur.

§. 278.

Aversio a Deo supponit notitiam existentie Dei & quod Deo delectari possimus. Etenim qui a Deo se avertit, voluptati a Deo notum ex perfectionibus divinis percipiendæ præfert voluptatem præsupponat. ex rebus aliis percipiendam (§. 274.). Enimvero qui unum alteri præfert, is utriusque notitiam quandam habere

bere debet, quod per se patet. Quamobrem si homo præfert voluptatem ex rebus aliis percipiendam voluptati, quæ percipitur ex perfectionibus divinis, necesse est ut norit dari Deum & ex perfectionibus ipsius voluptatem quandam percipi posse. Aversio igitur a Deo supponit notitiam existentiae Dei & quod Deo delectari possimus.

Qui Deum existere ignorat, nec ullam ejus notionem habet (§. 428. *part. 2. Theol. nat.*). Quamobrem nec dici potest, quod se a Deo ad res alias avertat. Equidem non fruitur ea voluptate, quæ ex perfectionibus divinis percipitur & verum pabulum animæ est; ast cum ignotum nec appetere, nec averfari possimus (§. 148. *part. 2. Eth.*), voluptatem illam non minoris facit quam alias, a quibus trahitur. Quodsi ergo virtutibus intellectualibus & moralibus delectetur, quia non delectatur iisdem propter Deum, defectu quidem aliquo laborat felicitatis studium, non tamen ab aversione a Deo labem contrahit. Enimvero si quis novit dari Deum & edoctus fuerit, nos Deo delectari debere, non tamen inquit, quomodo delectemur eodem, negligentia labe inscit felicitatis studium, si vel maxime sibi caveat a voluptate apparente, præsertim nocua. Nimirum qui Deum existere ignorat, ad eum non convertit animum, mera volitionis privatione; qui vero novit dari Deum & audit, nos Deo delectari debere, ad Deum animum convertere non vult, positivo actu nolitionis, quamvis nondum dici possit, quod se a Deo avertat; quia voluptatis ex perfectionibus divinis percipiendæ nullam adhuc notionem habet, cum ab aliis non perceperit nisi sine mente sonum, quatenus verba alterius ad ipsum referuntur.

§. 279.

Quando Deum derelinquitur amore in Deum advocatur, a Deo se avertit. Etenim si quis volu-

voluptatum antea nondum cognitarum illecebris ab amore in Deum avocatur, is voluptati ex perfectionibus divinis percipiendæ præfert voluptates alias (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.*). Sed qui voluptati ex perfectionibus divinis percipiendæ præfert voluptates alias, a Deo se avertit (§. 275.). Quamobrem si quis voluptatum antea nondum cognitarum illecebris ab amore in Deum avocatur, a Deo se avertit.

Deum relinquit, qui eum amare desinit. Non tamen omnis derelictio Dei est aversio a Deo. Etenim si quis in atheismum incidit, vel in Deismum, aut etiam in dubitationem de Deo & attributis divinis adducitur, ut assensus prior sit in partem negativam, quam affirmativam, Deum derelinquit: non tamen dici potest, quod voluptates alias majoris faciat, quam voluptatem ex perfectionibus divinis percipiendam, cum hanc pro imaginaria habeat. Aliud vero est voluptatem quandam pro imaginaria habere, aliud eandem minoris facere, quam aliam. Si voluptatem quandam pro imaginaria habemus, eam nullam esse putamus & eos decipi existimamus, qui eidem indulgent: ast si voluptatem unam alteri præferimus, utramque realem agnoscimus, sed gradu inter se differre statuimus. Derelictio igitur Dei ab aversione a Deo recte distinguitur, quamvis hæc sub ea contineatur.

§. 280.

Quoniam a Deo se avertit, qui voluptatum antea *De modo* nondum cognitarum illecebris ab amore in Deum avo- *precavendi* catur (§. 279.); eodem modo cavetur, ne quis a Deo se aver- *aversionem* tat, quo cavetur ne voluptatum antea nondum cognitarum illece- *a Deo no-* bris ab amore erga Deum avocetur. *tanda.*

(Wolffii Ethica Pars III.).

K k k

Patet

Patet hoc ex collatione eorum, quæ de modo utrumque præcavendi demonstravimus (§. 265. 277). Quamobrem quæ supra annotavimus (§. 265.), ea etiam ad propositionem anteriorem (§. 277.) trahi possunt.

§. 281.

An aversio a Deo idololatriæ a Deo se avertit, rebus aliis magis delectatur, quam Deo tria sit. (§. 274.), consequenter eas magis amat, quam Deum (§. 1171. part. 1. Jur. nat.). Enimvero Deum super omnia debemus amare (§. 1172. part. 1. Jur. nat.), consequenter magis quam res quascunque, vel personas quascunque. Quamobrem qui a Deo se avertit, officium Deo debitum præstat personis, vel rebus aliis, quæ Deus non sunt. Quamobrem cum idololatra sit, qui hoc facit (§. 1258. part. 1. Jur. nat.); aversio a Deo species quædam idololatriæ est.

Idololatria subtilior distingvenda est a crassa (not. §. 1258. part. 1. Jur. nat.). Sed de hoc plura dicenda sunt suo loco.

§. 282.

De inobedientia cum inobediens est. Qui se a Deo avertit, eidem se obedientem non præbet; sed Qui enim a Deo se avertit, cum non disaversione in ligit (§. 276.), consequenter nec ipsi placere studet (§. 241.). Quamobrem cum Deo placeamus, si nos eidem obediens præbemus (§. 237.); ut Deo se obedientem præbeat, operam non dat. Quod erat unum.

Qui nullam dat operam, ut Deo se obedientem præbeat, cum Deo nos obediens præbeamus, si faciamus, quod Deus vult, quia vult ut faciamus (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), curæ cordique non habet, num Deus velit, ut faciat,

facit, an vero nolit, consequenter nisi aliæ sint rationes, cur faciat quod voluntati divinæ conforme est, id non facit, & ex adverso si sibi sint rationes, ut faciat, quod Deus fieri non vult, hoc parum ipsum movet, ne faciat. Quoniam itaque inobediens est, qui facere non vult, quod ut faciat vult Deus, aut non vult abstinere ab eo, quod Deus non vult, ut faciat (§. 1168. part. 1. Jur. nat.); qui a Deo se avertit, inobediens est. *Quod erat alterum.*

Qui a Deo se avertit, sua trahitur voluptate (§. 274.), ideoque facit quod sibi placet, non vero quod placet Deo, nisi contingat ipsi idem placere, quod Deo placet. Ast tum actio ipsius non proficiscitur ex obedientia erga Deum, ac per consequens actio, quæ in se spectata Deo placet, non tamen placet quia non committitur animo obediendi. Sane nec voluntati divinæ conformis dici potest actio, quamvis legi naturæ conveniat, propterea quod Deus vult, ut legem naturæ servemus, quo obedientiam ipsi debitam præstemus (§. 1167. part. 1. Jur. nat.), nisi animo Deo obediendi faciamus, quod lege naturæ præcipitur, aut non faciamus, quod eadem lege prohibetur. Quemadmodum obedientia cum amore Dei cohæret (§. 243.); ita quoque inobedientia cum aversione a Deo, quæ amoris opponitur, conjuncta est. Qui a Deo se avertit, voluntatem suam Deo non dat, sed sibi retinet, nec voluntatem Dei loco voluntatis propriæ habet: sua nimirum voluptas ipsi commendat faciendâ. Qui animum attendit ad differentiam inter privationem obedientiæ & inobedientiam, quæ actum positivum nolitionis, consequenter notitiam voluntatis divinæ requirit; facile perspicit, cur duas propositionis partes fecerimus.

§. 283.

Charitati erga Deum maxime repugnat blasphemia. Qui De blasphemiam enim Deum blasphemat, non erubescit dicere, vel facere.

Kkk 2

re

re, quæ perfectioni divinæ repugnant, eo animo, ut honori ejus detrahatur, vel is vili pendatur, aut nihili fiat (§. 1157. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum perfectio hominis consistat in aptitudine manifestandi gloriam Dei (§. 917. part. 1. Theol. nat.), homo autem gloriam Dei aliter manifestare nequeat, quam si attributa divina sint motiva actionum liberarum (§. 919. part. 1. Theol. nat.), consequenter dictorum & factorum, blasphemia maxime repugnat perfectioni hominis accidentali, quam acquirere debet ex voluntate Dei (§. 918. part. 1. Theol. nat.). Enimvero nihil Deo placere potest, nisi quatenus perfectum est, quatenus vero imperfectum est placere nequit (§. 207. part. 2. Theol. nat.), & ipsi displicet, quod actu positivo non vult, seu averfatur (§. 208. part. 2. Theol. nat.). Blasphemus igitur facit, quod Deo maxime displicet, placere autem nequit. Quoniam itaque charitas consistit in habitu faciendi, quod Deo placet (§. 241.); eidem blasphemia in Deum maxime repugnat.

Ad vitia, quæ charitati erga Deum opponuntur, refertur blasphemiz, & hoc vitiorum maximum est, quia charitati erga Deum omnium maxime repugnat. Esse blasphemiam vitium inde patet, quia lege naturali omnium maxime prohibita (§. 1158. part. 1. Jur. nat.), ad vitium vero refertur omnis actio legi naturæ contraria (§. 322. part. 1. Phil. pract. univ.).

§. 184.

De atheo

Si atheus Deum blasphemat animo illudendi ablepsiam, quam blasphemant Deum consentibus imputat: ablepsia, qua ipse laborat, ostendente animo illudendi & absurditas ejus redarguenda. Athei videntur sibi & ludendi able-videri quoque volunt ceteris omnibus acutiores (not. §. 84.);

84.); ac propterea ceteris, qui Deum confitentur, ablepsiam imputant, ut sibi persuaderi patiantur, quod non est (§. 433. part. 2. Theol. nat.). Quamobrem si superbi sint, (§. 888. part. 1. Jur. nat.) & fastosi (§. 583. part. 1. Jur. nat.); animo illudendi ablepsiam, quam Deum confitentibus imputant, Deum blasphemant, ut quam exiguum sit ipsis acumen luculentius appareat. Quoniam vero ex iis, quæ de agnitione Dei supra demonstrata sunt, abunde patet, ablepsiam atheorum esse, quam tribuunt Deum confitentibus; ut agnoscatur, quod nulla ipsis ratio sit blasphemandi Deum, quem nos in honore habemus, ipsorum ablepsia ostendenda (§. 84. & seqq.). *Quod erat unum.*

Enimvero cum atheus velit, ut sententia sua, quod nullus detur Deus, pro vera habeatur, sententiam vero Deum confitentium falsam esse agnoscatur; nemo non videt blasphemias, quibus honori Numinis detrahitur (§. 1157. part. 1. Jur. nat.), non esse medium aptum ad persuadendum atheismum. Quamobrem cum absurdum sit uti mediis fini, quem quis intendit, contrariis, & in refutatione abstinendum sit a verbis, quæ contumeliam, vel injuriam redolent (§. 1056. Log.); si atheus Deum blasphemat animo illudendi ablepsiam, quam Deum confitentibus tribuit, absurditas ejus redarguenda. *Quod erat alterum.*

Non Deum blasphemat atheus, quia Deum non existere opinatur. Habet enim Deum pro non ente, cujus nulla sunt prædicata. Nimis itaque pueriliter foret, si honori ejus detrahere veller, quem nullum esse agnoscit. Quando igitur Deum blasphemat, animus illudendi non ad Deum, sed ad eos refertur, qui Deum confitentur. Errant hi opinio-

pinione athei. Nemo vero sanus sibi persuadebit, illusionibus posse quemquam erroris convinci. Hæ igitur profisciscantur necesse est ex alio vitio, quo illusor laborat. Quodnam vero vitium aliud esse potest, quod illusionem ablepsæ aliis imputatæ gignit, quam fastus, quo sibi acutior videtur, quam est (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), & superbia, qua se supra alios effert & acutior vult aliis videri (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Ex hoc sane fonte manat satyricum scribendi genus in sententiis aliorum impugnandis, quod quamvis usum habeat in perstringendis vitiis, nullam tamen excusationem habet in sententiis & opinionibus examinandis, præsertim si magnum ad beatam vitam, vel etiam ad scientiam perfectam momentum habeant. Quamobrem ut atheus a blasphemia Numinis abducatur, delendus foret fastus, delenda superbia. Quoniam vero hoc difficillime fieri potest, tela in atheum retorqueri consultius est, ne noceat aliis, cum ipse non possit emendari. Notandum præterea malæ causæ indicium esse, si quis conviciis magis confidit, quam rationibus; sicuti ex adverso bonam causam commendat abstinentia ab iisdem. Possunt autem atque debent tela retorqueri cum moderatione, & cum eadem quoque absurditas redarguenda: id quod facile obtinebitur, si caveatur, ne affectus pravi verba distrent, quæ magis personam, quam rem, de qua agitur, respiciunt. Affectus enim, qui mentem in transversum agunt, nihil moderabile suadent.

§. 285.

De blasphemia sorte sua vel quia in malum incidit; insanix redarguitur in casu priore non contenti, minii divini & bonitatis representatione, in posteriore autem ostendit in malum dendo malorum physicorum in mundo existentiam non repugnare bonitatis Dei & ab ipso dirigi in bonum finem, aut, si quis sua culpa

culpa in malum incidit, hanc urgendo. Qui enim Deum blasphemat, quia forte sua contentus non est, indigne fert aliorum fortunam atque conditionem, sibi injuriam a Deo fieri putat, quod non in eadem positus fuerit, sibi persuadens quod eam magis mereatur quam illi. Ast cum Deus sit dominus omnium rerum in hoc universo, atque hominum etiam (§. 965. 966. part. 1. Theol. nat.); ipsi competit jus pro arbitrio suo disponendi de rebus omnibus ipsisque hominibus (§. 959. part. 1. Theol. nat.), consequenter unicuique dare potest, quod ipsi visum fuerit, nec homini ulli quidpiam debet, quod ab ipso jure suo possit exigere. Cumque mundum gubernet sapientia & bonitate sua (§. 902. 903. part. 1. Theol. nat.), unicuique autem tantundem boni confert, quantum salva sapientia sua fieri potest (§. 698. part. 1. Theol. nat.), sicque bonitatem sapientiæ attemperat; nihil committit, quod sit justitiæ adversum (§. 1067. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem nihil absurdius cogitari potest, quam si quis dictis, vel factis honori Dei detrachere velit, quod aliorum fortunam atque conditionem meliorem sua reputans sorte sua contentus non est. Quoniam itaque hoc facit, qui Deum blasphemat, quia forte sua contentus non est (§. 1157. part. 1. Jur. nat.); insaniæ suæ redarguitur, si ipsi repræsentetur dominium divinum & bonitas divina. *Quod erat unum.*

Qui Deum blasphemat, quia in malum incidit, aut indigne fert malorum physicorum in mundo existentiam, quæ ex eodem proscribi debuissent contendit, aut indignatur, quod Deus malum, in quod incidit, non a se averterit. Mala physica in hac serie rerum, qui mundus est (§. 55.

(§. 55. *Cosmol.*), ita implicantur bonis ut, si mala inde auferre velis, bona una cum ipsis auferas (§. 675. *part. 1. Theol. nat.*), nec Deus salva sapientia summa atque perfectissima ea tollere potest (§. 676. *part. 1. Theol. nat.*), attamen dirigit in bonum finem (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), vi bonitatis suæ (§. 733. *part. 1. Theol. nat.*), immittit homini mala physica, ut adversus malum morale præmuniatur, vel ab eodem desistat (§. 734. *part. 1. Theol. nat.*), immittit minus, ut eodem avertatur majus (§. 735. *part. 1. Theol. nat.*). Immo sublato malo hæc rerum series non permaneret omnium possibilium perfectissima (§. 556. *part. 1. Theol. nat.*), nec fini a Deo intento conveniret (§. 616. 617. *part. 1. Theol. nat.*). Absonum itaque est, si quis prætendat, ex mundo præscribenda esse mala physica. Cumque Deus rem nullam potuerit aliter facere, quam fecit, quoad determinationes essentielles & attributa (§. 557. *part. 1. Theol. nat.*), nec propter nexum rerum in hoc mundo (§. 55. *Cosmol.*), vi cuius actus contingentium in eodem determinantur (§. 83. *Cosmol.*), homo unusquisque locum alium in hac serie obtinere potuerit, quam in quo constituitur, & si quod malum physicum ab eo foret avertendum, in quod incidit, absque sua culpa, id per miraculum fieri deberet (§. 519. *Cosmol.*), tuncque si Deus in gratiam hominis cuiusdam tolleretur (§. 553. *part. 1. Theol. nat.*), sequens seriei pars non amplius eadem maneret (§. 555. *part. 1. Theol. nat.*); non minus absonum est, si quis prætendat, ut malum, quod evitare non potest, ab ipso avertatur. Maxime autem absurdum est imputare Deo malum, in quod quis incidit sua culpa, quodque potuisset ac debuisset evitare. Patet itaque, si quis
blasphemia

blasphematur Deum, quia in malum incidit, ut infan-
darguatur, ostendendum esse, quod malorum physico-
rum existentia non repugnet bonitati Dei, quodque ab
ipso dirigantur in bonum finem. Et si quis culpa sua in-
cidit in malum, hanc esse urgendam. *Quod erat alterum.*

Etiamsi homines non in tantam impietatem delabantur,
ut Deum blasphement, si forte sua contenti non sint, vel
in malum incidunt; ipsorum tamen mentem subeunt cogi-
tationes bonitati divinæ detrahentes, quæ impediunt, quo
minus ipsis placeat Deus. Adversus istiusmodi cogitationes,
quæ cum blasphemia quidpiam affine habent, quatenus
honori Dei detrahunt, idem præsidium est, quod adversus
blasphemiam. Quamobrem doctrina de malo in hoc mun-
do existente, si qua alia, omnium animus erat imbuendus,
quatenus respectum ad Deum habet. In parte prima The-
ologix naturalis eandem sufficienter enucleavimus, ut inde
hauriri possint, quæ ad praxin moralem faciunt. Quoniam
vero negari non potest, nisi quis integro systemati penitus
perspiciendo navet operam, fieri non posse, ut cognitio-
nem vivam acquirat, qua in dato casu opus habet, qui
cogitationes de Deo indignas ex animo eliminare voluerit;
ideo maxime consultum est, ut, quæ a nobis demon-
strantur, ad captum hebetiorum reducantur exemplo Chri-
sti, qui malorum cum bonis in hac serie rerum implica-
tionem parabola de zizaniis inter triticum vulgo intelli-
gibilem reddidit. Hanc doctrinam qui animo comprehen-
sam tenet, persuasissimus erit, quam injuriæ in Deum sint
omnes cogitationes bonitatis divinæ detrahentes ob mala,
quæ nobis obtingunt, & quam abominanda sit blasphemiam
in Deum, quæ manat ex eodem fonte. Cum ad blasphe-
miam requiratur animus detrahendi honori divino (§. 1157.
Part. 1. Jur. nat.), si quis affectuum impetu abreptus in
verba prorumpit honori divino adversa, ad quorum signi-
(*Wolffii Ethica Part III.*) LII ficatum

ficatum animum non attendit, quæ dicit rationem blasphemiz proprie non habent, nisi quando significatum verborum considerans dicta non improbat. Quamobrem ne inconsiderat dicta in blasphemiam abeant, eadem perpendenda sunt, quæ in propositione præsentē inculcavimus.

§. 286.

De divisione blasphemiz.

Si blasphemia consistit in actibus internis, seu in cogitationibus subsistit, *Blasphemia cordis*; si prodit per verba, *Blasphemia oris*; si denique per facta prodit, *Blasphemia operis* vocatur. Poterat eadem quoque dividi in *Blasphemiam directam*, qua ex intentione directa Deus blasphematur, & *indirectam*, qua quis cogitat, dicit vel facit, unde necessario sequitur, quod honori divino adversum, veluti si quis execratur grandinem, quæ fruges prostravit, aut ventum, quæ ædificii tecta dejecit, aut alio modo damnum dedit.

Indirecta blasphemia degenerat in directam, ubi considerans causas secundas exequi voluntatem Dei, consequenter dicta esse in Deum injuriosa, eadem non improbat. Oriuntur etiam cogitationes blasphemiz in Deum in animo præter voluntatem hominis, immo etiam ipso invito: quæ si homo detestetur, blasphemia dici non possunt, cum desit animus detrahendi honori divino, ad blasphemiam requisito. Ceterum differentiz hæ notandæ sunt, ut pateat, ad quosnam actus blasphemia procedere possit, & eas subinde quoque cognoscere utile est ad æstimandos gradus blasphemiz, ut detestanda malitia magis appareat. Et indirectam blasphemiam considerari oportet, ut malitia ejusdem agnita tanto facilius ab eadem abstineamus: id quod omnino sperandum, nisi quis ab omni pietate vacuum habuerit animum. Sicuti virtus in genere optimum adversus vitium præsidium est, utpote cum cujus odio conjuncta (§. 368. part. 1. *Phil. pract. univ.*); ita quoque virtutes, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, firmissimum præ-

præsidium sunt adversus vitia opposita iisdem, quibus melam asferre absque cognitione Dei non datur, hac autem ad officia Deo debita præstanda movetur voluntas.

§. 287.

Unio hominis cum Deo est indentitas voluntatis ac Unio cum noluntatis nostræ & voluntatis atque noluntatis divinæ. Deo quid sit. Quamobrem qui cum Deo unitus est, is eadem vult, quæ vult Deus, & non vult, quæ Deus non vult; quod Deo placet, ipsi placet, quod displicet Deo, ipsi displicet.

Personæ duæ non aliter uniri possunt, quam animo, ita ut earum voluntas & noluntas ad idem tendat. Ita in societate, quam duæ, vel plures personæ ineunt, eandem uniuntur, ut unam repræsentent personam respectu finis societatis (neque enim ipsarum unio ultra societatem extenditur), quatenus eandem habent voluntatem pro virili conferendi, quæ ad obtinendum finem faciunt, cujus causa societas contracta, eandemque noluntatem faciendi, quæ fini societatis adversantur. Nec animorum unio aliter concipi potest. Similiter non aliter concipere possumus unionem hominis cum Deo, nisi ut voluntas & noluntas nostra identificetur cum voluntate divina, ut quemadmodum Deus mundum hunc fecit gloriæ suæ manifestandæ causa (§. 629. part. 1. Theol. nat.) & omnia in eodem dirigit ad hunc finem (§. 632. part. 1. Theol. nat.); ita etiam nos omnes actiones nostras dirigamus ad promovendam gloriam Dei, sicque velimus, quod vult Deus, & per consequens etiam nolumus quod Deus non vult. Deus vult ut gloriam suam promoveat homo (§. 1148. part. 1. Jur. nat.), & lex naturæ, quam tulit homini (§. 274. part. 1. Jur. nat.), dum urget actionum nostrarum directionem ad perfectionem nostram (§. 152. part. 1. Phil. pract. univ.), eodem tendit. Quodsi ergo nos gloriam Dei promovere studemus,

demus, voluntas nostra cum voluntate divina ad eundem finem tendit, ita ut voluntas nostra & divina sit quasi una voluntas. Actiones nostræ tunc non nostra, sed voluntatē Dei reguntur, cumque voluntatis determinatio ab intellectu dependeat, nec nostrum iudicium de actionibus a iudicio Dei differt, ut quemadmodum voluntatis divinæ, ita etiam intellectus divini participes fiamus. Equidem multi de unionē hominis loquuntur; cum tamē distinctam ejus notionem non habeant, quid illa sit non satis intelligunt. Nec dubito fore inter illos forsā non paucos, qui unionem Dei cum homine longe aliud quid esse sibi persuadebunt, quam quod definitio nostra insinuat. Sed quicquid sit, sufficit nos explicasse, quid nomine hoc nobis veniat, & vera esse, quæ de unionē hominis cum Deo demonstramus.

§. 288.

*Quomodo
homo cum
Deo uniatur.*

Charitas hominem cum Deo unit. Charitas enim est habitus diligendi Deum (§. 241.). Qui vero Deum diligit facere non vult, quæ eidem displicent (§. 248.), consequenter operam dat, ut Deo se obediētem præbeat (§. 237.). Quoniam itaque voluntatem suam Deo dat (§. 179.), idēque propriam habere voluntatem non vult, sed voluntas Dei loco propriæ voluntatis ipsi est; eadē vult, quæ vult Deus, eadē non vult, quæ Deus non vult. Quamobrem quia cum Deo unitus est, qui eadē vult, quæ vult Deus, eadē vero non vult, quæ Deus non vult (§. 287.); charitas hominem cum Deo unit.

Medium igitur unionis cum Deo charitas est, cui studere debet, qui cum Deo uniri cupit, & quia obediētia consistit in conformatione voluntatis & noluntatis suæ cum voluntate atque noluntate divina (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), unionis hujus vinculum est, quod non dissolvitur, nisi quando

do ab obedientia receditur: hac enim sublata tollitur unio cum Deo. Ne autem vinculum dissolvatur, charitas perfecta, quæ cum gaudio facimus, quæ Deo placent, ut ipsi placeamus & Deus placeat nobis (*not.* §. 247.), conservanda.

§. 289.

Quoniam amor erga Deum tendit ad studium faciendi, quæ Deo placent (§. 234.), consequenter ad charitatem (§. 241.), charitas vero hominem cum Deo unit (*Incitamentum unionis cum Deo.* §. 288.); *amor erga Deum incitamentum est unionis cum Deo, & quasi fons, ex quo unio cum Deo profuit.*

Quibus in more positum non est vocabulis singulis determinatum tribuere significatum, vocabulum amoris & charitatis promiscue usurpant tanquam synonyma, & amore animos uniri dicunt, seu amantem cum amato, atque amorem per effectum explicantes definiunt, quod sit unio amati cum amato, seu personæ unius cum altera. Sed qui ad ea animum attendit, quæ de amore atque charitate in anterioribus demonstrata sunt, & perpendit, in quonam unio amantis cum amato proprie consistat; statim videt, non sufficienter sic explicari amorem, neque definitionem istam esse fecundam notionem, ex qua de amore cognoscenda demonstrari possunt, neque pragmaticam, ut inde deriventur quæ ad praxin faciunt, multo minus vi ejusdem perspicitur, quomodo inter se cohæreant officia Deo debita.

§. 290.

Similiter quia charitas hominem cum Deo unit (§. *Qualis sit de-* 288.), amor autem erga Deum cum dilectione ipsius *inlectatio uniti* divulso nexu cohæret (§. 243.); *qui cum Deo unitur, eum cum Deo* den amat, consequenter perfectionibus divinis *delectatur* (§. 1171.

LII 3

part.

part. 1. Jur. nat.) &c, quia Dei semper memot est (§. 256.), atque amor ad contemptum rerum terrestrium ducit, ut scilicet delectari nolumus nisi Deo, nec rebus aliis nisi propter Deum (§. 255.), solo Deo constanter ac indefinenter delectatur, nec re alia quacunque nisi propter Deum.

Quæcunque de amore ac dilectione Dei demonstrantur, ad unionem cum Deo trahenda sunt, ut intelligatur qualis sit status ejus, qui cum Deo unitur. Atque vel hinc discimus, quam sit necesse, ut a vagis loquendi formulis abstinemus, & ad significatum determinatum singulas revocemus, immo quæ quocunque modo diversa sunt omni sollicitudine a se invicem distingvamus. Quoniam vero in unione cum Deo omnia pendent ab amore, dilectione atque obedientia, de quibus singulis prolixè satis diximus: ideo non opus est, ut in illa explicanda prolixiores simus.

§. 291.

An extra unionem cum Deo unitus solo Deo constanter ac indefinenter delectatur, nec re alia quacunque nisi propter Deo perpetua Deum (§. 290.), felicitas autem hominis status est, in quo detur felicitas. voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*); unio cum Deo hominem facit vere felicem, nec extra eam perpetua reperienda felicitas.

Videmus itaque, quod ipsa natura nostra, per quam appetitus ad felicitatem determinatus est (§. 324. part. 2. *Phil. pract. univ.*), nos ducat ad unionem cum Deo, modo facultatibus omnibus rite utamur. Etenim ne hanc ducem sequamur, de unione cum Deo parum solliciti, partim a non usu, partim ab abusu facultatum venit. Ceterum hic quoque considerari merentur quæ de felicitatis nostræ ab amore Dei dependentia superius demonstrata & annotata fuerunt (§. 251. & *seqq.*).

§. 292.

§. 292.

Quoniam extra unionem cum Deo non datur perpetua felicitas (§. 291.), omnia vero hominum molimina tandem huc tendunt, ut sint felices, quod satis constat; *Qualis hinc nascatur cura.* nihil quoque magis nobis cura cordique esse debet, quam ut cum Deo uniamur.

Quod de unionem cum Deo parum cogitent homines, ideo contingit, quod eandem ignorent, nec satis distinctam ejus notionem habentes felicitati suæ prorsus adversam esse putent, rebus terrenis nimium addicti, quo tamen animum suum satiare non posse satis superque ipsimet experiuntur.

§. 293.

Unio cum Deo hominem facit participem felicitatis ac beatitudinis divine. Qui enim cum Deo unitur, perfectionibus *Quomodo homo fiat* divinis constanter & perenniter delectatur, Deoque delectatur solo, nec rebus aliis nisi propter Deum *particeps felicitatis &* (§. 290.). Quamobrem cum Deus perenniter fruatur beatitudinis tur voluptate (§. 1084. part. 1. Theol. nat.), quatenus Dei omnem perfectionem possibilem tam suam, quam rerum ceterarum intuetur (§. 199. part. 2. Theol. nat. & §. 511. Psych. empir.), mundi autem totius perfectio consistat in appetitudine manifestandi gloriam ipsius (§. 673. part. 1. Theol. nat.); Deus se solo & rebus ceteris nonnisi propter se delectatur, & per hoc concipitur felicitas Dei (§. 636. Psych. empir.). Unio igitur cum Deo hominem facit participem felicitatis divinæ. *Quod erat primum.*

Enimvero cum Deus fruatur perfectione sua absolute summa, quatenus eadem delectatur, *per demonstrata,* & hæc fruitio pertineat ad beatitudinem ipsius (§. 1087. part.

part. 1. Theol. nat.), unio autem cum Deo vocet in partem hujus fruitionis *per demonstrata n. 1.* eadem quoque hominem participem facit beatitudinis divinæ, quantum fert natura ipsius, cum qualis in Deo est homini nulli communicari possit (§. 1091. part. 1. Theol. nat.) Quod erat alterum.

Velim, quæ hic demonstrantur, probe perpendantur: ab his enim pender rerum scitu optatissimarum interior cognitio. Discimus hinc, quanti debeat fieri hominis unio cum Deo, quam adeo parvi faciunt homines, ut in eam nullam conferant curam atque cogitationem. Discimus hinc quanta sit bonitas divina, & quam benignissimum habemus dominum, qui nos servos suos admittit in communionem bonorum suorum, ut iisdem fruamur, quantum possumus. Immo ut taceamus alia, patet hinc fons verus & perennis felicitatis, ex quo haurire licet aquas, quæ sitim nostram restinguunt. Qui nomen Christo dedimus, beatitudinem speramus æternam ab ipso nobis promissam, eamque consistere docemur in cognitione Dei intuitiva, quæ sit fons voluptatis perennis. Quod si propositionis præsentis demonstrationem rite perpendamus, modo principia, quæ eam ingrediuntur, satis fuerint perspecta, quemadmodum penitus perspicui possunt, si quis in operibus nostris perlegendis debitam operam collocaverit; ad beatitudinem illam distinctius cognoscendam adducemur, atque simul agnosceamus, quomodo unio cum Deo in hac vita incepta in vita altera perficiatur, & in quonam prægustus vitæ æternæ consistat. Quoniam vero me vel tacente pater, de his expressius dici non posse, nisi alia præsupponantur, quæ ex Theologia revelata petenda sunt; nobis sufficit attentionem eorum excitasse, qui doctrinæ nostræ usum in Theologia revelata facere voluerint. Cum nos non tradamus, nisi quæ ex principis rationis demonstrari possunt; qui laborem istum in se suscipere veluerit, non modo conformitatem fidei cum

cum ratione clarissime perspiciet, verum etiam patebit, quænam fides rationi superaddat & quomodo ea adversus irrisores hujus seculi sit defendenda. Non desunt qui sperant fore tempus, quo Theologi philosophiam, quam profiteamur, in usum suum convertent: ast nos hoc providentiæ divinæ committimus contenti sparsisse semina, quæ in alienis agris fertilem segetem spondent.

§. 294.

Unio cum Deo similitudinem animæ cum Deo promovet. Et Quomodo si-
enim qui cum Deo unitur, eadem vult, quæ vult Deus *militudo a-*
(§. 287.). Enimvero Deus vult, ut omnes nostras actiones diri- *nima cum*
gamus ad perfectionem nostram (§. 905. *part. 1. Theol. nat.*), Deo promo-
consequenter ut facultates animæ, quibus essentialis *simi-*
littudo inter Deum & animam nostram continetur (§. 1092.
part. 1. Theol. nat.), continuo magis magisque perficiamus,
quemadmodum de singulis demonstravimus in Jure natu-
ræ (§. 198. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*) & quomodo id
fieri possit ostendimus in parte prima & secunda Ethicæ.
Quamobrem patet, unione cum Deo similitudinem animæ
cum Deo promoveri.

Similitudo, de qua hic loquimur, ea est, quam acciden-
talem vocamus, & quæ opponitur essentiali, quam demon-
stravimus (§. 1092. *part. 1. Theol. nat.*). Hæc homini na-
turalis est, illa vero acquirenda. Quodsi acquiri debeat,
necesse ut facultates animæ perficere studeamus: id quod
fit, si eadem sit nobis, quæ Deo voluntas. In hac autem
identitate unio cum Deo consistit (§. 287.). Facultates,
quales natura insunt animæ, habent aliquam similitudinem
cum essentia divina; ast quando perficiuntur, similitudo ista
fit major. Cum lege naturæ intendatur perfectio hominis
accidentalis; eadem intenditur similitudo animæ cum Deo.

(Wolffii Ethicæ Part III.)

M m m

Theo.

Theologi hanc similitudinem imaginem Dei appellant, quam cum primo homini concreatam fuisse docent, in unione cum Deo eadem renovatur. Sed quæ in Theologia revelata hisce superadduntur, quæ rationis lumine agnoscuntur, non sunt fori nostri.

§. 295.

Cur in unionem cum Deo agnitio Dei perficiatur.

Quoniam unione cum Deo similitudo animæ cum Deo promovetur (§. 294.), notiones autem perfectionum divinarum, seu attributorum Dei consequimur, si notiones distinctas eorum, quæ animæ nostræ per essentiam & naturam ejus insunt, a limitationibus liberemus (§. 1095. part. 1. Theol. nat.), nec indubium vocari potest, notiones istas esse magis distinctas, quò magis facultates nostræ perficiuntur, vi eorum, quæ fusissime demonstrata sunt in parte prima & secunda Ethicæ; si cum Deo unimur & hanc unionem continuo magis magisque perficere studemus, Deum quoque continuo intimius cognoscimus, consequenter in iis, quæ ab agnitione Dei dependent, proficimus.

Pendent ab agnitione Dei omnia officia Deo debita (§. 1.), quæ sine hac ne quidem recte agnoscuntur (§. 2.). Pendet quoque ab eadem virtutis omnis studium, quatenus officia erga Deum non uno modo in idem influunt, idemque faciunt, perficiunt atque conservant, sicut ex iis, quæ passim de ipsis demonstrantur, satis superque apparet. Pendet denique ab eadem felicitas hominis, non modo quia sine virtute nemo felix esse potest (§. 400. part. 1. Phil. pract. univ.), verum etiam quia præstatione officiorum erga Deum magna felicitatis nostræ pars continetur, immo extra unionem cum Deo perpetua felicitas reperiri nequit (§. 291.). Quod si similitudine animæ essentiali cum Deo destitueremur, ne quidem fieri posset, ut Deum agnosceremus,

remus (not. §. 1095. part. 1. Theol. nat.). Quo major itaque similitudo ista efficitur, quando ad essentialem accedit accidentalis, studio ac labore acquirenda; eo magis quoque proficere possumus in agnitione Dei. Discimus hinc, quantum fallantur, qui perfectionem facultatum cognoscendi pro vano venditant ornatu & perfectionem voluntatis absque perfectione intellectus obtinendam fingunt ac scientiam physicam, immo ipsam historiam naturalem ad solam curiositatem referunt, non attendentes, quod hæc scala sit, per quam ad Deum ascenditur, & quod perfectio facultatum cognoscendi nos aptos reddat ad ascendendum per eam altius. Qui sic sentiunt, animum saltem attendunt ad ab-usum & de eo, quod fieri debet, judicant ex eo, quod fieri solet, non vero considerant usum, qui vulgo negligitur. Ut vero usum cognoscamus, necesse est ut veritatum nexum intime perspiciamus: id quod extra systema fieri non posse haud difficulter apparet, cum in hoc veritates per continuas demonstrationes inter se connexæ exhibeantur. Juvat quoque, præsertim hebetiores, ut omnia referant ad Deum, nec judicium deproperent, ubi defectu notionum satis distinctarum & quantum datur, adæquatarum videre nequeunt, quomodo se ad Deum habeant, ne sibi videantur in iis acuti, in quibus cæcutiunt, amplius de facultatibus suis sperantes, quam in ipsis est. Turpius vero peccant, qui cum possent Deum intimius cognoscere atque pietatis studium perficere, in limine scalæ subsistunt, per quam ad Deum ascendere debebant, parum considerantes, quo tendere debeant omnia molimina nos perficiendi, & quomodo tandem perfectio nostra terminetur (§. 917. part. 1. Theol. nat.). Ceterum hinc quoque manifestum est, quomodo nos perficere studeamus propter Deum, non gloriam nostram intendentes, sed divinam. Patebit autem suo loco, quam firmum munimentum hoc sit contra vicia, quibus vulgo contaminatur animus eruditorum.

Mmm 2

§. 296.

§. 296.

*Quomodo di-
vine nature
participes
reddamur.*

Similiter quoniam unio cum Deo similitudinem animæ cum Deo promover (§. 294.), Deus autem intellectū perfectissimū (§. 163. part. 1. Theol. nat.) & voluntate perfectissimā gaudet (§. 386. part. 1. Theol. nat.), ideoque ad similitudinem cum Deo tanto propius acceditur, quanto magis intellectus & voluntas perficitur; *unione cum Deo participes reddimur divine nature, quantum conditio finitudinis humane permittit.*

Perfectionem intellectus & voluntatis Dei cognoscere tenemur, ut habeamus exemplar, quod imitemur, quamvis ad eam tanquam ad metam nunquam pervenire possimus, propter incommunicabilitatem perfectionis absolute summæ. Urget hoc imitamentum Christus Matth. V. 48. quemadmodum fufius me exposuisse memini in Horis subsecivis Marburgensibus. Absit itaque, ut tibi persuadeas, quasi affectatio similitudinis cum Deo hominem reddat superbum, & eum a Deo separet! Id enim verendum non est, si Deum imitari studeamus & hoc studium ex unione cum Deo proficiscatur. Perfectionem Dei summam cum semper respiciamus & quantum ab ea absit perfectio nostra tanto evidentius perspiciamus, quanto hæc major fuerit; coram Deo potius humiliamur & omnis fastus atque superbia procul arceatur. Huc etiam referri poterat, quod supra jam monuimus (not. §. 287.), quomodo intellectus ac voluntatis divinæ siamus participes.

§. 297.

*Vitia unioni
cum Deo re-
pugnant.*

Vitia repugnant unioni cum Deo. Qui enim vitio deditus est, actiones suas aliter dirigit, quam lege naturæ præscribitur (§. 322. part. 1. Phil. præf. univ.), consequenter quam

quam Deus vult (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum unio hominis cum Deo consistat in identitate voluntatis & noluntatis nostræ cum voluntate atque noluntate divina (§. 287.); vitia repugnant unioni cum Deo.

Quamdiu quis vitiis deditus, cum Deo uniri nequit, & quando in vitia prolabitur, unio cum Deo tollitur. Quamobrem qui cum Deo vult uniri, a vitiis sese abstinere tenetur, & qui cum Deo unicus permanere vult, sollicite sibi cavere debet, ne in vitium incidat. Deficientis igitur unionis cum Deo signum sunt vitia, quæ hominem a Deo separant, consequenter unionem cum Deo vel impediunt, vel tollunt.

§. 298.

Quoniam vitia unioni cum Deo repugnant (§. 297.); *Odium vitii*
Qui cum Deo unicus est, vitium odit. *conjunctum*

Vitiorum itaque odium signum est unionis cum Deo, si cum unione quis pietatem colit. Etenim cum virtute præditus vitium Dei oderit (§. 368. part. 1. *Phil. pract. univ.*), fieri autem possit ut quis virtutem colat sola intrinseca honestate actionum permotus, consequenter pietate sejuncta, quamvis virtus ejus imperfecta sit; odium quoque vitiorum signum unionis cum Deo non est, nisi constet, id proficisci ex amore in Deum, ut ideo displiceat, quia Deus amatur, cujus voluntati adversatur. Multo minus autem ex odio vitii cujusdam particularis unio cum Deo colligitur. Constat enim vitia quædam odio haberi, quamvis aliquis delectetur aliis, immo nec fieri posse, ut quis omnibus delectetur, cum alia aliis repugnent, nec in eodem subjecto simul inesse possint. Notandum præterea, vitium quoddam odio haberi in aliis, ut ut ipsemet quis eidem fuerit deditus. Quamobrem neces-

se est, ut constet, vitium in se & quatenus Deo displicet spectatum odio haberi, si quidem ex eo colligenda sit unio cum Deo.

§. 299.

An unio cum Deo vitium omne excludat. Unio perfecta cum Deo vitium omne excludit. Cum enim unio cum Deo consistat in identitate voluntatis ac voluntatis cum voluntate divina (§. 287.), si perfecta fuerit, fieri non potest, ut homo quidpiam velit, quod Deus non vult. Enimvero si vitio cuidam deditus fuerit homo, cum certas actiones aliter determinet, quam lege naturali præscribitur (§. 322. part. 1. *Phil. præf. univ.*), utique vult, quæ Deus non vult (§. 278. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Perfecta igitur unio cum Deo vitium omne excludit.

Unio cum Deo requirit voluntatem omnem, non fert divisionem, ut in aliis quis velit, quod vult Deus & ipsi placet, in aliis vero, quod Deus non vult ipsique displicet. Quamobrem patet, continuo dandam esse operam, ut unio cum Deo magis magisque perficiatur. Potest hæc eodem modo, quo charitas (not. §. 247.), dividi in incipientem, proficientem & perfectam, prouti nimirum charitas, quæ hominem cum Deo unit, fuerit vel incipiens, vel proficiens, vel perfecta: in quolibet autem actionum genere semper habenda est charitatis ratio. Neque hoc molestum videbitur, modo convicti aut persuasissimi simus, extra unionem cum Deo non esse sperandam perpetuam felicitatem (§. 291.). Cum vitium quodlibet hominem reddat infelicem (§. 406. part. 1. *Phil. præf. univ.*); vitio cuidam deditus impedire nequit, quo minus voluptas & molestia alternent (§. 636. 637. *Essch. empir.*). Qui ad perfectam unionem cum Deo non adspirant, propterea quod vitio quodam adhuc delectantur, cui nuncium mittere nolunt, felicitatis veræ, cujus in unio-

unionem cum Deo participes reddimur (§. 291.), cognitionem vivam nondum habent. Atque hinc intelligitur, quam necessarium sit, ut, qui ad unionem cum Deo adspirat, ante omnia felicitatem veram agnoscere studeat, ne voluntate nocua decipiat.

§. 300.

Quoniam animus nondum purus est, si appetitioni & aversioni, seu volitioni & nolitioni quidpiam vitiosum adhuc inhaeret (§. 599. part. 2. Eth.), unio autem cum Deo nullum fert vitium (§. 299.); unio cum Deo requirit animum purum. *Qualem animum requirat unio cum Deo.*

Ab omni vitiorum labe purgandus est animus, si quis cum Deo uniri voluerit. Cum puritas animi obtentu admodum difficilis sit (§. 607. part. 2. Eth.), vel exinde discimus, perfectam quoque cum Deo unionem obtentu difficilem esse. Accedit, quod quævis culpa puritati animi obstet (§. 608. part. 2. Ethic.). Nemo vero est qui nesciat, quam facile committantur actiones culposæ, & quam difficile sit ab omni culpa vacuum habere animum. Quo vero difficilius obtentu fuerit, quod tamen ut consequamur, maxime interest, eo majore animi contentione enitendum ad id consequendum. Enimvero cum amor erga Deum sit incitamentum unionis cum Deo (§. 289.), dulcedo ejus arceat molestiam, quam difficultas eam obtinendi creare poterat, aut saltem eidem vim detrahit, ne aversatio vincat appetitum, ut a studio contendendi ad unionem cum Deo desistamus.

§. 301.

Unio cum Deo requirit voluntatem perfectam. Cum enim unio cum Deo consistat in identitate voluntatis nostræ cum voluntate divina (§. 287.), Deus autem velit, ut actiones nostras cum Deo. *Qualem voluntatem requirat unio cum Deo.*

nostras juxta legem naturæ determinemus (§. 278. part. 1. *Phil. præf. univ.*); unio cum Deo requirit, ut actiones nostras juxta legem naturæ, minime vero contraria ratione determinare velimus. Quamobrem cum lex naturæ urgeat perfectionem nostram (§. 152. part. 1. *Phil. præf. univ.*), consequenter ut non appetamus nisi bonum verum (§. 557. *Psych. empir.*), voluntas autem perfecta sit, quæ non determinatur nisi per bonum verum (§. 271. part. 1. *Jur. nat.*); unio cum Deo; requirit voluntatem perfectam.

Quæ igitur de voluntate perficienda demonstravimus (§. 133. *Et seqq. part. 2. Eth.*), ea quoque faciunt ad unionem cum Deo consequendam. In Philosophia morali coherere omnia, nec traditur in antecedentibus, quod usui non sit in sequentibus. Quamobrem difficultates quoque, quas superare nequit, offendit qui per saltum consequi studet, ad quod nonnisi per gradus pater aditus, aut facere negligit, quod una faciendum erat, nisi omnis labor in cassum cadere debeat.

§. 302.

An ad eam sufficiat voluntas perfecta (§. 301.), voluntas autem bona nondum perfecta est (§. 132. part. 2. *Eth.*); *ad unionem cum Deo non sufficit voluntas bona.*

Falluntur omnino qui sibi persuadent, voluntatem bonam ad unionem cum Deo sufficere, propterea quod sibi videntur non velle, nisi quod vult Deus, consequenter voluntatem suam eandem esse cum voluntate divina, quemadmodum unio cum Deo requirit (§. 287.). Enimvero si bona fuerit voluntas, generaliter saltem determinata est ad committendas actiones, quas Deus a nobis committi vult & ad abstinendum a contrariis (§. 121. part. 2. *Eth.*), ideo-

ideoque saltem propositum firmum est non volendi, nisi quod vult Deus, consequenter ad unionem cum Deo contendendi. In hoc autem proposito nondum consistit unio. Ad hanc igitur ut pervenias, necesse est ut, quoties offertur agendi occasio, constet, quidnam Deus velit, ut facias, consequenter cum Deus velit, ut actiones nostras legi naturæ conformemus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), exacta requiritur legis naturæ scientia, ut voluntas perficiatur (§. 134. *part. 2. Eth.*). Quamobrem quæ de voluntate bona & perfecta demonstravimus in secunda Ethicæ parte probe consideranda sunt, si quis ad unionem cum Deo adspirat, atque particeps fieri vult eorum, quæ ab unionem cum Deo dependent (§. 291. & *seqq.*). Brevitatis causa non semper mentionem facimus voluntatis, cum per se pateat, quæ de voluntate dicuntur, eadem de voluntate quoque valere.

§. 303.

Cui curæ cordique est unio cum Deo, eum peccati pœnitet. De pœnitentia. Etenim cui curæ cordique est unio cum Deo, is propositum firmum habet non volendi, nisi quod vult Deus unionis cum (§. 287.). Quoniam itaque Deus vult, ut actiones nostras legi naturæ convenienter determinemus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), peccatum vero legi naturæ contrariatur (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quando peccavit, se male fecisse sibi conscius est. Quamobrem cum eum facti pœniteat, qui se male fecisse agnoscit (§. 759. *Psych. empir.*); cui curæ cordique est unio cum Deo, eum peccati pœnitet.

Quem peccati, quod agnoscit, nondum pœnitet, is quoque unionem cum Deo parum curat. Agnoscit enim se fecisse, quod Deus non vult: cum vero ipsi non displiceat, quod hoc fecerit, nec ipsi propositum firmum est volendi.

(Wolffii Ethicæ Pars III.) Non lunt-

luntatem suam voluntati divinæ conformandi, consequenter animum ejus non tangit cura, ut cum Deo uniatur.

§. 304.

*Fons illius
pœnitentie.*

Cum amor in Deum incitamentum sit unionis cum Deo & quasi fons, ex quo unio cum Deo profluit (§. 289.), cui autem unio cum Deo curæ cordique est, cum peccati pœnitet (§. 303.); si eum peccati pœnitet, cui curæ cordique est unio cum Deo, pœnitentia profluit ex amore erga Deum.

Quo magis quis Deum amat, eo magis quoque ipsum pœnitet, quod fecerit, quod eidem displicet. Experimur hoc in nobis, si quid fecimus, quod ægre fert, quem impense amamus. Pœnitentia comes individua est amoris, si amans agnoscit se facto suo tædium creasse amato. Quoniam actiones legi naturæ contrariæ hominem in mala præcipitem dant; mali consideratione pœnitentia solet excitari, cum inde agnoscat qui peccavit se male fecisse. Ast tum pœnitentia non fluit ex amore Dei, quamvis originem deducat ex amore sui. Differt itaque ab ea pœnitentia, qua ejus angitur animus, qui unionem cum Deo curæ habet, cum hæc amore Dei singulari quodam modo temperetur.

§. 305.

*Quodnam
propositum
ex pœniten-
tia sequatur.*

Quoniam eum, cui curæ cordique est unio cum Deo, peccati pœnitet (§. 303.), nimirum quia repugnat unioni cum Deo (§. 297.), quem amat (§. 304.), pœnitentia autem ducit ad propositum id, cujus pœnitet, in posterum non faciendi (§. 363. part. 2. Eth.); si peccatum is agnoscit, cui curæ cordique est unio cum Deo, idem posthac non committere sibi proponit.

Ejus igitur pœnitentia conjuncta est cum proposito voluntatem emendandi. Quamobrem ut idem exequatur,
unio-

unionis cum Deo firmandæ causa voluntas emendanda. Quamobrem huc faciunt, quæ de voluntatis emendatione integro capite tradidimus (§. 153. *Et seqq. part. 2. Eth.*). Usui hæc imprimis sunt, ut in unione cum Deo proficiamus. Quoniam vero incitamentum ad hanc unionem est amor erga Deum (§. 289.), ex quo etiam profuit penitentia (§. 304.); studium emendandi voluntatem amor erga Deum incendit. Quodsi hoc negligatur, voluntate non emendata, parum prodest propositum, cum hoc minime sufficiat, ne denuo peccemus, quando voluptatum illecebris irritamur,

§. 306.

Deum odio habere dicitur, qui ex iis, quæ de Deo *Odium Dei* cognoscit, tædium, sive molestiam percipit. *Odium igitur quid sit.* Dei seu erga Deum est dispositio animæ tædium percipiendi ex iis, quæ de Deo cognoscimus.

Opponitur odium amor erga Deum. Quemadmodum itaque amor est dispositio animæ ex summa Dei perceptione voluptatem maximam percipiendi (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*); ita ex adverso odium est dispositio animæ ex iis, quæ de Deo cognoscimus, tædium percipiendi.

§. 307.

Qui Deum vere agnoscit, eum odio habere nequit. Deus *An Deus odio* enim ens perfectissimum est absolute tale (§. 14. *part. 2. haberi possit.* *Theol. nat.*), nec ipsi tribui possunt, quæ ullo modo defectum aliquem involunt (§. 37. *part. 2. Theol. nat.*). Quamobrem qui Deum vere agnoscit, qualis nimirum est (§. 505. *Log.*), nonnisi perfectionum divinarum sibi conscius est, consequenter cum ex cognitione viva perfectionum divinarum oriatur amor erga Deum (§. 223.), amor vero

Nnn 2

atque

atque odium sibi mutuo repugnent (§. 623. part. 1. *Jur. nat.*); qui Deum vere agnoscit, eum odio habere nequit.

Ostenditur etiam hoc modo. Deus summe amabilis est, ita ut non detur ens aliud, quod æque amabile sit (§. 230. part. 2. *Theol. nat.*). Quamobrem qui Deum vere agnoscit, qualis nimirum est (§. 505. *Log.*); is quoque agnoscit, non dari ens aliud, quod æque amabile sit, quemadmodum Deus. Quamobrem cum odium erga Deum repugnet amorì erga ipsum (§. 1171. part. 1. *Jur. nat.* & §. 306. *h.*); qui Deum vere agnoscit, eum odio habere nequit.

Contra naturam est, ens summe amabile odio haberi, si vere agnoscitur. Immo absurdum est, odisse Deum. Quando enim hominem odio habemus, anima disposita est ad voluptatem percipiendam ex ejus infelicitate (§. 661. *Psych. empir.*), ideoque tendit ad promovendam infelicitatem ejus, quem odio habemus (§. 308. part. 2. *Eth.*). Deo autem competit felicitas absolute summa (§. 226. part. 2. *Theol. nat.*), quæ, cum Deus prorsus immutabilis sit (§. 17. part. 2. *Theol. nat.*), mutari nequit. Et, si vel maxime odium Dei concipias per modum rerum inanimatarum, ita ut tantummodo consistat in tædio, quod ex ipso percipitur (§. 682. *Psych. empir.*), non minus tamen absurdum est. Tendit enim odium rerum inanimatarum ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas (§. 311. part. 2. *Eth.*). Deus autem interire nequit (§. 79. part. 1. *Theol. nat.*), nec de loco in locum moveri potest (§. 1058. part. 1. *Theol. nat.*). Nihil igitur absurdius cogitari potest, quam odium erga Deum, cum nihil magis tam naturæ divinæ, quam humanæ adversetur ac rationi contrarium sit.

§. 308.

Quoniam Deum odio habere nequit, qui ipsum ve- *Quando id*
re agnoscit (§. 307.); Si quis Deum odio habet, necesse est ut contingat.
per errorem ipsi tribuat, quæ non conveniunt eidem, sibi autem
displicent (§. 677. Psych. empir.).

Quamvis maxime absurdum sit Deum odio habere (*not.*
 §. 307.); absurditas tamen non agnoscitur, nisi Deum co-
 gnoscamus, qualis revera est. Nihil magis familiare est
 hominibus, quam ut Deum concipiant instar hominis. Quam-
 obrem si per errorem Deo tribuunt, quæ sibi displicent;
 odio commovetur appetitus sensitivus contra Deum, quem
 admodum contra hominem: neque enim perpendunt, quid
 sibi velit odium, cum quo tendant appetitiones eodem con-
 clusæ non intelligant, utpote nonnisi confuse percipientes
 affectum. In affectibus hominum non raro deprehenditur
 absurditas, quia quæ eosdem ingrediuntur nec distincte a-
 gnoscuntur, nec ad rationis trutinam expendantur.

§. 309.

Si quis sibi persuadet, quæ a Deo prohibentur & ob quæ De odio erga
hominem punire vult, ea hominem reddere felicem; odium erga Deum pecca-
Deum concitatur. Etenim qui sibi persuadet, ea se felicem torum probi-
reddere, quæ a Deo prohibentur, & ob quæ hominem bitorem &
punire vult; is putat Deum maxime invidere felicitati ho-
pænarum in-
minum. Quamobrem cum appetitus hominis per naturam
filiorem.
 suam feratur in felicitatem (§. 324. part. 2. Phil. præct. univ.),
 infelicitatem aversetur (§. 325. part. 2. Phil. præct. univ.);
 fieri non potest aliter, quam ut ex prohibitione divina
 & animadversione in peccatores tædium percipiat (§. 156.
 part. 2. Eth.). Enimvero Deum odio habet, qui ex iis,
 quæ de Deo cognoscit, tædium percipit (§. 306.). Odi-
 um igitur erga Deum concitatur, si quis sibi persuadet,

Nnn 3

quæ

quæ a Deo prohibentur & ob quæ hominem punire vult, ea hominem reddere felicem.

Qui peccatis delectantur, tunc putant se felices esse, si animo suo indulgere possint. At cum peccata consistant in transgressione legis naturæ (§. 440. 139. *part. 1. Phil. pract. univ.*), transgressione autem legis naturalis homo infelix fiat (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*); omnino errant (§. 623. *Log.*), quando Deum peccatorum prohibitorum sibi repræsentant tanquam invidentem felicitati suæ. Odium itaque Dei nascitur ex errore, quo Deo tribuunt, quæ procul ab eodem absunt, cum is lege sua non intendat nisi nostram felicitatem ac salutem nostram consulere studeat (§. 189.).

§. 310.

*Remedium
istius odii.*

Quoniam odium erga Deum concitatur, si quis sibi persuadet, quæ a Deo prohibentur & ob quæ hominem punire vult, ea hominem reddere felicem (§. 309.), Deus autem legislator induit personam patris salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis (§. 189.), & odium extingvitur, si cui persuaseris, quod in altero displicet, re vera non adesse, aut quod sine ratione displicet, placere potius debere (§. 451. *part. 2. Eth.*); si quis Deum peccatorum prohibitorum & punitorem sibi repræsentat tanquam invidentem felicitati suæ, ostendendum est, quod consulat salutem ipsius (§. 189.), & quod præcepta & prohibitiones divine a bonitate divina proficiantur (§. 992. *part. 1. Theol. nat.*), ac ideo lege divina delectari eandemque caram habere debeamus.

Hæc si cognoscamus, verendum non est, ne odium erga Deum tacite sese insinuet in animos nostros. Etenim contingit, ut tacite irreat in animum hominis, si vel maxime hor-

horrendum dictu videatur odisse Deum, cum horrorem saltem incutiat metus pœnæ. Semper autem obstabit amori erga Deum, si ignores bonitati divinæ hoc esse tribuendum, quod ad servandum legem naturæ nos obligat, nec placebit Deus, quemadmodum placere poterat atque debebat, quamdiu ignorantia ista laboras. Equidem qui peccatis delectantur, veritatis hujus tam salutaris non adeo facile convincuntur, cum præjudicatæ opiniones altas in mente radices egerint difficulter eradicandæ, & concupiscentiæ pravæ, quæ in alteram naturam degenerarunt, reluctantur, quando veritati assensus præbendus; non tamen profusus desperandum, si ea sollicitè observaverimus, quæ de voluntate corrupta emendanda prolixè demonstravimus & inculcavimus in parte secunda Ethicæ. Et quamvis vix sperandum, ut demonstrationes capiant; si tamen demonstrationes resolvantur in sua principia, facile hinc constabit, unde petenda sint argumenta suasoria a posteriori confirmanda: id quod in genere notandum est, ubi provocandum est ad veritates in systemate a nobis demonstratas, erroribus in praxi morali nocuis opponendas.

§. 311.

Qui Deum legislatorem blasphemat, odium erga Deum pro-De blasphemat. Etenim qui Deum legislatorem blasphemat, honori *mi* odii er-
divino detrudere studet, quod hæc præceperit, ista *ga* Deum si-
prohibuerit, ac inobedientem punire velit (§. 1157. *gno.*
part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum nemo non hinc
colligat, quod ex eo tædium percipiat, qui vero tædium
percipit ex eo, quod de Deo cognoscit, Deum odio
habeat (§. 306.); qui Deum legislatorem blasphemat, *odiam er-*
ga Deum prodit,

Blasphemia Dei legislatoris signum est odii erga Deum.
Supponimus nimirum blasphemiam prodi per verba, vel
facta, seu esse blasphemiam oris, vel operis (§. 286.), si
alii

alii hinc colligere debent odium erga Deum. Quodsi enim blasphemia cordis fuerit, qualem tantum non semper continet odium Dei ob præcepta & prohibitiones ipsius (§. 1156. part. 1. *Jur. nat.*), cum ea in cogitationibus subsistat (§. 286.), se odio habere Deum hinc saltem intelligit, qui Deum in corde blasphemat. Signa vero vitiorum non modo dantur, ut per ea cognoscamus aliena vicia, verum etiam ut nobis inotescant propria.

§. 312.

De odio erga Deum obfortunam non satis faventem. Si quis indigne fert, quod Deus non fortunatiorem sibi dederit fortunam, aut mala quædam a se averterit; Deum odio habet. Si quis enim indigne fert, quod Deus non fortunatiorem sibi dederit fortunam, aut mala quædam a se averterit; is putat Deum debuisse sibi dare fortunam fortunatiorem, aut mala a se avertere, consequenter cum quod Deus facit aversetur (§. 590. *Psych. empir.*), ex eo tædium percipit (§. 156. part. 2. *Eth.*). Quoniam itaque Deum odio habet, qui ex eo, quod de ipso cognoscit, tædium percipit (§. 306.); si quis indigne fert, quod Deus non fortunatiorem sibi dederit fortunam, aut mala quædam a se averterit, Deum odio habet.

Odium hoc erga Deum omnino nascitur ex errore, qui de Deo fovetur. Quamvis enim verum sit, omnia, quæ fiunt in hoc universo, subesse providentiæ divinæ atque in æterno decreto de mundo creando contineri; multos tamen errores veritati admiscet, qui indigne fert, quod Deus sibi non dederit fortunam fortunatiorem, nec mala, quibus obnoxius factus est, a se averterit, cum Deus providentia sua entri cuique tantundem conferat boni, quantum salva sapientia sua fieri potest (§. 933. part. 1. *Theol. nat.*), & tantundem quoque ab ente quocunque arceat mali, quantum

tum eadem salva fieri potest (§. 934. *part. 1. Theol. nat.*), atque mala tam physica, quam moralia, quæ salva perfectione hujus universi (§. 556. *part. 1. Theol. nat.*) & sapientia sua tollere nequit (§. 676. *part. 1. Theol. nat.*), ad bonum finem dirigit (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut nemo habeat, quod de bonitate ipsius conqueratur (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ea perpendamus, quæ de existentia mali in hoc universo demonstrata sunt in parte prima Theologiæ naturalis, multo plures errores deprehendimus, a quibus odium in Deum in præsentī casu dependet. Accedit, quod plurimum quoque fallatur, qui Deum odio habet, quod putet Deum sibi obligatum esse ad hæc, vel ista bona conferenda, aut hoc, vel istud malum depellendum. Sed de eo plura dicenda erunt suo loco. Veritatem in errorem vertit, qui vero falsa admiscet. Hæc probe notanda sunt, ne in dubitationem adducatur, quod ante demonstravimus, ex vera Dei agnitione non posse nasci odium erga Deum (§. 307.), sed si quod oritur, id ex errore provenire, quo Deo tribuuntur, quæ homini displicent (§. 308.). In præsentī omnino casu attendendus est animus ad rationem, cur quis indigne ferat, quod Deus non fortunatiorem reddiderit fortunam ipsius, aut quod malum non averterit; non vero saltem queritur, quid Deus fecerit, aut non fecerit. Factum enim & non factum Dei non est ratio sufficiens odii concitati, sed ea querenda est in judicio hominis de eo, cujus animus odio erga Deum inquinatur.

§. 313.

Quoniam odio habet Deum, qui fert indigne, quod *Remedium* sibi non dederit fortunam fortunatiorem, aut quod mala *odii ipsius*. quædam a se non averterit (§. 312.), cum ex falso de
(Wolffii Ethicæ Part III.) Ooo facto

facto, vel non facto Dei judicio proficiscatur odium (§. 308.), ideoque demendus sit error, si odium extingvendum (§. 432. part. 2. Eth.); si quis Deum odio habet, quia indigne fert, quod fortunam suam non fecerit fortunatiorem, mala quedam a se averterit, ostendendum est, quod Deus ipsi adnihil sit obligatus, vi eorum, quæ de dominio Dei in parte prima Theologiæ naturalis demonstrata sunt, & quod Deus pro præstita ipsi obedientia nihil retribuere obligetur (§. 181.), quodque Deus nihil fecerit, quæ bonitati ejus summa repugnet, vi eorum, quæ de bonitate atque providentia divina in parte prima Theologiæ naturalis demonstrata sunt.

Corrigenda est falsa opinio, quam Deum odio habens fovet cum de factis suis, ob quæ se meliore fortuna dignum existimat, vel non minus dignum, quam alium, qui eo gaudet, quod ipse cupit atque in votis habet, tum de facto Dei. Ad errorem priorem corrigendum facient multa, quæ suo loco tradentur, ubi de animo sorte sua contento, itemque de acquiescentia in providentia divina sumus acturi; ad posteriorem vero abunde sufficiunt in parte prima Theologiæ naturalis demonstrata, ad quæ provocamus, & quorum palmaria commemoravimus in annotatione ad propositionem præcedentem. Observanda autem hic quoque sunt, quæ paulo ante annotavimus, si aliis ad mentem saniozem revocandus (not. §. 310.). Qui autem sibi a vitio hoc abominando cavere voluerit, ne eodem contaminetur animus; is omnium optime sibi consulit, si Deum agnoscere studeat, ut ex viva cognitione nascatur amor (§. 223.), qui odio nullum concedet locum. Præstat mentem sanam conservare, quam demum a labe, qua inficitur, animum purgare, quemadmodum jam alias ostendimus, præstare corruptionem voluntatis præcavere, quam corruptam emendare.

§. 314.

Qui Deum blasphemat, quod non fortunatiorem sibi dederit De blasphemam, aut mala quædam a se averterit; odium erga Deum mia ob ma-
prodit. Qui enim Deum blasphemat, quod non fortuna-
torem sibi dederit fortunam, aut mala quædam a se aver-
sentiam, bo-
terit, bonitati divinæ detrahare studet (§. 1157. part. 1. Jur. norum ab-
nat. & §. 699. part. 1. Theol. nat.). Quoniam vero sentiam.
hinc satis apparet, quod tædium percipiat ex eo; quod
Deus non fecit, qui vero tædium percipit ex eo, quod
de Deo cognoscit, Deum odio habet, (§. 306.); qui De-
um blasphemat, quod non fortunatiorem sibi dederit for-
tunam, aut mala quædam a se averterit, odium erga
Deum prodit.

Si odium erga Deum vires capit, semper cum ira con-
junctum est. Etenim siue qui Deum odio habet eundem
sibi repræsentet tanquam felicitati suæ invidentem (§. 309.),
siue tanquam minus sibi providentem (§. 312.), cum pu-
tet, Deum non fecisse quod facere debuisset, sibi a Deo
injuriam factam esse opinatur. Quamobrem cum tædium
ex injuria nobis illata perceptum & cum odio ejus, qui
eam intulit, conjunctum ira sit (§. 862. Psych. empir.); qui
Deum odio habet, siue quod eum sibi repræsentet tanquam
felicitati suæ invidentem, siue tanquam minus sibi provi-
dentem, Deo irascitur, quam primum odium vires capit.
Qui Deum ea de causa blasphemant, iram magis produnt,
quam odium, cum illa sit affectus vehementior, quam o-
dium.

§. 315.

Error, quasi Deum miseria hominum per se delectet, aut o-De errore,
dium erga Deum concitat, aut saltem amoris erga ipsum officit. quasi Deum
Etenim qui putat per se miseriam hominum delectare De-
miseria
um,

hominum per se delectet. um, cum miseriam faciant mala, quibus homo affigitur (§. 329. part. 2. *Eth.*), Deum sibi repræsentat tanquam voluptatem percipientem ex malis, quibus homo affigitur, Quodsi ergo ipse homines amet, quoniam ex eorum tædio tædium ipse percipit (§. 642. *Pfych. empir.*), quod Deum miseria hominum per se delectet, utique displicet (§. 542. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque odium oritur, si quid in altero observamus, quod nobis displicet (§. 677. *Pfych. empir.*); error, quasi Deum miseria hominum per se delectet, odium erga Deum concitabit. Enimvero si quis parum curat miseriam alienam, modo ipsemet eadem sit vacuus; non tamen ex eo voluptatem percipiet, quod Deum miseria hominum per se delectet, deficiente nimirum ratione sufficiente voluptatis (§. 511. *Pfych. empir.*), consequenter id ipsum placere nequit (§. 542. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum amor oriatur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Pfych. empir.*), deficiente ratione sufficiente, cur Deum amemus, id utique obstabit, quo minus cum amemus, & si vel maxime aliorum consideratione amor Dei concitetur, ubi tamen animus attenditur ad hoc, quod Deum miseria hominum per se delectet, amor langvescet. Patet itaque, errorem, quasi Deum miseria hominum per se delectet, aut odium erga Deum concitare, aut saltem amoris erga ipsum officere.

Tyrannus est, quem miseria subditorum per se delectat, & qui propterea crudelitatem in eos adhibet. Odio habent tyrannum non modo subditi, verum etiam alii, quos aliena tangit miseria, non autem reperies quenquam, qui tyrannum amet, nisi eundem cum ipso habuerit animum, ut malitia per se ipsum delectet. Videmus quoque, latro-

num

num ac hostium in bello crudelitatem abominari omnes bonos, nec ubi adsit singularis quædam ratio saltem occulti cujusdam erga miseros odii, aut cur crudelitas excusetur, eandem ab ullo probari. Quodsi ergo Deum tibi rei præsentem tanquam tyrannum, aut instar latronis, quem malitia sua per se delectat; nemo non ultro fatebitur, opinionem hanc esse aptam ad concitandum odium erga Deum, aut saltem officere amoris. Ecquis sibi persuadebit, Deum esse maxime amabilem, ita ut detur ens nullum, quod magis amabile sit, quam Deus, si opiniones istiusmodi bonitati divinæ adversas de Deo foveret? Falluntur omnino qui sibi persuadent, consideratione absoluti dominii, vi cuius Deus de hominibus disponere possit pro lubitu, opinioni tam adversæ bonitati divinæ vim detrahi, ne odium generare, vel amoris erga Deum officere possit. Etenim si vel maxime quis opinetur, domino competere jus absolutum in servum, aut hosti in captivum; non tamen ideo crudelitatem approbabit, quæ rationem aliam non agnoscit, quam quia crudelem miseria servi, aut captivi per se delectat, nisi ipsemet in crudelitatem pronus sit, quamvis nec hoc sufficiat ad concitandum amorem ejus, qui crudelitatem in alios adhibet. Si quis in istiusmodi rebus ad exempla provocare voluerit, multa cautione opus est, cum magna vis sit latebrarum & recessuum in animis hominum, qui si non agnoscantur, exempla probare videntur, quod minus probant.

§. 316.

Quoniam error, quasi Deus miseria hominis per se *Remedium* delectetur, aut odium erga Deum concitat, aut saltem *istius odii* amoris erga ipsum officit (§. 315.), consequenter ne hoc fiat, error iste ex animo errantis evellendus (§. 432. *paat. 2. Eth.*); si error, quasi Deus miseria hominis per se delectetur, odium erga
 Ooo 3 Deum

Deum concitet, aut saltem amoris erga ipsum officiat, ostendendum est, Deum velle hominum felicitatem (§. 706. part. 1. Theol. nat.), nec fieri posse, ut velit infelicitatem (§. 707. part. 1. Theol. nat.), consequenter nihil absurdius de Deo cogitari posse, quam quod miseria hominum ipsum per se deleat, & urgenda sunt, quæ de bonitate Dei demonstrata sunt (§. 698. & seqq. part. 1. Theol. nat.).

Errores istiusmodi, quibus Deus assimilatur tyranno, & crudelis fingitur, omni sollicitudine præcavendi. Quoniam enim impediunt, quo minus Deus super omnia ametur, ab hoc autem amore non modo dependet ceterorum officiorum erga Deum præstatio, verum etiam idem mirifice insit in omnem reliquam praxin moralem; cane ac angy pejus fugiendi. Nihil est, quod Deum magis amabilem reddat, quam summa, quæ ipsius est, bonitas. Quamobrem ea animis hominum insinuanda & omnes dubitationes, quæ eandem vel suspectam quodammodo reddunt, vel quomodocunque imminunt, tollendæ. In Theologia naturali abunde demonstravimus, quæ huc faciunt, ut in præsentia ad particularia descendere non sit opus,

CAPVT V.

De Timore Dei.

§. 317.

Unde timor
filialis nascatur.

Qui Deum amat, eundem timet timore filiali. Qui enim Deum amat, ejus animum tenet sollicitudo, ne quid faciat, quod a se fieri Deus non vult, vel etiam non faciat, quod fieri vult (§. 1176. part. 1. Jur. nat.). Quoniam igitur hæc sollicitudo timor Dei filialis est

est (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deum amat, eundem timet timore filiali.

Timor filialis nascitur ex amore Dei, sicuti timor liberorum ex amore in parentes (*not. §. 746. part 7. Jur. nat.*), unde nomen etiam timoris filialis venit, quia liberis parentes amantibus proprius, qui solliciti sibi cavent, ne actionibus suis parentes ad iram provocent, sed potius curæ habent, ut ipsis afferant gaudia. Timorem hunc in se expertus omnium optime intelligit, quid sit filialis timor, ne cum aliis officiis agnatis eundem confundat.

§. 318.

Quoniam qui Deum amat, eundem timet (§. 317.); *Medium ti-*
si quis Deum timere debet, operam dare tenetur, ut eundem amet, moris filialis.
 consequenter cum timor filialis totus dependeat ab amore, quo magis quis proficit in amore Dei, eo magis quoque proficit in timore Dei.

Medium timoris filialis amor erga Deum est, ex quo is veluti sua sponte consequitur. Qui alterum amat, is voluptatem ejus appetit (§. 650. *Psyb. empir.*), tædium vero averfatur (§. 651. *Psyb. empir.*). Quamobrem cum nemo quid appetat, nisi quatenus voluptatem inde percipit, nec averfetur, nisi quatenus id ipsi molestiam, sive tædium creat (§. 156. *part. 2. Eth.*), ideoque nemo non intelligat, se voluptatem creare alteri, si facit, quæ vult, molestiam vero, si facere nolit, quæ vult, aut si faciat, quæ non vult; amore accenditur cupiditas faciendi, quæ vult amatus, & fuga eorum, quæ non vult (§. 810. 813. *Psyb. empir.*). Hinc vero nascitur sollicitudo, ne quid faciamus, quod amatus non vult, aut ne faciamus, quod non vult, quatenus nimirum ex amati tædio ipsimet tædium (§. 642. *Psyb. empir.*), & ex ejus voluptatē ipsimet voluptatem percipi-

mu,

mus (§. 640. *Psych. empir.*). Et in hac sollicitudine timor filialis consistit. Quamvis vero homo Deo creare tedium nequeat, utpote quale in ipsum non cadit (§. 205. *part. 2. Theol. nat.*), nec ad voluptatem ejus quidpiam conferre valeat, cum in se immutabilis sit (§. 17. *part. 2. Theol. nat.*) ac ab omni ente alio prorsus independens (§. 25. *part. 2. Theol. nat.*); constat tamen Deum approbare quod homo facit, si facit quod vult, est improbare, si facit, quod non vult. Quamobrem cum voluntas Dei approbens concipiatur per modum voluptatis, quam homo facto suo creat Deo; ideo amor tanquam affectus eodem modo tendit in Deum amatum, quo in hominem amatum. Et sic amans Deum considerat facta sua tanquam voluptatem Deo afferentia, quæ voluntati ejus conformia sunt, & ex adverso tanquam molestiam creantia, quæ voluntati ipsius adversantur. Quamvis vero hebetiores humano more in Deo concipiant, quæ tantummodo per eminentiam insunt, & essentia ac naturæ divinæ convenienter intelligenda; error tamen, qui admiscetur, inter eos referendus, quos tolerabiles declaravimus in superioribus, quia timori Dei non officit (§. 99.). Si quis vero fuerit acutior, ut, quæ Deo conveniunt, ea intimius cognoscere possit & ab eorum notionibus separare, quicquid humani hebetiores admiscet; apud eum tantundem valet facti approbatio, quantum voluptatis ex eodem perceptio, & facti improbatio, quantum tædii perceptio. Neque in his notio actionis ad Deum relatæ, quæ est hebetioribus, contrariatur notioni, quæ est acutioribus, cum in hac saltem respectu Dei separaretur, quod humanum est, nec in Deo locum habet, propterea quod etiam notio actionis amato voluptatem, vel tedium creantis continet approbationem, vel improbationem amati.

§. 319.

An timor Dei sit pecu- *Timor Dei virtus peculiaris est. Lege naturæ præcipitur, ut Deum timeamus timore filiali (§. 1179. part. 1. Theol. nat.),*

nat.), consequenter qui Deum timet timore filiali, actionem suam legi naturæ convenienter determinat. Quamobrem cum habitus actionem legi naturæ convenienter determinandi virtus sit (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*); timor Dei filialis virtus est. *Quod erat unum.*

Consistit autem timor filialis in sollicitudine, ne quid faciamus, quod Deus a nobis fieri non vult, & ne facere omittamus, quod fieri vult (§. 1177. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque hæc sollicitudo differt a voluntate faciendi, quæ Deo placent, consequenter a charitate (§. 241.); timor Dei virtus peculiaris est. *Quod erat alterum.*

Obedientia, charitas & timor filialis ærtissimo quodam vinculo cohærent, atque simul ad eandem actionem hominis Deum vere agnoscentis concurrunt, & in ejus determinationem influunt, ut ideo acute a se invicem distingvi debeant. Inprimis charitas & timor filialis facile confundi poterant. Charitas enim requirit studium placendi Deo (§. 241), consequenter committendi has actiones, omittendi alias, quia illæ Deo placent, hæ autem displicent; timor autem filialis sollicitudinem non faciendi, quæ Deus non vult, consequenter quæ ipsi displicent, ideoque etiam faciendi, quæ vult, consequenter quæ eidem placent (§. 1177. part. 1. *Jur. nat.*). Timor itaque filialis atque charitas a se invicem differre non videntur, cum utraque virtus redire videatur ad voluntatem faciendi quod Deo placet, & noluntatem faciendi, quod displicet. Differentiam obedientiæ atque charitatis supra explicavimus (not. §. 241.). Necessè igitur est, ut etiam explicemus, quomodo timor filialis differat a charitate. Charitas absolvitur dilectione Dei, qui vero Deum diligit, actionem ideo committit, vel omittit, ut Deo placeat (§. 241.), consequenter tanquam finem intendit, ut Deo placeat, & hic finis movet voluntatem

(*Wolffii Ethica Pars III.*) Ppp ad

ad actionem committendam, quæ propterea cum gaudio committitur. Enimvero sollicitudo, quæ tenet animum timoris Deum, timorem filialem a charitate potissimum distinguit. Sollicitudo enim est cum ægritudine quadam cogitatio, quam tamen amor ita temperat, ne sit molesta, & continet averfionem ejus, quod Deo displicet, ita ut Deum timens odio habeat, quicquid Deo displicere potest, atque curam certitudinis de conformitate actionis cum voluntate divina. Qui studet placere Deo, utique certus esse debet, actionem esse voluntati divinæ conformem, consequenter quo ardentior est charitas, eo quoque certior esse debet conformitas actionis cum voluntate divina. Et propterea diligenti Deum curæ cordique esse debet, ne fallat judicium de conformitate actionis cum voluntate divina, sicque timor ad charitatem accedit, & quemadmodum qui Deum diligit gaudet, quod faciat, quæ placent Deo, ita qui Deum timet, gaudet, quod certus sit se facere, quod non displicet Deo, & abominatur actionem voluntati divinæ adversam, quia novit, eam displicere Deo. Actus igitur animæ ad charitatem atque timorem Dei requisiti differunt: ex his autem æstimanda est virtutum differentia, quibus praxis officiorum erga Deum continetur. Non est quod objicias, differentias istas esse subtiliores, quam ut ab hebetioribus capi possint, cum tamen omnes Deum diligere & timere debeant. Hebetioribus enim sufficiunt notiones confusæ, qui Deum diligere ac timere possunt, modo lubenter faciant, quod Deus vult, & facere nolint, quod norunt Deo displicere, ideoque curæ habeant, ne quid faciant, quod ipsius voluntati adversatur, quamvis non distinguant actus ad charitatem pertinentes ab iis, quæ ad timorem requiruntur, immo nec singulos distincte cognoscant. Ast in philosophia morali necesse est, ut singuli a se invicem separentur & quinam ad charitatem, quinam ad timorem Dei requirantur cognoscatur, ut virtutem utramque, qualis

qualis sit, intimius perspiciamus. Studium faciendi, quod Deo placet, & sollicitudinem, ne faciat, quod Deo displicet, a se invicem distingvit, qui Deum diligit atque timet, quatenus sibi actuum internorum conscius est. Et hoc sufficit hebetioribus.

§. 320.

Qui Deum timet timore filiali, eundem amat. Qui enim Quod timens Deum timet timore filiali, ejus animum tenet sollicitudo, Deum eundem quid faciat, quod voluntati divinæ averfatur (§. 1177. *dem amet. part. 1. Jur. nat.*), consequenter quod improbat a Deo. Quamobrem cum alterum amet, qui tedium ejus averfatur (§. 651. *Psych. empir.*), & per consequens Deum amet, qui averfatur, quod Deus improbat (§. 206. *part. 2. Theol. nat.*); qui Deum timet timore filiali, eundem amat.

Timor Dei filialis ex amore in Deum proficiscitur (§. 318.), nec timor filialis concipi potest, nisi qui ex amore proficiscatur. Qui Deum timet, ne puniatur, is intendit pœnæ vitationem: qui vero Deum timet timore filiali, is intendit improbationis averfionem. Deus autem timeri nequit, nisi quatenus vel pœnam vitare volumus, vel quatenus nolumus, ut factum improbetur a Deo, consequenter omnis timor Dei vel ex metu pœnæ, vel ex amore in Deum proficiscitur. Ex timore igitur filiali recte colligitur amor erga Deum, ac ideo timor iste signum est amoris erga Deum. Qui Deum timet timore filiali, eum sibi repræsentat tanquam amabilem; & amore erga ipsum ad eum timendum impellit. Probe quoque notandum est, sollicitudinem, in qua consistit timor filialis, non cadere in eum, qui pœnam metuit & hac commovetur ad non faciendum, quod voluntati divinæ adversum. Qui enim metu pœnæ impellitur, ne faciat, quod Deus non vult, sibi cavet ne commit-

tat actionem voluntati divinæ adversam, ne pœnam incurrat. Aliud vero est sibi ab actione quadam cavere mali evitandi causa; aliud nolle facere, quod alter non vult, ne tædium ipsi creetur, aut quod factum ab ipso improbetur. In priori casu voluntas faciendi quod voluntati Dei repugnat non sublata, sed saltem refrenatur, ne in actum externum prorumpat, ideoque non sine molestia voluntati divinæ conformatur actio, atque minus lubenter fit, quod Deus vult: ast in casu posteriore voluntas faciendi quod voluntati divinæ repugnat prorsus sublata & tota propendit in id, quod eidem conforme est, atque lubentissime fit, quod Deus vult, quemadmodum diligenti Deum convenis (§. 250.).

§. 321.

An amor sit timore prior. sequitur. Amor Dei prior est timore filiali, seu amor præcedit, timor eum timere nequeat, nisi qui amat (§. 317. 320.). Quamobrem si Deum timere velis, necesse est ut ante ames eundem. Amor igitur timore Dei filiali prior est, seu amor præcedit, timor sequitur.

Timorem Dei filialem nemini persuaseris, qui Deum non amat. Quodsi vero Deum amat, timor filialis sua quasi sponte sequitur. Equidem fieri potest, ut, si amor erga Deum fuerit nascens, inde nondum oriatur timor: ast in præsentis quoque non sermo est de amore nascente, sed quamvis nondum perfecto, attamen jam proficiente. Quamobrem si quis intendit proficere in amore erga Deum, admonendus est, ut etiam rationem habeat timoris eidemque una adfuescat. Atque tum docendus est dependentiam timoris filialis ab amore, ut intelligat amorem verum sine timore isto subsistere non posse, atque hunc esse signum, quantum in illo profecerimus (§. 318.). Ceterum hinc intelligitur, cur in praxi morali, quando

quando unum ab altero dependet, considerandum sit, quodnam præcedere & quodnam sequi debeat. Neque existimandum est, quasi præsens propositio nullius sit momenti.

§. 322.

Qui Deum timet, oblata quacunque occasione agendi, sollicite Quod timens inquirat, utrum actio sit voluntati divinæ conformis, nec ne. Qui Deum sollicite enim Deum timet, ejus animum tenet sollicitudo; ne quid cite inquirat faciat, quod a se fieri Deus non vult, vel etiam non faciat in convenientiam, quod fieri vult (§. 1176. part. 1. Jur. nat.), consentian actio- quenter antequam voluntatem determinat ad agendum, vel onis cum voluntatem ad non agendum, certus esse vult, utrum actio voluntate divinæ voluntati divinæ conformis sit, nec ne. Quamobrem qui na. Deum timet, oblata quacunque occasione agendi sollicite inquirat, utrum actio sit voluntati divinæ conformis, nec ne.

Qui non sollicite inquirat, utrum actio voluntati divinæ conveniat, an adversetur, oblata quacunque occasione agendi, is quoque nondum sollicitus est, ne quid faciat, quod voluntati divinæ adversatur: id quod per se satis patet. Me tamen vel tacente intelligitur, sollicitam istam inquisitionem tantum locum habere, quando nondum constat, utrum actio sit voluntati divinæ conformis, nec ne. Quod si enim quis ejus convenientiam cum voluntate divina didicerit, cum occasione agendi oblata meminerit, quod eadem cum voluntate divina conveniat, timor filialis sine ulteriore inquisitione insitit in determinationem voluntatis, ut faciat, quod Deus vult, quia timet Deum. At cum sollicitudo, in qua timor Dei consistit (§. 1177. part. 1. Jur. nat.), contineat diffidentiam certitudinis, si qua subest du- tandi ratio; qui timet Deum scientia, aut notitia, quam habet, non confidit, sed denuo convenientiam actionis cum

voluntate divina ad examen revocat, præsertim si jam expertus fuerit se in illa dijudicanda a vero aberrasse.

§. 323.

Quodnam studium ad agendi sollicitè inquit utrum actio sit voluntati divinæ scientiam le-conformis, nec ne (§. 322.), hoc vero cognoscitur ex legis naturæ lege naturæ (§. 284. part. 1. Phil. præf. univ.), ad quam ser-conferat qui vandam Deus homines obligat (§. 276. part. 1. Phil. præf. Deum timet. univ.); si timeas Deum novit ex lege naturæ addisci, quænam actio-nes a Deo sint præceptæ, quænam prohibite, quænam permissæ, stu-dium omne ad scientiam legis naturæ convertit eademque deletatur.

Timor Dei accendit cupiditatem scientiæ Juris naturæ, ut studium ipsius sit pertinax & acre, & quia juris hujus scientia timentem voti sui compotem reddit, ut certus sit actionem, cujus patrandæ offertur occasio, voluntati divinæ non adversari, eam auro argentoque cariorem facit. Dantur equidem adhuc rationes aliæ, ut lege naturæ delectemur eandemque caram habeamus (§. 190.), ideoque studium ejus commendant; sed eadem cum timore Dei conjungi possunt ac debent. Quodsi objicias dari plurimos, quibus in pretio est timor Dei, scientiam autem juris naturæ parum curant, immo contemnunt; ipsa propositio responsionem sup-peditat. Nimirum ignorant ex lege naturæ addisci, quænam actiones a Deo præcipiantur, quænam prohibeantur, quænam permittantur, & quid sit scientia, quid certitudo, quam parit, ac quid Deus velit ut faciamus, vel non faciamus, ex scriptura sacra addiscendum esse, contendunt, ad cujus intellectum non faciat juris naturæ scientia. Non negamus in oraculis divinis contineri præcepta & prohibitiones divinas; ast nostrum in Philosophia morali non est ad ea provocare, qui saltem tradimus, quæ ex principiis rationis demonstrari possunt. Falluntur autem, qui sibi persuadent, scientiam

scientiam juris naturæ nihil conferre ad intellectum scripturæ sacræ in iis, quæ ad mores pertinent: Probe memini, me adolescentem ex ore Theologi consummatissimi *Neumann*, Inspectoris Ecclesiarum et scholarum Vratislaviensium tunc temporis hausisse, quod in scriptura sacra plus videat philosophus, quam philosophiæ ignatus, atque hoc monitum cupiditatem discendi philosophiam in me accendisse, qui ab optimis parentibus ad pietatem & quævis officia erga Deum a teneris unguiculis adductus fueram, ut, quæ in scriptura sacra docentur, intimius perspicerem. Et puto me uno atque altero specimine in Horis subsecivis Marburgensibus asserto huic fidem fecisse. Non capit, nisi expertus, quid valeat in animum hominis, si etiam sciamus, quod credimus Deo. In præsentī locus non est, ut doceamus, quidnam ad scripturæ intellectum conferat philosophia & in primis rerum moralium scientia: sufficit provocare ad explicationes dictorum scripturæ huc spectantium, quibus ea interpretantur concionatores philosophiæ imperiti, quorum unusquisque verbis scripturæ tribuit sensum pro sua opinione, aut sæpissime prorsus nullum, magno licet apparatū verborum dans sine mente sonum, ut nihil dicam de auctoribus Theologiæ moralis atque librorum, quos vocant, alcticorum.

§. 324.

Quoniam *timens Deum* ad scientiam legis naturæ *studium* non convertit, eademque delectatur nisi noverit, *neglectus inconvenientiam actionum cum voluntate Dei ex jure naturæ addiscendam esse* (§. 323.); *ne scientiam juris naturæ negligat, convincendus, aut ad veritatem persuadendus est legem naturæ esse etiam legem divinam* (§. 277. part. 1. Phil. pract. univ.), *Deum ad eandem servandam hominem obligare* (§. 276. part. 1. Phil. pract. univ.), *nec homini præscribere potuisse legem naturali contrariam* (§. 282. part. 1. Phil. pract. univ.).

Utile

Utile quoque erit, ut, quæ de directione actionum humanarum juxta voluntatem Dei demonstrantur in parte prima Theologiæ naturalis, conferantur cum iis, quæ de eadem demonstrantur in jure naturæ: ita enim identitas eorum, quæ in Theologia naturali ex voluntate Dei & in jure naturæ ex natura humana deducuntur, in oculos in curret. Præjudicium, quasi scientia juris naturæ nihil faciat ad intellectum scripturæ, eademque tuto carere possimus, eradicare non est hujus loci. Videbunt autem acutiores, quomodo refellendum sit, ex iis, quæ modo ad propositionem præcedentem (*not.* §. 323.) annotavimus, nimirum asserendo specimina, quibus usus philosophiæ in dictis moralibus scripturæ sacre ipso facto evincitur, & ostendendo novos interpretationum communium ac defectus. Conducit quoque, ut inculcetur rationis autorem esse Deum, qui non minus hominem docet per rationem, quam per revelationem, immo in oraculis suis multa supponit, quæ lumine rationis assequi valemus. Dudum hæc fuerunt agnita a Theologis, qui rationis lumen cum lumine revelationis conjunxerunt, & exemplo est D. *Thomas* in Summa Theologiæ, quamvis nostro seculo præposterum pietatis studium philosophiam in contemptum adduxerit.

§. 325.

De obedientia cum timore filiali nexu.

Qui Deum timet, lubentissime obedit Deo. Etenim qui Deum timet, ejus animum tenet sollicitudo nil quicquam facienda, nisi quod voluntati Dei convenit (§. 1177. part. 1. *Jur. nat.*) & data quacunque occasione agendi sollicitè inquirat, utrum actio sit voluntati divinæ conformis, nec ne (§. 322.). Quodsi ergo novit, actionem voluntati divinæ convenire, aut repugnare, quo maior fuerit ista sollicitudo, eo quoque lubentius in casu priori eandem committit, in posteriori omittit. Quamobrem cum obedientem se Deo

Deo præbeat, qui actionem committit, vel omittit, quia vult, ut committat, vel omittat (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deum timet, lubentissime obedit Deo.

Repugnat utique sollicitum esse, ne quid faciamus quod voluntati divinæ adversatur, & facere, quod eidem repugnare agnoscimus, consequenter Deum timere ac eidem non obedire (§. 1177. 1164. *part. 1. Jur. nat.*). Qui Deum timet, ei firmissimum propositum est non faciendi nisi quod voluntati divinæ convenit, consequenter eidem obediendi. Quamobrem ut actu obediat, saltem cognoscat opus est, quod actio sit voluntati divinæ conveniens, ac ideo sollicitè inquit in hanc convenientiam (§. 322.) & ubi novit eam ex lege naturæ agnosci, ad scientiam ipsius omne studium convertit eademque lege delectatur (§. 323.), sicuti christianus, qui credit, convenientiam actionum cum voluntate divina ex scriptura sacra addisci, in scriptura sacra assiduo versatur & lege divina delectatur. Deum igitur timentì minime molestum accidit obedire Deo, quin potius ubi flavit se obedire Deo, ipsa obedientia delectatur: cum enim qui Deum timet, eundem quoque amet (§. 320.), quamprimum Deum timens agnoscit Deum hoc velle, vel nolle, amor quoque in determinationem voluntatis & noluntatis influit, qui voluptatem, sine qua non concipitur (§. 640. *Physic. empir.*), in obedientiam diffundit. Quodsi actiones humanas intime perspicere volueris, necesse est, ut omnia, quæ in determinationem voluntatis & noluntatis influunt, accurate a se invicem distingvas: inde nimirum est, ut una eademque actio in diversis subjectis diversas admodum induat formas. Atque hoc maxime observandum, si veritatem eorum, quæ in Ethica demonstrantur, in nobis ipsis experiri voluerimus, vel etiam de his iudicium ferre ex iis, quorum nobis in nobismet ipsis conficii sumus, ne iudicium præcitemus, dum nobis jam videmur consecuti, ad quod demum erat nitendum.

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

Qqq

§. 326.

§. 326.

*Quid timor
filialis conse-
rat ad obe-
dientiam.*

Quoniam qui Deum timet, lubentissime obedit Deo (§. 325.); timor Dei filialis hominem impellit ad obedientiam Deo debitam, eandemque faciliat.

Ostendimus jam alias timorem Dei filialem voluntatem & noluntatem efficere bonam, eo autem solo non perfici utramque, perfectæ tamen addere constantiam & perpetuitatem, aut, si jam constans & perpetua fuerit alia de causa, firmare (§. 141. part. 1. *Etb.*). Nimirum timor filialis per se non extenditur ultra propositum non faciendi; nisi quod voluntati divinæ convenit, consequenter ultra limites voluntatis bonæ (§. 121. part. 1. *Etb.*). Quamobrem ut timens Deum actu obediat, nec saltem putet se obedire Deo, necesse est ut certus sit, Deum hoc velle, quod facit, aut nolle, quod non facit. Sine lumine intellectus appetitus & averfatio facultas cæca est, & in tenebris ambulans ubivis offendit, dum inoffenso pede se progredi putat. Timor igitur filialis in obedientiam saltem influit per modum causæ impulsivæ, non vero per modum efficientis, quemadmodum sibi persuadent qui sunt in philosophia hospites & alieni. Quoniam vero timor Dei urget obedientiam & inobedientiam exosam reddit, atque hoc ipso constantiam & perpetuitatem obediendi Deo magis firmat; influxu ipsius obediendiæ demitur molestia, sicque obedientia faciliatur, cum in appetitu sensitivo, vel averfatione sensitiva nihil insit, quod eidem reluctetur.

§. 327:

*Signum defi-
cientis timo-
ris Dei.*

Similiter quia Deum timens lubentissime obedit Deo (§. 325.), consequenter fieri nequit, ut eidem obedire non lit; si quis agnoscit, Deum hoc velle, istud nolle, hoc tamen non obstante hoc facere non vult, istud non facit, consequenter Deo

Deo obedire non vult (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*), *Deum quoque non timet.*

Habemus itaque signum deficientis timoris Dei. Ex obedientia colligi nequit timor Dei filialis, quia voluntas ad obediendum determinari potest etiam per alias rationes, quemadmodum ex superioribus constat. Ast inobedientia cum timore filiali consistere nequit. Nemo autem dici potest obedire, vel obedire nolle alteri, nisi noverit, quid is a se fieri velit, vel nolit. Et requiritur omnino, ut obedienti, vel obedire nolenti certa sit voluntas Dei atque noluntas. Habere animum obediendi nondum obedientia ipsa est, quæ consistit in promptitudine faciendi, quæ Deus vult, & non faciendi, quæ non vult (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*), cumque actio recta supponat judicium verum de convenientia actionis cum voluntate divina (§. 80. part. 1. *Phil. pract. univ.*), Deo nondum obedit, nisi qui actu facit, quod Deus revera vult, & non facit, quod revera non vult, minime vero qui sibi falso persuadet, Deum hoc velle, aut nolle. Equidem hæc conveniunt primis philosophiæ principiis ab omni ævo agnitis, nostro tamen seculo non satis inculcari possunt, in quo præposterum pietatis studium opiniones absurdas & confusaneas in praxin moralem invexit, quæ sicuti cum istis principiis pugnant, ita obedientiæ veræ plurimum detrahunt. Quamobrem omni studio annitendum, ut actionibus humanis concilietur sua rectitudo, ne virtus speciem saltem præ se ferat.

§. 328.

Si timens Deum falsas fovet de convenientia actionis cum vo- Quando ti-
luntate Dei opiniones; pertinaciter facit quod voluntati divine ad- mor Dei pa-
versum. Cum enim timens Deum sollicitus sit, ne quidriat pertina-
faciat, quod voluntati divinæ adversum (§. 1177. part. 1. *ciam facien-*

Qq9 2

Jur.

endi voluntati divina adversa.

Jur. nat.); si putat Deum velle ut hoc faciat, quo magis Deum timet, eo minus a proposito hoc faciendi se avocari patitur, & similiter si putat nolle Deum, ut hoc faciat, quo magis Deum timet, eo minus se adduci patitur, ut faciat. Quodsi ergo contingat, opinionem ipsius de convenientia actionis cum voluntate divina falsam esse; quo magis Deum timet, eo minus se avocari patitur a proposito faciendi, quod tamen Deus ut faciat non vult, aut permoveri, ut faciat, quod vult. Quamobrem si timens Deum falsas foveat de convenientia actionis cum voluntate Dei opiniones, pertinaciter facit quod voluntati divinae adversum.

Error, qui nocet timori Dei, vel consistit in jure, vel in facto, ad quod jus applicatur. Quamobrem ne timore Dei abutamur, uterque error omnino studio vitandus. Quantum noceant timentes Deum ob istiusmodi errores, exemplo eorum abunde constat, qui præposterum pietatis studium colunt, intellectus culturam negligentes & rerum moralium scientiam contemnentes. Tanta nimirum deprehenditur eorum pertinacia; ut in crudelitatem degeneret, dum putant se facere quod Deo placet. Æquipollet hac in parte timor Dei bonæ voluntati, quam ipsam quoque pertinacem efficit. Timor Dei sejungi non debet a perfecta voluntate, quæ exigit scientiam exactam juris naturæ (§. 133. *part. 2. Eth.*), consequenter voluntatis divinæ (§. 278. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Quodsi sejungatur, eo ipso a voluntate divina receditur, quæ ad legis naturæ observantiam obligamur (§. 276. *part. 1. Phil. præf. univ.*), ideoque caret ea rectitudine, quam habere debet. Sine perfecta voluntate timor Dei nondum perfectus est, sed multiplici labe adhuc inficitur, quatenus non usu, vel abusu facultatum cognoscendi in transversum agitur. Qui differentiam inter voluntatem bonam & perfectam cognitam atque perspectam habet vi
eorum,

eorum, quæ de utraque in parte secunda Ethicæ demonstravimus, nihil difficultatis in hisce offendit. Hinc autem discimus, cur omnium facultatum usus convertendus sit in virtutis studium & exercitium, & cur virtutes omnes sint conjungendæ, ne vitiorum labe inquinentur a se invicem sejunctæ. Virtus nulla per se ad actus vitiosos ducit, sed quatenus adhuc defectu laborat, quando non conjungitur cum virtutibus ceteris, sive intellectualibus, sive moralibus, quarum conjunctionem urget lex naturæ. Quamprimum vero adhuc quidpiam deficit, quod lex naturæ ad perfectionem virtutis requirit; periculum est, ne actibus vitiosis inquinetur, & a puritate animi procul adhuc abest, qui virtutem colit in nonnullis adhuc deficientem. Dantur quoque ideo peccata ignorantix, quæ committuntur, dum committens sibi persuadet, se facere, quod legi naturæ, seu voluntati divinæ conforme est. Ne noceant, qui Deum timere volunt, dum gloriam ejus promovere intendunt; quæ hic dicuntur, probe perpendere debent: nihil enim magis nocet, quam præposterum pietatis studium, quod plurima dat damna in ipsa Rep. non facile reparabilia.

§. 329.

Quoniam timor Dei, qui hominem impellere debet ad obedientiam Deo debitam præstandam (§. 326.), con- studio perti-
sequenter ad faciendum, quod voluntati divinæ conve- naciã istam
nit (§. 1141. part. 1. Jur. nat.), pertinaciam faciendi vo- evitandi,
luntati divinæ adversum creat, si falsæ foveantur opinio-
nes de convenientia actionum cum voluntate divina (§.
328.); quo quis magis Deum timet, eo magis anniti debet, ut
de voluntate Dei certus sit, consequenter cum voluntas Dei
ex lege naturæ agnoscatur (§. 278. part. 1. Phil. præct. univ.),
ut scientiam juris naturæ acquirat (§. 595. Log.), ad quam
ipse timor Dei naturaliter hominem impellit (§. 323).

Q99 3

Natu-

Naturaliter certitudo de convenientia actionum cum lege naturæ obtineri nequit nisi scientia juris naturæ, hebetioribus vero, qui demonstrationes capere nequeunt, eadem persuadenda est ad veritatem, quæ his utique perspecta esse debet, qui argumenta suasoria genuina invenire volunt. Christiani, qui ad eam agnoscendam commendant Scripturam sacram, fidem substituant scientiæ: non tamen propterea hæc negligenda, sed cum fide copulanda. Connubium vero scientiæ ac fidei pertinet ad Theologiam moralem.

§. 330.

De pœnitentia ob factum rem, vel alia quacunque de causa fecisse, quod voluntati divinæ adversum; eum facti pœnitet. Etenim qui sollicitus est ne quid divinæ adversum committat quod voluntati divinæ adversum, is utique id sum signo timere non vult. Quamobrem cum, qui Deum timet, ejus animum teneat sollicitudo nil quicquam faciendi, quod voluntati divinæ adversatur (§. 1177. part. 1. Jur. nat.), actionem voluntati divinæ adversam committere non vult, consequenter eandem sibi repræsentat tanquam malam (§. 907. Psych. empir.). Quodsi ergo agnoscit, se sive per ignorantiam, sive per errorem, sive alia quacunque de causa fecisse, quod voluntati divinæ adversum; se male fecisse judicat. Quoniam itaque poenitentia concitatur, si quis judicet, se male fecisse (§. 359. part. 2. Eth.); si Deum timens agnoscit, se vel per ignorantiam, vel per errorem, vel alia quacunque de causa fecisse voluntati divinæ adversum, eum facti poenitet.

Multæ sunt rationes, ob quas etiam qui Deum timet facere potest quod voluntati divinæ adversum, sive facta fuerint positiva, sive privativa. Sed eas in præsentī recenserī opus non est, cum ab iis non dependeat demonstratio propositionis

tionis præsentis. Ignorantiæ enim & erroris saltem mentionem fecimus, ut pateat, in hypothefi non sumi nisi quæ possibilia sunt, quemadmodum ex præcedentibus apparet (§. 328. 329.). Nunquam timor Dei adeo perfectus est, ut non subinde faciat homo Deum timens, quod voluntati ipsius adversum, si vel maxime cum voluntate perfecta eundem copulari studeat (*not.* §. 328.). Quamprimum vero actionem a se perpetratam considerat qui Deum timet, atque agnoscit, se fecisse quod voluntati divinæ adversatur, cum videat se fecisse, quod non facere sibi proposuerat, seu factum proposito suo tam firmo contrarium esse, quin eum ejusdem pœniteat fieri nequit. Quamobrem si ideo pœnitet, quia contrariatur timori Dei; erit in hoc casu pœnitentia omnino signum timoris Dei. Ut igitur ex pœnitentia colligatur timor Dei, constare debet, quod ideo agentem pœniteat facti, quia Deo displicet. Pœnitentia hæc profuit ex amore in Deum, a quo ortum trahit timor filialis (§. 318.), & amor pœnitentiam influxu suo singulari quodam modo modificat, ut a pœnitentia alia de causa orta differat: quæ tamén differentia rectius sentitur, quam describitur. Accedit, quod ob diversitatem rationum, cur contra propositum suum timens Deum fecerit, quod a Deo improbatur, diversæ concitentur commotiones animi cum pœnitentia in unum confusæ. Atque ob hanc differentiam consequuntur alia ex pœnitentia Deum timentis, quam ex pœnitentia, quæ ex alia causa ortum habet. Ad talia animum attendere debet, qui latebras & recessus in animis hominum cognoscere voluerit, sicque ad intimiorem animæ cognitionem pervenire, in praxi morali utilitatem certissimam spondentem. Quemadmodum vero fieri potest, ut iudicium de actione perpetrata non minus fallat, quam quod de eodem ferebatur, cum adhuc esset patrandæ; pœnitentia quoque orietur, si quis opinetur se fecisse, quod voluntati divinæ adversatur, seu Deo displicet, etiam si saltem ipsi videatur,

deatur, revera autem actio voluntati divinæ non repugnet. Satis enim constat, affectus opinione nostra concitari, si ve vera fuerit, sive falsa.

§. 331.

De dubitatione, utrum ne adversetur, nec ne; quo magis assensus in partem affirmativam factum sit propendet, eo magis angitur animus. Qui Deum timet, sollicitus est, ne quid faciat, quod voluntati Numinis adversum (§. 1177. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem si dubitat, utrum quod fecit voluntati divinæ adversum sit, nec ne, cum sollicitudo sit non sine ægritudine cogitatio, & quamdiu dubitat vereatur, ne quod voluntati divinæ adversatur fecerit (§. 117. part. 2. Theol. nat.), animus inquietatur. Quodsi assensus propendet in partem affirmativam, rationes quædam adesse debent, cur factum videatur voluntati divinæ adversum (§. 421. part. 2. Theol. nat.), consequenter scrupuli conscientiæ animum invadunt (§. 421. part. 1. Phil. præct. univ.), qui cum molestiam animi pariant (§. 506. part. 1. Phil. præct. univ.), & metum incutiunt (§. 507. part. 1. Phil. præct. univ.); quo magis assensus in partem affirmativam propendet, eo magis angitur animus.

Timor Dei suscitatur cupiditatem certitudinis, quam cum habere nequeat, qui cum dubitationum fluctibus colluctatur; animum inquietari necesse est. Et quia timor Dei continet firmissimum propositum non faciendi quod voluntati divinæ adversatur; si vel maxime nullæ sint in utramque contradictionis partem rationes, assensus tamen in affirmativam potius propendet, quam in negativam, quamdiu inter utramque dubius hæret animus. Immo ipsa ignorantia, quæ animum in dubitationem adducit, in præsentī casu jam mole-

molesta est. Experiri hæc in se potest, si quis hominem quendam impense amat, aut si veretur, ne forsan quod fecit offendat eum, cujus ut favorem conservet plurimum interest.

§. 332.

Qui Deum timet, aliorum facta gloriæ divinæ adversa odio habet: timori autem Dei repugnat, ut odio habeantur ipsæ personarum gloriæ. Qui enim Deum timet, is sollicitus est, ne quid faciæ divinæ fiat, quod voluntati divinæ adversum (§. 1177. part. 1. adversorum. Jur. nat.). Quamobrem cum Deus velit, ut gloriam suam promoveamus, nolit autem ut eandem obscuremus (§. 1155. part. 1. Jur. nat.); quicquid gloriæ divinæ adversatur, vehementer averfatur, consequenter ex eo molestiam percipit (§. 156. part. 2. Est.). Quoniam itaque odium ejus concitatur, unde molestiam multam percipimus (§. 679. Psych. empir.); qui Deum timet, aliorum facta gloriæ divinæ adversa odio habet. Quod erat unum.

Enimvero Deus vult, ut neminem odio habeamus, absque ulla restrictione (§. 624. part. 1. Jur. nat.). Quod si ergo qui facta aliorum odio habet, quæ gloriæ divinæ adversantur, odium extendit in ipsas personas; id voluntati divinæ adversatur. Quamobrem cum id, quod voluntati divinæ adversum est, etiam repugnet timori Dei (§. 1177. part. 1. Jur. nat.); si qui Deum timet odium, quo facta aliorum gloriæ divinæ adversa persequitur, in ipsas personas extendit, id ipsum timori Dei repugnat. Quod erat alterum.

Cum qui Deum timet, eundem quoque amet (§. 320.), amor quoque Dei influit in odium ejus, quod gloriæ ipsius advers-

R r r

adver-

adversatur, & quo intensior fuerit amor, eo majus quoque odium est. Odium vitii separare ab odio personæ, cui inhæret, non adeo facile est. Quamobrem non infrequens est, ut timentes Deum odio habeant eos, quorum facta gloriæ divinæ adversantur. Ast cum odium personæ a Deo prohibitum (§. 624. part. 1. *Jur. nat.*), vitiosum sit (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*), timor Dei labe quadam inficitur (§. 598. part. 2. *Etb.*); id quod puritati animi officit (§. 599. part. 2. *Etb.*), quam urget lex naturæ (§. 604. part. 2. *Etb.*).

§. 333.

De odio atheismi & deismi.

Quoniam qui Deum timet, aliorum facta gloriæ divinæ adversa odio habet (§. 332.), atheus vero, qui Deum pro figmento habet (§. 411. part. 2. *Theol. nat.*), gloriam Dei rejicit, & deista, qui sibi persuadet, Deum res humanas parum curare (§. 529. part. 2. *Theol. nat.*), gloriam divinam parum curat; qui Deum timet, atheismum & deismum odio habet, temeritatem quoque atheismum, vel deismum profitentium, multoque magis studium atheismum, vel deismum propagandi.

Quodsi videas æquo animo feri confessionem atheismi & deismi, aut disseminationem alterutrius, vel eandem prorsus placere; id omnino indicio est carentiæ timoris Dei. Quidni etiam huc referas, si qui dogmata impia magis divulgare student, quæ potius perpetua oblivione obruenda erant? Sane si non arguat hoc studium timoris Dei plenariam carentiam; eundem tamen labe quadam inficit, nec qui parum sollicitus est ut inquirat, utrum studium istud timori Dei adversetur, nec ne, in timore Dei multum profecit (§. 322.). Ostendimus, odium, quo timens Deum prosequitur facta aliorum gloriæ divinæ quomôdocunque adversa, non esse extendendum in personas (§. 332.). Quæritur itaque, an non

non odio habendi sint athei & deistæ? Atat facilis est responsio: nec atheos, nec deistas odio habere debemus, etsi atheismum & deismum, atque confessionem, disseminationem & divulgationem utriusque oderimus. Convenit potius ut eos amemus, ut amor nos impellat ad errores ex ipsorum animis evellendos, & ad disseminationem et divulgationem pro virili impediendam. Quando vero qui Deum timet nihil horum in potestate sua esse deprehendit, in votis subsistit, ut Deus errantes in viam rectam reducat & ceterorum mentes adversus pestiferos hosce errores muniat. Videbimus paulo post, quomodo providentiæ divinæ committenda sint, quæ in potestate nostra non esse deprehendimus.

§. 334.

Qui Deum timet, timentes Deum amat. Qui enim Deum De amore timet, timore Dei utique delectatur (§. 156. part. 2. Eth.). Deum timentium. Enimvero si quis quadam in re, qua delectatur, alterum sibi similem agnoscit, eundem amat (§. 297. part. 2. Eth.). Quamobrem qui Deum timet, timentes Deum amat.

Distinguendus est hic amor ab amore universali, quo homines promiscue omnes prosequi debemus tanquam æque homines, & qui subsistit, etiamsi quis Deum non timeat (§. 332. Et not. §. 333.). Qui enim amat timentem Deum, eum amat propter timorem Dei, in quem amorem gaudium influit, quo exultat animus, quod videat, alios quoque timere Deum. Sane filius, qui patrem amat, ideoque timet, omnino vehementer cupit, ut etiam fratres, si quos habet, eundem æque timeant, & ubi timorem eorum filialem observat eos magis amat, quam si minus timerent.

Rrr 2

§. 335.

De conscientia timentis Deum. *Qui Deum timet, operam dare tenetur, ut conscientia sit certa, & timor Dei ad custodiam conscientiae nos impellit. Qui enim Deum timere vult, data quacunque occasione agendi sollicitate inquirere tenetur, utrum actio sit voluntati divinae conformis, nec ne (§. 322.), & anniti, ut de voluntate Dei certus sit (§. 329.). Enimvero qui annitur, ut de veritate iudicii sive theoreatici, sive practici, quod de actione fert, sit convictus, consequenter certus (§. 982. Log.); is operam dat, ut conscientia certa sit (§. 420. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem qui Deum timet, operam dare tenetur, ut conscientia sit certa. Quod erat unum.*

Enimvero cum animum ejus, qui Deum timet, teneat sollicitudo nil quicquam faciendi, nisi quod voluntati divinae convenit (§. 1177. part. 1. Jur. nat.), timor Dei eum impellit, ut in conformitatem actionum cum voluntate Dei inquiret, & certus esse cupiat, actionem, cujus patranda occasio offertur, voluntati divinae non repugnare, consequenter ut conscientia sit certa, ideoque etiam recta (§. 419. 420. part. 1. Phil. pract. univ.), & sollicitudo ista, in qua timor Dei consistit, etiam in causa est, ne, dum de actione patranda iudicium ferendum, appetitu sensitivo, vel aversione sensitiva in contrariam partem se trahi patiatur, vel affectuum imperu in eandem abripi, consequenter curae habet, ut conscientia quoque sit libera (§. 426. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum cura de rectitudine, certitudine ac libertate conscientiae custodia conscientiae sit (§. 519. part. 1. Phil. pract. univ.), timor Dei ad custodiam conscientiae nos impellit. Quod erat alterum.

Nemo

Nemo est qui nesciat, eos, qui Deum timere volunt, quicquid agant, ad conscientiam provocare, manifesto satis indicio, timorem Dei nos impellere ad conscientiae custodiam. Dolendum vero paucos satis intelligere, quid ad custodiam conscientiae requiratur. Apprime igitur necessarium est, ut, qui Deum timere voluerit, addiscat, quae de conscientia docuimus (§. 417. & seqq. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & de custodia ejus demonstravimus & inculcavimus (§. 597. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Qui Deum timet, conscientiam suam custodire vult, & firmum habet propositum contra conscientiam non agendi; sed hæc voluntas nondum sufficit, ut conscientiam custodias. Necessè omnino est, ut distinctam quoque conscientiae habes notionem & quomodo custodienda sit intelligas. Dolendum vero, quod qui conscientiam constanter crepant, in timore Dei incipiente subsistentes, non vèro in eodem proficere studentes, quemadmodum fieri debebat, certitudini ac libertati conscientiae parum studeant, sine quo tamen studio conscientia custodiri nequit (§. 597. part. 2. *Phil. pract. univ.*).

§. 336.

Quoniam timor Dei nos impellit ad custodiam conscientiae (§. 335.), ideoque qui Deum animo sincero timet, conscientiam suam custodire vult, qui vero conscientiam suam custodire vult, culpam omnem evitare tenetur (§. 637. part. 2. *Phil. pract. univ.*); qui Deum animo sincero timet, operam quoque dare tenetur, ut culpam omnem evitet. Quamobrem cum satis ostenderit, quomodo culpa quævis vitanda sit (§. 641. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*), quæ de modo vitandi culpam demonstrata sunt, non modo sibi familiaria reddere, verum etiam omni animi contentione anniti debet, ut ea ad praxin transferat.

Rrr 3

Qui

Qui Deum timet, anniti debet, ut habeat animum ab omni sensu culpæ vacuum, cum quælibet culpa tam commissionis, quam omissionis timori Dei adversetur. Timori Dei proficienti jungendum est studium vitandi culpam, nec sufficit eam excusari humana infirmitate. Etenim infirmitati humanæ tribui nequit, quod ex ignorantia, vel errore vincibili proficiscitur (§. 373. part. 1. *Phil. pract. univ.*), cum que habitus vitandi culpam non acquiratur, nisi exercitio (§. 430. *Psych. empir.*), nec infirmitatem humanam obtinere licet, si negligentur exercitia, quibus habitus acquiri poterat & debebat. Quæ de culpa tenenda sunt, sufficienter explicavimus in parte prima Philosophiæ practicæ universali, ut singularum specierum notiones distinctæ inde hauriri possint, & quomodo evitanda sit, non modo in genere, verum etiam in specie ostendimus in parte secunda Philosophiæ practicæ universali, ex qua addiscere possumus exercitia, quibus habitus comparandus. De infirmitate humana itaque conqueri non potest, nisi qui tentavit quid valeant humeri, quid ferre recusent, nec in tentaminibus desiderari passus est diligentiam suam. Injustæ sunt, immo in Deum ipsum injuriæ querelæ de infirmitate humana, si non facimus usum facultatum a Deo nobis concessarum, nec ut eundem facere possimus eas perficere studemus, quemadmodum in parte prima & secunda Ethicæ docuimus. Quemadmodum scientiæ plurimum nocent intempestivæ de imbecillitate intellectus humani querelæ; ita non minus virtuti obstant atque officiant continuæ de infirmitate humana querimonie.

§. 337.

De influxu timoris Dei in pietatem. Timor Dei pietatem fovet & alit, hoc est, facit, ut in pietate perseveremus & proficiamus. Qui enim Deum timet sollicitus est, ne quid committat, quod voluntati divinæ adversum (§. 1177. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum Deus velit,

lit ut gloriam ipsius promoveamus (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*), omnibus actionibus nostris (§. 610. *part. 1. Theol. nat.*); quicquid agit, inquit, quomodo actione sua gloriam Dei promovere possit, consequenter timor Dei facit, ne gloriam Dei promovere negligat. Quoniam itaque pius est, qui gloriam Dei promovet (§. 111.); timor Dei facit, ut in pietate perseveremus, seu pietatem foveat. *Quod erat unum.*

Quoniam timens Deum pietatem continuo exercet, *per demonstrata*, continuo autem exercitio habitus acquisitus non modo conservatur, verum etiam perficitur (§. 431. *Pfych. empir.*); timor Dei quoque facit, ut in pietate proficiamus, seu pietatem alit. *Quod erat alterum.*

Qui Deum diligit gloriam Dei promovere studet, quia novit, id placere Deo (§. 241.); qui Deum timet, sibi cavet ne quid faciat, quod gloriæ divinæ adversum, neque ideo omittat, quod ad promovendam gloriam Numinis facit, quia novit, hoc ipsi displicere (§. 322.). Atque hoc modo charitas & timor Dei in promotionem gloriæ divinæ, consequenter in pietatem (§. 111.) simul influunt. Cum pietas virtus sit (§. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in habitu determinandi actiones suas per attributa divina tanquam per motiva consistit (§. 321. 339. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum timor Dei non permittat, ut actiones nostras per motiva ab attributis divinis desumpta determinare negligamus; huic determinationi continuo magis magisque adsuescimus, &, dum in agitione Dei, unde omnis officiorum erga Deum praxis dependet (§. 1.), proficimus, indies quoque magis nobis innotescit, quænam attributa divina in determinationem actionis influere possint. Quamobrem haud difficulter intelligimus, quomodo timor Dei pietatem foveat & alat. Et, si quis praxi officiorum erga Deum sedulam operam navare voluerit,

voluerit, ex seipso omnium optime addiscet, quid amori erga Deum sit tribuendum, ut in pietate perseveret atque proficiat, & veritatem eorum, quæ nos demonstramus, agnoscat. Necesse autem est, ut omnia erga Deum officia jungamus, cum mutuis quidam detur omnium in se invicem influxus, quo virtus una perficit alteram: id quod observandum est de omni quoque virtute reliqua. Quod si hoc observetur, quemadmodum observari debebat, multum demeretur querelis de infirmitate humana, nec eidem adscriberetur imperfectio virtutis, quæ negligentia tribuenda. Ceterum ex propositione præsentē patet, timorem Dei esse medium in pietate perseverandi & proficiendi.

§. 338.

Quomodo timor Dei sit initium sapientie. Timor Dei sapientie initium est. Etenim qui Deum timet met sollicitus est, ne quid faciat, quod voluntati divinæ, consequenter legi naturæ (§. 278. part. 1. Phil. præf. univ.), adversum (§. 1177. part. 1. Jur. nat.), ideoque sibi cavet, ne intendat finem legi naturæ adversum, nec utatur mediis ad finem, quem intendit, consequendum, quæ lege naturæ prohibentur. Quamobrem cum sapientis sit non agere propter finem legi naturæ adversum (§. 441. part. 1. Eth.), nec uti mediis lege naturæ prohibitis (§. 443. part. 1. Eth.); timor Dei animum ad sapientiam disponit & ad eandem incitat. Sapientia igitur intium est.

Sapientis est agere propter finem & uti mediis ad finem ducentibus (§. 678. Pſych. rat.); sed non agere propter finem quemcunque, nec uti mediis quibus cunque. Cum obligatio, quæ a lege naturæ venit, sit prorsus indispensabilis (§. 142. part. 1. Phil. præf. univ.), nec agere licet propter finem legi naturæ adversum, nec uti mediis eadem lege prohibitis, ideoque tam finis, propter quem agitur, quam media, quibus ad eum consequendum utimur, voluntati divinæ

divinæ convenire debent (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque timor Dei nobis insinuat sollicitudinem, ne intendamus finem, qui Deo displicet, nec utamur mediis, quæ Deus improbat (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*); sapientiæ cupiditatem excitat & dum nos determinat ad inquirendum, utrum finis, quem intendere volumus, sit voluntati divinæ conformis, nec ne, & utrum: media, quæ nobis succurunt, sint eidem voluntati divinæ convenientia, nec ne, sapientiam inchoat. Neque enim timor Dei nos docet, quinam fines, quænam media voluntati divinæ conveniant; sed id ex lege naturæ, aut divina cognoscendum. Immo cum sapientia habitus sit, quemadmodum habitus ceteri omnes nonnisi exercitio comparandus (§. 430. *Pfych. empir.*), timor Dei quoque habitum conferre nequit, sed eum nobis commendat & ut exercitiis, quibus comparatur, lubenter vacemus facit. Suas itaque partes exerit circa ea, quæ ad initium sapientiæ pertinent.

§. 339.

Timor Dei in omnem virtutem influit. Qui enim Deum *De influxu* timet sollicitus est, ne quid committat quod voluntati Dei, *timoris Dei* consequenter legi naturæ (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *in virtutem*, repugnat (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum virtutis sit determinatio actionum juxta legem naturæ (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), determinatio autem eidem contraria vitii (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); timor Dei virtutis studium commendat & ad idem hominem incitat, a vitio autem animum avertit, atque idem præterea voluntatem efficit magis constantem & perpetuam (§. 141. *part. 2. Eth.*), qualem virtus quælibet requirit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque in virtutem influit, quod ejus studium commendat, ad idem nos incitat & *volun-*

Sss

voluntatem constantem ac perpetuam efficit; timor Dei in omnem virtutem influit.

Quatenus timor Dei studium virtutis commendat & ad idem nos incitat, per modum motivi in culturam virtutis influit, quatenus vero voluntatem constantem & perpetuam efficit, per modum motivi. Plurimum vero quoque facit ad incrementum virtutis, quod a vitio nos retrahat ac idem nobis exolum reddat. Taceo alia, quæ poterant addi, siquidem intimius in hunc influxum inquirere vellemus. Quoniam a virtute dependet felicitas, quæ in hac vita nobis frui datur (§. 400. part. 1. *Phil. pract. univ.*); quanti faciendus sit timor Dei ex his, quæ de influxu ejus in virtutem diximus, intelligitur.

§. 340.

*An timor
Dei servilis
virtus sit.*

Timor Dei servilis virtus non est. Etenim timor servilis lege naturali non præcipitur (§. 1180. part. 1. *Jur. nat.*), sed saltem filialis (§. 1179. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum virtus non sit nisi habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. part. 1. *Phil. pract. univ.*); timor Dei servilis virtus non est.

Si timor Dei fuerit servilis, homo metu pænæ saltem adigitur ut faciat, quod vult Deus, vel non facit, quod non vult (§. 1178. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem voluntas saltem determinatur ad evitandum pœnam, quæ cum evitari non possit, nisi actio voluntati divinæ, seu legi naturæ conformetur; actio saltem externæ eidem conformatur, voluntas vero & voluntas nondum perficitur, nec bona efficitur timore servili (§. 143. part. 2. *Eib.*). Virtute præditus non est, qui saltem actionem externam metu pænæ legi naturæ conformat (§. 347. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Timor igitur servilis ad virtutes referri nequit. Virtutes morales habitus voluntatis sunt (§. 547. part. 1. *Jur. nat.*).
Quam-

Quamdiu igitur vitium hæret in voluntate, virtutis locus non est. Timor filialis virtus est (§. 319.), qui exigit, ne quid faciamus, quod Deus improbat. Aliud vero cum sit aliquid non facere, ne Deus improbet; aliud idem non facere, ut pœnam evitemus parum curaturi, quod Deus improbet, modo pœnam evitare possemus, illud autem virtutis sit, hoc virtutis minime esse potest, consequenter nec timor servilis in virtutum numerum referri potest. Vide, quæ alias de actionibus legi naturæ conformibus metu pœnæ extortis annotavimus (nos. §. 347. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Timor servilis est voluntatem determinare, videatur ad faciendum, quod Deus vult; quandam tamen ad huc repugnantiam in eadem relinquit, nec tollit propensionem in contrarium, ut actio sit invia (§. 585. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Conferri possunt, quæ alias de effectu pœnarum annotavimus (nos. §. 138. 139. *part. 2. Eth.*).

§. 341.

Timor servilis concitatur, si pro certo habeatur, mala physica, Quomodo quæ peccatoribus obtingunt, esse pœnas peccatorum & Deum esse timor servilis peccatorum vindicem, seu ipsi competere justitiam vindicativam, concitetur. Qui enim pro certo habet, mala physica, quæ peccatoribus obtingunt; esse pœnas peccatorum, (§. 308. 309. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter iisdem a Deo immitteri, propterea, quod actiones legi divinæ contrarias commiserunt (§. 285. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*); is quoque sibi persuadet, Deum mala istiusmodi a se aversum, si actiones suas legi naturæ, consequenter voluntati ipsius conformiter dirigat (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et si præterea non minus pro certo habet, Deo competere justitiam vindicativam (§. 1081. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque pœnas decernere & irrogare male facientibus (§. 1080. *part. 1. Theol. nat.*); is quoque sibi

sibi persuadet, Deum se puniturum, consequenter mala physica immissurum (§. 285. part. 1. *Phil. pract. univ.*), si hoc faciat, vel non faciat. Quamobrem cum representatione istiusmodi malorum concitetur timor (§. 393. part. 2. *Eth.*), timor autem servilis sit, si quis metu poenæ adactus facit, quod vult Deus, vel non facit, quod non vult (§. 1178. part. 1. *Jur. nat.*); timor servilis concitatur, si pro certo habeatur, mala physica, quæ peccatoribus obtingunt, esse poenas peccatorum, & Deum esse peccatorum vindicem, seu ipsi competere iustitiam vindicativam.

Ostendimus, mala physica, quæ ex actionibus hominum necessario consequuntur, recte haberi pro poenis divinis (§. 305. part. 1. *Phil. pract. univ.*); at poenarum harum consideratio nihil facit ad timorem Dei servilem, quia unus quisque intelligit se ipsum esse causam mali sui. Hic igitur saltem considerantur mala, quæ ex actione nostra per se non consequuntur; sed quæ propter eam ab alio nobis inferuntur, qui non vult ut actionem istam committamus. Punit autem Deus homines non modo per naturam, sed etiam per facta hominum etiam malitiosorum. Exempli loco est bellum, quod ingentem malorum cumulum post se trahere nemo est qui nesciat. Quamvis enim istiusmodi facta sint mala moralia respectu agentis, damna tamen, quæ per ea dantur peccatoribus, sunt mala physica: quando enim poena spectatur, non attenditur actio agentis, sed damnum, quod eodem datur patienti. Qua de causa quoque mala hæc dicuntur mala passionis. Moses Hebræis legum ipsis latarum transgressoribus tantummodo comminatus est mala physica, quæ in his terris homini obtingere possunt, & ex adverso leges observantibus promittit bona physica, quorum homines in hac vita compotes fieri possunt. Cum enim conderet Rempublicam, cujus Rector ipse Deus esse debebat, hoc modo introduxit obligationem positivam, non aliter quam poenarum

narum metu & præmiorum spe inducendam a legislatore in civitate (§. 301. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero Deo tanquam gubernatori hujus universi (§. 900. *part. 1. Theol. nat.*) competit jus disponendi de actionibus hominis (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem mala, quæ Moser comminatus est Hebræis, & præmia, quæ promissit, recte quoque referuntur ad introductionem obligationis positivæ (§. 314. 317. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ Deus adstringere vult homines ad observandam legem naturæ (§. 318. *part. 1. Phil. pract. univ.*), toti humano generi a se latam (§. 274. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quoniam Deus hoc universum gubernat vi nexus rerum (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), sapientia & bonitate sua constituti (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*); in eodem quoque continentur pænæ atque præmia, quibus positiva introducitur obligatio actiones suas juxta legem divinam, quæ cum naturali eadem (§. 277. *part. 1. Phil. pract. univ.*), determinandi (§. 987. *part. 1. Theol. nat.* & §. 318. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quæ igitur Moser comminatus est transgressoribus legum per ipsum a Deo Hebræis latarum mala & quæ promissit eas observantibus bona, ea quoque totum genus humanum respiciunt, & magna illa civitas, quam ipsa natura instituit inter gentes (§. 7. & *seqq. Jur. Gent.*), Theocratix assimilatur, quæ tamen non agnoscitur, quamvis plurimum interesset, ut agnosceretur si non a gentibus barbaris, quod non sperandum, saltem a cultioribus, & imprimis a christianis.

§. 342.

Voluntas & noluntas corrupta mala est. Voluntas enim corrupta proclivis est ad malum, segnis & iners ad bonum (§. 10. *part. 2. Ethic.*), noluntas mala bonum fastidit (§. 11. *part. 2. Ethic.*), consequenter generaliter illa determinata est ad actiones malas certi saltem generis committendas, hæc vero ad acti-

S s s 3

ad acti-

ad actiones bonas certi saltem generis non committendas, neque enim fieri potest, ut voluntas generaliter determinetur ad actiones nonnisi malas committendas, aut noluntas ad nullam actionem bonam committendam (§. 128. part. 2. Eth.). Quamobrem cum mala sit voluntas, quæ generaliter determinata est ad actiones malas certi generis committendas, & noluntas mala sit, quæ generaliter determinata est ad actiones bonas certi generis non committendas (§. 129. part. 2. Eth.); voluntas & noluntas corrupta mala est.

Equidem hoc sumi poterat absque demonstratione, cum quilibet ultro concedat, voluntatem & noluntatem corruptam non esse bonam, sed malam: quoniam tamen nos distinctas & determinatas notiones vocabulis singulis assignavimus, quibus vulgo non nisi confusæ respondent, ad conservandam majorem evidentiam in demonstrationibus nostris opus erat, ut ostenderemus retento significato, quem vocabulis tribuimus, voluntatem & noluntatem corruptam esse malam.

§. 343.

Usus timoris—Homines, quorum mala est voluntas, timore servili refrenantur ab actu servilis. actu externo positivo, vel negativo, in quem propendet voluntas mala, vel quem nauseat noluntas mala. Etenim metu poenarum voluntas corrupta, consequenter mala (§. 341.), refrenatur ab actu externo, in quem propendet (§. 192. part. 2. Eth.), & noluntas mala ab actu externo negativo, seu positivi omissionem, quem nauseat (§. 196 part. 2. Eth.). Quamobrem cum timor servilis occupet animum hominis, si quis metu poenæ adactus facit, quod Deus vult, aut non facit, quod non vult (§. 1178. part. 1. Jur. nat.); homines, quorum mala est voluntas & noluntas, timore servili refrenantur

nantur ab actu externo positivo ; vel negativo , in quem voluntas mala propendet , vel quem nauseat voluntas mala.

Pater itaque, quemnam usum habeat timor servilis in moralibus, propterea non proscribendus ex Ethica, quia non est in virtutum numero (§. 340.). Concipitur autem hic timor habitualis, qui in consuetudinem abiit, ut, quoties actio committenda voluntati divinæ adversa, vel omittenda noluntati divinæ contrariatur, poenæ cogitatio ne suscitetur poenæ metus. Si enim timore Dei refrenanda voluntas & noluntas, frenum perpetuum esse debet. Homines, quorum voluntas & noluntas mala est, cum rationis usum seponant, instar, equorum regendi sunt. Quemadmodum itaque equi retinentur & domantur frenis ita poenis mali deterrentur a pravis cupiditatibus & ad obsequium inviti ducuntur.

§. 344.

Quoniam homines, quorum mala est voluntas & noluntas, timore servili refrenantur ab actu externo positivo, vel negativo, in quem propendet voluntas, vel quem nauseat noluntas mala (§. 343.), timor autem servilis concitetur, si pro certo habeatur, mala physica, quæ peccatoribus obtingunt, esse poenas peccati (§. 341.); *Contra quos poena divina argende.* poena divina argende sunt adversus malos, & si qua dubitatio supersit, annuendum est, ut tollatur.

Poenas frustra urges adversus homines malos, nisi eas ipsis persuaseris ad veritatem: convictio enim veri nominis vix sperari potest, cum nimis ardua sit, quemadmodum non modo patet ex iis quæ de modo convincendi in Logica docentur (§. 982. & seqq. Log.), verum etiam ex demonstrationibus

tionibus, quibus evincitur mala physica, quæ vi nexum rerum in natura contingunt, recte haberi pro pœnis (§. 308. part. 1. *Phil. pract. univ.*) & Deum peccatores ipsorum illatione punire (§. 1078. part. 1. *Theol. nat.*), modo perpendere noris, quænam requirantur ad assensum, qui ad plenariam convictionem requiritur (§. 992. *Log.*). Plerique homines sibi persuadent, Deum actiones hominum malas observantem demum decernere, quando & quomodo eas punite velit. Hæc opinio utique falsa est, cum Deus provideat rebus vi nexum rerum (§. 927. part. 1. *Theol. nat.*). Et si vel maxime agnoscant, Deum prævidisse ab æterno peccata hominum, & decrevisse, quomodo ea punire velit; non tamen capiunt, nec admittunt, per nexum rerum pœnas jam esse determinatas. Immo constat, quantæ fuerint Teologorum nonnullorum contra hunc nexum declamationes & vociferationes, quasi eodem everteretur iustitia Dei vindicativa, & precum pro avertendis pœnis tolleretur utilitas, & quantas mihi propterea creaverint vexas me plane fortunis omnibus evertere conati, quod illum defendissem. Enimvero cum Deus ita provideat rebus in hoc universo, ac si ad ea, quæ fiunt, attentus hodie demum decernat, quid facere ac permittere velit (§. 938. part. 1. *Theol. nat.*); falsa ista opinio toleranda est, nec ejus ratio habenda, quando timor Dei servilis concitandus (§. 99.).

§. 345.

Cur opera in voluntate Similiter quia homines, quorum mala est voluntas & noluntas, timore servili refrenandi sunt ab actu externo positivo, in quem propendet voluntas, vel quem nau-
mala refre- no positivo, in quem propendet voluntas, vel quem nau-
nenda timo- seat noluntas (§. 343.), si vero meru pœnæ refrenari de-
re servili fru- bet voluntas ab actu externo positivo, necesse est, ut
stra colloce- opinione ejus, cujus voluntas in eundem propendet, pœ-
tur, na malum majus sit jactura boni, quod ex actione com-
mittenda

mittenda sperat (§. 193. *part. 2. Eth.*), & si noluntas refrenanda ab actu externo negativo, seu positivi omissione, necesse est, ut molestia, quam ex actione percipit, cujus noluntas eandem nauscat, opinione ipsius minus malum sit quam pœna (§. 196. *part. 2. Eth.*), mala autem physica, quæ vi nexus rerum in hac vita homini obtingunt, cum ex actionibus pravis non necessario sequantur, non pro certo venturis habeantur & quia non minus bonis, quam malis eveniunt, dubitatur, utrum non etiam ventura sint, si vel maxime hoc facias, vel illud non facias; *pœnarum temporalium consideratione timor servilis sapissime concitari nequit, ideoque frustra opera collocatur in voluntate, aut noluntate malorum refrenanda metu pœnæ.*

Experientia hoc ipsum satis superque confirmat. Servorum voluntas & noluntas refrenatur pœnis, ut faciant quod dominus vult, non faciant, quod non vult, quia norunt experti, se verberibus cæsum iri, nisi fecerint, quod vult dominus, & quantum sit hoc malum æstimare didicerunt. Secus vero se res habet, si pœnæ divinæ temporales adversus improbos urgentur. Quamobrem Christus docuit, qualis sit futurus tam proborum, quam improborum status post hanc mortem, in quo illi ineffabili gaudio perfundentur, hi horrendis cruciatibus torquebuntur in æternum. Enimvero quamvis ex lumine rationis constet, animas esse immortales (§. 747. *Psych. rat.*), consequenter aliquem fore post hanc vitam statum, qualis tamen futurus sit, ex principiis rationis nemo adhuc demonstravit, multo minus, quod etiam Christus nos docuit, fore tempus, quo corpora mortuorum cum animabus iterum unientur, ut homines dignam operibus suis accipiant mercedem. Quamvis enim ratio suppeditat principia, quæ ad defendendam doctrinam Christi sufficiunt adversus objectiones Antiscripturariorum; non tamen eadem sufficiunt ad veritatem demonstrandum.

(*Wolffii Ethica Pars III.*) T t t De-

Defensioni nimirum abunde satisfactum, si ostendatur, argumentis contra eam allatis non evinci impossibilitatem, ut appareat, eam esse falsam. Equidem non ignotum est, Gentiles, sicuti campos eluyfios, in quibus delectabuntur probi, ita etiam infernum statuisse, in quo improbi ob male facta cruciatibus sint torquendi. Ast cum non constet, unde hauserint hanc opinionem, aut eam pro lubitu plebis refractariæ domandæ causa finxerunt, aut ratione quadam probabili eandem sibi persuasuerunt, quod ejus utilitatem in timore servili concitando agnoscerent. Hæc non alio fine in medium adducimus, quam ut appareat, cur ad timorem servilem concitandum non urgeamus in philosophia morali pœnas infernales, quam methodo demonstrativa pertractare instituimus, ut adeo nobis permisum non sit sumere, quæ non certa & explorata sunt, & ut appareat, quænam Theologia moralis superaddat ad suppleendum defectum philosophiæ moralis. Ostendimus quidem (§. 748. *Psyche. rat.*) statum animæ post mortem cum statu vitæ præsentis esse connexum, ita ut ratio illius ex hoc reddi possit; sed in quonam consistat hic nexus, non satis patet per lumen naturæ, quemadmodum jam alias monuimus (*not. §. cit.*). Et quæ Gentiles tradiderunt de statu animarum post mortem fabulosa sunt, si vel maxime in nonnullis ad veritatem accedere videantur.

§. 346.

De pœnarum Pœnarum & præriorum consideratio influit in timorem filia-
 & præmio-
 rum confide-
 ratione in-
 tem filia-
 lem & amo-

leni, quatenus inde agnoscutur, actiones malas Deo maxime impro-
 bari, bonas vero probari, immo in amorem Dei & charitatem,
 quatenus inde agnoscutur, actiones malas Deo maxime displicere,
 bonas placere. Qui enim Deum timet timore filiali, ejus
 animam tenet sollicitudo, ne quid faciat, quod volunta-

ti

fi divinæ adverſum, conſequenter quod Deo improbat, *rem atque* & ne facere negligat, quod voluntati ejusdem conforme, *charitatem* conſequenter quod ipſi probatur (§. 1177. *part. 1. Jur. nat.*). *influyente.* Quamobrem cum ex poenis, quas Deus infligit transgreſſoribus legis naturæ, cognoſcat, actiones malas eidem maxime improbari, ex præmiis vero, quibus ornat legis naturæ obſervantiam, intelligat, actiones bonas eidem maxime probari; ſollicitudo iſta augetur. Atque ita poenarum & præmiorum conſideratio in timorem filialem influit, quatenus inde agnoſcitur, actiones malas Deo maxime improbari, bonas vero maxime probari. *Quod erat unum.*

Similiter quoniam amor Dei tendit ad ſtudioſum faciendi, quæ Deo placent, (§. 234.), & per conſequentem ad ſtudioſum vitandi, quæ diſplacent, atque in habitu faciendi, quæ Deo placent & ex adverſo vitandi, quæ diſplacent, charitas conſiſtit (§. 241. 248.); ex poenis, quas Deus interſert legis naturæ transgreſſoribus, qui eum amat & charitati ſtudet, actiones malas eidem maxime diſplicere, ex præmiis autem, quibus legum obſervantiam ornat intelligit actiones bonas eidem maxime placere, amor & charitatis ſtudioſum poenarum & præmiorum conſideratione magis incenditur, præſertim ſi cogitemus, Deum a nobis non exigere voluntatem noſtram niſi felicitatis noſtræ cauſa (§. 247.), & tam ſerio velle ut actiones bonas committamus, malas vero omittamus, ut ſimus felices, nec nos reddamus infelices. Hoc igitur modo poenarum & præmiorum conſideratio in amorem Dei & charitatem Dei influit. *Quod erat alterum.*

Ardor non faciendi, quæ Deo improbantur & displicent, ac faciendi, quæ probantur & placent, robur utique acquirit exinde, quod magis improbetur & displiceat, ac probetur & placeat, quemadmodum quilibet in se ipso experitur, si amicum impense amet. Gradui vero cupiditatis & fugæ, quæ inest ardoris (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quoad appetitum sensitivum & aversionem sensitivam, in parte superiori animæ respondet constantia voluntatis & voluntatis (§. 1062. *part. 2. Theo. nat.*). Dum Deus punnit actiones legi naturæ adversas, præmiis vero ornata actiones eidem conformes hoc ipso declarat, quam serio velit, ut actiones nostras juxta legem naturæ determinemus, & per consequens quantum ipsi probentur & placeant actiones legi naturæ conformes, quantum improbentur & displiceant eidem disformes. Pœnarum igitur & præmiorum consideratio cum faciat, ut intimius perspiciamus, quomodo se habeant actiones nostræ ad judicium Dei relatæ, hoc autem judicio nitatur amor Dei, charitas & timor filialis; quomodo ea influat in amorem, charitatem atque timorem filialem, manifestum est. Patet vero simul, quod diverso prorsus modo in timorem filialem influat pœnarum consideratio, quam in timorem servilem. Timore nimirum servili intenditur pœnarum evitatio; in timore autem filiali aversio eorum, quæ Deo improbantur, consideratione pœnarum efficitur major, ac intenditur, ne offendantur Deus. Diversum ideo prorsus statum animæ consideratio pœnarum producit in timore servili & in timore filiali. Ceterum quamvis pœnæ divinæ urgendæ sint adversus malos, ut a malo desistant; eadem tamen quoque repræsentandæ sunt bonis, ut malum magis oderint, nec ad actiones malas se adduci ullo modo patiantur. Et propterea alio prorsus affectu urgendæ sunt pœnæ divinæ adversus malos, alio vero repræsentandæ bonis. Contra malos pœnæ divinæ urgendæ sunt non sine animi indignatione; ast bonis eadem repræsentandæ non sine amore, ut ipsæ faci-

ant,

ant ad bonitatis divinæ uberiores agnitionem & actionum juxta legem naturæ determinationem commendent. Quibus artis oratoriar præcepta cognita & perspecta sunt, hi facile videbunt, quænam verba in utroque casu de pœnis divinis dicenti conveniant.

§. 347.

Qui metu pœnæ commotus actiones externas voluntati divinæ An actione conformatur; pœnæ obnoxius manet. Qui enim metu pœnæ tu pœnæ voce commotus actiones externas voluntati divinæ conformatur, luntati divi-
ejus voluntas corrupta, consequenter mala (§. 342.), *ne conform-*
saltem refrenatur ab actu externo, in quem propendet *mata a pœna*
(§. 192. part. 2. Eth.), & noluntas mala ab actu externo nega- *liberet.*
tivo, seu positivi omissionem, quem nauseat (§. 196. part. 2. Eth.).
Enimvero lex naturæ urget obedientiam Deo præstandam (§.
1165. part. 1. Jur. nat.), consequenter ut voluntatem no-
stram Deo demus (§. 179.), ideoque actio legi naturæ
nondum convenit, si actio saltem externa eidem conforme-
tur, consequenter cum eidem adhuc contrarietur, in actio-
nem vero eidem contrariam poena statuta sit, qui metu
pœnæ commotus actiones externas voluntati divinæ confor-
mat, pœnæ obnoxius manet.

Ostendi etiam potest hoc modo. Qui metu pœnæ
facit, quod Deus vult, & non facit, quod non vult, Deo
se nondum obedientem præbet (§. 207.). Enimvero vult
Deus, ut ipsi obediamus (§. 1166. part. 1. Jur. nat.),
Quamobrem cum pœnas statuerit in eos, qui ipsi non obe-
diunt (§. 1078. part. 1. Theol. nat.); qui metu pœnæ com-
motus actiones externas voluntati divinæ conformatur, pœ-
næ obnoxius manet.

Poterat idem multis adhuc modis aliis demonstrari, quem admodum facile intelligit, qui intime perspexit actionum rectitudinem, ad quam nos obligat lex naturæ (§. 189. *part. 1. Phil. præct. univ.*), & quæ non fert, ut actiones internæ ab externa ullo modo dissentiant (§. 79. *part. 1. phil. præct. univ.*). Lex naturæ nos obligat ad consentientem usum omnium facultatum (§. 204. *part. 1. Jur. nat.*) & ad vitandum quemlibet dissensum usus earundem (§. 205. *part. 1. Jur. nat.*). Ipsa igitur obligatio naturalis nobis insinuat, non saltem refrenandam esse voluntatem & noluntatem malam, ne in actus externos prorumpat, sed eandem bonam atque perfectam esse debere, ut lubenter & cum gaudio faciamus, quod bonum est, quod vero malum est facere nolumus. Actiones bonæ procedere debent ex charitate, ut committantur, quia Deo placent, ideoque nondum legi naturæ, ad quam observandam nos obligat Deus (§. 276. *part. 1. Phil. præct. univ.*), conveniunt, quamdiu voluntas in contrarium propendet. Quamdiu vero actio legi naturæ non convenit, reatus quoque non tollitur. Propter universalem nexum legum naturalium non uno modo patet, cur metu pœnæ extorta actio non liberet a pœna in transgressionem legis naturæ decreta.

§. 348.

An timor servilis sufficiat ad pœnam evitandam. Quoniam pœnæ obnoxius manet, qui actiones saltem externas voluntati divinæ conformat (§. 347.), timor auctem servilis est, si quis saltem metu pœnæ adigitur ad faciendum, quod Deus vult, aut ad non faciendum, quod non vult (§. 1178. *part. 1. Jur. nat.*); *timor servilis non sufficit, ut pœna divina evitetur.*

Qui sibi persuadent, se pœnam divinam evitare posse, modo actionem externam voluntati divinæ conformant, quo ducit timor servilis, plurimum falluntur, obligationem positi-

positivam humanam cum divina confundentes. Deus, qui interiora animi scrutatur, animi quoque puritatem requirit (§. 604. part. 2. Eth.), cumque casta mens sit casta quoque mente colli vult. Ast in civitate tantummodo respiciuntur actus externi, & ad hos committendos, vel omittendos superior obligat subditos, cum id ad finem civitatis obtinendum sufficiat. Quamobrem si pœnam statuit in transgressores legum, pœnam evitat, qui actionem externam committit, quæ præcipitur, & eam omittit, quæ prohibetur; ast non licet a legislatore homine argumentari ad legislatorem Deum, qui non modo actus externos præcipit ac prohibet, verum etiam internos potissimum præceptis ac prohibitionibus suis respicit, quos externi veluti sua sponte comitantur. Equidem cum homines consueverint de obligatione divina statuere ex humana, nihil fere frequentius est, quam ut sibi persuadeant, se pœnæ divinæ non esse reos, si Deum timeant timore servili, hic tamen error tolerandus non est, sed omni potius animi contentione annitendum, ut ex illorum animis funditus evellatur.

§. 349.

Consideratione pœnarum & præmiorum divinorum homines ob- De obligati-
ligantur ad servandam legem naturæ, quatenus influit in timorem one divina
Dei filialem, amorem & charitatem; metu autem pœnarum deter-positiva.
rentur, ne noceant, sibi & aliis. Etenim cum lex naturæ urgeat actionum rectitudinem (§. 189. part. 1. Phil. pract. univ.) & puritatem animi (§. 604. part. 2. Eth.), actio autem recta non sit, quæ metu pœnarum extorquetur, vel spe præmii tantummodo elicitur (§. 349. part. 1. Phil. pract. univ.), nec puritatem animi possideat, qui metu pœnæ actionem lege naturæ præceptam committit, prohibitam vero omittit (§. 611. part. 2. Eth.), vel etiam spe lucris (§. 612. part. 2. Eth.); metu pœnarum & spe præmiorum ad obser-

observantiam legis naturæ homo obligari nequit. Enimvero quoniam poenarum & præmiorum consideratio influit in timorem Dei filialem, amorem atque charitatem (§. 346.), timor autem Dei filialis (§. 1179. *part. 1. Jur. nat.*) & amor (§. 1172. *part. 1. Jur. nat.*), ac per consequens charitas lege naturali præcipitur (§. 243.), & timor filialis hominem impellit ad obedientiam Deo debitam (§. 326.), consequenter ad actiones suas voluntati divinæ conformandas (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad legem naturæ servandam (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & amor Dei, cum quo indivulso nexu cohæret charitas, quæ & ipsa obedientiam continet (§. 243.), ad obedientiam Deo præstandam nos incitat (§. 238.); consideratione poenarum & præmiorum divinatorum homines obligantur ad servandam legem naturæ, quatenus ea influit in timorem Dei filialem, amorem & charitatem. *Quod erat unum.*

Metu poenarum voluntas corrupta, ideoque mala (§. 342.) retrenatur ab actu externo in quem propendet (§. 192. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum actu externo homo saltem nocere possit aliis, noceat vero etiam sibi; metu poenarum divinatorum homines deterrentur, ne noceant sibi & aliis. *Quod erat alterum.*

Obligatio positiva aliter introduci nequit, quam sanctione pœnali & præmiorum promissione (§. 301. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum actionem saltem externam voluntati divinæ conformet, qui metu poenarum (§. 208.), vel spe præmii facit quod Deus vult (§. 210.); sanctio pœnalis & promissio præmiorum non videtur apta ad introducendam obligationem positivam servandi legem naturæ. Quoniam itaque ostendimus dari obligationem positivam divinam servandi

servandi legem naturæ (§. 318. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quatenus scilicet pœnæ divinæ positivæ sunt (§. 309. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ideo necesse erat, ut demonstraretur, quomodo pœnarum sanctio & præmiorum promissio hominem obligare possit ad legem naturæ servandam, ne quis obligationem positivam tanquam sapientiæ divinæ adversam (§. 625. *part. 1. Theol. nat.*) rejiciat. Distinximus in superioribus obtemperantia ab obedientia (*not. §. 207. & §. 211.*). Illa metu pœnæ & spe præmiorum concitatur; hæc ex amore Dei (§. 238.) & timore filiali fluit (§. 326.). Obedientia vero legi naturæ demum convenit (§. 1167. *part. 1. Jur. nat.*), quæ exigit, ut omnes nostras actiones spectemus tanquam officium Deo debitum (§. 173.) Enimvero quamvis metu pœnæ, vel spe præmii qui facit, quod Deus vult, & non facit, quod non vult, eidem se nondum obedientem præbeat (§. 207.), licet obtemperet; tenendum tamen est, obtemperantem facilius ad obedientiam adduci, quam si metu pœnæ vel spe præmii ad obtemperantiam nondum fuerit adductus (§. 209. 211.). Atque hoc modo obligatio divina positiva maxime convenit sapientiæ divinæ, quia naturæ humanæ accommodata, ut per gradus procedatur ad obedientiam, per salutarum non obtinendam. Eodem sane modo procedendum in formandis moribus puerorum, quemadmodum jam insinuvimus (§. 19. & *seqq.* & §. 137. *part. 2. Eth.*), suo autem loco expressius docebimus. Ceterum ex obligatione positiva divina elucescit bonitas divina, non solum quatenus ducit ad custodiam legis naturæ, unicum felicitatis medium (§. 398. *part. 1. Phil. pract. univ.*), verum etiam quatenus sola obtemperantia aliorum consulit aliis, ne scilicet noceant. Notandum quoque hic est, quod supra de influxu præmii licito in obedientiam ostendimus (§. 212. & *seqq.*). Quæ hic de obligatione divina positiva demonstrantur, probe pendenda sunt, ut recte de eadem sentiamus, cum nihil.

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*) Uuu frequen.

frequentius sit, quam ut de obligatione divina iudicium fiat ex humana (not. §. 384.), sicque incidamus in anthropomorphismum subtilem (§. 580, part. 1. *Theol. nat.*), ex quo nascuntur contradictiones, quamvis non observandæ nisi ab iis, qui in systemate veri nominis versati sunt. Produunt enim demonstrationes contradictiones alias larentes & ablepsiam tollunt.

§. 350.

De impedi- Si quis obligationem divinam positivam in dubium vocat, mento obli- quia mala & bona physica vi nexus rerum non minus eveniunt gationis di- malis hominibus, quam bonis; ei ostendendum est, etsi mala, que vinæ positi eveniunt bonis, pœnæ esse nequeant, esse tamen adhuc motiva actionum committendarum & omittendarum; & remedia adversus mala tollendo. onum committendarum & omittendarum; & remedia adversus mala moralia, & quamvis bona, que hominibus malis eveniunt, premia esse nequeant, esse tamen adhuc motiva actionum committendarum & omittendarum & viam sternere ad malum majus, seu pœnam majorem. Quodsi enim quis obligationem divinam positivam in dubium vocat, quia mala & bona physica vi nexus rerum non minus eveniunt hominibus malis, quam bonis; is sibi persuadet, si Deus in pœnam inferre velit mala physica, ab iis immunes esse debere, qui actiones suas voluntati divinæ pro virili conformare student, cum ultra id, quod ab ipsis fieri potest, obligari nequeant (§. 209. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & ex adverso si Deus præmiis invitare velit homines ad legem naturæ servandam, bona physica non esse conferenda nisi illis, qui legem naturæ transgrediuntur, nec actiones suas ad voluntatem divinam componere volunt: neque enim pœna peccati affici potest, qui non peccavit, nec eadem pœna, qui minus peccavit, neque ex adverso præmium obedientiæ deferri potest inobedientibus, multo minus majori præmio decorari

corari qui inobediens est, quam qui pro virili Deo se obedientem præbet. Quodsi ergo obligationem positivam, quæ tota nititur malis physicis vi nexus rerum hominibus pravis a Deo immittendis, & bonis physicis vi ejusdem hominibus probis a Deo conferendis, agnoscere debet, necesse est ut persuasissimus sit, dari rationes singulares, cur Deus etiam bonis immittat mala, quamvis non eo fine, ut puniantur, & ex adverso malis beneficiat, quamvis bona in ipsos collata non sint præmia virtutis. Mala, quæ eveniunt bonis, & vicissim bona, quæ eveniunt malis posse præbere motiva actionum legi naturæ convenientium, demonstravimus (§. 314. 315. *part. 1. Phil. præct. univ.*), ut pateat, quomodo quis veritatis sit convincendus. Mala physica esse remedia, quatenus cupiditatem male agendi supprimunt, occasionem male agendi auferunt, propositum bene agendi firmant, occasionem bene agendi suppeditant, alias jam annotavimus (*not. §. 314. part. 1. Phil. præct. univ.*): bona vero viam sternere ad malum majus, ut pœna tardior sit tanto gravior, sicuti ex adverso mala quoque sternunt viam ad bona majora obtinenda, experimur indies, nec posterius sequi posse nisi præcedat prius, ex universali rerum nexu intelligitur (§. 83. *Cosmol.*). Quoniam vero veritatum harum omnium optime convincimur, si ea in nobis ipsis experimur (§. 271. *part. 2. Phil. præct. univ.*); quilibet ad actiones suas & facta sua animum attendere tenetur. Cum igitur hac ratione plenissime vincatur, dari rationes sapientiæ & bonitati divinæ convenientes, ob quas vi nexus rerum eveniant bonis mala, malis vero bona; propterea obligationem divinam positivam experientia non minus comprobata non amplius in dubium vocabit.

Consultum quoque erit, ut ea perpendantur, quæ de malo physico e nexu rerum resultant, passim demonstra-

Uuu a

vimus

vimus in parte prima Theologiæ naturalis. Inprimis autem considerandum est, bona & mala physica plurima talia esse, ut fieri non possit, quin eorum participes fiant tam boni, quam mali: id tamen minime sapientiæ divinæ ac bonitati repugnat, cum omnia dirigantur ad finem sapientiæ divinæ convenientem tam respectu bonorum, quam malorum, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis intelligitur, & respectu tam bonorum, quam malorum non intendatur, nisi eorum felicitas, ad quam tendit custodia legis naturalis (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nec minus expendendus est modus, quo contingentia in hoc mundo ad actum perducuntur, ita ut omnia præcedentia influant in determinationem actus sequentium (§. 89. *Cosmol.*). Inde nimirum clarissime perspicitur, re bonorum non potuisse fieri compotem, nisi certa mala expertus fuisses, nec improbos in mala incidere potuisses, nisi ante certis bonis cumulati fuissent. Singula autem si satis accurate rimemur, ubi deprehendimus vestigia sapientiæ ac bonitatis, qua Deus gubernat hoc universum (§. 902. 903. *part. 1. Theol. nat.*). Atque hoc modo intelligemus, pœnis ac præmiis positivis in hoc mundo non esse locum, nisi quoque subinde bonis eveniant mala & vicissim malis bona.

§. 351.

Socordia *Socordiam* appellare lubet privationem timoris Dei tam quid sit. filialis, quam servilis.

Socors dici solet, qui negligens est in consulendo & prospiciendo, quid opus sit facto. Unde *Donatus*: segnities, inquit, est ad agendum, socordia ad considerandum. Nullum igitur vocabulum aptius reperire potuimus ad exprimendum timori Dei privative oppositum.

§. 352.

§. 352.

Quoniam socordia est privatio timoris Dei (§. 351.), *An Ignorans* privatio autem est defectus alicujus realitatis, quæ esse *Deum sit so-* poterat (§. 273. *Ontol.*), & timor Dei nequit esse, nisi *corr.* noris dari Deum (§. 1177. 1178. *part. 1. Jur. nat.*); socordia supponit existentiam Dei notam esse. Quamobrem qui ignorat dari Deum, nec ullam ejus notionem habet, quamvis careat timore Dei, socors non est. Patet itaque, non omnem carentiam timoris Dei esse socordiam.

Sinenſes veteres ignorarunt dari Deum, nec ullam ejus notionem habuerunt. Aſt in eorum libris clafficis nullum quoque veſtigium timoris Dei occurrit, quamvis rigorem legis naturæ perſpexerint & rectitudinem actionum atque puritatem cordis maxime uſerint. Socordia igitur ipſis tribui nequit.

§. 353.

Cum socordia ſupponat, existentiam Dei eſſe notam *An atheus ſit* (§. 352.), atheus vero neget eſſe Deum (§. 311. *part. 2. socors.* *Theol. nat.*), ideoque Deum eſſe nullum putat; quamvis careat timore Dei tam filiali, quam ſervili, carentia tamen timoris ſocordia dici nequit, ideoque *atheus ſocors non eſt.*

Atheus vi hypotheſeos impiæ abjicit timorem Dei, nec fieri poteſt, ut Deum timeat, quem nullum eſſe putat.

§. 354.

Quia ſocordia ſupponit existentiam Dei eſſe notam *An Deiſta ſit* (§. 352.), deiſta vero concedit dari Deum, mundi hujus *socors.* autorem, ſed ſibi tantummodo perſuadet ipſum res humanas non curare (§. 329. *part. 2. Theol. nat.*), ideoque

Uuu 3

timor-

timorem Dei negligit; carentia timoris socordia est, consequenter *Deiſta ſocors eſt.*

Cum *Deiſta* agnoſcat, dari Deum mundi autorem, hæc ipſa notitia eum excitare debebat conſideratione eorum, quæ in mundo ſunt, Deum & inprimis providentiam ipſius agnoſcendum (§. 67.). Ex neglectu hujus ſtudii cum naſcatur carentia timoris Dei, ea utique ſocordia eſt. Neque enim ex hypotheſi ipſius, quemadmodum ex hypotheſi athei neceſſario ſequitur, timorem Dei filialem eſſe abſurdum, cum etiam amare poſſimus eos, qui nos parum curant, ob perfectionem, qua gaudent, ideoque ſtudere ut ipſis placeamus,

§. 355.

Quod ſocors Qui ſocors eſt, is parum ſollicitus eſt, utrum actiones ſue de conveni- ſint voluntati divinæ conformes, nec ne, & num Deus propter ea entia actio- punire ſe velit. Etenim qui ſocors eſt, caret timore Dei num ſuarum tam filiali, quam ſervili (§. 351.). Enimvero qui Deum cum volun- timet timore filiali, oblata quacunque occasione agendi tate Dei non ſollicite inquit, utrum actio ſit voluntati divinæ conformis, nec ne (§. 322.), & timor ſervilis concitatur conſideratione poenarum divinarum (§. 341.). Quamobrem qui ſocors eſt, is parum ſollicitus eſt, utrum actiones ſue ſint voluntati divinæ conformes, nec ne, & num Deus propter eas hominem puniat (§. 275. Ontol.).

Hinc intelligitur, ſocordiam eſſe admodum communem, præſertim quoad timorem filialem. Ac ideo diſertam ejus mentionem facere volumus.

§. 356.

An ſocordia Socordia vitium eſt. Eſt enim privatio timoris filialis ſit vitium. (§. 351.). Quamobrem cum timor filialis lege naturæ præci-

præcipiatur (§. 1180. part. 1. *Jur. nat.*); socordia eadem lege prohibita (§. 722. part. 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque socors actiones suas contraria ratione dirigit, quam lege naturali præscribitur; socordia vitium est (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*),

Vitium omne habitus est (§. 322. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Dantur vero etiam habitus privativi, qui contrahuntur, quando adfuescimus negligere, quæ facere debebamus, quemadmodum in præsentī casu inquisitionem in convenientiam actionis cum voluntate divina. Atque istiusmodi habitus est socordia. Quod igitur vitium sit habitus, hoc non obstat, quo minus socordia vitium dici possit. Quod hic de socordia dicitur, id tenendum est de ceteris quoque vitiis virtuti privative oppositis.

§. 357.

Qui socors est, Deum non amat. Qui enim socors est, *An socors Deum non timet* (§. 351.). Enimvero qui Deum non *Deum amet*, timet, eum quoque non amat (§. 317. 320.). Quamobrem qui socors est, Deum non amat.

Qui novit, quantum valeat amor Dei, & quænam ab eodem dependeat in praxi morali, quam noxium vitium sit socordia intelliget. Quo magis vero virium nocet, eo magis quoque idem caveri debet. Socordiam cum amore Dei consistere non posse manifestum est. Qui enim Deum amat, eundem timet (§. 317.). Nascitur ex amore Dei timor filialis (§. 318.). Quamobrem timore Dei non caret, qui Deum amat, ideoque socors non est.

§. 358.

Si socordiae mederi velimus, necesse est ut timori Dei studeamus. Etenim qui Deum timere studet, virtutem hanc *socordia sit* acquirit (§. 430. *Psych. empir.*), consequenter timore Dei non *medendum*. caret

caret. Quamobrem cum socors non sit, qui timore Dei non caret (§. 351.); si socordiae mederi velimus, necesse est ut timori Dei studeamus.

Ex neglectu mediorum, quibus timor Dei acquiritur, socordia oritur, quæ in defectu hujus timoris consistit (§. 351.). Quamobrem si mediis istis utaris, timere Deum adfuescis, sicque socordiae locus non relinquitur.

CAPVT VI.

De Reverentia adversus Deum.

§. 359.

An reverentia adversus Deum virtus sit. **R**everentia adversus Deum virtus est. Etenim ad reverentiam adversus Deum obligamur lege naturali (§. 1183. part. 1 Jur. nat.). Quamobrem qui Deum reveretur, actiones suas legi naturæ convenienter determinat. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi virtus est (§. 321. part. 1. Phil. præd. univ.); reverentia adversus Deum virtus est.

Non opus est, ut demum ostendatur, reverentiam adversus Deum esse peculiarem virtutem. Actus enim ad eandem pertinentes prorsus diversi sunt ab iis, qui ad virtutes reliquas requiruntur, quemadmodum ex collatione definitionum statim apparet, ut non verendum sit, ne inter se confundantur. Immo ne quidem opus foret, ut ostenderetur, habitus, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, esse virtutes, nisi vulgo usu receptum esset, ut officiorum erga Deum nomine saltem insignirentur, quavis. D. Tomas habitus hosce virtutes esse ostenderit.

§. 360.

§. 360.

Qui Deum revereri vult, magnitudinem perfectionum divinarum agnoscere debet. Etenim qui Deum revereri vult, actionibus externis declarare debet, se Deum maximi facerere discamus (§. 1182. part. 1. Jur. nat.), consequenter etiam magni facere debet (§. 1181. part. 1. Jur. nat.). Enimvero qui Deum maximi facit ob perfectionem summam, qua gaudet, eum omnibus aliis præferre debet, consequenter necesse est, ut magnitudinem perfectionum divinarum agnoscat (§. 839. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui Deum revereri vult, magnitudinem perfectionum divinarum agnoscere debet.

Reverentia consistit in honore, quem tam verbis, quam factis illis exhibemus, qui aliqua re nos antecedunt, veluti ætate, sapientia, dignitate. Quemadmodum itaque cognoscere tenemur, quam re nos alter antecedit, ut eum revereamur; ita quoque necesse est, ut agnoscamus magnitudinem perfectionum divinarum, quibus homines omnes antecedit & infinito intervallo post se relinquit. Atque eo fine in Theologia naturali demonstravimus magnitudinem perfectionum divinarum & in superioribus, cum de Deo consideratione hujus universi agnoscendo ageremus, ostendimus, quomodo magnitudo perfectionum divinarum sit agnoscenda. Magnificatio autem Dei a reverentia ipsi exhibenda separari nequit, nisi in hypocrisin incidere velimus, ut actibus externis simulemus aliud, quam quod mente volvimus. Deum enim revereri debemus in veritate: id quod consensus actuum externorum cum internis requirit, quos potissimum respicit Deus.

§. 361.

Deum reveremur verbis, vultu, gestu, voce & factis ad Quomodo significandum præcellentiam ejus receptis. Qui enim Deum reveretur, reamur.
(Wolffii Ethica Pars III.)

Xxx

veretur, actibus externis declarare debet se Deum magni facere (§. 1182. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum actus externi sint verba, vultus, gestus, vox & facta & hæc signa esse debeant, quanti faciamus Deum (§. *cit.*); Deum verbis, vultu, gestu, voce & factis ad significandum præcellentiam ejus receptis reveremur.

Nimirum quæ in animo latent, per signa externa prodenda sunt, quando Deum reveremur. Produntur vero hæc verbis, vultu, gestu, voce & factis. Verba cum significant notiones perfectionum divinarum, quatenus significatus ex usu loquendi obtinet, respectu ejus, qui Deum reveretur, necessarius videtur, sunt tamen etiam vocabula inventa, quibus præcellentia significari solet, & quæ aliquid arbitrarii habent quoad usum, præsertim si per metaphoram ad Deum transferuntur. Vultus, gestus atque vox sua veluti sponte sequuntur internos animi affectus, qui cum reverentia Dei concurrunt; regnat tamen etiam in his arbitrium quoad usum. Ast facta, quæ ad eandem requiruntur, moribus magis introducta sunt, quam ut intrinseca quædam ratio eadem exigit: unde contingit, ut subinde contraria prorsus adhibeantur. Ita e. gr. christiani denudare solent caput ad Deum preces fundentes, ut reverentiam exhibeant Numini; Judæi contra nonnisi testæ capite precantur Deum, immo denudato capite de Deo loqui nefas ducunt. Similiter nunc ad reverentiam requiritur, ut Deum oremus stantes, nunc ut in genua procumbamus, nunc ut manus elevemus, vel certo quodam modo complicemus, & quæ sunt alia hujus generis. Istiusmodi facta recte referuntur ad ceremonias (§. 442. *part. 2. Phil. pract. univ.*). De hisce igitur judicium faciendum ex iis, quæ de ceremoniis demonstrata sunt (§. 444. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 362.

Qui Deum revereri vult, ante studere tenetur, ut eum magni Sine magni-
faciat. Qui enim Deum revereri vult, actibus externis de- ficatione va-
clarare debet, quanti Deum faciat (§. 1182. part. 1. Jur. nam esse Dei
nat.). Enimvero actus externi non declarant, quod De- reverentiam.
um magnificias, nisi quoque revera eundem magnificias,
sed mentiuntur quod non est. Quamobrem cum Deus
omniscius (§. 302. part. 1. Theol. nat.) cognoscat omnia
singularia (§. 301. part. 1. Theol. nat.), ideoque etiam om-
nes hominum cogitationes, ab æterno ipsi præscibiles
(§. 235. part. 1. Theol. nat.) &, quando jam præteritæ, in
sempternum recordabiles (§. 243. part. 1. Theol. nat.), ve-
lit autem, ut ipsum maximi faciamus (§. 1181. part. 1. Jur.
nat.); qui Deum revereri vult, ante studere tenetur, ut
eum magnificiat.

Sine magnificatione Dei, quæ actibus internis absolvitur,
vana est reverentia, quæ actibus externis declaratur. Cum
enim actus externi signa esse debeant interiorum, eaque
demonstrativa (§. 954. Ontol.); si actus interni absint, signa
nihil significant. Deus autem sibi non patitur imponi,
quemadmodum homines, qui confidunt verbis & actibus
externis aliis aliorum, & sibi placent, si vana reverentia ipsis
exhibeatur ab aliis, sive revera magnificent ab exhibitoribus,
sive minus. Monuimus jam alias, magnificationem Dei
respondere existimationi hominum; reverentiam vero ho-
nori, quem iisdem exhibemus ad illam significandum (not.
§. 1182. part. 1. Jur. nat.). Quemadmodum itaque nemo
alterum honorare potest, nisi qui verum de perfectione al-
terius judicium ferre valet (§. 540. part. 1. Jur. nat.), con-
sequenter verus honor supponit existimationem minus fal-
laciæ (§. 538. part. 1. Jur. nat.); ita quoque nemo Deum
revereri potest, quemadmodum debet, nisi eum revera max-

imi faciat, consequenter magnitudinem perfectionum divinarum agnoscat. Cum homines vereamur ob dignitatem, qua eminent in Republica; reverentia, quam iis exhibemus, declaratur nos dignitatem ipsorum agnoscere, consequenter eum ipsis exhibemus honorem, quem superior ipsis exhiberi vult. Sed quoniam mundus regitur opinionibus, non veritate, & dignitatem alii habent, alii merentur, *reverentia civilis*, quam dicere lubet, non supponit veritatem, sed nititur voluntate superioris, ac ideo recta est, quatenus continet obsequium superiori debitum. Reverentia vero adversus Deum aliter sese habet, quæ tota nititur veritate, & assimilatur reverentiæ, quam exhibemus sponte iis, qui perfectione quadam nos, vel alios antecedunt (*not. §. 360.*). Homines, qui variis ita imbuuntur erroribus, ut vanitati veritas cedat, reverentia vana delectantur; ast Deus, qui ab omni errore prorsus immunis est (*§. 294. part. 2. Theol. nat.*), ipsemet fons omnis veritatis (*§. 290. part. 2. Theol. nat.*), non delectatur nisi reverentia vera, quæ ipsi exhibetur ob præcellentiam ipsi propriam. Et quemadmodum homines, quorum tantum est acumen, ut veritas intime perspecta non cedat præjudicatis opinionibus, quibus mundus regitur, vanam reverentiam nausent, quamvis meritam, si exhibeatur ab iis, qui de perfectione, qua alios antecedunt, iudicium per se ferre nesciunt, tantum vero abest, ut eadem delectentur; ita quoque Deo reverentia vana merito exosa censetur. Hoc igitur probe notandum est, cum nihil sit frequentius, quam ut in omni cultu Numinis homines acquiescant in actibus externis, ideoque sibi persuadeant se Deum revereri posse absque magnificatione, tanto quidem facilius, quod honor civilis non attenta veritate per modum officii boni civis exhibeatur, quemadmodum modo observavimus.

§. 363.

Quoniam qui Deum revereri vult, ante studere tenetur, ut eum magnificat (§. 362.), Deum autem magnificere non possumus, nisi agnoscamus, quantum creaturas omnes, seu entia quælibet, quæ præter ipsum possibilia sunt, perfectione sua antecedit (§. 839. part. 1. Jur. nat.); ut in reverentia Dei proficiamus, danda est opera, ut quæ de immensitate, inscrutabilitate & incomprehensibilitate perfectionum divinarum passim in parte prima Theologiæ naturalis demonstrata sunt, intimius perspiciantur & consideratione hujus universi, quemadmodum superius passim docuimus, cum de agnitione Dei consideratione hujus universi acquirenda ageremus, indies confirmantur. *Quanam eo sine facienda.*

Non citamus more nostro loca, in quibus immensitas, inscrutabilitas & incomprehensibilitas perfectionum divinarum demonstratur, & in quibus ostenditur, quomodo consideratione hujus universi nobis innotescant, propterea quod citationes forent nimis prolixæ, loca vero facile reperiantur ope indicis ab iis, qui in systemate versati non sunt, ut videant, nihil hic sumi, quod a veritate sit alienum, nec præcipi cognitionem, quæ quomodo acquiri possit non docuerimus. Pater vero hinc etiam ratio, cur nobis curæ fuerit, ut immensitatis, inscrutabilitatis & incomprehensibilitatis notiones distinctas dederimus, easque demonstraverimus, cum nos omnia, quæ de Deo demonstrantur, referamus ad praxin officiorum erga Deum, quorum nullum sine agnitione Dei, prouti debetur & Deo placet, præstari potest (§. 1.). Dolendum itaque est, distinctas notiones immensitatis, inscrutabilitatis & incomprehensibilitatis vulgo adeo parum curari, immo prorsus contemni. Quamvis enim fieri non possit, ut notiones adeo adæquatæ consequamur, quæ ad plenariam comprehensionem sufficiunt, ut

Xxx, 3

pote

pote limites intellectus nostri excedentem; necesse tamen est, ut immensitas, inscrutabilitas & incomprehensibilitas perfectionum divinarum aliquo modo intelligibilis efficiatur, nec omnia relinquantur ignorantiae ex non usu facultatum profectae. Non ignota loquor iis, qui in systemate nostro Theologiae naturalis, quantum satis est, versati sunt, & eo modo istas qualitates & magnitudinem perfectionum divinarum consideratione rerum in hoc universo agnoscere studuerunt, quem supra docuimus: ne tamen ceteris demus sine mente sonos, unico saltem exemplo ea, quae diximus, illustrare lubet. Multi sumunt admiranda sapientia constructum esse corpus nostrum, quia capere nequeunt, quomodo tam artificiosa fabrica inveniri potuerit, ac ideo sapientiam Dei immensam & incomprehensibilem pronunciant. Ast hi revera sapientiam extollunt propter ignorantiam suam, admirationis matrem. Enimvero si quis non modo cognoscit structuram corporis humani, quam docet anatomicus verum etiam inquit in usum singularum partium, quem in peculiari Tractatu idiomate patrio conscripto, exposuimus & in perfectionem corporis humani inde resultantem, vi notionis in jure naturae expositae (§. 317. 323. 330. 335. *part. 1. Jur. nat.*); is intelliget, quanta sapientia constructum sit corpus humanum, & hanc ipsam sapientiam esse inmensam, inscrutabilem & nobis prorsus incomprehensibilem. Quo magis itaque proficimus in hac cognitione, eo majoris quoque Deum faciemus & magnificatio Numinis nobis reddetur familiaris, atque hinc oriatur reverentia adversus Deum vera & infucata. Hinc vero simul intelligitur, quam necessarium sit, ut ad agnitionem Dei a priori ex systemate acquisitam accedat agnitio a posteriori consideratione rerum in hoc universo obtinenda, nec rerum naturalium cognitionem servire soli curiositati, quemadmodum multi sibi persuadent, sed naturam rerum esse librum, in quo Deus sese homini revelavit, quinam sit, ut ipsum

ipsum tanquam Deum vera reverentia colamus. Qua de causa ipse quoque liber scripturæ nos remittit ad librum naturæ, ut uterque conjungendus, neuter vero ab altero separandus sit.

§. 364.

Laus divina dicitur oratio, qua nostrum de perfecti- *Laus divina*
one divina judicium significamus. Quamobrem qui Deum in quo con-
laudare vult, perfectionem ejus agnoscere debet, consequenter sistat.
cum Deus produxerit hunc mundum, ut nobis pateface-
ret perfectionem suam absolute summam (§. 608. part. 1.
Theol. nat.) & hoc universum sapientia sua (§. 902. part. 1.
Theol. nat.) & bonitate gubernet (§. 903. part. 1. *Theol. nat.*),
ad laudem divinam quoque pertinet enarratio operum divinorum
& eorum, quæ Deus creaturis omnibus providens (§. 925.
part. 1. *Theol. nat.*) facit in hoc universo.

Laus, quam hominibus tribuimus, oratio est, qua nostrum
de perfectione alterius judicium significamus (§. 541. part.
1. *Jur. nat.*): immo qui rem quamcunque laudat, suum de
ejus perfectione judicium verbis prodit. Quamobrem si
Deum laudare velimus, perfectiones, quas eidem tribuimus,
recensere & quales sint verbis exponere debemus. Perfe-
ctionis propriæ nobis sumus conscii: aliorum vero per-
fectiones, si eas excipias, quæ corporis sunt & in oculis
incurrunt, nobis non innotescunt nisi per facta, quæ inde
dependent. Ac ideo laus, quam alteri tribuimus, non mo-
do consistit in recensione perfectionum, quas ipsi inesse
putamus, verum etiam in enarratione illorum, quæ facit.
Et factorum enarratio præcipua laus est, cum simul con-
tineat veritatem, quoniam ex factis colliguntur perfectiones
alterius. Perfectiones divinas cognoscimus quidem a prio-
ri sola via demonstracionis, si ex notione entis perfectissimi
dedu-

deducantur ea, quæ Deo attributa, quemadmodum patet ex parte secunda Theologiæ naturalis; sed facilius est & ad plurium palatum composita agnitio perfectionum divinarum, quando a posteriori procedit demonstratio, ut ostendatur dari autorem hujus universi & ex notione Dei tanquam auctoris hujus universi deducantur ea, quæ de Deo cognoscuntur, quemadmodum fecimus in parte prima Theologiæ naturalis. Immo cum etiam hæ demonstrationes non sint ad captum omnium, ideo plerique consideratione eorum, quæ in mundo sunt atque fiunt, ad agnitionem perfectionum divinarum deducendi, sicuti docuimus supra capite primo. Et qui Deum agnoverunt via demonstrationis, hac ipsa consideratione scientiam suam confirmare ac illustriorem facere debent (§. 1131. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem patet, si Deum laudare velimus, non modo recensendas esse perfectiones ipsius, verum etiam enarranda esse, quæ fecit ac facit in hoc universo. Exempla laudum divinarum occurrunt in Psalmis, quæ admittere tenetur etiam qui scripturæ divinam auctoritatem in dubium vocat, ut hic ad ea provocare liceat, quamvis non progrediamur ultra ea, quæ lumine rationis nobis innotescunt,

§. 365.

*Materia
laudis divi-
næ a nobis
ipsis petenda.*

Quoniam ad laudem divinam pertinet enarratio operum divinarum & eorum, quæ Deus creaturis omnibus providens facit in hoc universo (§. 364.), Deum vero agnoscere quoque debemus ex nobis ipsis (§. 135. part. 1. Jur. nat.); materiam laudis divinæ inprimis præbent ea, quæ Deus nobis providens fecit, consequenter non modo expendenda sunt bona, quæ nobis Deus, quem etiam creatorem nostrum agnoscere debemus (§. 782. part. 1. Theol. nat.), atque conservatorem (§. 843. 857. part. 1. Theol. nat.), quoad corpus & animam dedit per utriusque naturam, verum etiam considerandum

dum est, quænam nobis vi providentia sua bona contulerit, mala averterit & in bonum suum direxerit (§. 932. & seqq. part. 1. Theol. nat.) attributis suis convenienter.

Amplissimam laudum divinarum materiam homini præbet consideratio sui ipsius, modo se statumque suum & factorum suorum nexum agnoscere studeat. Quo magis proficit in hac cognitione, eo amplior quoque emergit laudum divinarum materia. Diximus modo (not. §. 364.), exempla laudum divinarum occurrere in Psalmis: hæc ipsa vero exempla nos docent, quomodo materiam laudis præbeat consideratio sui ipsius. Idem quoque elucet ex hymno Beatæ Virginis, qui more veteri ecclesiastico *Magnificat* dici solet a verbo, quo incipit. Quodsi enim attente eum consideres, genuinam laudis divinæ formam exsculpere inde non erit difficile. Agnoscere hoc tenetur etiam qui scripturæ, quam sacram dicimus, divinam auctoritatem tribuere non vult, modo rationis usum non ejuret, nec præjudicatis opinionibus occæcatus videre nolit, quæ manifesta sunt. Sed uberior horum explicatio ad Theologiam moralem pertinet. Quoniam vero agnitio Dei ex se ipso etiam facit ad alia officia Deo debita rite præstanda, de ea plura dicenda erunt in sequentibus. Immo utilissimam operam sumeret, qui ex instituto doceret, quomodo Deus ex nobis ipsis sit agnoscendus. Et ad hunc laborem pro dignitate exantlandum facient, quæ suo loco indicaturi sumus, & quæ in Theologia naturali & alibi passim occasione sic ferente demonstravimus, vel saltem observavimus. Ne igitur Deo laudem, quam debemus, denegemus, in cognitione ipsius ex nobismet ipsis segnes esse minime debemus.

§. 366.

Similiter quia Deum laudaturus enarrare debet opera divina & ea, quæ Deus creaturis omnibus providens *De reverentia divina & ea, quæ Deus creaturis omnibus* (Wolfii Ethicæ Pars III.) *facit* Yyy

ad Deum
tanquam
causam pri-
mam.

tacit in hoc universo (§. 364.), Deus vero causa prima est omnium eorum, quæ in mundo sunt atque contingunt (§. 1120. part. 1. Theol. nat.); qui Deum laudare vult omnia, quæ in mundo sunt atque contingunt, ad Deum tanquam causam primam referre tenetur.

Patet id denuo ex laudibus divinis, quæ in Psalmis continentur, idemque docet hymnus B. Virginis, de quo modo diximus (not. §. 365.). Et in tota scriptura omnia, quæ in rerum natura sunt atque contingunt, ad Deum tanquam causam primam referuntur, & corpora totaque rerum natura voluntatem Dei exequi dicuntur, quemadmodum quoque ex principiis rationis a nobis demonstratum est (§. 969. part. 1. Theol. nat.). In causas secundas inquirir Physicus, ut scientiam rerum naturalium acquirat in usus suos convertendam. Ast in earum actionibus non reperitur ratio sufficiens, cur existant & nunc sic non aliter agant (§. 90. Cosmol.), sed ea demum deprehenditur in Deo (§. 67. part. 1. Theol. nat.), causa rerum omnium prima (§. 1120. part. 1. Theol. nat.). Physicus, qui causas secundas scrutatur, saltem agnoscit, cur causa secunda per essentiam atque naturam suam apta fuerit, ad sic, non aliter operandum, & quomodo per concursum aliarum determinata fuerit, ut actu ageret. Quando vero rerum naturalium consideratione incitari debemus ad pietatem & laudem divinam, non subsistendum est in causis secundis, sed ascendendum ad Deum, causam primam, fini per creationem a Deo intento ultimo convenienter (§. 629. part. 1. Theol. nat.). Absolum itaque est, si Antiscripturarii rident scripturam effectus naturæ Deo tanquam causæ tribuentem, quoniam in Physica foret absurdum, ut, si quis rationem reddere debet eorum, quæ in mundo sunt, veluti cur pluat, Deum pluisse dicat, vel cur gramina crescant, Deum producere gramina assermet, & hunc morem omnia, quæ natura agit, tribu-

tribuendi Deo Hebræis proprium fuisse cum *Spinoza* putant propter ignorantiam rerum naturalium. Ne vero illusioni causam dent, qui scripturæ auctoritatem divinam defendunt, sibi caveant, ne contendant in scriptura sacra tradi scientiam physicam, quasi eo sine exarata fuerit, ut rerum naturalium cognitionem inde hauriamus, & ne hypotheses suas physicas, quarum commenta dies prodit, in eandem inferant & verbis scripturæ aptent. Ceterum ne referendo omnia, quæ in mundo contingunt, ad Deum tanquam causam primam, Deo imputemus, quæ attributis ipsius adversatur; probe observanda sunt, quæ de concursu Dei non modo ad actiones creaturarum in genere (§. 881. part. 1. *Theol. nat.*), verum etiam ad actiones malas hominis in specie (§. 883. & seqq. part. 1. *Theol. nat.*) demonstrata sunt. Observandum hoc quoque est in interpretatione locorum nonnullorum scripturæ, in quibus ad Deum referuntur actiones malæ hominum propter concursum suum ad eandem & directionem earundem ad certos fines, ne fingamus dogmata gloriæ divinæ adversa. Quamobrem cautione opus est, ne ad inscrutabilitatem decretorum divinorum referamus falsas de Deo opiniones.

§. 367.

Quoniam qui Deum laudat, verbis significare intendit, quidnam de perfectionibus divinis statuatur, & eo fine opera divina & quæ Deus creaturis omnibus providens in hoc universo facit enarrat (§. 364.); commemoratio perfectionum divinarum laus est, si fiat eo animo, ut commemorans patefaciat suum de perfectione divina iudicium, consequenter qui Deum laudat, habere debet animum laudandi Deum.

Aliud est docere alios perfectiones divinas, aliud eas commemorare, ut sint incitamentum laudandi Deum, aliud vero laudare Deum. Qui alios docet perfectiones divinas, pri-

mario intendit, ut alios ad agnitionem Dei adducat, etsi porro per hanc agnitionem intendat laudem Dei, quam tunc promoveri studet ut scilicet etiam alii Deum laudent. Qui commemorat perfectiones divinas, ut sint incitamentum laudandi Deum, primario intendit, ut alii ad laudem Dei permoveantur. Ac qui Deum laudat, intendit, ut ipse Deo debitum officium præstet. Exempla occurrunt in scriptura sacra, quæ diversitatem intentionis perfectiones Dei & ea, ex quibus ista colliguntur, commemorantium aperte loquuntur, ut intelligatur quandonam in commemoratione consistat laus Dei, & quod hæc requirat animum laudandi. Non est, quod excipias, si quis quesitus, "quid credat de Deo, perfectiones divinas commemorat & ea, quæ Deus creaturis omnibus providens facit in hoc mundo; commemoratio nem istam esse confessionem fidei, non vero laudem Dei, consequenter laudem Dei non recte definiri per orationem, qua nostrum de perfectione Dei iudicium significamus, sed definitionem esse angustioris suo definiti. Etenim tum commemoratio perfectionum divinarum est responsio ad quæstionem alterius, qui confessionem urget. Atque tunc manifestum est, abesse animum laudandi Deum, utut proferantur verba, quæ ad laudem Dei faciunt, quamvis nec absurdum sit, ut ipsa quoque confessio contineat laudem Dei, quemadmodum laudare dicimur eum, cujus virtutes vel intellectuales, vel morales commemoramus, dum respondemus ad quæstionem alterius, quid de ipso sentiamus.

§. 368.

Quod laus divina ad reverentiam adversus Deum pertineat. Laus divina pertinet ad reverentiam adversus Deum. Et enim qui Deum laudat, verbis significat suum de perfectione Dei summa iudicium, & eo fine commemorat opera divina & ea, quæ Deus creaturis omnibus providens facit in hoc universo (§. 364.), ut nimirum hinc intelligatur, se non temere de Deo ita sentire. Quoniam itaque

que hinc intelligitur, quanti faciat Deum (§. 839. part. 1. *Jur. nat.*), quando vero verbis declaramus magnificationem Dei, eundem reveremur (§. 1182. part. 1. *Jur. nat.*); laus divina pertinet ad reverentiam adversus Deum.

Laudamus Deum tam verbis ad ipsum directis, quam ad homines. In casu priori manifestum est, nos aliud non intendere, quam ut ipsi Deo, cui loquimur, declarem, quanti ipsum faciamus & cur magnificiamus. Deus enim, cum se ipsum intime cognoscat (§. 14. part. 1. *Theol. nat.*), non opus habet, ut ipsum doceamus, quænam ipsi perfectiones comperant & quomodo eas factis suis prodiderit. Allud igitur nobis propositum esse nequit, quam ut reverentiam ipsi exhibeamus (§. 364.). Enimvero si Deum laudantes verba dirigimus ad homines, his declaramus, quanti Deum faciamus, & per consequens quod eidem reverentiam, quam debemus, exhibeamus, ut ideo perinde sit, si ve aliis presentibus & audientibus verba dirigantur ad Deum, si ve ad ipsos, quoniam certi sumus, Deum non minus audire verba nostra, & inspicere animum, quo proferuntur, si ea dirigantur ad alios, quam si ad ipsum. Quatenus vero verba ad alios dirigimus, exemplo nostro eos simul incitare volumus ad reverentiam Deo exhibendam. Quamvis enim cum laude hominis non semper conjuncta sit reverentia, quia non quælibet laus nritur præcellentia supra nos; in Deo tamen hic casus nunquam obtinet, qui, a quocunque tandem laudetur, ob perfectiones laudatur, quibus ipsum non antecedit, sed infinito intervallo post se relinquit. Quoniam vocabulum reverentiæ de officio erga Deum animo præsentem sistit ideam reverentiæ adversus hominem; facile contingit, ut ex hac de illa statuamus non solum quoad ea, in quibus sibi invicem assimilantur, verum etiam quoad alia, in quibus differunt. Atque ideo contingit, ut quæ alias satis manifesta forent, in dubitationem adducantur.

tur. Quod vero hic de reverentia adversus Deum mone-
mus, idem quoque observatur in aliis.

§. 369.

Quod Deum reverens rebus anteferre debet, seu majoris facere, quam res & personis & per-omnes. Etenim homo Deum maximi facere debet, con-
sonis omni-sequenter majoris, quam res omnes aut personas quascun-
bus antefer-que idque actibus externis quibuscunque. significare
re debet. (§. 1181. par t. 1. Jur. nat.). Enimvero actibus
externis declarat magnificationem Dei, qui eum re-
veretur (§. 1182. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui
Deum revereri vult, eum majoris facere debet, quam res
omnes & personas quascunque, consequenter eum rebus
omnibus atque hominibus quibuscunque anteferre.

Reverentia adversus Deum supponit magnificationem (§. 362.); magnificatio autem oritur ex agnitione magnitudinis perfectionis divinæ. Magnitudo perfectionum divinarum agnoscitur, si eas ad perfectiones non modo hominum nobis cognitæ, sed etiam eas referimus, quas concipere possumus. Atque ita convincimur, nullum ens concipi posse, quod Deo æquiparetur, nedum perfectione ipsum antecedar, quin potius quantamcunque entis finiti perfectionem esse infinite parvam respectu divinæ, ideoque huic prorsus incomparabilem. Quodsi ergo reverentia adversus Deum vera esse debet (vera autem non est, nisi quæ ex agnitione vera nascitur); fieri non potest, ut qui Deum reveretur Deum non præferat rebus omnibus & personis quibuscunque. Et hæc de causa reverentia quoque adversus Deum! maxima est, nec ulli homini major, quam Deo exhibenda, immo nequidem æqualis, seu eadem, quæ Deo. Qui eandem reverentiam homini exhibet, quam Deo exhibet; hominem Deo æquiparat, & honorem soli Deo debitum homini tribuit: quæ idololatriæ quædam species est (§. 1258. part. 1. Jur.

Jur. nat.) Qui majorem reverentiam homini exhibet, quam Deo, honorem suum Deo aufert & eundem homini tribuit: id quod quavis idololatria turpius. Sed de hisce differius dicendum inferius, quando de idololatria ex instituto dicemus. Hoc tamen non obstante, facillime contingit, ut hominibus major reverentia exhibeatur, quam Deo. Quamvis enim hac idololatria nihil absurdius cogitari possit, ea tamen non agnoscitur deficiente agnitione magnitudinis perfectionum divinarum, quæ nobis continuo ante oculos obversari debet, si Deum revereri velimus, nobisque cavere, ne plus revereamur homines, quam Deum.

§. 370.

Quoniam qui Deum reveretur, eum majoris facere De reveren-
debet, quam res omnes & personas quaseunque (§. 369.); *tia Deo exhibenda*,
si quæ vocabula fuerint inventa, vel quædam verborum complexi-
ones, quibus denotatur præcellentia divina, iisdem recte utimur ad re-
verentiam Deo exhibendam, nec de homine ullo usurpari debent.

Deus est sanctissimus, ita ut sanctitatem divina majorem concipere non detur (§. 1065. part. 1. *Theol. nat.*). In hoc igitur sensu, quo vocabulum accipitur in Theologia (§. 1063. part. 1. *Theol. nat.*), nemo hominum sanctissimus appellari potest. Quamobrem cum inter Christianos receptum sit, ut eodem denotetur præcellentia Dei; ad exhibendum reverentiam Deo debitam recte adhibetur, nec admittitur ejus usus ad exhibendam reverentiam summis in Rep. testamentibus. Quamvis enim earum persona dicatur sancta alio prorsus sensu, nimirum quatenus denotat inviolabilitatem personæ, quam ipsa salus publica exigit (§. 346. *Jur. Gent.*), & quam ipse Deus lege naturæ tuetur (§. 1066. part. 3. *Jur. nat.*), atque in hoc significato non repugnaret, personam quoque Regis dici sanctissimam; cum tamen significatus theologicus communior sit, quam politicus, ad quem
vix

vix ulius animum inter nos attendit, quando sanctissimum dici audit, ideo non inconsultum fuit, ut vocabulum reservaretur soli Deo, quamvis *Cicero* virum sanctissimum quoque appelleret hominem, ob mores perfectissimos & vitæ integritatem. Et vitandæ confusionis causa in idiomate Germanico personam Regis non sanctam *Heilig*, sed sanctificatam *eine geheiligte Person* dicimus: posterius enim aliter explicari nequit nisi per inviolabilitatem personæ Regis ab ipso Deo legis naturæ autore Regibus tributam. Similiter quando ad Deum verba dirigentes dicimus: Nemo tibi æqualis est, aut similis in cælis atque in terra; hac complexione verborum denotatur præcellentia soli Deo propria, nec ea ad exhibendam reverentiam Regibus usurpari potest, absque violatione Majestatis dicinæ. Apud Hebræos *Jehovah* est nomen Dei proprium, quod ad reverentiam ulli hominum exhibendam ne quidem per translationem usurpare licet. Quoniam tamen vocabula ex communi sermone ad denotandum ea, quæ de Deo agnoscuntur, transferuntur, præter verborum complexiones non facile reperiuntur vocabula, quibus præcellentia Deo propria significatur, ut potius de Deo humano more loquentes antropomorphismum subtilem cavere debeamus, quam ut verendum sit, ne vocabulum aliquod Deo soli vindicatum usurpetur de ente alio non Deo. Et reverentiam verbis Deo exhibituri ut utamur vocabulis, quibus perfectiones ipsius earundemque magnitudo significantur, consultius est, quam aliis, quæ honorum titulis respondent, cum sic minus verendum, ne vana sit Numinis reverentia, qualis civilis plerumque esse solet, immo per rerum humanarum conditionem aliter esse nequit, quæ ad titulos & præcedentiam restricta. Ad reverentiam itaque adversus Deum præferenda sunt verba, quæ ad laudem divinam faciunt, cum Deum in veritate revereri debeamus. Qui Deum agnovit, facile videt, quænam laus soli Deo conveniat, nec ulli hominum, multo minus rei alii tribui possit.

§. 371.

Si Deum vultu, gestu ac voce revereri velimus, necesse est Quamodo ut consideratione perfectionum divinarum, vel eorum, de quibus in Deum cultu, presenti cogitandum, concitentur affectus. Quando enim Deum gestu et voce revereri volumus vultu, gestu ac voce, hisce significare vo- revereri pos- lumus, quanti faciamus Deum ob perfectiones suas (§. 361). *simus.*

Enimvero quando affectus naturaliter erumpunt, vultus quoque, gestus atque vox sua sponte eidem obediunt, nec nostra demum voluntate determinantur (§. 611. *Psych. empir.*). Quamobrem si Deum vultu, gestu ac voce revereri velimus, necesse est ut consideratione perfectionum divinarum, vel eorum, de quibus in presenti cogitandum, affectus concitentur.

Cum Deum nonnisi in veritate revereri possimus, omnis autem vana reverentia nulla sit (*not.* §. 362.), reverentia autem supponat magnificationem Dei (§. 362.), ac ideo in veritate nequeat Deo exhiberi, nisi magnitudinem perfectionum divinarum agnoscamus (§. 360.); quodcumque Deum revereri volumus, necesse est, ut perfectionum divinarum quarundam, vel nonnullorum, quæ Deus fecit, cogitatio animum subeat. Ad illa igitur attentum cum affectu commoveamur, ipsa natura vultum, gestum ac vocem determinat, ut de his solliciti esse minime teneamur. Quamobrem si Deum vultu, gestu ac voce rite revereri velimus; opera saltem danda est, ut eundem in veritate revereri discamus. Ast quoniam Deum in veritate revereri negligunt homines, inanem operam in fingendo vultu, gestu, ac voce sumunt, cum hinc non prodeat nisi reverentia vana, ut in ipso vultu, gestu atque voce appareat affectatio, qualis est pomposa pietatis cultoribus. Accedit quod, cum reverentia Deo semper sit exhibenda, quotiescunque actiones nostræ ipsum respiciunt, non semper iisdem affectibus, (*Wolffs Ethica Pars III.*) — Zzz qui

qui in actiones influere debent, sit locus, consequenter nec idem semper vultus, idem gestus, eadem vox conveniat reverentiæ adversus Deum. Atque ideo contingit, ut vultus & gestus affectatus, vox etiam affectata contradicat affectui, cui in præsentī locus esse poterat, & conveniat alii, qui locum habere nequit. Quamobrem reverentia, quæ aliis exemplo esse debebat, exosa est, cum affectatio inconconsulta eidem odium affert.

§. 372.

Qualia esse facta, quibus Deum reveremur, significare debent præcellentiam ipsius. Etenim reverentia consistit in honore, quem facta, quibus verbis & factis illis exhibemus, qui aliqua in re nos antecedunt (not. §. 360.), & cum reverentia divina sit declaratio actibus externis facta, quanti Deum faciāmus (§. 1182. part. 1. Jur. nat.), nos vero Deum maximi facere debeamus (§. 1181. part. 1. Jur. nat.), reverentia Dei declarare debemus, quod pro certo habemus Deum perfectione sua res omnes & personas quascunque antecedere. Enimvero cum hoc modo declaretur præcellentia Dei; facta, quibus Deum reveremur, significare debent præcellentiam ipsius.

Pater itaque, unde desumenda sit ratio determinatrix factorum, quæ reverentiæ adversus Deum conveniunt, Præcellentia Dei requirit in homine submissum animum (§. 302.). Quare reverentiæ maxime conveniunt actus submissio animo respondentes. Diximus ante (not. §. 361.), actus hosce respondere ceremoniis, quorum significatus, sicuti verborum arbitarius est (§. 451. part. 2. Phil. pract. univ.). Enimvero dantur etiam ceremoniæ aptæ (§. 483. pp. 2. Phil. pract. univ.), ac convenientes (§. 485. part. 2. Phil. pract. univ.), & his potissimum comparantur facta, quibus Deum reve-

reveremur. Cumque gestus & vultus sua sponte reverentiam comitantur, quam in veritate Deo exhibemus (not. §. 371.); determinatio factorum nullo modo contrariari debet iis, quæ naturaliter erumpunt. Quemadmodum vero in ceremoniarum receptarum usu, tum etiam in ceremoniis in usum suum excogitandis, multum regnat uniuscujusque arbitrium; ita quoque idem tenendum de factis, quibus Deum revereri volumus. Vide quæ supra jam annotavimus (not. §. 361.).

§. 373.

Mente venerabunda Deo obedire dicitur, qui obedientia sua significare intendit, quod Deum dominum suum, se mente venerandum ipsius agnoscat. Quoniam Deus est dominus *no- rabunda Deo* ster (§. 966. part. 1. Theol. nat.), nos sumus servi ipsius *obediamus*, (§. 968. part. 1. Theol. nat.), & vi domini Deo competit *ius* disponendi de actionibus nostris pro arbitrio (§. 959. part. 1. Theol. nat.), nos vero actiones *liberas* non nostro arbitrato, sed quemadmodum vult Deus determinare debemus (§. 970. part. 1. Theol. nat.), & homo tam verbis, quam factis testari debet, se attributa divina agnoscere (§. 1147. part. 1. Jur. nat.); *voluntatem quoque suam voluntati divinae conformare debet, consequenter eidem obedire* (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), *ut obedientia sua significet, se agnoscere Deum dominum suum, se servum ipsius.* Patet igitur, nos Deo *venerabunda mente* obedire debere.

Ostendimus jam superius, sine agnitione domini Deo competentis obedientiam debitam non concipi (§. 185.). Quilibet autem in se ipso experiri potest, quam diversus sit animus, si Deo venerabunda mente obedimus, quam si seposita consideratione domini divini & subjectionis nostræ faciamus quod vult. Relegendæ vero hic sunt, quæ

jam supra, cum de obedientia Deo debita ageremus, demonstravimus & annotavimus (§. 182. & seqq.).

§. 374.

De reverentia Deo exhibenda. Si Deo mente venerabunda obedimus, reverentiam ei debita Deo exhibemus. Etenim si Deo mente venerabunda obedi-mus, obedientia nostra significamus, nos Deum agnoscere dominum nostrum, nos servos ipsius (§. 373.). Quam-obrem cum Deus sit dominus noster (§. 966. part. 1. Theol. nat.), nos simus servi ipsius (§. 968. part. 1. Theol. nat.); obedientia nostra significamus, nos majestatem divinam, seu dignitatem, qua nos antecedit, agnoscere, ideo-que eum magnificare (§. 839. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque magnificationis declaratio actibus externis facta reverentia est (§. 1182. part. 1. Jur. nat.); si Deo mente venerabunda obedimus, reverentiam ipsi debitam exhibemus.

Venerabunda mente obedire Deo reverentia summa est. Et actus ceteri, qui non saltem opinione hominum excogitantur ad significandum reverentiam, quatenus naturales magis sunt, sua veluti sponte hinc consequuntur. Quam-obrem Deo maxime placet, si venerabunda mente ipsi obediendo ipsum revereamur: actus ceteri, quibus magnificationis significatum imposuit arbitrium humanum, magis incitamento sunt aliis, quos exemplo nostro ad reverentiam Numinis permoveere debemus. Et si fiant hac intentione, ad obedientiam Deo præstandam referuntur (§. 639. part. 1. Jur. nat.), & Deo placent.

§. 375.

De influxu reverentia

Quoniam reverentiam Deo exhibemus, si mente venerabunda eidem obedimus (§. 374.), virtutes autem ceteræ

ceteræ omnes absque obedientia Deo debita defectu quodam *adversus De-*
laborant, nec perfectæ sunt (§. 192.), & obedientia mente ve-um in virtu-
nerabunda præstanda (§. 374.); *reverentia adversus Deum in tem omnem*
virtutes omnes, & singulas hominis actiones liberas influere debet. & singulas

Qui Deum reverentur mente venerabunda sese obedi-^{actiones li-}
tem præbendo, cum sensu Majestatis divinæ agit, quic-^{beras.}
quid agit. Atque hoc ipso sensu non modo impellimur
ad obedientiam Deo præstandam; verum etiam voluntas
obediendi efficitur magis constans, & inobedientiæ turpitu-
do intimius agnoscitur, quatenus eidem inesse intelligimus
violationem Majestatis divinæ reverenter habendæ. Ad
turpitudinem vitiorum agnoscendam plurimum facit officio-
rum erga Deum in virtutem ipsis oppositorum influxus, ut
etiam hoc nomine in eodem agnoscendo industriam no-
stram defatigare debeamus. De reverentia adversus Deum
nimis abjecte sentiunt, qui eam in istiusmodi actibus con-
sistere sibi persuadent, quibus reverentiam exhibemus ho-
minibus, dignitare nos antecedentibus, aut aliis quibusdam
hisce geminis, quibus humanum ingenium magnificationis
significatum imposuit. Cumque reverentia adversus Deum
in virtutem omnem influere debeat; hinc quoque intelli-
gimus, ad genuinam virtutem plura requiri, quam vulgo ex-
istimatur.

§. 376.

Quoniam reverentia adversus Deum in singulas ho- *Cur Deum*
minis actiones liberas influere debet (§. 375.), insluit autem *reverens ma-*
si mente venerabunda Deo obediamus (§. 374.), consequen- *jestatis ipsius*
ter obedientia nostra significare intendamus, quod Deum *semper me-*
dominum nostrum, nos servos ipsius esse agnoscamus (§. *mor esse de-*
373.); *Qui Deum omnibus actionibus suis revereri vult, majesta-*
tis ejus semper memor esse debet.

Memores sumus majestatis divinæ, si supremum jus in creaturas omnes & nos ipsos ante oculos versatur, ac ideo pro certo habemus, majestati divinæ adversari & hominem dedecere, si committat actiones voluntati divinæ contrarias. Decet nimirum hominem actiones suas referre ad Deum tanquam dominum suum, quem obedientia colere debet. Hæc satis manifesta sunt ex iis; quæ modo uberius exposita sunt, ut plura addere superfluum foret.

§. 377.

Omnipræsentie divinæ Qui Deo reverentiam debitam exhibere vult, in cogitatione *omnipræsentie divinæ defixus esse debet.* Etenim reverentia Dei in omnes nostras actiones influere debet (§. 375.), ideoque Dei semper memores esse debemus (§. 376.). Quamobrem cum Dei memores simus, si eum consideremus tanquam præsentem, ubicunque fuerimus, & quoniam omnipræsens est (§. 1055. part. 1. Theol. nat.), eo ipso quoque honorem debitum exhibeamus, si facere pudeat quod voluntati ipsius adversum in præsentia ipsius (§. 538. part. 1. Jur. nat.); Qui Deo reverentiam debitam exhibere vult, in cogitatione omnipræsentie divinæ defixus esse debet.

Nulla est reverentia liberorum adversus parentes, qui præsentibus parentibus facere non erubescunt, quæ ab ipsis fieri nolunt. Ecquis est, qui non existimet, repugnare reverentia adversus superiores, si præsentibus ipsis facere non vereamur, quæ prohibent, immo quæ parum decent? Deus semper nobis præsens est, nec quicquam facere possumus, nisi ipso præsentem. Quamobrem cum reverentiam ipsi exhibeamus, si mente venerabunda eidem obediamus (§. 374.); a nulla actione nostra cogitatio omnipræsentie divinæ abesse debet. Ea igitur animo nostro tam firmiter insigenda, ut Deus invisibilis ante oculos nostros ubivis adstare videatur: id quod

quod obijnetur, si de omnipræsentia divina persuasissimi eam continuo mente volvamus & revolvamus, ut memoria nunquam elabatur. In quovis igitur angulo revereri debemus Deum præsentem. Deus cum sit invisibilis, nonnisi diuturna meditatione menti visibilis ubique efficitur. Plurimum ad hoc conducit, si modum, quo Deus præsens est rebus omnibus in hoc universo (§. 1046. & seqq. part. 1. Theol. nat.); perpendamus, ut præsentiam Dei in re omni perspiciamus (§. 1051. part. 1. Theol. nat.). Non, sine difficultate concipimus omnipræsentiam Dei, qui totus simul præsens est rebus (§. 1057. part. 1. Theol. nat.) & quamvis localiter præsens esse nequeat (§. 1042 part. 1. Theol. nat.), est tamen ut in loco omni (§. 1052. part. 1. Theol. nat.). Tolerandum vero est in infirmioribus, si rationi omnipræsentia divinae admisceant aliquid imaginarii ex notione confusa præsentia rerum materialium (§. 99.) & ubi contradictionibus implicari sibi videntur, incomprehensibilitatem omnipræsentia divinae agnoscant.

§. 378.

Quoniam qui Deo reverentiam debitam exhibere vult, *De usu imaginis* in cogitatione omnipræsentia divinae defixus esse debet *ginum ad* (§. 377.), quamvis vero Deus invisibilis sit (§. 89. part. 1. *promoven-* *Theol. nat.*), nec aliqua imago ejus pingi, nec sculpi possit *dam reveren-* (§. 90. part. 1. *Theol. nat.*), ejus tamen per figuras hiero- *tiam Dei.* glyphicas repræsentatio legi naturæ non repugnat, immo eadem lege nobis jus datur ad Dei per figuras hieroglyphicas repræsentationem, ubi imagine istiusmodi in memoriam nobis revocamus attributa quædam divina, quorum meminisse debemus officiorum erga ipsum præstandorum gratia (§. 1263. part. 1. *Jur. nat.*); *imaginum usus,* quibus *conservatur* memoria omnipræsentia Dei, & Deus ante oculos nobis *sistitur*, licitus est.

Turpi-

Turpiter errant iconomachi, qui omnem imaginum usum ad dolotolatriam promiscue referunt. Dandum non modo est aliquid infirmitati humanæ; verum etiam in mediis, quibus praxin officiorum erga Deum promovemus, habenda est ratio naturæ humanæ, cui conveniens est, ut omnes mutationes a sensatione originem ducant (§. 64. *Psych. rat.*). Oportandum itaque foret, ut quilibet in conclavi suo haberet imaginem Numinis, quæ ipsi Dei præsentiam in memoriam revocaret, quemadmodum qui Christo nomen dedimus utimur imagine Christi crucifixi, ut constantem conservemus memoriam ipsius.

§. 379.

De influxu Timor Dei filialis influit in reverentiam adversus Deum. Et timoris filialis enim timor Dei filialis hominem impellit ad obedientiam lis in reverentiam Deo debitam, eandemque faciliat (§. 326.). Quamobrem reverentiam cum Deo reverentiam debitam exhibeamus, si mensus Deum. te venerabunda ipsi obediamus (§. 374.), mente autem venerabunda obedire debeamus (§. 373.); timor Dei filialis influit in reverentiam adversus Deum.

Cum Deus velit, ut ipsum maximi faciamus (§. 1181. part. 1. *Jur. nat.*) & ad reverentiam adversus se nos obliget (§. 1183. part. 1. *Jur. nat.*), timor vero filialis consistat in sollicitudine animi nil faciendi, quod voluntati Numinis adversum (§. 1177. part. 1. *Jur. nat.*); ipse timor filialis nobis inspirat studium magnificationis Dei atque reverentiæ adversus ipsum, & studio huic detrahit molestiam, immo ipsum delectabile facit. Atque sic in reverentiam adversus Deum non tantum influit per modum motivi, sed & per modum medii.

§. 380.

De influxu Quoniam timor Dei filialis influit in reverentiam adversus Deum (§. 379.), timor autem filialis ex amore Dei verentiam.

Dei proficiscitur (§. 317.) & ex eo incrementum capit (§. 318.); amor quoque Dei in reverentiam adversus ipsum influit. Idem etiam inde patet, quod amor Dei super omnia nascatur ex agnitione summitatis perfectionum (§. 221.), cujus consideratione etiam gignitur reverentia (§. 362.). Amor nimirum Dei cum sic accedat ad reverentiam, affectus autem jucundi, quibus pro datis circumstantiis locus est, ardorem agendi intendant (§. 243. part. 1. Phil. pract. univ.); amor quoque Dei ardorem reverentiam Deo exhibendi inflammant.

Fieri haud quaquam potest, quin Deum super omnia amans eundem maximi faciat, cum agnoscat, Deum perfectione sua summa creaturas omnes antecellere. Quoniam itaque cum amore Dei indivulso nexu cohaeret dilectio & in hanc ut omnem facultatum usum impendamus efficit (§. 243.); non contenti sumus, ut Deum magnificiamus, sed ad ipsum quoque verbis atque factis significare studemus, sicque ab amore dependet reverentia (§. 1182. part. 1. Jur. nat.). Immo experimur etiam, si amore complacentiae, qualis est amor Dei (§. 1171. part. 1. Jur. nat.), completamur hominem ob praecellentiam, hoc ipso amore nos duci ad reverentiam eidem exhibendam, atque hunc ipsum amorem parere sollicitudinem inquirendi, quomodo significare valeamus, quanti eum faciamus.

§. 381.

Magnificatio Dei non est virtus a reverentia distincta, sed An magnificatio ad hanc pertinet. Etenim cum reverentia actibus externis declaramus magnificationem Dei (§. 1182. part. 1. Jur. nat.); virtus a re-Deum revereri nequit, nisi qui eundem magnificat. Quam- obrem cum, quicquid tandem agimus, omnem impendere debeamus facultatum usum, quem habere possunt (§. 302. distincta.

(Wolffii Ethica Pars III.)

Aa 22

part.

part. 1. Jur. nat.); actus interni ab externis separari nequeunt, cumque virtutes sint habitus morales (§. 277.), ideoque ad facultatem appetendi & averfandi, voluntatem inprimis & noluntatem referantur (§. 276. *part. 1. Jur. nat.*), actus externi imoralitatem suam habent a volitionibus & nolitionibus per actus intellectus determinatis *part. 1. Phil. pract. univ.*). Reverentia igitur adversus Deum virtus non est, nisi quatenus magnificationem continet, consequenter magnificatio non est virtus distincta a reverentia, sed ad hanc pertinet.

Diximus jam superius, reverentiam adversus Deum sine magnificatione esse vanam (*not. §. 362.*). Quemadmodum enim sine anima non concipitur homo, cum solum corpus humanum non faciat hominem, sed cum anima unitum; ita quoque reverentia adversus Deum concipi nequit sine magnificatione, nec sine ea virtus est, quoniam externi actus, qui signa esse debent internorum, significativi non sunt, nisi ad sint interni, quos significare debent. Obtinet hoc in omni virtutum genere, ut actus externi jungendi sint cum internis, ne virtutis saltem speciem mentiantur, nec in hisce quicquam difficultatis apparet. Ast quia in reverentia erga Deum actus interni peculiari quodam nomine insigniuntur, & in lege naturæ sigillatim demonstretur, nos Deum maximi facere debere (§. 481. *part. 1. Jur. nat.*) & eidem reverentiam exhibendam esse (§. 1183. *part. 1. Jur. nat.*); duo diversa nomina, magnificatio & reverentia, non satis attentis imponunt, quasi sint duæ diversæ virtutes, quarum una absque altera esse possit, cum tamen conjunctim non constituent nisi unam eandemque virtutem. Quamobrem ostendimus quod, qui Deum revereri vult, ante operam dare debeat, ut eum magnificiet (§. 362.), & medium reverentiæ esse ostendimus agnitionem magnitudinis perfectionum divinarum (§. 360.), qua nititur magnificatio (§. 1181. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 382.

§. 382.

Animum submissum dicimus, qui propterea in veneratione alterius propendet, quod quis eum superiorem, se inferiore agnoscit. Atque ideo *significamus animum submissum oculorum, vocis & genuum flexorum submissione, aliisque actibus externis, quibus partes quedam corporis versus humum inclinantur, veluti cum caput demittimus, aut truncum corporis incurvamus.* *De animo submisso.*

Oritur submissus animus, si agnoscamus alterum esse superiorem, nos inferiores, modo non adfint causæ aliæ, quæ id impediunt. Justam enim habet venerationem, quod excellit, & ad eam ducit ratio, cui quamdiu obsequimur, animus in venerationem propendet. Naturæ humanæ maxime conveniens est, ut, quod excellere agnoscimus, veneremur. Quamdiu itaque veritati litamus, fieri haud quaquam potest, ut, si quem superiorem, nos inferiores agnoscimus, eum non veneremur. Ast nimis multa sunt, quæ animum in transversum agunt, quando homines venerari debemus, & de quibus dicendum erit disertius suo loco. Eadem vero locum minime habent in veneratione Numinis, cujus tanta est excellentia, ut nemo sese ulla in re æqualem, nedum superiorem existimare possit, quamque Deo invidere nemo potest, quia creaturæ nulli communicabilis.

§. 383.

Reverentia erga Deum requirit animum submissum. Etenim Quod ad requi Deum revereri vult, eum majoris facere debet, quam *verentiam* res & personas omnes (§. 369.), consequenter etiam quam *adversus Deum* seipsum. Necesse igitur est, ut agnoscat, quantum Deus *um requira-* omni perfectione se antecedit (§. 839. *part. 1. Jur. nat.*), *tur.* quantum etiam dignitate, cum ipse sit totius universi (§. 965. *part. 1. Theol. nat.*), ac in specie hominum dominus

A a a a 2

(§. 966.

(§. 966. part. 1. Theol. nat.), homines autem sint servi ipsius (§. 968. part. 1. Theol. nat.), ideoque Deum dominum suum, se servum Dei esse agnoscere teneatur. Quoniam itaque animum submissum habemus, si in venerationem Dei propendet, propterea quod Deum superiorem, nos longe inferiores agnoscimus (§. 382.); reverentia erga Deum requirit animum submissum.

Propositionis hujus veritas adeo perstringit oculos, ut nemo eandem in dubium vocare possit. Patet hoc ex actibus externis, qui ad reverentiam adversus Deum nemine invito referuntur, & iidem prorsus sunt, quibus submissio animi significatur, cum singulis quædam submissio inest, quæ in oculos incurrit (§. 382.). Reverentiam enim adversus Deum testamur oculorum, vocis & genuum flexorum submissione, qua significatur animi submissio. Dantur equidem etiam actus alii, quibus magnificationis significatum tribuerunt homines; sed hoc minime obstat, quo minus animi submissio ad reverentiam requiratur, cum aliæ adhuc sint rationes, cur istiusmodi actus ad magnificationem significandam adhibeantur, quatenus excellentia absolute spectatur, non præcise cum relatione ad nos. Accedit, quod in imponendo significatu actibus externis regnet arbitrium hominum, quod diversis regitur opinionibus, ut, quemadmodum non omnia nomina rebus suis conveniunt, ita quoque actus omnes externi non æque apti sint ad significandum internos, quos ex instituto significant.

§. 384.

De ignorantia maguitu- aut ejusdem non convicitur, vel persuasissimas fuerit; reverentiam dinis perse- adversus Deum negligit, aut saltem in vana subsistit. Etenim tionum di- qui Deum revereri vult, magnitudinem perfectionum di- vinarum, &

vinarum agnoscere (§. 360.), consequenter eandem perspicere, & quod revera Deo competant tantæ perfectiones *defectu certitudinis reverentia impem* convictus, aut saltem persuasissimus esse debet. Quamobrem si quis perfectionum divinarum magnitudinem non *dimento.* perspicit, aut ejusdem non convictus, vel persuasissimus fuerit, nec fieri potest, ut Deum in veritate revereatur. Reverentiam igitur adversus Deum aut negligit, aut si actibus externis adsuetus fuerit, quibus magnificatio Dei significari solet, cum vana sit sine magnificatione Dei reverentia (*not.* §. 362.), in vana saltem subsistit.

Reverentia adversus Deum ut plurimum, si non prorsus vana est, magno tamen defectu laborat & tantopere negligitur, quod præcellentiæ divinæ non satis agnoscatur. Requiritur autem ad agnitionem præcellentiæ divinæ, ut habeamus notiones perfectionum divinarum & magnitudinis earundem, & certi simus, Deo competere istas perfectiones easque tantas esse, quantæ dicuntur. Alias enim dici nequit, nos hoc agnoscere, cum saltem noverimus quid dicant alii, aut prorsus non intelligamus, quid dicatur. Tenenda hæc sunt de cognitione omni, quæ ad praxin moralem requiritur.

§. 385.

Quoniam reverentia adversus Deum negligitur, aut *Quomodo* saltem in vana subsistitur, nisi perfectionum divinarum magnitudinem perspiciamus, & ejusdem si non convicti, saltem persuasissimi simus (§. 384.); *impedimentum istud tollatur.* ad reverentiam Deo in veritate exhibendam requiritur, ut animo insinuentur notiones distinctæ perfectionum divinarum, & earundem magnitudo intelligibilis & comparatione cum nostris quodammodo palpabilis efficiatur, & vel veritatis convincantur ad convincendum apti, vel ejusdem

A a 2 3

saltem

saltem satis persuadeantur, qui hebetiores sunt, quam ut convinci possint, vel impatientes, ut convinci nolint.

Quoties ignorantia, vel defectus certitudinis impedimento est, quo minus faciamus, quod est officii nostri; impedimentum tollitur, si notiones distinctas eorum, quæ ignoramus, acquiramus (§. 27. part. 1. *Phil. præf. univ.*), & veritatis convincamur (§. 982. *Log.*), aut minimum persuadeamur (§. 1001. *Log.*). Veræ adversus Deum reverentiæ plurimum præjudicatur, quod distinctæ attributorum divinarum notiones animis hominum non influunt, ut vocabula ab hominibus ad Deum translata propemodum sint sine mente sonus; quod perfectiones divinæ non comparantur cum humanis, a quibus ad illas significandas mutantur nomina, ut intelligatur, quantum excellat Deus; & quam immenso intervallo hominem quemcunque post se relinquit, consequenter quantum Deus sit superior, quantum nos simus inferiores; quod denique nulla detur opera, ut memoriæ perfectionum divinarum & magnitudinis earundem adhæreat sensus certitudinis, nonnisi convictione, aut firma persuasione obtinendus. Turpe autem omnino est, si qui convictionis capax fuerit, demonstrationes nausæat, quibus eam consequimur, præsertim si patientiam suam in rebus aliis cognoscendis defatigare nullus dubitat. Faciunt ne huic impedimento locus sit, quæ supra ad removenda impedimenta agnitionis Dei præcepimus. Quamvis vero consultum sit, ut actibus externis ad reverentiam Deo exhibendam requisitis adsuescant homines a prima ætate, cum Deum magnificere nondum possint, quemadmodum debent, ob imbecillitatem iudicii; iudicio tamen crescente, tempestive observanda sunt ea, quæ modo præcepimus, quantum per ætatem permittitur. Usui hic in praxi sunt, quæ de modo notiones distinctas perfectionum divinarum ex distinctis notionibus eorum, quæ animæ nostræ insunt

infunt derivandi demonstravimus in systemate (§. 1095. *part. 1. Theol. nat.*): ita enim non modo intelligibilia efficiuntur attributa divina, sed & differentia inter ea, quorum homo capax est, atque attributa divina innorescit, ut Dei præcellentia agnoscat, quam agnoscere tenetur qui Deum in veritate revereri debet. Quodsi jam porro perpendantur, quæ in superioribus de Deo consideratione hujus universi agnoscendo docuimus, non amplius latebunt argumenta ad persuadendum idonea.

§. 386.

Qui sibi persuadet atheos acumine præstare & gloriam affectat; Quosnam eum reverentia adversus Deum pudet. Qui enim sibi persuadet pudeat reverentia adversus Deum præstare, si vero gloriam affectat, similiter acumine præstans aliis videri vult (§. 366. *part. 2. Eth.*) *sus Deum.* laudis hujus cupidus (§. 541. *part. 1. Jur. nat.* & §. 387. *part. 2. Eth.*); is aliis videri vult perspicere, quod falsa sit hominum de Deo opinio. Quamobrem cum ideo sibi porro persuadeat, si reverentiam Deo exhibere velit, fore ut perspicaciores ipsum nimis simplicem ac credulum esse judicent, hac vero opinione pudor concitetur (§. 374. *part. 1. Eth.*); reverentia adversus Deum eum pudet.

Dudum invaluit mos, ut athei acumine præstare viderentur. Cumque profano hoc seculo ex atheismi professione gloria quæretur & athei Deum colentes publice traducere non erubescant; plurimi prohi dolor! atheismum affectant, ne derideantur, quamvis nulla subsit ratio cur ea, quæ de Deo didicerunt, in dubitationem adducant, multo minus cur negent. Quamobrem contingit, ut pudeat reverentia adversus Deum, quasi ea non conveniat nisi plebi imperitæ, quæ facile quidvis sibi persuadere paritur. Profanitate itaque indies invalescente reverentia adversus Deum

um

um non solum vilescit, sed prorsus in contemptum adducitur, immo ludibrio exponitur. Turpe igitur est inter Christianos reperiri homines tam perversæ indolis, cum apud Turcas reverentia Dei sancta habeatur, quemadmodum haud ita pridem me percepisse memini a nonnemine, qui cultui ipsorum divino interfuit curiositatis non improbandæ causa.

§. 387.

*Quomodo
impedimen-
tum istud
tollatur.*

Quoniam reverentia adversus Deum pudet eum, qui gloriam affectans sibi persuadet atheos acumine præstare (§. 386.), falsum vero est, atheum acumine singulari excellere, qui potius defectum acuminis in stabilienda & defendenda hypothesei impia, & in impugnanda contraria prodit (§. 384. & seqq.) & pudor exstinguitur, si cui persuaseris, ipsum per errorem factum suum pro malo, aut minus recto habere, vel alios ad quorum iudicium factum referendum, secus sentire (§. 474. part. 2. Eth.); si qui gloriam affectans sibi persuadet atheos acumine præstare, ac propterea reverentiæ adversus Deum ipsum pudet, ostendendi sunt defectus acuminis, quos athei produnt in hypothesei impia stabilienda & defendenda & contraria impugnanda, simulque inculcandum, gloriam non esse nisi laudem bonorum & peritorum, seu bene judicantium, quibus athei perperam accenseantur.

Nihil hic præcipitur, quod non præstari possit ab eo, qui in philosophia nostra versatus est. Quemadmodum enim veritates omnes, quas in singulis disciplinis demonstravimus, non modo ita inter se coherent, ut aliæ ex aliis demonstrari possint, verum in praxin tandem influunt omnes & ad praxin quoque moralem inprimis nos aptos faciunt; ita quoque in præsentī nihil præcipi animadvertet, quod in potestate sua non sit, qui ea, quæ a nobis tradita sunt, in succum & sanguinem, quod dicitur, convertit. Quæ ad
retun-

retundendam inscitiam atheorum faciunt, patent tum per ea, quæ supra docuimus (§. 84. & seqq.), tum per illa, quæ de atheismo ex instituto agentes satis prolixè demonstravimus (§. 511. & seqq. part. 2. Theol. nat.). Et ut iis rite uti in rem præsentem possimus Logica docet modum, quo id fieri possit, & ut præcepta ejus observare valeamus, intellectus cum ceteris facultatibus ipsi inservientibus perficiendus est eo modo, quem explicavimus (§. 12. & seqq. part. 1. Eth.), virtutibusque intellectualibus studendum, quæ quomodo acquirantur, satis ostendimus (§. 142. & seqq. part. 1. Eth.). Utile inprimis est, ut acumen & vis omnis intellectus ad demonstrandum doctrinam de Deo & agnitionem ejus consideratione hujus universi acquirendam requisita conferatur cum prætenso acumine atheorum, ut quantum hoc ab illo deficiat manifestum fiat. Quodsi dicas, nimis ardua esse, quæ hic requiruntur, ut non immerito ad ea referantur, quæ impossibilia sunt; perpendas velim, ea tam ardua videri, si eo ipso momento, quo legis, quæ in præsentè propositione præcipiuntur, huic labori par fieri velis: id quod perinde est, ac si infanti, ut uno die adolescat, omnem cibum ac porum una ingerere velis, quo per omne tempus indiget, antequam ad justam staturam excreverit. Si veritatem eorum in te volueris experiri, necesse est ut ob ovo incipiens singulas disciplinas eo ordine, quo in systemate nostro sibi invicem succedunt, & ea industria pertractes, quam ad utilem librorum inprimis dogmaticorum lectionem requirimus (§. 902. & seqq. Log.). Non tantum operæ consumendum foret in hoc studio, quantum impendere solent qui litteris operam navant, si ad talia præstanda adspirares, quæ tam ardua tibi videntur, ut difficultas eorum usum impossibilem faciat. Nolumus jam provocare ad exemplum nobis nota, neque enim defunt passim etiam in oris exteris, qui se veritatem illorum expertos esse mihi ultro significarunt, ne videar laudi meæ litare, dum alio-

(Wolffii Ethica Pars III.) B b b b rum

rum utilitati studeo. Præjudicata vero, ne dicam; quod res est, absurda plane opinio est, quasi gloria dependeat a judicio hominum, qui fastu importuno sibi arrogant, quod minime habent (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*) & vana superbia se supra alios effertunt (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Horum judicium contemnendum, non reverendum, & ab istiusmodi hominibus contemni vera laus est. Immo si fieri posset ut propter reverentiam adversus Deum ab omnibus contemneremur; nobis abunde sufficere poterat judicium Dei, quo reverentiam sui ab ipso præceptam (§. 1183. *part. 1. Jur. nat.*) probari certum est. Præstat igitur gloria apud Deum, quam apud homines, præsertim male sentientes, aut prorsus improbos.

§. 388.

De opinione, Qui sibi persuadent Deum parum curare res humanas; reverentiam adversus Deum negligunt. Qui enim sibi persuadet, quod Deus parum curet res humanas; sibi quoque persuadet, Deum parum curare reverentiam ab hominibus ipsi exhibitam. Quoniam itaque reverentiam adversus Deum superfluum ac inutilem judicat, inanem vero operam nemo sciens sumit; reverentiam adversus Deum negligit, qui sibi persuadet, Deum parum curare res humanas (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Deistarum hæc opinio est, quod Deus parum curet res humanas (§. 529. *part. 2. Theol. nat.*). Quodsi quis sibi persuadeat, Deistas acumine præstare, ac ideo errori ipsorum subscribit, aut eundem affectat; neglectus reverentiæ adversus Deum eidem causæ adscribendus cum, quam modo notavimus in iis, quos reverentiæ pudet ob præsensum acumen atheorum (§. 386.). De hoc igitur in præsentī nobis sermo non est: loquimur jam nonnisi de eo, qui ex falsa

falsa deistarum opinione per se sequitur, quemadmodum ex demonstratione propositionis præsentis satis apparet. Negat deista omnem providentiam divinam (§. 529. part. 2. Theol. nat.), ac ideo perinde esse existimat Deo, quicquid homo agat. Ast possunt quoque aliæ esse rationes, cur quis existimet, Deum non curare hominis erga se officia, aut in specie reverentiam sibi exhibendam non urgere. Quamobrem ut intelligamus, quomodo neglectus reverentiz in casu præsentis sit tollendus, ad opinionem, a qua ortum suum deducit, animus attendendus.

§. 389.

Quoniam reverentia adversus Deum negligitur, si quis sibi persuadet, Deum parum curare res humanas (§. 388. impedimen- providentia vero Dei sese extendit ad omnia, quæ sunt actum istud sit sunt in hoc universo, nec quicquam judicari debet adeo tollendum. abjectum, ad quod sese non extendat providentia divina (§. 925. part. 1. Theol. nat.); si quis reverentiam adversus Deum negligit, quod sibi persuadet, Deum parum curare res humanas, ostendendum ipsi est, quam sit Dei de directione actionum humanarum voluntas (§. 905. & seqq. part. 1. Theol. nat.), quod hac Deus intendat directionem ad perfectionem totius universi (§. 920. part. 1. Theol. nat.), quæ consistit in aptitudine manifestandi gloriam ipsius (§. 673. part. 1. Theol. nat.), fini ultimo, propter quem hunc mundum condidit, convenienter (§. 629. part. 1. Theol. nat.); quod ea, quæ sunt exigui usus nostro judicio, consequenter pro rebus vilibus atque abjectis habentur, talia non sint judicio Dei (§. 947. part. 1. Theol. nat.).

Nec Deum, nec mundum, neque mundi a Deo dependentiam norunt, qui sibi persuadent, curam rerum vilium & abjectarum nostro judicio Deum dedecere, & iis annuerant

actiones hominum. Unde opinio ista providentiæ tam adversa ortum suum trahat, alias jam monuimus, nimirum quod de Deo ex nobis statuamus (*nat. §. 925. part. 1. Theol. nat.*). Nos pretium rebus decernimus ex utilitate, quam nobis præstant: ast Deus de re quacunq; statuit ex relatione ad totum universum, consequenter ex eo, quod vi nexus rerum confert ad perfectionem totius universi. Nostrum ideo iudicium ex alio prorsus fonte fluit, quam iudicium Dei, & propterea non est quod miremur, Dei iudicium a nostro toto coelo differre. Haud vero difficile intelligitur, fieri haudquaquam posse, ut iudicium Dei assequamur. Plurimum autem refert, ut actionum humanarum bonitatem & malitiam intrinsecam penitus cognoscamus & perspiciamus, ut appareat quomodo tendant ad perfectionem nostram, quæ a Deo præcipiuntur, & perfectio hæc insit perfectioni totius universi, & utraque praxin officiorum erga Deum ac per consequens ipsam quoque reverentiam Majestatis divinæ urgeat. Nihil in his deprehender, quod capiti difficile sit, si quis in Philosophia nostra fuerit versatus, & dictis fidem facile habebit, qui novit quomodo assensus successive generetur (§. 993. Log.) & systema nostrum philosophiæ hac methodo esse adornatum, ut assensus successive nasci possit, ne dubia videantur, quæ certa sunt.

§. 390.

Opinio de inutilitate reverentiæ adversus Deum. Qui sibi persuadent actus externos, quibus reverentiam Deo exhibemus, inutiles esse; eam Deo exhibere negligunt. Qui sibi persuadent actus externos, quibus reverentiam Deo exhibemus, inutiles esse; ex omniscientia Dei hoc inferunt & definitione reverentiæ adversus Deum. Nimirum cum Deus ab æterno præsciverit omnes hominis cujuslibet cogitationes (§. 234. 528. part. 1. Theol. nat.), consequenter etiam, quanti ipsum quilibet homo faciat; non opus esse sibi

sibi persuadet, ut id demum actibus externis ipsi declaratur. Quamobrem cum reverentia declarem actibus externis, quanti Deum faciamus (§. 1182. part. 1. Jur. nat.); id præter omnem necessitatem fieri, ideoque actus istos prorsus inutiles esse putant, quoniam longe aliter sese res habeat, si hominibus reverentiam exhibemus, quia nemo hominum nosse potest, quanti faciamus ipsum, nisi actibus externis hoc significemus. Reverentiam igitur Deo exhibere negligunt.

Qui ita sentiunt, reverentiam Dei a magnificatione separant, hanc solam sufficere respectu Dei arbitantes, qui actus internos animæ perinde videt, ac nos videmus aliorum actus externos; at respectu hominum eandem necessario ad magnificationem accedere, quod nemini in animum alterius prospectus pateat. Habet hæc opinio veritatis quandam speciem, qua delusus facile non malo animo in neglectum reverentiæ adversus Deum incidit.

§. 391.

Quoniam qui sibi persuadet actus externos, quibus reverentia Deo exhibetur, inutiles esse eam exhibere negligit *impedimen* (§. 390.), cum vero in omnes actiones nostras omnium facultatum *istud tol-* usum impendere debeamus, quem facere possumus (§. 302. *latur.* part. 1. Jur. nat.), ratio ista sufficiens non est, cur reverentia erga Deum omittenda, quod Deus norit actus internos, in quibus magnificatio consistit, nec demum opus sit, ut iidem externis declarentur; ideo qui opinione inutilitatis actuum externorum ad significandum magnificationem Dei reverentiam adversus ipsum negligit, convincendus est obligationis ad faciendum omnium facultatum usum in agendo (§. 302. part. 1. Jur. nat.), & nexus ejusdem cum obligatione ad recte agendum

Bbbb 3

(not.

(not. §. cit. & §. 189. part. 1. *Phil. pract. univ.*), & præterea convincendus quoque est erroris sui de inutilitate actuum externorum, cum faciant ad exemplum aliis præbendum (§. 930. part. 1. *Jur. nat.*), & influxum magnificationis Dei in actionem præsentem, ad quam accedere debet, conservent atque promoveant, quemadmodum quilibet in seipso experiri potest.

Actus externi, quibus reverentia Deo exhibetur, considerandi sunt tum respectu Dei, tum respectu nostri & hominum aliorum. Respectu Dei urgenda est obligatio veniens a lege naturæ, quam nobis Deus actionum liberatarum normam constituit (§. 276. part. 1. *Phil. pract. univ.*); respectu autem nostri & aliorum hominum actuum externorum utilitas. Homo constat anima & corpore ac ideo actio humana componitur ex actibus internis atque externis, & ad eandem concurrere debet omnium facultatum usus consentiens, ita ut, si actio recta esse debeat, nihil in ea desideretur ex parte intellectus & voluntatis atque noluntatis, consequenter etiam facultatum animæ inferiorum (§. 90. & seqq. part. 1. *Phil. pract. univ.* & §. 14. part. 2. *Esb.*), & facultatis locomotivæ (§. 79. 81. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Cum homo totus Dei sit, qua animam & qua corpus (§. 966. part. 1. *Theol. nat.*), totus quoque eidem servire, & tam anima, quam corpore ipsum tanquam dominum suum magnificere ac revereri debet. Perfectionem humanam, ad quam dirigendæ sunt omnes actiones nostræ voluntate Dei (§. 905. part. 1. *Theol. nat.*), legi naturæ convenienter (§. 152. part. 1. *Phil. pract. univ.*), non satis perspicit, qui actus externos ab internis separari unquam in actione humana posse putat: immo ne satis intelligit harmoniam inter animam & corpus. Perfectio hominis consistit in aptitudine representandi perfectionem Dei summam (§. 917. part. 1. *Theol. nat.*), & sic ad perfectionem mundi accedit (§. 673. part. 1. *Theol. nat.*), quæ est medium,
quo

quo finis, quem Deus per existentiam mundi intendit, obtinetur (§. 607. *part. 1. Theol. nat.*). Et ideo Deus quodque vult, ut homo actiones suas, quarum determinatio libertati ejus relicta est, ad perfectionem totius universi dirigat (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*). Non video, cur absurdum dici possit, si hoc respectu actibus externis, quibus magnificatio Dei declaratur, etiam utilitas quædam tribuatur respectu Dei. Sublimior hæc philosophia est, quam non capiunt omnes, capere tamen poterant, si rationis lumine in Deo agnoscendo uti velint. Nihil enim hic asseritur, quod non a nobis in Theologia naturali fuerit demonstratum. Relegenda quoque sunt, quæ superius de directione actionum humanarum ad finem totius universi & harmonia earundem atque actionum naturæ demonstravimus (§. 118. *et seq.*). Perpendant hoc velim, qui de inutilitate actuum externorum ad significandum magnificationem Dei respectu Dei judicium deproperant, præsertim si sibi acutiores ceteris videantur & acumine suo delectari partum immaturum amoris impotentem depereant. Facilior autem capto est utilitas respectu sui ipsius & facillima respectu aliorum. Utilitas respectu aliorum statim in oculos incurrit, si consideremus, exemplo alios doceri magnificationem Dei & ad eandem incitari (§. 639. *part. 1. Jur. Jur. nat.*), ac idem præsidium esse adversus irreverentiam, si reverentiæ pretium pro merito statuatur, quemadmodum docet exemplum Turcarum, quod ex ipsorum conventibus in ædæ sacra omnem arceat irreverentiam (*not. §. 386.*). Dum vero exemplo nostro incitamus alios ad reverentiam & irreverentiam arcemus, utilitas inde in nosmetipsos redundat, quatenus in nobis reverentia conservatur, dum eam in aliis intuemur, nec eidem contraria in oculos incurrentia cogitationem a magnificatione Dei avertunt. Quamvis vero hoc modo jam elucescat etiam utilitas respectu nostri; datur tamen quoque utilitas seposito omni respectu ad alios attendenda. Nimirum cum
reveren-

reverentia a magnificatione separari minime debeat (§. 362.); si Deum in veritate revereri adfuevimus, cum actus, quibus reverentia Deo exhibetur, in sensus incurrant, a quibus omnes dependent mutationes in anima contingentes (§. 64. *Psych. rat.*), hisce actibus conservantur interni, quibus magnificatio Dei absolvitur, & attentio ad eos convertitur. Sed plura huc spectantia dicenda erunt, quando de precibus acturi sumus. Vide quæ jam alias de iisdem, quatenus invocationi Numinis & gratiarum actioni mentali contradistingvuntur, annotavimus (*not. §. 1223. part. 1. Jur. nat.*).

§. 392.

De irreverentia.

Reverentiæ opponitur *Irreverentia*, quæ privative sumpta denotat absentiam reverentiæ; positive autem sumpta actus externos reverentiæ & magnificationi contrarios, consequenter si quis verbis, vultu, gestu, voce aut factis prodit, se Deum non magnificare, aut ejus præcellentiam parum curare. Quoniam irreverentia tam privative, quam positive accipitur, & reverentiæ opponitur; ex iis, quæ de reverentia dicta sunt, intelligitur, quales sint actus tam privativi, quam positivi, ad irreverentiam referendi, cum inde pateat, quinam omitti non debeant, & quinam ipsis contrariemur.

Non igitur opus est, ut de irreverentia multa dicamus, ne præter necessitatem simus prolixiores, ea proferentes, quæ unusquisque per se assequitur, quando de iis quæstio incidit, qui novit, quæ de reverentia adversus Deum demonstrata & uberius explicata fuerunt, præsertim cum in Ethica non doceamus vitia, sed animum saltem adversus ea præmuniamus & iisdem deditos ab iis avocemus. Optimum vero adversus vitia officiis præsertim erga Deum contraria præsidium ipsa virtus est. Cavendum saltem, ne, si irrever-

reverentiam privative spectemus, omnem defectum reverentiae ad gradum praesertim sublimiorem magnificationis Dei referendum, statim irreverentiae imputemus.

§. 393.

Quoniam irreverentia denotat absentiam reverentiae, *An irreverentia actus externos reverentiae adversus Deum & magnificationi ejus prorsus contrarios (§. 392.), reverentia vero um sit.* adversus Deum *lege naturali* praecipitur (§. 1183. part. 1. *Jur. nat.*); irreverentia eadem lege *prohibita* (§. 722. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter cum habitus actiones suas contraria ratione dirigendi, quam lege naturae praescribitur, vitium sit (§. 922. part. 1. *Phil. pract. univ.*), irreverentia vitium est.

Qui irreverentiam, praesertim privative sumtam, vitium esse non agnoscunt, propterea quod existimant, Dei parum interesse, utrum reverentiam ipsi exhibeamus, nec ne; erroris sui redarguuntur per ea, quae modo prolixè inculcavimus adversus eos, qui actus externos, quibus reverentia Deo exhibetur, inutiles esse arbitrantur (*not. §. 391.*). Immo iisdem in ruborem dantur, qui existimant, irreverentiam adversus Deum non adeo ingens vitium esse, modo non committamus, quod vergit in contemtum, aut contumeliam Dei, consequenter quod blasphemiam sapit (§. 1157. part. 1. *Jur. nat.*). Considerandum quoque est, quod adversus omne peccatum urgendum, cum irreverentia a Deo sit prohibita, eam ad inobedientiam referendam esse: haud leve vero vitium est, si Deo domino nostro obediētes nos praebere nolumus.

§. 394.

Reverentia adversus Deum contrariatur hypocrisis. Etenim *De hypocritis* hypocrita actibus saltem externis, praesertim verbis, voce, *tarum reverentia* vul-

Cccc

rentia ad- vultu ac gestu simulat, se Deum maximi facere, actus ta-
versus Deum men interni, qui per istos significari debent, prócul ab-
 sunt (§. 1161. part. 1. *Jur. nat.*). Enimvero reverentia
 adversus Deum conjuncta esse debet cum magnificatione
 Dei, ac sine hac vana est, quæ speciem saltem ejus men-
 titur (§. 362.). Reverentiæ igitur adversus Deum con-
 trariatur hypocrisis.

Hypocritarum reverentia vana est: est non ex adverso
 omnis reverentia vana hypocrisis est. Ad hypocrisin enim
 requiritur simulatio, quæ supponit animum simulandi, con-
 sequenter actionem externam internæ contrariam edendi,
 ut saltem videri velis te Deum magnificare, quamvis agni-
 tio præcellentiæ divinæ te non moveat ad magnificationem
 declarandam. Fieri autem potest, ut quis magnificationem
 Dei non doctus actibus externis, quibus reverentia Deo ex-
 hibetur, adsuæfactus fuerit, nec aliter putet, quam in hisce
 solis veram adversus Deum reverentiam consistere: id quod
 in vulgo imperito, cujus ignorantia invincibilis, si non to-
 lerandum, saltem excusationem meretur (§. 550. part. 1. *Phil.*
pract. univ.), ubi adfuerit animus reverendi Deum & præ-
 cellentiæ quandam notionem, quamvis maxime obscuram,
 ipsis ingenuerit reverentia, quam hominibus dignitate emi-
 nentibus exhiberi norunt. Quorum tamen est erudire alios,
 hi operam dare debent, ut eos erudiant, quanti Deus sit
 faciendus & quænam præcellentiæ Dei. Culpa enim, quæ
 in hos non cadit (§. 717. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ubi
 negligentes fuerint, in ipsos redundat & propriam adauget
 (§. 758. 650. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamvis autem
 hypocrita in genere simulat pietatem (§. 1161. part. 1. *Jur.*
nat.); quoniam tamen omnis simulatio ad dissensum actio-
 num externarum ab internis redit (§. 716. part. 1. *Phil.*
pract. univ.), hypocritæ potissimum eos actus affectant, qui-
 bus reverentia Deo exhibetur, cum his omnium facillime
 aliis

aliis imponent, præsertim cum paucissimi sint, qui notionem reverentiæ veræ satis distinctam habent, ut vana cum vera facillime confundant, & longe plurimi pietatem ex sola reverentia adversus Deum æstiment. Quamvis enim Philosophiæ moralis præcipua pars sit, quæ de officiis erga Deum agit; ullibi tamen magis, quam in hac desiderantur notionēs distinctæ.

§. 395.

Pietatis pomposæ cultores reverentiam adversus Deum singularem affectant. De affectatam reverentiam singularem. Etenim pietatis pomposæ cultores in actione reverentibus externis singularitatem quandam affectant, nimirum in vultu, gestu, positu corporis, incessu, voce atque sermone (§. 152.). Quamobrem cum reverentia adversus Deum requiratur actus externus, quibus magnificatio Dei declaratur (§. 1182. part. 1. Jur. nat.), & Deo exhibetur verbis, vultu, gestu, voce & factis ad significandum præcellentiam receptis (§. 361.), atque ex ea potissimum pietatem colligere soleant homines; pietatis pomposæ cultores reverentiam adversus Deum singularem affectant.

Nolumus hic repetere, quæ in superioribus de pietatis pomposæ cultoribus annotavimus (not. §. 152. 153. 154.), cum quæ ad affectatam reverentiam adversus Deum referenda sint facile appareat. Id saltem notamus, quod pietatis pomposæ cultores vultui, voci, gestibus, subinde quoque certis loquendi formulis, quibus reverentiam Deo exhibendam esse statuunt, ita adsuescant, ut veluti in naturam degenerent, ideoque ea semper affectentur, consequenter etiam intempestive, ut affectatio merito accidat molesta, ac propterea contingat, ut a plurimis derideantur, non sine damno reverentiæ adversus Deum, quæ istiusmodi affectatione multis

ridicula redditur, ut, dum sibi ab ea cavent, hæc proflus negligatur.

§. 396.

De reverentia adversus exhibere vult. Superstitiosus fingit actus absurdos, quibus reverentiam Deo Deum super- per erroneas de Deo & providentia divina opiniones stitiosa. quoad ea, quæ homini mala, vel bona evenire possunt (§. 1225. part. 1. Jur. nat.). Quoniam igitur in illarum numero etiam sunt actus, quibus reverentia Deo exhibetur; hi non summitati perfectionum ipsi competentium, sed opinionibus erroneis, quas fovet superstitiosus, conveniunt: quæ cum sint absurdæ, superstitiosus quoque actus absurdos fingit, quibus reverentiam Deo exhibere vult.

Cultus idololatricus omni ævo viguit & hodiernum viget apud plerasque gentes. Idololatriam vero peperit superstitio. Qui ergo exempla actuum absurdorum desiderat, quos fingunt superstitiosi ad reverentiam Deo exhibendam; animum tantummodo advertere tenetur ad cultum idololatricum sive antiquum, sive modernum inter Gentes obvium. Actus isti sæpe adeo ab omni ratione alieni sunt, ut vix concipi possit, quomodo homines adeo delirare potuerint, ut sibi persuaserint, se hoc modo significare posse, quanti faciant idola sua, quæ tanquam Numina venerantur. Ast insaniam istam facile agnoscer, qui veriora de Deo edoctus est.

§. 397.

De reverentia ex metu fisciatur. Reverentia adversus Deum vana est, quæ a metu servili pro- servili orta. vili proficiscitur. Etenim si reverentia adversus Deum a metu servili orta. vili proficiscitur, metu poenarum extorquetur (§. 1178. part. 1. Jur. nat.), consequenter eo animo exhibetur, ut poena

poena evitetur, seu malum, quod metuitur, avertatur (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero reverentia adversus Deum vera non est, nisi qua declaratur magnificatio Dei ob præcellentiam ipsius agnitam (§. 1182. *part. 1. Jur. nat.*). Reverentia igitur adversus Deum vana est, quæ a metu servili proficiscitur.

A reverentia magnificationem Dei separat, qui nonnisi metu servili adductus ipsum reveretur. Vana autem est reverentia adversus Deum a magnificatione sejuncta (*nor. §. 362.*). Nemo, qui novit quid sit honor, verum honorem dicet, si servus pœnas metuens domino submissione oculorum, vultus, vocis alioque quocunque modo subjectionem suam declarat, quam odit: manifestum enim est, quod faciat hoc invitus, non quod agnoscat, ipsi tanquam superiori deberi honorem.

§. 398.

Creaturae irrationales Deum laudare dicuntur, quatenus per Quomodo *fctiones divinas repræsentant.* Etenim creaturæ omnes sunt creaturæ irspecula perfectionum divinarum (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*), rationales ut ex iis, quæ ipsis insunt, colligi possint perfectiones Deo Deum laudcomperentes (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*). Quomodo hoc dare dicant fieri possit, abunde patet ex iis, quæ de Deo consideratur. tione eorum, quæ sunt in hoc universo, agnoscendo supra prolixè exposuimus. Quoniam itaque creaturæ irrationales nobis patefaciunt perfectiones Dei invisibilis; perinde omnino est ac si eas nobis recenserent. Quamobrem cum in recensione perfectionum divinarum laus divina consistat (§. 364.); creaturæ irrationales Deum laudare dicuntur, quatenus perfectiones divinas repræsentant.

In scripturâ sacra creaturæ promiscue omnes Deum laudare dicuntur, nec insolens est, ut etiam inter nos aves cantu matutino Deum laudare dicantur. Quamobrem ne absurdum videatur, quod dicit scriptura, nec in errorem vulgi deferamur, consultum duxi, ut ostendatur, quo sensu creaturæ irrationales non inepte dicantur laudare Deum creatorem suum. Quodsi nos Deum laudamus, ea recensemus, quæ nos docent res in hoc universo existentes & totus earum complexus, seu systema ex ipsis compositum, quod Mundum dicimus. Eadem igitur nos docent, quomodo laudandus sit Deus docentque indefinenter, sive quis adfit, qui docentibus aurem præbet, sive nullus adfuerit. Immo si consideres, quomodo immanitatem & inscrutabilitatem perfectionum divinarum nobis insinuant, quod laudes doceant nulla humana lingua effabiles fatendum est. Anne igitur absurdum est, si dicam creaturas Deum laudare, quibus magistris laudum divinarum utimur, & quarum exemplum imitari debemus actionum humanarum determinatione, ut qua creaturæ rationales una cum ipsis Deum concinamus (*not. §. 920. part. 1. Theol. nat.*). Hæc multo evidentiora sunt & ad caputem cujusvis composita, quam quæ ab antiquissimis temporibus viri ingeniosissimi de concentu cælorum & Musica cælesti tradiderunt, & ipse *Keplerus* in peculiari opere, quod Harmonicam mundi vocat, operose admodum stabilire annisus est, in hunc finem optimam vitæ partem se in Astronomia impendisse ultro confessus. Quamvis vero hæc magis ingeniosa quam vera videantur; nemo tamen dissentientium Musicam cælestem absurdam dixit. Legi merentur, quæ de ingenioso hoc invento tradit *Ricciolus* in *Almagesto* veteri & novo Tom. 2. lib. 9. sect. 5. Multo minus igitur quæ de laude creaturarum creatorem indefinenter celebrantium dicuntur pro absurdis venditari possunt, cum non ingeniosa saltem commenta sint, sed veritati maxime consentanea. Sane non absimili translatione corpora in hoc univers.

universo dicuntur obedire Deo & voluntatem ejus exequi, quia cum tota rerum natura agunt propter fines a Deo intentos non secus, ac si ipsamet eos intenderent (§. 661. *part. 1. Theol. nat.*). Ecquis vero absurde hæc dici affirmaverit? Translationes, quæ fiunt ob similitudinem non vagam, sed notione determinata comprehensam & rebus absque ulla immutatione convenientem, quatenus scilicet rei utriusque inest, quod notio generalis comprehendit, rigorem veritatis sustinent, & ingenium acutum arguunt, a recto intellectu usu minime sejunctum. Alia longe ratio est, quando vulgus dicit, aves cantu suo matutino laudare Deum, veluti gratias agentes pro vitæ conservatione & damnorum in somno aversione. Aliam enim esse rationem istius cantus Physico exploratum est, nec commentum a veritate alienum nisi plebejum ingenium sapit acumine destitutum. Valeat per nos, quantum potest, in commovenda plebe ad laudem Numinis matutinam. Ex nostra autem philosophia proscribitur, quod tribunal rationis horret, cum ad rationis usum homines perducere, non vero ab eodem abducere annitmur. Non inconsultum est, ut attenta mente considerentur, quæ de reductione veritatum ad captum communem demonstravimus & uberius explicavimus, ne quid obscuritatis supersit circa notionem similitudinis ad translationem rationalem requisitam (§. 242. *§ seqq. part. 1. Erb.*).

§. 399.

Qui æquo animo ferre nequit irreverentiam adversus Deum tam De signo *ma-*
privativam, quam negativam, Deum magni facit & in gnificationis
veritate eundem reveretur, & contra. Etenim qui æquo Dei & reve-
animo ferre nequit irreverentiam adversus Deum tam rentia ad-
privativam, quam negativam, is rædio afficitur, quando *versus ipsum*
videt alios vel Deo reverentiam debitam non exhibere, *vere.*
vel irreverenter sese gerere, quando eundem revereri de-
bebant,

bebant, quod per se patet. Irreverentiam igitur averfatur (§. 156. part. 2. *Eth.*), eademque ipsi displicet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ipsi non perinde sit, si-
ve quis revereatur Deum, si-ve minus, & si-ve eum magni-
ficiat, si-ve minus; necesse est ut ipse præcellentiam di-
vinam agnoscens Deum magnificiat & consequenter in
veritate revereatur (§. 1182. part. 1. *Jur. nat.*). Qui ergo
æquo animo ferre nequit irreverentiam adversus Deum tam
privativam, quam negativam, Deum magnificat & ipse-
met in veritate eundem reveretur. *Quod erat unum.*

Similiter qui Deum magnificat ideoque in veritate re-
verentiam eidem exhibet (§. 1182. part. 1. *Jur. nat.*); is
agnoscit Deum esse maximi faciendum & reverendum, con-
sequenter irreverentiam tam positivam, quam negativam
averfatur. Quoniam itaque molestiam ex irreverentia ad-
versus Deum percipit (§. 156. part. 2. *Eth.*), eaque ipsi di-
splicet (§. 542. *Psych. empir.*), eandem æquo animo non
fert. *Quod erat alterum.*

Quod æquo animo videmus, id nullo modo movet appeti-
tum & averfationem, inprimis inferiorem: hinc æquus animus
dicitur sedatus, quietus & sine indignatione. Quamobrem
nec voluptas, nec molestia ex eo percipitur, consequenter
nullus in appetitu sensitivo, vel averfatione sensitiva concitatur affectus (§. 606. *Psych. empir.*). Ex adverso itaque
si quis animo æquo quidpiam non videt, id vel appetitum,
vel averfationem commovet, & pro diversitate circumstan-
tiarum voluptatem, aut molestiam, diversosque affectus concit.
Unde animus non æquus sedatus non est, sed po-
tius inquietus, nec sine indignatione, prouti-circumstantiæ
præsentēs variant. Status uterque animi a posteriori adeo
manifestus est, ut tanquam per se notus, sine ulteriori pro-
batio-

batione sumi possit, & huc animum advertimus, quando æquo animo, vel minime æquo quidpiam videri, aut in aliis ferri dicimus. In reverentiam adversus Deum influit amor (§. 380.), ut ideo qui Deum in veritate reveretur, eundem quoque amet. Noto vero notius est, nos æquo animo ferre haud quaquam posse, si debitum honorem denegari videmus ei, quem amamus, multo minus ejus contemptum: ex adverso autem nobis volupe esse, si, quem amamus, ei honor exhibeatur, quem nostra opinione meretur. Habemus itaque signum veræ adversus Deum reverentiæ & magnificationis. Non est quod objicias hypocrisin, qua nobis imponi poterat, & quæ urgeri poterat adversus signa cujuslibet officii erga Deum. Cum enim hypocrisis consistat in simulatione (§. 1161. part. 1. Jur. nat.); eandem detegi posse supponimus (§. 853. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.). Ad rectum nimirum signorum usum, ne putentur adesse, ubi absunt, requiritur, ut simulationem detegere valeamus: id quod si quis in potestate sua non habet, veritati nullum hinc præjudicium nascitur.

§. 400.

Quoniam æquo animo terre nequit irreverentiam Dei, qui eum magni facit & in veritate reveretur (§. 399.); si quis irreverentiam Dei æquo animo fert, aut prorsus delectatur, si qua præcellentia divine adversa dicantur, vel irreverenter fiant ab aliis, is Deum magni non facit, nec in veritate Deum reveretur.

*De signo de-
ficientis re-
verentiæ.*

Hoc signum minus difficultatis habet, cum nulla metuenda sit simulatio, quæ nobis imponat. Hoc autem modo prodi magnificationis defectum & reverentiam vanam atque affectatam, immo etiam hypocrisin, indices experimur. Ac idem similiter observatur, quando de existimatione hominum

Dddd

minum

minum quaestio est, quamvis hic etiam intervenire possint affectus, veluti invidia & odium.

§. 401.

De studio irreverentiam Similiter quoniam irreverentiam adversus Deum æquo animo ferre nequit, qui cum magni facit (§. 399.), ideo evertendi & que non sine indignatione eandem videt (not. §. cit.); *Qui præcavendi.* Deum magni facit, quantum in potestate est, irreverentiam evertere studet, atque cavere, ne malo exemplo seducantur alii.

Effectum hunc magnificationis Dei observamus non modo in iis, qui magnitudinem perfectionum divinarum & præcellentiam Numinis vere agnoscunt, & in veritate ipsum reverentur, verum etiam in hominibus superstitiosis & idololatriis, qui errorum suorum persuasissimi ad eandem reverentiam alios cogere volunt, quam ipsi vel vero Deo, vel idolis suis exhibent. Quamvis enim reverentia superstitiosorum & idololatrarum multis modis differre possit ab ea, quam vero Deo magnificationi ejus convenienter exhibemus; ardor tamen animi Deum vel idola venerandi adest, qui arcet simulationem, nec excludit intentionem minime fucam declarandi, quod Deum, vel quod pro Deo habetur, magni faciat superstitiosus homo, aut idololatra. Ardor autem iste quo major est, qualis plerumque esse solet superstitiosorum & idololatrarum, eo magis quoque incendit studium evertendi irreverentiam ei, quæ putatur, reverentiae contrariam. Quamobrem nil obstat, quo minus in præsentem ad exemplum ipsorum provocemus.

§. 402.

De neglectu Cum qui Deum magni facit, quantum in potestate est, *bujus studii.* irreverentiam evertere studeat, atque caveat, ne malo exemplo seducantur alii (§. 401.); si quis irreverentiam tolerat, quam impedire poterat, aut prorsus facit, quæ ansam dare possunt aliis, ut exemplo malo se addant, Deum nondum tanti facit, quemadmodum debebat.

Veni-

Veniunt in hunc censum, qui profanas opiniones honori divino adversas divulgant, ut pluribus, ipsi etiam vulgo imperito, innotescant. Multa enim cautione opus est, immo sæpius impediri nequit, ne aliquid hæreat & scrupulum animo injiciat, qui successive vim capit & reverentiam adversus Deum ab initio languescere facit, tandemque prorsus extingvit.

CAPVT VII.

De Fiducia in Deo & Acquiescentia in providentia divina.

§. 403.

Fiducia in Deo virtus est. Etenim fiducia in Deo præcepta est lege naturali (§. 1187. part. 1. Jur. nat.), consequenter qui Deo confidit, actiones suas legi naturali conformiter dirigit. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi virtus est (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.); fiducia in Deo virtus est.

An fiducia in Deo virtus sit.

Equidem fiduciam in Deo per virtutem definivimus (§. 1186. part. 1. Jur. nat.); hic tamen ostendendum erat, quod virtus sit, ut appareat, eam per virtutem recte fuisse definitam.

§. 404.

Qui Deo confidere vult, agnoscere tenetur, quod sapientia, Medium fbonitate ac prudentia provideat rebus. Certum est, Deum sapientia, bonitate ac potentia providere rebus in hoc universo (§. 928. part. 1. Theol. nat.), seu creaturis omnibus ipsique homini (§. 778. & seqq. part. 1. Theol. nat.), ita ut providentia ipsius sese extendat ad omnia, quæ sunt & fiunt in hoc universo, nec quicquam judicari debeat tam abjectum,

Fiducia in Deo.

Dddd 2

jectum, ad quod sese non extendat providentia divina (§. 925. *part. 1. Theol. nat.*) & cujus conservationem & gubernationem non decreverit ab aeterno (§. 926. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo homo agnoscit Deum sapientia, bonitate atque potentia providere rebus in hoc universo, sibi que ipsi, cum Deus omnia in hoc universo sapientissime decreverit (§. 643. *part. 1. Theol. nat.*), potentia autem sua ad actum perducit quæ decrevit (§. 352. *part. 1. Theol. nat.*), & vi bonitatis enti cuicunque tantundem conferat boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), nec bonitati ejusdem repugnet, quod hominem in mala ruere sinat (§. 725. *part. 1. Theol. nat.*), quæ ad bonum finem dirigit (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*); nullus dubitat, quod Deus providentia sua tantundem boni in se sit collaturus, & tantundem mali a se averfurus, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & si qua ipsi obventura sint mala, in bonum finem eadem sit directurus, ideoque se totum resque suas providentiæ divinæ committit. Enimvero Deo confidit, qui meliora semper sperans se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui agnoscit, Deum sapientia, bonitate ac potentia providere rebus in hoc universo, consequenter etiam sibi met ipsi, Deo confidit. Quodsi ergo quis Deo confidere vult, necesse est ut agnoscat, ipsum sapientia, bonitate & potentia providere huic universo.

Qui Deo confidere vult, providentiam divinam intime cognitam & perspectam habere deber. Quo intimius eandem perspicit, eo major quoque est fiducia in Deo. Patet autem ex demonstratione propositionis præsentis arduam esse providentiæ agnitionem, si nullis dubitationum flucti-

fluctibus immergi debeat unquam animus. Et multo clarius idem adhuc elucescit, si analysin logicam instituamus demonstrationis eorum, ad quæ in demonstratione præsentis provocamus (§. 992. *Log.*). Quoniam vero necesse est, ut animus emergat ex dubitationum fluctibus, nisi fiducia in Deo vacillare debet; ea, quæ de Deo in systemate demonstrantur, consideratione rerum in hoc universo indies confirmanda sunt, quemadmodum supra docuimus. Quodsi homini confidere velimus, necesse est, ut persuasissimi simus, ipsi perspecta esse media, quibus nobis consulitur eundemque velle ac posse nobis consulere. Ponamus te gravi morbo decumbere. Quodsi non dubites, quin medicus norit, quomodo morbus tolli possit, & quod omnem diligentiam in eo depellendo sit adhibiturus, eidem confidis. Ast si dubites, num opem ferre possit aut num satis circumspectum ac diligentem se præbeat, fiducia aut evanescit penitus, aut saltem languescit. Quamobrem si Deo confidere debes, necesse quoque est, ut pro certo habeas ipsum nosse quæ tibi prodesse ac obesse possunt, eundem serio velle salutem tuam consulere, ac facere posse, quæcunque voluerit. Quod norit quæ tibi profunt, quæ obsunt, sapientia ipsius te dubitare non sinit; quod salutem tuam consulere velit, bonitas ipsius tibi persuadet; quod denique facere possit, quæ vult, potentia ejus te certum esse jubet. Sapientia igitur, bonitatis ac potentia, qua rebus omnibus, tibi que ipsi providet, agnitio fiduciam in ipso parit. Ea de causa continuo meditari debemus providentiam divinam non otiosi spectatores in hoc universo, sed omni sollicitudine animum attendentes ad ea, quæ in mundo fiunt & indies nobis obvia sunt. Inquirendum nimirum, quomodo hinc elucescat sapientia, bonitas atque potentia divina. Neque molesta videri debet hæc inquisitio atque investigatio, cum sapientia, bonitatis atque potentia divinæ agnitio, quæ ex providentia

undiquaque elucescit, insigni voluptate demulceat animum
(§. 511. 516. *Psych. empir.*).

§. 405.

De nexu re-
rum obser-
vando.

Quoniam qui Deo confidere vult, agnoscere tenetur, quod sapientia, bonitate & potentia sua provideat rebus omnibus in hoc universo (§. 404.), Deus autem omnibus rebus providet per earundem nexum (§. 927. part. 1. *Theol. nat.*); Qui Deo confidere vult, ad nexum rerum in hoc universo animum constanter attendere debet, consequenter observare, quomodo res omnes in mundo a se invicem dependeant quoad existentiam.

Homines plerumque in præsens cogitationes suas terminant, nec retro respiciunt præterita, a quibus illa dependent, ita ut illa ventura non fuissent, nisi hæc præcessissent, multo minus prospiciunt futura, quæ ventura non sunt, nisi præsentia evenissent, nec ubi animadvertunt, se futura prospicere non posse, futura expectant, antequam de præsens judicium sibi sumant, cum tamen de eo, quod nobis bonum, vel malum accidit, judicium minime fallax ferri non possit, nisi in relatione præsens ad præterita & futura, præsertim cum Deus judicans quid sit optimum in se idem referat ad totum universum (§. 393. part. 1. *Theol. nat.*). Quamvis itaque homo quid sit optimum in se, eodem modo, quo Deus idem agnoscit, dijudicare nequeat (§. 396. part. 1. *Theol. nat.*); ejus tamen judicium propius accedit ad judicium Dei, si omnia considerentur in nexu rerum, aut longius ab eo recedit, immo contingit idem ab eodem prorsus dissidere, si extra nexum rerum omnia spectentur, cum certum sit, quæ vi nexu rerum quomodocunque in mundo consequuntur, ea voluntati divinæ, consequenter judicio ipsius (§. 316. 318. part. 1. *Theol. nat.*), conformiter fieri, in ea, quam ad se invicem habent, relatione (§. 447. part. 1. *Theol. nat.*).

§. 406.

§. 406.

Cum qui Deo confidere vult ad nexum rerum in hoc uni- *Mentem a*
 verso animum constanter attendere debeat, ut videat, quomodo *nexu rerum*
 omnia in mundo a se invicem dependeant quoad existentiam *avertere fi-*
 (§. 405), consequenter agnoscat, cur præterita præcesserint, *ducia in Deo*
 præsentia fiant, vel quædam simul contingant; *fiducia in Deo* *nocet.*
adversantur, qui a nexu rerum mentes hominum avertunt.

Nexus rerum in hoc universo non satis inculcari potest, ne
 in falsas de providentia divina opiniones incidamus, neque vi-
 dentes ea, quæ Deo providente in rerum natura fiunt, dubi-
 tationem fluctibus immergamur, ne eam, quam debemus, fi-
 duciam Deo habeamus. De hoc nemo dubitare potest, qui
 sine nexu rerum providentiam divinam intime perspicere non
 posse cognovit (927. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem qui
 cæcutire, quam eundem agnoscere malunt, abijciunt me-
 dium, quo ad veram fiduciam Deo habendam adduci pote-
 rant. Maxime igitur nocet error illorum, qui sibi aliisque
 persuadere conantur nexum rerum esse fatalem rerum necessi-
 tatem, qua omnis providentia tollitur & cæco fato omnia sub-
 jiciuntur. Non ignotæ sunt vociferationes quorundam Theo-
 logorum Protestantium contra hunc nexum, nec ignotæ sunt
 vexationes & contumeliæ, per quas me petere iidem non eru-
 buerunt, quod ad recte agnoscendam providentiam divinam
 & veram in Deo fiduciam firmandam eundem adhibuissent.
 Agnoscant igitur, quotquot nimium creduli autoritati eorum
 obnoxiam habent fidem, & a nexu rerum mentem avertunt,
 propterea quod fati stoici, quod nostra ætas dudum a con-
 temtu absolvit, nomine traducitur, quantum veræ in Deo fidu-
 ciæ noceant. Dantur in mundo res simultaneæ, seu coëxi-
 stentes (§. 51. *Cosmol.*) & successivæ (§. 52. *Cosmol.*), & tam
 hæ (§. 51. *Cosmol.*), quam illæ inter se connectuntur (§.
 53. *Cosmol.*). Nexus successivorum consistit in dependen-
 tia ef-

tia effectus a causa efficiente, seu in genere causati a causa & finis a medio & actionis causæ efficientis a fine simul, nexus autem coëstentium in dependentia finis a medio (§. 665. part. 1. Theol. nat.) & sapientia atque bonitate divina constitutus est (§. 741. part. 1. Theol. nat.) ab æterno (§. 504. part. 1. Theol. nat.), ab absoluta necessitate liber (§. 667. part. 1. Theol. nat.). Etenim jam alias monuimus (nos. §. 666. part. 1. Theol. nat.), *Spinosam* nexum rerum fatalem statuisse, non quod per se talis sit, sed quod is Deo omnem in agendo libertatem ademerit, ac liberrima Dei decreta negaverit. Quamobrem qui fatum stoicum a contemptu absolverunt, per sapientem rerum in universo nexum idem benignius explicarunt. Nostra parum refert, quid statuerint Stoici, sed nobis sufficit nexum rerum, quem dari in hoc universo negari non potest, a decreto Dei liberrimo derivasse & bonitati divinæ conformem demonstrasse, ut dici minime possit, omnia in hoc mundo temere cæco casu fieri. Quantum vero noceat fiduciæ in Deo, si a providentia divina nexus rerum removetur, ex sequentibus clarius adhuc elucescet.

§. 407.

De nexu fa-
sorum suo-
rum

Quoniam qui Deo confidere vult, ad nexum rerum in hoc universo constanter attendere debet (§. 405.), veritatis autem eorum, quæ in Philosophia practica docentur, omnium optime convincimur, si ea in nobis ipsis experimur (§. 271. part. 2. Phil. pract. univ.); Qui Deo confidere vult, inprimis inquirere tenetur, quomodo ea, quæ sibi obtingunt, a se invicem dependeant, seu animum attendere ad fatorum suorum nexum.

Providentiam divinam ex fatis suis agnoscere plurimum facit ad fiduciam Deo habendam. Equidem providentiam divinam ex fatis nostris agnoscimus, si ea in se spectentur, animo recolentes bona, quæ Deus in nos contulit, & mala, a quibus
nos

nos liberavit, cum sic appareat, quomodo Numen benignissimum nobis prospexerit; eadem tamen multo luculentius apparet, si factorum nexum inspiciamus, cum non modo hinc intelligamus, quomodo per errorem mala visa fuerint, quæ erant bonorum numero accensenda, verum etiam quomodo quæ revera mala fuerunt nobis obtigerint, ut bonorum, quæ expectare non poteramus, compotes redderemur: ita enim demum firmiter confidimus fore, ut Deus in posterum quoque optime nobis sit consulturus, & nos atque res nostras providentiæ divinæ committemus toti a voluntate ipsius pendentes, nec facile animum subibunt cogitationes fiduciæ Numini optimo habendæ adversæ. Immo hæc in nexum factorum nostrorum inquisitio nos quoque convincet, quod per eam fiducia in Deo conservetur & continua capiat incrementa, multi autem affectus molesti, quibus perturbatur animi tranquillitas, arceantur. Suademus itaque omnibus, ne in hac investigatione se præbeant negligentes.

§. 408.

Fiducia in Deo facilitatur, si perpendamus, Deum velle felicitatem nostram, infelicitatem velle non posse, & mala, quæ eveniunt, Deo dirigere in bonum finem. Deum velle felicitatem nostram, nec infelicitatem velle posse, certum est (§. 706. 707. part. 1. Theol. nat.), nec minus certum est, quod mala tam physica, quam moralia dirigat in bonum finem (§. 680. part. 1. Theol. nat.). Quodsi ergo hæc perpendamus, mala non metuimus, cum persuasissimi sumus, nullum nobis eventuum malum, nisi quod faciat ad promovendam felicitatem nostram. Quamobrem malorum securi nos totos resque nostras providentiæ divinæ committemus quam lubentissime. Quoniam itaque Deo confidit, qui se totum resque suas providentiæ divinæ committit (§. 1186. part. 1. Jur. nat.);

(Wolfii Ethica Pars III.) Eeee fiducia

fiducia in Deo facilitatur, si perpendamus, Deum velle felicitatem nostram, infelicitatem velle non posse, & mala, quæ eveniunt, dirigere in bonum finem.

Nemo est qui nesciat, nos maxime confidere iis, a quibus nos amari persuasi sumus, propterea quod novimus, eos felicitate nostra delectari (§. 633. *Psych. empir.*), atque pro virili eandem promovere (§. 652. 638. *Psych. empir.*). Quamobrem si pro certo habemus, quod Deus nos amet, & nos felices esse velit; nulli dubitamus, quin ea nobis sit daturus, quæ nos felices faciunt, & averfurus, quæ infelices redderent. Necesse autem est, ut genuinam felicitatis notionem habeamus, ne nos putemus infelices, quando non sumus, fortunam secundam cum felicitate, adversam cum infelicitate confundentes (§. 412. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec statum jucundum a felicitate distinguentes (§. 106. *part. 2. Eth.*). Et ut voluntatis seriem Numinis benignissimi certiores evadamus, consultissimum est, ut consideremus, Deum nos obligare ad custodiam legis naturæ (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quod unicum medium est consequendi & conservandi felicitatem (§. 397. 398. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & id a bonitate ipsius proficisci (§. 992. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut Deus legislator induat personam patris salutis liberorum suorum præceptis ac prohibitionibus suis consulere studentis (§. 189.), atque ideo nonnulli sibi persuaserint, præcepta & prohibitiones Dei esse nuda consilia: id quod tamen falsum est (§. 993. *part. 1. Theol. nat.*). Immo multo luculentius elucescit seria Dei de felicitate nostra voluntas, quod præcepta & prohibitiones suas noluerit esse nuda consilia, ita ut arbitrio nostro relinquantur, utrum actiones nostras ad legem naturæ componere velimus, an nolimus (§. 983. *part. 1. Theol. nat.*), cum pro suo in nos amore saltem nobis significare voluerit, quid sibi videatur de actionum nostrarum determinatio.

minatione, utpote omnium optime gnarus, quomodo felices evadere possimus; sed quod pro jure suo in nos actiones ita determinare possit, nec arbitrio nostro reliquesit, num eas ita determinare, an aliter velimus.

§. 409.

Si Deo confidere velimus, necesse est ut ipsi quoque obediant. Qui enim Deo confidit, pro certo habet, ipsum sua providentia sua tantundem mali a se aversum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & si qua sibi obventura sint mala, in bonum finem directurum (§. 1186. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque Deus naturæ leges præscripsit (§. 826. part. 1. Theol. nat.), quas necessario observat (§. 827. part. 1. Theol. nat.), ideoque corpora & tota rerum natura agunt, quod Deus vult (§. 969. part. 1. Theol. nat.), præscripsit vero etiam homini legem naturæ (§. 274. part. 1. Phil. pract. univ.), cujus custodia felicitatem consequi ac conservare potest (§. 396. part. 1. Phil. pract. univ.), actiones suas liberas quoque determinaturus, quemadmodum vult Deus (§. 970. part. 1. Theol. nat.), consequenter per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 915. part. 1. Theol. nat.); ne transgressione legis naturalis infelicem se reddat (§. 405. part. 1. Phil. pract. univ.), nec felicitate privet (§. 401. part. 1. Phil. pract. univ.), necesse est, ut non suo arbitratu vivat, sed ut voluntas Dei sit ipsi loco voluntatis propriæ, cui convenienter determinet actiones suas, nec abusu libertatis ruat in mala (§. 580. 723. 724. part. 1. Theol. nat.), a quibus alias immunis extitisset. Enimvero qui facit quod Deus vult & non facit quod Deus non vult, obedientem se ipsi præbet (§. 1164. part. 1. Eccc 2

part. 1. Jur. nat.). Quare si Deo confidere velimus, necesse est, ut ipsi quoque obediamus.

Obedientia Deo habenda cum fiducia indivulso nexu coheret, ita ut frustra Deo confidat, qui obedire non vult. Nihil sane absurdius cogitari potest, quam velle ut Deus avertat, quæ nos infelices reddunt, & conferat, quæ felicitatis participes faciunt, uti tamen nolle mediis ad felicitatem consequendam & conservandam, infelicitatem vero arcendam absolute necessariis. Qui abusu libertatis suæ in mala ruit ac se privat bonis, quæ consequi quibusque frui poterat, hoc sibi imputare debet, providentiæ divinæ tribuere nequit. Deus salutis nostræ providus ex parte sua nihil prætermisit, quo eidem optime consuleretur, præscribendo tam naturæ rerum, quam hominibus leges, juxta quas agere debent; ast hominis est, ut quemadmodum natura universa, ita ipse quoque in agendo leges præscriptas observet. Ita enim frui poterit bonitate divina, qua Deus rebus universis atque ipsi providet. Vide, quæ supra de necessario nexu felicitatis nostræ cum obedientia Deo præstanda annotavimus (*not. §. 202.*). Quodsi homo perinde ac res ceteræ omnes in hoc universo voluntatem Dei exequeretur, legem sibi præscriptam accurate observando, nil quicquam foret, de quo jure conqueri poterat, aut cur providentia divina ipsi esset suspecta. Vitia hominum non modo in calamitates, de quibus maximæ sunt querelæ, manifesto influunt, ut earum causæ agnoscantur ab hominibus, ac ideo in proverbium dudum abierit, quod homo homini lupus sit, verum etiam occulte, quatenus actiones eorundem malæ tanquam actus physici influunt in determinationem actuum naturæ (§. 84. *Cosmol.*), ut sua culpa eandem sibi infestam experiantur, & ad puniendum se provocent, quando nil minus, quam hoc cogitant. Occultus iste influxus captum nostrum transcendit, cum nexum rerum universalem in hoc universo perspicere-

perspicere nequeamus: ast quemadmodum certo agnosci-
mus vi demonstrationum cosmologicarum eundem dari &
in systemate Theologiæ naturalis ostendimus, quod attri-
butis divinis maxime conveniat & per eum Deus rebus in
hoc universo provideat (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), im-
mo in parte quoque secunda Theologiæ naturalis eundem
ex ipsa essentia & natura Dei deduximus (§. 90. & *seqq.*
& §. 315. & *seqq. part. 2. Theol. nat.*); ita quoque certo
constat, omnes hominum actiones influere in determina-
tionem actuum naturæ, etsi quantum influant, & quales
hinc prodeant in rerum natura mutationes distincte expli-
care non valeamus. Sublimior utique hæc philosophia est,
quam quæ ab omnibus capi possit; qui tamen in nostris
operibus metaphysicis satis versatus est, ei obscura non erunt,
quæ hic dicuntur, nec pro subtili commento habebit,
quod veritati consentaneum agnosceret. Neque vero existi-
mandum est, quasi abstrusa hujus influxus cognitio ad
subtilitates inutiles sit referenda, quibus tuto carere possu-
mus: ut enim taceamus usum, quem ad praxin moralem
affert, eadem nobis prodest ad quædam loca Scripturæ
sacræ intelligenda, in quibus de actuum naturæ a pecca-
tis hominum depedentia sermo est, sed ab absurditate quo-
que liberat dogmata quædam, quæ viri pii de eadem ad
promovendam pietatem inculcarunt, ast quæ ab antiscriptura-
riis & profanis hominibus de nexu rerum sapiente parum
cogitantibus deridentur, ut acutiores videantur ceteris, quos
ableptæ arguunt. Sed hæc Theologis uberius discutienda
relinquimus, quorum attentionem excitare volumus, ne con-
temnant tela, quibus ad defendendum quod suum est ad-
versus hostes arrogantes maxime opus habent.

§. 410.

Quoniam necesse est, ut Deo obediat, qui eidem con- *De influxu*
fidere vult (§. 409.), lubentissime autem ipsi obedit, qui *amoris Dei*
Ecce 3 cum

ac timoris si- eum timet (§. 325.), & timor filialis ex amore Dei nasci-
stilis in fi-tur (§. 317. 320.); qui Deo considerare vult, eum quoque amare
 duciam. ac timere debet, consequenter amor & timor filialis insuunt in
 fiduciam.

Patet itaque, quomodo fiducia Deo habenda cum amore Dei ac timore filiali cohæreat indivulso quodam nexu, ita ut fiducia deficiat a rectitudine sua, nisi hæc officia in eandem insuant. Ac facile intelligitur, cum influxus istorum officiorum in fiduciam non careat suo effectu, longe alium fore statum animæ, si officia ista in fiduciam insuant, quam si absit iste influxus. Hanc ipsam autem diversitatem rectius sentire, quam verbis explicare valemus inexperto. Nihil hic requirimus, quod non ultro admittatur in aliis, quæ sensu percipiuntur. Nonne saporem tibi adhuc ignotum rectius gustu percipis, quam verbis tibi explicare poterit eundem in se expertus? Et nonne in eundem censum referendæ sunt qualitates sensibiles promiscue omnes? Nulla igitur ratio est, cur in modificationibus animæ non admittendum sit idem, quas, modo attentionem nostram desiderari non patiamur, non minus interno quodam sensu confuse percipimus, quemadmodum externo patent qualitates sensibiles rerum materialium.

§. 411.

De certitu- Qui Deo confidit, certus est, quomodo cunque in posterum ca-
 dine quod dant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius. Qui
 semper even- enim Deo confidit, pro certo habet, ipsum providentia sua
 tura sint, quæ tantundem boni in se collaturum, & tantundam mali a se
 ex parte no- averfurum, quantum salva sapientia ipsius fieri potest, & si
 stra meliora. qua ipsi obventura sint mala in bonum finem directurum (§.
 1186. part. 1. Jur. nat.), & quia Deo obedit (§. 409.), conse-
 sequenter facit, quæ Deus vult, & non facit, quæ non vult
 (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), qui lege, quam nobis præscripsit,
 saluti

saluti nostræ consulere voluit (§. 189.), non minus certus est, quod non propria culpa se in mala præcipitem det (§. 723. part. 1. *Theol. nat.*), aut si ex infirmitate humana hoc contingat (§. 370. part. 1. *Phil. præct. univ.*), Deus pro bonitate sua (§. 733. part. 1. *Theol. nat.*) etiam hæc mala ad bonum finem sit directurus (§. 680. part. 1. *Theol. nat.*). Quomodocunque igitur in posterum cadant res suæ, certus est, semper id eventurum, quod ex parte sua melius.

Pendent hæc ab agnitione bonitatis divinæ, quæ nos ducit ad agnoscendam providentiam divinam (§. 67.), fiduciæ Deo habendæ fundamentum (§. 404.). Concitat autem providentia potissimum fiduciam, quatenus ea nititur bonitate divina, quæ bona a Deo nos sperare jubet (§. 696. part. 1. *Theol. nat.*). Necesse vero est, ut bonitatem Dei recte agnoscamus, nec eam ultra sapientiam ipsius (§. 698. part. 1. *Theol. nat.*), aut prorsus ultra id, quod possibile, extendamus (§. 344. 345. part. 1. *Theol. nat.*). Velle enim, ut Deus faciat, quod sapientiæ ipsius repugnat, insolens est, cum eam venerari debeamus: velle ut faciat contradictoria, absurdum.

§. 412.

Quoniam qui Deo confidit, certus est, quomodocunque *Judicium de* in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex eo, quod no-
parte sua melius (§. 411.); *judicium de eo, quod sibi bonum est, bis bonum*
Deo relinquit, & quæ cunque sibi eveniunt, sive secunda, sive adversa, est, Deo re-
linquendum.
sibi bona esse, seu ad salutem suam facere nullus dubitat.

Adversatur omnino fiduciæ Deo habendæ, si quis suo ju-
dicio stare velit in iis, quæ sibi conducunt, aut salutis suæ ad-
versantur. Fiducia enim niti debet providentia divina, Deus
autem cum sua sapientia provideat rebus omnibus atque ho-
mini (§. 928. part. 1. *Theol. nat.*), hominis non est præscri-
bere, quomodo sibi providere debeat. Immo si hominis hoc
esse

esse deberet, mere contradictoria inde resultarent, quæ nec a Deo fieri posse constat (§. 345. part. 1. Theol. nat.). Homines bonum sibi judicant, quod sibi utile, & si ipsorum iudicio standum, ea semper contingere deberent, quæ cuivis utiliora forent. Iter faciens tempestatem mallet esse serenam, nec calorem solis nimis ferventem; agricola, qui semen terræ commisit, desiderat pluviam, aut, si messis instat, æstus solis, ut fruges maturescant. Hinc viator tempestatem sibi faventem bonam vocat, quam malam dicit agricola. Talia quidem quam sint contradictoria statim in oculos incurrunt: sed dantur alia, quæ magis abscondita latent, etiam si ad nos solos referantur, prouti ex sequentibus elucescit.

§. 413.

Iudicium Deus rectius judicat, quæ nobis bona sunt, quam nos dijudica-
 Dei de eore possumus, & ipsi competit jus nobis imponendi personam, quam ge-
 quod nobis vere in mundo debemus. Etenim Deus omnia cognoscit distin-
 bonum & æte, quæ præter ipsum cognitu possibile sunt, nihil confuse
 jus imponen- (§. 156. part. 1. Theol. nat.), consequenter etiam nos qua ani-
 di personam, mam & corpus penitus perspicies, quænam extra posita
 quam gerere nobis inserviant ad nos perficiendum. Quamobrem cum ea,
 debemus, quæ ad nos perficiendum faciunt, bona sint (§. 554. Psych.
 empir.); Deus ab omni errore prorsus immunis (§. 294. part.
 1. Theol. nat.), penitus perspicit, quænam nobis revera bona
 sint. Enimvero qui novit, quænam ad sui cognitionem re-
 quirantur, tum qua animam ex Psychologia, tum qua cor-
 pus ex Anatomia, & quantum lateat in latebris atque recessi-
 bus in animis nostris (§. 72. & seq. part. 1. Eth.), nobis in-
 scrutabilibus (§. 73. part. 1. Eth.), & quænam requirantur
 ad profunditatem intellectus, qua notiones distinctas in alias
 simplices analysi notionum convenienter (§. 339. Psych.
 empir.) resolvendæ (§. 340. Psych. empir.), ut notiones adæ-
 quatas

quas consequamur (§. 341. *Psych. empir.*); is dubitare haud quaquam poterit, quod Deus multo rectius nos cognoscat, quam nos cognoscere nosmet ipsos valemus. Quoniam itaque iudicium de eo, quod nobis bonum est, supponit cognitionem sui, quatenus nimirum extra nos posita faciunt ad nos perficiendum (§. 554. *Psych. empir.*); deficiente sui ipsius cognitione sufficiente nos hallucinari contingit, quando de iis, quæ extra nos posita sunt, iudicium ferendum, utrum nobis bona sint, nec ne. Deus itaque rectius iudicat, quæ nobis bona sunt, quam nos iudicare possumus. *Quod erat unum.*

Deus dominus noster est (§. 966. *part. 1. Theol. nat.*); ideoque ipsi competit jus de nobis disponendi pro arbitrio suo (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum Deus omnia sapientissime decreverit (§. 643. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque velit, ut ad perfectionem totius universi, quæ in aptitudine patefaciendi perfectionem Dei summam consistit (§. 673. *part. 1. Theol. nat.*), actiones nostræ dirigantur (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*), propter finem ultimum, quem per existentiam hujus universi intendit (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); ipsius est, nobis imponere personam, quam in mundo gerere debemus. Patet itaque Deo competere jus nobis imponendi personam, quam gerere in mundo debemus. *Quod erat alterum.*

Quæ hic demonstrantur, ut ad convictionem pateant, plurima omnino supponunt, ideoque contingit, ut, quamvis vulgo dicatur, Deum melius nosse, quæ nobis bona sunt, quam nos dijudicare valemus, & ipsius esse, ut nobis imponat personam, quam in hoc mundo gerere debemus, pauci tamen satis intelligunt, quod dicunt, multo minus persuasissimi sunt

(*Wolff's Ethica Pars III.*) F fff non

non opinime, sed ad veritatem. Attamen maximum momentum habet non modo in fiducia Deo habenda (§. 412.), verum etiam in aliis philosophiæ moralis capitibus, ut veritatis simus certi. Quamobrem non inconsultum ducimus, ut hæc uberius explicentur. Vera hominis bona sunt, quæ ipsum qua animam & corpus perficiunt (§. 557. *Psych. empir.*). Quæ extra posita sunt, & in se spectata bonis fortunæ accensentur (§. 556. *Psych. empir.*), respectu nostri bona dici nequeunt, nisi quatenus inserviunt nobis perficiendis, ut ideo contingat uni esse bonum, quod alteri malum est, & quæ in se spectata, seu quatenus in genere ad statum hominum referuntur, nobis videntur mala, revera bona sint, cum pro conditione nostra faciant ad vera bona consequenda, & ex adverso vera mala arcenda, quorum absentia iidem bonorum numero accensenda (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*). Pendet igitur a nobis, ut ea, quæ eveniunt, nobis bona, vel mala sint, ideoque nostrum est, ut, quæ potestati nostræ non subsunt, antequam eveniant, eidem subjiciantur, postquam evenerunt. Deus, qui possibilitium combinatione ideam hujus seriei, quam mundum dicimus (§. 55. *Cosmol.*), produxit (§. 100. *part. 1. Theol. nat.*), unicuique homini eum in eadem tribuit locum, quo per antecedentia ad actualitatem perducì possunt (§. 89. *Cosmol.*), cumque nihil eorum, quæ ad hanc rerum seriem spectant, decreverit nisi respectu finis, ob quem decrevit existentiam totius universi (§. 606. *part. 1. Theol. nat.*), & omnes fines particulares subordinaverit ultimò (§. 631. *part. 1. Theol. nat.*), vi sapientiæ suæ unumquemque hominem in eo seriei loco constituit, ubi actiones ejus liberas sive bonas, sive malas ad hunc finem dirigere poterat, ut eundem ex asse consequeretur, quatenus actiones externæ physice spectatæ eodem modo consequuntur, quo bonæ (§. 572. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque eodem modo in determinati-
onem actualitatis sequentium influunt, quo actiones corporum

rum reliquorum (§. 89. *Cosmol.*). Facit vero hoc jure suo utpote totius mundi dominus (§. 965. *part. 1. Theol. nat.*), quod exercet attributis suis convenienter (§. 385. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 414.

Quoniam Deus rectius judicat, quæ nobis bona *Ad quod nos* sunt, quam nos dijudicare valemus (§. 413.); qui hoc *impellere de-* pro certo habet, judicium de eo, quod sibi bonum est, *beat agnitio* Deo relinquit, & quæcunque sibi eveniunt sive pro-*veritatis isti-* spera, sive adversa, ea sibi bona esse nullus dubitat. *ur.* Quamobrem cum quæ nobis eveniunt bona dici nequeant, nisi quatenus faciunt ad nostram perfectionem (§. 557. *Psych. empir.*); nobis incumbit, ut tam prosperis, quam adversis utamur tanquam motivis determinandi actiones nostras juxta legem naturæ, quæ præscribit actiones ad perfectionem nostram tendentes (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sicque in nobis ipsis experiemur, quæcunque nobis eveniunt sive prospera, sive adversa, *vergere in bonum nostrum*, & Deo providente nobis evenire.

Cum Deus velit, ut actiones nostras juxta legem naturæ determinemus (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*); tam prospera quoque, quam adversa hominibus immittit, ut iis utantur tanquam motivis actiones suas legi naturæ convenienter determinandi. Atque ita non solum facimus rerum, quas nobis Deus largitur, rectum usum, quem exigit vera felicitas nostra; sed & adversa nobis profunt, dum nos vel a vitiis avocant, vel quo minus a proposito bene ac recte agendi declinemus impediunt. Bonitati ergo divinæ non modo accepta ferimus bona, quibus bene utimur; verum etiam mala, in quæ incidimus, ad salutem convertentes in beneficiorum divinorum numerum referimus. Hoc modo

do animum optime convincimus bonitatis divinæ, qua nobis providet, discimusque Deum nos perdere nolle malis, sed calamitates esse animi medicinam. Hoc non agnoscunt, qui quæ eveniunt tantum ad sensum & statum externum referunt, nec mentem ad cogitationem emendandi animi excitant. Neceffe autem est, ut quæcunque nobis eveniunt utamur tanquam motivis actiones nostras legi naturæ convenienter determinandi, si Deo confidere velimus. Neque enim animo minime perturbato providentiæ divinæ nos totos commitemus, nisi pro certo habeamus, nihil evenitutum, quod non in salutem nostram convertere possimus. Equidem novimus quoque Deum mala dirigere in bonum finem §. 689. *part. 1. Theol. nat.*), atque hæc consideratio quoque facit ad fiduciam concitandam (§. 408.); sed hoc non obstante, nos etiam facere debemus, quod nostrum est. Neque enim solum ex eo, quod futurum est, nec in præsentia certo prospicitur, sed etiam ex eo, quod in præsentia statim fieri potest, discere debemus, Deum velle felicitatem nostram, infelicitatem velle non posse: id quod perpendendum esse ostendimus, si fiduciam in Deo facilitare velimus (§. 408.). Et modo monuimus, velle Deum, ut quæcunque nobis eveniunt ita in salutem nostram convertamus.

§. 415.

Quomodo Ne patemur, Deum nobis non bene providere, aut ne pro-
tollatur du-videntiam divinam prorsus in dubitationem adducamus, quod care-
bium de pro-mur eo, quod habere maxime velimus; inquirendam est in rationem,
videntia Dei cur id habere velimus, & probe perpendendum, quid inde seque-
ex absentia retur, si ejus participes redderemur, quid vero obtineat, dum eo-
ejus, quod dem cavemus. Quodsi enim inquiramus in rationem, cur
habere velle- quid, quod nobis deest, habere velimus, ac probe per-
pendamus, quid inde sequeretur, si ejus participes red-
dere-

deremur, & quid nunc obtineat, dum eodem caremus; ex collatione status utriusque facile innotescet, modo singula huc spectantia satis expendantur, quinam status altero sit melior, & quod nostra & aliorum interfit, ut eo careamus, quam ut id habeamus, modo non aliunde fiat aestimatio, quam ex perfectione nostra & aliorum, quemadmodum fieri debet, si rationi consentaneum esse debet iudicium de eo, quod bonum est (§. 557. *Pfych. empir.*). Quoniam itaque hinc intelligimus, nullam esse rationem, cur de bonitate Dei conqueramur (§. 697. *part. 1. Theol. nat.*); opinio quoque evanescet, quasi Deus nobis non bene provideat, quin potius contrarium agnosceremus, id eoque multo minus providentiam divinam in dubitationem adducemus. Patet itaque, ne putemus, Deum nobis non bene providere, aut ne providentiam divinam prorsus in dubitationem adducamus, ea facienda esse, quæ in propositione præcipiuntur.

Ponamus hominem luxus amantem, sed qui præclaris animi dotibus præditus in aliorum utilitatem tempus impendere potest, divitias appetere, quas tamen acquirere frustra studet. Quodsi quæras, cur divitias appetat, ratio in promptu est, ut majores sumtus in cibum, vestitum & res alias facere possit, sicque alios, quos sibi pares vel etiam superiores agnoscit, antecellere. Cum jam tempus in aliorum utilitatem impendat, nec supra alios se efferat; nonne verendum, ne cura rerum vanissimarum eum a præsentis diligentia, qua multis prodest, avocet atque in superbiam trahat (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), ut taceam vitia & damna alia, quæ incurrere potest, atque hinc porro propullulantia mala. Nonne igitur melius est, hominem hunc divitiis carere, quam opibus abundare. Quamobrem si ad hæc animum advertit, nonne potius agnoscere debet, Deum

optime sibi providere, quod divitias acquirere nequeat, quam ut de bonitate Dei, aut providentia ipsius dubitet. In casibus particularibus datis occurrunt circumstantiæ, ex quibus multo plura deducuntur mala inde oritura, si voti nostri compotes redderemur. Probe tamen tenendum est, habendam inprimis esse rationem perfectionis animæ, seu virtutum intellectualium & moralium, cum hinc unice pendeat felicitas nostra (§. 400. part. 1. *Phil. pract. univ.*), nec bona fortunæ & corporis per se hominem reddant felicem (§. 410. 411. part. 1. *Phil. pract. univ.*), absque virtute (§. 416. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ut nemo ideo felix sit, quia fortunatus est (§. 412. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Deus igitur, qui vult hominem esse felicem, ut vero sit infelix velle nequit (§. 706. 707. part. 1. *Theol. nat.*), vi bonitatis suæ nobis ita providet, ut ex parte sui nil omitrat, quod ad felicitatem nostram facere possit. Et ex iis, quæ in anterioribus passim ostendimus, abunde patet, Deum hoc modo, dum nobis providet, omnia dirigere ad finem ultimum, quem per creationem hujus universi intendit, atque sic nobis providere vi sapientiæ suæ. Quodsi ergo huc advertamus animum, si judicium ferendum est de fatiis nostris, quatenus a providentia divina dependent, judicium nostrum propius accedit ad judicium Dei de eo, quod nobis bonum est. Dico propius: neque enim fieri potest, ut idem prorsus assequamur, cum Deus singula, quæ nobis eveniunt, referat non modo ad omnia, quæ nobis evenire debent per totum vitæ tempus, atque simul ad statum omnem hominum aliorum, verum etiam ad totum universum (§. 393. part. 1. *Theol. nat.*), ut ideo nobis impossibile sit de eo, quod nobis bonum est, eodem modo, quo Deus, judicare (§. 396. part. 1. *Theol. nat.*). Quamobrem sufficit, ut judicium nostrum saltem probabile sit, si ea, quæ nobis defunt, aut præter vota nostra eveniunt, perpendimus, quemadmodum urget propositio præsens, nimirum ut futuri incerti acquiescamus in eo, quod non impossibile esse agno-

agnoscimus, quamvis in scientia nondum valeat a posse ad esse argumentatio. Ita ē. gr. admittendus est divitiarum abusus in homine luxus amante vergens in negligentiam bene merendi de genere humano præclaris, quibus pollet, ingenii dotibus, quamvis necesse non sit, ut divitiis abutatur. Sufficit enim abusum, rebus sic stantibus, esse faciliorem, quam abusus vitationem, & ex adverso studium bene merendi de genere humano certius, quam si impedimentum, quod eidem objicitur, demum sit removendum. Quoties nimirum de voluntate nostra in futurum statuenda, certum esse nequit judicium, cum ignorentur quæ in determinationem ejusdem influere possint, soli Deo cognita.

§. 416.

Similiter ne puteus, Deum nobis bene non providere, aut ne Quomodo providentiam divinam prorsus in dubitationem adducamus; perpendendum est, an non in præsentis statu finem, quem intendimus, certius sit dijudicandus, quam si is esset, quem optamus. Etenim is status melior est, in quo finem, quem intendimus, certius consequi possumus, altero, in quo eundem consequi difficilius est: id quod nemine sano contradicente sumitur. Quod si ergo agnoscamus, nos in præsentis statu finem, quem intendimus, certius consequi posse, quam si is esset, quem optamus; præsentem statum meliorem esse altero, quem optamus, dubitandum non est. Quamobrem quod talis non sit, qualem optamus, inde inferri nequit, Deum nobis non bene providere, multo minus, providentiam Dei esse nullam, quin potius hinc agnoscimus dari providentiam divinam, & Deum nobis bene providere, quod nos constituerit in iis circumstantiis, quæ finis nobis intenti consecutioni favent. Ne igitur puteus, Deum nobis non bene providere, aut ne providentiam ejus prorsus in dubitationem adducamus, perpen-

pendendum est, annon in præsentī statu finem, quem intendimus, certius consequamur, quam si is esset, quem optamus.

Supponimus hic hominem pro suo vitæ genere sibi propositum habere finem, quem intendit, certe intendere debet, & si contingat, eum finem quendam particularem intendere, hunc tamen non intendi nisi in relatione ad istum, quatenus scilicet eidem subordinatur per modum medii, quemadmodum requirit sapientia (§. 678. *Psych. rat.*), ad quam obligamur lege naturæ (§. 254. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi enim quis intendat finem legi naturæ contrarium, quem intendere non debet; absurdum est velle, ut Deus, qui cum nos obliget ad observantiam legis naturæ (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut simus felices (§. 399. *part. 1. Phil. pract. univ.*), concurrat ad actiones malas moraliter spectatas, seu quatenus malæ sunt (§. 106. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ut simus infelices (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc omnino contradictoria sunt, quæ Deus nec velle, nec facere potest (§. 345. *part. 1. Theol. nat.*). Ita si quis divitias appetit luxus causa, ut luxus suos explicantes par esse possit, non est quod, statum suum, in quo desunt luxus instrumenta, abjecte ferat. Quodsi ex fine, quem intendimus, de statu nostro statuendum; non illicitus esse debet ac veræ felicitati contrarius. Quando homines sorte sua contenti non sunt, nec Deum tam bene sibi providere arbitrantur, quemadmodum aliis, animum a lege naturæ avertere solent, nec cupiditatem rei, qua flagrant, examinant. Quamobrem iuriam Deo afferunt, cujus providentiam sancte venerari debebant,

§. 417.

Quomodo Qui certus esse vult, quam fallax sit hominum de statu agnoscatur suo iudicium; diligenter observare debet, quod ad præsentem statum fallax tum votis suis majorem non pervenisset, nisi alius, quem moleste fecit hominum rebus, præcessisset, & quod alii habeant malum, in quod ipse incidisset, si Deus

si Deus votis suis annuisset. Status præsens non haberi potest *destatu suo* pro malo, si ex eo sequatur alius omni spe ac voto major, *judicium* ad quem non pervenissemus, nisi ille non præcessisset, nec status ille, quem avide appetebamus, haberi pro bono, ex quo mala inevitabilia emeriscent, a quibus jam liberi sumus. Quod ergo observemus, statum, quem moleste tulimus, esse genitorem multo melioris, quam sperare poteramus, aut ex adverso statum, quem avide expetebamus, nobis ingentia mala fuisse allaturum, a quibus jam liberi sumus, quod Deus votis nostris non annuit; quam fallax sit hominum in præsentibus omnem cogitationem defigentium, nec futura prospectientium de statu suo judicium utique addiscimus.

Pertinent huc, quæ jam supra de observando nexu rerum in hoc mundo (§. 405.) & in primis factorum nostrorum diximus (§. 407.). Et lucem propositioni præsentī affundunt, quæ de directione malorum ad bonum finem agnoscenda inculcavimus (*not. §. 688. part. 1. Theol. nat.*), cum eandem illustri exemplo *Joseph* a fratribus improbis in servitutem venditi declaravimus. In hisce observandis si fuerimus seduli atque solertes, intelligemus de statu præsentī judicium minime fallax ferri non posse ex solis præsentibus, verum attendenda quoque esse futura, quæ inde sequuntur, consequenter cum futura prospicere nequeamus, Deum rectius judicare posse, quæ nobis conducunt, quam nobis datur. Quamvis autem in posterum ventura nobis certa non sunt; non tamen propterea eorum consideratio prorsus abjicienda, si circumstantiæ præsentēs ad probabilem quandam prævisionem nos ducunt. Videmur enim ita prægustum quandam habere bonitatis divinæ, quam pleno gustu percipimus, quando quæ futura erant præsentia fiunt, si vel maxime quod venit non prorsus idem sit cum eo, quod venire posse putabamus. Si futura eadem certitudine prævidere possemus, quæ præsentia videmus, de statu præsentī certum quoque judicium ferre possemus.

(*Wolffii Ethica Pars III.*) G g g g mus.

mus. Ast quia futura prospicere vel prorsus nobis concessum non est, vel saltem probabiliter ea prævire valemus; ideo non est quod miremur, quod adeo fallax sit iudicium. Sed cum omnium optime vincamur, eodem non esse standum, si experiamur, quantum nos fefellerit; ideo necesse est ut in observando simus seduli ac solertes. Exempla cum indies obvia sint, ut nemo talia ignoret nisi sua culpa, ideo necesse non est ut iisdem afferendis immoremur.

§. 418.

De bonitate Si quis intimius bonitatem divinam perspicere voluerit, quod divina ex Deus malum physicum minus immittat, ut aversetur majus, vel malis immis- mala quedam physica, ut adversus malum morale præmuniatur, vel sis intimius ab eodem desistamus; species & magnitudo mali conferenda est cum perspicien- statu nostro & imprimis cum inclinationibus atque moribus nostris, præsertim in casu posteriori. Bonitatis divinæ esse, si Deus mala physica immittit homini, ut adversus malum morale præmuniatur, vel ab eodem desistat, & si immittat minus, ut eodem avertatur majus, jam demonstravimus (§. 734. 735. part. 1. Theol. nat.). Unde etiam superius jam commendavimus concitandæ fiduciæ causa animum attendendum esse ad nexum factorum nostrorum (§. 407.) & in genere ad dependentiam rerum a se invicem quoad existentiam (§. 405.) & præcepimus, ut etiam adversis, quæ nobis obtingunt, utamur tanquam motivis actiones juxta legem naturæ determinandi (§. 414.). Enimvero in præsentī id curæ habemus, quomodo bonitas divina in utroque casu intimius perspiciatur. Hoc quidem fieri, si per malum minus avertatur majus, per se patet, ut ulteriori probatione non indigere videatur, cum nemo non malit subire malum minus, ut evitet majus, quam vitando minus exponi

poni majori, consequenter hinc satis pateat, quantum Deus habeat animum ab homine affigendo alienum, utut tanquam dominus (§. 966. *part. Theol. nat.*). de homine pro arbitrio disponere possit (§. 959. *part. 1. Theol. nat.*). Hoc tamen non obstante species quoque & magnitudo mali cum statu nostro ac inprimis cum inclinationibus & moribus nostris comparanda, ut inde intelligatur, Deum immisisse malum, quod nobis tolerabilius aliis: id quod utique facit ad bonitatem ipsius intimius perspiciendum. *Quod erat unum.*

Quodsi mala physica, quæ Deus nobis immittit, nos præmunire debent adversus malum morale, aut ab eodem avocare; iis utendum est tanquam motivis actiones suas juxta legem naturæ determinandi (§. 414.). Cum motivum sit ratio sufficiens volitionis & nolitionis (§. 887. *Pfych. empir.*); indes experimur, non omnia motiva promiscue convenire omnibus, sed ea differre pro diversitate inclinationum atque morum, aliarumque circumstantiarum: id quod etiam apparet, si metu poenarum introducenda obligatio positiva (§. 288. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Constat præterea, non omnia mala promiscue omnibus accidere æque molesta, sed id non minus pendere ab inclinationibus atque moribus hominum, aliisque circumstantiis. Quamobrem si Deus nobis mala immittat, ut adversus malum morale præmuniatur aut ut ab eodem desistamus; plurimum refert, utrum mala ista sint motiva convenientia, nec ne. Hoc igitur ut innotescat, species mali consideranda & cum inclinationibus ac moribus nostris, aliisque circumstantiis in dato casu obviis conferenda. Quodsi ergo hoc modo deprehendamus mala a Deo nobis immissa talia esse, quæ nobis convenientia motiva præbent, cum inde innotescat bonitas divina, quod nobis Deus immittat mala physica, ut adver-

Gggg 2

sus

sus malum morale præmuniatur, aut ab eodem desistamus (§. 734. *part. 1. Theol. nat.*), bonitas divina utique intimius perspicitur. Quod erat alterum.

Noto notius est res secundas attentionem hominum in se trahentes, quia delectant, cogitationem a Deo avertere. Quamobrem cum vulgo obligatio actiones suas juxta legem naturæ determinandi a voluntate divina unice deriveretur, ita ut motivum sumatur a voluntate divina; obedientiam, quam Deo debent, relinquunt & effrenatas animi sui cupiditates satiant. Quodsi vero mala ingruant, hæc memoriam Dei refocillant & inobedientiæ jam sibi conscii ea ad salutem suam convertere student, dum animum ad obedientiam componunt. Si cupiditas in animum nondum dominetur, sed gliscere incipit, mala a rebus secundis cupiditatis fomitibus attentionem ad Deum retrahunt, cui obedire volupe est. Effectum hunc malorum physicorum a Deo immisforum in se expertus autor Psalmorum eadem beneficiis divinis accenset, pro quibus Deo agendæ sunt gratiæ. Moderatur autem bonitatem divinam sapientia, cum Deus non agat nisi omnibus attributis suis convenienter (§. 395. 385. *part. 1. Theol. nat.*). Ideo bonitas ejus intime non perspicitur, nisi simul cognoscatur, quomodo sapientia eandem moderetur. Hoc itaque innotescit, si consideremus speciem mali a Deo immissi & animum atque conditionem ejus, qui a vitio avocandus, vel adversus idem præmuniendus, cum sic mala intelligantur medium aptum finem, quem Deus intendit, consequendi. Hæc autem quamvis in aliis quoque cognoscantur, omnium tamen optime cognoscuntur in nobis ipsis. Juvat hanc inquisitionem consideratio diversorum malorum, quæ hominibus accidere possunt, & cum eo, quod a Deo nobis immittitur, collatio, neque ex animo dimittenda est intellectus nostri imbecillitas, quæ non permittit, ut judicium Dei assequamur (§. 396. *part. 1. Theol. nat.*), cum hoc pacto certi simus, nos hæc omnia multo evidentius cognituros, si idem assequeremur: id quod tamen impossibile per

per ipsam naturam humanam, cum Deus judicans quid sit optimum in se idem referat ad totum universum (§. 393. part. 1. Theol. nat.), nullo intellectu finito comprehendendum. Proderit hoc, ne iudicio nostro plus tribuamus, quam iudicio Dei, si medium aliud nobis videatur aptius ad flectendum animum, aut minus sufficere puerur.

§. 419.

Malum physicum; quo damnum datur in re nostra, spectat Quomodo est instar tributi, quod Deo Reſtori hujus universi solvitur & malum physicum quod jure suo exigit. Mala enim physica ita implicantur huic sicum speſerici, ut eadem salva separari ab ea minime possint (§. 552. standum, part. 1. Theol. nat.), nec si quod tollatur vel in dato aliquo quo damcasu series rerum non amplius manere possit perfectissima (§. num datur 556. part. 1. Theol. nat.), nec fines particulares ultimo, quem in re nostra. Deus intendit, amplius subordinari possint eo, quo nunc fit, modo, singulis quippe propter nexum universalem (§. 55. & seqq. Cosmol.), in determinationem omnium sequentium influentibus (§. 89. Cosmol.). Quoniam itaque Deus hoc universum gubernat, dum omnia inter se connectit (§. 901. part. 1. Theol. nat.), perinde est ac si re nostra ad gubernationem hujus universi haberet opus. Enimvero in civitate singuli ad onera Reip-ferenda contribuere tenentur (§. 777. part. 8. Jur. nat.), consequenter ad sumtus Reip. conservandæ causa faciendos (§. 774. part. 8. Jur. nat.). Quamobrem si Deus consideratur tanquam Reſtor hujus universi, & per consequens nos tanquam subditi consideremur; malum physicum, quo damnum datur a natura, non inepte spectatur instar tributi, quod Deo Reſtori hujus universi solvitur. Quod erat unum.

Gggg 3.

Enim-

Enimvero Deus est dominus rerum omnium in hoc universo (§. 965. part. 1. *Theol. nat.*), ideoque nobis natura saltem concessus est ejus usus (§. 14. part. 2. *Jur. nat.*) & quamvis lege naturæ non repugnante, consequenter Deo volente (§. 282. part. 1. *Phil. pract. univ.*), dominia fuerint introducta (§. 141. part. 2. *Jur. nat.*); dominii tamen saltem ea vis est, ut excludat alios jure nobis in ea re competente, qui domini non sunt (§. 120. part. 2. *Jur. nat.*); Deo vero salvum manet jus suum, quod in ea habet, ut ideo usus quoque ejus maneat legi naturæ subiectus (§. 167. part. 2. *Jur. nat.*), ac per consequens re nostra non aliter uti possimus, quam quemadmodum vult Deus (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque Deo competit jus de re nostra disponendi, prouti sibi visum fuerit (§. 959. 963. part. 1. *Theol. nat.*), si damnum quoddam in re nostra necessarium ad conservationem hujus universi, Deus malum jure suo immittit, quo damnum istud datur, consequenter si malum hoc spectetur tanquam tributum Deo qua Reçtori hujus universi solvendum per demonstrata n. 1. id ipsum Deus jure suo exigit. Quod erat alterum.

Si Deus nobis aufert, quod nostrum est, quod suum est aufert, etiamsi saltem spectemus jus ab ipso in re nobis concessum, quod re perditā perit, nimirum jus eadem utendi voluntati ejus conformiter, & de eadem disponendi in gratiam aliorum. Quamvis vero non habeamus justam causam conquerendi, si Deus nobis aufert, quod dederat; multo tamen evidentius id agnoscitur, si constet id non fieri sine ratione sufficiente, unde intelligitur, nos obligatos fore ad rem, in qua damnum datur, Deo dandam, si vel maxime eandem ab ipso non accepissemus, nec ea iam ante esset Dei. Sane Deus tanquam rector hujus universi (§. 900. part. 1. *Theol. nat.*)

ol. nat.), non potuit nobis dare jus in re quadam nisi sub hac conditione, ut eandem auferre liceat, quando ut rem perdat, conservatio hujus universi exigit, quemadmodum fructuarius rem domino restituere tenetur, si usus fructus concessus sub hac conditione, donec ipse re sua habeat opus (§. 1447. 1492. *part. 5. Jur. nat.*). Quodsi tamen hoc ita sese non haberet, poterat tamen qua Rector universi per modum tributum a nobis id exigere, quemadmodum in parte prima propositionis ostendimus. Præsens itaque propositio probe perpendenda, ut justitiam Dei agnoscamus, quando non merentibus mala physica immittere videtur, quibus damnum datur in rebus ipsorum. Non sufficit, ore confiteri Deum esse justum & justa esse omnia opera ipsius; sed necesse est, ut justitiæ hujus notionem habeamus, ne dentur sine mente soni. Justitia in Rectore civitatis justitiæ divinæ quædam imago est. Quodsi ergo divinam agnoscere velimus, ad eam agnoscendam ducit imago in Rectore civitatis conspicua: quæ ne ad devia nos ducat, quale sit jus dominii, quod in re habemus, respectu Dei, constare debet. Hoc vero clarissime perspicitur, si cum jure fructuarii sub certa conditione revocabilis comparetur. Discant vero hinc qui Theologiæ operam navant, quam necessaria sit juris naturæ in ea latitudine sumti, quam nos eidem tribuimus in amplo de Jure naturæ opere Theologo ad multa dogmata intimius perspicienda: quod ut facilius fieri possit, Institutiones juris naturæ & gentium ita adornavimus, ut jurium omnium nexus sine multo labore perspicatur.

§. 420.

Qui sua culpa in malum incidit, de bonitate Dei conqueri De malo, in non potest. Qui enim sua culpa in malum incidit, cum culpa quod nostra pa quælibet lege naturæ prohibita sit (§. 299. *part. 1. Jur. culpa incidit. nat.*), is ideo in malum incidit, quia legem naturæ transgreditur (§. 139. *part. 1. Phil. præct. univ.*); consequenter actio-

actiones suas non dirigit voluntati divinæ conformiter (§. 278. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum prohibitiones Dei a bonitate ipsius proficiscantur (§. 992. part. 1. *Theol. nat.*); eidem advertari nequit, quod nos in mala ruere sinat, si ab iis abstinere nolumus; quæ prohibet, ne in ea nos præcipites demus, quæ ex actione mala necessario consequuntur (§. 723. part. 1. *Theol. nat.*): id quod jam alias demonstravimus (§. 725. part. 1. *Theol. nat.*). Neque etiam iusta conquerendi causa est, quod hominem fecerit labilem, ut scilicet libertate sua abuti possit, & quod abusum libertatis permiserit, cum salva bonitate summa, quæ ipsi est, fecerit hominem, qui libertate sua abuti potest & quem eadem abusus prævidit (§. 722. part. 1. *Theol. nat.*). Patet itaque, qui sua culpa in malum incidit, cum de bonitate Dei conqueri nullo modo posse.

Qui sua culpa in malum incidit, cum malum evitare potuisset (§. 696. 692. part. 1. *Phil. pract. univ.*), sibi imputare debet, quod in id incidit. Is tamen hominum mos est, ut culpam conijciant in alios, immo si nulla rationis specie hoc fieri possit, in res alias, ut eandem a se removeant, neque prorsus inauditum est, ut culpa in ipsum Deum deriveretur. Et quis est, qui nesciat, tam firmam esse nonnullorum perversionem, quasi cum bonitate divina consistere nequeat, hominem creare labilem, ut malint existentiam Dei prorsus negare, quem concedere, quod salva bonitate creati potuerit labilis. Quamobrem omnino necesse erat, ut ostenderemus, si homo culpa sua in malum incidit, nullam esse iustam de bonitate divina conquerendi causam. Ceterum consultum est, ut legantur, quæ de existentia mali moralis, in hoc universo & permissione ejus prolixè demonstrata sunt in systemate Theologiæ naturalis.

§. 421.

Bonitas divina inde agnoscitur, quod prohibuerit omnem culpam, qua homo in mala incidere potest. Etenim cum Deus prohibuerit omnem culpam, qua homo in mala incidere potest (§. 299. part. 1. Jur. nat. & §. 723. part. 1. Theol. incidimus, nat.); inde intelligitur Deum nolle, ut homo in mala incidat, instar parentis salutis nostrae consulens (§. 189.). Quamobrem cum bonus sit in alios, qui bona iis conferre studet (§. 696. part. 1. Theol. nat.), consequenter etiam qui curam habet, ut mala avertantur (§. 756. part. 1. Jur. nat.); bonitas divina inde agnoscitur, quod prohibuerit omnem culpam, qua homo in mala incidere potest.

Redit huc, quod jam alibi aliter demonstravimus, prohibitiones Dei a bonitate divina proficisci (§. 992. part. 1. Theol. nat.). Rigor juris naturalis exigit, ut omnem culpam vitemus, etiam in specie sic dictam, quae in defectu rectitudinis actionis quoad intellectum vincibilis consistit (§. 717. part. 1. Phil. pract. univ.), non usui facultatum nostrarum tribuendus (§. 744. part. 1. Phil. pract. univ.), & cujus varias species recensuimus (§. 748. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.). Ex eo qui colligunt, Deum nimis acerbè severum esse in hominem, quod tam exactam exigit obedientiam, oppido falluntur, cum inde potius agnoscere debeant enixissimam Numinis optimi voluntatem, ut mala vitemus: id quod amorem Dei concitat (§. 247. 243.), in fiduciam ipsi habendam influentem (§. 408.). Consideranda hic quoque sunt, quae paulo ante de influxu occulto actionum nostrarum in determinationem actionum naturae monuimus (§. 409.), ne nimiam Dei severitatem in lege ferenda accusamus quasi bonitati adversam.

§. 422.

De vacuitate ab angore— Qui Deo confidit; ejus animus dubius rerum eventus non ante ab angore git, nec periculum, quod imminere videtur, perturbat. Quibus in rebus enim Deo confidit, certus est, quomodocunque in postea dubiis & a rum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua perturbatio melius (§. 411.). Quamobrem si eventus dubius est, ut ne in periculo. prævidere non liceat, qualis sit futurus (§. 1191. part. 1. Jur. nat.); eum totum providentiæ divinæ committit, atque ita ab omni cura vacuus est animus. Nulla igitur ratio est, cur is angere debeat, utpote cum nihil adsit, quod molestiam creare possit, ideoque Deo confidentis animus dubius rerum eventus non angit. Quod erat unum.

Porro qui Deo confidit, pro certo quoque habet, Deum mala in bonum finem directurum, si qua obveniant (§. 1186. part. 1. Jur. nat.), & hac ipsa consideratione fiducia facilitatur (§. 408.). Quamobrem cum a damno, quod per malum dari potest, cogitationem ad bonitatem Dei divertat, qua amor ejus concitatur (§. 228.), nec malum, quod imminere videtur, sibi repræsentet tanquam noxium, sed tanquam salutare; non modo metus cessat cum affectibus aliis, ad quos is ducit (§. 822. & seqq. Psych. empir.), verum etiam si quis adhuc suboritur, amor tamen eum vincit (§. 442. part. 2. Eth.). Qui ergo Deo confidit, eum periculum, quod imminere videtur, minime perturbat: quo etiam facit obedientia, qua homo voluntatem suam omnem Deo dat, ut ipsius voluntas sit loco propriæ (§. 180.), a fiducia non separanda (§. 409.). Quod erat alterum.

Nemo est qui nesciat, quot curis & quantis angoribus vexetur animus eorum ob dubium rerum eventum & periculum, quod imminere videtur, qui Deo non confidunt, & de

de eo, quod sibi bonum, vel malum est, suo judicio stare malunt, quam judicium omne Deo relinquere. Enimvero cum qui Deo confidit meliora semper speret (§. 411.), & judicium de eo, quod sibi melius, Deo relinquit (§. 412.); ab omnibus istis curis & angoribus vacuum habet animum. Hoc probe considerandum est, cum sit efficacissimum fiducia Deo habendæ motivum. Quamobrem cum motiva vim omnem accipiant a cognitione viva (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*), hanc autem efficiat certitudo (§. 264. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ideo opera danda est, ut convincamur, aut persuasissimi simus, quomodocunque cadant res nostræ, semper eventurum, quod ex parte nostra melius (§. 411.), nec Deum mala nobis immisurum, nisi quæ vergant in salutem nostram (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), & quibus uti poterimus tanquam motivis ad actiones nostras legi naturæ convenienter determinandas (§. 314. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut felicitatem acquiramus (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*), aut acquisitam conservemus (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Cum qui Deo confidit omnem eventum ipsi committat, nil sperat, quod judicio suo fidens habere mallet, nil metuit, quod abesse mallet, sed sperat eventurum, quo ipsi omnium optime sit consultum.

§. 423.

Quoniam qui Deo confidit, ejus animum dubius rerum *De cura* eventus non angit, nec periculum, quod imminere videtur, *eventus Deo* eum perturbat (§. 422.), idemque ipsi quoque obedit (§. *reliq̃ta.* 409.), consequenter facit quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), cum sensu officii Deo debiti (§. 174.); quod *suum est pro virili agit*, ne culpæ suæ quid tribuere possit (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*), curam vero eventus Deo relinquit, quatenus scilicet a potestate sua minime pendet.

Hhhh 2

Nego:

Negotia humana eventum dubium habent, quatenus ad ea concurrunt causæ, quæ potestati nostræ non subsunt, & quarum concursus a nobis prævideri nequit. Exempla dedimus alias de agricola agrum colente & semen fecundum eidem committente, atque de patrono munus proxime vacans promittente, sed antequam vacet moriente (not. §. 1191. part. 1. *Jur. nat.*), quæ repetere nolumus. In dies occurrunt exempla & longe plurima Historicorum volumina offerunt, modo ad ea animum attendamus. Notandum vero causas, quæ nostræ potestati non subsunt, non modo esse res naturales, verum etiam in earum numero esse hominum aliorum voluntates. Qui Deo confidit, omnem curam abjicit, certus nos & res nostras Deo curæ esse. Magna felicitatis nostræ pars in eo consistit, ut possideamus animum ab omni cura vacuum, qua angî poterat: est enim cura vehemens quædam & anxia animi sollicitudo, consequenter felicitati inimica (§. 639. *Psyeb. empir.*).

§. 424.

*Quenam eo
fine conside-
randa.*

Ut Deo lubenter curam omnem relinquamus, probe considerandum, res non cadere ex consilio nostro, sed ex decreto potius Dei. Quodsi enim experientia, optima rerum istiusmodi magistra (§. 267. part. 2. *Phil. pract. univ.*), convincamur, res ex consilio nostro non cadere; omnem curam nostram vanam esse agnoscimus, quæ in falsam spem inducit, aut dubii eventus conscios frustra angit. Quoniam vero nihil in hoc mundo adeo abjectum videri debet, cujus Deus non habuerit rationem, cum conservationem ac gubernationem hujus universi decerneret (§. 926. part. 1. *Theol. nat.*), quicquid vero decrevit, id quoque in tempore facit, quemadmodum decrevit (§. 525. part. 1. *Theol. nat.*); quicquid evenit, id decreto ejus convenienter venit, consequenter si res non cadunt ex consilio nostro, ex decreto Deo ita, non aliter cadunt. Quodsi ergo

*image
not
available*

longius absit. Quamvis vero subinde videamur consecuti, quod nobis proposueramus; si tamen id, quod consecuti sumus, penitus inspiciamus, idem prorsus minime esse patebit, quod nobis proposueramus, sed in multis ab hoc adhuc differre. Et quomodo, quæso, fieri poterit, ut homo, quod sibi proponit, certo consequatur, cum nec naturæ rerum, nec aliorum hominum voluntatibus modo minime prævidendo concurrentibus ad futurum statum nostrum imperare valeamus? Veritatem hanc scriptura sacra inculcat ad intimiorem providentiæ divinæ cognitionem facilitandam.

§. 425.

Quemlibet in
statu suo Deo
servire & fe-
licitate frui
posse.

Quilibet homo in statu suo Deo servire, & felicitate frui potest. Deo enim servit, qui obedit (§. 195.), consequenter actiones suas voluntati ipsius (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), ideoque legi naturæ conformiter dirigit (§. 278. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum hæc actionum directio pendeat ab usu facultatum animæ, status vero noster ab iis, quæ extra nos posita sunt, ad quæ actiones nostras legi naturæ convenienter determinatas referre debemus (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.); quilibet homo in statu suo Deo servire potest. Quod erat unum.

Enimvero cum qui Deo servit actiones suas juxta legem naturæ dirigat, per demonstrata, custodia autem legis naturalis felicitatem consequamur & conservemus (§. 396. 397. part. 1. Phil. pract. univ.), nec sine hac eandem consequi possimus (§. 398 part. 1. Phil. pract. univ.), quilibet homo in statu suo felicitate frui potest. Quod erat alterum.

Corpora & tora rerum natura agunt voluntati divinæ conformiter, seu eandem exequuntur (§. 969. part. 1. Theol. nat.), & sic obediunt Deo (§. 1164. part. 1. Jur. nat.), consequen-

*image
not
available*

Et quoniam Deus omnia in hoc universo sapientissime decrevit (§. 643. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque etiam vi sapientiæ suæ homini tribuit hunc locum, quem in serie rerum obrinet, & in quo status ipsius alius esse nequit, vult tamen ut sibi obediat (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter serviat (§. 195.), tantum vero abest, ut impossibile velit (§. 313. *part. 1. Theol. nat.*), quin potius quicquid vult, possibile est (§. 314. *part. 1. Theol. nat.*); ut homo in suo statu Deo serviat, impossibile non est. Enimvero Deus nihil decernit nisi attributis suis omnibus convenienter (§. 517. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter vi bonitatis quoque suæ ei hunc, quem habet in serie rerum, tribuit locum (§. 699. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum velit hominem esse felicem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), ut sit in felix velle nequeat (§. 707. *part. 1. Theol. nat.*), nec contradictoria velle, nec facere possit (§. 345. *part. Theol. nat.*); in suo quoque statu felicitate frui potest, modo abusu libertatis seipsum non reddat infelicem (§. 708. *part. 1. Theol. nat.*). Hæc probe considerata sunt, ne nostra culpa evadamus infelices & in providentiam divinam, consequenter in sapientiam & bonitatem divinam (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*), simus injurii, Deo tribuentes, quæ nobis ipsis imputare debemus, & ne absurde anhelemus statum, de quo judicium suum esse nequit, nobisque arrogemus jus imponendi personam, quam in hoc mundo gerere velimus, quod Deo competit (§. 413.), quasi nos melius nossemus quam Deus, quinam locus nobis in hac serie rerum conveniat, & Deus nostro judicio stare debeat: quod quam sit absurdum nemo ignorat, nisi in Theologia naturali nondum versatus.

§. 426.

De obligatione gerendi personam, quam Deus Quoniam homo in statu suo Deo servire potest (§. 425.), Deo autem obedire, (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*) consequenter servire debet (§. 195.), & Deo competit jus imponendi personam, quam in hoc mundo gerere debemus

mus (§. 413.); operam dare debemus, ut eam personam recte nobis imponamus, quam Deus nobis imposuit.

Veritatem hanc pervidit *Epiſtetus*, ideoque in *Enchiridio* c. 23. non turbandæ tranquillitatis causa hoc nostrum esse inculcat, datam personam bene effingere, eam autem eligere alterius, nimirum Dei. Quemadmodum actor fabulæ non laudatur ob personam, quam repræsentat, sed qua eam ingeniose repræsentat, ita ut qui bene mendicum agit mereatur applausum, qui Principem male, nullum; ita quoque & Deo, & hominibus bonis ac peritis probatur, qui in hoc mundi theatro personam recte gerit, quam Deus ipsi imposuit, sicque Deo servit, quemadmodum voluit, atque in hoc vera gloria consistit (§. 47. *Jur. Gent.*). Quod si homines memores Deum bene justequè administrare omnia huc converterent omne studium, statu suo contenti in se ipsis acquiescerent (§. 353. *part. 2. Eth.*) & ea felicitate fruerentur, quam acquiescentia in se ipso parit (§. 355. *part. 2. Eth.*).

§. 427.

Similiter quia homo in suo statu felicitate frui potest *Quod statu* (§. 425.), consequenter cum per naturam suam felicitatem nostri appetat (§. 324. *part. 2. Phil. præct. univ.*), appetitum suum *tenti* esse deſatiare potest, ut a se aliena anhelare non habeat opus; *beamus*. *Quilibet statu suo contentus esse potest atque debet, quod de eo, consequenter nec de Deo, qui hunc statum ejus esse voluit, conqueratur.*

Multi conqueruntur, aut saltem sibi videntur se a Deonegli, quod mallent habere statum aliorum, quem suo putant esse meliorem. Ac ideo molesto animo ferunt statum suum cadentes felicitate, qua frui poterant, (§. 425.) & ut fruerentur Deus voluit (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), qui hunc

(*Wolſii Eſtica Pars III.*)

liii

corum

eorum esse statum decrevit (§. 325. part. 1. *Théol. nat.*), rectius judicans de eo, quod homini unicuique bonum est, quam nos judicare valemus (§. 413.). Deus neminem negligit, modo quis non negligat seipsum, ut in suo statu non eam recte gerat personam, quam Deus ipsi imposuit, & dum alienis inhiat, quæ consequi nequit, non utitur suis, quemadmodum debet, ut felix sit. Stultum omnino est, felicitatem consequi velle per media, quæ in potestate non sunt, nec uti velle iis, quæ in potestate sunt. Status suus nemini molestus est, quia per se molestiam parit, sed quod perversa de eodem opinio molestiarum creatrix est, quatenus ex alieno de eodem statuitur.

§. 428.

*An in alio
statu felicio-
res simus fu-
turi ignora-
mur.*

*Nemo judicare potest, num in alio statu sit. felicior futura, quam in presenti esse potest. Felicitatem aliter consequi & conservare non possumus, quam si actiones nostras juxta legem naturæ determinemus (§. 397. 398. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Constat autem ea, quæ extra nos posita sunt, & independentem a voluntate nostra eveniunt, magnam vim habere in animum, ut custodia legis naturalis vel facilior, vel difficilior evadat, aut ut prorsus ab eadem ad transgressionem avocemur, consequenter ut nobis difficilius evadat felicitatem consequi atque conservare, per demonstrata, vel ut facilius fiamus infelices (§. 405. part. 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum nemo futura prævidere queat, nec certus esse possit, quinam sibi futurus sit animus in alio rerum conditionisque statu; nec fieri potest, ut judicemus, num facilius, an difficilius felicitatem consequi & conservare valeamus, aut num nosmetipsos infelices simus reddituri. Accedit, quod fortuna adversa omnis non eadem vi, nec eodem modo commoveat animum, ut affectus molestos eadem*

dem facilitate vincere queamus. Ecquis ergo fortunam tibi magis faventem spondebit in statu alio, quam in præsentī? Omnia igitur futura cum incerta sint, quorum tamen maxime habenda est ratio, si de felicitate ac infelicitate, qua frui homini datur, ex veritate statuendum; nemo judicare potest, num in alio statu felicior futurus sit, quam in præsentī esse potest.

Cum in statu suo quilibet felix esse possit (§. 425.), modo personam recte gerere studeat, quam Deus in eodem ipsi imposuit; felicitatem nostram curare prudentis est, circumstantiis præsentibus in salutem nostram converſis. Absurdum est animum angere curis vanis, & negligere bona, quibus in præsentī frui poteramus. Semper igitur memores esse debemus, judicium de eo, quod nobis melius est, Deo esse relinquendum (§. 411.), qui rectius id quam nos dijudicare valet, utpote qui solus cognoscit omnia, quæcunque possibilia sunt (§. 154. part. 1. Theol. nat.), consequenter etiam quales futuræ essent hominis cujuslibet voluntates, si in alio foret statu.

§. 429.

Nemo hominum alium in hac serie locum obtinere potuit, *De loco, quem quilibet homo in hac rerum serie obtinet.* In mundo actus eorum, quæ contingunt, determinatur per seriem contingentium, quæ a se invicem dependent, ut effectus a sua causa (§. 83. Cosmol.), & cujuslibet entis contingentis in mundo existētia determinatur per mundum integrum (§. 87. Cosmol.). Cumque essentia rerum a voluntate Dei minime dependeat, nec ideo tales sint, quia Deus libere tales esse voluit (§. 280. part. 2. Theol. nat.), sed per ipsam naturam Dei necessariae sint (§. 194. part. 1. Theol. nat.); Deus quoque rem nullam, ideoque nullum quoque hominem aliter facere potuit, quam facit. Cum
Iiii 2 igitur

igitur ideas rerum combinavit, ut inde pròdiret ea series, quæ existit, homini unicuique eum tribuit in eadem locum, ubi naturaliter ad actum perducì potest, consequenter per ipsam essentiam & naturam suam rerumque ceterarum nemo hominum in hac serie alium obtinere potuit locum, quam quem obtinet (§. 376. part. 2. *Theol. nat.*).

Error vulgi de ideis rerum arbitrariis auctoritatem nactus est a *Cartesio*, qui eundem in philosophiam introduxit (*not.* §. 191. part. 1. *Theol. nat.*). Immo negari non potest, quod tacite quoque irrepit subinde in effata illorum, qui necessitatem & immutabilitatem essentiarum agnoscunt, inprimis si non attendant, mundum esse ens unum (§. 60. *Cosmol.*), & per consequens essentiam ejus, quæ consistit in modo, quo res finitæ datæ, non aliæ inter se connectuntur (§. 59. *Cosmol.*), non minus necessariam & immutabilem esse, quam rerum ceterarum, ex quibus is compositus, quemadmodum statim in oculos incurrit, si consideremus modum, quo idea mundi ab intellectu divino formata fuerit (§. 100. part. 2. *Theol. nat.*). Sane res, quæ per essentiam suam atque naturam aliæ non esse poterant, alio quoque modo combinari non potuerunt, ut per continuas generationes & corruptiones ad existentiam naturaliter perducerentur, quæ in eadem successive existunt. Plenior lux in hisce affunditur ei, qui ad mundum intelligibilem mentem convertit, modo sensibili non ita immersus sit, ut lucem, qua ille fulget, ferre nequeat (§. 203. part. 1. *Theol. nat.*). Sed instituto præsentì sufficit, ut in sensibili subsistamus, nec in intelligibilem, ad quem non cuivis patet aditus, exspatiemur. Ast ne infirmiores offendantur, quasi omnipotentiz derogetur, si dicamus hunc mundum & hæc res, quæ in eo sunt, aliter a Deo creari non potuisse, quam quomodo eum fecit, & quales res in eo existunt quoad essentiam & naturam suam; perpendant velim, Deum non posse facere absolute impossibilia (§. 344. part. 1. *Theol. nat.*); nec impossibilitatem faci-

faciendi impossibilia arguere potentia defectum (§. 346. *part. 1. Theol. nat.*). Et ut veritatem propositionis præsentis capiant, perpendant saltem, num sine parentibus hisce quos habuerunt, potuissent nasci, atque eandem cogitationem promoveant in genealogia quamvis distincte animo non comprehensa usque ad primos parentes, in quibus eandem terminare libuerit: ita nimirum facile deprehendent, se nonnisi per continuas in eadem serie generationes ab iis descendere potuisse, nec alium in eadem obtinere locum, quam quem habent. Quodsi quis putet, se ab aliis quoque parentibus generari potuisse, aut alio tempore, vel alio loco nasci, cum tacite sumat, quidvis ex quovis fieri posse, contra ignorantem prima principia frustra disputatur, ideoque nil superest, quam ut eundem sensu suo abundare sinamus.

§. 430.

Quoniam nemo alium in hac serie locum obtinere potuit, quam quem obtinet (§. 429.); *absurdum est velle, dum sit velle, ut alium nobis Deus tribuerit in hac rerum serie locum, veluti ut natus sit alius sit sceremur ex parentibus aliis, quam quos habuimus, vel loco, aut status nostro tempore alio, consequenter ut alius sit rerum & conditionis nostre status, utpote qui a coexistentibus dependet (§. 84. Cosmol.), quæ non minus, quam nos in serie successivorum hoc loco & hoc tempore existunt (§. 89. Cosmol. & §. 602. 572. Ontol.).*

Quod absurditatem hanc plurimi non agnoscant, non e longinquo petenda est ratio. Pendet evidentia a notionibus, in quas demonstratio propositionis præcedentis resolvitur (§. 992. *Log.*), & quæ longe plures sunt, quam putatur, prouti experiri possumus, si analysin actu instituamus, quæ in nostro systemate non impossibilis. Non vero sufficit, ut notiones istæ nobis sint perspectæ, sed etiam ut eas experiamur

riamur familiares & vi nexus earundem successive perspecti evidentiz sensus continua propagatione tandem quoque adhererit propositioni præcedenti. Agnoscant hinc necessitatem systematis, quale condimus, & cur in eo continuando ætatem consumere non pigeat. Nemo sanus absurda, seu impossibilia vult, aut quod ea consequi non possit conqueritur. Ecquis, quæso est, qui instar avium volare velit, aut quærelas movet, quod volare non possit, aut prorsus bonitatem divinam in dubium vocat, quod Deus ipsi potentiam volandi denegaverit. Immo quis est, qui propterea angitur, quod non ad fortunam regiam evectus fuerit, aut in eadem natus? Quanam vero ratio est, cur vanis istiusmodi cupiditatibus non angatur animus? Certe non alia, quam quod id pro impossibili, sive absolute, sive hypothetice tali habetur. Insunt hominibus notiones primæ quamvis latenter, quæ tacite influunt in iudicia, quando appetitus sensitivus attentionem ab iis non avertit, ac mentem in transversum agit. Quoniam vero plurimum refert, ut absurditas volitionis status diversi ab eo, quem habemus, & per consequens ut ea, quæ ad eundem referuntur, sint alia; opera omnino danda est, ut veritatis propositionis præcedentis convincamur, aut ad veritatem persuadeamur, ne quicquam dubii supersit.

§. 431.

An homo alias dotes naturales habere possit, part. 1. Theol. nat. Homo non potest habere alias dotes naturales, quam quas habet, nec corpus aliæ nancisci formam, nec robur aliud. Etenim ideæ rerum necessariæ & immutabiles sunt (§. 189. 190. Theol. nat.), nec a voluntate Dei ullo modo dependent (§. 191. part. 1. Theol. nat.): id quod multo clarius elucet, si ortum essentiarum in intellectu divino expendamus (§. 94. part. 2. Theol. nat.). Quamobrem quæcunque ad determinationes essentielles pertinent, vel in iis rationem

nem sufficientem agnoscunt, ea nec in anima, nec in corpore aliter sese habere possunt. Et quamvis in formatione corporis in utero materno casus contingat, experientia teste: cum tamen casus iste in serie rerum, ex qua constat mundus (§. 48. *Cosmol.*), causam suam habeat (§. 97. *Cosmol.*) & necessario actum consequatur (§. 98. *Cosmol.*), homo autem, ut existeret, alium locum in eadem serie obtinere non possit, quam quem obtinet (§. 429.), ea, quæ casui tribuuntur in formatione corporis, aliter sese habere nequeunt. Homo igitur alias dotes naturales habere nequit, quam quas habet, nec corpus aliam nancisci formam, nec robur aliud.

Quod homines contrarium sibi persuadeant, inde est, quod hominem concipiant tanquam subiectum vacuum, cui Deus pro arbitrio suo indidit, quod ipsi visum fuerit, & quod causarum secundarum, dum agere debent, actiones determinet, prouti placuerit. Error prior redit ad hypothesin falsam idearum arbitrariorum ab indifferente voluntate Dei derivatarum (§. 191. *part. 1. Theol. nat.*); posterior vero tribuendus ignorantie specificationis actionum creaturarum, quæ ab essentia pendet (§. 878. *part. 1. Theol. nat.*), & nexus rerum in universo, sine quo non intelligitur determinatio ad agendum (§. 70. *Cosmol.*). Accedit quod nec mundus consideretur tanquam ens unum (§. 60. *Cosmol.*), in quo omnia, quæ contingunt, veritatem determinatam habent (§. 107. *Cosmol.*). Et quamvis Deus miracula facere possit, quotiescunque vult (§. 363. *part. 1. Theol. nat.*), ut eveniant, quæ per rerum naturarum existere non poterant (§. 518. *Cosmol.*); quoniam tamen mundum gubernat per nexum rerum (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), quem sapientia sua constituit (§. 902. *part. 1. Theol. nat.*), quodque naturaliter fieri potest, non demum per miraculum efficit (§. 489. *part.*

part. 1. Theol. nat.), quo patrato, sequens seriei pars non amplius manet eadem, quæ alias futura erat (§. 531. *Cosmol.*), nisi per aliud miraculum restituantur effectus, qui naturaliter in iis rebus consecuti fuissent, quæ vi miraculi sunt immutatæ (§. 533. *Cosmol.*); nulla tamen ratio est, cur in usum naturæ admittamus miracula. Considerandum quoque est, per miracula nihil immutari posse in essentiis rerum; (§. 190. *part. 1. Theol. nat.*), sed potius miraculum per essentiam in re, in qua contingit, possibile esse (§. 517. *Cosmol.*). Immo cum istiusmodi corpus, quale casu quodam formatur in utero materno, possibile sit (§. 170. *Ontol.*), nec homo, qui hunc locum in serie rerum habet, aliud corpus habere potuit; Nonne idea ipsius perinde extitit ab æterno in intellectu divino, sicuti rerum quarumvis aliarum, & nonne ideo dicendum, homini, qui locum hunc in serie rerum obtinet, non aliud corpus convenire posse, ita ut, si casus in formatione in utero contingens per miraculum remotus fuisset ex hac serie, non hic, qui jam nascitur, sed homo alius, cui alia prorsus responderet idea in intellectu divino, immo etiam in humano, si in statu possibilitatis consideretur, quemadmodum necesse est (§. 154. *Ontol.*), ad existentiam perducendus fuisset? Cautione tamen hic opus est, ne, quæ accidunt fortui in utero jam formato, ad essentiam, sed ideam ejus, qua possibile concipitur, referamus, & quæ certa sunt in dubitationem adducamus.

§. 432.

Querela de Quoniam homo non potest habere alias dotes natu-
dotibus na- rales, quam quas habet, nec corpus aliam nancisci formam,
turalibus & vel robur aliud (§. 431.); *absurdum est velle, ut Deus alias*
forma corpo- nobis dederit dotes naturales, quam quas habemus, aut aliam cor-
ris acrobore. poris formam, robur majus, vel quod non dederit nobis, quod
habent aliis, querelas movere.

Faci-

Faciunt huc, quæ paulo ante uberius annotavimus (not. §. 430.). Neque enim Deus nos aliter facere potuit, quam eramus possibiles, cum in hac rerum serie locum habere deberemus. Ea igitur non repeto. Id saltem adhuc notandum, eum, qui vult, ut Deus sibi alias animi dotes naturales dederit, quam quas habet, aut corporis formam aliam, vel robur majus, revera non aliud velle, quam ut non se, sed hominem alium loco sui fecisset, consequenter se in statu meræ possibilitatis reliquisset: id quod quamvis raro animi sui sententiæ convenire possit, plerumque tamen eidem contrariatur, modo judicium feratur, quando animus ab omni affectuum impetu liber fuerit, ut ex veritate statuere possit. Immo si vel maxime ex animi sententiâ ita loquaris, quod tamen cogitas, non minus absurdum est, quia Deus, cum existentiam hujus universi decerneret, te ex hac serie eximere non potuit, nullo alio homine possibili, qui locum tibi vindicatum in ea occupare posset, ut mundus permaneret is, qui nunc est (§. 99. *Cosmol.*), consequenter tui causa aut mundum creare non debebat, aut non eum, quem producere sapienter decrevit (§. 641. *part. 1. Theol. nat.*) & qui ipsum maxime decet (§. 334. *part. 1. Theol. nat.*). Ecquis vero est, qui non intelligat, quam arrogans & impia sit hæc postulatio. Quod multi hoc non advertant, ignorantia nexus rerum & necessitatis essentiarum tribuendum, aut præconceptæ opinioni, quasi per nexus rerum & necessitatem essentiarum introducatur fatalis omnium rerum necessitas. Utinam omnes & nexus rerum, & necessitatem essentiarum penitus perspicerent! re ipsa enim experirentur, quod non modo in Theologia naturali dogmata abstrusissima facile intelligerent & scrupuli omnes, qui alios vexant, ipsis sine ullo negotio eximerentur, verum etiam in moralibus plurima ad virtutis exercitium, fugam viti-
orum utilia cognoscerent, ad quorum cognitionem sine illorum notitia penetrare non licet.

§. 433.

Quomodo
acquiescen-
tia in provi-
dentia divi-
na concite-
tur.

Qui in providentia divina acquiescere vult, agnoscere tenetur, quod Deus sanctissimum se probet in conservatione & gubernatione rerum. Deum se sanctissimum probare in conservatione & gubernatione rerum, certum est (§. 1066. part. 1. Theol. nat.). Quod si igitur hoc agnoscamus, cum sanctitas consistat in constante & perpetua voluntate faciendi nonnisi quod rectum est (§. 1063. part. 1. Theol. nat.), certi sumus Deum in conservatione & gubernatione hujus universi nil facere, nisi quod rectum est, consequenter nihil, quod reprehendi, aut de quo conqueri quis possit. Quamobrem cum providentia divina sit decretum Dei de conservatione & gubernatione rerum omnium in hoc universo & concursu ad earundem actiones, qui a conservatione dependet (§. 874. part. 1. Theol. nat.), & quicquid Deus ab æterno decrevit (§. 504. part. 1. Theol. nat.), in tempore faciat, quemadmodum decrevit (§. 525. part. 1. Theol. nat.); si sanctitatem Dei agnoscimus in conservando & gubernando hoc universo, quod recte provideat rebus omnibus, nulli dubitamus. Quoniam itaque in providentia divina acquiescit, qui, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri pro certo habens, huic judicio convenienter appetitum & aversionem moderatur (§. 1199. part. 1. Jur. nat.); qui in providentia divina acquiescere vult, quod Deus se sanctissimum probet in conservatione & gubernatione rerum, agnoscere tenetur.

Qui providentiam divinam agnoscere vult, operam dare tenetur, ut conservatio & gubernatio rerum ipsi sit perspecta (§. 874. part. 1. Theol. nat.). Quamobrem quæ de conservatione & gubernatione in systemate demonstrata sunt, sibi familiaria reddere & consideratione eorum, quæ in mundo con-

con-

contingunt, quantum datur, confirmare debet. Ita enim convincitur, Deum facere quod rectum est, consequenter quæ ab eo fiunt, approbabit & iudicio ejusdem stabit. Pendet appetitus & aversio ab intellectu (§. 88. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui utramque facultatem dirigit. Quodsi ergo recte sentit de providentia divina, nec fieri poterit, ut appetat, quæ eidem contrariantur, vel aversetur, quod eidem convenit, seu volet omnia fieri, quemadmodum placet Deo.

§. 434.

Quoniam qui in providentia divina acquiescere vult, *Idem porro agnoscere tenetur, quod Deus se sanctissimum probet in conservatione & gubernatione rerum (§. 433.), consequenter quod, quicquid ab ipso fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fiat (§. 1063. part. 1. Theol. nat.); qui in providentia divina acquiescere vult, rectitudinis actionum divinarum convincendus, consequenter certus esse debet, eas nulli attributo divino contradicere, (§. 950. part. 1. Theol. nat.), ideoque Deum facere, quod ipsum decet (§. 332. part. 1. Theol. nat.): quo faciunt, quæ demonstrata sunt in systemate, nimirum quod Deus elegerit mundum, qui ipsum decet (§. 334. part. 1. Theol. nat.) & quod in genere velit, quod ipsum decet (§. 335. part. 1. Theol. nat.), quod decet eligere, quod in se optimum est (§. 384. part. 1. Theol. nat.), & quod optimum est in relatione ad se (§. 385. part. 1. Theol. nat.), illud referens ad totum universum (§. 393. part. 1. Theol. nat.), hoc ad omnia sua attributa (§. 395. part. 1. Theol. nat.), nec ipsum dedecet permissio mali moralis (§. 586. part. 1. Theol. nat.).* *Idem porro expenditur.*

Deum esse sanctum, seu omnia, quæ facit, recte ab ipso fieri, a priori multo evidentius agnoscimus, quam a posteriori, propterea quod Deus, quæcunque in mundo facit, non minus ad totum universum, quam ad omnia attributa refert,

Kkkk 2

ut

ut ideo si nos de facto quodam particulari judicare velimus, hoc referendum foret ad totum universum, & ad omnia Dei attributa: id quod a nobis fieri non posse constat. Actus unicus est, quo Deus hoc universum conservat, gubernat & ad actiones creaturarum concurrit, qui qualis sit ex natura Dei a priori facile deducitur, quemadmodum ex systemate apparet. Sed nos humano more pro modulo intellectus nostri actum unicum dividimus in plures quasi species & hisce subordinamus singulares pro diversitate singularium, quæ fiunt in hoc universo. Quodsi certi sumus in rectitudine actus illius unici nihil desiderari, inde tuto colligimus, quodlibet etiam factum singulare rectum esse debere (§. 348. *Log.*): at si de eodem in singulari, vel etiam in specie ostendere velimus, id a nobis, quorum intellectus nimis limitatus est, fieri haudquaquam posse intelligimus. Abunde autem sufficit, ut in genere agnoscamus rectitudinem actionum divinarum, cum satis certi sumus, quod in genere cognovimus, idem etiam in specie, immo in singulari valere de quacunque actione (§. *cit. Log.*). Negari non potest, demonstrationes a priori, cum sint a sensu nimis remotæ, plerisque non adeo evidentes esse, quam si quod in genere verum est in singularibus veluti coram intuentur. Quamobrem etsi in casu singulari, aut particulari dato demonstratio intellectum nostrum transcendat; non tamen propterea prorsus abjicienda est omnis inquisitio in rectitudinem ejus, quod Deus fecit, cum subinde sufficiat aliqua saltem probabilitas, nec utilitate sua destituatur agnitio inscrutabilitatis decretorum divinatorum.

§. 435.

Quomodo

Qui sibi cavere vult, ne circa rectitudinem eorum, quæ Deus scrupuli circum facit in hoc universo, scrupuli sibi injiciantur, inscrutabilitatem decreta divinatorum ponderare debet. Decreta divina omnium eorum, mini inscrutabilia & incomprehensibilia sunt (§. 512. 513. quæ Deus facit. part. 1. Theol. nat.), & Deus discernere potest, quæ cur decedunt, vitentur.

cre-

creverit, homo intelligere nequit (§ 514 *part. 1. Theol. nat.*). Deus eorum, quæ in mundo fiunt, nihil in particulari decrevit absolute spectatum, sed in relatione ad hunc vel istum hominem, nec decerne potest, quod attributis suis repugnat (§ 518. *part. 1. Theol. nat.*). Homo vero rerum perfectionem & quid sit tam in se, quam in relatione ad Deum ipsum optimum eodem, quo Deus, modo dijudicare nequit (§. 396. *part. 1. Theol. nat.*). Quodsi ergo hæc ponderemus, verendum non erit, ne scrupuli injiciantur menti, quando in rationem inquirentes, cur Deus hoc vel illud faciat, aut permittat, eandem detegere minime valemus, ut intelligamus, id recte fieri. Quamobrem qui sibi cavere vult, ne circa rectitudinem eorum, quæ Deus facit in hoc universo, scrupuli sibi injiciantur, inscrutabilitatem decretorum divinorum ponderare debet.

Homines de iis, quæ in mundo fiunt, judicantes ea ad se, vel alios homines referunt, & ex utilitate, quam sibi vel aliis præstant, aut damno, quod datur, de iis statuunt, vana opinione imbuti, quasi omnia facta sint propter hominem & ejus utilitati inservire debeant, ut raceam, utilitatem æstimari saltem ex bonis fortunæ ac corporis. Ast hinc minime judicari potest, num quid recte fiat in mundo a Deo, qui omnia ex eo æstimat, quid ad perfectionem totius mundi conferant, ita ut perfectissimum censeatur in suo genere, quod facit ad majorem perfectionem universi (§. 392. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque non decreverit, quod est melius in parte, sed decreverit quod est melius in toto (§. 551. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter imperfectionem in parte permiserit, ut major obtineatur perfectio in toto (§. 548. *Cosmol.*). Maximum scrupulum injicere hominibus de rectitudine actionum divinarum judicaturis solent mala physica & moralia, itemque dispensatio fortunæ. Ast, quæ ad dubium

hoc tollendum faciunt, passim a nobis demonstrata sunt in systemate Theologiæ naturalis, quod parte prima continetur, quamvis etiam huc faciant, quæ in parte altera demonstravimus (§. 384. & seqq. part. 2. Theol. nat.). Non igitur opus est, ut repetamus, quæ ibidem dicta sunt & quamvis passim tradita facile tamen reperiri possunt. Consultius tamen est, ut quis systemati integro comprehendendo operam navet, non neglectis iis, quæ ex aliis disciplinis præmittendis supponuntur: tota enim philosophia nostra nonnisi unum systema est, cujus partes sunt disciplinæ singulæ eo ordine combinandæ, quo a nobis in lucem editæ fuerunt. Ita demum nullus metuendus est scrupulus, qui, si vel maxime menti injiciatur, non tamen statim eximi possit. Et monuimus jam alias, nos rationes suasorias, quas lectori attento facile insinuant demonstrationes nostræ, aliis relinquere, cum hæ ab instituto nostro sint alienæ.

§. 436.

An acquiescentia in providentia divina sit peculiaris virtus.

Acquiescentia in providentia divina peculiaris virtus est. Acquiescentia in providentia divina lege naturali præcepta est (§. 1201. part. 1. Theol. nat.), consequenter qui in providentia divina acquiescit, actiones suas legi naturæ conformiter dirigit. Quamobrem cum habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi virtus sit (§. 321. part. 1. Phil. præct. univ.); acquiescentia in providentia divina peculiaris virtus est. Quod erat unum.

Quamvis vero fiducia in Deo non minus nitatur providentia divina, quam acquiescentia in eadem (§. 404.); eam tamen diversam ab hac esse ex collatione definitionum apparet (§. 1186. 1199. part. 1. Jur. nat.). Etenim fiducia versatur circa futura, quatenus nos inprimis respiciunt, vel etiam alios, quibus bene cupimus: at acquiescentia in seipso ver-

versatur circa præsentia & præterita. Præterea in fiducia futura spectantur tanquam bona conferenda; aut tanquam mala ad bonum finem dirigenda, ut salutem nostram, vel aliorum consulatur: aut in acquiescentia in providentia divina quæ eveniunt spectantur tanquam recte a Deo, causa omnium in mundo contingentium prima (§. 1120. part. 1. *Theol. nat.*), facta, ita ut non habeamus, quod reprehendamus, aut de quo respectu nostri, vel aliorum conqueramur. Quod erat alterum.

Quamvis fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina cognatæ admodum virtutes sint, quæ sororio vinculo copulandæ; differentia tamen earum adeo manifesta est, ut pro una eademque haberi nequeant; quamvis vulgo differentia non attendatur.

§. 437.

Qui in providentia divina acquiescit, eventus omnes, qui a De eventipotentate sua minime pendent, approbat, nec malis physicis, & malis a potentate nostra morali alieno turbatur. Etenim cum respectu Dei nihil fiat casu (§. 462. part. 2. *Theol. nat.*) & nihil videri debeat adeo non pendentibus, abjectum, cujus Deus non habuerit rationem, cum gubernationem hujus universi decerneret (§. 926. part. 1. *Theol. nat.*), nihilque fiat temere (§. 277. part. 3. *Jur. nat.*), sed Deus omnia, quæ ad hanc seriem rerum spectant, decreverit respectu finis, ob quem decrevit existentiam totius universi (§. 606. part. 1. *Theol. nat.*), nihil frustra faciens (§. 663. part. 1. *Theol. nat.*), malaque physica & ipsa moralia, quæ permittere decrevit (§. 585. part. 1. *Theol. nat.*), in bonum finem dirigens (§. 680. part. 1. *Theol. nat.*); quæcunque in mundo eveniunt, fiunt Deo sic disponente. Quamobrem cum omnes actiones Dei rectæ sint (§. 1059. part. 1. *Theol. nat.*),
ut

ut in iis nihil reprehendi possit (§. 950. part. 1. *Theol. nat.*), hanc reatitudinem vero cognoscere teneatur, qui in providentia divina acquiescere vult (§. 433. h. §. 1063. part. 1. *Theol. nat.*); qui in providentia divina acquiescit, eventus omnes a potestate sua minime pendentes approbat. *Quod erat unum.*

Enimvero quod fieri approbamus, id ut fieri nolimus impossibile est (§. 28. *Ontol.*), consequenter moleste ferre non possumus, quod fiat (§. 156. part. 2. *Eth.*). Quamobrem nec mala physica, nec malum morale alienum, quæ sunt in numero eventuum a potestate nostra minime pendentium (§. 175. part. *Jur. nat.*), molestiam nobis creare possunt, *per demonstrata n. 1.* consequenter animum nostrum turbare nequeunt. *Quod erat alterum.*

Notanda quædam sunt, ne in perversum sensum trahatur, quando dicimus in providentia divina acquiescentem eventus omnes a potestate nostra minime pendentes, consequenter etiam mala physica & moralia, approbare, quasi velimus, ut aliis detur damnum & ut homines sint improbi, nobisque damnum alienum & improbitas hominum placeat, quemadmodum id interpretati sunt adversarii mei, qui fortunas meas evertere studebant argumentis ab invidia ductis. Neque enim approbat nisi factum Dei mala physica immittentis & moralia permittentis, qui in providentia ipsius acquiescit, ne in sanctitatem Dei sit injurius, quasi non recte faciat, quod malis physicis & moralibus locum relinquat in hoc universo, ideoque nec adversus Deum murmurat, etiamsi vel a rebus naturalibus, vel ab hominibus malignis sibi noceatur, sed patienter fert, quod emendare non potest, & Deum, quo autore cuncta proveniunt, sine murmuratione sequitur. Atque ita omnia, quæ eveniunt, imperturbato videt animo, nullis affectibus molestis locum relinquens, nec vult ut sua fiat voluntas, sed ut voluntas Domini fiat.

fiat. In eo nimirum consistit approbatio eorum, quæ in mundo eveniunt, ut velimus omnia fieri, quemadmodum fiunt, quia certi sumus, nihil fieri nisi Deo sic disponente. Nimirum qui in providentia divina acquiescit, eventus non in se spectat, nec respectu sui considerat, sed respectu Dei omnia gubernantis (§. 900. part. 1. *Theol. nat.*).

§. 438.

Quoniam qui in providentia divina acquiescit, eventus *Effectus* æ omnes a potestate sua minime pendentes approbat (§. 437.); *quiescentia* sorte sua contentas est, nec aliis invidet bona sua, minime offenditur si in providentia bonis mala, malis bona eveniunt, & bonis suis letatur, si qua vero *tia divina* sibi eveniunt mala, ea animo tranquillo fert, quemadmodum vult Deus (§. 1198. 1202. 1203. part. 1. *Jur. nat.*).

Arduum omnino est sorte sua esse contentum, aliis non invidere bona sua, & mala tranquillo animo ferre, quamvis nobis admodum salutare sit, si hæc faciamus, nec bonis nostris fruamur, nisi faciamus. Ad tam ardua autem nos ducit acquiescentia in providentia divina, cujus efficacissimum motivum inde petendum. Utinam hoc omnes agnoscerent, & de providentia divina recte sentire addicerent. Inprimis vellem, ut profani homines, quorum tam ferax est seculum nostrum, huc animum adverterent, & inde intelligerent, quantum & sibi, & aliis noceant, dum impia opinione se & alios privant optimo omnium præsidio adversus omnes molestias, quibus inquietatur animus, & adversus plurima vitia, quæ ex neglectu officiorum, quorum studium faciliat acquiescentia in providentia divina, propullulant, & felicitate, qua frui poterant, ipsos privant, immo infelices reddunt (§. 403. part. 1. *Phil. præf. univ.*). Immo vellem, ut ad ea quoque animum adverterent, quæ de fiducia in Deo demonstrata sunt, sororio vinculo cum acquiescentia in Deo copulanda, quoniam fiducia in Deo prospicitur tranquillitati animi quoad futura, quemadmodum (*Wolffii Ethica Pars III.*)

dum acquiescentia in providentia divina quoad præsentia & præterita.

§. 439.

Influxus acquiescentia in providentia divina in fiduciam.

Quoniam qui in providentia divina acquiescit, eventus omnes a potestate sua minime pendentes approbat (§. 437.), ideoque non vult, ut aliter res eveniant, quam quomodo eveniunt; idem quoque vult ut, quæ futura sunt, ita eveniant, quemadmodum ventura sunt, curam omnem futurorum Deo relinquens: quod cum sit confidentis Deo (§. 423.); *acquiescentia in providentia divina in fiduciam in Deo insuit.*

Factum propterea videtur, ut vulgo acquiescentia in providentia divina a fiducia non distingatur: id quod tamen fieri debere ostendimus (§. 436.). Qui Deo confidit, sperat quod sibi melius: qui in providentia divina acquiescit, præsentia & præterita sibi meliora esse existimat, quam alia. Utrumque pendet ab agnitione providentiæ divinæ, quemadmodum ex anterioribus patet.

§. 440.

Quomodo votis nostris suis constanter fruatur.

Qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, votis nostris suis constanter fruatur. Qui enim in providentia divina acquiescit Deoque confidit, sorte sua (§. 438.), ideoque etiam statu suo contentus est, & pro virili agit, quod in statu suo agendum est, operam dans ut recte gerat personam, quam Deus ipsi imposuit (§. 426.), curam vero eventus Deo relinquit (§. 423.), nec alii invidet bona sua, nec si bonis mala, malis bona eveniunt, offenditur, & si qua sibi eveniunt mala, ea animo tranquillo fert (§. 438.). Quoniam itaque non optat alia, quam quæ habet, nec ut præterita, quibus

bus ad statum præsentem perductus est, fuerint alia, nec ut quædam absint, quæ status iste exigit, aut eum comitantur, neque etiam ut in futurum alia eveniant, quam quæ Deus decreverit & quæ ventura sunt; nihil est in votis ipsius, siue præterita, siue præsentia, siue futura spectes, quod tale non sit, quale esse vult. Quamobrem qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, votis suis constanter fruitur.

Valde vereor, ne propositio præsens nimis paradoxa videatur plurimis. Existimaturi enim sunt multa esse, quæ sine ulla reprehensione optamus, ut vel adsint, vel absint. Estne reprehendendus ægrotus, si optet, ut sit sanctus, aut pauper quidam studiosus, si optet stipendium, quo alius abutitur? Nonne homini naturale est, ut appetat quod bonum est, avertetur quod malum est? Enimvero qui ita sentiunt, aut providentiam divinam nondum satis agnoscunt, aut animum ab eadem avertunt, & res, quales in se sunt, non respectu Dei considerant, ut judicium suum judicio Dei confirment, neque prævident, quæ in statu suo consequentur, si præsentia aliter sese haberent, aut is immutaretur. Qui providentiam divinam agnoscit, is certus est, quæcunque naturaliter fiunt, secundum providentiam divinam fieri (§. 930. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter quomodo Deus sapientissime decrevit (§. 928. *part. 1. Theol. nat.*), ut ideo fiat, quod optimum est (§. 390. *part. 1. Theol. nat.*) & rectum (§. 1059. *part. 1. Theol. nat.*), ut nullo modo reprehendi possit. Quamobrem qui vult, ut alius sit status suus, quam qui est, vel ut habeat ea, quibus caret, & quæ habent alii, ut præterita, per quæ in hunc statum perductus est, fuissent aliter, aut ut ea eveniant, quæ ipse vult, non quæ Deo dirigente ventura sunt, is involat in jus Dei, cujus est mundum gubernare, & nefanda arrogancia Deo præscribere audet, quomodo mundum gubernare debeat, quasi hoc ipsi melius esset perspectum,

Etum, quam Deo, atque ideo vanis desideriis torquet animum, nec bonis fruitur, quibus lætari posset, & inani spe eundem lætat, qua ubi cadit, cædiis opplendum. Quis, quæso, dixerit, in votis istiusmodi nihil inesse, quod reprehendi possit? Accedit, quod absurdum sit optare, quod providentiæ divinæ adversatur: quoniam enim nihil evenire potest, nisi quod Deus decrevit, ut eveniat, quicquid in decreto divino non continetur, idem ut veniat impossibile est. Quod volunt fata, hoc est, quod Deus ut eveniat decrevit, non tollunt vota. Enimvero qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, is omnem gubernationem hujus universi ipsi relinquit, in qua suo voluntate nihil mutare potest, & iudicio Dei, quem sapientissimum, summe bonum & sanctissimum esse novit, non suo stans nil optat nisi ut eveniat, quod ipse voluerit. Quemadmodum itaque in libera actionum suarum directione (§. 179. 409.), ita quoque in iis, quæ extra potestatem suam sunt, voluntas divina ipsi est loco voluntatis propriæ. Atque ita demum non erit, quod in votis nostris reprehendi possit, cum nec in Deum injuria sint, sed sanctissimæ ipsius voluntati conformia, nec tendant ad id, quod impossibile, sed ad id quod fieri potest, immo certo venturum. Neque dantur præter hæc ulla vota, quorum homines compotes fieri possunt, cetera omnia inania sunt. *Cartesius* in epist. 4. part. 1. ad *Elisabetham* Principem Palatinam uniuscujusque beatitudinem consistere ait in omnimoda & perfecta votorum suorum ex ratione ordinatorum fruitione: quod si sano sensu explicari debet, non alia admittenda sunt vota, quam ad quæ ducit acquiescentia in providentia divina & fiducia in Deo. Cetera enim omnia non esse ex ratione ordinata, intelligitur ex iis, quæ modo dicta sunt. Fruimur autem votis nostris, si eventus rerum in salutem nostram convertamus, ut impleret experiamur, eos non officere felicitati nostræ, sed eidem servire. Ceterum vota hominum abunde probant, quantum adhuc deficiat acquiescentia in providen-
tia

ria divina & fiducia in Deo. Insinuant vota cupiditates, quæ res extra nos positæ, quæ in potestate nostra non sunt, excitant; sed ea gignere debebat acquiescentia in providentia divina & fiducia in Deo a providentiæ divinæ consideratione ortum trahens. Quæ enim in potestate nostra sunt, non sunt objectum votorum, sed industriæ atque laboris. Frustra opantur, nisi facias quod faciendum, ut ea consequaris. Si qua circa vota oriri adhuc poterat dubitatio, ea tollitur suo loco, quando de praxi officiorum erga se ipsum & erga alios acturi sumus.

§. 441.

Animus tranquillus dicitur, qui ab affectibus molestis omnique tædio liber est: letus vero, qui voluptate perfun- *Quinam ani-*
ditur. *mus sit tran-*
quillus &
letus.

Non sufficit animum esse liberum ab affectibus molestis, ne simus infelices; sed necesse est, ut etiam fruamur voluptate, ne felicitate privemur. Absentia infelicitatis equidem requiritur, si homo felix esse debet: non tamen tota felicitas in mera privatione consistit, sed aliquid positivi est, utpote status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem natura nos non modo ducit ad averfandum ea, quæ mala sunt, consequenter quæ molestiam pariunt (§. 590. 569. *Psych. empir.*), verum etiam ad appetendum ea, quæ bona sunt, consequenter quæ voluptatem creant (§. 589. 558. *Psych. empir.*), & non minus felicitatem per naturam suam appetunt omnes (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quam infelicitatem averfantur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Necesse igitur ist, ut animus tranquillus sit & letus.

§. 442.

Acquiescentia in providentia divina & fiducia in Deo efficit, Medium ut animo tranquillo & leto semper simus, seu, qui in providentia animi tran-
LIII 3 *divi-* *quilli ac leti.*

divina acquiescit & Deo confidit, ejus animus semper tranquillus & letus est. Qui enim in providentia divina acquiescit & Deo confidit, sorte sua (§. 438.), ideoque etiam statu suo contentus est, & pro virili agit, quod in statu suo agendum, operam dans ut recte gerat personam, quam Deus ipsi imposuit (§. 426.), curam vero eventus Deo relinquit (§. 423.), nec aliis invidet bona sua & si qua sibi eveniunt mala, ea tranquillo animo fert (§. 438.), neque etiam vult, ut quæ eveniunt, non eveniant, neque malis physicis, nec malo morali alieno perturbatur (§. 437.), neque dubius rerum eventus ipsum angit (§. 422.). Quamobrem nec cupiditatibus & votis curisque vanis inquietatur animus, nec propter futura angitur, nec mala præsentia eundem excruciant. Quoniam itaque liber est ab affectibus molestis omnique tædio, tranquillus vero est animus, qui ab affectibus molestis omnique tædio liber est (§. 441.); qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, ejus animus semper tranquillus est. *Quod erat unum.*

Enimvero qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, bonis suis fruitur (§. 438.), Deoque obedit (§. 409.) consequenter cum faciat quod Deus vult (§. 164. part. 1. Jur. nat.), actiones suas legi naturæ conformans (§. 278. part. Phil. præct. univ.), legem naturæ custodit (§. 138. part. 1. Phil. præct. univ.). Quoniam itaque ex bonis, si ea cognoscimus, voluptas percipitur (§. 558. Psych. empir.), & custodia legis naturalis felicitas acquiritur & conservatur (§. 396. 397. part. 1. Phil. præct. univ.), hoc est, is status, in quo voluptas vera perdurat (§. 636. part. 1. Phil. præct. univ.); qui in providentia divina acquiescit Deoque confidit, ejus animus semper voluptate perfunditur. Quamobrem cum animus lætus sit, qui voluptate perfunditur (§. 441.); qui in pro-

providentia divina acquiescit Deoque confidit, is semper læto est animo. Quod erat alterum.

Atque jam patet, quod alibi monuimus, & nos in Philosophia morali clarius expositu-
ros esse monuimus, fiducia in Deo & acquiescentiæ in providentia divina fructum esse *ar-*
tem semper gaudendi (nos. 1201. part. 1. Jur. nat.), fieri au-
tem non potest, ut animo semper tranquillo & læto sis, nisi
Deo confidas & in providentia ipsius acquiescas. Monuimus
ibidem, *Alphonsum Autontum de Sarasa*, e Societate Jesu, de
arte semper gaudendi egregium opus scripsisse. Deducit au-
tem hanc artem, cum nec aliunde possit deduci, ex princi-
piis divinæ providentiæ & rectæ conscientiæ. Patet vero ex
demonstratione propositionis præsentis, custodiam conscien-
tiæ a fiducia in Deum & acquiescentia in providentia divina se-
parari minime posse, quoniam cum fiducia arctissimo vinculo co-
hæret obedientia (§. 409.), quæ sine custodia conscientie non
concepitur: id quod satis perspicitur ex iis, quæ de conscientia (§.
417. part. 1. Phil. pract. univ.) ejusdemque custodia prolixè de-
monstravimus (§. 597. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.). A pro-
videntia divina venit, ne turbemur eventibus, qui a potestate no-
stra minime pendent, sed lætemur potius: ast conscientiæ habenda
est ratio, ne nos perturbent, quæ in potestate nostra sunt,
sed ut iisdem potius lætemur. Quantum valeat hæc ars, ne-
mo facile capiet nisi expertus. Opera vero danda erat, ut
quilibet ejus vim in se experiretur. Ceterum me vel tacente
patet, hunc ipsum fructum fiduciæ in Deo & acquiescen-
tiæ in providentia divina præbere utriusque motivum.

§. 443.

*Si nobis persuademus, potuisse Deum nobis conferre bona, qui-
bus fruuntur alii, nos caremus, potuisse avertere mala, quæ nobis eve-*
niunt, & a quibus immunes sunt alii, præsertim si accedat opinio, vina non ac-
quasi nos magis mereamur, ut bona nobis conferantur, mala vero quiescamus,
avertantur, quam alii, aut saltem non minus; in providentia divi-

na

Deoque diffi-
diamus.

na acquiescere nolumus, nec Deo confidimus, sed diffidimus. Qui enim sibi persuadet, potuisse Deum sibi conferre bona, quibus fruuntur alii, ipse caret, potuisse avertere mala, quæ nobis eveniunt & a quibus immunes sunt alii; is putat, Deum sibi non bene providere, consequenter nec sperandum esse, ut in posterum bona sibi conferat, quibus gaudere poterit, aut mala avertat, quibus perturbabitur, ideoque suæ curæ relictum esse, ut bona acquirere, mala avertere studeat pro virili. Et si agnoscit, neutrum horum esse in potestate sua, Deum aut res humanas parum curare, aut nostra miseria delectari sibi persuadet. Bonitatem itaque Dei in dubium vocat (§. 696. part. 1. Theol. nat.), nec ipsum bonitate gubernare hoc universum arbitratur. Quod si porro sibi persuadeat, Deum non pro merito distribuere bona & mala, id nec sapienter, nec recte fieri putat, cum suo judicio longe aliter distribui deberent, nisi mala prorsus ex mundo exulare debuissent. Atque ideo in dubium vocat, Deum sapienter atque recte gubernare hoc universum. Quamobrem cum fieri non possit, ut in providentia divina acquiescat, nisi qui agnoscit, quicquid Deus facit, id recte ab eo fieri (§. 434.), nec ipsi confidat, nisi qui pro certo habet, quod sapientia & bonitate sua provideat rebus omnibus in hoc universo (§. 404.) ipsique diffidat, qui se totum resque suas providentiæ divinæ committere non vult (§. 1189. part. 1. Jur. nat.); si nobis persuademus, potuisse Deum nobis conferre bona, quibus fruuntur alii, nos caremus, potuisse avertere mala, quæ nobis eveniunt & a quibus alii immunes sunt, præsertim si accedat opinio, quasi magis mereamur, quam alii, ut bona nobis conferantur, mala avertantur, aut saltem non minus, inprovidentia divina nolumus acquiescere, nec Deo confidimus, sed diffidimus.

Ex

Ex agnitione providentiæ divinæ nascitur fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina. Ignorantia itaque obstat, quo minus Deo confidamus & in providentia divina acquiescamus, & falsa de providentia divina opinio parit dissidentiam & noluntatem acquiescendi in providentia Dei. Aliud nimirum est non acquiescere in providentia divina, aliud nolle in eadem acquiescere, & similiter aliud est non confidere Deo, aliud diffidere. Prius in utroque casu defectus virtutis est, posterius vitii. Ac ideo prius nullam habet causam positivam, posterius autem positivam requirit. Quamobrem in propositione præsentī tam dissidentiam, quam noluntatem acquiescendi in providentia divina deduximus a falsis de providentia divina opinionibus. Hæc autem differentia probe attendenda est in praxi morali. Qui enim providentiam divinam ignorat, eam saltem docendus est: qui vero falsam de eadem opinionem fovet, ei falsa opinio eripienda, falsitatem principiorum ostendendo, ne assensui reluctentur, quem principia vera elicere debent. Præjudicatæ autem opiniones, quæ facultatem appetendi & averfandi corrumpunt, tanto magis officiunt docilitati, quod appetitus & averfatio tacite influat in assensum ab errore in veritatem detorquendum, præsertim cum hic influxus pertineat ad recessus & latebras in animis hominum, de quibus pauci cogitant, nedum in eas inquirunt, ut intelligant, quidnam sit illud, quod assensui præbendo reluctatur, quamvis reluctance optime sibi sint conscii. Tribuunt autem ignari eandem inevidentiæ rationum, quibus veritas persuadenda, quam depravato appetitui atque averfationi tribuere debebant, nisi prorsus putent certitudinem opinionis suæ niti adversus incertitudinem opinionis alterius, qui veritatem proficitur. Atque hæc ita eveniunt non solum in præsentī, sed etiam in omnibus casibus aliis, in quibus veritatis convincendus, qui erroneis opinionibus imbutus est, præsertim quæ quandam vim habent ad appetitum & averfationem immutandum, & quæ altas in mente radices egerunt.

(*Wolffii Ethica Pars III.*) M m m m Cete-

Ceterum veritatem propositionis præsentis confirmat experientia ubivis obvia. Cum enim perpauca sint, qui Deo recte confidunt, non vero diffidunt, multo autem plures, qui in providentia diviña acquiescere nolunt; in rationes saltem inquirendum est, cur Deo confidere & in providentia ipsius acquiescere nolint, & extemplo patebit, eos falsas de providentia diviña, aut eidem adversas fovere opiniones. Quæ autem in propositione præsentè sumuntur, parumper attentum docent, quomodo in opiniones istas sit inquirendum, ut in apricum producantur.

§. 444.

Quomodo
non acquie-
scentia in
providentia
diviña &
diffidentia in
Deo tollan-
tur.

Quoniam in providentia diviña acquiescere nolumus, Deoque diffidimus, si nobis persuademus; potuisse Deum nobis conferre bona, quibus fruuntur alii, nos caremus, potuisse avertere mala, quæ nobis eveniunt & a quibus immunes sunt alii, præsertim si accedat opinio, quasi nos magis mereamur, ut bona nobis conferantur, mala vero avertantur, quam alii, aut saltem non minus; ideo ut evertantur opiniones tam absurdæ, tamque nocuæ, convincendi sumus necessitatis & immutabilitatis essentialium (§. 189. 190. part. 1. Theol. nat. & §. 299. 300. Ontol.), atque nexus rerum universalis quoad spatium & tempus (§. 56. 57. Cosmol.), sine quo mundus concipi nequit (§. 59. Cosmol. & §. 100. part. 2. Theol. nat.), quod mundus sit ens unum (§. 60. Cosmol.) & totum aliquod, cujus entia singula in eodem vel simul, vel successive existentia sunt partes (§. 61. Cosmol.), quod mundum hunc aliter facere non potuerit, quam fecit (§. 376. part. 2. Theol. nat.), postquam ejus existentiam sapientissime decrevit (§. 642. part. 1. Theol. nat.), ex omnibus possibilibus electi ob majorem perfectionem (§. 325. part. 1. Theol. nat.) & fini per creationem intento convenientissimi (§. 615. part. 1. Theol. nat.), quod eundem gubernet per nexum rerum (§. 901. part. 1. Theol. nat.) sapien-

sapientia & bonitate (§. 902. 903. part. 1. Theol. nat.), quod nulus homo habere possit alias dotes naturales, quam quas habet, nec corpus aliam nancisci formam, nec robur (§. 431.), nec ullus homo alium in hac serie locum obtinere queat, quam quem obtinet (§. 429.), quod Deus homini pro obedientia præstita nihil retribuere obligetur & bonitati ejus unice acceptum ferendum, si eam beneficiis compenset (§. 181.) & homo obedientia sibi consulat (§. 706. 707. part. 1. Theol. nat.), inobedientia noceat (§. 302.).

Qui hæc omnia perspicit, quam absurdæ sint quamque nocuæ opiniones, quibus homines fascinantur, ut in providentia divina acquiescere nolint Deoque diffidant, penitus agnosceret. Necesse autem est, ut hæc omnia intime perspiciantur, si a non acquiescentia in providentia divina & diffidentia in Deo purgari deber animus. Quodsi dicas, hæc nimis ardua esse, quod ardua sint non diffiteor: ast nostrum non est fingere veritatem pro arbitrio (§. 292. part. 1. Theol. nat.), quæ a Deo est, omnis veritatis autore (§. 290. part. 1. & §. 177. part. 2. Theol. nat.), & ne libertas quidem voluntatis divinæ in ideas rerum & veritates universales influit (§. 281. part. 2. Theol. nat.). Et quia arduum est atque difficile ista omnia intime perspicere, ideo non est quod miremur, cur non acquiescentia in providentia divina & diffidentia in Deo adeo commune vitium sit, ita ut, si vel maxime rationibus suavoriis adductus quis fuerit ad confidendum Deo; facillime tamen in utrumque vitium incidat, immo longe plurimi fere indies in prius incident. Cui, quæso, ignotæ sunt querelæ, quod homines Deo tantummodo confidere ac in providentia ipsius acquiescere velint rebus secundis, fortuna autem adversa animos eorum statim in transversum agat? Si intellectus regere debet facultatem appetendi, ut a deviis in rectam viam reducamur, necesse est ut veritatem agnoscamus & ejusdem convincamur. Et philosophi non est acquiescere in rationibus suavoriis, quæ utcumque satisfaciunt vulgo imperito,

perito, vel etiam iis, qui intellectum nondum adeo perfec-
runt, ut eodem recte uti possint, quemadmodum in parte
prima Ethicæ ostendimus; sed convincere eos, qui acumine
pollent ad veritatem dijudicandam sufficiente, ut voluntas sit
constans & perpetua, quemadmodum assensus firmus atque
immutus. Non tamen quoque est, quod dubitemus, veri-
tate intime perspecta rationes suasorias eligi posse in dato ca-
su magis convenientes. Accedit, quod veritates quoque ar-
duæ ad sensum communem reduci possint (§. 242. *Et seqq.*
part. 1. Eth.), ut defectus scientiæ suppleatur, quando ho-
mines demonstrationem capere nequeunt (§. 422. *part. 1. Eth.*).
Atque hoc est illorum, quibus amplior est facultatum usus (§.
177. *part. 1. Jur. nat.*). Hi operam dare obligantur, ut veri-
tatis intime perspectæ convincantur, & deinde aliis eandem
persuadere studeant optimo modo. Quodsi huic officio sa-
tisfacerent, doctrinam solidam cum virtute, quantumlibet ar-
dua, in vulgus propagarent. Plura enim fieri possent, quam
fieri solet, siquidem rectam studiorum viam ingrederentur,
qui studiis operam navant, nec docentium numero importu-
ne sese ingererent, qui subinde vix cum laude discipulorum subcella
occupare debebant. Ast ipsimet non acquiesceremus in provi-
dentia divina, nisi ea, quæ immutare non possumus, providentiæ di-
vinæ in totum relinqueremus. Veritatem profiteamur & sæcundum
semen spargimus; fructum hinc sperandum Deo committimus.

§. 445.

*An non ac-
quiescentia
in provi-
dentia divi-
na & diffi-
dentia sint
vitia.*

*Non acquiescentia in providentia divina & diffidentia in Deo
vitium est.* Etenim non acquiescentia in providentia divina
(§. 1201. 722. *part. 1. Jur. nat.*) & diffidentia in Deo lege
naturali prohibita est §. 1190. *part. 1. Jur. nat.*). Quamob-
rem qui in providentia divina acquiescere non vult, Deo-
que diffidit, actiones suas aliter determinat, quam vult lex
naturæ. Quoniam itaque habitus actiones suas aliter deter-
minandi, quam lege naturæ proscribitur, vitium est (§. 322.
part.

part. 1. phil. pract. univ.); non acquiescentia in providentia divina & diffidentia in Deo vitium est.

Cum ad virtutem requiratur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui rebus secundis Deo saltem confidit & in providentia ipsius acquiescit, quando Deus annuit votis suis & eventus rerum cupiditatibus suis vel conveniunt, vel saltem non adversantur; ejus fiducia & acquiescentia in providentia divina nondum recta est, sed non acquiescentiæ ac diffidentiae intus conclusæ labe contaminatur. Hoc autem inde venit, quod nondum rectas teneat de rerum essentia & mundo atque providentia Dei opiniones: quæ quomodo corrigendæ sint, in propositione præcedente ostendimus. Quemadmodum vero supra demonstravimus, acquiescentiam in providentia divina peculiarem esse virtutem, a fiducia distinctam (§. 436.); ita quoque non acquiescentia in providentia divina peculiare vitium est, quod a diffidentia manifesto differt. Atque hæc differentia patet ex differentia, qua acquiescentia in providentia divina a fiducia differt. Cum omnis actio legi naturæ contraria peccatum sit (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quantum labe lux utrumque vitium, quod tacite influit in tot hominum actiones, easdem inficiat, facile patet, quamvis vulgo non agnoscat. Quamobrem qui puritatem animi curæ cordique habet, quemadmodum habere debemus omnes (§. 604. *part. 2. Eth.*), ab utroque sibi cavere debet (§. 99. *part. 2. Eth.*).

§. 446.

Qui in providentia divina non acquiescit Deoque diffidit, cupiditatibus atque curis vanis animum inquietat & nunc spe inani laboratur, nunc vero metu malorum angitur. Qui enim in providentia divina non acquiescit, is putat, Deum sibi potuisse conferre bona, quibus fruuntur alii, ipse autem caret, vel

Mmm 3

potuisset.

potuisse a se avertere mala, quæ sibi eveniunt, & a quibus immunes sunt alii. Ideo cupit habere, quod habent alii (§. 387. part. 2. Eth.), & quia hæc a Deo non sperat (§. 384. parth. 2. Eth.), cupiditas tendens ad bonum ob-
 obtinendum (§. 388. part. 2. Eth.) ipsi insinuat curam de eo ob-
 tinendo, unde nunc metus ob difficultatem obtinendi, quod
 cupit (§. 395. part. 2. Eth.), nunc fluctuatio animi ob medi-
 orum incertitudinem (§. 403. part. 2. Eth.), nunc de-
 speratio ob impossibilitatem obtinendi oritur (§. 393. part.
 2. Eth.), & quatenus alterum indignum esse judicat bonis,
 quibus fruitur, saltem se non digniorem, invidia concitatur
 (§. 339. part. 2. Eth.). Quoniam vero non alias habere pot-
 est dotes naturales, quam quas habet, nec corpus aliam
 formam nancisci potuit, nec robur majus (§. 431.), neque
 etiam alium in hac rerum serie locum obtinere potuit, quam
 quem obtinet (§. 429.); ideo fieri nequit, quin haud raro
 cupiamus, quæ impossibilia sunt, ut a nobis obtineantur &
 omnia nostra molimina irrita sint. Atque hoc modo pater,
 si quis in providentia divina non acquiescit, Deoque diffi-
 dit, cum animum cupiditatibus atque curis vanis inquieta-
 re. *Quod erat unum.*

Quod si ea consequi studet, quæ habere cupit, aut
 vitare, quod fugit, & viribus suis confidens id tanquam
 obtentu, hoc tanquam evitatu possibile sibi repræsentat,
 spem illud obtinendi, hoc vitandi concipit (§. 384. part. 2.
 Eth.). Ast quoniam in nexu rerum, per quem Deus hoc
 universum gubernat (§. 901. part. 1. Theol. nat.), nihil mu-
 tare potest, haud quaquam aliter fieri potest, quam ut sæ-
 pissime spe sua cadat, consequenter spe inani lactatur. *Quod
 erat secundum.*

Denique si quod malum, quod aliis evenit, sibi
 quo-

quoque obtingere posse cogitat, aut quoddam jam imminere sibi videtur evitatu impossibile, quoniam id in se spectat, non vero in nexu rerum, vi cuius Deus id dirigit ad bonum finem (§. 901. 902. *part. 1. Theol. nat.*); metu angitur. (§. 393. *part. 2. Eth.*). *Quod erat tertium.*

Videmus itaque, quomodo homines in acquiescentia divina acquiescere nolentes Deoque diffidentes animum perturbent atque excrucient absque ulla utilitate, nec unquam ad eam quietem pervenire possint, quæ maxime opranda, & sine qua felices esse nequeunt, cum, si cupiditates vanas & curas inanes missas facerent, spem inanem & metum ambiguum abjicerent, ab omni ista inquietudine liberi forent. Nemo sanus largitur, absurdum esse frustra inquietare animum, cum quiete frui possis. Præsens igitur propositio motivum est abjiciendi non acquiescentiam in providentia divina & diffidentiam in Deo.

§. 447.

Qui non considerat, nihil in mundo fieri, qualecunque tandem Cur homines id sit, nisi Deo providente, nec ea, quæ in potestate sua non sunt, sibi, hominibus, sibi, hominibus rebusque aliis rebusque aliis nimium confidit. Qui enim non considerat, nihil in mundo fieri, qualecunque tandem id sit, nisi Deo providente, um confidit, ubi videt, studio atque labore hominum opus esse ut hoc, dant. vel illud consequantur, is curæ suæ unice relictum esse arbitrat, ut sibi provideat. Quoniam itaque sibi persuadet, se solo usu facultatum suarum & rerum aliarum ope hominumque auxilio consequi posse, quæ cupit, & quia non satis distingvit ea, quæ in potestate sua non sunt, ab iis, quæ in eadem sunt, quicquid sibi placet cupit (§. 387. *part. 2. Eth.*), nimium vero sibi, hominibus rebusque aliis confidit, qui solo usu facultatum suarum & rerum aliarum ope, hominum-

minumque aliorum auxilio se bona futura consequi, mala vero avertere posse sibi persuadet, quasi nullæ sint providentiæ divinæ in illo consequendo, in hoc avertendo partes (§. 1195. part. 1. *Jur. nat.*); qui non considerat, nihil in mundo fieri, qualecunque tandem id sit, nisi Deo providente, nec ea, quæ in potestate sua non sunt, satis distinguit ab iis, quæ in eadem sunt, sibi, hominibus rebusque aliis nimium confidit.

Neglectus distinctionis eorum, quæ in potestate nostra sunt, & quæ in eadem non sunt, cupiditatibus frænum laxat, nec intra justos terminos eas coercet: neglectus considerationis providentiæ divinæ usum facultatumstrarum & fiduciam in aliorum hominum auxilio rerumque ope ultra limites suos extendit, ut quæ in potestate sua non sunt appetat, tanquam si in eadem essent, & suo studio atque labore, ac rerum suarum ope, & ubi opus videtur, auxilio aliorum, ea consequi studeat. Nihil fere communius est, quam ut homines sibi, rebusque suis & hominibus aliis nimium confidant, quod providentiæ divinæ non satis agnoscant, aut falsas de eadem opiniones foveant, certe de ea parum cogitant & ea, quæ consequenda, aut declinanda sunt, ad se tantummodo referant, tanquam suis viribus & aliorum hominum auxilio nonnisi consequenda, vel declinanda. Nimia hæc confidentia de se, hominibus, vel rebus aliis ad omnia negotia humana sese extendit, ut exempla ubivis obvia sint, nec facile quenquam reperies, qui ab hujus vitii labe prorsus immunis sit. Dedimus jam unum & alterum, cum nimiam hanc de se, hominibus rebusque aliis confidentiam definiremus (*not. §. 1195. part. 1. Jur. nat.*).

§. 448.

*Quomodo
nimia de se,*

Quoniam sibi, hominibusque ac rebus aliis nimium confidit, qui non considerat, nihil in mundo fieri, qualecun-

cunque tandem id sit, nisi Deo providente, nec ea, quæ hominibus in potestate sua non sunt, satis distinguit ab iis, quæ in rebusque aliis sunt (§. 447.), ne quis sibi hominibusque ac rebus aliis nimis confidentiam confidat, a se invicem separare debet a potestate sua nullo modo tollatur. dependentia ab iis, ad quæ ut existant ipse concurrere debet; & in his discernere, quænam sint partes suæ, quænam vero a potestate sua minime dependeant, omnia vero, quæ potestati suæ subiecta non sunt, providentiæ divinæ in totum committere (§. 1192. part. 1. Jur. nat.), ipse vero quod suum est pro virili agere tenetur.

Sunt quædam in potestate nostra, quædam non sunt. In potestate nostra non sunt nisi actiones nostræ liberæ, non tamen nostro arbitratu, sed quemadmodum vult Deus, qui legem naturæ nobis præscripsit (§. 274. part. 1. Phil. pract. univ.), determinandæ (§. 970. part. 1. Theol. nat.). A potestate nostra exenta sunt omnia, quæ ipsi non agimus. Ad hæc vero vel nos concurrere possumus, vel etiam ut concurramus necesse est nostris actionibus, vel ad eadem nihil prorsus contribuere valeamus. Exemplum horum sunt tempestates, & ea omnia, quæ natura independenter ab hominum opera & industria agit: pertinent quoque huc hominum aliorum actiones, ad quas ipsimet concurrere non valeamus. Ast illorum exemplum sunt ea omnia, ad quæ cum nostris actionibus concurrat natura, veluti larga messis, quæ industriam hominis in agro colendo & tempestatem vegetationi commodam exigit, sunt etiam actiones aliorum, ad quas quomocunque concurrere possumus, veluti dum favorem patroni nobis conciliamus ad munus quoddam adspirantes. Qui hæc probe discernit, nunquam sibi persuadebit, se iis consequendis sufficere, quæ consequi studet. Ast ne incautus velit viribus suis plus tribuere, quam in iis est, & quæ extra se sunt potestati suæ magis subicere, quam fieri potest, cupiditate nimia accensus; appetitus moderandus est consideratione Dei bonitate & sapientia sua omnia gubernantis (§. 902. 903 part. 1. Wolffii Ethicæ Part III.).

Nunn

Theol.

Theol. nat.), nec quicquam facientis nisi quod rectum est (§. 1059. part. 1. *Theol. nat.*), ut a nimia de se, hominibusque aliis atque rebus confidentia ad fiduciam in Deo adducatur (§. 404.) & acquiescentiam in providentia ipsius (§. 434.), consiliorum & moliminum omnium suorum frustrationem prævidens.

§. 449.

*Motivum
contra ean-
dem.*

Quoniam sibi, hominibusque atque rebus aliis nimium confidens ea, quæ sunt in potestate nostra, non satis distingvit ab iis, quæ in ea non sunt, nec considerat providentiam divinam sese extendere ad omnia, quæ in mundo fiunt, qualiacunque tandem fuerint (§. 407.); fieri haud quaquam aliter potest, quam ut multa appetat, quæ consequi nequit, & in iis consequendis omnem curam adhibeat, ac ubi videt omnia sua consilia, molimina omnia frustrari, perturbetur ac lugeat, & nunc Deum, nunc homines tanquam sibi infestos accuset. Quamobrem qui sibi hominibusque ac rebus aliis nimium confidit, vanis cupiditatibus & curis animum vexat, a quibus liber esse poterat, & multorum tædiorum periculo sese exponit, quæ vitare poterat.

Hæc probe considerata sunt, ut a nimia confidentia de nobis atque hominibus & rebus aliis abstinemus, nec felicitate, qua frui poteramus, excidamus. Consultum est, ut ea quoque legantur, quæ de cupiditatibus & curis vanis metuque futurorum dicta sunt, quibus inquietatur animus in providentia divina acquiescere nolentium Deoque diffidentium (§. 446.), quoniam cum his vitiis nimia de se, hominibus & rebus aliis confidentia multa communia habet, & facilis est ab uno in alterum prolapsus.

§. 450.

Unde nimia

*Qui sibi persuadent ab immutabili Dei decreto omnia ita de-
pen-*

pendere, ut hominibus circa bona consequenda, mala avertenda nihil reli- *de Deo confi-*
ctum sit, aut Deum in tempore decernere, prout casus tulerit, & ab- *dentia oria-*
soluta potentia decreta sua exequi; Deo nimium confidit. Qui tur.
 enim sibi persuadet, ab immutabili Dei decreto omnia ita
 dependere, ut hominibus circa bona consequenda, mala
 avertenda nihil relictum sit; facultatum suarum aliorumque
 mediorum usum in iis consequendis, hisce avertendis prorsus
 negligit, aut remere viribus majora audet, fretus opini-
 one ista pervulgata, quod audaces fortuna juvet, timidos-
 que repellat. Quodsi sibi persuadeat, Deum in tempore
 decernere, prout casus tulerit, & absoluta potentia decre-
 ta sua exequi; Deum facere posse nullus dubitat, quæ cu-
 pit, & causas secundas ita determinaturum confidit, ut
 quod in votis habet, consequatur. Non itaque opus esse,
 ut de modo, quo negotium aggredi debeat, deliberet, ac de
 mediis, quibus utendum, de impedimentis, quæ removen-
 da sunt, & de modo, quo removenda, cogitet. Quam-
 obrem denuo usum facultatum suarum aliorumque medio-
 rum negligit. Enimvero qui usum facultatum suarum alio-
 rumque mediorum a fiducia in Deo separat, sibi persuadens
 se citra eum consecuturum tantundem boni, & evitaturum
 tantundem mali, quantum boni Deus in eum conferre,
 quantum mali ab eo avertere decreverit, Deo nimium con-
 fidit (§. 1193. part. 1. Jur. nat.). Qui ergo sibi persuadet, ab
 immutabili Dei decreto ita dependere omnia, ut homini-
 bus circa bona consequenda, mala avertenda nihil prorsus
 relictum sit, aut Deum in tempore decernere, prout casus
 tulerit, & absoluta potentia decreta sua exequi, Deo ni-
 mium confidit.

Qui Deo nimium confidit, providentiam divinam agno-
 scit & se totum resque suas eidem committit, & hactenus be-

Nann 2

ne

ne agit (§. 1186. 1187. *part. 1. Jur. nat.*). Ast non agit pro virili, quod suum est, curam saltem eventus relinquens Deo, quemadmodum facit, qui Deo confidit (§. 423.) ideoque usum facultatum suarum aliorumque mediorum in consequendis bonis & avertendis malis negligit, & in eo male agit (§. 1194. *part. 1. Jur. nat.*). Fiduciam vero in Deo labe inficit duplex de providentia divina falsa opinio. Altera nititur decreto Dei aeterno absoluto: altero absoluta potentia, qua Deus exequi putatur decreta temporaria. Qui prima opinione imbuti sunt, putant Deum pro liberrima sua voluntate dedisse homini dotes naturales & decrevisse omnia ipsius fata certo ventura, quicquid tandem homo agat. Et hunc errorem notavimus in Turcis, qui propter fatalem, quem statuunt, vitæ terminum a Deo decretum loca contagiosa non vitant, & in hortis suis arbores sine cultura sibi permittunt (*not. §. 1194. part. 1. Jur. nat.*). Ast hi, quos tenet altera opinio, sperant Deum saluti ipsorum prospecturum, etiamsi ipsi ignavi sint atque inertes, quasi Deus frustra homini dederit facultates; nec causas secundas instruxerit viribus, ut agant finibus a se intentis & ab hominibus intendendis convenienter, neque a se invicem in agendo eandem dependeant. Et hunc errorem notavimus in Neo-Pharisæis, qui habitus infusos solis precibus se consequi posse confidunt, & intellectum verbi divini per enthusiasmum quandam expectant (*not. §. cit.*). Uterque error subinde tacite sese insinuat in mentem eorum, qui Deo confidere decreverunt, & fiduciam in Deo labe quadam inficit.

§. 451.

Quomodo nimia confidentia medetur.

Quoniam Deo nimium confidit, qui sibi persuadet ab immutabili Dei decreto omnia ita dependere, ut homini circa bona consequenda, mala avertenda nihil sit relictum; aut Deum in tempore decernere, prout casus tulerit, & absolu-

soluta potentia exequi quod decrevit (§. 450.); is docendus est, qui Deo confidit, eum agere debere quod suum est, curam vero eventus Deo relinquere (§. 423.), & operam dare, ut personam, quam Deus ipsi imposuit, recte gerat (§. 426.), Deum mundo providere per nexum rerum (§. 927. part. 1. Theol. nat.), in quarum numero etiam sunt hominum voluntates, a quibus pendet facultatum ipsi concessarum usus, non vero per miracula continua (§. 510. Cosmol.), cum per miraculum non faciat, quod naturaliter fieri potest (§. 489. part. 1. Theol. nat.).

Non est, quod excipias, si omnia in hoc mundo eveniunt, quemadmodum Deus decrevit, in decreto Dei etiam contineri neglectum usus facultatum, quem homo facere debebat. Etenim cum hic pertineat ad malum morale (§. 374. part. 1. Theol. nat.), quod Deus velle nequit (§. 581. part. 1. Theol. nat.); in decreto divino non continetur nisi tanquam permittendus (§. 585. part. 1. Theol. nat.) & ad bonum finem (§. 680. part. 1. Theol. nat.), tandemque manifestationem gloriæ suæ (§. 681. part. 1. Theol. nat.) dirigendus (§. 904. part. 1. Theol. nat.). In nonnullis negotiis adeo obvium est, fiduciam in Deo non patrocinari segnitæ atque socordix, ut absurditas neglectus eorum, quæ ex parte nostra requiruntur, statim in oculos incurrat. Ita nemo est, qui non absurdum putet sperare a Deo largam messem absque debita agri cultura, aut habitum infusum lingua exotica loquendi eidem ediscendæ nullam impendendo operam. Atque hinc enatum est pervulgatum istud: ora & labora, fiduciam in Deo cum diligentia nostra conjungens. Et ideo quoque nemo sanus in dubium vocat, eum, qui vult finem, velle etiam debere media (§. 941. Ontol.). Si incendium oritur, ut restingvatur nihil intentatum relinquitur, quod in potestate est. Absurdum dicent omnes, si quis suaderet, ut flammam feralem sævire sinerent, cujus furori Deus in decreto suo immutabili præscripserit limites, quos transilire nequeat: neque enim limites

Nnnn 3

præ-

præscriptis sine respectu ad diligentiam in restringendo adhibendam. Ea omittenda non sunt, quæ sunt in potestate nostra, si Deo confidimus (§. 423.): sunt autem in potestate nostra actiones nostræ, sed nihil eorum, quæ extra nos posita sunt (not. §. 448.). Nostrum igitur est, ut agamus, quod possumus, cetera relinquenda sunt providentiæ divinæ, ne huic tribuamus, quod culpæ nostræ imputandum. Ne vero parum considerati velimus, ut Deus per miracula nobis provideat, quæ fieri nequeunt nisi potentia ipsius absoluta (§. 518. *Cosmol.*); probe considerandum est, Deum nobis providere per nexum rerum (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut tota rerum natura voluntatem ipsius exequatur (§. 969. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter potentia sua ordinata, quæ non excludit causas secundas. Ne vero quis putet, miraculum non esse, si Deus causas secundas absoluta sua potentia determinet ad agendum, quid sibi velit miraculum recte trutinare debemus (§. 510. *Cosmol.*). Inter naturale & supernaturale non dari medium, alias jam monuimus (not. §. 510. *Cosmol.*). Qui itaque supernaturale distinguunt in ordinarium & extraordinarium, ut significatum miraculi faciant restrictiorem, non attendunt entia distinguenda esse per notas intrinsecas, minime vero per extrinsecas. Quicquid autem Deus facit, id vel immediate facit, vel mediate, seu vel sine causis secundis, vel per easdem, ideoque in hoc universo nihil fieri posse concipitur, nisi quod Deus facit vel sine causis secundis, vel per easdem. Et si ve supernaturale aliud dicas ordinarium, aliud extraordinarium, ac illud miraculum dici nolis, sed nomen hoc tantummodo huic reserves; de utroque tamen eadem omnia valent, quæ de miraculis demonstravimus (§. 510. & seqq. *Cosmol.*), & non minus frustra expectabis a providentiâ divinâ, quod supernaturale ordinarium appellas, quam quod miraculum vocas. Quod si ergo displiceat nomen miraculi, pro eo in præsentî substitue, me non repugnante, supernaturale ordinarium; de verbis nemo rerum per-

peri-

peritus tecum litigabit. Toleratur error in hebetioribus atque infirmis, modo non vertatur in præjudicium veritatis, quod virtuti nocet ac incautos in semitam vitorum trahit: quod cum facile contingat, tanto majore cautione opus est. Vera de re tenenda opinio, si vel maxime in verbis dissentias, quamvis præstaret sicuti in re, ita etiam in verbis esse consensum, præsertim in casu præsentis, ubi tam multi in nimiam de Deo confidentiam incidunt vocabuli illusionem, quod errori suo regendo accommodant.

§. 452.

Qui Deo nimium confidit, jacturam facit bonorum, quorum *Motivum* particeps fieri poterat, & incurrit in mala, quæ evitare poterat, *abjicendi nimiam confidentiam de Deo.* Deoque tribuit, quæ culpæ suæ imputare debebat. Quod si culpam agnoscit, poenitentia excruciat animum. Qui enim Deo nimium confidit, usum facultatum suarum & mediorum in consequendis bonis & evitandis malis negligit sibi persuadens Deum sibi citra usum facultatum suarum tantundem boni collaturum & tantundem mali aversum, quantum decreverit (§. 1193. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum qui Deo confidit usum facultatum suarum atque mediorum in bonis consequendis & malis avertendis negligere non debeat (§. 1194. part. 1. Jur. nat.) fieri omnino potest, Deo per nexum rerum in hoc universo, in quo etiam continentur actiones nostræ, nobis providente (§. 927. part. 1. Theol. nat.), ut jacturam faciamus bonorum, quæ evitare poteramus, si usum facultatumstrarum fecissemus, quemadmodum facere potuissemus, aut mediis usi fuisset, quæ in potestate nostra erant. Patet itaque Deo nimium confidentem jacturam facere bonorum, quorum particeps fieri poterat, & incurrere in mala, quæ evitare poterat. Quod erat primum.

Enim-

Enimvero cum non agnoscat, se bonum consecutum non fuisse, aut malum non evasisse, quod facultatum suarum medi-
orumque usum neglexerit, sed putet quod Deus illud sibi con-
ferre, hoc a se avertere noluerit; non negligentiae suae (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed Deo hoc tribuit. Quam-
obrem qui Deo nimium confidit, Deo tribuit, quod culpae
suae imputare debebat (§. 758. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quod
erat secundum.

Quodsi contingat, ut agnoscat, se bonum consequi
potuisse, vel malum evadere, si hoc vel istud fecisset, quod
se facere potuisse deprehendit, quod vel ex aliorum exem-
plo addiscere potest, ubi cognoscit quomodo illi bonum
istud fuerint consecuti, vel hoc malum evaserint; ut ipsum
negligentiae suae poeniteat, fieri haudquaquam aliter potest
(§. 359. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum poenitentia affe-
ctus molestissimus sit (§. 758. *Psych. empir.*), ideoque maxi-
mo tædio afficiat animum (§. 609. *Psych. empir.*); si qui
Deo nimium confidit culpam agnoscit, cui tribuendum, cur
careat bono, quod consequi potuisset, vel inciderit in ma-
lum, quod evitare potuisset, poenitentia excruciat animum.
Quod erat tertium.

Paret itaque, nimiam de Deo confidentiam homini nocere
& ad causas infelicitatis referendam esse. Cum Deus nolit
nos negligere usum facultatum, quas non frustra dedit, nec
negligere media, sine quibus finem consequi non possumus
(§. 1194. *part. 1. Jur. nat.*); qui neglectu hoc iacturam fa-
cit bonorum, quorum particeps fieri poterat, vel in mala in-
cidit, quæ evitare poterat, præter voluntatem Dei faber in-
fortunii sui est. Et ex iis, quæ de nimia confidentia de Deo
demonstrata sunt, intelligitur, quo sensu accipienda sit per-
vulgatum istud, quemlibet esse fortunæ suæ fabrum, ne in
præ-

præjudicium providentiæ divinæ extendatur, quemadmodum faciunt qui sibi nimium confidentes dicere non erubescunt, quod absque Deo factorum suorum autores esse possint, aut si tam temerarii non sint, ut ipso ore hoc confiteantur, hanc tamen opinioem non advertentes mente conclusam tenent.

§. 453.

Nimia de Deo confidentia vitium est. Etenim nimia de Deo confidentia lege naturali prohibita (§. 1194. part. 1. *Deo confidentia vi-* *Jur. Nat.*), consequenter qui Deo nimium confidit, actiones suas legi naturæ conformiter minime determinat. Quoniam itaque habitus actiones suas contrariâ ratione dirigendi, quam lege naturali præscribitur, vitium est (§. 322. part. 1. *Phil. præf. univ.*); nimia de Deo confidentia vitium est.

Qui Deo confidere vult ipsi quoque obedire debet (§. 409.) consequenter usum facere facultatum suarum atque mediorum in consequendis bonis & evitendis malis, quem facere potest (§. 1194. part. 1. *Jur. nat.*). Revera ipsi non confidit, qui contra voluntatem Dei fiduciam extendit. Quamobrem fiducia in Deo spuria est, quam nimiam de Deo confidentiam diximus. Et, si nobis cum infirmis negotium est, qui notiones distinctas vocabulis jungere non adsueta facile confunduntur, quando admonentur, ne Deo nimium confidant, quod nimiam de Deo confidentiam de gradu fiduciæ in Deo interpretantur, consultius videtur vitium hoc fiduciam spuriam aut falsam, quam nimiam de Deo confidentiam appellare. In verbis enim faciles esse debemus, præsertim si qua offendiculo sint infirmioribus, & ipsorum maxime inter sit, ut rem agnoscant. Vitium vero hoc potissimum infirmorum est, quibus de providentia divina recte sentire difficile est, ut propterea quoque tolerandi sint in ipsis nonnulli errores, qui praxi officiorum erga Deum non officiant (§. 99.)

§. 454.

*De omnibus,
quæ fiunt, ad
Deum tan-
quam cau-
sam primam
referendis.*

Qui Deo confidere & in providentia divina acquiescere vult omnia, quæ fiunt, ad Deum tanquam causam primam referre debet. Qui enim omnia, quæ fiunt, ad Deum tanquam causam primam refert, is agnoscit causas secundas non agere nisi dependenter a Deo (§. 1120. part. 1. Theol. nat.), & voluntatem ejus exequi (§. 969. part. 1. Theol. nat.), consequenter nihil in mundo fieri, nisi Deo volente. Quamobrem omnia bona ad Deum tanquam datorem refert, nec quicquam mali accidere, nisi voluntati ipsius convenienter pro certo habet. Quoniam itaque supponimus, qui Deo confidere debet, eum agnoscere quoque debere, Deum esse sapientissimum, summe bonum in creaturas suas, omnipotentem & quicquid facit, id rectum ac justum esse, utut a nobis comprehendi nequeat (§. 1.); quicquid in mundo fit, id sapientiæ ac bonitati divinæ erga creaturas suas convenienter & recte ac juste a Deo fieri peritus est. Enimvero qui agnoscit Deum sapientia, bonitate & potentia sua gubernare hoc universum, ipsi confidit (§. 404.), & qui agnoscit Deum omnia recte ac juste facere, in providentia ejusdem acquiescit (§. 434.), inscrutabilitate vero & incomprehensibilitate decretorum divinorum omnes dubitationes repellit, quæ mentem invadere poterant. Qui ergo Deo confidere & in providentia ipsius acquiescere vult, omnia, quæ fiunt, ad Deum tanquam causam primam referre debet.

Cum Deus hunc mundum gubernet per nexum rerum (§. 901. part. 1. Theol. nat.) & rebus omnibus in hoc universo provideat (§. 927. part. 1. Theol. nat.); Deus creaturis utitur tanquam instrumentis, aut si mavis, tanquam servis, quæ exequuntur suam voluntatem (§. 969. part. 1. Theol. nat.).

AR:

Alit nexum rerum universalem nemo hominum perspicere potest, quod per se patet. Quamobrem a causa proxima, quæ in sensus incurrit, statim ascendendum est ad Deum causam primam, qui hunc rerum nexum fecit. Nimirum ubi sistitur inquisitio nostra in causas, a quibus dependet effectus, infinito saltu a causa proxima, vel remota statim ad Deum ascendendum, sine quo non datur ratio sufficiens ullius, quod in universo contingit (§. 90. *Cosmol.*), & in quo terminatur analysis perfecta causarum, per quas determinatur actus ejus, quod contingit (§. 89. *Cosmol.*). In Moralibus itaque, quando ad fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina, & in genere quando ad pietatem excitandi sumus, hoc, quem diximus, modo omnia referenda sunt ad Deum tanquam causam primam. Et hunc morem tenet scriptura sacra, quemadmodum nemo ignorat, nisi qui eandem non legit, cum scopus ejus moralis sit. Alia vero ratio est, si quis rerum naturalium scientiam acquirere studet in Physica, ubi res in genere saltem considerantur, & extra nexum universalem, ut contenti simus causas proximas agnovisse, per quas hoc vel istud ad actum perducere potest, & ex ipsorum essentiis explicasse, quomodo per eas hoc vel istud ad actum perducere queat: neque enim objectum Physicæ mundus sensibilis est, quatenus facta singularia, sed quatenus veritates universales continent, ideoque in ea non quaerimus rationem sufficientem eorum, quæ hic vel nunc sunt in universo, quod sane omni homini impossibile est, sed saltem rationem in genere, cur hoc vel istud fieri possit, v. gr. ut pluat, ut grando generetur in nubibus, ut ex semine crescat arbor, ut cibus digeratur in ventriculo & ita porro. Et eadem de causa in Moralibus ea, quæ in mundo fiunt, potissimum referimus ad causas finales, seu ad usum, quem res una alteri præstat, ac in primis quem præstant nobis, sive is physicus fuerit, sive moralis, quatenus quod in natura sit, eo utimur tanquam motivo in regimine appetitus & facultatis averlandi: quod ut facilius a nobis præstari posset,

O o o o 2

quo:

quomodo res una servire possit alteri & inprimis nobis; tam quoad usus physicos, quam morales, in genere quoque demonstrandum esse monuimus in Teleologia (§. 85. *Disc. prelim.*), quem peculiarem Physicæ partem esse diximus, hætenus desertam, aut saltem non pro dignitate excultam a Philosophis & rejectam a *Cartesians*, qui finium considerationem ex Physica proscripserunt, quamvis inter usus & fines rerum perperam distinguentes illos minus recte ex numero finium a Deo intentorum eximant (§. 648. *Uteqq. part. 1. Theol. nat.*). Hæc disertius inculcare voluimus, ut veritati suæ constet honos, nec, ut ultra vulgus nobis sapere videamur, nos privemus firmissimo adversus diffidentiam in Deo & non acquiescentiam in providentia divina præsidio, neque confusione eorum, quæ discernenda sunt, incidamus in errores vel pietati, vel scientiæ adversos, aut indignas concipiamus de Scriptura sacra opiniones. Quamobrem velim, ut quæ dicta sunt probe expendantur.

§. 455.

Quinam errores in be- Si quis hebetior fuerit, quam ut necessitatem essentialium &
betioribus nexum rerum universalem, sine quibus providentiæ divinæ decretum
tolerandi. possit; in eo tolerandi sunt errores, qui notionem essentialium arbitra-
riarum, determinationes causarum secundarum ad agendum a nexu
rerum independentes & decreta particularia in tempore facta suppo-
nunt, modo persuasissimus sit Deum omnia recte ac juxta facere, nec
quicquam cæco casu fieri. Quodsi enim quis persuasissimus sit,
nil quicquam cæco casu fieri in hoc universo, consequenter
nil fieri nisi Deo volente ac dirigente, & quicquid ab ipso
fiat, id rectum ac justum esse, si vel maxime non capit, quo-
modo Deus rebus provideat, & undenam sit, ut sic potius,
quam aliter provideat, sed putet pro mero arbitrio Deum
dispen-

dispensare bona sua, causas secundas potentia sua immediata ad agendum determinare, prouti visum ipsi fuerit, & in tempore demum decernere, quid hic & nunc facere velit; errores tamen hi ac inde pendentes alii fiduciæ in Deo (§. 404.) & acquiescentiæ in providentia ipsius non nocent (§. 434.). Quamobrem cum opiniones de Deo erroneæ, quæ minime obstant, quo minus officia erga Deum colantur, tolerandæ sint in iis, qui hebetiores sunt, quam ut veritates abstrusas capere possint (§. 99.); si quis hebetior fuerit, quam ut necessitatem essentiarum & nexum rerum universalem, sine quibus providentiæ divinæ decretum æternum & ejus in tempore executio penitus perspicui nequit, capere possit, in eo tolerandi sunt errores, qui notionem essentiarum arbitrariarum, determinationes causarum secundarum ad agendum a nexu rerum independentes & decreta particularia in tempore facta supponunt, modo persvasissimus sit Deum omnia recte ac iuste facere, nec quicquam cæco casu fieri.

Probe notandum est fiduciã in Deo & acquiescentiam in providentia divina determinari per id, quod infirmus recte sentit de providentia divina, non vero per errorem, qui opinioni rectæ adhæret. Perinde nimirum est, ac si quis propositionem veram non recte demonstrat, aut in Physica phænomeni veri falsam rationem reddit. Falsa demonstratio nihil immutat in veritate propositionis, nec ratio falsa in veritate phænomeni, consequenter praxis, quæ a propositione vel phænomeno pender, eadem manet, sive illa recte demonstretur, sive minus, & sive vera hujus ratio reddatur, sive falsa. Ponamus Geodætam falsam dare triangulorum similium demonstrationes, hisce non obstantibus recta erit praxis, quæ similitudine triangulorum innititur. Similiter prolem generaturus faciet, quæ ad generationem a se fieri debent,

Oooo 3

quam-

quamvis falsam foveat opinionem de modo, quo ex semine virili in uterum immisso generatur proles. Et qui vult, ut aqua ebulliat, ahenum aquæ plenum igni superimponet, ut ut falsam concipiat rationem, quomodo ignis aquam ebullire faciat. Eodem prorsus modo sese res habet, si Deo confidens & in providentia divina acquiescens falsam foveat opinionem de modo, quo Deus gubernat hoc universum & ad actiones creaturarum concurrat, persvasissimus tamen omnia sic fieri Deo dirigente, & quicquid Deus facit, id rectum atque justum esse. Dantur Theologi magis pii, quam docti, qui Deum gubernare hoc universum sapientia, bonitate & potentia sua, & ejus opera omnia recta & justa esse confidentur, atque fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina urgent, pro modulo tamen ingenii sui providentiam divinam concipientes plebejos errores veritati miscent, qui tamen in praxi horum officiorum nihil immutant. Horum errores tolerandi sunt. Quamvis vero non eadem æquitate veritatem profitentium dogmata ferant, sed tanquam impia damnent; quod imbecillitati judicii tribuendum, non imputandum est malitiæ, ne peccet in acquiescentiam in providentia divina, qui perspicacior est & cui hoc dedit Deus, ut veritatis convictus in ea acquiescat. Ceterum cum supra quædam huc spectantia jam annotaverimus (*not. §. 99.*); ea in præsentem repetere nolumus. Etsi vero hebetioribus, quam ut ad veram providentiæ divinæ cognitionem adspirare possint, errores sui relinquendi sint, modo sincere Deo confidant & in providentia ipsius acquiescant, nec iisdem abutantur, ut Deo diffidant, vel in providentia ipsius acquiescere nolint; non tamen propterea cognitio vera contemnenda, aut saltem negligenda ab acutioribus, quibus Deus dedit, ut eam intimus perspicere possint: quæ enim illis satisfacit cognitio, hiscemine satisfacit, si sincero animo Deo confidere & in providentia ipsius constanter acquiescere debent.

CAPUT VIII.

De Celebratione Nominis divini
& oratione.

§. 456.

Qui Deum celebrare vult, attributa divina earumque magnitudinem, entia in hoc universo existentia tanquam opera divi-
na & perfectionum divinarum specula, eaque omnia, quæ ut nomen di-
Deus creaturis providens facit in hoc universo, agnoscere tenetur. Qui vnum cele-
enim Deum, seu nomen divinum celebrare vult, attributa brevis.
divina & opera ejus prædicare debet (§. 1204. part. 1. Jur.
nat.). Necesse igitur est, ut attributa & opera divina, con-
sequenter non modo entia in mundo existentia, quæ omnia
sunt creaturæ Dei (§. 779. 781. & seqq. part. 1. Theol. nat.),
& ea omnia, quæ Deus creaturis providens in hoc universo
facit, ipsi perspecta sint. Enimvero cum verbis extollamus
ea, quæ prædicamus, consequenter nostrum de iisdem ju-
diciū significemus; celebratio nominis divini laudem di-
vinam continet (§. 364.), & quanti faciamus attributa divi-
na & opera Dei omnesque providentiæ actus, verbis signi-
ficare tenetur nomen divinum celebraturus. Quamobrem
neceffe est, ut agnoscat magnitudinem perfectionum divi-
narum, & quomodo per creaturas nobis easdem patefaciat,
consequenter quomodo eadem sint specula perfectionum
divinarum, cognoscere tenetur: immo quomodo easdem
loquantur omnia, quæ Deus creaturis omnibus providens
(§. 925. part. 1. Theol. nat.) faciat in hoc universo. Patet
itaque, si quis Deum celebrare vult, eum attributa divina
eorumque magnitudinem, entia in hoc universo existentia tan-

tanquam opera divina & perfectionum divinarum specula, eaque omnia, quæ Deus creaturis providens facit in hoc universo agnoscere tenetur.

Si accurate inspicimus celebrationem nominis divini, duos potissimum actus continet, quorum altero commemoramus perfectiones divinas & facta, quæ easdem produunt, altero vero significamus, quanti perfectiones divinæ & facta Dei fieri debeant. Duo autem sunt opera divina magna, quæ omnem materiam celebrationis nominis divini præbent, creatio nimirum & providentia, quæ conservationem, gubernationem & concursum ad actiones creaturarum continet (§. 922. *part. 1. Theol. nat.*). In iis enim subsistimus, quæ ex principis rationis nobis innotescunt. Theologi ex lumine revelationis addunt opus redemptionis, & celebrationem nominis divini amplificant. Sed nos in philosophia morali agimus, quod nostrum est: agant ipsi in Theologia morali, quod suum est. Non convenit Philosopho falcem in alienam segetem immittere. Ubi sistit philosophus, ibi incipit Theologus ea superaddens, quæ Philosopho impervia sunt. Et sic fides scientiæ jungitur, non vero fides & scientia invicem ita permiscantur, ut a se invicem distingui nequeant, nec philosophia omnem habere possit usum, quem habere debet. Sed redeamus ad id, quod nostrum est. Quando opus creationis expendimus, Deum spectamus tanquam factorem & dominum omnium eorum, quæ in mundo existunt, & tanquam autorem & dominum totius naturæ, ac datorem omnis boni, ideoque entia quævis, quæ in mundo sunt, tanquam opera perfectionem factoris sui manifestantia, seu perfectionum divinarum specula, & tanquam res ipsius proprias, naturam vero universam & nos ipsos tanquam servos ejusdem, qui voluntatem ipsius exsequi debent juxta leges præscriptas. Quando autem expendimus providentiam divinam, Deum spectamus tanquam conservatorem & gubernatorem hujus universi, con-

consequenter non modo perpendimus, quod providentia divina sese extendat ad omnia, quantumcunque vilia & abjecta nobis videantur (§. 925. *part. 1. Theol. nat.*), quod fortuna quoque eidem sublit (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*), nec respectu Dei quicquam casu fiat (§. 462. *part. 2. Theol. nat.*) sed & inprimis res referimus ad se invicem atque ad nos, ut appareat, quomodo unumquodque inserviat usibus alterius & præsertim nobis: quo inprimis faceret Teleologia, si in formam scientiæ fuisset redacta, cujus aliquod specimen dedimus in duobus Tractatibus idiomaticè patrio conscriptis, quorum alter agit de finibus rerum naturalium, alter vero de usu partium corporis humani atque brutorum & plantarum. Vide quæ de modo considerandi Deum & ea, quæ præter ipsum existunt, in celebratione nominis divini alias jam demonstravimus (§. 1207. *part. 1. Jur. nat.*): qua de causa etiam omisimus citationes locorum ex Theologia naturali, in qua demonstrantur, quæ in modo considerandi Deum in celebratione ipsius attendenda esse diximus. Hinc vero apparet, etiam si in solo opere creationis & providentiæ divinæ subsistamus, amplissimam esse Deum celebrandi materiam.

§. 457.

Quoniam qui Deum celebrare vult, attributa divina eorumque magnitudinem, entia in hoc universo existentia tanquam opera divina & perfectionum divinarum specula-
 eaque omnia, quæ Deus creaturis providens facit in hoc universo agnoscere tenetur (§. 456.), in systemate autem Theologiæ naturalis abunde demonstravimus, tum quænam Deo competant attributa, & quanta eadem sint, tum quæ de creatione mundi & providentia divina tenenda, & quænam ad opus utrumque referenda sint, & supra in capite primo ostendimus, quomodo ea omnia consideratione hujus universi confirmantur, & quomodo sint consideranda.
 (Wolffii *Ethica Pars III.*) Pppp deran-

derandæ creaturæ , ut nobis fiant perfectionum divinarum specula , qualia quod in se sint demonstravimus (§. 799. & seqq. part. 1. Theol. nat.); qui veritates in Theologia naturali demonstratas cognoscere & Deum consideratione hujus universi , quem admodum supra docuimus , agnoscere studet , ei non deerit amplissima laudis divini & celebrationis nominis divini materia , baurienda nimirum ex libro naturæ ratione prælucente.

Vidimus in antecedentibus , quomodo ea , quæ in systemate demonstravimus , faciant ad praxin officiorum erga Deum , nec ad meras speculationes referenda esse , quæ subtilia , nec ad caput vulgi composita videntur . Si quis autem eas cognoverit , is quoque videbit , quod in laudem & celebrationem Numinis impendi possint . Non autem fini huic sufficiunt , quæ via demonstrationis de Deo nobis innotescunt ; sed libro quoque naturæ insensescere debemus , qui legendus ratione prælucente & tot ac tanta continet , ut ei pervolvendo nulla ætas sufficiat . Hæc ut satis intelligantur , uberius declaranda sunt . Primo itaque tenendum est , quid & qualis sit liber naturæ . Equidem nemo est , qui nescat , *Librum naturæ* vocari mundum hunc adspectabilem , quatenus ex iis , quæ in illo existunt atque contingunt , Deum agnoscimus ; hoc tamen non sufficit , ut de eodem pro dignitate statuamus . Qui enim putant , mundum per metaphoram dici librum naturæ , quia contemplatione eorum , quæ sunt & fiunt in mundo , in cognitionem de Deo deducimur , quemadmodum lectione librorum acquirimus cognitionem eorum , quæ in iis scripta sunt , nimis vulgariter de eo cogitant . Ut profundius intelligatur , quo sensu mundus , qui existit , sit liber naturæ , cujus autor Deus est , modus considerandus est , quo *Sarasa* in Arte semper gaudendi part. 1. Tract. 5. §. 2. creationem & conservationem explicat . Nimirum ideæ rerum , quatenus sunt ab æterno in intellectu divino , divinæ cogitationes sunt , Deus ipse sunt , non creaturæ , sicut idea solis , quam habemus ,

mus, cogitatio nostra est. Quemadmodum vero dum *re* Sol ore pronuncio verbum efformo, per quod conceptum interirem, quem de Sole habeo, extra me pono & in lucem profero, ut loqui nihil aliud sit, quam in lucem edere, quod in mente concipimus; ita quoque Deus, dum conceptum suum extra mentem suam ponit, & in lucem profert, creaturam efformat mentem suam clare eloquens. Et sic omnis creatura est verbum Dei. Quamadmodum vero verbum non durat diutius, quam dum loquor, cum totum suum esse dependeat ab ore loquentis; ita quoque creaturæ omnes, quæ sunt verbum Dei loquentis omni momento ut sint dependent ab actuali loquela Dei. Hinc igitur patet, librum naturæ continere verbum Dei voce viva ad nos loquentis. Sed progrediendum ulterius, quo nobis viam monstrat notio *Sarase* de creatione & conservatione creaturarum, quam Scripturæ sacræ conformem probat, & nos ad declarandum, quid sit Liber naturæ transtulimus, ut libri hujus ab aliis libris differentia & cum iisdem convenientia clarius elucescat. Ea intercedit differentia inter Librum naturæ & libros alios, quam observamus inter imagines naturæ in camera obscura & imagines ab artifice pictas in tabula. Imagines in camera obscura res repræsentant cum motu, quo huc illucve aguntur, omnibusque mutationibus ceteris, quas subeunt, veluti viventes, cum ceteræ imagines eas repræsentent in quiete absque ulla sui mutatione, veluti mortuas. Ita etiam verba Dei, quæ sunt creaturæ, sunt verba veluti viva, quæ continuas variationes subeunt, cum verba in libris ceteris consentent ex literis immotis. Respondent etiam imaginibus in camera obscura verba Dei loquentis quoad subsistentiam & conservationem. Sic enim hæc continuo creationis actu sustentantur & conservantur; ita etiam continua luminis modificati actione imagines sustentantur & conservantur in camera obscura. Sunt autem perinde verba Dei inimitabilia, ac imagines in camera obscura, quas nulla ars pictoris imitari valet. Ipsa igitur natura præbet nobis exemplum loquelæ divinæ tanquam representaminis

rei alterius in imaginibus camerae obscurae, quae sunt repraesentamina rerum. Sunt enim utique verba Dei in libro naturae perinde signa rerum aliarum, quemadmodum verba in libris aliis. Nimirum quemadmodum verba in libris arte humana scriptis sunt signa rerum, quas nos docere intendit auctor; ita quoque verba in Libro naturae signa sunt perfectionum divinarum, quas ex creaturis tanquam operibus ipsius colligimus. Quae jam a nobis dicta sunt, attentionem lectoris merentur, ne quod vulgo fieri solet, abjecte sentiat de libro naturae in quo Deus nos docet, quae de ipso nosse debemus. Deum enim consideratione rerum in hoc universo agnoscen-tes viva voce loquenti aures praebent. In hoc quoque differentia consistit inter librum naturae & libros ceteros, quod in illo sit vox viva, in his mortua. Quodsi jam id a Deo nobis revelari dicitur, quod Deus ad nos loquitur; nonne recte dicitur librum naturae continere revelationem de Deo & voluntate ipsius. At restat, ut adhuc dicamus, quomodo materia laudis divinae ratione praelucente ex libro naturae sit haurienda. Nimirum quod via demonstrationis cognoscimus, id rationi conforme est (§. 486. *Psych. empir.*), consequenter si in haurienda materia laudis divinae ex libro naturae utamur veritatibus ex systemate cognitis, ratione praelucente hoc facimus. Ex systemate acquirimus notiones distinctas perfectionum divinarum & magnitudinis earundem & agnoscimus, quomodo creaturae singulae sint earundem specula, seu eas repraesentent, & quomodo Deus rebus omnibus ipsique homini provideat. Hisce igitur perspicillis si utamur, consideratio rerum & eventuum in universo per facta Dei nos docet, Deo convenire ista attributa, quae ratio eidem tribuit, & tanta esse, quanta eadem facit, Deumque hoc modo providere rebus, quem ratio nobis insinuavit. Quamobrem patet rationem esse interpretem libri naturae & nos ex eodem in agnitione Dei tanto magis proficere, quanto magis ratio beneficio systematis exulta fuerit.

§. 458.

Quoniam materiam laudis divinæ ex libro naturæ *De conside-*
haurimus, considerando res & eventus in hoc universo (§. *ratione mi-*
 457.), nihil vero tam vile atque abjectum videri potest, quod *nimorum in*
 non sit creatura Dei (§. 779. *part. 1. Theol. nat.*), perfectionum *hoc universo.*
 divinarum speculum (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*), & sublit
 providentiæ divinæ (§. 925. *part. 1. Theol. nat.*), nec quic-
 quam fit naturaliter nisi secundum providentiam divinam (§.
 930. *part. 1. Theol. nat.*), & ipsa experientia docet, si mini-
 ma insecta contemplemur, Deum maximum esse in mini-
 mis; *qui nomen divinum celebrare vult, minima quævis contempla-*
ri debet, quæ sunt in hoc universo.

Nobis abjecta & vilia videntur, quæ nullum præbent usum,
 aut prorsus damnum dant, cum omnia ad nos referre solea-
 mus & ex usu, quem nobis præstant, pretium iisdem statuamus,
 præconcepta illa opinione imbuti, quasi omnia propter ho-
 minem facta & solus homo propter Deum. Enimvero mi-
 nimum quodlibet insectum non minus est verbum Dei, quo
 sese homini revelat, quam animal maximum, aut vastissimum
 mundi corpus, & singulari prorsus ratione sapientiam & po-
 tentiam Dei, ut de ceteris attributis jam non dicamus, nos do-
 cet. Neque Deus sine ratione per minima quoque perfectio-
 nes suas infinitas & inexhaustas revelat. Ecquis enim est, qui
 nesciat, nobis magis admirationi esse, quæ in minimis
 observamus, quam quæ in maximis? Ut igitur rebus in
 hoc universo verum pretium statuamus, eas spectare de-
 bemus tanquam verbum Dei ad nos loquentis & de summa
 perfectione ac voluntate sua nos instruents. Quamobrem
 optime de humano genere meritis est naturæ scrutator
 solertissimus & sagacissimus *Dn. de Reaumur*, qui historiam
 insectorum exactam nobis dedit, & *Joannes Svammerdam*,
 Medicus Amstelodamensis, opus suum de insectis post mor-
 tem

tem ipsius a Medico celeberrimo *Hermanno Boerhave* in lucem editum Bibliorum naturæ titulo non inepte insignivit: sit ita quod saltem pars sit Libri naturæ verbum Dei se revelantis continentis, aut si mavis enarratio nonnullorum, quæ in libro naturæ continentur. Scripsit *Plinius* Historiam mundi, sed quæ ex inventis recentioribus emendari & augeri merebatur. Quamobrem utilissimam operam sumeret, qui *Plinium* modernum conscriberet opera & facta naturæ vera recensens, non hypothefibus philosophorum ad historiam naturæ minime pertinentibus volumen implens, ut magnitudo crescat. Cum creaturæ sint verbum Dei (*not. §. 457.*), historia naturalis vera est verbum Dei in scripturam relatum: hypothefes vero philosophorum sunt opiniones commentatorum cum illo non confundendæ. Quoniam verbum Dei sanctum haberi debet, cui nihil addendum, nihil demendum; omni animi sollicitudine sibi cavere deberent historiæ naturalis scriptores, ne falsa immiscerent veris,

§. 459.

Materia celebrationis noninis divini a se & hominibus aliis petenda.

Qui nomen Dei celebrare vult, inquirere debet in bona, quæ tam natura habet, quam quomodocunque acquisivit, & quænam mala Deus a se averterit, vel a quibus se liberaverit, immo etiam quænam bona contulerit aliis, quænam ab illis averterit. In primis etiam inquirendum, quomodo mala in bonum finem direxerit. Homo enim Deum celerare debet ob bona sibi aliisque collata (§. 1209. part. 1. Jur. nat.), ideoque etiam ob mala in bonum finem directâ (§. 679. 680. part. 1. Theol. nat.), & ob averfionem malorum atque liberationem ab iisdem (§. 1210. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum quicquid boni homo natura habet, & quicquid quomodocunque acquirit, consequenter etiam quod malum quoddam absit (§. 756. part. 1. Jur. nat.), qui nomen Dei celebrare vult, inquirere debet in bona, quæ tam natura habet, quam quomodocunque ac-

qui-

quisivit, & quænam mala a se averterit, vel a quibus se liberaverit, immo etiam quænam bona contulerit aliis, quænam mala ab aliis averterit, a quibusnam ipsos liberaverit, imprimis etiam quomodo mala in bonum finem dixerit.

Quilibet homo, quatenus creatura est (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*) & Deus ipsi providet (§. 925. *part. 1. Theol. nat.*), non minus verbum Dei est, quam ceteræ creaturæ (*not. §. 457.*), sese ipsi revelantis, ut ideo quoque Deum ex seipso cognoscere debeat (§. 1135. *part. 1. Jur. nat.*). Quando nos consideramus, vocem Dei ad nos loquentis audimus, modo ad eam animum attendere velimus, ut ipsum ex nobis agnoscamus. Nunquam nobis deorit Deum celebrandi materia ob ea, quæ nos attingunt. Neque absolum videri debet, quod Deum etiam celebrare debemus ob bona, quæ aliis contulit, et mala, quæ ab aliis avercit, vel a quibus alios liberat. Convenit enim hoc acquiescentiæ in providentia divina, quæ omnem invidiam arcet (§. 438.), atque amoris universali omnium hominum, quo imbutus aliena felicitate perinde delectatur ac propria (§. 616. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Quibus itaque paradoxum videtur inquirere in bona aliena tam positiva, quam privativa, animo celebrandi Deum; hi abunde produnt, quantum adhuc absint ab acquiescentia in Deo & amore, quo hominem quemcunque complecti debent tanquam seipsum. Deus quoque aliis hominibus bona confert, ipsisque malis, ut bonitatem ejus inde agnoscamus: quam cum verbis extollere debeamus Deum celebraturi (§. 1204. *part. 1. Jur. nat.*), materiam celebrationis nominis divini bona quoque, quæ alii natura habent, vel alio quocunque modo ipsis obtinent, præbent. Non jam dico de attributis divinis aliis, quæ inde pro diversitate circumstantiarum elucent. Quando verò loquimur de bonis quomodocunque acquisitis, per se patet, excludenda esse bona injuste parra, cum Deus malum morale velle neque-

nequeat (§. 581. *part. 1. Theol. nat.*), nec concurrat ad actiones malas hominum, quatenus malæ sunt (§. 383. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam tamen salva sapientia (§. 726. *part. 1. Theol. nat.*) & bonitate sua (§. 725. *part. 1. Theol. nat.*) id permittit (§. 505. 525. *part. 1. Theol. nat.*) & omnes ejus actiones rectæ sunt (§. 1059. *part. 1. Theol. nat.*); hinc quoque Deum celebrandi materia peti potest, modo mali moralis permissionem intime perspiciamus, ad animum revocantes ea omnia, quæ de eadem in Theologia naturali passim demonstrata sunt. Quicquid enim in mundo a Deo dependet, materiam laudis divinæ nobis suppeditat, modo ejus a Deo dependentiam rite ac sufficienter agnoscamus.

§. 460.

De consideratione quomodo in hoc universo unum inserviat usibus alterius: & quomodo modo res existentia unius dependeat ab existentia alterius. Quodsi enim una inserviat observemus, quomodo in hoc universo unum inserviat usibus alteri & de- bus alterius, & quomodo existentia unius dependeat ab existentia alterius, sapientiam (§. 34.) & bonitatem divinam unius ab al- agnoscimus (§. 41. 43. 47.), ut de ceteris perfectionibus nihilo dicam, quæ porro hinc elucescunt, prouti facile intelligitur ab eo, qui quæ supra ostendimus de Deo consideratione rerum in hoc universo agnoscendo, ad animum revocat.

Quamobrem cum Deum celebraturus attributa divina eorumque magnitudinem, consideratione inprimis rerum in hoc universo agnoscere debeat (§. 456. 457.); qui Deum celebrare vult, observare inprimis tenetur, quomodo in hoc universo unum inserviat usibus alterius & quomodo existentia unius dependeat ab existentia alterius.

Quoniam hæc ex instituto docenda forent in Teleologia (§. 85. *Disc. pralim.*); ad celebrationem nominis divini haud parum

rum conferret, qui hanc philosophiæ naturalis partem excoleret. Et quamvis longe plurima in eam referenda essent, quæ obvia & vulgaria sunt; non tamen ideo operam luderet, qui hunc laborem in se susciperet: neque enim dignitas doctrinæ æstimanda est ex sublimitate, sed ex utilitate. Quænam vero major utilitas concipi potest, quam quæ in promovenda laude divina consistit & ascensum mentis a rebus maxime obviis in Deum juvat, præsertim cum inde quoque pendeant cetera erga Deum officia, de quibus in anterioribus dictum est, & quæ maximum ad felicitatem veram adjumentum asserunt. Omnes felices esse volunt; sed quæ ad eam consequendam maxime faciunt non condonanda oscitantia negligunt. Faciunt ea, quæ propositio præsens inculcat, ut Deus nobis placeat: id quod non parum confert ad amorem Dei concitandum & conservandum (§. 645. *Psyche. empir.*), & ad excitandum studium placendi Deo (§. 652. 542. *Psyche. empir.*), ut nos eidem obediens præbeamus. Quanti vero hoc fieri debeat, ex iis intelligitur, quæ de amore & dilectione Dei atque obedientia eidem exhibenda in anterioribus demonstravimus.

§. 461.

Celebratio nominis divini virtus est. Etenim celebratio nominis divini lege naturali præcepta (§. 1205. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui nomen divinum celebrat, actiones suas legi naturali conformiter dirigit. Quoniam itaque habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); celebratio nominis divini virtus est.

An Celebratio nominis divini virtus sit.

Celebrationem nominis divini esse virtutem, probe notandum est, ut ad eam applicentur, quæ de virtute in genere demonstrata fuerunt (§. 323. *Esseqq. part. 1. Phil. pract. univ.*): id quod plurimum facit ad praxin hujus virtutis. Ita cum

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

Q999

virtus

virtus omnis nonnisi crebro exercitio acquiratur, conservetur & perficiatur (§. 323. 324. *part. 1. Phil. pract. univ.*); in celebrando quoque nomine divino continui esse debemus, præsertim cum indies occurrant, quæ materiam celebrandi Deum suppeditant, modo animum ad ea attendere velimus. Deus enim, qui creaturas omnes conservat (§. 843. *part. 1. Theol. nat.*), ita ut sine conservatione ipsius annihilarentur (§. 859. *part. 1. Theol. nat.*) & ad singulas actiones creaturarum atque naturæ concurrat (§. 874. *part. 1. Theol. nat.*), mundumque gubernans (§. 900. *part. 1. Theol. nat.*) ad certum finem dirigit (§. 899. *part. 1. Theol. nat.*), semper actuosus est, & in celebrando nomine divino effectus naturæ Deo tanquam causæ primæ tribuendi (§. 1206. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 462.

Quomodo
Deus recte
celebretur.

Quoniam celebratio nominis divini virtus est (§. 461.), ad virtutem vero requiritur constans & perpetua voluntas non committendi actiones nisi legi naturæ conformes (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); Deus non saltem ore, sed toto quoque animo celebrandus, omnium facultatum usum in celebrationem Numinis impendendo, ideoque celebratio nominis divini ex cognitione viva eorum, quæ verbis extollimus, proficisci debet (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

Nil Deo placere potest, nisi quatenus perfectum est (§. 207. *part. 2. Theol. nat.*), consequenter nec placent actiones hominum, nisi quatenus rectæ sunt, ut in iis nihil desideretur ex parte intellectus, voluntatis ac noluntatis, atque facultatis locomotivæ (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ac ideo in actionibus moralibus animum potissimum respicit Deus. Ipsi ergo placere nequit, si saltem orè nomen ipsius celebremus, animus vero procul ab eo absit. Homines delectantur laude sibi ab aliis tributa, vel quod animum laudantis introspicere nequeunt, vel quod abunde contenti sunt, ut laudentur, quocumque tandem animo id fiat; ast longe aliter sentiendum

endum de Deo, qui corda hominum, quemadmodum vulgo dicitur, seu animos eorum scrutatur, ut ipsi pateant omnes latebræ atque recessus in iisdem, & procul abest a temeritate hominum fastuosorum, qui vanis laudibus delectantur.

§. 463.

Cum celebratio nominis divini proficisci debeat *ex De formulis* cognitione viva eorum, quæ verbis extollimus (§. 462.); *celebrandi* si quis in celebrando Deo utitur *formulis ab alio præscriptis*, is non Deum ab modo intelligere debet, quid *formulis istis loquendi significetur*, verum *alio præscriptis* etiam convictus esse, seu *persuassissimus veritatis eorum*, quæ *iisdem* *ptis.* significantur.

Non sufficit habere animum laudandi Deum sibi que persuadere, verba, quæ proferuntur, facere ad laudem Dei. Nisi enim intelligas, quid per ea significetur, erunt sine mente soni, nec in se spectata differunt a sono, quem edit instrumentum musicum. Homo laudans Deum verbis ab alio acceptis non se habere debet per modum instrumenti, quo utitur alius ad celebrandum Deum; sed verba fieri debent ipsius propria, ut ipse celebret Deum: aliter autem ipsius propria fieri nequeunt, nisi accedant notionēs, quas significare debent, cum sine notionibus non sint verba, sed saltem soni nudi, neque enim signum concipitur sine signato (§. 952. 953. *Ontol.*). Quod si non fueris convictus, aut persuasissimus veritatis eorum, quæ verbis significantur; echo aliorum es, si vel maxime habeas animum Deum celebrandi, putans eo modo celebrari Deum, quo celebrant alii. Sicuti nemo laudari potest, nisi ab intelligente, cui scilicet perfectio laudati perspecta est, factaque, quibus eam prodidit, nota sunt (§. 542. *part. 1. Jur. nat.*); ita quoque nemo Deum in veritate celebrare potest, nisi qui certus est, quæ de Deo prædicat vera esse. Quantum hic vulgo peccetur, nemo est qui nesciat, modo attentionem suam desiderati non patiatur in iis, quæ observat.

Quor, quæso, sunt, qui nuda recitatione formularum præscriptarum laudem Dei absolvi sibi persuadent, & quamvis urgent præsentiam animi, attentionem tamen non extendunt ultra verborum sonum, contenti vel protulisse verba ex Scriptura sacra deprompta, vel excogitasse loquendi formulas, quæ nescio quid sublime spirare videntur, admirationem suscitantes, quod non intelligantur? Plura huc spectantia dicemus inferius, quando de formulis precum acturi sumus.

§. 464.

*De amore
Dei; reverentia
adversus eundem
& acquiescentia
in providentia
divina in celebra-
tionem Nomi-
nis influ-
ente.*

In celebrationem nominis divini influit amor Dei, reverentia adversus eundem & acquiescentia in providentia divina. Celebratio enim nominis divini proficisci debet ex cognitione viva eorum, quæ verbis extolluntur (§. 462.). Enimvero qui nomen Dei celebrat, attributa divina & opera prædicat (§. 1204. part. 1. Jur. nat.), inprimis etiam bona in se collata tam positiva (§. 1209. part. 1. Jur. nat.), quam privativa (§. 1210. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum ex cognitione viva perfectionum divinarum & summitatis earundem (§. 223.) & representatione beneficiorum divinorum concitetur amor Dei (§. 228.); amor Dei in celebrationem nominis divini influit. *Quod erat primum.*

Qui Deum celebrat, attributa divina & opera prædicat (§. 1204. part. 1. Jur. nat.), ideoque verbis extollit. Enimvero qui attributa & opera divina verbis extollit, quanti Deum faciat actu externo declarat, consequenter reverentiam ipsi exhibet (§. 1182. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem reverentia adversus Deum in celebrationem nominis divini influit. *Quod erat secundum.*

Denique qui nomen Dei celebrat, opera ejus prædicat (§. 1204. part. 1. Jur. nat.), consequenter omnes effe-
ctus

Ætus naturæ Deo tribuens tanquam causæ primæ (§. 1206. *part. 1. Jur. nat.*) & Deum sibi tanquam gubernatorem hujus universi repræsentans (§. 1207. *part. 1. Jur. nat.*), quæ sunt Deo dirigente in hoc universo approbat. Quoniam itaque agnoscit, quicquid Deus facit in conservatione & gubernatione hujus universi, id rectum & justum esse (§. 1072. *part. 1. Theol. nat.*), atque id ipsum ore proficitur, qui vero rectitudinem actionum divinarum agnoscit, in providentia Dei acquiescit (§. 434.); in celebrationem nominis divini acquiescentia in providentia divina influit. *Quod erat tertium.*

Quando in philosophia morali de celebratione nominis divini agitur, Deum non tantum ore, sed toto animo (§. 462.); ideoque in veritate celebrari supponimus. Atque tum fieri nequit, ut amor Dei, reverentia adversus eundem & acquiescentia in providentia ipsius a celebratione Numinis separetur. Quando enim Deum celebramus, ea nobis repræsentamus, quibus amor Dei, reverentia adversus eundem & acquiescentia in providentia ipsius concitatur. Quodsi ergo quis hoc in seipso nondum experiatur, id certo indicio est, quod Deum nondum in veritate celebret, sed saltem consuetudinem Deum ore celebrandi contraxerit, aut minimum multi adhuc in celebratione notentur defectus. Supponit celebratio nominis divini cognitionem Dei vivam (§. 462.), ex qua nascuntur officia erga Deum (§. 1.). Qui ergo vacuum ab iis virtutibus, quibus exercitium officiorum erga Deum continetur, adhuc possidet animum; Deum quoque in veritate nondum celebrare potest, & defectus, quibus laborant virtutes istæ, in celebrationem Numinis redundant. Clarius hæc omnia elucescunt, si perpendantur ea, quæ de singulis officiis erga Deum demonstrata sunt, & cum his conferantur, quæ de celebratione nominis divini demonstrantur. Quoniam enim officia erga Deum omnia ex agnitione Dei viva resultant, fieri quoque

haud aliter potest, quam ut omnia simul excitentur, si certam habere studemus Dei cognitionem & quæ de Deo cognoscimus probe perpendimus. Et quamvis fieri non possit, ut eorum omnium, quæ perceptiones nostras ingrediuntur, omniumque commotionum appetitus, quæ hinc oriuntur, sigillatim finis conscii; hoc tamen non obstante in statum celebrantis Deum influunt tacite, ut confuse percepto insint. Arque hinc pro gradu virtutum theologicarum a gradu agnitionis vivæ Numinis pendente variat status celebrantium Deum in veritate, & qui hoc in seipso experiri voluerit, dum in virtutibus istis proficit, attendat animum ad sensum internum, quo statum animi appercepit, dum Deum celebrat. Status animi variatur virtutum istarum incremento, ac inde porro dependet variatio status Deum celebrantis. Pertinent hæc ad experientiam moralem, quæ singulare acumen requirit, quod nobis naturale non est, sed acquirendum. Quod vero idem non acquiramus, culpa nostra contingit, quod ad statum animi internum non attendere solemus, multo minus inquirimus in rationem, cur talis sit & undenam veniat quæ in eodem notatur diversitas. Plurimum tamen refert, ne in eo nos negligentes præbeamus, cum, quando dulcedinem continuo crescentem experimur, ardor proficiendi continuo majora capiat incrementa. Arque ideo condonandum hominibus magis piis, quam doctis, si Deum celebrantes erumpant in verba, quibus pro modulo ingenii sui significare intendunt statum animi confuse percepti, quem alteri intelligibili modo explicare nequeunt, ita ut ipsi videantur sine mente sonus, cum status istius nullam habeat notionem. Ast acutioribus convenit, ut statum animi Deum in veritate celebrantium distincte explicent & verbis magis perspicuis in eodem discernenda exprimant, ad Deum in veritate celebrandum alios incitaturi. Necesse autem est, ut, si hoc facere velint, ipsimet Deum in veritate celebrare studeant, cum in Morali-
bus & psychologicis ab illis nunquam separandis ad intelligendum

dum dogmata magnum momentum habeat experientia domestica (§. 264. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 465.

Quoniam in celebrationem nominis divini influit amor Dei, reverentia adversus eundem & acquiescentia in providentia divina (§. 464.), amor vero Dei plurimum confert ad felicitatem hominis (§. 251.), ut Deo fruatur (§. 253.) & notionem veræ voluptatis acquirat (§. 264.), reverentia adversus eundem animum submissum exigit (§. 383.) & qui in providentia ipsius acquiescit, ejus animus non perturbatur (§. 437.), sed semper tranquillus ac lætus est (§. 442.); qui Deum indies celebrat felicitate sua atque Deo fruitur, veramque voluptatem in pretio habet, & animus ejus erga Deum submissus, in se imperturbatus, tranquillus atque lætus efficitur, cumque celebratione Nominis amor Dei, reverentia adversus ipsum & acquiescentia in providentia divina continuo resuscitentur, habitus vero acquisitus continuo usu conservetur & perficiatur (§. 431. *Psych. empir.*), qui Deum indies celebrat, in amore Dei, reverentia adversus ipsum & acquiescentia in providentia ipsius continuo proficit.

*De effectu
celebrationis
nominis di-
vini.*

Quam dulce sit celebrare nomen Domini experti confitentur, qui Deum in veritate celebrare didicerunt. Dulcedinem hanc creat amor Dei, qui per animum Deum celebrantis diffunditur, eandem singulari quodam modo temperat submissio animi, quam reverentia adversus Deum excitat, ut ejus gustus sit acceptior, & acquiescentia in providentia divina auget, tum quatenus arcet perturbationem animi, quæ eam imminuere poterat, tum quatenus animum tranquillum reddit & gaudio perfundit. Ipsa hæc dulcedo motivum est celebrandi Deum, quod a gustu ejusdem vim majorem acquirit. Quatenus vero

vero Deum indies celebrans in amore Dei, reverentia adversus ipsum & acquiescentia in providentia ipsius continuo proficit, celebratio harum virtutum conservandarum & perficiendarum medium est. Simul quoque hinc apparet, magis nostra referre, quam Dei interesse, ut nomen ejus indefinenter celebremus. Immo si quis ea considerat, quæ de amore Dei, reverentia adversus ipsum atque acquiescentia in providentia divina demonstravimus, materiam quoque laudis divinæ unde petenda sit hinc addiscent,

§. 466.

Quando gratiarum actio ta, vel mala a se versa, gratias quoque eidem agat necesse est. Qui ad celebrati- enim nomen Dei in veritate celebrat ob bona sibi collata & *onem nominis* mala averfa, cum ea omnia bonitati divinæ unice tribuenda esse (§. 698. 734. & seqq. part. 1. Theol. nat.), & quia tanquam omnium dominus de omnibus pro lubitu suo disponere potest (§. 966. 959. part. 1. Theol. nat.), nihil eorum sibi deberi agnoscat, tam bonorum collationem, quam malorum aversionem beneficiis divinis accenset (§. 17. 19. 21. part. 4. Jur. nat.). Quamobrem cum beneficiorum agnitione gratitudo concitetur (§. 377. part. 2. Eth.), hæc autem tendat ad bonum bono referendum & gratias agendum (§. 381. part. 2. Eth.), sed homo nil habeat, quod Deo dare possit præter voluntatem suam, eidem nimirum obedientem se præbendo (§. 179.); ob beneficia accepta Deum celebrans animum quoque Deo obediendi, consequenter officia a nobis debita præstandi (§. 173.) significat. Quoniam itaque Deo gratias agit, qui ob bona sibi collata & mala a se averfa nomen Dei celebrans una significat voluntatem præstandi officia debita (§. 1811. part. 1. Jur. nat.); qui nomen Dei in

in veritate ob bona sibi collata vel mala a se averſa celebrat, eidem quoque gratias agat neceſſe eſt. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam Deum quoque celebrare debemus ob bona aliis collata (§. 1209. *part. 1. Jur. nat.*) & mala ab ipsis depulſa (1210. *part. 1. Jur. nat.*); quemadmodum ſe, ita etiam alios hoc nomine obligatos habere debere animum Deo præſtandi officia debita agnoſcit. Cum vero ipſe ad hoc nihil conferre poſſit, in votis tamen ſubſiſtit, ut etiam alii beneficia divina agnoſcant & eorum agnitione compellantur ad officia debita præſtandum: quæ vota ubi accedunt ad celebrationem nominis divini ob beneficia aliis præſtita, pro aliis Deo gratias agit. *Quo erat alterum.*

Beneficia divina prædicare nondum eſt gratias agere pro beneficiis acceptis. Sola enim prædicatione tantum ſignificatur beneficia nobis accepta eſſe & ubi aliis exhibita fuerint prætium iisdem ſtatuitur. Quodſi pro beneficio accepto gratias agimus, nos benefactori devinctos eſſe declaramus ad officia, quæ a nobis proficiſci poſſunt, viciffim præſtanda. Immo idem declarare ſolemus, ſi benefactori pro beneficio in alium collato gratias agimus. Nemo eſt qui hoc neſciat. Nec obſtat, quod jam naturaliter ad quævis officia, quæ in poteſtate noſtra ſunt, benefactori obligati ſimus: accedit enim hinc obligatio nova, quæ priorem non tollit, ſed cum eadem copulata eandem fortiorem efficit. Non difficulter itaque hæc etiam applicantur ad gratiarum actionem, quam Deo debemus (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*). Differunt etiam reſpectu Dei celebratio nominis divini ob bona in nos & alios collata & mala a nobis atque aliis depulſa, a gratiarum actione, quamvis hæc ſine iſta ſubſiſtere nequit. Immo idem patet ex modo facta Dei conſiderandi. In nuda enim celebratione ea, quæ Deus facit, conſiderantur tanquam nobis, vel aliis bona, in gratiarum actione tanquam beneficia, quatenus ſcilicet ſpectantur tanquam gratis accepta: hæc enim conſideratione demum concitatur gratitudo, quæ animum

(*Wolſii Ethicæ Pars III.*) Rrrr præ-

præstandi officia debita, quæ Deus a nobis exigit, gignit, ita ut turpius judicetur Deo tam benigno obedire nolle. Cum obligemur ad faciendum, quod Deus vult, quatenus Deus nobis præbet motiva faciendi (§. 118. part. 1. *Phil. præct. univ.*); nec insolens est, quod etiam beneficiis suis nos obliget ad actiones nostras voluntati suæ conformandas. Immo nec absolum est, si dicamus, nos quoque pro beneficiis, quæ aliis præstitit, ad obediendum ipsi obligari. Nonne enim inde agnoscimus bonitatem Dei, & nonne bonitas Dei in se spectata motivum esse potest actiones nostras voluntati divinæ conformandi?

§. 467.

Quod Deo gratias agens obedientiam spondeat.

Qui Deo gratias agit, obedientiam ipsi spondet. Qui enim Deo gratias agit, significat voluntatem præstandi officia debita (§. 1211. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter actiones suas juxta legem naturæ (§. 225. part. 1. *Phil. præct. univ.*), ideoque voluntati divinæ conformiter determinandi (§. 278. part. 1. *Phil. præct. univ.*). Quoniam itaque Deo obedit, qui prompte facit, quod Deus vult (§. 1164. part. 1. *Jur. nat.*); qui Deo gratias agit, obedientiam ipsi spondet,

Sine sponfione obedientiæ non concipitur gratiarum actio. Gratias agens animum gratum declarat (§. 44. part. 4. *Jur. nat.*). Animus gratus consistit in voluntate faciendi, quod Deo placet, seu quod Deus vult ut faciamus, cum præter voluntatem suam non habeat homo, quod Deo dare possit (§. 179. b. & §. 31. part. 4. *Jur. nat.*). Deo igitur gratias agere nihil aliud est quam declarare voluntatem suam faciendi, quod Deus vult. Quoniam vero animum, quem declaramus, habere quoque debemus, quod nemo in dubium vocare auit; declaratio hæc utique continet obedientiæ sponfionem. Nemini hoc videbitur dubium, nisi qui formulas agendi gratias ab aliis præscriptas saltém recitare didicit, non non vero edoctus est, quid sibi velint verba, quando dicit: Ago tibi, Deus, gratias pro beneficiis a te acceptis. Non est, quod

quod excipias, gratiarum actionem saltem esse declarationem agnitionis beneficii. Hæc enim pertinet ad laudem divinam, quæ in ea terminatur, non vero sufficit ad gratiarum actionem (not. §. 466.). Vide, quæ alias jam annotavimus (not. §. 1211. part. 1. Jur. nat.).

§. 468.

Quoniam qui Deo gratias agit obedientiam ipsi spon- *Quod inobe-*
det (§. 467.); si qui Deo gratias agit, ipsi obedientem sese non *dientia fides*
præbet, fidem Deo datam fallit (§. 758. part. 3. Jur. nat.). Quo- *data falli-*
niam igitur Deo obedire jam obligamur, etsi fidem ipsi *tur & influ-*
non dederimus (§. 1165. part. 1. Jur. nat.); gratiarum actio *xus gratia-*
parere debet sollicitudinem animi, ne quid faciamus, quod voluntati *rum actionis*
Numinis adversum, consequenter cum in hac sollicitudine con- *in timorem*
sistat timor Dei filialis (§. 1177. part. 1. Jur. nat.), gratiarum Dei.
actio in timorem filialem influit, eum nimirum alendo.

Cum Deo in dies gratias agere debeamus (§. 1212. part. 1. *Jur. nat.*), gratiarum actio conservat memoriam fidei de obedientia Deo data & stimulus est ad timorem filialem, quem excitat, conservat & augeat. Officia erga Deum in se mutuo influunt, & præstationem mutuo influxu faciunt. Influxum hunc facile perspicit, qui, quæ de singulis demonstramus, expendit. Eum autem perspectum habere debet, qui facilitatem præstandi officia expertus, undenam ea sit cognoscere vult: id quod Philosophi est (§. 6. *Disc. prelim.*). At ubi in aprium productus, omnibus utilis evadit, qui Deum sincero animo colere volunt, quemadmodum debent, & utiliter urgetur ab iis, qui aliorum moribus formandis præsent. Agnoscitur quoque hinc turpitudine inobedientiae ejus, qui Deo gratias agere non erubescit, cum nondum habet propositum firmum obediendi. Sit enim ita, quod habeat propositum eo momento, quo gratias agit; propositum tamen momentaneum a firmo procul adhuc abest. Et quamvis jam in se turpe sit non obedire Deo; turpitudine tamen augetur, si

R r r 2

fides

fides toties data fallitur, immo si fallitur, quando vix data.

§. 469.

De studio
placendi
Deo.

Gratiarum actio promovet studium placendi Deo. Qui enim Deo gratias agit, nomen ejus celebrat ob bona sibi aliisque collata, vel mala averfa & sublata (§. 1211. part. 1. Jur. nat.), consequenter ob beneficia sibi vel aliis præstita (§. 21. part. 4. Jur. nat.). Enimvero in celebrationem nominis divini influit amor Dei (§. 464.). Quamobrem cum hic tendat ad studium placendi Deo (§. 234.); gratiarum actio promovet studium placendi Deo.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui Deo gratias agit, obedientiam ipsi spondet (§. 467.), consequenter nisi fidem datam fallere velit (§. 758. part. 3. Jur. nat.), ut Deo sese obedientem præbeat studere debet. Enimvero cum Deo placere studeamus, si operam damus, ut nos eidem obediētes præbeamus (§. 237.); gratiarum actio stimulus est ad studium placendi Deo, ideoque id promovet.

Fieri non potest, quin studium Deo placendi incendatur gratiarum actione, si ea fiat sincero animo, non vero tantummodo ore gratias agamus, aut ignorantes, quid sibi velit gratiarum actio, aut ad verborum, quæ ore proferuntur, significatum animum non attendentes, ut de hypocritis jam nihil dicamus, cum quibus nobis in præfenti nullum est negotium. Quamobrem si quis putet, se Deo gratias agere, non tamen sibi conscius esse voluntatis placendi Deo, nedum sentire, quod gratiarum actione stimuletur ad studium placendi Deo; agnoscat necesse est, se nondum in veritate Deo gratias agere, & si vel maxime habeat animum gratias Deo agendi, gratiarum tamen actionem deficere a rectitudine sua. Ignorantia & incogitantia, quæ in defectu attentionis consistit (§. 748. part. Phil. pract. univ.), veritati præjudicium non facit.

§. 470.

§. 470.

Quoniam gratiarum actio promovet studium placendi Deo (§. 469.), qui vero studet placere Deo, seu facere ea, gratiarum quæ Deo placent, Deum diligit, & habitus diligendi Deum charitas est (§. 241.); gratiarum actio charitatem promovet.

Charitas promovetur, si habitus diligendi Deum continuo perficitur. Quamobrem cum gratiarum actione stimulemur ad studium placendi Deo, ideoque ea faciamus, quæ Deo placent, consequenter eum diligamus, habitus autem omnis continuo usu perficiatur (§. 431. *Psych. empir.*); gratiarum actione charitas promoveatur necesse est. Reddit ea hanc nobis continuo magis familiarē, ut lubentissime absque ulla repugnantia faciamus, quod Deo placet, gratiarum actione influente in dilectionem, quamvis de eo non cogitemus.

§. 471.

Similiter quia gratiarum actio promovet studium placendi Deo (§. 469.), Deo autem placere aliter non possumus, quam si nos obediētes præbemus (§. 237.), consequenter si faciamus, quæ voluntati ipsius conveniunt (§. 164. *part. 1. Jur. eandem promota.*), seu legi naturæ actiones nostras conformare studeamus (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque officia prompte præstemus (§. 225. *part. 1. Phil. præct. univ.*), gratitudo vero erga Deum virtus est, qua ob bona nobis collata vel mala depulsa præstatione officiorum prompta eidem placere studemus (§. 1213. *part. 1. Jur. nat.*); gratiarum actio gratitudinem quoque erga Deum promovet.

Probe notandum est, nos hic non contendere, quod gratiarum actione concitetur gratitudo, ita ut ea sit medium gratitudinem consequendi, & qui gratus erga Deum esse velit, necesse habeat, ut ante Deo gratias agere discat. Aliud enim

est gratitudinem erga Deum acquirere, aliud eandem promoveri, seu acquisitam perficere. Ad gratitudinem jam dispositus esse debet animus, quando gratias agimus, cum gratiarum actio non concipiatur sine significatione voluntatis præstandi officia debita (§. 1211. *part. 1. Jur. nat.*). At cum gratiarum actio memoriam grati animi conservet, & quod eundem Deo promiserimus memores simus (§. 467.); ut actu grati simus erga Deum, ea nobis adjumento est, sicque ad eos actus concurrat, quibus gratitudo tanquam habitus perficitur. In actionibus hominum & habitibus moralibus acute singula discernenda sunt, si omnia penitus cognoscere velimus, quæ in praxi attenda sunt. Qui contra suum propositum agere non vult, ejus semper memor esse debet (§. 432. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ea vero memoria retinemus, quorum ideam sæpius in nobis reproducimus (§. 181. *Psyche. empir.*). Ecquis vero est, qui nesciat, non simplici vice per diem nos gratias agere, saltem agere debere, ut nonnisi culpa nostra omittatur gratiarum actio, veluti mane, dum evigilamus, vespere, dum cubitum imus & tam post cœnam, quam prandium, ut taceam casus emergentes, in quibus gratiæ Deo sunt agendæ?

§. 472.

Medium

*gratitudinis
erga Deum
& gratia-
rum actionis.*

Qui gratus erga Deum esse vult ipsique non ore saltem, sed toto animo gratias agere; bona, quæ natura habet, vel quomodo-
cunque consecutus est, & quæ ipsi eveniunt, mala, quibus caret,
& gratia- aut quæ ab ipso depulsa sunt, sibi representare, Deum horum omni-
rum actionis. um autorem agnoscere & eadem beneficiis divinis accensere debet.

Qui enim erga Deum gratus est prompta officiorum præstatione eidem placere studet, ob bona a Deo collata, vel mala depulsa (§. 1213. *part. 1. Theol. nat.*) & qui Deo gratias agit ob bona sibi collata vel mala a se depulsa eum celebrat & voluntatem propterea præstandi officia significat (§. 1211. *part. 1. Jur. nat.*) Quamobrem cum per se pateat

pateat, Deum homini nihil debere, quia nulla fingi potest ratio, cur quid debeat, nec nos quicquam habeamus, quod Deo retribuere valeamus; ideo & gratis confert bona, & gratis mala depellit (§. 18. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter & bonorum collatio, & malorum depulsio beneficium divinum est (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*). Quicquid vero homo natura habet boni, & quicquid quomodocunque acquirit, id omne Deo datori acceptum referre debet (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo gratus erga Deum esse velit, nec saltem ore, sed toto animo gratias agere; necesse est, ut bona, quæ natura habet, vel quomodocunque consecutus est, & quæ ipsi eveniunt, sibi repræsentet, una cum malis, quibus caret, aut quæ ab ipso depulsa sunt, & ut agnoscat, quod bonorum sit particeps, a malis liber, id Deo unice esse tribuendum, quodque hæc omnia beneficiorum loco habenda sint.

Beneficia divina, quæ partim in bonorum collatione, partim in malorum depulsione consistunt, motiva sunt & gratitudinis erga Deum, & gratiarum actionis, ita ut sine istis nec velle possit homo se Deo gratum præbere, nec gratias agere. Beneficiorum consideratione in appetitu sensicivo excitatur affectus (§. 377. *part. 2. Eth.*), qui in amore benefactoris consistit (§. 789. *Psych. empir.*). Affectus iste tendit ad bonum bono referendum & gratias agendum (§. 381. *part. 2. Eth.*), & sic consideratione beneficiorum commovetur voluntas ad vicissim benefaciendum benefactori, & dum deest occasio, desunt vires, hanc suam voluntatem eidem declarandum. Quamobrem cum homo non habeat, quod Deo dare possit, nisi voluntatem suam, dum non eam, sed divinam in agendo sequitur; ideo beneficiorum divinarum consideratione gratias agens hanc suam voluntatem declarat (§. 1211. *part. 1. Jur. nat.*) & gratum se exhibens studet, ut prompta officiorum, hoc

hoc est actionum voluntati divinæ conformium præstatione Deo placeat (§. 1213. part. 1. Jur. nat.). Manifestum itaque est, quod, qui Deo gratias agere & gratum habere animus erga ipsum vult, beneficia divina ponderare debeat.

§. 473.

Quomodo
Deum agno-
scamus tan-
quam omnis
boni dato-
rem erga nos
summe bo-
num.

Si Deum tanquam omnis boni datorem erga nos summe bonum nobis representare velimus; perpendendum est, nos & essentiam (§. 94. part. 2. Theol. nat.), & existentiam a Deo habere (§. 223. part. 1. Theol. nat.), Deum nobis in hac rerum serie hunc tribuisse locum, quem ut haberemus possibile erat (§. 429.), vires agendi largiri (§. 876. part. 1. Theol. nat.), neque hunc mundum, neque rem ullam in eo (§. 557. part. 1. Theol. nat.), potuisse facere aliter, quam fecit (§. 376. part. 2. Theol. nat.), eundem nobis providere per nexum rerum in hoc universo (§. 927. part. 1. Theol. nat.). & quæcunque naturaliter fiunt, secundum providentiam divinam fieri (§. 930. part. 1. Theol. nat.), causis secundis dependenter a Deo & voluntati ipsius conformiter agentibus (§. 969. 1120. part. 1. Theol. nat.). Quodsi enim perpendamus, nos & essentiam, & existentiam a Deo habere, cum ratio omnis eorum, quæ nobis natura insunt, & quicquid a nobis acquisitu in se possibile est, in essentia contineatur (§. 168. Ontol.), inde agnoscimus, quod Deo acceptum ferre debeamus, quicquid boni nobis natura inest, & cur impossibile non fuerit, ut acquireremus, quicquid boni studio & opera nostra acquirimus. Quodsi perpendamus, Deum nobis hunc in serie locum tribuisse, quem habemus, & vires agendi largiri, cum a circumstantiis, in quibus constituti sumus, dependeat, ut ea acquirere valeamus, quæ per essentiam acquisitu possibile sunt; inde porro agnoscimus, quod Deo acceptum ferre debeamus, quicquid boni studio & opera nostra acquirimus. Quodsi deni-

denique perpendamus, quæcunque naturaliter fiunt, secundum providentiam divinam fieri, causis secundis dependenter a Deo & voluntati ipsius conformiter agentibus; inde agnoscimus, quod, quicquid boni nobis evenit, sive absque omni nostro studio atque labore, sive ad quod actuandum opera & industria nostra non sufficiebat, id Deo acceptum ferre debemus. Enimvero quicquid boni habemus, id aut natura habemus, aut studio & labore nostro consequimur, aut eo solo obtinere non poteramus, aut denique absque ulla nostra cura, industria & opera accipimus. Patet itaque nos Deum agnoscere tanquam omnis boni datorem; si perpendamus, nos & essentiam & existentiam a Deo habere, Deum nobis in hac rerum serie hunc tribuisse locum, quem habemus, & vires agendi largiri, eundem nobis per nexum rerum in hoc universo providere, & quæcunque naturaliter fiunt, secundum providentiam divinam fieri, causis secundis dependenter a Deo & voluntati ipsius conformiter agentibus. *Quod erat unum.*

Quod si jam porro perpendamus, Deum hunc mundum & rem quamlibet in eo non potuisse aliter facere, quam fecit, nec alium tribuere in serie rerum locum, quam quem obtinuimus, nihil in mundo actum consequi posse, nisi cujus causa in serie rerum, ex qua constat, continetur (§. 97. *Cosmol.*); hinc agnoscimus, Deum nobis tantundem boni conferre, quantum salva ipsius sapientia, qua existetiam hujus mundi decrevit, fieri potest, quemadmodum quoque jam in syltemate Theologiæ naturalis demonstravimus (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum summe bonus sit erga nos, qui tantundem boni in nos confert, quantum physice ac moraliter possibile est (§. 697. *part. 1. Theol. nat.*), Deum vero tanquam datorem omnis boni nobis repræsentemus,

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*)

Ssss

temus,

temus, si ea perpendamus, quæ in parte prima demonstrationis sumimus, *per demonstrat. n. i.* si ea præterea perpendamus, quæ in hac altera demonstrationis parte sumimus, Deum nobis repræsentamus tanquam datorem omnis boni erga nos summe bonum. *Quod erat alterum.*

Videmus utique, si quis penitus cognoscere velit, Deum esse datorem omnis boni erga se summe bonum, ita ut plenarie convictus agnoscat, se nihil habere, quod non a Deo acceperit, & tantam esse Dei erga se bonitatem, ut eadem non esse contentum absurdum, immo impium sit, necesse omnino esse, ut, quæ de Deo demonstravimus in Theologia naturali, ipsi sint penitus perspecta, nec sine sensu certitudinis subeant memoriam ipsius. Quamvis vero hoc nimis arduum videatur, ut a quovis postulari nequeat, cum tamen omnium intersit, ut agnoscant, se nihil prorsus boni habere, quod non acceperint a Deo, & absurdum esse, si bona majora importune appetamus, nec iis quæ Deus nobis confert, contenti simus; non tamen propterea existimandum est, minime consuli posse infirmitati hebetiorum, quam ut tot demonstrationum concatenationes capere possint. Scientiæ enim defectus suppletur, si veritates universales, quæ hominibus demonstrationem capere nescientibus scitu necessaria sunt, ad sensum communem reducantur (§. 422. *part. i. Eth.*), & veritates morales ad sensum communem reducendæ sunt (§. 246. *part. i. Eth.*): quod quomodo fieri debeat, ex iis intelligitur, quæ alibi de hac reductione demonstravimus & annotavimus (§. 242. & *seqq. part. i. Eth.*). Per se autem pater, eas ad sensum communem reduci non posse, antequam cognoscantur, & ex systemate, in quo demonstrantur, hauriendas esse, ne de certitudine earum ambigi possit. Has nos patefacimus per demonstrationes; reductionem ad sensum communem aliis relinquimus. Ceterum si quis propositionis præsentis demonstrationem probe perpendit, eum non latebit ratio, cur

tot

tot homines non agnoscant se nihil boni habere, quod non acceperint a Deo, & sibi persuadeant, quasi Deus sibi minus bonus sit, quam aliis, quibus bona majora confert, aut a quibus mala avertit, quibus nos urgemur.

§. 474.

Qui beneficia Dei agnoscere vult, is perpendere debet omnia *Quomodo* bona animi, corporis & fortunæ, quorum particeps factus est, & *beneficia di-* modo ea consecutus fuerit, num mera fortunæ, num opera & indu- *vina agno-* stria sua, num utroque concurrente, utrum immediate, an mediant- *scantur.* bus certis malis physicis, vel moralibus, & quomodo malis istis uti potuerit ad sui emendationem, vel in bono perseverationem, & porro considerare debet mala, quibus obnoxii sunt alii, a quibus vero ipse liber est, & quibus obnoxius fieri poterat sub circumstantiis aliis, quam presentibus, quænam mala imminetia averfa fuerint, & a quibusnam, quibus urgebatur, liberatus fuerit. Quoniam enim Deum agnoscere tenemur tanquam boni omnis datorem, qualecunque tandem fuerit, sive id natura habeat, sive quomodocunque acquirat (§. 1208. part. 1. *Jur. nat.*), absentia vero mali etiam bonorum numero accensenda (§. 754. part. 1. *Jur. nat.*), & bona omnia, quorum participes fieri possumus, bona vel animi, vel corporis, vel fortunæ sunt (§. 556. *Pfych. empir.*); qui beneficia Dei agnoscere vult, omnia bona animi, corporis & fortunæ, quorum particeps factus est, perpendere debet, omnia quoque mala, a quibus liber est, vel liberatus fuit. Quoniam vero etiam in modo, quo bona consecuti sumus, insunt beneficia divina, quatenus actus eorum dependet a circumstantiis, in quibus a Deo constituti sumus (§. 737. part. 1. *Theol. nat.*), quatenus nobis certum in serie locum tribuit (§. 429.), & ab usu facultatum, virium & rerum nostrarum, quas Deo acceptas referre tenemur (§.

1208. part. 1. *Jur. nat.*); ideo quoque beneficia Dei agnitus perpendere debet modum, quo bona, quorum particeps factus, consecutus est. Quamobrem cum constet, bona alia nobis natura inesse, alia vero acquiri opera & industria nostra, alia nobis obtingere sola rerum naturalium operatione, alia denique rebus naturalibus aut hominibus aliis ad facta nostra concurrentibus; ut beneficia Dei, qualia sint, penitus perspiciamus, hæc omnia probe perpendenda sunt. Et quoniam Deus mala dirigit ad bonum finem (§. 680. part. 1. *Theol. nat.*), & hæc directio bonitati divinæ tribuenda (§. 733. part. 1. *Theol. nat.*), nec minus bonitatis divinæ est, si Deus mala physica homini immittit, ut adversus malum morale præmuniatur, ideoque etiam ut in bono persistat, vel ut a malo desistat (§. 734. part. 1. *Theol. nat.*); necesse quoque est, ut beneficia divina agnitus perpendat, quomodo bonorum particeps factus minime fuisset, nisi mala quædam præcessissent, & quomodo mala, quibus oneratus fuit, vel quæ evenerunt, uti potuerit tanquam motivis ad sui emendationem, vel perseverantiam in bono. Denique cum bonitati quoque divinæ acceptum ferendum sit, si homo in iis ponitur circumstantiis, quibus & mala physica, & moralia, quibus sub aliis obnoxius fieri poterat, avertuntur (§. 736. part. 1. *Theol. nat.*); beneficia divina agnitus considerare debet mala, quibus obnoxii sunt alii & a quibus ipse liber est, tum etiam quibus poterat fieri obnoxius, si alius esset rerum suarum status. Patet itaque, si quis beneficia Dei agnoscere voluerit, eum ea omnia perpendere debere, quæ in propositione præsentè urgentur.

Multa sunt beneficia, quæ singulis momentis a Deo accipimus, sed quæ non agnoscimus, propterea quod animum ad ea non attendimus, atque ignoramus, quænam in numerum bene-

beneficiorum divinatorum referenda sint. Quamobrem cum tam gratitudo erga Deum, quam gratiarum actio & celebratio nominis divini requirat, ut beneficia divina agnoscamus (§. 1211. 1213. *part. 1. Jur. nat.*); ideo nobis ostendendum erat, quomodo beneficia divina agnoscere possimus. Reclusimus jam fontes bonitatis divinæ, unde manant beneficia divina, in systemate Theologiæ naturalis (§. 733. *Et seqq. part. 1. Theol. nat.*): inde igitur in præsentia haurimus, quæ sitim beneficia divina sciendi cupidi restingere possunt. Nontamen inconsultum est, ut quilibet fontes istos adeat, ut inde porro ipse hauriat, quæ ad restingvendum sitim suam necessaria judicaverit. Legenda quoque sunt, quæ supra de bonitate divina optime nobis providentis dicta sunt (§. 413. *Et seqq.*). Ita nullus dubito fore, ut beneficiorum divinatorum multitudinem agnoscamus, & in eorundem numerum referamus, quæ vulgo pro beneficiis divinis non habentur: id quod amore Dei plurimum inflammabit (§. 228.), & ardorem celebrandi Deum accendet ac studium ipsi placendi ardentius faciet, quemadmodum ex anterioribus haud difficulter colligitur. Multa hominibus videntur mala, de quibus conqueruntur, sed quæ ipsis apprime bona sunt, ut de iis gauderent, si ea cognoscerent; plurimum vero a Deo maestantur beneficiis, quæ ignorant. Discant igitur, quomodo beneficia divina agnoscantur. Id vero per se patet, nos hic supponere, quod bona vera ab apparentibus discernere valeamus: id quod ex alibi passim traditis satis notum est.

§. 475.

Gratitudo erga Deum peculiaris virtus est & ad eam gratiarum actio pertinet. Cum enim gratitudo lege naturali præcipiatur (§. 1214. *part. 1. Jur. nat.*), habitus autem actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi virtus sit (§. 321. *part. 1. Phil. præf. univ.*); gratitudo erga Deum virtus est. Quod erat primum.

Enimvero qui erga Deum gratus est, prompta officiorum præstatione eidem placere studet ob bona collata, vel mala depulsa (§. 1213. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter præstatio ista spectatur tanquam actus, quo voluntas enixa bonum bono referendi declaratur, siquidem in potestate nostra foret, Deo benefactori bonum bono referre ipsique offertur voluntas nostra non quemadmodum nobis, sed quemadmodum Deo videtur determinanda, quam solam Deo dare possumus (§. 179.). Quamvis itaque etiam Deo obediens prompte facit quæ Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter officia debita præstat (§. 225. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & qui Deum diligit, ea facere studet, quæ ipsi placent (§. 241.), consequenter eadem officia proinde præstat (§. 237.); quoniam tamen in obedientia actio spectatur tanquam officium Deo debitum (§. 173.), in charitate tanquam factum, quod ipsi placet (§. 141.), in gratitudine tanquam signum enixæ voluntatis bonum bono referendi *per demonstrata*; gratitudo tum ab obedientia, tum a charitate distinguitur. Quamobrem ea peculiaris virtus est. *Quod erat secundum,*

At cum gratiarum actione quoque significetur voluntas præstandi officia debita ob bona collata & mala depulsa, seu beneficia a Deo accepta (§. 1211. *part. 1. Jur. nat.* §. 473. *b.*); gratiarum actio ad gratitudinem pertinet (§. 1213. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat tertium.*

Quoniam officia erga Deum omnia præstamus consideratione eorum, quæ de Deo cognoscimus (§. 1.), virtutes quoque, qui sunt habitus ea præstandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sibi invicem admodum cognatæ sunt, quatenus eorundem consideratione concitantur. Enimvero cum hæc ipsa diversimode considerari possint, pro diverso respectu diversas quoque

que gignunt virtutes: respectus enim iste variat motivum, quo voluntas determinatur, quemadmodum ex demonstratione partis alterius propositionis præsentis patet. Hoc tamen non obstante eadem actio ex diverso habitu simul fluere potest, cum in determinanda voluntate eadem spectari possit tanquam debita, tanquam Deo placens & tanquam signum enixæ voluntatis bonum bono referendi, siquidem in nostra foret potestate. Neque vero est, ut tibi persvadeas, cum actio sit debita, non posse eam hac intentione committi, ut Deo placeas, aut ut ostendas, te Deo velle lubentissime vicissim dare, quod habes, quia tibi benefecit, siquidem haberes, quod dare posses. Dubium enim, quod te angit, protinus evanescit, si consideres servum beneficia domini agnoscentem. Servus debet domino operas perpetuas, quas dominus ab ipso exigit pro alimentis, quæ ipsi dat, immo ut det necesse est, si velit servum sibi præstare operas (§. 1080. *part. 7. Jur. nat.*). Quodsi benignus in ipsum sit & beneficus; servus beneficiorum agnitione ad amorem domini commovetur (§. 645. *Psych. empir.*) & ad gratitudinem (§. 377. *part. 2. Eth.*). Amor eum impellit ad faciendum, quod domino placet (§. 299. *part. 2. Eth.*), gratitudo ad bonum bono referendum & gratias agendum (§. 381. *part. 2. Eth.*). Quoniam vero quicquid servus per operas suas acquirit, quas dominus pro lubitu ab eo exigere potest (§. 1108. *part. 4. Jur. nat.*), id domini est (§. 1107. *part. 7. Jur. nat.*); ideo nihil habet, quod domino retribuere possit. Quis vero in dubium vocaverit, benignitatem domini ipsi beneficientis eum impellere posse, immo debere ad operas debitas diligenter ac prompte præstandas, tum ut significet gratum in dominum animum, tum ut eidem placeat. Præstatigitur servus operas, quas se debere agnoscit, non solum ex intentione, ut faciat, quod facere debet, sed etiam ut domino placeat, & ut se gratum eidem præbeat. Sumus nos servi Dei in eodem prorsus quamvis latius extenso significato (§. 967. 968. *part. 1. Theol. nat.*), cum servitus extendatur ad omnes

omnes actiones nostras (§. 970. *part. 1. Theol. nat.*), non vero saltem, quemadmodum illorum, qui hominibus serviunt, ad certas actiones, domino scilicet utiles (§. 1096. *part. 7. Jur. nat.*). Quamobrem quæ de servo valent respectu domini, intelliguntur etiam de homine respectu Dei. Docet ipsa ratio, servum præstare debere operas prompte ac diligenter, etiam si dominus nil det nisi alimenta necessaria, imo si vel ipse desit officio suo (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*). Si dominus benignus est in servum, rationi maxime conveniens est, ut ipsum amet & eidem placere studeat. Quamobrem cum norit, promptam operarum præstationem placere domino, jam non solum eas prompte præstat, ut satisfaciat officio suo, sed etiam ut placeat domino. Nec minus rationi conforme est, ut erga benefactores grati simus. Quod si ego servus agnoscit, se nihil habere, quo gratum animo domino sibi beneficienti declarare possit, quam si quas debet operas prompte præstat; nec a ratione abhorret, ut operæ debitoræ prompte præstentur declarandi animi grati causa. Differentia igitur, quam inter obedientiam, charitatem & gratitudinem assignavimus, rationi minime convenit.

§. 476.

De inobedientia ingrati. Qui inobediens est, ingratus quoque erga Deum est. Qui enim inobediens est, is facere non vult, quod Deus vult ut faciat (§. 1168. *part. 1. Jur. nat.*), quamvis norit Deum velle ut faciat, & se obligatum esse ad obediendum (§. 197.). Quamobrem cum inobedientia vitium sit (§. 196.), in vitio autem adsit voluntas constans committendi actionem legi naturæ, ideoque voluntati divinæ contrariam (§. 329. 278. *part. 1. Phil. præf. univ.*); nullis quoque motivis se adduci patitur, ut non sua stet voluntate, sed voluntate Dei (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam igitur frustra ipsi repræsentas beneficia Dei, quæ vel agnoscere non vult, vel quæ ipsi non sufficiunt ad immutandum voluntatem, mul-

multo minus autem sponte sua ponderat beneficia divina, ut in appetitum influant, ingratus vero erga Deum est, qui bonitatem divinam agnoscere non vult, aut ea non obstante actiones suas pro suo arbitratu, quam juxta voluntatem Numinis determinare mavult (§. 1215. *part. 1. Jur. nat.*); qui inobediens est, ingratus erga Deum est.

Supponit ingratitudo inobedientiam. Ratio enim aliqua adesse debet, cur beneficia divina agnoscere nolimus, aut, si vel maxime ea in dubium vocare non possimus, hoc tamen non obstante iisdem permoveri nequeamus, ut actiones nostras ad voluntatem Dei componamus. Actiones autem suas ad voluntatem Numinis componere non vult, qui vivere vult, prout sibi videtur. Quamobrem qui fugere debet ingratitudinem, sibi cavere debet ab inobedientia, & qui ingratum ab ingratitudine revocare vult, inobedientiam ante corrigere tenetur. Beneficiis tanquam motivis demum locum concedet, qui habet animum obediendi Deo. Servus contumax & refractarius domino obedire non vult, nec beneficiis commovetur ad diligentem operum præstationem, sed plagis adigendus. Vitia difficulter emendantur, nec quæ virtutem alunt ad vitium depellendum sufficiens. Voluntas corrupta difficilior emendatur, quam nondum corrupta bona efficitur (§. 154. *part. 2. Eth.*), & qui vicio uni deditus est, incidit quoque in alterum cum eodem connexum. Qui novit, quantum valeant latebræ & recessus in animis hominum, difficultatem istam incipit perspicere, & agnoscit quam sero medicina paretur, nisi principiis obstemus. Quamobrem in praxi morali probe observanda sunt, quæ de voluntate perficienda in parte secunda Ethicæ docuimus.

§. 477.

Ingratitudo erga Deum vitium est turpissimum. Ingratitudo Quale vitium erga Deum lege naturali prohibita est (§. 1216. par. 1. Jur. um sit ingratus). titudo.
(Wolffii Ethicæ Pars III.) T t t t

nat.). Quoniam itaque habitus actiones suas ratione contraria determinandi, quam lege naturæ præscribitur, vitium est (§. 322 *part. 1. Phil. præf. univ.*); ingratitudo erga Deum vitium est. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam homo erga Deum ingratus ne quidem beneficiis divinis permoveri potest ut faciat quod Deus vult (§. 1215. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ipsi obediat (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), ad quod tamen jam ante qua homo obligatus est (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.* & §. 136. *part. 1. Phil. præf. univ.*), etiamsi non supponatur, Deum nos beneficiis cumulare; ingratitudo hominem maxime dedecet (§. 195. *part. 1. Phil. præf. univ.*). Turpe vero cum habeatur querere quod se dedecet, cum nemo non concedat; ingratitudo erga Deum vitium turpissimum est. *Quod erat alterum.*

Ingratitudinem erga homines detestantur omnes boni, etsi multæ dentur rationes ejus, quæ in ingratitudine erga Deum locum minime habent: multo magis igitur detestanda est ingratitudo erga Deum, ex cujus parte nulla est ratio, quæ ad ingratitudinem hominem provocare possit. Ingratitudo tanto turpior habetur, quo majora sunt beneficia & quo plura, quæ benefactor in beneficiarium contulit. Nemo autem hominum tot ac tantis beneficiis nos cumulare potest, quot & quanta Deus singulis non dicam diebus, sed momentis in nos confert (§. 474.). Ingratitudo ergo in Deum omnium turpissima, cujus maxime pudere debebat hominem. Crassa vero ignorantia eorum, quæ de Deo cognosci poterant & debebant, in causa est, ut ejus omnium minime homines pudeat, & quando ignorantia non obstat, nimia osecantia pudorem arcet, quod animum non attendat ad ea, quæ de Deo cognoverunt, nec beneficia divina ponderant, quemadmodum debebant. Ast quid juvat Dei cognitio, nisi
Dei

Dei & eorum, quæ de Deo cognoscis, semper memor fueris? Poteramus quoque urgere absurditatem ingratitudeis erga Deum. Cum enim ingratus nolit actiones suas componere ad voluntatem Numinis, ea facit, quæ ipsum infelicem reddunt (§. 202.), & quibus fundamentum felicitatis suæ subvertit (§. 396. *Et seqq. part. 1. Phil. pract. iuv.*). Non vero alia de causa ingratus erga Deum est, quam quod putet se tunc esse felicem, si suo arbitratu determinat actiones suas, ut ideo ingratus esse velit, quia felix esse cupit. Velim hæc prope perpendant, qui rationis usum omnem nondum ejurarunt, ut ingratitudeinem erga Deum detestentur & fugiant.

§. 478.

Qui Deum invocare vult, perpendere debet, tam boni præ-Quanam sentis conservationem & futuri adeptionem, quam mali depulsionem perpendere a providentia divina unice dependere. Cum appetitus hominis debeat Deum naturaliter feratur in bonum (§. 904. Psych. empir.); si ani-invocaturus. mum attendimus ad bona præsentia; fieri haud aliter potest, quam ut ea conservari velimus, perpendentes varios dari casus, in quibus eorum jacturam facere possumus; si vero mentem convertimus in futura, fieri nequit quin velimus, ut etiam in posterum bonorum reddamur participes. Similiter quia aversamur per naturam humanam malum (§. 907. Psych. empir.), ut a malis liberemur, futura a nobis avertantur desideramus (§. 1217. part. 1. Jur. nat.). Enimvero si porro perpendimus Deum esse datorem omnis boni (§. 1208. part. 1. Jur. nat.), & quicquid naturaliter fit, secundum providentiam divinam fieri (§. 930. part. 1. Theol. nat.), qua Deus nobis tantundem boni confert (§. 933. part. 1. Theol. nat.) & tantundem mali a nobis arcet, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 934. part. 1. Theol. nat.); ut Deus bona præsentia conservet, futura nobis conferat, a
T t t t a malo

malo præfenti nos liberet, futurum avertat, quin desideremus (§. 1217. part. 1. *Jur. nat.*) fieri non potest. Quamobrem cum desiderium hoc invocatio Numinis sit (§. 1219. part. 1. *Jur. nat.*); qui Deum invocare vult, perpendere debet, tam boni præfentis conservationem & futuri adeptionem, quam mali depulsionem a providentia divina unice dependere.

Invocationem Numinis ab oratione, five precibus distingimus, ita ut illa referatur ad actus internos, hæc vero ad actus externos & simul comprehendat gratiarum actionem (§. 1219. 1222. part. 1. *Jur. nat.*). Preces supponunt invocationem Numinis, siquidem moraliter veræ esse debent (§. 150. part. 3. *Jur. nat.*), nec nudus garritus (§. 1225. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem qui preces peragere vult, Deum rite invocare discat necesse est, ideoque nobis ante omnia ostendendum erat, quomodo per usum facultatum animæ invocatio Numinis sit possibilis.

§. 479.

De voluntate Deum in-servandis & conferendis atque malis depellendis, sed omnia voluntæ vocantis in ti Dei relinquere. Etenim nos totos resque nostras omnes divinam re-providentiæ divinæ committere debemus (§. 1185. part. 1. *Jur. nat.*), & pro certo habere, quicquid a Deo fit vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & aversionem moderari (§. 1200. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter de bonorum præfentium conservatione & futurorum collatione atque malorum depulsionem non nostro stare judicio, sed omnia voluntati Dei relinquere, qui sapientia & bonitate sua gubernat hoc universum (§. 902. 903. part. 1. *Theol. nat.*), quemadmodum

ab

ab æterno decrevit (§. 525. 504. *part. 1. Theol. nat.*), & qui rectius judicat, quæ nobis bona sunt, quam nos dijudicare possumus (§. 413.). Quamobrem cum Deum invocans desideret, ut bona præsentia conservet, futura conferat, malum vero depellat, aut in finem bonum dirigat (§. 1219. *part. 1. Jur. nat.*); qui Deum invocat de bonis conservandis & conferendis atque malis depellendis non suo stare debet judicio, sed omnia voluntati Dei relinquere.

Quæ Deus sapientissime ac benignissime decrevit, in gratiam nullius mutat (§. 509. *part. 1. Theol. nat.*), nec ipsum quod decrevit, unquam pœnitet (§. 510. *part. 1. Theol. nat.*), nec locum habent in hoc universo decreta ulla temporaria (§. 505. *part. 1. Theol. nat.*). Temere igitur homo staret judicio suo, nisi omnia voluntati divinæ committere veller. Absurdum vero etiam foret desiderare, ut Deus voluntatem suam voluntati nostræ conformet, cum omnia justa & recta sint, quæ Deus fecit in prima rerum creatione, & quæ adhuc facit in earum conservatione ac gubernatione (§. 1072. *part. 1. Jur. nat.*) & Deus rectius judicet, quæ nobis bona sunt, quam nos dijudicare valemus, ipsique competat jus nobis imponendi personam, quam gerere in mundo debemus (§. 413.), immo nec impossibile sit, ut agnoscamus, quam fallax sit judicium nostrum, si putemus Deum nobis non bene providere, nec statu nostro contenti simus (§. 415. *Et seqq.*). Patet itaque, quam ardua supponantur, si quis Deum rite invocare voluerit.

§. 480.

Quoniam qui Deum invocat non suo stare debet judicio de bonorum conservatione & adeptione malorumque Deum & acdepulsione, sed omnia voluntati Dei relinquere (§. 479.), quiescentia qui vero se totum resque suas providentiæ divinæ commit-
tit, tia divina

*in Numinis
invocatio-
nem influen-
te,*

tit, Deo confidit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*) & qui pro certo habet, quicquid a Deo fit, vel permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque iudicio convenienter appetitum & aversionem moderatur, in providentia divina acquiescit (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*); *fiducia in Deum & acquiescentia divina in Numinis invocationem influit, seu, qui Deum invocare vult, ipsi confidere & in providentia divina acquiescere tenetur.*

Invocatio Numinis versatur circa bona conferenda & mala depellenda (§. 1219. *part. 1. Jur. nat.*), quæ etiam obiectum fiduciæ in Deo sunt (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), in quam influit acquiescentia in providentia divina (§. 439.) Deum invocare, ipsi confidere, in providentia ejusdem acquiescere officia erga Deum sunt, quæ urget lex naturæ (§. 1187. 1201. 1220. *part. 1. Jur. nat.*). Ea igitur sibi invicem contrariari nequeunt, sed una eorundem concordia est, concentus unus. Quamobrem qui Deum invocatur, nihil committere debet, quod fiduciæ in Deo & acquiescentiæ in providentia divina adversatur.

§. 481.

*De influxu
amoris ac ti-
moris Dei in
invocatio-
nem.*

Quoniam Deum invocaturus ipsi confidere & in providentia ipsius acquiescere debet (§. 480.), qui vero Deo confidere, consequenter etiam in providentia ipsius acquiescere vult (§. 439.), Deum quoque amare ac timere debet (§. 410.); *Qui Deum invocare vult, eum quoque amare ac timere debet.*

Invocatio Numinis supponit agnitionem non modo bonitatis, sapientiæ & sanctitatis divinæ, verum etiam ceterarum perfectionum divinarum: id quod abunde patet per ea, quæ in anterioribus demonstrata sunt. Deum amare idem est ac perfectione ipsius summa delectari (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*),
Fieri

Fieri ergo nequit, ut Deum in veritate invocet, qui habet animum amore Dei vacuum. Ab amore autem Dei timor filialis inseparabilis (§. 317.). Cum invocatio Numinis lege naturali præcepta sit (§. 1220. part. 1. Jur. nat.) & Deus velit, ut ipsum invocemus (§. 1221. part. 1. Jur. nat.); timor quoque filialis parit sollicitudinem animi, ne Deum invocantes quicquam committamus, quod voluntati ipsius adversum (§. 1177. part. 1. Jur. nat.).

§. 482.

Amor erga alios exigit, ut Deum quoque pro aliis invocemus & ipsi gratias agamus. Cum enim alios amare debeamus tantam nosmet ipsos (§. 619. part. 1. Jur. nat.), animus quoque noster dispositus esse debet ad voluptatem percipiendam ex aliena felicitate, quemadmodum ex propria (§. 633. *Psych. empir.*), consequenter non minus velle debemus, ut Deus in alios bona conferat, quam in nos, & mala depellat ab aliis, quam a nobis, Deumque celebrare non minus ob bona aliis collata, quam nobis, & ob mala ab aliis depulsa, quam a nobis, cumque quicquid boni aliis obtingit, id tanquam proprium spectemus, Deum quoque pro bonis in alios collatis promptam officiorum debitorum præstationem spondere debemus. Quoniam itaque Deum invocat, qui desiderat, ut bona præsentia conservet, futura conferat & mala depellat (§. 1219. part. 1. Jur. nat.)! & gratias eidem agit qui nomen divinum celebrat ob bona nobis aliisque collata, vel mala averfa ac sublata, cum significatione voluntatis præstandi officia debita (§. 1211. part. 1. Jur. nat.); amor erga alios exigit, ut Deum quoque pro aliis invocemus & gratias eidem agamus.

Diximus modo, officiorum, quæ urget lex naturæ, unam esse concordiam (not. §. 480.), ita ut sororio vinculo inter se connectan-

nectantur. Præcipitur ea lege tam amor hominis cujuscunque (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), quam invocatio Numinis (§. 1220. *part. 1. Jur. nat.*), & gratiarum actio (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem tam invocatio Numinis, quam gratiarum actio amorem aliorum excludere nequit. Immo si quis hominem quemcunque alium amat tanquam seipsum, quemadmodum urget lex naturæ (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*); nec fieri poterit, ut Deum saltem pro se invocet atque gratias agat, non vero etiam pro aliis & promiscue pro hominibus omnibus. Ita Deo amorem, qui sincerus esse debet, declarat, ac sese ipsi obedientem præbet. Qui sui saltem rationem habet, alios parum curat, nisi adsint rationes singulares, cur ipsis cupiat; vacuum amore omnium hominum universali adhuc habet animum.

§. 483.

De sermone
expresso &
tacito.

Sermo expressus dicitur, qui verbis clara voce prolatis, ut ab adstantibus percipi possint, constat. *Tacitus* autem vocatur *sermo*, si demissa voce verba proferimus, ut ab adstantibus percipi nequeant, vel in conatu per organa loquelæ formandi verba subsistimus.

Nemo est, qui nesciat, quando loquimur nos non modo verba clara voce proferre posse, sed etiam demissa. Etenim clara voce loquimur, si aliis loquimur; submissa autem, quando loquimur nobis, veluti dum ore profero verba, quæ jam scribo. Quod vero etiam clauso ore, voce summissa per nares protrusa, loqui possimus nobis ipsis conatum tantummodo verba formandi adhibentes, quilibet in se experiri potest. Sermo itaque tacitus duobus modis fieri potest, & mox patebit, si orationem penitus perspicere velimus, ejus differentiam, quam hic exponimus, probe attendendam esse.

§. 484.

Quomodo
uterque se
habeat respec-
tu Dei.

Quoniam in sermone tacito verba saltem proferuntur voce demissa, aut in conatu loquendi saltem subsistimus (§.

§. 283.), Deus autem omnia, quæ fiunt, cognoscit (§. 251. part. 1. Theol. nat.), dum fiunt (§. 939. part. 1. Theol. nat.); Deus non minus cognoscit sermonem tacitum, quam expressum, seu si Deo loquimur, sermo tacitus expresso æquivalet.

Sermo, quo eloquimur verba cogitationes nostras significantia, a voluntate nostra dependet. Deus, qui novit omnes cogitationes nostras, novit quoque omnia verba, quæ ore vel proferimus, vel proferre conamur. Qui novit, Deum esse omni scium (§. 302. part. 1. Theol. nat.); is de eo minime dubitare potest (§. 301. part. 1. Theol. nat.).

§. 485.

Per *Devotionem* intelligimus attentionem ad ea, quæ *Devotio* & cogitamus & loquimur ad Deum precantes: per *Ardorem* ve- ardor pre- ro *precandi* animum affectibus inter precandum commotum. cantis quid

Quando preces fundimus, aut attentionem ad ea, quæ co- gitamus & loquimur, afferimus, aut animum ad ea non attendimus. Nemo dicet eum devote precari ad Deum, qui saltem ore profert verba precantis, de rebus vero prorsus aliis cogitat, aut non intelligit, quid verba sibi velint, aut de veritate eorum, quæ iisdem significantur, minime convictus, aut persuasus est: tum enim sermo ejus nonnisi garritus est (§. 1225. part. 1. Jur. nat.). Quodsi ergo quis non modo attendit ad verba, quæ ore profert, verum etiam ad significatum eorundem, mentem avocans ab omnibus aliis cogitationibus, eum devote ad Deum precari ut dicamus, nemo facile refragabitur, qui perpendit per devotionem denotari mentis statum per actus internos animæ discernendum, consequenter per actus, qui referuntur ad facultatem cognoscendi, cum devotionem distinguere velimus ab ardore precantis, qui refertur ad statum animi per actus appetitus & aversationis discernendum. Ardorem animi in genere definiimus per actum

(Wolffii Ethica Part. III.) Uuuu volun-

voluntatis cupiditate & noluntatis fuga vehementer stipatum (§. 218. part. 2. *Pbil. pract. univ.*) & in ardorem agendi influere ostendimus affectus jucundos, quibus pro datis circumstantiis agentis locus est, molestos vero, qui pro iisdem obtinent, ardorem non agendi (§. 243. part. 2. *Pbil. pract. univ.*). Quamobrem in specie ardorem precantis definimus per animum affectibus inter precandum commotum. Distingvimus itaque statum internum precantis quoad facultatem cognoscendi a statu quoad facultatem apprehendi & averfandi.

§. 486.

De statu animæ precantis ad Deum.

Qui ad Deum precatur, animum attendat ad ea, quæ cogitat & loquitur, necesse est, & ubi attentionem in se desiderari non patitur, animus commovebitur affectibus consideratione illorum concitatis. Qui enim ad Deum precatur internum animæ statum in invocatione Numinis ac gratiarum actione verbis exprimit (§. 1222. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem necesse est, ut nobis probe conscii simus non modo verborum, quæ ore proferimus, verum etiam eorum, quæ iisdem significantur; ne, quando precamur, demus sine mente sonum. Quoniam itaque animum ad ea, quæ cogitamus & loquimur, tum attendimus (§. 237. *Psych. empir.*); si ad Deum precamur, animum attendamus necesse est ad ea, quæ cogitamus & loquimur. Quod erat unum.

Quando ad Deum precamur, ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus, verbis ore prolatis significamus (§. 1222. part. 1. *Jur. nat.*). Enimvero quando Deum invocamus, ut Deus bona præsentia conservet, futura conferat, mala depellat, aut in bonum finem dirigat desideramus (§. 1219. part. 1. *Jur. nat.*), & quando gratias agimus, nomen divinum celebrantes ob bona nobis collata, vel mala averfa ac sublata voluntatem præstan-

standi officia debita significamus (§. 1211. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum consideratione bonorum a Deo acceptorum & malorum a nobis depulsoꝝ concitetur amor (§. 328.) atque gratitudo (§. 377. part. 2. Eth.), & præterea consideratione malorum depulsoꝝ hilaritas (§. 416. part. 2. Eth.), bonorum vero futurorum tam positivorum, quam privativorum, quatenus spectantur tanquam obtentu possibilia, cupiditas (§. 387. part. 2. Eth.), quatenus tanquam a Deo certo obtinenda, cum non nostro, sed Dei judicio stemus (§. 479.), fiducia (§. 384. part. 2. Eth.), ut jam non inquiramus in affectus alios, qui pro substracta materia concitari possunt; si animum satis attendimus ad ea, quæ precantes ad Deum cogitamus & eloquimur, fieri haud quaquam potest, quin variis affectibus inter precandum commoveatur animus. *Quod erat alterum.*

Preces ad Deum fundere possumus vel sine omni attentione, aut saltem non sufficiente, vel cum attentione sufficiente. Illæ veræ non sunt; sed speciem saltem precum mentiuntur. Neque enim invocatio Numinis & gratiarum actio mentalis rite sese habet, aut prorsus deest. Preces autem sine invocatione Numinis & gratiarum actione mentali sunt instar corporis sine anima, qualia *Cartesiani* concipiunt corpora brutorum, quæ pro solis machinis habent: ast invocatio Numinis & gratiarum actio mentalis requirit verba, quorum significatus notus est precanti, & attentionem, vi cujus nobis per eundem, etsi confuse percepti memoriam saltem habeamus, eadem efficiuntur intelligibilia, & sensus certitudinis rerum per ea denotatarum præsens sistitur. Pendent hæc ab recessibus in animis nostris, quatenus nimirum status præteriti influunt in præsentem (§. 72. part. 1. Eth.). Cum in Moralibus virtutes definiantur, quales esse debent, non quales diversis defectibus laborantes in hoc, vel isto subiecto dantur, quæ ex definitio-

U u u u 2

nibus

nibus necessaria consequentia deducuntur, virtutibus tribuenda sunt (§. 349. *Log.*). Nisi hoc notetur, facile contingit, ut experientia iis, quæ demonstrata sunt, repugnare videatur, cum qui veram virtutis formam cognitam atque perspectam habet inde colligat defectum rectitudinis. Quodsi attentio sit se se habet; sive verba spectes, sive eorundem significatum, sive sensum certitudinis; sua veluti sponte concitantur in appetitu sensitivo & aversione sensitiva affectus, qui in voluntatem & noluntatem influentes ardorem precantis efficiunt, nisi tacite influant, quæ considerationem eorum, quibus affectus concitandus, labefactant eidemque vim suam detrahunt. Sed ista impedimenta in demonstrationibus seponimus, & eadem seponenda sunt, quando virtutes in se spectantur, quales esse debent, quemadmodum Mathematicus de motuum regulis agens non attendit resistantiam medii. Atque hæc ratio est, cur experientia moralis ardua sit atque difficilis, & multam requirat circumspeditionem, ne eam cum demonstratione committas.

§. 487.

*An devotio
& ardor
precandi ad
orationem
requiratur.*

Quoniam qui ad Deum precatur, animum attendat ad ea, quæ cogitat & loquitur, necesse est, & animus commovetur affectibus consideratione illorum concitatis (§. 286.), si vero precans ad ea, quæ cogitat & loquitur, attentionem affert & animus affectibus inter precandum commovetur, devote atque ardentem precatur (§. 485.); oratio sine devotione & ardore precandi non concipitur, seu ad precationem devotio & ardor precandi requiritur, ut ea sine his esse nequeat.

Ne quæ oriatur dubitatio, quasi quod hic asseritur experientia parum conveniat, aut ne videatur nimis rigida doctrina nostra; ea repetenda sunt, quæ modo annotavimus (*not.* §. 286.).

§. 286.). In doctrina tenemus rigorem, quem ratio præscribit, ut constet, ad quid adspirare debeamus. Ast quando de praxi hominum virtutem colentium ferendum iudicium rationem infirmitatis habemus & in imputandis defectibus reſtitutionis non obliviscimur eorum, quæ excusationem merentur, aut minimum condonationem. Ita nimirum litamus æquitati sine dispendio veritatis. Rigorem autem nosse non parum interest, ne scilicet videamur attigisse scopum, ad quem contendimus, a quo tamen procul adhuc distamus. Hac enim falsa persuasione impeditur profectus in bono, cujus experimentum quomodo capiamus rigor intime perspectus nos docet. Velim hæc in genere notentur de iis omnibus, in quibus obligatio in nimium extendi videtur. Demonstramus, quid fieri debeat, non vero definimus, quantum valeant hominis vires, quæ cum admodum variant pro diversitate subjectorum & eorum statu, temerarium foret id definire velle, quod in genere definiri nequit. Docet abunde experientia, quam pueriles præcox istiusmodi ausus pariat querelas, & profectui in bono valde inimicas, & non raro in ipsum Deum injurias.

§. 488.

Oratio respectu Dei ad invocationem Nominis & gratiarum An oratio actionem mentalem accedat necesse est. Etenim in colendo Deo respectu Dei omnem facere debemus facultatum nostrarum usum, & dare *fit necessaria.* operam ut plenus sit usus omnium consensus, nullus vero disensus (§. 1162. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum in Nominis invocationem (§. 1219. part. 1. Jur. nat.) & gratiarum actionem mentalem, quæ in cogitationibus subsistit, tantummodo impendatur usus facultatum animæ, nimirum facultatum cognoscendi & appetendi atque averſandi; invocatio & gratiarum actio ad cultum divinum minime sufficit. Quoniam itaque etiam in utramque impendendus est

Uu uu 3

usus

usus facultatis locomotivæ (§. 66. part. 1. *Phil. pract. univ.*), id vero aliter fieri non potest, nisi ubi verbis ora prolatis significamus, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus, insuper jam habitis actionibus externis, quæ ad alia officia ad invocationem Numinis & gratiarum actionem accedentia pertinent, alit sermo, quo ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes, cogitamus, verbis ore prolatis significamus, oratio est (§. 1222. part. 1. *Jur. nat.*); respectu ipsius Dei ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem accedat necesse est.

Ostendimus jam alias, orationem lege naturali præceptam esse (§. 1223. part. 1. *Jur. nat.*), ibidemque refutavimus strictam opinionem illorum, qui orationem, quatenus contradistinguitur invocationi Numinis & gratiarum actioni mentali, superfluum esse contendunt (*not. §. cit.*). Alit hic expressius demonstrandum erat, eam respectu Dei ad invocationem ipsius & gratiarum actionem mentalem accedere debere, ideoque perpetam pro superflua haberi. Neque enim hic sufficit animus saltem attendere ad omniscientiam Dei, verum etiam ad dominium divinum & ad relationem, quam habet homo ad Deum tanquam creatura ad creatorem, qui ob certum finem hoc universum condidit. Tum enim demum intelligitur, quod totus homo cum qua animam, tum qua corpus, Deum colere debeat, ideoque etiam necesse sit, ut ad invocationem & gratiarum actionem accedat oratio. Omnes nimirum facultates, quas Deus homini concessit, in cultum ipsius semper sunt impendendi. Et sic demum cultus divinus sua gaudet rectitudine (§. 79. part. 1. *Phil. pract. univ.*), ad quam nos obligat lex naturæ (§. 789. part. *Phil. pract. univ.*).

§. 489.

Quomodo
oratio pro-

Respectu precantis oratio ad invocationem Numinis & gratiarum
acti-

actionem mentalem accedat necesse est ad juvandam & conservandam moveat devotionem & ad conservandum & magis inflammandum ardorem votionem & precandi. Quoniam sensus attentionem impediunt (§. 238. ardorem *Psych. empir.*) & imaginatio a sensu excitata in attentione impedienda vires suas cum sensu conjungit (§. 242. *Psych. empir.*); animum ad beneficia divina in invocatione Numinis & gratiarum actione ponderanda conservare difficile est, objectis sensibilibus in organa sensoria agentibus & phantasmatis vi imaginationis occasione sensationum suscitatis (§. 104. *Psych. empir.*), cum a beneficiis divinis ad objecta alia avocantibus, aut, si hoc impediri debet, conservationem attentionis saltem difficilem reddentibus. Enimvero quando verbis eloquimur ea, quæ cogitamus, non modo auditu percipimus verba, verum etiam motus organorum vocis aliosque, quos affectus pro conditione eorum, quæ cogitamus, excitant. Et, si vel maxime saltem loquendi conatum adhibemus, non solum hunc conatum sentimus, sed ipsa veluti verba audimus: id quod quivis in se facile experiri potest. Dum igitur non sine attentione loqui consuevimus, sensus a rebus aliis avocatur, & sic animus ad ea, de quibus cogitamus, attentus conservatur. Cumque imaginatio quiescat, nisi a sensu excitetur (§. cit.); nec ullum ab ea imminet periculum attentioni ad ea, quæ cogitamus & loquimur. Quoniam itaque devotio consistit in attentione ad ea, quæ cogitamus & loquimur ad Deum precantes (§. 485.), quando vero ad Deum precamur, seu oramus, ea, quæ ipsum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus; verbis ore prolatis significamus (§. 1222. *part. 1. Jur. nat.*); oratio ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem accedens, quemadmodum accedere debet (§. 486.), devotionem juvat & ad eam conservandam concurrat,

currit, sicque respectu precantis ut accedat necesse est (§. 487.). *Quod erat unum.*

Quando Deum invocamus, animus commovetur affectu amoris (§. 481.), & fiduciæ in Deum (§. 480.), & quando gratias agimus, beneficia divina ponderando (§. 472.) affectus gratitudinis concitatur (§. 377. part. 2. Eth.) & amor in Deum inflammatur (§. 649. *Psych. empir.*), immo pro diversitate eorum, de quibus ad Deum precantes verba facimus, alii concitantur affectus, quos facile agnoscat, qui modum concitandi affectus singulos cognitum atque perspectum habet. Quamobrem cum in oratione verbis prolatis significemus, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus, (§. 1222. part. 1. *Jur. nat.*); animus affectibus commotus influit in ipsam vocem & verborum pronunciationem, ut, quia affectus quilibet conjunctus est cum motu extraordinario sanguinis (§. 611. *Psych. empir.*), cor novum quendam impetum acquirat sanguinem affectui conformiter impellendi, sicque in eo statu conservetur qui affectui convenit, immo affectus ipse magis magisque intendatur: id quod quilibet in se experiri potest, qui ad affectuum conservationem & incrementum animum attendere suevit, etiam extra statum precantis, ut hisce uberius demonstrandis immorari non teneamur. Enimvero in animo affectibus inter precandum commoto ardor precandi consistit (§. 485.). Oratio itaque ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem accedens ardorem precandi conservat & magis inflamat. Quoniam igitur ad precationem ardor precandi requiritur (§. 487.), ad invocationem Numinis & gratiarum actionem ut accedat oratio respectu precantis necesse est. *Quod erat alterum.*

Si ea perpendamus, quæ in propositione præsentè demonstrantur, quanta sit differentia, si in cultum Numinis omnium facultatum usum impendamus, & usus omnium facultatum consentiat, & si hoc minime fiat clarissime perspiciemus. Immo in genere hinc patebit, quod actio recta, in quam usus omnium facultatum impenditur (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*), aliam longe formam induat, quam si defectu quodam adhuc laboret, sive non usui, sive abusui facultatis unius, vel alterius debito. Ardor precandi a devotione dependet (§. 285. 286.). Quamobrem si operam demus, ut devote ad Deum precemur, sua veluti sponte sequetur, ut etiam ardentè precemur. Animi nimirum commotio concitatur consideratione eorum, de quibus in oratione verba facimus. Quando vero devote oramus, omnem ad ea attentionem afferimus, quam offerre possumus, vi demonstrationis partis prioris. Abunde igitur patet, orationem respectu nostri necessario accedere debere ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem, si vel maxime respectu Dei necesse non foret: cujus tamen contrarium jam ostendimus (§. 288.).

§. 490.

Per ipsam naturam humanam ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem seriam oratio accedit. Etenim si Deum serio invocamus & eidem gratias agimus, beneficia divina tam collata, quam conferenda nobis representamus (§. 1211. *part. 1. Jur. nat.*). Constat autem nos tum cogitare verba, quibus illa significantur, &, si seria fuerit invocatio & gratiarum actio mentalis, nos quoque habere sensum certitudinis eorum, quæ cogitamus. Quamobrem cum ideæ vocabulorum singulorum vi imaginationis productæ sint phantasmata (§. 92. 93. *Psych. empir.*), singulis in cerebro respondent ideæ vocabulorum materiales (§. 206. *Psych.*)

*Invocatio
Numinis &
gratiarum
actio menta-
lis seria sine
oratione
non concipi-
tur.*

(*Wolffii Ethica Pars III.*)

Xxxx

rat.

rat.), ex quibus vi structuræ systematis nervosi & structuræ totius corporis nascuntur motus in organis loquelæ, quibus formantur verba, quæ ore proferuntur, nisi conatum formandi reprimimus. Itaque vel clara voce eloquimur verba singula, aut saltem conatum eloquendi adhibemus. Enimvero oratio sermo est, quo ea, quæ Deum invocantes eidemque gratias agentes cogitamus, verbis ore prolatis significamus (§. 1222. part. 1. Jur. nat.). Quoniam itaque respectu Dei perinde est, sive sermo fuerit expressus, sive tacitus (§. 483. 484.), consequenter ad orationem non præcise requiritur expressus; ad invocationem Numinis & gratiarum actionem mentalem seriam per ipsam naturam humanam oratio accedit.

Propositionem hanc ideo addere libuit, ut appareat inanem esse disceptionem, utrum ad invocationem & gratiarum actionem mentalem accedere debeat oratio, nec ne, cum hæc ab illa sit inseparabilis per ipsam naturam humanam, si seria fuerit: id quod luculentius adhuc apparet, si consideremus, invocationem Numinis & gratiarum actionem seriam concipi non posse sine devotione & precandi ardore (§. 485. *Et seqq.*), cum seria non sit, nisi quando convicti vel persuasissimi sumus veritatis eorum, quæ cogitamus. Invocatio Numinis & gratiarum actio sermo mentalis est, cum anima formans ideas immateriales vocabulorum, quales auditu percipiuntur, intra se loquatur, quæ voce eloqui potest homo, usu organorum loquelæ accedente, ut sermoni mentali societur oralis. Notandum nimirum est, nos in demonstratione, quando loquimur de ideis immaterialibus vocabulorum, non tanquam signa, sed tanquam entia absoluta vocabula considerare, qualis auditu percipiuntur, etsi Deum invocans & gratias eidem agens ad significatum attendat necesse est, ne maneant representationes sine mente sonorum, sed ut intelligat, quid per

ea denotetur, & sic illarum complexio evadat sermo mentalis. Qui in Psychologia rationali versatus est, hæc omnia satis intelliget: quæ vero per naturam humanam fiunt, hanc cognitam atque perspectam esse supponunt. Eandem ignorantibus satisfaciunt abunde, quæ de necessitate orationis respectu Dei atque nostri demonstrata sunt, & respectu aliorum in sequente propositione adduntur.

§. 491.

Oratio respectu aliorum necessaria est, si in aliorum præsentia Deum invocamus & eidem gratias agimus. Etenim exemplo nostro alios docere debemus, quomodo Deum invocare eideinque gratias agere debeant, & ut hoc faciant, eos incitare (§. 639. part. 1. Jur. nat.). Per se patet, neminem cogitationes nostras nosse posse, nisi verbis ore prolatis significantur. Quamobrem si nostro exemplo Deum invocantes eideinque gratias agentes aliis prodesse velimus, necesse est, ut, quæ mente volvimus, ea quoque verbis ore prolatis significemus, seu quæ cogitamus eloquamur. Enimvero sermo, quibus ea, quæ cogitamus Deum invocantes eideinque gratias agentes, verbis ore prolatis significamus, oratio est (§. 1222. part. 1. Jur. nat.). Oratio igitur respectu aliorum necessaria est, si in aliorum præsentia Deum invocamus & eidem gratias agimus.

De necessitate orationis respectu aliorum.

Si devote atque ardentem ad Deum precamur, quemadmodum fieri debet (§. 487.), magna vis exempli est. Affectus nimirum non modo verba suggerunt, quibus præsentem animi statum significamus orantes (§. 799. part. 2. Phil. pract. univ.), verum etiam vocem immutant, ut non solum attentio aliorum excitetur, sed & animus similiter commoveatur, nisi singularia adsint impedimenta, quæ in præsentem seponimus, ubi saltem docemus, quid ex oratione in se spe-

X x x x 2

ata

data suat. Quoniam vero adeo manifestum est, nos exemplo nostro prodesse posse aliis orando, ut in dubium revocari minime queat, utut in potestate nostra non sit alios compellere ad eadem sese præbendum; hisce quoque diutius immorari necesse non est.

§. 492.

Derecto affectuum usu orationis fructu.

Oratio nobis insinuat rectum affectuum usum. Quando enim oramus beneficia Dei nobis repræsentamus (§. 1222. 1211. 1219. part. 1. *Jur. nat.*), consequenter amor erga Deum concitatur (§. 228.) & in Numinis invocationem fiducia quoque in Deo (§. 480.) atque timor filialis influit (§. 481.), immo in gratiarum actionem cupiditas præstandi officia debita (§. 1211. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem fieri deinceps nequit, quin de beneficiis divinis & actionibus nostris cogitantes resuscitetur amor in Deum, fiducia, timor filialis, cupiditas præstandi officia debita, una cum aliis affectibus, qui pro diversitate status nostri & actionum nostrarum orando concitabantur (§. 104. *Psych. empir.*). Quamobrem cum rectus usus affectuum in eo consistat, ut rationi subjiciantur (§. 289. part. 1. *Jur. nat.*), sicque cum appetitu & aversatione rationali, seu voluntate atque noluntate ad eundem finem tendant; quin oratio nobis insinuet rectum affectuum usum, dubitandum non est.

Difficillimum omnino est appetitum sensitivum & aversationem sensitivam ad consensum cum rationali reducere, sicque affectus, qui sedem suam in appetitu sensitivo & aversatione sensitiva habent (§. 603. *Psych. empir.*), regimini intellectus, a quo dependet voluntatis & noluntatis determinatio (§. 88. part. 1. *Phil. pract. univ.*), subicere. Quamobrem cum arduum hoc studium facilius devota & ardens oratio, *vi propositionis præsentis*; precum utilitas hinc elucescit. In his autem si nullus

lus notari debet reſtitutionis defectus , habitus præſtandi officia erga Deum acquirere debemus : id quod in dubium vocare nequit , qui , quæ de officiis erga Deum ſatis prolixè jam demonſtravimus , cognovit. Nullum officium erga Deum rite præſtari poteſt ſine agnitione Dei (§. 1.). Quamobrem patet , quanti interſit , ut Deum agnoſcere ſtudeamus , & quantum generi humano noceant , qui agnitionem Dei labefactare non erubescunt. Ad culturam virtutis omnino requiritur , ut appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva cum rationali ad conſenſum reducat , cum ſic tollatur maximum impedimentum (§. 522. 529. 540. *part. 2. Phil. præct. univ.*). Quodſi ergo quis felicitatis cupidus eſt , quæ ſine virtute non acquiritur , nec ab ea ſeungi poteſt (§. 400. *part. Phil. præct. univ.*) ; ei propositio præſens fortiſſimum precandi motivum præbet.

§. 493.

Quoniam ad Deum precantes vel eum invocamus , ut *Orationis* bona præſentia conſervet , futura conferat , vel mala ven-*ſpecies.* tura avertat , periculum imminentis depellat , aut a præſentibus nos liberet , vel denique pro bonis acceptis & malis depulſis eidem gratias agimus , neque Deum tantummodo invocamus eidemque gratias agimus noſtri cauſa , ſed etiam aliorum cauſa (§. 1211. 1212. 1210. 1219. 1222. *part. 1. Jur. nat.*) ; ideo in quatuor ſpecies diſtingvitur oratio. Dicitur autem *ſupplicatio* oratio , qua Deus invocatur , ut malum abſens avertat , aut a præſentibus nos liberet : *Precatio* oratio , qua Deum invocamus , ut bonum præſens conſervet , in futurum bona nobis conferat ; *Gratiarum actio* oratio , qua Deo gratias agimus ob bona nobis collata , vel mala a nobis depulſa ; & *Interpellatio* oratio , qua Deum invocamus , ut aliis bona ſua conſervet & in futurum conferat , mala vero ab iis avertat , aut a præſentibus eos liberet , & pro bonis ipsis collatis,

tis, vel malis ab iisdem depulsis gratias agimus. *Celebratio nominis divini* sicuti ad gratiarum actionem accedit (§. 1211. part. 1. *Jur. nat.*), ita etiam ad quamlibet aliam operationem accedere potest: *per se autem peculiarem orationis speciem non constituit, sed in ea Laus divina consistit* (§. 1204. part. 1. *Jur. nat.* & §. 364. b.)

Monuimus jam alias (*not.* §. 1222. part. 1. *Jur. nat.*); Apostolum orationem distinguere in has quatuor species, 1. Tim. II. V. & *Castalionem* castæ Latinitatis autorem in sua versione easdem quatuor istis nominibus insignire, quas retinere visum fuit. Vulgatus interpres *obsecrationes, orationes, postulationes & gratiarum actiones* vocat: sed nomina hæc instituto præsentis non æque conveniunt ac illa, quibus usus est *Castalio*. Species orationis aliter distingvi nequeunt, quam per objecta, circa quæ versatur. Patet autem ex iis, quæ dicuntur in paragrapho præsentis, quatuor istas species omnem materiam orationis exhaustire,

§. 494.

Formula

*precum sive
orationis & dum.
carum neces-
sitas.*

Formula precum sive orationis sunt orationes ab aliis compositæ, quibus instruimur, quomodo ad Deum sit precandum. Cum non omnes norint per se, quomodo ad Deum precandum sit, nec omnibus succurrant, quæ in qualibet specie orationis, præsertim in casibus specialibus, sint attendenda, quod a posteriori satis constat: *formula precum tam generales, quam speciales a peritis condende sunt in gratiam imperitorum* (§. 609. part. 1. *Jur. nat.*).

Periti hic dicuntur, qui norunt, quænam in singulis orationis speciebus tam in genere, quam in specie consideranda sint & quibusnam verbis aut verborum complexionibus ea exprimenda sint: unde simul patet, quinam imperiti vocentur.

tur. Quamvis enim quis sit artis suæ, quam profitetur, satis peritus; non tamen propterea peritus est artis precandi, sive res spectes, quæ sunt orationis objectum, sive verba, quibus mentem suam exprimere debet ardentem ad Deum precaturus. Quemadmodum vero in omni praxi morali ad docendum alios non satis aptus censetur nisi qui ipse sedulam eidem operam navavit, ut nihil loquatur nisi expertus, quod jàm olim discipulis suis inculcavit *Confucius*, quantum valeat experientia domestica in Moralibus probe expertus; ita etiam qui formulas precandi aliis præscribere vult, non modo nosse debet, quæ de oratione a nobis demonstrata sunt, verum etiam ardentem ad Deum precari ut ipse didicerit necesse est, consequenter habitu præstandi officia Deo debita instructus esse debet.

§. 495.

Quoniam formulæ precum nos instruere debent, quomodo ad Deum sit precandum, consequenter non modo in memoriam revocare ea, de quibus ad Deum precantes cogitare debemus, sed etiam suppeditare verba ad mentem nostram ita exprimendam apta, ut ardorem precandi promoveant (§. 489.); Qui formulas precum componit, verbis uti debet notæ significationis & verborum complexionibus ad concitandos affectus statui precantis convenientes aptis, consequenter abstinentum est a phrasibus, quibus nullam notionem jungere potest qui ad Deum precatur, seu verbis quæ non intelliguntur.

Selectum hunc verborum & phrasum docet Grammatica & Rhetorica rationalis. Multiplici autem ratione in eo peccari solet a formularum precandi conditoribus, præsertim pietatis promposæ cultoribus (not. §. 152.). Non desunt qui sibi persuadent, si centones ex dictis scripturæ confarcinent, ut continuo cum scripturam loqui videantur, quamvis ipsimet verba non intelligant, aut iisdem pro lubitu sensum affingant, aut præ-

præter intentionem autorum sacrorum ad alia prorsus trahant, quam ipsis docere propositum fuit, formulas precum esse omni numero absolutas, aut prorsus divinas. Quasi vero verba scripturæ materialiter consideratæ sint verbum Dei, non vero quatenus significant, quod autor iisdem significare voluit. Quodsi notio ex ipsius intentione ipsis respondens non accedat, sunt sine mente sonus & tanquam litera mortua nullam vim in animum exerunt; si vero alius sensus iisdem affingatur, verba scripturæ non amplius manent, sed verba tua fiunt, quoniam tu significatum iisdem imposuisti & ex sono vocabulum effecisti. Merus autem garricus est, si ad Deum precans loquaris, quæ non intelligis (§. 1225. *part. 1. Jur. nat.*), ipsa lege naturæ in orando prohibitus (§. 1226. *part. 1. Jur. nat.*). Pietatis pomposæ cultores, qui præ aliis pii videri volunt, loquendi formulas inusitatas fingunt a rebus sensibilibus sibi notis desumptas, quibus nulla notio respondet, si demas eam, qua res, a quibus nomina mutuuntur, significantur. Dedimus exemplum in superioribus (*not. §. 152.*). Peccant vero in eo etiam alii, qui, quæ ignorant, per res sibi notas explicare intendunt garientes de eo, de quo sermo esse debet, dum de re prorsus diversa multa loquuntur.

§. 496.

*De materia
formulis
precum con-
veniente.*

Similiter quia formulæ precum alios instruere debent, quomodo ad Deum sit precandum, singulis autem orationum speciebus sua conveniunt objecta, quæ sibi repræsentare debet ad Deum precans (§. 494.); *Qui formulas precum componere vult, perpendere debet, ad quamnam precum speciem formula sit referenda, & ponderare ea, de quibus in illa specie verba ad Deum sint facienda, cumque celebratio nominis divini ad quamlibet orationem accedere possit ac debeat (§. 493.), quamam laudi divina in singulis conveniant, trutinare.*

Qui

Qui ad ea animum attendit, quæ de celebratione nominis divini, de invocatione Dei & gratiarum actione, itemque de oratione demonstravimus, materiam singulis orationum formulis convenientem facile agnoscet. Quamvis enim nonnisi in genere de eadem agamus; generalia tamen nos ducunt ad ea, quæ in casibus specialibus sunt observanda, cum ex adverso generali noticia destitutus ad specialia non sufficientem afferat attentionem, ut facillime negligantur, quæ inprimis perpendenda erant. Quod si vero ea omnia, quæ in antecedentibus demonstrata sunt, rite expendantur, manifestum erit, eum qui formulas precandi aliis præscribere vult, noticia Dei & operum divinatorum, voluntatis quoque divinæ de iis, quæ a nobis fieri vult, instructum esse debere.

§. 497.

In eadem formula diversæ precum species conjungi possunt & De diversis in dato casu conjungi debent. Etenim precum species differunt, *precum spec-* prouti bona considerantur vel tanquam collata, vel *ciebus in ea-* quam conferenda, & mala vel tanquam præterita, vel *tandem formula* quam præsentia, vel tanquam futura, sive hæc jam immi- *conjungen-* neant, sive saltem eventu possibilia spectentur, & utraque *dis.* sive respectu nostri, sive respectu aliorum (§. 493.). Equis vero dubitet, nos posse simul & Deo gratias agere, & eum invocare, ut bona in posterum conferat, ac præsentia conservet, aut eum invocare ut malum, quod metuimus, aut fugimus, avertat, & bona, quibus fruimur, conservet, atque in posterum quoque eorum nos participes faciat, vel ut gratias agamus pro bonis nobis collatis & celebrantes bonitatem, sapientiam atque potentiam divinam precemur, ut a malo præsentis liberemur, vel imminens, aut quod metui poterat, a nobis avertatur, & ita porro? In eadem igitur formula diversæ precum species conjungi possunt. *Quod erat unum.*

(*Wolfii Ethica Pars III.*)

Yyy

Dari

Dari autem casus, in quibus diversæ precum species conjungi debent, unusquisque per se facile animadvertit, qui ad casus obvios animum advertit. Ita in communi periculo, cum Deum etiam pro aliis invocare debeamus (§. 482.), precatio cum interpellatione conjungenda (§. 493.). Similiter si invocatio fuerit generalis, supplicatio, precatio & interpellatio conjungendæ, immo gratiarum quoque actio accedat pro casu emergente necesse est (§. cit.). *Quod erat alterum.*

Species precum non distinguuntur eo fine, quasi semper a se invicem sint disjungendæ; sed ut in casibus specialibus intelligatur, quomodo rite sit precandum, & in aliis, ubi plures species, vel etiam omnes sunt conjungendæ, non ignoretur, quomodo ea, de quibus ad Deum verba facimus, recto sint ordine disponenda: id quod observandum, si devotè atque ardentè precari velimus. Plurimum nimirum confert ad conservandum devotionem & ardorem, si sequentia facile ad se trahant attentionem ab antecedentibus & affectus præcedentes disponant animum ad concipiendum sequentem (§. 485.).

§. 498.

Utilitas formularum precandi.

Formulæ precum in memoriam precanti revocant ea, de quibus cogitandum, si Deum invocare eidemque gratias agere velimus; attentionem ad preces conservant, devotionem & ipsum quoque ardorem precandi promovent. Constat si rerum absentium memoriam habuisse debemus, vi imaginationis non reproduci earum perceptionem nisi vi ejus, quod in præsentis sensu percipimus (§. 104. *Psych. empir.*), ut a sensatione originem ducant omnes mutationes animæ (§. 64. *Psych. rat.*). Quamobrem cum non semper sensationes præsentis tales sint, ut vi legis imaginationis ea precanti in memoriam revocare possint, ad quæ ani-

animum attendere debet (§. 117. *Pfych. empir.*), immo non omnibus satis cognita sint ea, de quibus ad Deum precans cogitare debet, formulæ autem precum nos instruunt, quomodo ad Deum precari debeamus (§. 494.), consequenter ea recensent, de quibus ad Deum precans cogitare debet; eandem in memoriam precanti revocant ea, de quibus cogitandum, si Deum invocare ac eidem gratias agere velis (§. 228. *Pfych. empir.*). *Quod erat primum.*

Enimvero dum formulam precandi legimus sive voce clara, sive demissa, non modo verba auditu percipimus, quatenus pronunciantur, verum etiam visu, quatenus legentes scripta intuemur. Quamobrem cum visus ab objectis aliis avertatur & cum auditu ad perceptionem rei ejusdem concurrat, quo etiam facit perceptio motuum organorum loquelæ, quamvis non clara satis sit; fieri non potest, quin perceptiones eorum, de quibus ad Deum precantes cogitare debemus, nobis sint clariores, quam ceteræ, quæ forsitan ab objectis sensibilibus in alia corporis organa agentibus suscitantur, nec imaginationi sit locus rerum a præsentis scopo alienarum producendi perceptiones (§. 117. *Pfych. empir.*). Quamobrem cum attentio in eo consistat, quod perceptio una in totali contenta ceteris sit clarior (§. 237. *Pfych. empir.*), sensatio vero fortior impedit, quo minus ad debiliorem sumus attenti (§. 238. *Pfych. empir.*), & attentio facilius conservetur, si actus imaginationis impediuntur (§. 241. *Pfych. empir.*); formulæ precum quatenus scriptæ leguntur, attentionem ad preces conservant. Et ubi attentionem conservare consueveris, deinceps quoque si verba saltem ore proferuntur, immo si tacitus saltem fuerit sermo, attentio ad preces conservatur (§. 922. 923. *Pfych. empir.*). *Quod erat secundum.*

Yyyy 2

In

In attentione ad ea, de quibus ad Deum precantes cogitamus, devotio consistit (§. 485.). Quamobrem cum formulæ precum attentionem hanc conservent, ut conservatio tandem in consuetudinem abeat, *per demonstrata n. 2;* eandem devotionem promovent. *Quod erat tertium.*

Denique si quis attentionem ad ea, quæ ad Deum precans cogitat & loquitur, in se desiderari non patitur, animus commovetur affectibus consideratione illorum concitatis (§. 486.). Quamobrem cum formulæ precum attentionem istam conservent *per demonstrata n. 2.* ac præterea ipsa verborum in formulis occurrentium emphasi affectus convenientes concitentur (§. 495.), in animo autem affectibus commoto ardor precandi consistat (§. 485.); formulæ precum ardorem quoque precandi promovent. *Quo erat quartum.*

Ne quis putet, nos formulis precum tribuere vim, quam experientia ipsis controversam facit; notandum est, nos supponere, ut formulæ precum ita conscriptæ sint, quemadmodum conscribi debent (§. 495. 496.), & ut iisdem utatur ad Deum precaturus, quemadmodum uti debet. In Moralibus enim supponimus omnium actuum rectitudinem, ad quam nos obligat lex naturæ (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi formulæ precum rectæ sint, ad attentionem conservandam, sicque ad devotionem & ardorem precandi promovendum aptæ sunt. Per illarum ideo rectitudinem possibile est, ut attentio ad ea, de quibus preces fundens cogitare debet, conservetur & devotio cum ardore precandi promoveatur. Enimvero si quod possibile est ad actum deducendum, ex parte precantis accedat rectus formularum usus. Quamobrem si contingat formulas precum vim istam non exerere, quam ipsis tribuimus; aut eadem deficiunt a rectitudine, aut deficit rectus earundem usus, aut in casu emergente obijciuntur impedimenta, quo minus fiant, quæ hisce absentibus facta fuisset.

fuiſſent. Quodſi ergo quis exprimentum in ſe capere voluerit, quod difficile eſſe in Moralibus jam ſupra notavimus; quæ hic dicuntur, ea probe perpendere debet. Inprimis autem notandum eſt, quod animum recte precandi habere debeat, ad rectam vero precationem diſpoſitus animus eſſe nequeat, niſi ad officia erga Deum præſtanda ſatis fuerit præparatus.

§. 499.

Qui formulis precum uti vult, operam dare tenetur, ut ea intelligat, quæ in genere dicuntur, ad ſe & ſtatum ſuum & ad alios, formulis proprio quibus ad Deum precatur, applicet & ad emphasiſ verborum animum ſit utendum. Etenim formulæ precum nos inſtruere debent, quomodo ad Deum precari debeamus (§. 494.), conſequenter nobis ſuggerere ea, de quibus cogitandum, ſi Deum invocare, vel gratias ipſi agere velimus (§. 1222. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum verba ſint ſine mente ſonus, niſi eidem jungantur notiones, quarum ſunt ſigna (§. 36. *Log.*); ſi verba in formulis precum adhibita nobis ſuggerere debent ea, de quibus cogitandum, quando Deum invocare atque gratias agere volumus, neceſſe eſt cum iis, eaſdem notiones jungamus, quas cum iis conjunxit formulæ autor. Enimvero ſi hoc fiat, verba ipſius intelligimus (§. 117. *Log.*). Quamobrem cum ad Deum precans garrere (§. 1226. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque verba inania proferre non debeat (§. 1225. part. 1. *Jur. nat.*); qui formulis precum uti vult, operam dare tenetur, ut eas intelligat. *Quod erat primum.*

Per ſe patet, formulæ autorem de bonis a Deo conſervandis, collatis & conferendis, itidemque de malis præteritis, præſentibus & futuris, ſive jamjam imminenti-

bus, five eventu possibilibus, quæ sunt materia precum (§. 493.), nonnisi in genere loqui posse, non vero præcise respicere ad personam vel statum orantis, aut ejus, pro quo fit interpellatio. Quamobrem cum qui ad Deum precatur loquatur de bonis vel malis, quæ se aut statum suum, vel alios eorumque statum respiciunt, & ad Deum loquentes vera loqui debeamus, quod nemine invito sumitur; ideo necesse est, ut quæ in formulis precum in genere dicuntur, ea precans ad se & statum suum, vel ad alios, pro quibus ad Deum precatur, applicet. *Quoderat secundum.*

Denique cum emphasis verborum faciat ad concitandos affectus, quod a posteriori notum sumitur, in animo autem affectibus commoto ardor precandi consistat (§. 485.) ad orationem requisitus (§. 487.); qui formulis precum uti vult ad emphasin verborum animum attendere debet. *Quod erat tertium:*

Promovetur quoque ardor precandi, si quæ in genere dicuntur ad nos applicantur, vel ad eos, pro quibus Deum interpellamus. Ista enim applicatione veritatis eorum convincimur, de quibus Deum invocamus & pro quibus gratias agimus. Affectus autem, quos ardor exigit (§. 485.), non concitantur, nisi quatenus certa sunt, aut videntur, quorum consideratione concitantur, cum alias non influant in appetitum & facultatem averfandi: id quod ex omnibus iis manifestum est, quæ de concitandis affectibus demonstravimus in parte secunda Ethicæ, & unusquisque in seipso experitur, qui animum ad affectus attendit, quando in se oriuntur. Garritus vero non modo est formularum recitatio, si verba; quæ proferuntur, non intelliguntur, sed etiam si recitans de veritate eorum, quæ iisdem significantur, quoad se convictus non est. Vide, quæ alias jam annotavimus (*not. §. 1225. part. 1. Jur. nat.*).

§. 500.

Quoniam qui *formulis precum* utitur, operam dare tenetur, ut ea intelligat, quæ in genere dicuntur, ad se & statum suum atque alios, pro quibus Deum interpellat, applicare & ad verborum *emphasin* attendere debet (§. 499.); iisdem *abuitur* qui in nuda recitatione subsistit.

*De abusu
formularum
precandi.*

Non orat, qui formulam precandi saltem recitat, sed garrit (§. 1225. *part. 1. Jur. nat.*). Ponamus enim, cubitum iturum dicere: Tu, Deus, mihi per hunc diem multa bona contulisti; ast ignorare, quænam & qualia sint ista bona: eum ex animi sententia loqui equis dixerit? Aut igitur ad verba ista subsistere & in mentem sibi revocare debet bona, quibus Deus per d'em præteritam se cumulavit, aut eadem referre ad statum præteritum, in quo beneficia Dei expendit. Quamobrem antequam ad preces fundendas accedat, beneficia divina ponderare debet, pro quibus Deo gratias agere decrevit, aut verbis generalibus formulæ substituere debet recensitionem beneficiorum sibi a Deo exhibiturum. Facile hinc intelligitur, quomodo sit procedendum, ut *formulis precandi recte* utamur ad Deum in veritate precaturi, non vero garrituri. Probe autem notandum est quod diximus de relatione verborum, quæ formula precandi suggerit, ad statum præteritum, ne videamur a precantibus exigere, quæ fieri nequeunt. Notandum quoque præterea est, nos haud raro verbis generalibus contentos esse posse, quatenus per status præteritos intelligibilia efficiuntur etiam respectu nostri, vel quatenus futura a Deo flagitamus, ita ut omnia voluntati ipsius relinquamus. Multa autem hic dici poterant, sicuti de aliis quibuscunque, de quibus agimus, si ad particularia descenderemus; sed instituti nostri ratio exigit, ut in generalibus subsistamus, cum tantas ambages non permittat. Nec tantis ambagibus opus est, cum, qui generalia didicerit & ad praxin transferre studet, particularia per se addiscat.

§. 501.

§. 501.

Fructus precum.

Preces obedientiam erga Deum & pietatem promonent, & permansionem in proposito actiones legi naturæ convenienter determinandi roborant. Quando enim preces fundimus, Deum invocamus ipsique gratias agimus (§. 1222. part. 1. Jur. nat.). Enimvero Deum invocare nequit, nisi qui eundem amat & timet (§. 481.), & in timorem Dei gratiarum actio quoque influit (§. 468.). Quamobrem cum Deo lubentissime obediat, qui ipsum timet (§. 325.) & in gratiarum actione obedientiam Deo spondeamus (§. 467.); preces obedientiam erga Deum promonent. Quod erat primum.

Qui Deo obedit, pius est (§. 175.). Quoniam itaque preces obedientiam erga Deum promonent per demonstrata n. 1. pietatem quoque promonent. Quod erat secundum.

Qui Deo obedit, voluntatem suam Deo dat (§. 179.), ita ut voluntas Dei sit ipsi loco voluntatis propriæ (§. 971. part. 1. Theol. nat.), nec actiones liberas suo arbitratu determinet, sed quemadmodum vult Deus (§. 970. part. 1. Theol. nat.), consequenter legi naturæ convenienter (§. 278. part. 1. Phil. pract. univ.). Quamobrem cum preces fundens Deum invocet eidemque gratias agat (§. 1222. part. 1. Jur. nat.), Deum vero qui invocatur etiam timeat (§. 481.), consequenter ad obedientiam Deo debitam impellatur (§. 326.), & qui gratias agit obedientiam Deo spondeat (§. 467.); ad Deum precans propositum habere debet actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 503. part. 1. Theol. nat.). Quoniam itaque precando memoria hujus propositi continuo renovatur ideoque eidem mandatur (§. 179. Psych. empir.), qui vero contra propositum agere non

non vult, ejus semper memor esse debet (§ 432 *part. 2. Phil. præf. univ.*) & ut memor sit, consuetudinem contrahere ad conspectum objecti cujuscunque appetibilis, vel quoties agenda occasio offertur, de actionis cum lege naturæ convenientia vel disconvenientia cogitandi (§ 433. *part. 2. Phil. præf. univ.*); preces permanſionem in proposito actiones legi naturæ convenienter determinandi roborant. *Quod erat tertium.*

Poteramus eadem deducere immediate ex ipsis definitionibus invocationis Numinis & gratiarum actionis &, quæ ad utramque accedit (§. 493.), celebrationis nominis divini, cum omnes isti actus versentur circa beneficia & perfectiones divinas (§. 1204. 1211 1219. *part. 1. Jur. nat.*), quorum consideratione obedientia, pietas & propositum actiones suas legi naturæ convenienter determinandi suscitatur, quemadmodum ex supra demonstratis intelligitur: id quod in eorum gratiam monemus, qui extra systema fructus precum aliis commendare & ad veritatem persuadere volunt. Etenim extra systema recurrendum haud raro est ad principia remota, cum in systemate subsistere possimus in proximis, vel saltem propioribus. Qui vero in systemate versatus est, perpendendo demonstrationes principiorum, facile videt, ad quænam remotiora sit recurrendum. Quodsi quis objiciat, se fructus precum, quos in præſenti ostendimus, percipere non posse; hinc agnoscat, se nondum in veritate ad Deum precari didicisse, sed orationem suam a rectitudine adhuc deficere. Quales autem sint hi defectus, in eos inquirendo agnoscat, qui dependentiam officiorum erga Deum a cognitione viva ejusdem & a se invicem in antecedentibus sufficienter demonstratam cognitam atque perspectam habet.

§. 502.

Status precantis ad felicitatem hominis pertinet. Cum enim *De statu precantis.*
ad Deum precans beneficia divina sibi repræſentet una cum
(*Wolſii Ethicæ Pars III.*) Z z z z per-

perfectionibus divinis (§. 493.), ex perfectionibus autem divinis atque nostris voluptas percipiatur (§. 511. *Pfych. empir.*), quæ tanto major est, quo major fuerit perfectio (§. 516. *Pfych. empir.*), & quo certius agnoscitur (§. 517. *Pfych. empir.*), status autem, in quo voluptas vera perdurat, felicitas est (§. 636. *Pfych. empir.*); status precantis ad felicitatem hominis pertinet.

Magna felicitatis, qua frui poterant, parte se privant, qui preces negligunt. Quibus precatio adhuc molesta accidit, devoto atque ardenter ad Deum precari nondum didicerunt: id quod defectui officiorum erga Deum & per consequens agnitionis vivæ Dei (§. 1.),tribuendum. Omnia officia erga Deum sunt fons felicitatis nostræ, cum animum voluptate vera, ideoque constante (§. 515. *Pfych. empir.*) perfundant. Nemo autem sibi persuadeat, se rite ad Deum precari posse, si ab officiis erga Deum adhuc alienus est. Quo magis proficimus in officiis hisce, eo major quoque erit devotio & ardor precandi, ipsa etiam precum rectitudo. Habemus itaque motivum fortissimum ad Deum precandi, cum ipsa natura nobis insinuet felicitatis cupidinem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 503.

Qualem animum efficiant preces.

Preces animum reddunt quietum & imperturbatum. Qui enim ad Deum precatur, eum invocatur, eidem gratias agit & nomen divinum celebrat (§. 493.). Quamobrem cum Deum invocans ipsi confidere & in providentia ipsius acquiescere debeat (§. 480.), qui vero Deo confidit & in providentia ipsius acquiescit, ejus animus semper tranquillus & lætus sit (§. 442.) & qui Deo gratias agit, beneficia divina agnoscens (§. 472.) sorte sua contentus sit, celebratio autem nominis divini animum imperturbatum & quietum effici-

efficiat (§. 465.); preces animum quietum & imperturbatum reddunt.

Status animi quieti & imperturbati rectius sentitur, quam verbis declaratur. Et qui eundem expertus est, non minus eundem sibi optabit, quam tranquillitatem maris optant navigantes. Quamobrem si iteratis precibus status iste continuo renovetur, tandem fit perennis, & officia erga Deum, quibus indefinenter vacamus, & quæ altas in animo egerunt radices, adversus procillas irruentes eundem tutum præstant.

§. 504.

Preces reverentiam erga Deum exigunt. Precantes enim *De reverentia* sermonem cum Deo conferimus (§. 1222. part. 1. *Jur. nat.*). *adversus* Quamobrem cum Deum revereri debeamus (§. 1183. part. 1. *Deum ad Jur. nat.*); preces reverentiam adversus Deum exigunt. *precandum*

Maxime curandum est, ut, quando cum Deo sermonem *requiritur.* conferimus, eum revereamur. Equis enim est qui nesciat, quam reverenter colloquamur cum iis, qui dignitate nos præcellunt, immo etiam cum aliis quibuscunque, quos suspicere videri volumus? Officium ergo, quod hominibus præstamus, equis denegabit Deo, quem maximi facere, idque actibus externis quibuscunque significare debemus (§. 1181. part. 1. *Jur. nat.*).

CAPUT IX.

De Religione naturali.

§. 505.

Religio naturalis consistit in præstatione officiorum erga Deum & Religio naturalis determinatione voluntatis ad officia erga nos & alios per motus naturales activa ab attributis divinis desumpta cum animo obediendi Deo. quo consistat. Religio enim naturalis est modus colendi Deum, qui ex
ZZZZ 2 prin-

principiis rationis demonstratur (§. 512. part. 2. *Theol. nat.*). Ad cultum vero divinum requiruntur officia erga Deum, quæ lege naturali præscribuntur, nimirum agnitio Dei viva, pietas, obedientia Deo debita, amor Dei, timor filialis, magnificatio, fiducia, acquiescentia in providentia divina, gratitudo, celebratio nominis divini, invocatio & gratiarum actio mentalis (§. 1234. part. 1. *Jur. nat.*), reverentia adversus Deum & oratio (§. 1235. part. 1. *Jur. nat.*). Ad eundem quoque referendæ sunt actiones ceteræ omnes, legi naturæ conformes, consequenter officia erga nos & alios (§. 226. part. 1. *Phil. præf. univ.*), quatenus determinantur per motiva ab attributis divinis desumpta & animo sese Deo præbendi obedientem eduntur (§. 1238. part. 1. *Jur. nat.*). Religio igitur naturalis consistit in præstatione officiorum erga Deum & in determinatione voluntatis ad officia erga nos & alios per motiva ab attributis divinis desumpta cum animo obediendi Deo.

Ostendimus in anterioribus, quænam a nobis observanda sint, ut Deo præstemus officia, quæ ipsi debentur, & pietas, quæ in illorum numero est, exigat ut actiones nostras liberas determinemus per motiva ab attributis divinis & providentia divina desumpta (§. 339. part. 1. *Phil. præf. univ.*), quod quomodo fieri debeat in particulari demonstrabimus in partibus Ethicæ sequentibus, in quibus praxin officiorum erga nos & erga alios tradituri sumus. Obedientia vero Deo præstanda requirit, ut omnes nostras actiones spectemus tanquam officium Deo debitum (§. 173.), consequenter ut edantur animo obediendi Deo. Religio igitur naturalis in tertia hac Ethicæ parte a nobis sufficienter explicatur. Supponitur tamen officia ex Jure naturæ nobis esse cognita & Deum ex systemate Theologiæ naturalis atque Libro naturæ. Quemadmodum religio revelata redit ad credenda & agenda, quorum illa traduntur

tur

tur in Theologia dogmatica, hæc in morali; ita religio naturalis itidem continet scienda & agenda, quorum illa in Theologia naturali, hæc in Jure naturæ & Philosophia morali traduntur. Ea autem differentia est, quod religio naturalis dogmata sua de sciendis & agendis deducat ex principiis rationis, religio autem revelata dogmata de credendis & agendis hauriat ex revelatione divina.

§. 506.

Quoniam religio naturalis consistit in præstatione officiorum erga Deum & ceterorum cum animo obediendi Deo, atque determinatione voluntatis ad eadem per motiva ab attributis divinis desumpta (§. 505.), officia autem hæc (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.), sicuti & determinatio voluntatis ad agendum per motiva ab attributis divinis desumpta lege naturali præscribuntur (§. 251. part. 1. Phil. pract. univ.), eademque lex etiam urget, ut actiones omnes edantur animo obediendi Deo (§. 1165. part. 1. Jur. nat. & §. 173. b.); religio naturalis ipsa lege naturæ præcipitur, consequenter cum lex naturæ sit prorsus immutabilis (§. 142. part. 1. Phil. pract. univ.), Religio naturalis prorsus immutabilis est.

De immutabilitate religionis naturalis.

Fieri itaque nequit, ut per religionem revelatam naturalis tollatur, aut quicquam in ea mutetur; sed tota potius in hæc subsistit, nec quod superadditur illi contradicere potest.

§. 507.

Quoniam religio naturalis lege naturæ præcipitur (§. De univers. 506.), lex autem naturæ ponitur, posita essentia & natura salitate hominis (§. 136. part. 1. Phil. pract. univ.), ideoque omnes inviolabiliter homines obligat; religio naturalis omnium hominum est, quam nemo violare, aut polluere, multo minus tollere debet.

Zzzz 3

Etiq. lii.

Etsi itaque detur religio revelata vera, in ea tamen subsistit religio naturalis integra. Religio igitur revelata superaddere quidem potest, quæ rationi sibi relictae sunt impervia; non tamen, quæ eidem contradicunt, ita ut, quæ urget revelata, faciant ad promovendam naturalem, non vero ad eam tollendam, aut in nonnullis immutandam, quæ ipsa urget. Non tamen inde sequitur, religionem naturalem esse unicam verum religionem, & per consequens omnem, quæ pro revelata vendiratur, tanquam spuriam esse rejiciendam. Quamvis enim ea faciat ad falsas religiones detegendum, quæ perperam pro revelatis venditantur, aut pro lubitu ab hominibus confictæ sunt, & ad pollutum in apicum producendum; non tamen hinc inferri potest, religioni naturali nihil a Deo superaddi posse. Vide, quæ de criteriis revelationis divinæ demonstravimus (§. 451. & seqq. part. 1. Theol. nat.), ne nobis spuria imponi patiamur. Cum nostrum non sit nisi ea tradere, quæ ad religionem naturalem pertinent; nec nostrum est veritatem religionis christianæ defendere, sed eorum, qui inter nos Theologi audiunt.

§. 508.

Quomodo
religio natu-
ralis sit ad-
discenda.

Quicquid de cultu divino ex principiis rationis demonstratur, ad religionem naturalem pertinet. Etenim ea, quæ de cultu divino demonstrantur ex principiis rationis ad modum rationi convenienter colendi Deum pertinent. Quamobrem cum religio naturalis consistat in modo colendi Deum, qui ex principiis rationis demonstrari potest (§. 512. part. 2. Theol. nat.); quicquid de cultu divino ex principiis rationis demonstrari potest, ad religionem naturalem pertinet.

Quando agendum de religione, cultus divinus explicandus est, eaque demonstranda sunt, quæ ad eundem pertinent. Ostendimus jam, in quonam cultus Dei internus & externus consistat, quatenus lege naturali præcipitur (§. 1230. & seqq. part.

part. 1. Jur. nat.). Quamobrem qui religionem naturalem cognoscere vult, ea addiscere debet. Quemadmodum itaque theoriam officiorum erga Deum in Jure naturæ demonstravimus & in Ethica non tractantur, nisi quæ ad praxin spectant; ita quoque theoria religionis naturalis continetur in Jure naturæ, quæ vero ad praxin referuntur, in Ethica tradenda sunt. Ast cum religio naturalis consistat in præstatione officiorum erga Deum & in determinatione voluntatis ad officia erga nos & alios per motiva ab attributis divinis desumpta cum animo obediendi Deo (§. 505.), praxin autem officiorum erga Deum ac præsertim pietatis, quæ in omnia officia erga nos & alios influit, in anterioribus explicaverimus, de influxu autem pietatis in officia erga nos & alios suo loco in specie acturi sumus; de praxi cultus divini pauca solum superaddenda, ubi de religione naturali agitur.

§. 509.

Cultus privatus dicitur, quo unusquisque solus per se colit Deum. Quamobrem cum Deus in omnibus actionibus colendus sit (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*), & ad cultum Dei pertineant omnia officia erga Deum (§. 1234. *part. 1. Jur. nat.*), quæ ad nullum certum tempus restringi per se patet; *cultus privatus ad certum tempus non restringitur, seu lege nature nullum determinatur tempus cultui divino impendendum*, consequenter si quo tempore cessandum sit ab omni labore alio, ut Deum rite colere discas, aut possis, veluti ut Deum agnoscas, aut preces ad eum fundas, id unusquisque pro lubitu determinare potest.

Cultus igitur privatus nullos supponit dies festos, sed quilibet pro lubitu, sicuti sibi visum fuerit, tempus cultui divino impendendum determinare potest, prouti nimirum commodum sibi visum fuerit & alia negotia permittunt. Religionis naturalis est, ut hominis tota vita sit cultus divinus continuus (§. 1253. *part. 1. Jur. nat.*), quatenus nimirum Deus colendus in omnibus actionibus (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*).

Cul-

Cultui itaque privato nullum certum tempus ratio assignat. Vult Deus ut ipsi obediamus (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*), id-eoque etiam satisfaciamus officio, quod status noster exigit, in quo ipso providente constituti sumus (§. 430.). Quamobrem privatus cultus, quatenus eidem soli impendendum est aliquod tempus, ad certum tempus restrictus non est.

§. 510.

De ceremoniis in cultu privato.

Quoniam cultu privato unusquisque solus per se Deum colit (§. 509.), natura autem unicuique homini competit jus in usum suum ceremonias cultus divini instituendi (§. 1250. *part. 1. Jur. nat.*); in cultu privato quilibet ceremonias pro libitu instituere potest, prouti ad eum promovendum commode sibi videntur (§. 447. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

Obligati sumus ad ceremonias aptas in cultu divino privato instituendas (§. 1249. *part. 1. Jur. nat.*); sed jus ex obligatione nascitur eas, prout commodum visum fuerit, instituendi.

§. 511.

Cultus Dei publicus & domesticus.

Si plures in eodem loco cohabitantes conjunctim Deum colunt, *Cultus divinus publicus* dicitur. Differt ab eodem *domesticus*, etsi in multis cum eo conveniat, si paterfamilias cum suis Deum conjunctim colit. *Cultus tam publicus, quam domesticus legi naturæ convenit* (§. 1241. 1242. *part. 1. Jur. nat.*).

Ad cultum publicum requiritur locus publicus, in quo cultus divini celebrandi causa convenitur, destinatum tempus conventibus hisce impendendum, ordo, quo omnia peragenda sunt. De his disponere in statu civili ejus est, cui jus circa sacra competit (§. 458. & *seqq. part. 8. Jur. nat.*); si familiarum supponantur segreges, quæ sine imperio civili vivunt, standum est eo, de quo fuerit conventum. In cultu domestico eorundem determinatio pendet a voluntate patrisfamilias.

lias. Non vero hic progredimur ultra ea, quæ ad religionem naturalem pertinent, sepositis iis, quæ ex religione revelata deducuntur. Hic enim saltem quæritur, quid fieri debeat, ut exercitium religionis naturalis vigeat. Neque vero existimandum est, quasi tractatio hæc inutiles sit, ubi religio revelata usu recepta. Cum enim per eandem non tollatur naturalis, fieri quoque non potest, quin multa, quæ de exercitio religionis naturalis ex principiis rationis demonstrantur, ad exercitium quoque religionis revelatæ applicari possint, quamvis etiam fieri possit, ut in gratiam hujus quædam non modo sint addenda, quædam etiam immutanda. Sed horum discussionem tantquam a foro nostro alienorum Theologis relinquimus. Habent vero ea, quæ de cultu divino publico respectu religionis naturalis demonstrantur, hunc usum, ut ad defendendum cultum Dei publicum, qualem exigit religio revelata, adversus irreligionarios nostri seculi adhiberi possint.

§. 512.

Ad cultum Dei privatum requiritur præstatio omnium officiorum Quenam ad cultum Dei, sive ad cultum internum, sive externum spectent; cultum privatum vero & domesticum sermo, quo præsentis de Deo & officiorum, quæ ipsi præstandis, atque officiis erga se & alios propter Deum observandis instruuntur, orationes & cantationes, reverentia adversus Deum & ceremoniarum ordinarum observantia. Religio enim naturalis consistit in præstatione officiorum erga Deum & determinatione voluntatis ad officia erga nos & alios per motiva ab attributis divinis desumpta cum animo obediendi Deo (§. 505.). Quamobrem cum non minus cultus internus, quam externus lege naturæ præcipiatur (§. 1231. part. 1. Jur. nat.), qui Deum rite colere vult, non modo satisfacere debet officiis, quæ pertinent ad cultum Dei externum, verum etiam ad internum. Quoniam itaque cultus Dei privatus est, quo quis

(Wolffii Ethicæ Pars III.) A a a a a so-

solus Deum colit (§. 509.), determinatio autem voluntatis suæ ab unoquoque pendet; ideo ad cultum Dei privatum requiritur præstatio omnium officiorum erga Deum, sive ad cultum internum, sive externum spectent. *Quod erat unum:*

Enimvero quoniam determinatio voluntatis alterius non est in potestate tua, quod per se patet; si plures Dei colendi causa conveniant, nemo præsentium efficere potest, ut alius simul præsens quoque satisfaciat officiis ad cultum internum spectantibus, sed hoc unicuique relinquendum. Quamobrem cum in cultu publico & domestico plures conjunctim Deum colere debeant (§. 511.), satisfaciendum saltem est officiis, quæ ad cultum Dei externum spectant, quamvis interni causa celebretur externus, & quilibet naturaliter obligetur, ne internum ab externo separet (§. 1231. part. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum ad cultum Dei externum pertineat docere alios, quinam sit Deus, quænam sit ipsius de actionibus nostris determinandis voluntas, quomodo sit colendus, & eos adhortari, ut Deum colant, quæque his gemina sunt (§. 1241. part. 1. *Jur. nat.*); ad eundem quoque reverentia erga Deum, celebratio nominis divini & oratio (§. 1237. part. 1. *Jur. Jur. nat.*), itidemque hymnorum cantus (§. 1248. part. 1. *Jur. nat.*) & ceremoniarum observantia pertineat (§. 1249. part. 1. *Jur. nat.*); ad cultum publicum & domesticum requiritur sermo, quo præsentibus de Deo & officiis ipsi præstandis, & officiis erga se atque alios propter Deum observandis instruuntur, requiruntur etiam orationes & cantationes, reverentia adversus Deum & ceremoniarum ordinarum observantia.

Non confundendæ sunt duæ quæstiones, quæ inter se differunt, ne in perversam sententiam trahatur propositio præsens. Alia nimirum quæstio est, num qui Deum colere vult, acquirat

acquiescere debeat in cultu externo, an vero cum interno conjungendus etiam sit necessario internus: alia vero, num cultus publicus qua talis absolvatur istiusmodi actibus, qui tantummodo spectant ad cultum externum. Quæstio prior utique neganda; posterior vero affirmanda. Perversa omnino opinio est, quæ plerorumque animos occupavit, quasi Deum satis colant, si cultui publico intersint & ea faciant, quæ ad cultum externum spectant, de interno parum solliciti, nec in privato, nisi eundem prorsus negligant, ultra externum progrediantur. Cultus externus sine interno pro cultu divino non habendus, sicuti corpus sine anima homo non est. Quamobrem etiam Deum minime colit, qui cultui publico interest, est in solo externo acquiescit. Enimvero quæ in cultu publico sunt, cum nonnisi in actibus externis consistere possint, neque enim suis cogitationibus unus prodesse potest alteri, ad cultum nonnisi externum spectant & cultus publicus, iudemque domesticus in externo per se terminatur.

§. 513.

Quoniam in cultu publico præsentibus instruuntur de Deo & officiis ipsi præstandis, atque officiis erga se & alios propter Deum observandis (§. 512.); qui cultui divino intersunt, addiscunt ea, quæ ad Deum rite colendum & recte vivendum scitu necessaria sunt, aut quæ jam norunt in memoriam ipsis revocantur atque inculcantur, consequenter cum eorum semper memores esse debeamus, si Deum rite colere & ad voluntatem ipsius omnes nostras actiones componere velimus, cultus divinus internus & recte vivendi studium promovetur. Immo cum ad cultum publicum etiam requirantur orationes & cantationes una cum reverentia adversus Deum, & unus alteri exemplo esse possit, quomodo devote & ardentem ad Deum precari atque eundem revereri debeamus, & cantus inprimis hymno-

*De utilitate
cultus publi-
ci.*

Aaaaa 2

mno-

mnorum attentionem excitant & conservant, affectus concitant & ea, de quibus agunt, facilius atque tenacius memoriæ infigunt, & hoc etiam in aliis tantum audientibus præstant (§. 1245. part. 1. Jur. nat.); qui cultui divino intersunt, eorum animus, nisi ipsimet sibi desint, ad devotionem & ardorem precandi (§. 485.), immo & ardorem recte agendi Deumque in omnibus actionibus colendi disponitur (§. 218. 243. part. 2. Phil. pract. univ.), sicque propositum Deum in omnibus actionibus colendi & recte agendi tenax & constans efficitur (§. 224. part. 2. Phil. pract. univ.).

Non dubito fore multos, qui existimaturi sunt, nos de cultu divino publico prædicare utilitatem, quam inde sperari non posse quotidiana experientia loquatur. Sed hi erunt, qui de cultu divino publico statuunt ex eo, quod sit, non quod fieri debet. In philosophia morali supponimus eum esse, qualis esse debet, ita ut a rectitudine sua non deficiat, sed tam docentes & sacra administrantes, quam audientes & orantes atque cantantes officio suo satisfaciant. Utriusque igitur partis vitio accidit, ut cultus publicus ea utilitate destituatur, quam habere poterat ac debebat. Habent sermones sacri suam rectitudinem, habent etiam orationes & hymni, habent actus quicunque alii ad cultum divinum publicum requisiti, & unusquisque præsentium, dum agit quod suum est, ut recte agat curæ habere debet. Ab hac rectitudine pender utilitas cultus publici, ac idem quoque intelligitur de domestico. Quid igitur mirum videtur, si deficiente rectitudine deficiat quoque utilitas? Ceterum ipsa hæc utilitas cultum divinum publicum commendat & ut in eo omnia recte peragantur nos incitare debet.

§. 514.

*Quenam in
Concione ad*

Sermo, quo in cultu divino publico de Deo & voluntate ipsius instruuntur præsentés, Concio dicitur.

*Concionem
igi-*

igitur ad populum habiturus, quæ de Deo scitu necessaria docere & populum ba-
 officia inde resultantia inculcare debet. Ut omnia recte intelli- benda requi-
 gantur, notiones eorum distinctas menti præsentium insinuare (§. 89. rantur.
 117. Log.), aut veritatis eos convincere, aut ea, quæ dicuntur,
 saltem ad veritatem persuadere & errores, qui assensum morari
 poterant, refutare tenetur (§. 982. 1017. Log.), utendumque est
 hebetiorum causa reductione veritatum universalium ad sensum com-
 munem (§. 422. part. 1. Eth.). Cumque ad officia colenda
 sint incitandi & præparandi, ut iisdem satisfacere studeant,
 non vero saltem nosse sufficiat, quid sit faciendum, quid
 non faciendum, proponenda quoque sunt motiva actionum com-
 mittendarum & omittendarum, media item atque signa rectitudinis
 actionum, exponenda sunt impedimenta & modus, quo tolluntur,
 demonstrandus (§. 10. part. 1. Eth.). Denique cum ad persua-
 dendum & animum commovendum atque attentionem con-
 servandam faciat ars oratoria, quæ hunc sibi finem proposi-
 tum habet, & cujus vim experimur; qui concionem ad populum
 habet, oratorio more scite verba facere debet.

Paucis hic indicavimus, quales esse debeant conciones in
 cultu Dei publico. Quamvis vero in religione naturali gra-
 dum sistamus, consequenter etiam cultum divinum &, quæ
 in eo habentur, conciones non ultra eam extendamus; facile
 tamen videmus, eadem quoque ad conciones Christianorum
 applicari posse, immo deberi. Etenim in his quoque agitur
 de credendis & agendis, retinentur ea, quæ ad religionem
 naturalem pertinent, & superadduntur, quæ revelata sibi pro-
 pria habet. Usus, quos Apostolus prædicat de scriptura di-
 vinitus inspirata, seu verbo Deo revelato 2. Tim. III. 16. va-
 lent etiam de verbo Dei, quod continetur in Libro naturæ
 (not. §. 457.) & quod nobis a Deo per rationem revelatur
 via demonstrationis (not. §. 290. part. 1. Theol. nat.). Diver-
 sus modus, quo verbum Dei nobis manifestatur, non variat

utilitatem ejus, cum semper maneat unius ejusdemque Dei verbum de se ac voluntate sua nos instruente. Et si quis ea perpendit, quæ de concionibus ad propagandam religionem naturalem requisitis diximus, facile animadvertet, in iisdem usus istos attendi, utur opus non sit, ut semper omnium simul in eadem concione ratio habeatur. Sed de his & aliis particularibus in præsentis disertius dicere nostrum non est, cum non tradamus methodum concionandi, sed saltem in genere observemus, quænam ad concionem rectam requirantur, unde methodus concionandi deduci poterat. Quodsi quidam fuerint, qui oratorium dicendi genus in concursionibus damnant, affectarum dicendi genus, aut abusum artis oratoricæ in concionibus cum recto ejus in iisdem usu damnant, a quo omnis procul abest affectatio & ostentatio.

§. 515.

Quænam in hymnis componendis eadem observanda sunt, quæ de compositione formularum precum ostendimus. Etenim hymni quoad componendis ob- materiam cum oratione, seu precibus conveniunt (§. 1246. servanda. part. 1. Jur. nat.), ideoque etiam cum precibus eundem habere debent usum. Quamobrem cum formulæ precum ita sint concinnandæ, ut usus iste obtineri possit; quæ de compositione formularum precum ostendimus (§. 494. & seq.), ea quoque in hymnis componendis observanda.

Consultum utique est, ut in usum cultus divini publici componantur hymni a peritis, nec pro lubitu a quovis immutentur, neque ipsorum numerus in infinitum augeatur, si quidem utilitate, quam habere debent ac poterant, destitui non debent. Quamobrem probare non possumus morem illorum, qui præpostero pietatis, an vanitatis studio hymnos in cultu divino publico utiliter receptos temere negligunt & alios satis incaute iisdem substituunt, a quibus eandem utilitatem frustra expectes, quasi vero qui singularitatem quandam in religione

asse.

affectat, novis quoque hymnis sacra magis turbare, quam antiqua conservare debeat; sed ne videar a scopo recedere, gradum sisto, nec plura addo.

§. 516.

Cantationes apprime convenient cultui divino publico. In De cantatione publico enim cultu multi conjunctim Deum colere debent (§. 511.). Quamobrem cum omnes simul, quotquot præsentes fuerint, cantare possint, ita ut nemo turbet alterum, sed omnes uno quasi ore Deum celebrent & invocent, eademque gratias agant (§. 1244. part. 1. Jur. nat.); cantationes cultui divino publico apprime conveniunt.

Cantationis hymnorum mira vis est ad commovendum animum, præsertim si multi simul cantent & hymni vi numeri, cui alligantur verba, & rythmorum multo facilius & tenacius memoriæ infixantur, quam preces sermone soluto conceptæ. Atque ita animus ad Deum pie colendum disponitur: id quod in cultu divino publico maxime intenditur. Plurimum quoque ad commovendum animum confert melodia textui consentiens: consentit autem textui, si cum verbis ad concitandum eundem affectum concurrat. Quando itaque posthac verba memoriæ subeunt, confusa quoque quædam status illius, qui erat cantantis, perceptio oritur, qualis relinquatur in sedato animo, postquam affectus, quo commovebatur, deflagravit. Atque sic status præteritus in præsentem utiliter influat. Hæc quoque ratio est, cur hymnos in cultu publico receptos non temere immutandos esse volumus (§. 515.). Quoniam hymni a precibus non materialiter, sed saltem formaliter differunt (§. 1244. 1246. part. 1. Jur. nat.); tot dantur hymnorum species, quot preceum (§. 493.), & diversæ species in eodem hymno pro re nata conjungi possunt & in dato casu conjungi debent, quemadmodum diversæ preceum species in eadem formula. Condi equidem possunt etiam

iam hymni mere historici, qui sola factorum recensione absolvuntur; sed præterquam quod saltem tacite contineant laudem divinam, quam non satis attententi minime advertunt, ad cultum tamen divinum scitu necessaria memoriæ firmiter infigunt, ut ideo perperam a nonnullis proinutilibus habeantur, aut cultui divino parum convenire existimentur. Hymnos ad Deum celebrandum compositos cultui divino convenire nemo in dubium vocare potest, cum ad celebrandum nomen divinum obligemur (§. 1205. part. 1. *Jur. nat.*), ideoque celebratio nominis divini tam mentalis, quam oralis ad cultum divinum pertineat (§. 1234. 1235. part. 1. *Jur. nat.*).

§. 517.

An cultus divinus, quem funduntur, hymni cantantur & ceremoniæ institutæ observantur, rationi conformis est. Quod in cultu divino publico, quem præligio naturalis scribit religio naturalis, haberi debeant conciones, ad Deum fundendæ sint preces, cantandi hymni & ceremoniæ institutæ observandæ, ex principiis rationis directe demonstravimus (§. 512. b. & §. 549. *Log.*). Enimvero quod directe demonstratur, id rationi conforme est (§. 486. *Psych. empir.*). Cultus itaque divinus, in quo habentur conciones, preces ad Deum funduntur, hymni cantantur & ceremoniæ institutæ observantur, qualem præscribit religio naturalis, rationi conformis est.

Non differt cultus divinus, qualem exigit religio naturalis, a cultu publico Christianorum. Quamvis enim accedat sacramentorum administratio, fides quædam superaddit, quæ ratio ignorat. Ceremoniæ signa sunt (§. 442. part. 2. *Phil. pract. univ.*), sunt vero etiam signa sacramenta. Atque hæc continentur sub ceremoniis institutis. Enimvero signa hæc fiunt sacramenta; quatenus sanctificant hominem, seu Deum

Deus per ea nobis confert gratiam, ut ideo dicantur signa exhibitiva, quæ nimirum id exhibent, quod significant. Quamobrem fides sacramenta elevat supra ceremonias, ut non sint meri ritus significativi. Cultus itaque divinus, quem præscribit religio naturalis, cum eo, quem exigit revelata præconvenit, in quantum illa in hac subsistit, aut ampliatur, quatenus fides superaddit rationi impervia. Quod de ceremoniis diximus, idem valet de concionibus, precibus & hymnis, si materiam spectes, cum sciendis accedant credenda & per hæc quoque agenda ampliuntur & augmententur. Atque hinc patent limites inter philosophiam & Theologiam, & quomodo religio naturalis in concordiam reducat cum revelata. Ceterum ex iis, quæ de sacramentis dicta sunt, liquet posse ritum profanum converti in sacrum & tunc mutari speciem. Novimus enim baptismum fuisse ritum non divinitus, sed voluntate humana institutum, quo Judæi proselytos sacris suis initiabantur. Christus vero eundem convertit in sacramentum novi fœderis. Hoc probe notandum est, non modo contra irreligionarios, qui sacramenta rident, propterea quod quoad formam externam iidem sint cum ritibus humanis jam antea usitatis, quam religio christiana introducta, sed & contra eos, qui ritus in cultu publico christianorum non tolerandos statuunt, quod similes observaverint Gentiles, itemque contra eos, qui religioni revelatæ derogari putant, si cultus ceremonialis convenire ostendatur cum ceremoniis Gentilium, veluti cum cultus ceremonialis Judæorum ab Ægyptiis derivatur a *Spencero* de Legibus Hebræorum. Nimirum ceremonia talis non est, nisi in quantum est significativa, seu ponitur in genere signi (§. 442. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Quod si ergo significatio mutetur, non erit amplius eadem ceremonia, sed prorsus diversa, & si Deus superaddat vim sanctificandi, seu gratiam conferendi, non erit amplius ceremonia, sed sacramentum. Aut satis prolixè de ceremoniis jam alias egimus (§. 442. & seqq. part. 2. *Phil. pract. univ.*). Videantur inprimis a nobis annotata (not. §. 470 part. 2. *Phil. pract. univ.*).

(Wolffii *Ethica* Pars III.)

Bbbbb

§. 518.

De necessitate ceremoniarum in religione.

Religio ceremoniis carere nequit. Etenim religio est modus colendi Deum (§. 512. part. 2. Theol. nat.). At quo- tiescunque verendum, ne aut in presenti ejus obliviscaris, cujus in cultu divino meminisse debes, aut in posterum propositi alicujus, quod in eodem inculcatur, non recorderis, dum ejusdem memor esse debes, ceremonias in cultu divi- no externo instituere obligamur (§. 1249. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem religio ceremoniis carere nequit.

Utilitatem ceremoniarum non agnoscunt, qui ad earum significationem animum non attendunt, sine quo tamen ceremoniæ non sunt, sed actus mere physici, sicuti vocabulum non est, nisi per significationem, qui ipsi tribuitur, & quo remoto merus quidam sonus est. Omnes mutationes in anima a sensatione originem ducunt (§. 64. Psych. rat.). In homine igitur per sensibilia excitandi sunt actus interni. Quamobrem eum ceremoniæ in rebus sensibilibus consistant, quæ vi signi- eatus ipsis attributi actus internos excitant (§. 442. part. 2. Phil. pract. univ.); cultus internus, qui actibus internis animæ ab- solvitur (§. 1230. part. 1. Jur. nat.), per ceremonias promo- vetur. Nec in eo deprehenditur, quod absolum sit, cum sic in cultum divinum omnium facultatum usus impendatur, quemadmodum fieri debet (§. 79. part. 5. Phil. pract. univ.). Inepre quidem provocant ad exemplum primorum christianorum, apud quos vixit cultus internus, cum externus omni splendore careret, quem postea nactus est. Status enim ipso- rum, quamdiu sub magistratu gentili vivebant, prorsus diver- sus erat ab eo, qui postea evasit, cum imperatores christia- nam religionem amplecterentur. Quod tum vexarum metus continuus operabatur, id postea vi ceremoniarum erat obti- nendum. Visitam & ipsi sunt ceremoniis, in quantum status ipsorum vel permittebat, vel exigebat. Ipsa autem experi- entia

entia docet, quantum algeat cultus externus in consortium trahens ipsum internum, si fuerit ceremoniis denudatus, nisi calamitates suppleant defectum ceremoniarum, sicuti apud primos Christianos. Accenferi ceremoniis potest Musica in cultu divino publico usus, de quo ex notione ceremoniarum statuendum. Musica autem tum ponitur in genere signi non modo artificialis, veluti quando significat magnificationem Dei celebrandi, aut magnitudinem beneficiorum perpendendorum, verum etiam naturalis, quatenus animus disponitur ad suscipiendos affectus, qui vel ad ardorem precandi requiritur, vel quibus commoveri debet animus ad concionem, vel alios actus sacros attendendus. Qui putant animum a cultu interno avocari, dum homines ceremoniis toti inhærent, quasi in his totus cultus divinus consistat; abusum cum usu confundunt & hunc propter illum tollendum esse perperam contendunt. Tollendus abusus, retinendus usus: id quod fiet, si ceremoniarum significatus iis, quorum interest, explicetur & inculcetur, quemadmodum fieri debet (§. 457. part. 2. *Phil. pract. univ.*), iisdemque recte uti advescamus.

§. 519.

Religio est iustitia erga Deum. Consistit enim religio in *De iustitia*
præstatione officiorum erga Deum (§. 505.). Enimvero *erga Deum.*
qui officia erga Deum præstat, id Deo præstat, ad quod
præstandum ipsi obligatur (§. 224. 226. part. 1. *Phil. pract.*
univ.), consequenter quod suum est (§. 923. part. 1. *Jur. nat.*).
Quoniam ea virtus iustitia est, qua alteri præstat, quod
suum est (§. 926. part. 1. *Jur. nat.*); religio iustitia erga Deum est.

Ostendi etiam potest hoc modo. Religio est modus colendi Deum (§. 512. part. 2. *Theol. nat.*), ut ideo religiosus sit, qui omnia ad cultum Dei pertinentia diligenter pertractat, prouti jam a *Cicerone* observatum est. Vult Deus

Bbbbbb 2

ab

ab hominibus coli (§. 1121. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum ipsi competat jus obligandi hominem ad actiones suas juxta voluntatem ipsius determinandas (§. 986. part. 1. Theol. nat.); jure suo ab hominibus exigit, ut colatur. Quoniam itaque Deum colens jus suum tribuit (§. 921. part. 1. Jur. nat.), justus vero erga Deum est, qui jus suum eidem tribuit (§. 926. part. 1. Jur. nat.), religio est justitia erga Deum.

Dixit jam *Cicero* religionem esse justitiam erga Deum. Spectatur autem hic religio subjective, quatenus virtus est, consequenter voluntas constans & perpetua Deum colendi, quem admodum coli vult (§. 328. part. I. Phil. pract. univ.). Et religionem tanquam virtutem non solum considerat *D. Thomas*, sed etiam virtutem specialem a ceteris distinctam probat, quia est justitia erga Deum. Atque hoc nomine quoque in Ethica de religione agimus, ubi exponimus virtutes, quibus praxis officiorum erga Deum continetur. Non vero obstat, quod singuli habitus præstandi officia erga Deum peculiares virtutes sint. Attendendus enim est respectus, quo officia ista præstantur, nimirum quod considerentur tanquam debitum, quod solvendum Deo est, ut ipsi detur, quod suum est, & ut debitum exhibeatur honor tanquam Deo soli competens.

§. 520.

De injustitia.

Quoniam religio justitia erga Deum est (§. 519.); neglectus & contemptus religionis injustitia erga Deum est, consequenter qui religionem tollunt athei & deistæ (§. 516. 564. part. 2. Theol. nat.), injusti erga Deum sunt.

Cum sædum vitium censeatur injustitia erga homines, quam omnes abominantur; sædissimum utique vitium existimari debet injustitia erga Deum. Ut igitur neglectus & contemptus religionis turpitudine intrinseca agnoscat, probe considerandum est, quod sit injustitia erga Deum. Atque hoc inprimis

mis pendere debent, qui cum curæ habeant, ne iniusti sint erga homines, non tamen verentur iniusti esse erga Deum.

§. 521.

Qui superstitionem vitare vult, sibi caveat a falsis de Deo & providentia divina opinionibus. Omnis enim superstitio ex falsis de Deo & providentia divina opinionibus nascitur (§. perstitutionem. 1255. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem si quis superstitionem vitare vult, a falsis de Deo & providentia divina opinionibus sibi cavere debet.

Regnavit superstitio in cultu Deorum apud Gentiles. Ecquis vero est, qui nesciat, omnem ipsorum superstitionem enatam esse ex falsis, quas foverunt de Diis & providentia divina opinionibus. Quodsi Deum verum agnovissent & recte de eo & providentia ipsius sentire didicissent, in superstitionem minime incidissent. Observatur hodiernum superstitio apud gentes barbaras, quæ tanto absurdior, quanto absurdiores de Deo sovent opiniones. Quodsi vero error de Deo & providentia ipsius probabilitatem quandam præ se fert, ut veritatis speciem mentiatur; a superstitione quoque alieni non sunt, qui alias satis sunt prudentes. Maxime autem superstitionem alunt præjudicia a prima pueritia hausta, quippe quæ difficillime eradicantur, cum veritates innatæ videantur, quoniam non amplius meminimus, cur iisdem assensum dedimus, & undenam sit, ut, si ea vel convicti rationibus missa facere velimus, quandam repugnantiam in nobis percipiamus. Cum innumera sint istiusmodi præjudicia & falsæ de Deo ac providentia ipsius opiniones; actus quoque superstitiosi tot sunt, ut infinitum campum ingrederetur, qui omnes recensere veller. Quamvis vero superstitio larius extendatur ultra actus ad cultum divinum relatos, consequenter non directe respiciant opiniones, quas de Deo & provi-

dentia divina habemus; si tamen in rationes actuum superstitionum inquirimus, eas indirecte ad illas opiniones referendas esse patebit. Superstitiosa omnino est chiromantia. Ratio ejus proxima est, quod lineamenta manuum sint signa factorum hominis. Cum vero à providentia divina fata hominis dependant, nec lineamenta esse eorum causas pateat; tacite supponitur Deum per lineamenta significare voluisse, quæ de fati hominis decrevit; quam esse falsam de Deo opinionem non diffitebitur, qui quod precario sumitur ad errorem alium defendendum, nec ex iis, quæ de Deo vere agnoscuntur, deduci potest, pro vero non admittit. Immo divanantes vulgo res, quas attendunt, non considerant, tanquam signa, sed tanquam principia cognoscendi, quasi a Deo ita facta sint, ut futura contingentia inde agnosci possint: qui sane error alios multiplices involvit, quos discutere operæ pretium non existimamus. Extenduntur nimirum istiusmodi prædictiones ultra ordinem naturæ a Deo constitutum. Huc referuntur consultationes per sortem: huc etiam pertinet, si effectus producendus intendatur per causas, quæ talem producendi virtutem naturalem non habent. Quamvis enim in istiusmodi non statim unicuique obviis sit error veritati eorum oppositus, quæ de Deo & providentia ipsius agnoscuntur, accuratius tamen inquirenti apparet, nec circa eandem rem in omnibus idemprehenditur, prouti hæc, vel alia opinione mens fuerit imbuta. Sed nostrum jam non est de omnibus superstitionum speciebus disertius dicere, sive ex errore de Deo & providentia divina satis manifeste, sive occulto fluant.

§. 522.

An superstitio sit vitium.

Superstitio omnis vitium est. Etenim a Deo prohibita (§. 1256. part. 1. Jur. nat.), consequenter superstitionius actiones suas contraria ratione determinat, quam lege naturali præscribitur. Quamobrem cum habitus actiones suas contra-

tra-

strata ratione determinandi, quam lege naturali præscribitur, vitium sit (§. 322. Part. 1. Phil. pact. univ.); superstitio omnis vitium est.

Cum superstitionum ingens admodum numerus sit, nec in singulis statim appareat, quomodo honori Dei detrahatur; vitium quoque hoc frequentissimum est. Patet nimirum ex modo dictis (not. §. 521.), eodem non solum infici cultum Dei publicum, sed maxime privatum eumque internum, veluti dum per sortem divinare volumus futura, quorum scientiam Deus sibi solus reservavit, aut ut Deus per sortem nobis manifestet, quid fieri debeat, ad quod perpendendum nobis dedit rationem & quod ratione assequi minime valeamus providentiæ suæ relinqui vult.

§. 923.

Qui persona quadam, vel re quacunque alia magis delectatur, Quando bonam Deo, aut eandem majoris facit, quam Deum vel etiam ei-mines idolodam magis confidit, quam Deo; idololatricam committit. Idem in-latriam com-telligitur etiam de seipso. Cum enim Deum super omnia ama-mittant.
re debeamus (§. 1172. part. 1. Jur. nat.); nulla quoque per-sona, nec re quacunque alia magis delectari debemus, quam Deo (§. 1171. part. 1. Jur. nat.). Deum quoque ma-ximi facere debemus (§. 1181. part. 1. Jur. nat.), consequen-ter personam nullam, nec rem quancunque aliam majoris, quam Deum. Similiter Deo confidere debemus (§. 1186. part. 1. Jur. nat.), eventus dubios providentiæ ipsius totos relin-quentes (§. 1192. part. 1. Jur. nat.), nullis vero hominibus, vel rebus aliis nimium confidere (§. 1196. part. 1. Jur. nat.), quasi in bonis consequendis, vel malis arcendis nullæ sint providentiæ divinæ partes (§. 1195. part. 1. Jur. nat.). Quam-obrem cum in præstatione illorum officiorum erga Deum
cul-

cultus divinus consistat (§. 1234. *part. 1. Jur. nat.*); qui persona vel re alia quacunque magis delectatur, quam Deo, aut personam, vel rem quancunque aliam majoris facit, quam Deum, aut denique hominibus, vel rebus aliis magis confidit, quam Deo, cultum divinum exhibet entibus, quæ Deus non sunt. Enimvero idololatriam committit, qui cultum divinum exhibet entibus, quæ Deus non sunt (§. 1258. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui persona, vel re quacunque alia magis delectatur, quam Deo, aut personam, vel rem quancunque aliam majoris facit quam Deum, vel etiam hominibus aliis magis confidit, quam Deo, idololatriam committit. *Quod erat unum.*

Perinde vero esse, si quis cultum Deo debitum præstet aliis personis, si sibi metipsi, per se patet, ideoque pars altera ulteriori probatione non indiget. *Quod erat alterum.*

Equidem in significatu strictiori idololatra est, qui falsos Deos, vel idola instar Dei colit (§. 1258.), ea nimirum officia iis præstans, quæ vero Deo debentur; significatus tamen latior facile ad illum reducitur. Etenim si quis cultum Deo debitum præstat homini cuidam, cum eum colat instar Dei, tacite fingit eum esse Deum, qui non est. Quoniam enim officia, quæ Deo debentur, dependent ab attributis ipsius, quæ creaturæ nulli communicari possunt, facile tribuuntur homini, quæ soli Deo propria sunt. Atque ita homo fingitur esse Deus, consequenter qui eum instar Dei colit, falsum Deum colit. Idem eodem modo intelligitur de re quacunque, cui honor exhibetur, qui Deo competit. Immo eodem quoque modo idem intelligitur de nobismetipsis. Nolumus jam hoc docere expressius, cum suo loco de cultu idololatriæ sui ipsius & hominum rerumque aliarum quæ tenenda sunt ostensuri sumus, quando praxin officiorum erga nosmetipsos & erga alios demonstrabimus. Ex hisce vero, quæ hic dicuntur, haud obscure intelligitur, non adeo raram esse etiam inter nos, qui verum Deum confitemur, idololatriam,

§. 524.

§. 524.

Si idololatria Gentilium, seu falforum Deorum cultus vitandus, Medium verus Deus agnoscendus & pro certo habendum, eam unum esse, a quo tandi idolumundus est creatus, conservatur ac gubernatur. Etenim si quis agnoscit latrariam Genverum Deum, cum sit incorporeus (§. 83. part. 1. Theol. nat.) tilium. & invisibilis (§. 89. part. 1. Theol. nat.); rem nullam in hoc universo visibilem finget esse Deum. Et quoniam novit Deum esse spiritum perfectissimum (§. 387. part. 1. Theol. nat.), intellectu perfectissimo & voluntate perfectissima gaudentem (§. 168. 386. part. 1. Theol. nat.), non entia invisibilia finget esse Deos, quæ ad instar hominum concipiuntur. Cum vero etiam pro certo habeat Deum verum esse unum, & ab eo solo mundum esse creatum, & conservari ac gubernari (§. 1106. part. 1. Theol. nat.); is non finget entia plura, a quibus mundus factus sit atque conservetur & inter quæ gubernatio mundi sit divisa. Quoniam itaque nec ens ullum, quod in hoc mundo visibili existit, pro vero Deo habet, nec Deos sibi pro lubitu fingit; fieri quoque non potest, ut falsis Diis eum præstet cultum, qui soli Deo vero convenit, consequenter ut idololatriam committat. Quare si idololatria Gentilium, seu falforum Deorum cultus vitandus, verus Deus agnoscendus & pro certo habendum, eum unum esse, a quo mundus creatus est & conservatur ac gubernatur.

Non est quod excipias, Hebræos habuisse notitiam veri Dei & novisse Deum non esse nisi unum & ab eo solo mundum hunc esse factum & gubernari, hoc tamen non obstante falsos coluisse Deos more gentium vicinarum. Immo ipsum Solomonem, qui sapientior cunctis hominibus prædicatur, 1. Reg. IV, 31. jam senem a cultu veri Dei ad idololatriam defecisse. Etenim quod Hebræos in genere attinet, notandum est, aliud omnino esse habere notitiam veri Dei, aliud veritatis eorum, quæ de Deo vero agnoscuntur, convictum aut
(*Wolffii Esbica Pars III.*) Ccccc ad

ad veritatem persuasissimum & unitatis semper memorem esse atque animum ad eam attendere, ne ab ea ad alia, quæ offert occasio, avertatur. Ac inprimis notanda est vesana gentes vicinas imitandi libido, quæ animos eorum ita occupavit, ut quasi in naturam abierit. *Solomo* vero, qui septingentas habuit uxores quasi reginas & concubinas trecentas, easque alienigenas, quæ falsos Deos colebant, & ardentissimo amore iisdem copulatus est, ab ipsis a vero Numins cultu ad idololatriam Gentilium se abduci passus est. Cum enim mulieribus magis delectaretur, quam Deo, idololatriam committere cepit mente a Deo ad mulieres conversa (§. 523.). Et cum ex ardentissimo amore, quo iisdem copulabatur, nasceretur studium ipsis placendi (§. 652. *Psych. empir.*); ne displiceret, una cum ipsis deos ipsarum coluit.

§. 525.

Quomodo Si quis sibi cavere vult, ne officium soli Deo debitum præstetur idolohominibus, vel rebus aliis; agnoscere tenetur, ea esse talia, quæ sololatria subli Deo convenire possunt, & Deum nolle, ut officium sibi debitum tilis. præstetur homini cuidam, vel creaturæ cuicunque. Si quis enim novit, quænam officia Deo debeantur, atque agnoscit ea esse talia, quæ soli Deo convenire possunt; is quoque agnoscat absurdum ac vanum esse homini, aut creaturæ cuidam præstare officium, quod Deo debetur. Quamobrem cum nemo absurda velle possit, quæ talia esse agnoscit, neque inanem operam sumere, si eam a se sumi persuasus est, id quod quilibet in seipso experiri poterit, ut demonstrationi ulteriori supersedere possimus; si quis novit, quænam officia Deo debeantur, & agnoscit, ea soli Deo convenire, ea quoque homini, vel creaturæ cuidam alii præstare minime volet, consequenter si præterea novit, Deum nolle ut hoc faciat (§. 1261. part. 1. *Jur. nat.*), tanto facilius ab hac idololatria sese abstinabit. Quodsi ergo quis sibi cavere vult

vult ne officium soli Deo debitum præstet hominibus, vel rebus aliis; agnoscere tenetur, ea esse talia, quæ soli Deo convenire possunt, & Deum nolle, ut officium sibi debitum præstetur homini cuidam, vel creaturæ cuicunque.

Equidem de præcavenda idololatria hac subtili, qua officia Deo debita præstantur hominibus, aut creaturis aliis, multa adhuc dicenda forent, si ex instituto de hoc argumento jam ageremus, præsertim cum sese tacite insinuet in animos hominum, quemadmodum exemplum *Solomonis* docet (not. §. 524.); quoniam tamen in tractatione de praxi officiorum etiam se atque alios specialia occurrunt, ad hanc idololatriæ speciem referenda, ea suo loco reservanda sunt. Ceterum me vel tacente intelligitur, supponi in præsentī propositione, ut verus Deus & debita officia agnoscantur, & animus in genere dispositus sit ad eadem ipsi præstanda atque inprimis ad obediendum ipsi, seu faciendum, quod ipse vult. Neque enim in quolibet actionum genere omnia deduci possunt a principiis, quasi semper ab ovo sit exordiendum: sed cum in systemate omnia inter se cohæreant, in anterioribus tradita præsupponenda sunt sicuti in theoria, ita etiam in praxi. Et casu sic ferente tacite quoque supponuntur.

§. 526.

Idololatria species superstitionis est. Idololatra enim falsis Deis *An idololatria sit species superstitionis.* vel idolis, vel enti cuidam, quod Deum esse non opinatur, cum præstat cultum, qui soli Deo convenit (§. 1258. part. 1. Jur. nat.). Quamobrem cum fingat Deos, qui non sunt (§. 1257. part. 1. Jur. nat.), vel saltem tacite instar Dei sibi repræsentet hominem, aut creaturam quandam aliam (not. §. 523.); idololatria originem ducit ab erroribus de vero Deo & providentia ipsius. Quamobrem cum actiones per erroneas de Deo & providentia divina opiniones determinatæ superstitio sint (§. 1255. part. 1. Jur. nat.); idololatria species quædam superstitionis est.

Cccccc 2

Ideo

Ideo cultus idololatriæ Gentilium vocatur superstitiosus, etiam in quantum consistit in officiis vero Deo debitis, non vero tantummodo in actionibus absurdis, quarum nulla ratio ex attributis, divinis reddi potest, sed quæ iisdem potius repugnant. Idololatriam vero, quæ committitur, quando officium quoddam Deo debitum præstatur homini, vel creaturæ cuidam alii, errorem quandam de Deo vel providentia ipsius tacite involvere, acutius inquirenti patebit & suo loco a nobis ostendetur (*not. §. 525.*).

§. 527.

An idololatria vitium sit.

Quoniam idololatria species quædam superstitionis est (§. 526.), superstitio autem omnis vitium est (§. 522.); idololatria quoque vitium est. Cum idololatria omnis lege naturali prohibita sit (§. 1262. *part. 1. Jur. nat.*); eam esse vitium eodem modo ostenditur, quo superstitionem vitium esse demonstravimus (§. 526.).

Quoniam idololatra in ipsum Deum peccat, facile agnoscitur, idololatriam esse vitium gravissimum, omnesque actus idololatriæ peccata gravissima.

§. 528.

Turpitudointrinfeca idololatriæ.

Idololatra Deo invito aufert quod suum est. Etenim cultum Deo debitum defert diis falsis, aut idolis, vel hominibus & creaturis aliis (§. 1258. *part. 1. Jur. nat.*), cum tamen is nolit cultum sibi debitum exhiberi enti cuidam alii non Deo (§. 1260. *part. 1. Jur. nat.*), & ne hoc fiat, ipsa lege naturæ prohibeatur (§. 1259. *part. 1. Jur. nat.*). Aufert igitur Deo invito, quod suum est.

Idololatra Deo aufert honorem, qui ipsi debetur, & dat alii, cui non debetur, similis ei, qui rem furto ablatam domino dat alii, cui dare volupe fuerit. Hinc igitur agnoscitur turpitudointrinfeca. Turpitudinem hanc probe perpendere debemus, ut nobis caveamus ab idololatria subtili, in quam admodum facilis est prolapsio. Eam agnoscere nequit, qui Deum non agnoscit, aut de existentia ipsius dubitat, intime autem non perspicit; nisi

nisi qui officia ipsi debita cognita & perspecta habet, & quod ipsi soli convenient agnoscit, Deusque jure suo eadem ab homine exigat. Nihil vero horum est, quod non in antecedentibus a nobis luculenter fuerit demonstratum.

§. 529.

Mundo frui dicitur, qui rerum in hoc universo usum in se- Quinam
licitatem suam vertit. Quamobrem cum felicitas sit status, *mundo frui*
in quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Psych. empir.*); *qui mun-*
do fruitur, voluptate perpetua permulcetur.

Per animos hominum si non omnium, saltem plerorumque pervasit opinio, se esse in hoc mundo ut eodem fruantur, frui autem se arbitrantur, si ex rerum in hoc universo usu voluptatem percipiant, & tunc se felices arbitrantur, quando voluptate perfunditur animus. Ducit huc ipse appetitus naturalis felicitatis (§. 224. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Ast cum plerique inhiant ea, quæ sensus hilarant; seum mundo frui arbitrantur, si oblectationem a sensibus petant, quamvis non omnes iisdem delectentur. Contingit ideo plurimos habere opinionem, quasi religio obstat, quo minus mundo fruamur, ac propterea religio vel contemnitur, vel in consuetudinem cultus externi vertitur. Nostrium igitur esse arbitramur, hunc errorem evertere, ideoque ostendere, quando mundo revera fruamur.

§. 530.

Qui consideratione rerum in hoc universo Deum agnoscere & Quomodo
officia, quæ nascuntur ex agnitione Dei, eidem præstare studet; *mundo fru-*
do fruitur. Cum enim Deus condiderit hoc universum, ut *mur.*
summam perfectionem suam patefaceat (§. 629. *Theol. nat.*);
rebus in hoc universo utimur, quemadmodum vult Deus, si
earum consideratione ipsum agnoscimus. Enimvero cum ex
antea demonstratis pateat, consideratione perfectionum divi-
narum nos commoveri ad officia erga Deum præstanda, & eo-
rundem præstatione nos reddi felices, ut animo quieto, imper-
Cccccc 3 tur-

turbato & læto constanter sumus; qui Deum consideratione rerum in hoc universo agnoscit & officia, quæ ex agnitione Dei viva nascuntur, eidem præstat, usum rerum in hoc universo in felicitatem suam convertit. Quamobrem cum mundo fruatur, qui hoc facit (§. 529.); mundo fruitur, qui consideratione rerum in hoc universo Deum agnoscere & officia, quæ nascuntur ex agnitione Dei viva, eidem præstare studet.

Brevitatis causa ex anterioribus non sigillatim citamus, quæ in demonstratione sumuntur, cum anteriora perspecta habere debeat, qui vi demonstrationis præsentis convinci voluerit. Usus primarius rerum in hoc universo animam respicit, quæ felicitatis subiectum est. Corpus enim non sui, sed animæ causa conservandum. Ostendemus autem suo loco rerum genuinum usum corporis conservandi causa nobis concessum, & in quantum oblectamenta sensuum sint innoxia, nec repugnent felicitati, de qua jam nobis sermo est.

§. 531.

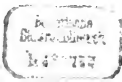
Quod in religione manens mundo fruatur.

Quoniam mundo fruitur, qui consideratione rerum in hoc universo Deum agnoscere & officia, quæ nascuntur ex agnitione Dei viva, eidem præstare studet (§. 530.), in præstatione autem officiorum erga nos & alios per motiva ab attributis divinis desumpta cum animo obediendi Deo religio naturalis consistat (§. 505.); si in religione naturali manemus, mundo fruimur.

Paradoxum hoc videbitur plurimis. Ast hi erunt, qui religionis naturalis notionem satis adæquatam minime habent, & præiudiciis occæcatam mentem possident, de quibus apertius dicemus suo loco.

F I N I S.

CON-

CONSPECTUS

TOMI III.

PHILOSOPHIÆ MORALIS,

SIVE

ETHICÆ

DE

VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS
PRAXIS OFFICIORUM ERGA DEUM
CONTINETUR.

CAPUT I.

De Agnitione Dei, imprimis a posteriori,

pag. 1-

CAPUT II.

De Pietate & ejus oppositis,

201.

CAPUT III.

De Obedientia Deo debita, & inobedientia,

294.

CAP.

Conspectus.

CAPUT IV.

De Amore & dilectione Dei atque charitate, 353.

CAPUT V.

De Timore Dei filiali atque servili, 478.

CAPUT VI.

De Reverentia adversus Deum & Irreverentia, 528.

CAPUT VII.

De Fiducia in Deo & Acquiescentia in Providentia divina, 579.

CAPUT VIII.

De Celebratione Nominis divini & oratione, 663.

CAPUT IX.

De Religione naturali, cultu divino privato & publico, 737.

FINIS CONSPECTUS.

INDEX

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM IN QUO NUMERI PARAGRAPHS DENOTANT.

A.

Alepſia atheorum notata, 94.
Acquiſcentia in providentia divina num
ſit peculiaris virtus, 436. *ejus media,*
423. 434. 454. *impedimentum,* 443.
quomodo tollatur, 444. *influxus in*
celebrationem nominis divini, 464.
in fiduciam in Deo, 439. 440. *in*
Numinis invocationem, 480.
Acquiſcentis in providentia divina cha-
raſter, 437.
Acquiſcentia in ſeiſpo, qua fruitur pie-
tatis cultor, quomodo concitetur,
143. *pietatis ſtimulus eſt,* 144.
Actiões noſtræ quomodo ſpectandæ,
ſi Deo obedimus, 173. *cum ſenſu*
officii Deo debiti committendæ, 174.
Actiõnum humanarum & nature har-
monia quando detur, 120.
Ætas mundi num cognosci poſſit, 58.
Æternitas Dei quomodo cognoscat,
56. *incomprehenſibilitas ejus quo-*
modo agnoſcat, 57.
Affectuum rectus uſus quomodo pre-
cando nobis inſinuetur, 492.
Agnitio Dei num in ſcientia conſiſtat,
7. *num quæ eſt a poſteriori, ſcien-*
tiam prærequirat, 8. *quomodo eſſi-*
(Wolſii Ethicæ Pars III.)

ciatur certa, 106. *quomodo amabi-*
lis, 258. *quomodo ab hebetioribus*
acquirenda, 71. 72. *quomodo in*
unione cum Deo promoveatur, 295.
qualis ad concitandum amorem Dei
requiratur, 223. *quod hominem*
maxime deceat, 75. *quod ingens*
hominis bonum ſit, 76. *quod ad vir-*
tutis ſtudium, 78. *ad ſcientiam re-*
quiratur, 78.
Agnitio Dei ex ſeiſpo dux ad amorein
Dei, 220.
Agnitionis Dei neceſſitas ad officia ipſi
præſtanda, 1.
Agnitionis Dei neglectus impedi-
tum generale præſtandi officia Deo
debita, 2.
Agnitione ſui quidnam Deus intendat,
74.
Amare quid propter ſe & propter aliud
quomodo diſſerat, 139.
Amor Dei num qua affectus ſit virtus, 273.
quo tendat, 234. *qualem cogniti-*
onem præſupponat, 223. *num ab a-*
gnitione Dei ſeparari poſſit, 240.
quod beneficiõrum divinarum con-
ſideratione concitetur, 228. *quo-*
modo quotidie renovetur, 229.
quando non deſinat, 267. *quomo-*
D d d d do

Index rerum præcipuarum.

- do langvescat & deleatur, [263.](#) quomodo cavendum; ne dubitatione de Deo diminuatur, [264.](#) quod cum natura humana conveniat, [252. 270.](#) quid conferat ad felicitatem nostram, [251.](#) quod nobis infinuet rerum terrestrium contemptum, [255.](#) quod ingignat notionem veræ voluptatis, [254.](#)
- Amor Dei* quando in rudioribus ardentior, [226.](#)
- Amor Dei ob beneficia* in quo consistat, [230.](#) an sub amore complacentiæ contineatur, [231.](#)
- Amoris Dei media*, [218.](#) & seqq. motivum, [232.](#) signum, [257.](#) impedimenta, [259. 261. 263.](#) quomodo hæc tollantur, [262. 265. 266.](#) effectus, [268. 269. 271.](#)
- Amoris Dei gradus* unde pendeant, [224.](#) obtentu possibilis maximus quomodo obtineatur, [225.](#)
- Amoris Dei influxus* in celebrationem nominis divini, [464.](#) invocationem Numinis, [481.](#) fiduciam, [410.](#) reverentiam, [280.](#) omnium officiorum præstationem, [338. 239.](#)
- Amor Dei in nos* quotendat, [233.](#)
- Amor personarum & rerum* ne sit major amore Dei, quomodo præcaveatur, [222.](#)
- Amor pietatis* quomodo concitandus, [140.](#)
- Animus laudandi* ad laudem divinam requisitus, [367.](#)
- Animus purus* quando in dilectione Dei, [246.](#)
- Animus summissus.* Definitio, [382.](#) quomodo significetur, [382.](#) an ad reverentiam requiratur, [383.](#)
- Animus tranquillus & latus.* Definitio, [441.](#) mediam, [442.](#)
- Appetitus sensitivus* quomodo ad consensum cum rationali reducatur, [242.](#)
- Ardor obediendi* quando præmio accendatur, [212.](#) ejus utilitas, [215.](#)
- Ardor pietatem colendi* quomodo accendatur, [142.](#)
- Ardor precandi.* Definitio, [485.](#) an ad orationem requiratur, [487.](#) quomodo orando promoveatur, [489.](#)
- Argumentum pro existentia Dei a posteriori* quomodo ad captum communem reducitur, [21. 22.](#)
- Argumenta infirma* pro existentia Dei allata num sufficiant ad eam negandum, [84.](#)
- Aseitas Dei* quomodo agnoscat, [59.](#)
- Aseitas mundi* num sit absurda, [85.](#)
- Astronomia* intellectui divino cognoscendo infervit, [24.](#)
- Atheorum ablepsis* notata, [91.](#)
- Atheorum hypothesis* de ortu mundi absurda, [26. 87.](#)
- Atheus* in propria principia peccat, [84.](#) pietatem pro figmento habet, [125.](#) num seors esse possit, [353.](#) num sit qui argumenta infirma & viriosa pro existentia Dei allata refutat, [83.](#)
- Atheus*

Index rerum precipuarum.

Asheus Deum blasphemans quomodo redarguendus, 284.
Atheismus quomodo præcavendus, 92. quodnam contra eum præsidium optimum sit, 93. pietatem tollit, 127. 129. quando ad impietatem viam sternat, 127. cur plerosque ad eam seducat, 128. num licentia vivendi commendetur, 91. quomodo hoc evitetur, 130.
Atheismi affectatio ob acuminis gloriam quomodo reprimatur, 94.
Atheismi disseminatio contra hypotheseos ipsorum atheorum est, 97.
Atheismi odium timore Dei concitatum, 333.
Attributorum divinarum incomprehensibilitas num sufficiat ad dubitandum, vel negandum existentiam Dei, 88.
Attributorum divinarum influxus in determinationem actionum humanarum notitia ad pietatis exercitium requisita, 107. unde haurienda, 108.
Aversio a Deo. Definitio, 274. continet neglectum amoris Dei, 274. unde oritur, 275. 279. num charitas cum ea consistere possit, 276. quomodo præcaveatur, 277. 280. quid de Deo norum supponat, 278. an sit species idololatriæ, 281. num cum inobedientia conjuncta, 282.
 B.
Beatitudinis divina quomodo reddamur participes, 293.
Beneficia divina quomodo agnoscan-

tur, 474. num eorum consideratione amor Dei concitandus, 228.
Blasphemia charitati opposita, 283. forte sua non contenti & in malum incidentis, 285.
Blasphemia cordis, oris, operis. Definitio, 286. *directa & indirecta*, ibid.
Bona ab hominibus in nos collata quomodo faciant ad bonitatem Dei agnoscendam, 44. quæ nobis sint, Deus rectius judicat, quam nos, 413.
Bonum quinam lubentissime faciat, 250.
Bonitas Dei quomodo agnoscenda, 41. 43. & seqq. quomodo ex malis immixtis, 418. ex prohibitione culpæ cognoscatur, 421. quomodo intimius perspiciatur, 473.
Bonitas Dei obedientiam nostram remunerantis, 182.
Bonitatis divina magnitudo, 47. incomprehensibilitas, 48. inscrutabilitas quomodo agnoscat, 49.

C.

Cantatio cultui divino publico maxime convenit, 316.
Celebratio nominis divini quænam cognita præsupponat, 456. num sit virtus, 461. quando cum gratiarum actione jungatur, 466. ejus materia unde petenda, 457. & seqq. restitudo, 462. effectus, 465.
Celebrationis divinae formulæ ab aliis præscriptis quomodo utendum, 463.
Ceremoniarum ad religionem necessitas, 518.
 D d d d d 2

Chari-

Index rerum præcipuarum.

- Charitas in Deum.* Definitio, [241.](#) media & effectus, [242.](#) num sit virtus peculiaris, [272.](#) gratiarum actione promovetur, [470.](#) cum amore Dei indivulso nexu cohaeret, [243.](#)
- Charitatis causa* quomodo voluntas & noluntas generaliter determinanda, [249.](#)
- Cogitationes nostras* esse Deo perspectas quomodo agnoscatur, [52](#)
- Concio.* Definitio, [514.](#) quænam ad eam requirantur, [514.](#)
- Confidentia nimia de Deo* an sit vitium, [453.](#) unde oriatur, [450.](#) remedium contra eam, [451.](#) motivum eam abjiciendi, [452.](#)
- Conscientia timentis Deum* qualis esse debeat, [335.](#)
- Contemptus eorum*, quos pietate se angel. lere quis putat, [155.](#)
- Contemptus rerum terrestrium* quomodo nobis inignatur, [255.](#)
- Contenti statu nostro* quod esse debeamus, [427.](#)
- Corporis formam aliam* num quis homo habere potuerit, [431.](#) querelæ de ea absurdæ, [432.](#)
- Corruptio particularis voluntatis & noluntatis* non obstante bonitate ejus, [167.](#) quomodo præcaveatur, [168.](#)
- Creature irrationales* quomodo laudent Deum, [398.](#)
- Cultus divinus*, quem requirit religio naturalis, num sit rationi conformis, [517.](#)
- Cultus domesticus.* Definitio, [511.](#) num legi naturæ conveniat, [511.](#) quænam ad eum requirantur, [512.](#)
- Cultus privatus.* Definitio, [509.](#) num ad certum tempus restrictus, [509.](#) quænam ad eum requirantur, [512.](#) num ceremoniæ in eo adhibendæ, [510.](#)
- Cultus publicus.* Definitio, [511.](#) an legi naturæ conveniat, [511.](#) quænam ad eum requirantur, [512.](#) ejus utilitas, [513.](#)
- Cupiditas pietatis consequenda, conservanda & perficienda* quomodo concitanda, [141.](#)
- Cura eventus Deo* relinquenda, [423.](#) quænam eo fine consideranda, [414.](#)
- Cura nimia* ne noceant amoris Dei, quomodo caveatur, [266.](#)
- D.**
- Deismus* pietatem tollit, [142.](#) quando ad impietatem viam sternat, [132.](#) [133.](#) quomodo id præcaveatur, [134.](#)
- Deismi odium* timore Dei concitatur, [333.](#)
- Deista* num socors esse possit, [353.](#)
- Dei cognitio* qualis ad pietatem requiratur, [104.](#) [105.](#)
- Dei notio* num a Politicis conficta, [90.](#)
- Dei semper memor* quinam sit, [256.](#)
- Deo confidentis animus* qualis sit, [422.](#) character, [423.](#) [411.](#) & seqq.
- Deo confidentis judicium* de futuro, [411.](#) de fati suis, [412.](#)
- Deo frui* quid sit & quinam eodem fruatur, [253.](#)
- Deo

Index rerum precipuarum.

Deo ut placeamus quid faciendum, [237.](#)
 Deo servire quid sit, [195.](#) num sit libertas, [216.](#) quomodo impedimentum ei serviendi tollatur, [217.](#)
 Deum quinam imitetur in actionibus suis [117.](#)
 Deum supra omnia amandi [medium, 221.](#)
 Deus quibusnam placeat, [235.](#) quomodo obtineatur, ut nobis placeat, [236.](#) quomodo indefinenter amandus & diligendus, [267.](#) quomodo diligitur ex totis viribus, [244.](#) ex toto animo, [245.](#) animo puro, [246.](#) quid intendat agnitione sui, [74.](#) quatenus sit exemplar nobis imitandum, [77.](#) quod a nobis non exigit nisi quod jam ante suum, [180.](#) quomodo agnoscatur tanquam dator omnis boni in nos summe bonus, [42. 437.](#) cur spectandus tanquam causa prima omnium, quæ fiunt in rerum natura, [454.](#) in laude præsertim divina, [366.](#)
 Deus legislator quomodo spectandus, [189.](#)
 Devotio precandi. Definitio, [485.](#) an ad orationem requiratur, [487.](#) quomodo orando promoveatur, [489.](#)
 Diffidentia de Deo an sit vitium, [445.](#) unde oriatur, [443.](#) quomodo tollatur, [444.](#) ejus effectus, [441.](#)
 Diligentia in agnitione Dei num sit virtus, [4.](#)
 Diligentia ad actiones legi naturæ convenienter dirigendas afferenda num sit virtus, [5.](#)

Dilectio Dei. Definitio, [241.](#) relictudo, [246.](#) motivum, [247.](#) effectus, [248. 250. 258.](#) nexus indivulsus cum amore Dei, [243.](#) quomodo omnium facultatum usus in eandem impendatur, [243.](#)
 Diligere Deum ex totis viribus quid sit, [244.](#) quando Deus ex toto animo diligitur, [245.](#)
 Directionis actionum humanarum ad perfectionem universi medium, [119.](#)
 Displicere Deo quinam nolit, [248.](#)
 Doctrina solida & profunda quid conferat ad amorem Dei, [227.](#)
 Dogmata de Deo proponendi diversus modus, [102.](#)
 Domini divini agnitio cum obedientia nostra connexa, [184.](#) ad eandem necessaria, [185.](#) ejus effectus, [186.](#) quando falsa de eo opinio obedientiam molestam reddat, [188.](#)
 Dominium Dei in creaturas quomodo agnoscatur, [68.](#) quomodo differat a dominio humano, [69.](#)
 Dominus rei quem respectum habeat ad Deum, [69.](#)
 Dotes naturales alias num homo habere poterit, [431.](#) querelæ de iis absurdæ, [433.](#)
 Dubitatio de existentia Dei ob argumenta infirma quomodo tollatur, [228.](#) quomodo præcaveatur, [93.](#)
 Dubitatio de incomprehensibilitate attributorum divinatorum absurda, [88.](#)

Index rerum præcipuarum.

E.

Erroneæ opiniones de Deo quomodo
videntur, 98.
Errores in Theologia naturali pietatis
culturae officiant, 123. quomodo
videntur, 124.
Errores tolerabiles de Deo quinam sint,
99. cur non publice traducendi, 100.
an in iis subsistendum acutioribus,
101. quæ in veritate proponenda
differentia inde refultat, 102.
Errores de providentia divina quinam
tolerandi, 455.
Existentiæ artificis quomodo ex opere
artificio colligatur, 16.
Existentiæ Dei quomodo certo agnosca-
tur, 12. quodnam argumentum in
ea demonstranda sit præferendum,
13. an argumentum a priori ad cap-
tum communem reduci possit, 14.
quomodo argumentum a posteriori
ad captum communem reducat, 21.
22. num comparatione mundi cum
opere artificioso probari possit, 17.
num sine principio rationis sufficien-
tis, 18. circulus in demonstrando a
posteriori commissus, 15. num ne-
gari possit, quia non satis probatur,
84. num negari, aut in dubitatio-
nem adduci ob attributorum divino-
rum incomprehensibilitatem, 88. num
ob malorum physicorum & morali-
um existentiam in hoc mundo, 89.
quomodo dubitatio ob argumentor-
um infirmitatem tollatur, 82.

Existentiæ Dei atheismo præferens in
casu dubio num sit imprudentiæ argu-
endus, 95-96.

F.

Falsa illationes ex hypothesebus falsæ
quomodo refellendæ, 138.
Felicitatis nostræ ab amore in Deum de-
pendentia, 251.
Felicitatis divina quomodo reddamur
participes, 293.
Felicitas perpetua num detur extra unio-
nem cum Deo, 291.
Felicitas vera quomodo obtineatur,
291-292.
Felix num quilibet in statu suo esse pos-
sit, 425.
Fiducia in Deo num sit virtus, 403. ejus
medium, 404. & seqq. 454. quomo-
do faciliatur, 408. ejus impedimen-
tum, 443. quomodo tollatur, 444.
ejus influxus in invocationem Numi-
nis, 480.
Finium subordinatio quomodo agno-
scatur, 25.
Formula celebrandi Deum ab aliis præ-
scriptæ, 463.
Formule precum. Definitio, 494. quo-
modo componendæ, 495-497. et-
rum necessitas, 494. materia, 496. u-
tilitas, 498. quomodo iisdem uten-
dum, 499. abusus, 500.

G.

Gloria in cultore pietatis quomodo
concitetur, 145. quod studium
pietatis acre efficiat, 146.
Gloria

Index rerum præcipuarum.

Gloria Dei obedientia nostra promove-
tur, 183.
Gloriam Dei promovens pius est, 111.
Gloriam Dei promovendi studium con-
junctum cum dilectione, 268. cum
amore Dei, 269.
Gloria divina promotio pietatis medi-
um, 112.
Gratiarum actio num sit peculiaris vir-
tus, 475. medium ejus, 472. pro-
moveret gratitudinem erga Deum, 471.
charitatem, 470. studium placendi
Deo, 469. continet sponſionem obe-
dientiæ, 467. influit in timorem Dei,
468. quando ad celebrationem no-
minis divini accedat, 466.
Gratiarum actio mentalis seria sine ora-
tione non concipitur, 490.
Gratias pro aliis agere quid a nobis exi-
gat, 482.
Gratitudo erga Deum num sit peculia-
ris virtus, 475. ejus medium, 472.
quomodo promoveatur, 471.

H.

Harmonia actionum humanarum &
naturæ, 110.
Habetiores quomodo ad agnitionem
Dei perducendi, 71. 72.
Historia naturalis intellectui divino
agnoscendo infervit, 24.
Homo cur a Deo conditus, 115. 73.
quomodo sit civis mundi dignus,
116. quid Deo dare possit, 179.
an dare possit, quod non jam ante

sit Dei, 180. quod agnitio Dei ipsi
maxime deceat, 75.
Hymni quales componendi, 515.
Hypocrita non agit propter finem, ob
quem a Deo conditus, 150. ob
quem finem agat, 151. alios con-
temnit, quos putat pietate se infe-
riores, 155.
Hypocritis reverentiæ adversus Deum
opposita, 394. quomodo detegatur,
156. 157. quando in eam facilis
est prolapsio, 150.

I.

Idololatria num sit vitium, 527. Deo
aufert quod suum est, 528. num
superstitio sit ejus species, 526.
Idololatria quædam species, 281.
Idololatria Gentilium quomodo vite-
tur, 524.
Idololatria subtilis quomodo commit-
tatur, 523. quomodo præcaveatur,
525.
Ignorantia Dei pietatem tollit, 127.
129.
Illecebris voluptatum quomodo resista-
tur, ne noceant amanti in Deum, 265.
Imago Dei in anima nostra quomodo
cognoscatur, 70.
Imaginum usus in promovenda reve-
rentia adversus Deum, 378.
Imperium divinum, 177.
Impietas infelicitatis creatrix, 170. quo-
modo tollenda, 165. cum inobe-
dientia erga Deum connexa, 201.
Impie-

Index rerum præcipuarum.

- Impietatis odium* quomodo gignatur & alatur, [162](#). ejus effectus, [169](#).
Impietatis remedia, [165](#).
Impii voluntas & noluntas qualis sit, [163](#).
Impius num necessario sit, qui pius non est, [159](#). an pius esse possit, [160](#). qui non est, num sit pius, [161](#). quinam videatur, cum non sit, [165](#).
Infelicitas impii, [170](#).
Ingratitudo erga Deum unde oritur, [476](#). quale sit vitium, [477](#).
Injustus erga Deum quando sit homo, [178](#).
Inobediens ut quis sit, quænam noticia supponatur, [197](#). cur ab inobedientia ante abducendus, quam ad obedientiam adducatur, [209](#).
Inobedientia erga Deum num sit vitium [196](#). an vitium peculiare, [199](#). infelicitatis creatrix, [202](#). maxime adversa rationi, [204](#). item naturæ humanæ, [206](#).
Inobedientia erga Deum fides in gratiarum actione data fallitur, [468](#).
Inobedientia erga Deum causa, [282](#). nexus cum impietate, [200](#). turpitudine, [205](#). vitandæ motivum, [203](#).
Institutiones Theologiae naturalis quales condendæ, [10](#).
Intellectus divinus quomodo consideratione mundi agnoscatur, [23. 24](#).
Intellectus divini magnitudo quomodo agnoscatur, [25](#). item incomprehensibilitas, [26](#). inscrutabilitas, [27](#).
Intentio cultoris sinceri pietatis, [142](#).
Invocatio Numinis seria sine oratione non concipitur, [490](#).
Invocaturus Deum quænam perpendere debeat, [478](#). ejus character, [479](#).
Irreverentia. Definitio, [392](#). an sit vitium, [393](#).
Jus Dei in actiones hominum, [177](#).
Jus imponendi homini personam Deo competens, [413](#).
Justus erga Deum quando sit homo, [178](#).
- L.
- Laus divina*. Definitio, [364](#). quidnam supponat, [364](#). qualem animum requirat, [367](#). quod ad reverentiam adversus Deum pertineat, [368](#). unde materia ejus petenda, [365. 366](#).
Legis naturæ scientia ad pietatem requisita, [169](#).
Legis naturæ studium quomodo accendatur, [323. 324](#).
Lex divina quando nobis reddatur cara, [190](#).
Liber naturæ distincte explicatur, [457](#).
Libertatis anima negatio num officiat habitibus animæ acquirendis, [135](#). an sit impedimentum virtutis, [136](#). an tollat pœnarum utilitatem, [127](#).
Licentia vivendi perperam atheismum commendat, [91](#). ne commendat, quomodo præcaveatur, [130](#). cur hoc maxime

Index rerum præcipuarum.

xime opus sit nostro seculo, [131.](#)
Locum alium in hac rerum serie num
 obtinere potuerimus, quam quem
 habemus, [429.](#)

Mundo frui quid sit, [529.](#) *quinam* frua-
 tur, [500.](#) [531.](#)
Mundus num formatus sit ex materia
 Deo coëxistente, [31.](#)

M.

M*agnificatio Dei* num sit virtus a re-
 verentia distincta, [381.](#) quod
 hanc præcedere debeat, [362.](#) ejus
 signum, [399.](#) [401.](#) deficiens signum,
[402.](#)

Malum, in quod culpa nostra incidi-
 mus, quomodo respiciendum, [420.](#)

Mala physica & moralia num existentiam
 Dei in dubitationem adducant, [89.](#)

Malorum physicorum & moralium di-
rectio ad bonum finem quomodo
 agnoscatur, [38.](#) quomodo faciat ad
 bonitatem Dei agnoscendam, [43.](#)

Malum physicum, quo damnum datur
 in re nostra, quomodo spectandum,
[419.](#)

Materia in se spectata num rationem
 existentiz in se contineat, [30](#)

Merces num debeatur a Deo homini
 pro obedientia, [181.](#)

Metu pœna, vel spe præmii non extor-
 quetur obedientia, [207.](#) extorta
 actio num liberet a pœna divina,
[447.](#)

Minimorum in universo consideratio
 materiam laudis divinæ præbet,
[458.](#)

Mundi creationem negantis absurditas,
[85.](#)

(*Wolffii Ethicæ Pars III.*).

N.

N*atura divina* quomodo participes
 reddamur, [296.](#)

Neglectus agnitionis Dei ob ignoran-
 tiam existentiz Dei, [80.](#) remedium,
[81.](#)

Negligentia cognoscendi Deum num sit
 vitium, [6.](#)

Negligentia faciendi, quæ faciendæ sunt,
 num sit vitium, [6.](#)

Nexus factorum suorum consideratio me-
 dium fiduciz in Deo, [407.](#)

Nexus rerum consideratio medium fi-
 duciz in Deo, [405.](#) mentem ab eo
 avertere fiduciz nocet, [406.](#)

Noluntas corrupta qualis sit, [342.](#)

Noluntatis corruptio particularis non
 obstante bonitate ejus, [167.](#) quo-
 modo præcavenda, [168.](#)

Noluntatis determinatio charitatis cau-
 sa, [249.](#)

Noluntas impij qualis sit, [163.](#)

Non acquiescentia in providentia divi-
na unde oriatur, [445.](#) ejus effe-
 ctus, [446.](#)

Notio Dei qualis consideratione hujus
 universi acquiratur, [62.](#) quomodo
 augeatur & perficiatur, [63.](#)

Eeeee

Obediens

Index rerum precipuarum.

O.

Obediens Deo quomodo spectare de-
beat actiones suas, [173.](#) [174.](#)
num sit, qui metu poenæ, vel spe
præmii facit, quod Deus vult [207.](#)
Obedientia erga Deum num sit virtus,
[191.](#) an virtus peculiaris, [192.](#)
quod rationi maxime conveniat,
[204.](#) item naturæ humanæ, [206.](#)
quod hominem maxime deceat,
[205.](#) quomodo promoveatur, [325.](#)
quomodo facilitatur, [326.](#) num
præmii consideratione vitietur, [213.](#)
quando accidat molesta, [188.](#) quod
eadem gloria Dei promoveatur, [183.](#)
qualem voluntatem requirat, [172.](#)
Obedientiæ Deo debita medium, [171.](#)
motivum, [238.](#) [326.](#) signum, [194.](#)
in virtutes influentis efficacia, [193.](#)
Obedientiæ Deo debita nexus cum
agnitione dominii divini, [184.](#) [185.](#)
cum charitate, [243.](#) cum fiducia in
Deo, [409.](#) cum [pietate](#), [175.](#) cum
timore filiali, [325.](#)
Obedientia erga Deum deceptrix, [176.](#)
Obedire Deo quando lubenter velimus,
[136.](#)
Obedire Deo mente venerabunda quid
sit, [373.](#)
Obligatio divina positiva quomodo re-
cte intelligenda, [349.](#) ejus impe-
dimentum, quomodo tollatur, [310.](#)
Obligatio gerendi personam, quam
Deus nobis imposuit, [426.](#)

Odium erga Deum. **Definitio**, [306.](#)
an possibile, [307.](#) [308.](#) quomodo
concitetur, [309.](#) [312.](#) [314.](#) [315.](#)
ejus remedium. [310.](#) [313.](#) [316.](#)
signum, [311.](#)
Odium vitii cum unione cum Deo
conjunctum, [298.](#)
Officia omnia quomodo facilitentur,
[239.](#) eorum motivum generale,
[238.](#)
Officiorum erga Deum praxis agnitio-
nem ipsius supponit, [1.](#) impedi-
mentum generale, [2.](#) quomodo tol-
latur, [3.](#) eorundem medium, [4.](#)
Officii Deo debiti sensus ad omnes actio-
nes nostras requisitus, [174.](#)
Omnipresencia divina quomodo agno-
scatur, [65.](#)
Omnipresencia divine cogitatio ad pro-
movendam reverentiam necessaria,
[377.](#)
Omniscientia Dei quomodo agnosca-
tur, [50.](#) quomodo ejus magni-
tudo, [51.](#)
Omnisufficientia Dei quomodo agno-
scatur, [60.](#)
Opinio hominum fallax de statu suo
quomodo agnoscat, [417.](#)
Oratio quomodo promoveat devotio-
nem & ardorem precandi, [489.](#)
quod necessaria respectu Dei, [488.](#)
respectu nostri, [489.](#) respectu alio-
rum, [491.](#)
Orationis species, [493.](#) fructus, [492.](#)
[501.](#) [503.](#) formula, [494.](#) & seqq.
Ortus

Index rerum præcipuarum.

Ortus mundi in hypothesi atheorum
absurditas, 86. 87.

P.

Peccati quemnam pœniteat, 303.
Perfectio humana num sine pietate
acquiri possit, 113.

Perseveranti in pietate medium, 337.

Pertinacia bona mente faciendi vo-
luntati divinæ adversa unde oriatur,
328. quomodo vitetur, 329.

Physica intellectui divino agnoscendo
inservit, 24.

Pietas qualem Dei cognitionem requi-
rat, 104. 105. quod requirat scien-
tiam legis naturæ, 109. num vulgo
imperito saltem conveniat, 125.
126. ad perfectionem humanam
acquirendam necessaria, 113.

Pietatis ardor quando accendatur,
142.

Pietatis obtinendæ, conservandæ &
perficiendæ cupiditas quomodo
concitanda, 141.

Pietatis medium, 103. 112. 337. im-
pedimentum, 121. 123. quomodo
tollatur, 122. 124. motivum, 114.
238. cum obedientia erga Deum
nexus necessarius, 175. stimulus,
144.

Pietatis amor quomodo concitandus,
140.

Pietatis carentia cum impietate con-
iuncta, 160.

Pietatis cultura qualem requirat vo-
luntatem, 110.

Pietatis studium quomodo incitetur,
271. quomodo accefficiatur, 146.

Pietatis cultor sincerus cuiusnam vivat,
149. quid intendat, 147. ob
quem finem agat, 148.

Pietati studens quænam nosse debeat,
107.

Pietas pomposa. Definitio, 152. quan-
do in hypocrisim degeneret, 153.
quando superstitionem pariat, 154.

Pietatis pompose cultores singularita-
tem in reverentia adversus Deum
affectant, 395. eorum character,
152. quando sint hypocritæ,
158.

Pius in actionibus suis Deum imita-
tur, 117. eas dirigit ad finem to-
tius universi, 118. ad perfectio-
nem mundi, 119. gloriam Dei pro-
moveret, 111.

Placere Deo quomodo studendum,
237.

Pœna num sint utiles, si anima non sic
libera in agendo, 137. earum ef-
fectus quoad inobedientes, 208.

Pœnarum consideratio quomodo in-
fluat in timorem Dei filialem, item.
que in amorem & charitatem, 346.

Pœna divina contra quos urgendæ,
345.

Pœnitentia peccati ad curam unionis
cum

Index rerum præcipuarum.

- cum Deo accedens, [303.](#) unde
profluat, [304.](#) quodnam propo-
situm inde sequatur, [305.](#)
- Potentia Dei* quomodo agnoscat, [28.](#) [132.](#)
- Potentia divina* magnitudo quomodo
agnoscat, [29.](#) quomodo diversitas
a potentia naturæ & hominum, [32.](#)
- Premium* quando suscitetur & intendat
ardorem obediendi, [212.](#) ejus influ-
xus in obedientiam licitus, [213.](#) num
puritati animi officiat, [214.](#) effectus
quoad obedientiam Deo præstan-
dam, [210.](#) [211.](#)
- Pramiorum consideratio* quomodo in-
fluat in timorem Dei filialem, item
amorem & charitatem, [346.](#)
- Præscientia divina* quomodo agnosca-
tur, [53.](#)
- Precantis ad Deum* qualis sit status ani-
mi, [486.](#) status qualis sit, [502.](#)
- Preces* qualem efficiant animum, [505.](#)
quod reverentiam exigant, [504.](#)
- Principium rationis sufficientis* num
ad demonstrandum existentiam Dei
requiratur, [18.](#) quando ad cap-
tum communem reducendum, [19.](#)
quomodo reducat, [20.](#)
- Propositum ex penitentia enascens*, si
unio cum Deo cordi habeatur, [305.](#)
- Providentia divina* quomodo agno-
scatur, [67.](#) ne nobis sit suspecta
quomodo impediatur, [415.](#) [416.](#)
- Puritas animi* ad unionem cum Deo
requisita, [300.](#)
- R.
- Ratio Dei summa* quomodo agno-
scatur, [54.](#) quomodo magni-
tudo ejus, [55.](#)
- Reclitudo eorum, quæ Deus facit*, ne
suspecta nobis fiat, quomodo impe-
diatur, [435.](#)
- Religio* iustitia erga Deum est, [519.](#)
ejus neglectus injustitia, [520.](#) num
ceremoniis carere queat, [518.](#)
in Religione manens mundo fruitur,
[931.](#)
- Religio naturalis* in quo consistat,
[505.](#) quomodo addiscatur, [508.](#)
ejus immutabilitas, [506.](#) univer-
salitas & inviolabilitas, [507.](#)
- Reverentia adversus Deum* num sit vir-
tus, [359.](#) a magnificatione de-
pendet, [362.](#) qualem animum re-
quirat, [383.](#) quænam vocabula ei-
dem convenient, [370.](#) quinam
actus alii, [361.](#) [371.](#) qualia secta, [372.](#)
quomodo in ea proficiamus, [363.](#)
- Reverentiæ adversus Deum* medium,
[360.](#) [376.](#) signum, [387.](#) [400.](#) im-
pedimentum, [384.](#) [386.](#) [390.](#) quo-
modo tollatur, [385.](#) [387.](#) [391.](#)
influxus in celebrationem nominis
divini, [464.](#) in virtutem omnem
& singulas actiones liberas, [375.](#)
nexus cum timore & amore Dei,
[379.](#) [380.](#) quomodo Deo obedi-
endo exbeat, [374.](#)
- Reverentiæ adversus Deum* singularis
affectatio, [395.](#)
Reve-

Index rerum præcipuarum.

Reverentia adversus Deum supersticio-
sa, [391.](#) ex metu servili orta qualis,
397.
Reverentis Deum character, [396.](#)

S.

Sapientia divina quomodo agnosca-
tur, [33.](#) [34.](#) num eidem inve-
stigandæ præscribendi sint li-
mites, [40.](#) quomodo cognoscatur
ejus magnitudo, [39.](#) incomprehen-
sibilitas, [36.](#) inscrutabilitas, [37.](#)
Scientia ad agnitionem Dei requiri-
tur, [7.](#)
Scientia cogitationum nostrarum quod
Deo tribuenda, unde agnoscatur,
[52.](#)
Scientia Dei unde haurienda, [9.](#) ejus
præcognita, [9.](#) compendia in ejus
usum condenda, [10.](#)
Sermo expressus & tacitus. Defini-
tio, [483.](#) quomodo uterque se ha-
beat respectu Dei, [484.](#)
Servire Deo quid sit, [195.](#) quomo-
do impedimentum serviendi tol-
latur, [217.](#)
Servitur, qua Deo subijcitur, quan-
do non videatur jugum intolera-
bile, [187.](#)
Servus Dei. Definitio, [195.](#)
Similitudo animæ cum Deo quomo-
do promoveatur, [294.](#)
Socordia. Definitio, [351.](#) num sit
vitium, [357.](#) ejus signum, [357.](#)
remedium, [358.](#)

Socordis character, [355.](#) quinam so-
cordes non sint, [352.](#) & seqq.
Sorte nostra contenti ut simus, [438.](#)
Spiritualitas Dei unde agnoscatur,
[64.](#)

Status noster quomodo sit dijudi-
candus, [416.](#) num contenti esse
debeamus, [427.](#) num velle alium
absurdum sit, [430.](#) num quilibet
in suo Deo servire ac felicitate frui
possit, [425.](#) an in alio feliciores
esse possimus, [428.](#)
Status animi precantis ad Deum,
[486.](#)
Status precantis qualis sit, [502.](#)
Studium placendi Deo quomodo pro-
moveatur, [460.](#)
Superstitio num sit species idolola-
triæ, [526.](#) an sit vitium, [522.](#)
Superstitionem vitandi medium, [521.](#)

T.

Theologiæ naturalis dogmata ad
sensum communem reducen-
da, [11.](#)
Theologiæ naturalis institutiones qua-
les condendæ, [10.](#)
Timens Deum qualem conscientiam
habere debeat, [335.](#) culpam vitare
debet, [336.](#) facta gloriæ divi-
næ adversa odio habet, non per-
sonas, [332.](#)
Timor Dei filialis unde nascatur, [317.](#)
medium ejus, [318.](#) an sit virtus
peculiaris, [319.](#) ejus signum,
[320.](#) [322.](#) nexus cum amore Dei,
[320.](#)

Index rerum præcipuarum.

310. influxus in fiduciam, 410.
 in invocationem Numinis, 481.
 in pietatem, 337. in reverentiam,
379. in omnem virtutem, 339.
 quomodo initium sapientiæ sit,
338. quatenus admittit pœnarum
 & præmiorum considerationem,
346. quodnam studium ad scien-
 tiam legis naturæ conferat, qui
 Deum timer, 323. quomodo ne-
 glectus hujus studii impediatur,
324. quando pariat pertinaciam
 faciendi voluntati divinæ adver-
 sa, 328. quomodo ea videtur,
329.
Timoris Dei deficientis signum, 327.
330. & seqq.
Timor Dei servilis num sit virtus, 340.
 quomodo concitetur, 341. num
 sufficiat ad refrenandam volunta-
 tem, 345. an ad pœnam divinam
 evitandam, 348. ejus usus, 343-345.
*Transgressio legis omnis num sit ino-
 bedientia, 198.*

V.

Vitia unioni cum Deo repugnant,
297-299.
*Virtutes intellectuales num agnitio
 Dei præsupponat, 9.*
*Unio cum Deo. Definitio, 287. me-
 dum, 288. motivum, 289, 290.*

& seqq. effectus, 293. & seqq.
 signum, 298-303. qualem animum
 requirat, 300. qualem voluntatem
301. 302. quænam eidem repu-
 gnent, 297.
Unionis cum Deo perfecta effectus,
299.
Unitas Dei unde agnoscat, 66.
*Voluntas num refrenari possit timore
 servili, 345.* quomodo Deo detur,
 179.
Voluntas bona quid requirat, 174. ad
 unionem cum Deo num sufficiat, 302.
*Voluntas bona & perfecta ad unionem
 cum Deo requisita, 301.* item ad
 culturam pietatis, 110. ad obedi-
 dum Deo, 301.
Voluntas corrupta qualis sit, 342.
*Voluntatis corruptio particularis non
 obstante bonitate ejus dabilis, 167.*
 quomodo præcaveatur, 168.
*Voluntatis determinatio charitatis cau-
 sa, 249.*
*Voluntas Dei libera quomodo agnosca-
 tur, 61.*
Voluntas impii qualis sit, 163.
*Voluntas invocantis Deum in divinam
 resolvenda, 479.*
*Voluptatis vera notio quomodo animo
 ingignatur, 254.*
Votis quomodo constanter fruamur,
440.

F I N I S I N D I C I S

Tomi III. *Ethica.*

